

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM SANATLARI BİLİM DALI

HAT SANATI BAKIMINDAN
KUDÜS VE ÇEVRESİNDEKİ EYYÛBÎ KİTÂBELERİ

Ahmet GEDİK

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI

Konya-2013

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet GEDİK
	Numarası	058110033002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / Türk İslâm Sanatları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Tezin Adı	Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri** başlıklı bu çalışma 08/11/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI	Danışman	
Prof. Dr. Ahmet Saim ARITAN	Üye	
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU	Üye	
Doç. Dr. Fatih ÖZKAFİ	Üye	
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM	Üye	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı Ahmet GEDİK

Numarası 058110033002

Ana Bilim / Bilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Sanatları

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı **Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyübî Kitâbeleri**

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmet GEDİK

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet GEDİK
	Numarası	058110033002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslâm Sanatları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Tezin Adı	Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri	

ÖZET

“Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri” adlı bu çalışmada, İslâm’ın Kudüs’e tekrar girişinin âbidevî belgelerinden birini oluşturan Eyyûbî devrine ait 44 “Neshî” yazı örneği ile Kudüs çevresinde diğer merkezlerdeki Eyyûbî kitabelerinden aynı sayıda bir seçki, form ve içerikleriyle Hat Sanatı bakımından ele alınıp değerlendirilmiştir.

Tezin, köşeli (Kûfî) ve yuvarlak (Neshî) iki ana karakter etrafında çeşitlenip zenginleşen Arap yazısıyla ilgili genel malumat kısmında, “Aklâm-ı Sitte”den olan ve “Celî” şekilleri düşünülemez denen “Tevkî’ ile Rikâ’” hatların da diğer birçok yazı gibi tarihin bir döneminde celî olarak denendiği ilk kez dile getirilip ispatlanmış, Selçuklu ve Zengî gibi ortaçağ İslâm kitabelerindeki yuvarlak yazı nev’inin mühim bir kısmına ibtidâî “Celî Sülüs” demek yerine, taşıdıkları hususiyetler sebebiyle “Hattu’s-Sülüsü’t-Tevkî’î” yani “Tevkî’ etkisinde Celî Sülüs” demenin daha isabetli olduğu tezi savunulmuştur.

Sonuç olarak, 11. yüzyılın ilk yarısından itibaren mimaride “Kûfî”nin yerini almaya başlayan “Neshî” yazının Kudüs’e girişini temsil eden incelediğimiz Eyyubî devri kitâbelerinin çoğunluk itibarıyla “Hattu’s-Sülüsü’t-Tevkî’î” yani “Tevkî’ etkisinde Celî Sülüs” hatla yazıldıkları ve bunların yalnızca birkaçında zemin tezyinâtı görüldüğü ifade edilmiştir.

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet GEDİK
	Numarası	058110033002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları / Türk İslâm Sanatları
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Tezin İngilizce Adı	Ayyubid Inscriptions in and around Jerusalem from the İslamic Calligraphy Point of View	

SUMMARY

In this study 44 Ayyubid naskhî inscriptions in Jerusalem that constitute one of monumental arguments of re-Islamizing al-Quds and 44 ones around Jerusalem have been dealt with and analyzed from the İslamic calligraphy and epigraphy point of view.

In the chapter related to the history of Arabic script that flourishes and varies around two main characters: angular (Kûfi) and rounded (Naskhî), for the first time it has been expressed and demonstrated that contrary to known the “Jalî” forms of the “Tavqî” and “Riqâ” scripts had been used in the medieval Islamic inscriptions. Therefore, the Naskhî character of many Ayyubid inscriptions like the other medieval Islamic ones has been explained with “Jalî Thuluth Tavqî-style”. And there isn’t any ornamentation of the background in the inscriptions except for a few ones.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu, Kapsam ve Önemi	1
1.2. Yöntem	3
1.3. Kaynaklar	6
1.3.1. Birinci El Kaynaklar	6
1.3.2. Araştırma ve Yayınlar	9
2. KUDÜS ve EYYÛBÎLER	12
2.1. Kudüs ve Önemi	12
2.2. Eyyûbî Coğrafyası ve Tarihi	13
2.3. Eyyûbî Sanatı	20
2.4. Eyyûbîler Devrinde Hüsni Hattıyla Temâyüz Etmiş Sîmâlar	21
3. BAŞLANGICINDAN EYYÛBÎLER'E KADAR İSLÂM	
MİMARİSİNDE YAZI TECRÛBESİ	32
3.1. Arap Yazısında İki Ana Karakter: Köşeli (Kûfî) - Yuvarlak (Neshî) -	34
3.2. Aklâm-ı Sitte ve Husûsiyetleri	41
3.3. Celî Sülûs Yazı ve Selçuklu Celîsi	49
3.4. İslâm Mimarisinde Celî Yazı Tecrübesi	52
3.4.1. İslâm Mimarisinde İlk Yazı Deneyimi Hz. Osman'la mı Başlamıştır?	53
3.4.2. Kubbetü's-Sahre Emevî Devri Kuşak Yazıları	53
3.4.3. Mescid-i Nebevî Emevî Devri Kuşak Yazıları	54
3.4.4. Gazneli Sultan Mahmûd Kabir Kitabesi	55
3.4.5. Semerkant I. İbrahim Medresesi Kitabe Parçaları	55
3.4.6. Halep Ulucamii Minaresi Selçuklu Yazı Kuşağı	56
3.4.7. Gazne'de Bir Mihrabiye Kitabesi	56
3.4.8. Belh Devlet-âbâd Minaresi Selçuklu Yazı Kuşağı	56
3.4.9. Gazneli Sultan III. Mesud Sarayı Mihrap Kitabesi	56
3.4.10. Fas Karaviyyîn Câmii Tamir ve Usta Kitabesi	57
3.4.11. Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi Taçkapı Yazıları	57

3.4.12. Özkent Muhammed b. Nasr Türbesi Taçkapı Yazıları	-----	57
3.4.13. Divriği Sitti Melik Kümbedi Tarih Kitâbesi ve Yazı Kuşağı	----	58
3.4.14. Semerkant Kalesi Pavyonu Kuşak Yazı Parçaları	-----	58
3.4.15. Samarra Harba Köprüsü Kuşak Yazısı	-----	59
3.4.16. Bağdat Mustansırıyye Medresesi İnşâ Kitâbesi	-----	59
3.4.17. Mekke-i Mükerreme Metâf-ı Şerîf Tamir Kitâbesi	-----	59
3.4.18. Dımeşk Nüreddîn Bîmâristanı İnşâ Kitâbesi	-----	60
3.4.19. Halep Kalesi Mescid-i Sağır İnşâ Kitabesi	-----	60
3.4.20. Şam Ümeyye Camii Nüreddin Devri Tamir Kitabesi	-----	60
3.4.21. Halep Kalesi Mescid-i Sağır Kitabesi	-----	60
3.4.22. Mescid-i Aksâ Nureddin Zengî Minberi Kitabeleri	-----	61
4. KATALOG	-----	63
4.1. Kudüs Eyyûbî Kitâbeleri	-----	63
4.1.1. Mescid-i Aksâ Tamir ve Mihrap Tecdid Kitâbesi	-----	63
4.1.2. Kubbetü's-Sahre Kubbe Tezyînâtı Tecdid Kitâbesi	-----	69
4.1.3. Kubbetü's-Sahre Kubbe Kasnağı Kuşak Yazısı	-----	72
4.1.4. Kubbetü's-Sahre Mihrap Kitâbesi	-----	77
4.1.5. Bedreddîn el-Hâc? Kabir kitâbesi	-----	79
4.1.6. Hafr-ı Hendek Kitâbesi	-----	80
4.1.7. Sa'deddin Gâzî Kabir Kitâbesi	-----	84
4.1.8. Bayram Gâzî Kabir Kitâbesi	-----	87
4.1.9. Şürve bin Davud el-Hakkârî Kabir Kitâbesi	-----	90
4.1.10. Salâhiyye Medresesi İnşâ Kitâbesi	-----	94
4.1.11. Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi	-----	98
4.1.12. Burç (?) İnşâ veya Tamir Kitâbesi	-----	101
4.1.13. el-Melikü'l-Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii İnşâ Kitâbesi	-----	104
4.1.14. Melik Âdil Sikâye (Mathara) İnşâ Kitâbesi	-----	107
4.1.15. Câmîu'l-Meğârîbe Kelime-i Tevhîd Kitâbesi	-----	110
4.1.16. Emîr Zeyneddîn el-Hakkârî Kabir Kitâbesi	-----	112
4.1.17. Salahaddin Mektebi İnşâ Kitâbesi	-----	115
4.1.18. Kubbetü's-Sahre Ahşap Trabzan Kitâbeleri	-----	119

4.1.19. Muhârib Mescidi (Câmi-i Saġîr) İmâret Kitâbesi	-----	123
4.1.20. Melik Mansûr Muhammed? Tamirat? Kitâbesi	-----	127
4.1.21. Kubbetü'n-Nebî (el-Mi'râc) İnşâ veya Tamir Kitâbesi	-----	129
4.1.22. Hüsâmeddîn el-Cerrâhî Kabir Kitâbesi	-----	133
4.1.23. Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi	-----	135
4.1.24. Bâbü'n-Nazîr Ahşap Kapısı Tecdid Kitâbesi	-----	137
4.1.25. Kubbetü'n-Nahviyye İnşâ Kitâbesi	-----	139
4.1.26. Hasan Şenbekî Kabir Kitâbesi	-----	143
4.1.27. Sıhrîc İnşâ Kitâbesi	-----	146
4.1.28. Güney Doġu Kanâtır Tecdid Kitâbesi	-----	149
4.1.29. Burç İnşâ Kitâbesi	-----	152
4.1.30. Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdid Kitâbesi	-----	155
4.1.31. Mescid (Harem-i Şerîf) Mesafe Kitâbesi	-----	158
4.1.32. Bedriye Medresesi İnşâ Kitâbesi	-----	160
4.1.33. Davud Kalesi Burç İnşâ Kitâbesi	-----	163
4.1.34. Sıhrîc ve Maska (Sebîl-i Şa'lân) İnşâ Kitâbesi	-----	166
4.1.35. Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi İnşâ ve Vakıf Kitâbesi	-----	170
4.1.36. Mescid-i Aksa Giriş Revakları İnşâ Kitâbesi	-----	174
4.1.37. Mescid-i Aksa Giriş Kubbe İnşâ Kitâbesi	-----	177
4.1.38. Şâfîî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) Vakıf Kitâbesi Parçaları	-----	179
4.1.39. Bâb-ı Hıttâ Kapı Kanatları Tecdid Kitâbesi	-----	182
4.1.40. Kubbetü's-Sahre'de Maksûre Tamir Kitâbesi	-----	183
4.1.41. Kubbetü's-Sahre'de Bilinmeyen Bir Kitâbe	-----	184
4.1.42. Hüsâmeddîn Berekethan Kabir Kitâbesi	-----	186
4.1.43. Berekethan Türbe Kitâbesi	-----	189
4.1.44. Kubbetü Mûsâ İnşâ veya Tamir Kitâbesi	-----	193
4.2. Kudüs Çevresindeki Bazı Eyyûbî Kitâbeleri	-----	195
4.2.45. Şam / Kalesi Burç Tecdid Kitâbesi	-----	195
4.2.46. Şam / Ümeyye Câmii Tecdid Kitâbesi	-----	198
4.2.47. Şam / Hâtûniye Türbesi İnşâ Kitâbesi	-----	203
4.2.48. Şam / Ferruşahiyye Türbesi İnşâ Kitâbesi	-----	206

4.2.49. Şam / Tûranşah Kabir Kitâbesi	209
4.2.50. Şam / Nâsıruddîn Muhammed b. Şirkuh Kabir Kitâbesi	212
4.2.51. Kahire / Bir İnşâ Kitâbesi	215
4.2.52. Şam / Hüsameddin Muhammed b. Ömer Kabir Kitâbesi	218
4.2.53. Banyas / 3 Burç İnşâ Kitâbesi	220
4.2.54. Busra / Fâtıma Câmii Tevsî‘ Kitâbesi	223
4.2.55. Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi	226
4.2.56. Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi	229
4.2.57. Urfa / Halîlü'r-Rahmân Câmii Kitâbesi	231
4.2.58. Halep / Meşhed-i Şeyh Muhsin Tamir Kitâbeleri	234
4.2.59. Halep / Kalesi Câmi-i Kebîr İnşâ Kitâbesi	237
4.2.60. Busra / Kalesi Burç Tamir Kitâbesi	240
4.2.61. Kahire / Tâc-ı Amûd Kitâbesi	243
4.2.62. Şam / Şeyh Ali Fûrnesî Zâviye ve Türbe Kitâbesi	246
4.2.63. Banyas – 4 / Suğr İnşâ Kitâbesi	250
4.2.64. Şam / Bâb-ı Sağır Tecdîd Kitâbesi	252
4.2.65. Silvan / Ulucamii Tamir ve Mihrap Kitâbeleri	256
4.2.66. Şam / Bâb-ı Tuma İnşâ Kitâbesi	261
4.2.67. Banyas / Subeybe Kalesi – 5 / Bâşûra İnşâ Kitâbesi	264
4.2.68. Banyas / Subeybe Kalesi – 6 / Suğr İnşâ Kitâbesi	267
4.2.69. Banyas / Subeybe Kalesi – 7 / Burç İnşâ Kitâbesi	270
4.2.70. Banyas / Subeybe Kalesi – 8 / Suğr İnşâ Kitâbesi	273
4.2.71. Banyas / Subeybe Kalesi – 9 / Burç İnşâ Kitâbesi	276
4.2.72. Banyas / Subeybe Kalesi – 10 / Suğr İnşâ Kitâbesi	279
4.2.73. Halep / Firdevs Medresesi Yazı Kuşakları	282
4.2.74. Halep / Firdevs Medresesi Mihrap Kitâbesi	287
4.2.75. Diyarbakır / Kalesi Burç Kitâbesi – 1	291
4.2.76. Diyarbakır / Kalesi Burç Kitâbesi – 2	293
4.2.77. Nablus - Balata / Aydoğdu Kabir Kitâbesi	295
4.2.78. Banyas Subeybe – 11 / Su Deposu Tecdîd Kitâbesi	298
4.2.79. Kahire / Salihîye Medreseleri İnşâ Kitâbesi	301

4.2.80. Kahire / Salihîye Medreseleri Kuşak Yazısı -----	304
4.2.81. Halep / Hallâviyye Medresesi Mihrap Tecdîd Kitâbesi -----	306
4.2.82. Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi -----	309
4.2.83. Kahire / Sultan Necmeddin Sâlih Türbe Kitâbesi -----	313
4.2.84. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi -----	317
4.2.85. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi -----	319
4.2.86. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi -----	322
4.2.87. Şam / Tevbe Câmii Tamir ve Vakfiye Kitâbesi -----	324
4.2.88. Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçası -----	328
5. DEĞERLENDİRME -----	330
5.1. Müfredât, Mürekkebât -----	330
5.1.1. Elif -----	330
5.1.2. Kef -----	332
5.1.3. Lâmelif -----	335
5.1.4. Yâ-yı Ma'kûs -----	337
5.1.5. Zülfe -----	338
5.1.6. Besmele -----	339
5.1.7. Lafza-i Celâl -----	340
5.1.8. İsm-i Nebî -----	341
5.2. Kuşak Yazı -----	341
5.3. Yazı İçerisinde Kullanılan İşâretler -----	342
5.3.1. Tirfil -----	342
5.3.2. Tırnak -----	345
5.3.3. Üç Nokta -----	345
5.3.4. Mühmel Harf İşâretleri -----	345
5.4. Yazıda Zemin Tezyinatı ve Kullanılan Motifler -----	346
5.5. Yazılarda Kullanılan Dil -----	347
5.6. Yazılarda Muhtevâ -----	348
5.6.1. Besmele -----	348
5.6.2. Âyet-i Kerîme -----	348
5.6.3. Hadis-i Şerîf -----	351

5.6.4. Kelime-i Tevhîd, Ta‘zîz ve Tasdîk -----	351
5.6.5. Hasbüna’llâhü ve Ni‘me’l-Vekîl -----	352
5.6.6. Hamd -----	352
5.6.7. Salevât -----	352
5.6.8. Duâlar -----	352
5.6.9. Yapım Emri ve Yapı Türü ile İlgili Bilgiler -----	355
5.6.10. Devrin Sultanı, Yapının Bânîsi/Mütevellîsi, Devlet Adamları, Yapı Sanatçıları ve Diğerlerinin Lakap ve Ünvanları -----	359
5.6.10.1. Mezhep İmamlarının İsim ve Lakapları -----	359
5.6.10.2. Eyyübî Sultan, Melik ve Hatunlarıyla Eyyübî Hanedanına Mensup İsimler ve Lakapları -----	359
5.6.10.3. Devlet Adamları -----	368
5.6.10.4. Usta ve Sanatkârların İsim ve Lakapları -----	373
5.6.11. Şehir Adları -----	374
5.7. Sanatkârlar -----	374
5.8. Hattatlar -----	375
5.9.1. İbnü’l-Adîm -----	375
5.9. Malzeme -----	375
5.10. Teknik -----	376
5.11. Eyyübî Yazısının Celî Yazı Tarihindeki Yeri -----	377
6. SONUÇ -----	381
7. TERİMLER SÖZLÜĞÜ -----	388
8. KAYNAKLAR -----	391
8.1. Yazılı Kaynaklar -----	391
8.2. Elektronik Kaynaklar -----	408
9. ÇİZİM LİSTESİ -----	411
10. RESİM LİSTESİ -----	411
10.1. Genel Resimler Listesi -----	411
10.2. Katalog Resimleri Listesi -----	413
11. BESMELE FORMLARI -----	420
12. ÇİZİMLER -----	429

13. RESİMLER	-----	430
13.1. Genel Resimler	-----	430
13.2. Katalog Resimleri	-----	455
14. DEĞERLENDİRME TABLOSU	-----	536

ÖNSÖZ

Müslümanların yalnız kendi öz varlıklarının değil, sahip oldukları her türlü dinî-medenî değerlerin tehdit, tahrip ve imhâ altında olduğu dönemlerden birindeyiz. Mâlik b. Nebî'nin dediği gibi sömürülme kabiliyetinden henüz kurtulmamış bir dünyanın mensuplarıyız ve *medeniyet* diye ifade edilen *hücumlara müsbet cevap vermek* hususunda selefimizin tecrübesinden yararlanmasını bilmiyoruz. Sonuç itibariyle birçok İslam şehrinde olduğu gibi bugün, Kudüs'te bıraktığımız tarihî mirasın hayatiyeti meselesiyle karşı karşıyayız.

Bir asır evvel, İslâm dünyasındaki âbidelerin ihmal edilmiş durumda olduğunu, enkaza dönüşüp kaybolmadan fotoğraflanıp tarihî kitâbelerinin kayda alınması ve İslam kurumlarının canlı bir yorumunu yapacak şekilde bunların sistematik olarak yayınlanması gerektiğini söyleyen Arap epigrafyasının kurucusu Max van Berchem (1863-1921), vefatından sonra iki cilt halinde yayınlanan *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum: Jerusalem "Ville" (1922)* ve *Jerusalem "Haram" (1925)* adlı eserinde, o gün için mevcut Kudüs kitâbelerini, metin içerikleri ve buldukları yapı gibi daha bir çok açıdan değerlendirmiş ve yazı karakteri hakkında da çok sathî bir kaç cümle ile iktifâ etmiştir. Gramatik açıdan çözümlenmekle birlikte hat sanatı bakımından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmemiş olan bu kitâbe yazıları, elinizdeki çalışmada bu manada kendi estetiği çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuş ve konu, mimaride Kûfî'nin yerini alan Neshî hattın Kudüs'e girişini temsil eden Eyyubî örnekleriyle sınırlandırılmıştır.

Köşeli ve yuvarlak iki ana karakter etrafında çeşitlenip zenginleşen Arap yazısıyla ilgili genel malumattan sonra katalog kısmında, önce Kudüs'teki Eyyübî kitabeleri tanıtılıp değerlendirilmiş, hemen ardından diğer merkezlerdeki Eyyubi kitabelerinden aynı sayıda bir seçki değerlendirmeye alınmıştır. Sonuç olarak "Eyyubî Neshî" tabiri etrafında Eyyubî celîsi tanıtılmaya çalışılmış, günümüzde toptancı bir yaklaşımla Celî Sülüs olarak nitelenen her tarihî yazının bu adla anılıp anılamayacağı, Osmanlı'ya kadar bilhassa Selçuklu ve sonrası dönemlerin kitabe ve celî yazılarına yönelik Celî Sülüs genellemesinin uygun olup olmadığı tartışılmış, Tevkî etkisinde Celî Sülüs tabiri teklif edilmiştir.

Ali Alparslan'ın dikkat çektiği üzere hattatlık, üzerinde az çalışılmış bir saha olup doğru ve sıhhatli bir Hat Sanatı Tarihi yazımı, geniş ve derin tetkikler gerektirmektedir. Bunun bilinciyle ve başka herhangi bir sanat dalında sözkonusu olmayan birçok problemi bünyesinde barındıran İslam yazı sanatının, belli bir mekânda belli bir zaman diliminde sergilediği örnekleri inceleyip değerlendirirken verdiğimiz hükümlerde hatâdan sâlim olmadığımız önkabulüyle, “Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri” adlı tezimizde, Haçlı işgaline son veren Eyyubiler'in temsil ettiği sünnî İslâm kimliğinin Kudüs'ü tekrar nasıl kucakladığını form ve içerikleriyle kitâbeler eşliğinde izlemeye çalışacağız.

Bu vesileyle, Hat Sanatı'nın mimarideki yansımalarının tespit ve tahlilini önemli bularak celi yazının ilk dönemleriyle kadîm hat kaynaklarına yoğunlaşmamı bilhassa isteyen ve neticede böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında büyük payı olan, kendisinden sülüs ve nesih yazılarını meşkettiğim hat hocam eski danışmanım merhum Prof. Dr. Fevzi GÜNÜÇ'ü rahmet ve minnetle anmak isterim. Tez izleme süreci boyunca ve çalışmanın olgunlaşmasında daima teşvik ve desteğini gördüğüm, değerli fikirleriyle beni yönlendiren yeni danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI'ya minnet ve şükranlarımı sunarım. Tezin bu son noktaya gelmesinde cesaret verici ve yapıcı eleştirilerinden istifâde ettiğim Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU'na, Prof. Dr. Ahmet Saim ARITAN'a, Doç. Dr. Fatih ÖZKAFA'ya, Doç. Dr. Mustafa Yıldırım'a ve Yrd. Doç. Dr. Zekeriya ŞİMŞİR'e özellikle teşekkür ederim.

Ahmet GEDİK
Konya, 2013

KISALTMALAR

AJTHC	Ayyubıd Jerusalem The Holy City in Context 1187-1250
cm.	santimetre
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
fig.	figure
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Kat. Nu.	Katalog Numarası
ö.	ölümü
R.	Resim
t.y.	tarih yok
y.y.	yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Konu, Kapsam ve Önemi

Bir takım ihtiyaç ve zaruretlar neticesinde icad edilip önemi kavrandığından bu yana *yazı*, hayatın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. İnsana özgü bir olgu olarak farklı zaman ve mekanlarda çeşitli anlayışlarla muhtelif şekillerde işlenmek suretiyle sürekli gelişen bir *iletişim aracı* olmanın yanı sıra yazı, kültür ve medeniyet değerlerinin kalıcılığını sağlama yönünde de sağlam bir *belgeleme yöntemi* olmuştur. Küçük-büyük, basit-abidevî, kitabî-mimarî her türlü malzeme ve sanat eseri üzerine işlenmiş topyekün yazı dünyasının verdiği malumat bize, insanlık tarihinin çeşitli yönlerine ilişkin daha sağlıklı değerlendirmeler yapma imkânı sunmaktadır.

Yazının, *bilgi/mesaj değerini* ifade eden bu iletişim ve belgeleme görevleri yanında bir de, sanat olma ayrıcalığı vardır ki bu onun *estetik değerini* ifade eder. Yazı menşee, tarih, doğuş gibi daha birçok yönden inceleme konusu olabildiği gibi, sanat ve estetiğin de konusu olabilir.

İslâm'la birlikte hızla gelişerek bir sanat kolu haline gelen *Arap yazısı*, insanlığa ait o büyük yazı evreni içinde bu yönüyle özel bir yere sahiptir. 14 asırdır bu yazı, Müslüman milletlerin inanç, duygu, düşünce, kültür, sanat ve medeniyetlerinin tercümanı olmuştur. Medeniyetimizde *hüsn-i hat* olarak ifâdesini bulan güzel yazının, kendine has bir takım teknik ve estetik ölçüleri vardır. Yazının bu sanat/estetik yönü, çeşitli araştırmalara konu olmakla beraber, mimarî mirasımızdaki Celî yazıların, *hat sanatı* bakımından değerlendirilmesi mevzûu, bâkir bir saha olarak durmaktadır. Doktora seviyesinde yeni araştırmalar dışında, bu sahaya ilgi gerçekten azdır. Bütün yazı mirasımızın, kendi estetiği çerçevesinde ayrıntılı olarak tahlil ve tetkiki, Celî yazının tarihî seyrini ortaya koyması yanında, yapıların kapalı bir takım yönlerinin açıklığa kavuşturulmasında da yardımcı olacaktır.

Celî yazının her çeşidiyle gelişim serüvenini kesintisiz takip edebilmek için başlangıcından günümüze bütün yazı nümûnelerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi mühimdir. Halbuki Emevî, Abbâsî, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Zengî, Eyyübî, Memluk tecrübesi şöyle dursun Anadolu Selçuklu Celî Sülüs yazıları bile bu manada yeterince aydınlatılamamıştır. Gelişmesini ancak 19. yüzyılda

tamamlayabilmiş Celî Sülüs Hatt'ın ortalama bir tarih olarak 1453 öncesi örnekleri genellikle ibtidâî görülüp gelişmemiş kabul edildiği için “hat sanatı bakımından esaslı bir değerlendirme”ye tabi tutulmamıştır. Hat sanatı tarihçilerinden Yusuf Zennûn'un “Hattu's-Sülûsi'l-Kadîm devresi”yle hemen hemen örtüşen Ali Alparslan'ın “Celî Sülüs'te hazırlık devresi (1071-1453)” eksiksiz bir Celî Sülüs Yazı Tarihi için mutlaka aydınlatılması gereken bir devri temsil eder. Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun bu sahada hala tek olma özelliğini koruyan “*Erken Dönem Osmanlı Mimarisi'nde Yazı*” adlı çalışmasında yaptığı detaylı “epi-kaligrafik kritik”, tarih şeridinde 1000'li yıllar öncesine, coğrafyada Ortadoğu ve Orta Asya'ya doğru ileriye götürülmelidir. Aksi takdirde, bu devreye ait görüş ve bilgilerimiz sathî olmaktan kurtulamayacaktır.

İşte mühim bulduğumuz bu devreye yönelik yapılması gereken çalışmalara katkıda bulunabilmek amacıyla doktora tezimizde başlangıçta bir şehir monografisi çalışmayı düşündük ve “Kudüs Mimarisinde Yazı” adı verilen bir çalışma ile İslâm sanatındaki Celî yazı estetiğini Kudüs mimarisindeki nünuneleri eşliğinde incelemeye karar verdik. Çünkü Celî yazının tarihî serüvenini ana hatlarıyla kendi sınırları içinde inceleyebileceğimiz sayılı şehirlerden biri olarak, sultasına girdiği hemen her devletten az çok hatıralar taşıyan Kudüs görebildiğimiz kadarıyla, bu tür şehirler içinde periyodik çeşitlilik açısından zengin yazı nünuneleri sergilemekteydi. Kudsiyeti ve prestiji sebebiyle tarih boyunca İslâm hükümetlerinin Mekke ve Medine'den sonra özellikle ilgilendikleri Kudüs'ü hat sanatı bakımından ayrıcalıklı kılan en önemli husus, mevcut ilk kuşak yazısının Kubbetü's-Sahre'de bulunuşudur.

Asr-ı Saâdet, Emevî, Abbâsî, Tolunoğlu, İhşidî, Fâtımî, Selçuklu, *Haçlı*, Eyyûbî, Memluk, Osmanlı, İngiliz Manda, Ürdün ve İsrail İşgal dönemlerini yaşayan Kudüs'te prensip olarak ilk fethinden bugüne, mevcut bütün kitabe ve Celî yazıları incelemek anlamına gelen “Kudüs Mimarisinde Yazı” konusu, bu haliyle taşıdığı bir takım zorluklar nedeniyle öncelikle, Eyyûbî, Memluk ve Osmanlı Celî Sülüs örnekleriyle sınırlandırılmıştır. Uzun araştırma sürecinde, Ortaçağ İslam kitabelerindeki yazı karakterinin tanımlanmasında öteden beri mevcut “Neshî, hayır Sülüs!” şeklinde özetlenebilecek terminolojik problem, daha da ilgimizi çekmiş, konuyla ilgili yayın ve araştırmalarda *köşeli karakteri temsil eden Kûfî dışındaki yuvarlak karaktere sahip yazılar için “Neshî” adlandırmasının özellikle Eyyûbî*

yazısıyla özdeşleştirilmesi bizi, bu probleme açıklık getirmek amacıyla “Eyyûbî Kitabeleri”ne yoğunlaşmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla Eyyûbî yazısını daha iyi tanıyıp tanımlayabilmek ve bu yazı hakkındaki görüşümüzü daha da netleştirmek için Kudüs dışındaki çeşitli merkezlerde bulunan ulaşabildiğimiz bazı Eyyûbî kitabeleri de çalışmaya dahil edilmiş, neticede **“Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitabeleri”** adlı bu tez ortaya çıkmıştır.

1.2. Yöntem

Eyyûbî yazısının şekil ve estetik bakımdan değerini ortaya koymaya çalışan bu tezde, yazının metin olarak değeri de ihmal edilmemiş, imkan nisbetinde yazıya ilişkin bütün özellikler incelemeye alınmıştır. Bu manada Kudüs mimarisindeki Eyyûbî yazı örnekleri için hazırlık safhasında oluşturduğumuz geçici Kataloğa son halini verinceye kadar, yazılı ve görsel kaynakların temini yoluna gidilmiştir. Elde edilen kaynakların tetkiki, tahlili ve bu arada Kudüs mimarisindeki yazı örneklerine ilişkin kaynaklarda verilen resim, çizim ve fotoğraflar taranmış, bunları yerlerinde görüp fotoğraflarını almak üzere saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu esnada yabancı yazılı, görsel kaynaklar Kudüs kütüphane, üniversite ve müzelerinde de araştırılmıştır. Toplanan yazılı, görsel tüm verilerin tetkik ve tahlili sonucunda, revize edilen tez plan şeması doğrultusunda tez teşekkül etmiştir.

Katalog, Kudüs’te tespit edilmiş 44 Eyyûbî kitabesi ile Kudüs çevresindeki bazı Eyyûbî kitabelerinden oluşmaktadır ki bunların sayısı da 44 olup 45-88 katalog numaraları ile gösterilmiştir. Kudüs’teki kitabelerin büyük bölümü Ocak 2006 ve Ocak-Şubat 2011 tarihlerinde gerçekleşen Kudüs ziyaretlerimizde tespit edilip fotoğraflanmıştır. Max van Berchem’in ya da sonraki araştırmacıların kaydettiği, fakat zamanla kaybolmuş veya çeşitli sebeplerle ulaşamadığımız bazı kitabelerin ise, kaynaklarda temin edilmiş veya dijital ortamda bulabildiğimiz fotoğraflarıyla, stampajlarıyla yetinilmiştir.

Mukayese amacıyla çalışmaya dahil ettiğimiz Kudüs çevresindeki çeşitli merkezlerde bulunan Eyyûbî kitabelerine ait bilgi ve resimler ise, çeşitli yazılı, görsel kaynaklardan ve internet üzerinden sağlanmıştır.

Her iki katalogda, görseli ya da orijinali artık mevcut olmayan ya da ulaşamadığımız örnekler belge değeri açısından değerlendirmek üzere çalışmamızda yer almıştır. Bunlar 2, 5, 39, 52, 75 katalog numaralı örneklerdir.

Her kitabe öncelikle ilgili yapı, bulunduğu yer, ebadı, malzeme ve tekniği, yazı karakteri bakımından kısaca tanımlanmış, resim numarası, kitabe metni, okunuşu ve Türkçe anlamı verildikten sonra yazının değerlendirmesi yapılmış ve son olarak ilgili yayınlar sıralanmıştır.

Kitabelerde rastlanan Kur'an âyetlerinin metni, okunuş ve Türkçe anlamları bold harflerle vurgulanmış, meal olarak Sabri Hizmetli tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Anlamı* (İstanbul 1997) esas alınmıştır.

Dua ifade eden cümleler de aynı şekilde metin, okunuş ve Türkçe anlam kısmında *italik* olarak belirtilmiştir.

Celî yazıların daima devrinin güzellik ölçülerine vurulması gerektiği ilkesinden hareketle, katalogları oluşturan her bir örnek Hat sanatı bakımından öncelikle kendi “döneminin dili ve kriterleriyle değerlendirilme” yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla incelediğimiz yazılar için zaman zaman kullandığımız güzel vasfının, çoğunlukla yazının yazıldığı dönem göz önüne alınarak söylenmiş olduğu unutulmamalıdır.

Örnekler kronolojik olarak tek tek değerlendirilirken, yazının döneme has alâmet-i fârikalarını tespit etmek üzere aşağıdaki esaslar dikkate alınmıştır:

- 1) Müfredat-Mürekkebât: kef ve sereni, lâmelif, zülfe, yâ-yı ma'kûs, Besmele, Lafzatullah, İsm-i Nebî, melik vs. gibi metinde sık sık geçen ibareler,
- 2) Nokta, hareke ve okutma işaretleri, tezyînî denem tirfil, tırnak, üç nokta, mühmel harf gibi işâretler,
- 3) Zemin tezyinatı ya da yer yer bağımsız veya hurûfâta bitişik geometrik, bitkisel vs. motifler,
- 4) Kaide dışı, ilginç uygulamalar,
- 5) Başka dönem yazılarıyla benzerlikler ve kıyaslama.

Örneklere ilişkin veriler ayrıca değerlendirme tabloları halinde sunulmuş, kitabelerde sıklıkla geçen Besmele resimleri ayrıca eklenmiştir.

Çalışmamız 6 bölüm halinde planlanmıştır:

1. Bölüm “Konu, Kapsam ve Önemi”nin, “Yöntem” ve “Kaynaklar”ın tanımlandığı “Giriş” mahiyetindedir.

“Kudüs ve Eyyûbîler” adlı **2. Bölüm**’de, Kudüs’ün önemi, Eyyûbîler’in hükmettiği coğrafya ve tarihlerine dair kısa malumattan sonra, “Eyyûbî Sanatı”nda özellikle imar faaliyetlerinin genel karakteri verilmiş, ardından ana konumuz olan kitabeler üzerindeki Celî yazıları yazma ihtimalleri olan hattatların kısa biyografileri “Eyyûbîler Devrinde Hüsn-i Hattıyla Temâyüz Etmiş Sîmâlar” başlığı altında sunulmuştur.

Hat sanatının, özellikle mimarideki Celî uygulamaları bakımından ele alındığı kısım olan **3. Bölüm** “Başlangıcından Eyyûbîler’e Kadar İslâm Mimarisinde Yazı Tecrübesi” adını taşımaktadır. “Arap Yazısında İki Ana Karakter: Kûfî – Neshî Ayırımı”yla temellendirmeye çalıştığımız bu bölümde mesele “Aklâm-ı Sitte ve Husûsiyetleri”, “Celî Sülûs Yazı ve Selçuklu Celîsi”, “İslâm Mimarisinde Celî Yazı Tecrübesi” alt başlıkları ile açıklanıp tartışılmıştır.

“Katalog”u oluşturan **4. Bölüm**’de “Kudüs Eyyûbî Kitâbeleri (1-44) ve “Kudüs Çevresindeki Bazı Eyyûbî Kitâbeleri (45-88)” şeklinde toplam 88 örnek kronolojik olarak yukarıda açıklandığı şekilde incelenmiştir.

5. Bölüm genel “Değerlendirme” kısmıdır. Burada “Müfredât, Mürekkebât (Elif, Kef, Lâmelif, Yâ-yı Ma’kûs, Zülfe, Besmele, Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî, Kuşak Yazı), Yazı İçerisinde Kullanılan İşâretler, Tirfil, Tırnak, Üç Nokta, Mühmel Harfler, Yazıda Zemin Tezyinatı ve Kullanılan Motifler, Yazılarda Kullanılan Dil, Yazılarda Muhtevâ (Besmele, Âyet-i Kerîme, Hadis-i Şerîf, Kelime-i Tevhîd, Ta’zîz ve Tasdik, Hasbüna’llâhü ve Ni’me’l-Vekîl, Hamd, Salevât, Duâlar, Yapı Türü ile İlgili Bilgiler, Devrin Sultanı, Yapının Bânîsi/Mütevelli’si, Devlet Adamları, Yapı sanatçıları ve Diğerlerinin Lakap ve Ünvanları, Mezhep İmamlarının İsim ve Lakapları, Eyyûbî Sultan, Melik ve Hatunlarıyla Eyyûbî Hanedanına Mensup İsimler ve Lakapları, Usta ve Sanatkârların İsim ve Lakapları, Şehir Adları), Hattatlar, Sanatkârlar, Malzeme ve

Teknik, Eyyûbî Yazısının Celî Yazı Tarihindeki Yeri” gibi ara ve alt başlıklar altında Eyyûbî yazı karakteristiği deşifre edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonunda varılan netice ve kanaatlerimizi paylaştığımız “Sonuç” kısmı 6. Bölüm’ü oluşturmaktadır. Daha sonra “Terimler Sözlüğü” (7. Bölüm), “Kaynaklar” (8. Bölüm), “Çizim Listesi” (9. Bölüm) ve “Resim Listesi” (10. Bölüm), “Besmele Formları” (11. Bölüm), “Çizimler” (12. Bölüm), “Resimler” (13. Bölüm) ve “Değerlendirme Tablosu” (14. Bölüm) gelmektedir.

1.3. Kaynaklar

Çalışma konumuzun başlıca Kudüs, Eyyûbîler, Mimari, Hat Sanatı ve Kitabeler gibi çeşitli yönleri bulunmaktadır ve bunların herbiriyle alakalı ayrı ayrı zengin bir literatürün mevcudiyeti öncelikle belirtilmelidir. Kudüs ve çevresindeki Eyyûbî kitabelerini hat sanatı bakımından değerlendirirken yararlandığımız ve atıfta bulunduğumuz birinci el kaynaklarla, araştırma ve yayınlar aşağıda sıralanacaktır. Az ya da çok, bir şekilde yararlandığımız bütün bir kaynakçayı buraya yığmayacak, bunlar arasından, çalışmamızın ana konularını belirleyip yönlendiren en mühimlerini zikredeceğiz.

1.3.1. Birinci El Kaynaklar

İmâdeddin el-İsfahânî’nin “el-Berku’ş-Şâmî” ve “el-Fethu’l-Kussî”, Bündârî’nin “Sene’l-Berki’ş-Şâmî” adlı eserleri çalışmamızda çeşitli şekillerde istifade edip atıfta bulunduğumuz Eyyubî tarihiyle ilgili birinci el kaynaklardır.

Eyyûbîler devrinde ya da onlara yakın zamanlarda yazılmış olup, hat sanatının o çağlardaki durumu hakkında bilgi veren, yer yer başvurduğumuz kaynaklar şunlardır:

Abdülkâdir es-Saydâvî’nin (9-12. yy. aralığında yaşadığı düşünülmektedir) yazdığı “Vaddâhatü’l-Usûl fi’l-Hat” adlı manzum risâlesi, Hilal Naci tarafından tahkîk edilerek 1986 yılında yayınlanmıştır (Saydâvî, 1986: 159-172). Eserde kalem ve bıçak seçimi, kalemin açılması, kesilmesi, hat neveleri, kalemin nasıl tutulacağı ve elif’ten ye’ye kadar harflerin yazım kuralları ayrı fasıllar halinde işlenmiştir.

Salahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Câmî'de Arapça okutmak üzere görevlendirdiği Osman b. İsa b. Meymûn el-Balatî/Bulaytî? (524-599/1130-1202) tarafından kaleme alınan “İlmü Eşkâli'l-Hat” isimli bir eserden söz edilmektedir¹. Fakat bunun mahtût nüshası olup olmadığı bilinmemektedir.

Eyyûbîler'den Melik Muazzam Şerefüddîn İsa (592-624/1196-1227)'nin “sır kâtibi” de olan Kadı Cemâleddin el-Kûsî'nin (ö. 625/1227) “Meâlimü'l-Kitâbe ve Meğânimü'l-İsâbe”si hat sanatına temas eden bir eser olarak zikredilmektedir (James, 2009: 354).

Eyyûbîler'le çağdaş ve –kendi deyimiyle– sanatı hattatlık olan Selçuklu tarihçisi Râvendî'nin (ö. 603/1207'den sonra) “Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr”unda verdiği kısa malumat bile bizim için değerlidir. “Hüsn-i Hattın Usûlüne dair” ayrıca bir kitap yazdığını söyleyen Râvendî'nin 599/1202-1203 tarihinde başlayıp bir iki yıl içinde tamamladığı *Râhatü's-Sudûr*'daki hattatlıkla ilgili “Daire ve Noktalardan Güzel Yazı Çıkarma Usulünü Bilmek” başlığını taşıyan bölüm (Râvendî, 1960: II/403-410), yaşadığı dönemdeki hatt-ı mensûbun mâhiyetini göstermesi, Sülûs, Rikâ', Muhakkak ve Nesih yazılarında müfredâtın esasını uygulamalı anlatması bakımından kayda değer bir “muhtasar” özelliği taşımaktadır (Özaydın, 2007: 471).

Eyyûbîler zamanında yaşamış meşhur tarihçi es-Sâhib Kemâlüddin İbnü'l-'Adîm (588-660/1192-1262) aynı zamanda usta bir hattat olup kaynaklarda “Kitâbün fi'l-Hattı ve Ulûmih ve Vasfî Âdâbihî ve Turûsihî ve Aklâmih” adlı hat sanatına dair bir eser yazdığı kaydedilir (Safedî, 2000: 22/259-262; Sevim, 1999: 478-479). Tezimizde incelediğimiz eserlerden Halep Hallâviyye Medresesi mihrabının tecdîd kitâbesindeki (643/1245-46) yazı İbnü'l-'Adîm'in eseridir. Hakkında ayrıntılı bilgi *Eyyûbîler zamanında hüsn-i hattıyla ünlenmiş simalardan* bahsedilirken verilecektir.

Eyyûbîler'in Yemen'deki takipçileri sayılan Resûlî hanedanından çok yönlü alim sultan el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî'nin (1295-1296) “el-Muhterî' fî Fünûn mine's-Sun” adlı on bölümden oluşan eserinde (Şentürk, 2004: 67) mancınık vs. yapımı gibi konular yanında kalem, kalem seçimi, hat cinslerine göre kalemin

---

¹ www.sham-cafe.net/vb/showthread.php?t=12010, Erişim Tarihi: 11.06.2012.

açılması, divit, hat âlet ve edevatları, mürekkep cinsleri ve yapımı, lika yapımı, altın ve gümüşle yazma, kitap ciltleme ve âletleri gibi hat sanatıyla alakalı konulara birkaç bölüm ayrılmıştır (er-Resûlî, 1989: 55-57).

Yakut el-Mustasimî'nin talebelerinden olup Nesih, Muhakkak ve Reyhânî yazılarında mahir olan İbnü'l-Vahîd diye meşhur Dimeşkli Şerefüddin Muhammed b. Şerif b. Yusuf (647-711/1249-1312), İbnü'l-Bevvâb'ın *Râiyye Kasîdesi*'ni şerhetmiştir. İsmi ve asrı meçhul bir müstensihin, “Şerhu'l-Manzûmeti'l-Müstetâbe fî İlmî'l-Kitâbe” adıyla İbnü'l-Basîs ve İbnü'l-Vahîd şerhleriyle birlikte istinsah ettiği *Râiyye Kasîdesi*, Hilal Naci tarafından 1986 yılında yayınlanmıştır (İbnü'l-Basîs ve İbnü'l-Vahîd, 1986: 259-270).

Kalkaşendî ile Âsârî'nin hocası olan Muhammed b. Ahmed ez-Zeftâvî (750-806/1349-1404)'nin “Minhâcü'l-İsâbe fî Ma'rifeti'l-Hutût ve Âlâti'l-Kitâbe” adlı eseri Hilal Naci tarafından tahkik edilerek 1986 yılında yayınlanmış olup *hat sanatıyla alakalı birçok konu* 15 bölüm (*bâb*) ve ekler halinde ele alınmıştır (Zeftâvî, 1986: 185-248). Hilal Naci'nin dediğine göre Kalkaşendî bu eserin birçok bölümünü kaynak göstermeden *Subhu'l-A'sâ*'sına almıştır. Ayrıca 908'de yazılmış olan *Câmiu Mehâsini Kitâbeti'l-Küttâb*'ın musannifi Tîbî, bu eserin mukaddimesini ufak değişikliklerle kendine mal etmiş, Zebîdî de eserin mühim bölümlerini *Hikmetü'l-İsrâk* adlı kitabında nakletmiştir (Zeftavî, 1986: 187).

Subhu'l-A'sâ'nın kaynaklarından olan Âsârî'nin “el-Înâyetü'r-Rabbâniyye fî Tarîkâti's-Şa'bâniyye” adlı manzum *Elfiyesi* yine Hilal Naci tahkikiyle 1979'da yayınlanmış (Âsârî, 1979: 221-284) mühim bir eserdir.

Kalkaşendî'nin (756-821/1355-1418) “Subhu'l-A'sâ fî Sınâati'l-Înşâ”sı Memluk döneminde derlenmiş olmakla birlikte Eyyûbî yazısını tanımada muahhar bir kaynak sayılmaz. Kitabet sanatı, kâtibin başlıca özellikleri, güzel yazı yazma usulleri gibi hat sanatına doğrudan temas eden konuları, referanslarıyla birlikte ayrıntılı olarak bulduğumuz bu eser (İpşirli, 2001: 264) çalışmamızda asıl başvuru kaynağımızı oluşturmuştur.

846 tarihinde hayatta olan Şeyh Muhammed b. el-Hasan es-Sincârî'nin “Bidâatü'l-Mücevvid fi'l-Hat” adlı manzum eseri bir muhtasar niteliğinde olup Hilal Naci tahkikiyle 1986’da yayınlanmıştır (Sincârî, 1986: 249-258).

1.3.2. Araştırma ve Yayınlar

Ramazan Şeşen’in “Selâhaddin Eyyûbî ve Devri”, “Eyyûbîler (1169-1260)” adlı kitapları ile “Eyyûbîler”, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, “el-Melikü'l-Âdil”, “Kâdî el-Fâzıl” gibi makaleleri Eyyûbî tarihiyle alakalı olarak yararlandığımız araştırma ve yayınların başında gelir.

Yaptığı çalışmalar ve yayınlarıyla İslâm epigrafyasının kurucusu kabul edilen Max van Berchem’in “Corpus Inscriptionum Arabicarum, Jerusalem I: Ville, Jerusalem II: Haram” adlı Fransızca eseri, bu sahadaki en temel ve yetkin kaynak olup başlangıcından yaşadığı zamana kadar çeşitli dönemlere ait Kudüs’te tespit ettiği toplam 300 kitabeyi metin, yazı karakteri, anlam, tarihi bağlam gibi birçok açıdan ele almaktadır.

Moshe Sharon’un “Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae: CIAP” adlı henüz birkaç cildi yayınlanmış kitabı da Filistin’deki Arapça kitabeleri toplayan yetkin eserlerden olup çalışmamızda Kudüs dışındaki bazı Eyyûbî kitabeleri için bu kaynaktan yararlanılmıştır.

Mahmud Hawari’nin “Ayyubid Monuments in Jerusalem” adlı makalesi Kudüs’teki Eyyûbî âbidelerini mimari açıdan inceleyen önemli bir yayındır.

Robert Schick ile Khader Salameh “The Arabic Stone Inscriptions in the Islamic Museum, al-Haram ash-Sharif, Jerusalem” adlı makaleleri, Kudüs müzesindeki kitabeler arasında Eyyûbî dönemine ait üçü de 587/1191 tarihinde vefat etmiş ya da şehit düşmüş Sa‘deddin Gâzî, Bayram Gâzî ve Şürve bin Davud el-Hakkârî’nin kabir kitabelerini fotoğraflarıyla birlikte incelemesi bakımından önemlidir.

Sheila S. Blair’in “The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem” adlı makalesi, sonunda ekli kronolojik bir liste halinde Kudüs’teki 42 Eyyûbî kitabesini ilgili olduğu yapı, fiziki durum ve daha çok epigrafik açıdan ele

alan, fakat yazı karakteri bakımından çok az ve genel bilgi veren bir araştırma niteliğindedir.

Robert Hillenbrand'ın genel bir bakışla Eyyûbî sanatını anlattığı “The Art of the Ayyubids: an Overview” adlı makalesinde “Arabesk ve Epigrafi” alt başlığında Eyyûbî yazısıyla ilgili verdiği bilgiler genel mahiyette olup bir dereceye kadar bizim anladığımız manada bir yazı değerlendirmesi sunmaktadır.

David James'in “Qur'ans and Calligraphers of the Ayyubids and Zangids” adlı makalesi ise kitabelerden bahsetmemekle birlikte, Eyyûbîler döneminde yetişmiş hattatların kısa biyografilerini kendilerinden naklettiği Salahaddin Halil b. Aybek es-Safedî'nin “Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât” adlı biyografik ansiklopedisi ile Müstakimzade'nin “Tuhfe-i Hattâtîn” adlı eseri bu manada önemli kaynaklardır.

M. Nihad Çetin'in “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi (Yâkût devrinin sonuna kadar)”, “Arap: Yazı”, “Aklam-ı Sitte”, “Yâkut Musta'sımî” gibi makaleleri; M. Uğur Derman'ın “Hat”, “Hattat”, Türk Sanatında Celî Kavramı”, “Nesih” ve “Besmele: Hat” (Mustafa Uzun'la birlikte) adlı makaleleri; Ali Alparslan'ın “Osmanlı Hat Sanatı Tarihi” adlı kitabıyla “Kitâbe”, “Celî”, “Mimarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi”, “İslâm Yazı Sanatı”, “Türk Dünyasında Hat Sanatı” gibi makaleleri; Muhittin Serin'in “Hat Sanatımız”, “Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar” adlı kitapları ile “Sülüs”, “Tevkî”, “İbnü'l-Bevvâb”, “Muhammed: İslâm Kültüründe Hz. Muhammed: Türk Hat Sanatı”, “Mushaf: Hat”, “Osmanlılar: Sanat: Hat” gibi makaleleri; Halil Edhem'in “Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zabtolunmalıdır”, Muhammed Hamidullah'ın “Allah'ın Elçisi (S.A.V) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı”, Ö. A. Kratchkovskaya'nın “Ornamental Neshî Inscriptions” adlı makaleleri hat sanatı ve kitabeler konusunda başvurduğumuz araştırma ve yayınların başında gelir.

Fevzi Günüş'ün “XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dînî Mîmârisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri” adlı Eyyûbîler'e göre muahhar bir dönemi incelemekle birlikte, özellikle “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı”, “Anadolu Selçuklu Dönemi Celî Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri”, “Anadolu-Asya İlişkisi İçerisinde Kuşak Yazı Geleneği” gibi makaleleri Eyyûbîler'den önce ve

onlarla çağdaş Selçuklu Celî Sülûs yazısının gelişimini takip açısından önemli yayınlardır.

Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı" adlı eseri ise detaylı bir "epi-kaligrafik kritik" çalışması olup, yazıda hala Selçuklu etkisinin izlenebildiği bir döneme odaklanmıştır.

Fatih Özkafa'nın "İstanbul Selatin Camilerinin Kuşak Yazıları" adlı doktora tezi Eyyûbîler'e göre muahhar bir dönemi incelemekle birlikte özellikle "kuşak yazısı" kavramına getirdiği izahat bakımından önemli bir eserdir.

2. KUDÜS ve EYYÛBÎLER

2.1. Kudüs ve Önemi

Kudüs tarihinde Eyyûbî devri mühim olduğu gibi, Eyyûbîler'i tarihte ayrıcalıklı kılan en önemli hususun da onların öncülüğünde Kudüs'ün yeniden fethi olduğu muhakkaktır.

Müslümanların ilk kiblesi, yeryüzünde kurulan ikinci mescid, Haremeyn'den sonraki Harem-i Şerîf (Bozkurt, 2004: 268) yani Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'den sonra ziyaret edilmeye layık üçüncü Mescid ve Hz. Muhammed'in isrâ ve miraç mucizelerine sahne olan (Yavuz, 2005: 133) Mescid-i Aksâ ya da Beytü'l-Makdis, 17/638 yılında Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde İslâm topraklarına katılmıştır (Avcı, 2002: 327). Emevî, Abbâsî, Tolunoğlu, İhşidî, Fâtımî ve Selçuklu idarelerinden sonra 1099'da kanlı Haçlı işgaline maruz kalan Kudüs, ancak 88 yıl sonra 1187 senesinde Salahaddin Eyyûbî liderliğinde kurtarılabılmıştır. Eyyûbîler'in ardından Memluk ve Osmanlı devirlerini de yaşayan Kudüs, kaybedildiği 1917'den İsrail devletinin kurulup Batı Kudüs'ü işgal ettiği 1948 yılına kadar İngiliz askerî ve manda yönetiminde kalmıştır. Doğu Kudüs yani eski şehirde 20 yıl kadar süren Ürdün idaresinden sonra 1967 Arap-İsrail savaşında şehrin tamamı İsrail'in eline geçmiştir (el-Aselî, 2002: 338).

Kudüs'teki Haçlı işgali, Melik Sâlih Eyyûb idaresindeki Harezmliler tarafından bir daha geri verilmemek üzere zabtına kadar toplam 99 sene sürmüş olup Haçlı fetret dönemleri şu şekildedir: Haçlı Krallığı'nın kurulduğu 1099'dan 1187'de Salahaddin'in fethine kadar 88 yıl süren ilk işgal devresi, Melik Kâmil'in anlaşmayla Kudüs'ü Frederik'e bıraktığı 1229-1239 yılları arası 10 yıllık devre, Haçlılar'la Eyyûbî melikleri arasındaki ittifak neticesi olarak 1242-1243 yılları arasındaki 1 yıllık süre (Şa's, 2001: 101).

Kudüs'teki Eyyûbî hâkimiyeti ise yaklaşık 52 yıl kadardır: 1187-1229 arası 42 yıl, 1239-1243 arası 4 yıl ve 1244-1250 arası 6 yıl olup bundan sonra Kudüs Memluk hakimiyetine girmiştir (Şa's, 2001: 101).

2.2. Eyyûbî Coğrafyası ve Tarihi

Eyyûbî yazısı ve kitâbelerini Hat Sanatı bakımından inceleyip değerlendirmeye odaklanmış tezimizde uzun uzadıya bir siyasi tarih dökümü yapmayacağız. Nisbeten kısa olmakla birlikte oldukça dinamik bir yapıya sahip olan Eyyûbî coğrafyası ve tarihinden “efradını câmi ağyârını mâni” şekilde kısaca bahsetmeye çalışacağız.

Ahlat’tan Aden’e, Hemedan’dan Trablusgarp’a kadar uzanan ve Mısır, Suriye, Filistin, Güneydoğu-Doğu Anadolu, Kuzey Irak, Hicaz, Yemen ve Libya’yı içine alan bir coğrafyada (Resim-1) 1169-1260 tarih aralığında hüküm sürmüş bir Türk-İslâm devleti olan Eyyûbîler’in (Şeşen, 2012: 17) Hısnıkeyfâ Kolu, Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından ortadan kaldırıldığı 1462’ye kadar varlığını sürdürmüştür (Şeşen, 1995: 24). Türk-Kürt-Arap karışımı olan Eyyûbî hanedanı, Zengî Atabeyliği’nin devamı olarak Selçuklu Türk devlet ve sanat geleneğine bağlanır (Şeşen, 1995: 20, 24; Beksaç, 1995: 31). Zaten devlet teşkilatı kadar, İslâm dünyasının ortak malı olmuş bulunan bütün sanat yeniliklerinde de, 11. yüzyıldan beri Ortadoğu topraklarına yerleşen Türkler’in etkisi görülür ve bu sonraki yüzyıllarda da devam eder (Sevim ve Merçil, 1995: 524).

Adını, Selahaddin’in doğduğu yıl (532/1137-38) ailecek Tikrit’ten Musul’a gelerek İmâdeddîn Zengî’nin hizmetine giren Necmeddîn Eyyûb b. Şâdî’den alan Eyyûbîler’in yıldızı, 559-564 (1164-1169) yıllarında yapılan Mısır seferleriyle parladı (Şeşen, 1995: 20). Bu seferlerin nihayetinde Eyyûb’un kardeşi Esedüddîn Şirkuh, 7000 kişilik Zengî ordusu başında muzaffer olarak girdiği Kahire’de, Fâtımî halifesince “el-Melikü’l-mansûr Emîru’l-cüyûş” lakabıyla vezir tayin edilip iki ay sonra vefat edince (el-Bündârî, 2004: 24; Kılıç, 2010: 204) yeğeni Yûsuf b. Eyyûb, 1169’da Zengî ordusunun başkumandanı seçildi ve çok geçmeden Fâtımî halifesi Âdîd-Lidînillâh onu “el-Melikü’n-Nâsir” lakabıyla amcasının yerine vezir tayin etti (el-Bündârî, 2004: 25). Hem Nüreddîn Zengî’nin Mısır ordusu başkumandanı hem de Fâtımî veziri olarak Mısır’da idareyi ele geçiren Selâhaddin iki buçuk yıl kadar sonra 567 yılı başında (1171) Cuma günü Abbâsî halifesi adına ilk hutbeyi okuttu ve üç gün sonra Âdîd’in ölümüyle Mısır’da Fâtımî hilâfeti ve devleti resmen sona erdi (el-Bündârî, 2004: 47; Şeşen, 1988: 375; Takkûş, 1999a: 394; Şeşen, 2012: 29). Fâtımî

devletinin yıkılması üzerine Abbasi halifesi Mustazî-Biemrillah, Nureddin'e saltanat alâmetleriyle bir temliknâme gönderdi ve böylece bütün Mısır Zengî hakimiyeti altına girmiş oldu (el-Bündârî, 2004: 50-51; Kök, 2007: 261).

Türk-İslâm tarihinin yetiştirdiği en iyi, en büyük devlet adamlarından biri olan Nûreddîn Zengî'nin 569/1174'te ölümünden sonra yerine geçen on bir yaşındaki oğlu el-Melikü's-Sâlih Nûreddin İsmâil'in atabeyliğinin kendi hakkı olduğunu düşünen ve O'nun adına hutbe okutan Selahaddin, Dımeşk'ten gelen davet üzerine Mısır'dan Suriye'ye harekete geçti. Devletin bozulan birliğini yeniden kurma sürecinde Dımeşk, Ba'lebek, Humus ve Hama'yı aldı ve Halep-Musul ittifakına karşı galibiyetiyle neticelenen Kurum-ı Hama savaşından sonra Halep'i kuşattı. Taraflar arasında yapılan anlaşmayı müteakip 570/1175'te Abbasî Halifesi'nin O'nu Mısır, Suriye ve el-Cezîre hâkimi tanımasıyla birlikte Selahaddin bağımsızlığını ilan etti ve kendi adına para bastırıp hutbe okutmaya başladı. 571/1176 yılında yapılan anlaşmayla Halep ile birkaç kale el-Melikü's-Sâlih Nûreddin İsmail Zengî'ye bırakıldı (Şeşen, 1995: 20-21; Takkûş, 1999a: 425, 427, 436; Şeşen, 2012: 33-34).

Bu arada Haşhaşiler'i itaat altına alan Salahaddin önce büyük kardeşi Turan Şah'ı, sonra da diğer kardeşi Tuğtekin'i Yemen'e; yeğenleri Takıyyüddin Ömer'i Hama'ya; Ferruh Şah'ı Ba'lebek'e ve Nâsirüddin Muhammed'i Humus'a idareci olarak gönderdi. 1177'de Gazze-Askalan istikametinde yaptığı akın sırasında Haçlılar'ın baskınına uğramışsa da bu yenilgi 575/1179'daki Mercuyûn zaferi ve Beytülahzân Kalesi'nin fethiyle telafi edilmiştir (Şeşen, 1995: 21).

el-Melikü's-Sâlih Nûreddin İsmail Zengî'nin 577/1181'de ölmesi üzerine Salahaddin I. Şark Seferi'ne çıktı ve el-Cezîre bölgesini, Sincar'ı, Âmid'i ve ardından 579/1183'te Halep'i alarak daha da güçlendi (Şeşen, 1995: 21; Takkûş, 1999a: 436; Takkûş, 1999b: 72-74).

581-82 (1185-86) yıllarında II. Şark Seferi'ne çıkan Salahaddin Meyyâfârikîn ve Şehrizor'u aldı, Musul'u kendine bağladı, Ahlat konusunda Azerbaycan Atabeği Pehlivan ile anlaşmaya vardı ve böylece Nureddin Zengî devletini daha kuvvetli ve geniş şekilde kendi idaresi altında toplamış oldu (Şeşen, 1995: 21).

Kerek-Şevbek prinkepsi Renaud de Chatillon'un anlaşmayı çiğneyerek 582/1186 yılında Mısır'dan Şam'a gelen bir kervanı vurması ve tazminat da ödememesi üzerine, Salahaddin Kudüs Haçlı Krallığı topraklarına sefer düzenledi ve 583/1187'de Hittîn'de Haçlılar'a karşı büyük bir zafer kazandı. Çok geçmeden Kudüs'ü kuşattı ve Mirac mucizesinin yıldönümü olan 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü Kudüs'ü fethetti. Hittîn zaferinden sonra bir yıldan daha az bir süre içerisinde Sûr dışındaki bütün Kudüs Haçlı Krallığı toprakları, Antakya Prinkepsliği topraklarının çoğu ve Trablus Kontluğu topraklarının bir kısmı Salahaddin tarafından zaptedildi (Şeşen, 1995: 21; Takkûş, 1999b: 131-166; Şeşen, 2009: 339).

Kudüs'ün Müslümanların eline geçmesi Avrupa'nın en büyük üç hükümdarının bizzat katıldığı üçüncü Haçlı seferine sebep oldu ve İslâm dünyasının yalnız bırakmasına rağmen bu muazzam güce karşı direnen Salahaddin, 588/1192'de üç yıl sekiz ay süreyle karada ve denizde geçerli olmak üzere Haçlılar'la antlaşma imzaladı. Buna göre Sur ve Yafa arasındaki sahil şeridi Haçlılar'a bırakılıyor, Kudüs ve fethedilen diğer topraklar Salahaddin'de kalıyordu (ed-Debs, 1994: 128-130; Şeşen, 1995: 21; Takkûş, 1999b: 201-202).

Haçlılar'la yapılan bu antlaşmadan kısa bir süre sonra 27 Safer 589'da (4 Mart 1193) Salahaddin Dımeşk'ta vefat ettiğinde (Takkûş, 1999b: 206; Şeşen, 2009: 339) devletin sınırları Trablusgarp'tan Hemedan ve Ahlat'a, Yemen'den Malatya'ya kadar uzanmaktaydı ve üç oğlundan büyüğü ve veliahdı el-Melikü'l-Efdal Dımeşk'ta, ikinci oğlu el-Melikü'l-Azîz Kahire'de, üçüncü oğlu el-Melikü'z-Zâhir Gâzî Halep'te hakim olup, Yemen'i kardeşi Tuğtekin, Ürdün ve el-Cezîre'yi kardeşi I. el-Melikü'l-Âdil, Hama'yı Takıyyüddin Ömer'in oğlu el-Mansûr, Humus'u II. Şirkuh, Ba'lebek'i Ferruh Şah'ın oğlu Behram Şah, Erbil'i Muzafferüddin Kökböri, Trablusgarp'ı Şerefeddin Karakuş idare ediyor ve Salahaddin'i büyük sultan olarak tanıyorlardı (Şeşen, 1995: 21).

Salahaddin'den sonra büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Dımeşk'ta büyük sultan olmuşsa da icraatlarıyla, babasının çevresindeki önemli şahsiyetleri küstürünce bunların bir kısmı Mısır'daki el-Melikü'l-Azîz'in, diğer bir kısmı da Halep'teki el-Melikü'z-Zâhir'in hizmetine girdi. Daha sonra, Dımeşk'ı almak isteyen Azîz'e karşı Efdal'i iki defa kurtaran amca Âdil, 1196 yılında Azîz ile anlaşınca Dımeşk Efdal'den

alınıp el-Melikü'l-Azîz büyük sultan ilan edildi. 1198'de el-Melikü'l-Azîz ölünce, Efdal ile Zâhir arasındaki ittifakı bozarak ordunun desteğiyle 1200'de Kahire'ye giren Âdil, Azîz'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr'un atabegi oldu ve çok geçmeden kendisini büyük sultan ilan etti. Salahaddin'in oğullarının 1201 yılında Dimeşk ve Mısır'ı amcalarının elinden alma çabaları başarısız kalınca, Mısır'ı büyük oğlu el-Melikü'l-Kâmil'e, Dimeşk'ı ikinci oğlu el-Melikü'l-Muazzam'a, el-Cezîre bölgesini de üçüncü oğlu el-Melikü'l-Eşref'e veren, yalnız Samsat, Serûc, Kal'atü Necm ve Re'sû'l-ayn'ı el-Melikü'l-Efdal'e bırakan büyük sultan Âdil, Halep dışında devletin önemli bölgelerini oğulları vasıtasıyla kontrolü altına aldı ve 1202 yılında Mardin Artukluları da onun hakimiyetini tanıdılar (Şeşen, 1995: 21-22; Takkûş, 1999b: 229-242).

Salahaddin zamanında ikinci adam olması dolayısıyla geniş devlet tecrübesi bulunan el-Melikü'l-Âdil, Haçlılar'a karşı ılımlı bir politika izleyerek onlarla ticari münasebetler de kurdu. O'nun zamanında Ahlat, Erciş ve Van alınarak Ahlatşahlar'a son verildi. Bu arada el-Melikü'l-Efdal Eyyûbîler'den kopup ayrılarak 1205 yılı başında Anadolu Selçukluları'na bağlandı. Âdil'in Habur ve Nusaybin'i ele geçirip 1209'da Sincar'ı kuşatması üzerine Kökböri, Musul sahibi Nureddin Zengî Arslanşah, Halep sahibi el-Melikü'z-Zâhir ve Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev arasında ittifak oluştu (Şeşen, 1995: 22).

el-Melikü'l-Âdil zamanında ihmal edilen Kuzey Afrika'da Eyyûbî varlığı, 1212'de Karakuş'un Fizan'da Zübâbîler tarafından öldürülmesiyle sona erdi. Yemen'de ise 1197'de Tuğtekin'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muiz İsmail, Emevi soyundan geldiği iddiasıyla halifelliğini ilan edince, etrafındaki memlukler tarafından öldürülüp yerine Sungur adlı biri tayin edildi ve bir müddet sonra da onun yerine Süleyman Şah adında biri geçti. Sonunda Mısır hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in oğlu Atsız Yemen'e gönderilerek 1215 yılında bölge kontrol altına alındı (Şeşen, 1995: 22).

Haçlılar'la Salahaddin zamanında yapılan antlaşmanın 1197 yılında Alman haçlı gruplarının saldırılarıyla bozulması ve cereyan eden çarpışmalar neticesinde Melik Âdil, Yafa'yı ele geçirdi. 1204 yılında yapılan 4. Haçlı Seferi'nin, Venedikliler'le anlaşan Âdil'in çabalarıyla İstanbul üzerine yönlendirilmesi Eyyûbî ülkesini büyük bir gaileden kurtarmakla birlikte bu sırada Âdil'in tavizkâr davranması

neticesinde Haçlılar Merkab'dan Yafa'ya kadar Akdeniz sahil şeridinde yeniden hakimiyet kurdular (Şeşen, 1995: 22).

1207 yılında Trablus kontluğunu antlaşmaya mecbur eden Âdil, Akka'ya bakan Tûr dağı üzerinde oğlu el-Melikü'l-Muazzam'a yaptırdığı müstahkem kaleyi (612/1215), 1217'de Haçlı kuvvetlerine karşı savundu ve daha sonra yıktırdı. Hedefin Mısır olduğu 1218'deki 5. Haçlı Seferi esnasında 615/1218'de el-Melikü'l-Âdil ölünce (Şeşen, 2004a: 60), yerine geçen büyük oğlu ve Mısır hakimi el-Melikü'l-Kâmil, kardeşleri el-Melikü'l-Muazzam İsa ve el-Melikü'l-Eşref Musa'nın yardımıyla 1221'de Haçlıları Dimyat'tan ve işgal ettikleri yerlerden çıkardı (Şeşen, 1995: 22; Tomar, 2004: 71-72). Fakat kardeşler arasındaki bu âhenk fazla sürmedi. Kâmil, Müslümanlarla Haçlılar arasındaki bitmek bilmeyen mücadele ve ihtilafları halletmek niyetiyle Alman İmparatoru II. Friedrich ile 626/1229'da on yıllık bir anlaşma yaparak Kudüs'ü Haçlılar'a bıraktı. Anlaşmaya göre Mescid-i Aksâ, Kubbetü's-Sahre ve Harem-i Şerif Müslümanlar'da kalacak ve Müslümanların serbestçe ibadet etme hakları olacaktı (Bekâr, 2004: 68-69). Friedrich 17 Mart 1229'da Kudüs'e girdi (Demirkent, 2002: 332). Haçlı seferleri tarihinde benzeri görülmeyen ve İslâm alemini dehşete düşüren bu anlaşmayı protesto için Sultan Kâmil'in yeğeni el-Melikü'n-Nâsır Davud Dimekş'ta mâtem ilan etti (Demirkent, 1996: 540).

Aynı yıl (1229) Kâmil'in oğlu el-Melikü'l-Mes'ûd Salahaddin Atsız'ın ölümü üzerine Yemen'de idareyi ele alan Nureddin Ömer b. Ali b. Resûl et-Türkmânî başlangıçta Kâmil'e tabi iken, 632/1235 yılında el-Melikü'l-Mansûr ünvanıyla bağımsızlığını ilan ederek Eyyûbîler'den ayrıldı ve Yemen'de 1454'e kadar devam eden Resûlîler idaresini kurdu (Şeşen, 1995: 23; Tomar, 2008: 1).

Anadolu Selçuklu devletini ortadan kaldırıp Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla Celâleddin Harizmşah'ın 1230 yılında Ahlat'ı zaptedip (Taneri, 1993: 250) el-Melikü'l-Eşref'in elinden alması üzerine, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad ve kayınpederi Eşref, Erzincan ile Suşehri arasındaki Yassıçimen'de Celâleddin'i mağlup ettiler (Sümer, 2002: 358).

1232 yılında Güneydoğu Anadolu'da idari düzenlemelere girişen el-Melikü'l-Kâmil'in, Âmid ve Hısnıkeyfâ'yı zaptetmesi üzerine I. Alaaddin Keykubad Urfa,

Harran, Rakka ve ardından Ahlat'ı muhasara etti. 1234'te Kahire'den bölgeye hareket eden Kâmil, Eyyûbî meliklerinin yardımını alamayınca başarı sağlayamadan Mısır'a döndü ve ardından bunu fırsat bilen Selçuklular Harput ve Ahlat'ı aldılar (Şeşen, 1995: 23; Bekâr, 2004: 69).

Bu arada Moğollar'ın Güneydoğu Anadolu'yu tehdit etmeye başlamaları, Selçuklu Sultanı Keykubad'ın ölümü, yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in geçmesi, Harizmliler'in Anadolu Selçukluları'ndan ayrılarak Melik Kâmil'in oğlu ve Hısnıkeyfâ sahibi el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyub'un hizmetine girmeleri gibi olaylar neticesinde Kâmil'in Güneydoğu Anadolu'da gücü artarken önce Dimeşk sahibi el-Melikü'l-Eşref Musa'nın 1237'de, sonra el-Melikü'l-Kâmil'in Dimeşk'te 1238'de ölmeleri üzerine Eyyûbîler arasında ardı ardına yeni karışıklıklar baş gösterdi (Şeşen, 1995: 23; Takkûş, 1999b: 329).

Babasının veliahdı olarak tahta geçen küçük oğul II. el-Melikü'l-Âdil'in sultanlığı bütün Eyyûbîler tarafından tanınmadı ve çok geçmeden Mısır'daki emîrlerin II. Âdil'i tutuklamaları üzerine el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb 1240'da Mısır'da tahta oturdu. Devrinde, merkezî idarenin beylikler üzerindeki otoritesinin iyice zayıfladığı Necmeddin Eyyub, Sayda, Taberiye, Safed, Kevkeb, Kudüs ve Askalan'ı desteklerini sağlamak için Haçlılar'a veren Dimeşk sahibi İmâdüddin İsmail'le 642/1244'te Gazze yakınında savaştı ve Harizmliler'in desteğiyle İmâd ve mütteliklerini ağır bir yenilgiye uğratarak Kudüs'ü geri aldı. Aynı yıl Moğollar Suriye ve el-Cezire'deki Eyyûbî beyliklerini vergiye bağladılar. 645/1247'de Dimeşk, Kudüs gibi önemli merkezlerin idaresini yeniden düzenleyen el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Taberiye ve Askalan'ı Haçlılar'dan geri aldı (Şeşen, 1995: 23; Kök, 2004: 81).

1248 yılı başlarında 7. defa sefere çıkan Haçlılar 1249'da Dimyat'ı ele geçirmişlerse de Haçlılar'la mücadeleye devam eden el-Melikü's-Salih ölünce (1249) karısı Şecerüddür idareyi ele alarak kocasının ölümünü gizledi ve Hısnıkeyfa'dan çağırdığı büyük oğlu el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah 1250'de Mansûre'ye gelerek sultan oldu. Bu arada devam eden savaşlar neticesinde Haçlılar kesin olarak mağlup edildi Dimyat geri alındı (Şeşen, 1995: 23; Takkûş, 1999b: 387-389).

Sultan Turan Şah, zaferden sonra kendini eğlenceye vermesi ve üvey annesi Şecerüddür'e kötü davranıp ondan babasının hazinesini istemesi gibi birtakım sebeplerle Baybars el-Bundukdârî etrafında toplanan muhalif memlukler tarafından 30 Nisan 1250 tarihinde öldürüldü. Böylece Mısır'da Eyyûbîler'in hâkimiyeti sona erdi (Şeşen, 1995: 23; Takkûş, 1999b: 389-390). Turan Şah'tan sonra sultan ilan edilen Şecerüddür, kendisine Atabek tayin edilen İzzeddin Aybek Türkmânî ile evlenerek sultanlığı O'na bırakınca (Tomar, 2010b: 404) Mısır'da Memlukler devri resmen başlamış oldu (Şeşen, 1995: 23).

Bunun üzerine Halep Eyyûbî sultanı el-Melikü'n-Nâsır Salahaddin Yusuf etrafında birleşen Dımeşk, Hama, Humus, Kerek Eyyûbîleri 1251'de Kahire önlerine gelmişlerse de yapılan savaşta yenildiler. Abbasi halifesinin aracılığıyla taraflar arasında sağlanan anlaşma neticesinde Şeria ve Nablus'a kadar olan topraklar Memlukler'e bırakıldı (Şeşen, 1995: 24; Takkûş, 1999b: 396-400).

655/1257'de önce Aybek'in ve sonra Şecerüddür'ün öldürülmeleri üzerine Memluk tahtına Aybek'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ali geçti ve Kutuz onun nâibi oldu. Daha evvel Mısır'dan ayrılıp Eyyûbîler'e katılan Memlukler de geri döndü. Bu arada 1258'de Bağdat'ı işgal edip ertesi yıl Meyyâfârikîn ve el-Cezîre bölgesini, 1260 yılı başlarında da Halep'i zapteden Hülâgu aynı yıl Dımeşk'ı da teslim alarak Mısır'ı tehdit etmeye başladı. Bu sırada Memluk sultanı olan Kutuz Moğollar'la savaş kararı alarak 1260'ta Aynicâlût'ta, üç gün sonra da Beysan yakınlarında Moğollar'a karşı zafer kazandı. Bozgunu öğrenen Hülâgu'nun, yanında alıkoyduğu Halep sultanı el-Melikü'n-Nâsır Salahaddin Yusuf'u öldürtmesiyle Eyyûbîler'in Halep kolu da sona ermiş oldu (1260). Hısnıkeyfâ dışındaki el-Cezîre Eyyûbîleri'ni ise Hülâgu daha önce ortadan kaldırmıştı (Şeşen, 1995: 24; Takkûş, 1999b: 409).

Kerek ve Humus'taki Eyyûbî hakimiyetine ise, Aynicâlût Savaşı sonrası sultan olan Baybars 661/1263 yılında son verdi. Eyyûbîler'in elinde kalan son topraklar olan Hama ve Hısnıkeyfâ'dan birincisinde Eyyûbî hükümlerliği bazı aralıklarla 1342 yılına kadar devam etmiş, Eyyûbîler'in Hısnıkeyfâ kolu ise 1462'de Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından ortadan kaldırılmıştır (Şeşen, 1995: 24).

2.3. Eyyûbî Sanatı

İslâm sanatının yeniden gelişmeye başladığı ve daha önce denenmemiş usullerle yeni yapı tiplerinin ortaya çıktığı devrin başlangıcında önemli bir merhale teşkil eden Eyyûbî sanatı, Fatımî anlayışından farklı biçimde köken itibariyle Suriye anlayışına bağlı olup özellikle bölgedeki Selçuklu sanatının en önemli temsilcisi olan Zengî sanatından etkilenmiş ve Mısır'daki yeni sanat geleneğinin temellerini oluşturmuştur (Beksaç, 1995: 31).

Eyyûbî el sanat ürünü olarak günümüze kalmış eserlerin başında ahşap ve madeni eserler yer alır (Beksaç, 1995: 33). Halepliler ağaç işlerinde usta olup oymacılık ve kakmacılıkta da çok ilerlemişlerdi. Mescid-i Aksâ minberi, Hallaviye Medresesi mihrabı gibi büyük çaplı ahşap işler yanında en iyi kürsüler, rahleler Halep'ten çıkıyordu. Musul, Halep ve Dimeşk'te ileri seviyede olan bakır işlemeciliği ve kuyumculuk sanatları Mısır'a da götürülmüştür. Cam sanatları gibi silah yapımı da Avrupa'ya ihraç edecek seviyede Eyyûbîler'de ilerlemiş durumdaydı. Özellikle Dimeşk'te yapılan kılıçlar dünyaca ünlenmişti (Şeşen: 1987: 296-97).

Eyyûbî devrinde Mısır ve Suriye'de Haçlılar'la yapılan uzun savaşlar sebebiyle daha çok askerî mimariye önem verilmekle birlikte özellikle medrese inşasının ağır bastığı önemli imar faaliyetleri olmuş, cami minareleriyle değişik camilerin çeşitli bölümlerinde tadilat, tamirat ve eklemeler yapılmıştır. Eyyûbî askeri mimarisinin en önemli örnekleri Kahire, Şam, Busra, Halep ve Kudüs şehirlerinin surları, kale kapıları ve askeri tahkimatında yapılan imar faaliyetlerinde görülür (Yâzîcî, 1991: 313).

Kahire'de Eyyubî camisi olmadığı gibi hutbe okunmasına izin verilen Amr b. Âs ve İbn Tolun camilerinde de Eyyubî tamir ve tadil kitabeleri mevcut değildir. Eyyûbîler devrinde Kahire ve Mısır'da sayısı giderek artan medreselerin başında Salahaddin Eyyûbî zamanında 572/1176-77'de başlanan ve İmam Şafii kabrine yakın bulunan Şafî (Nâsırıyye) Medresesi (575/1180), el-Melikü'l-Kâmil'in Sûkunnahhâsîn'de inşa ettirdiği Kâmilîyye Medresesi (622/1225), el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyub'un Fâtımî Kahiresi'nin ana caddesi Kasaba üstünde yaptırdığı Sâlihîyye Medreseleri (641/1243-44) gelmektedir. İnşası Salahaddin zamanında

başlayan ve bugünkü son şeklini 608/1211-12'de el-Melikü'l-Kâmil zamanında alan İmam Şafîî Türbesi ile Şecerüddür'ün 647-648'de (1249-1250) eşi için yaptırdığı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyub Türbesi Kahire'deki en önemli Eyyubî türbeleridir (Beksaç, 1995: 31-32; Rogers, 2001: 185)

Dımeşk'in imarı açısından büyük önem taşıyan Eyyûbîler döneminde kuzeybatıya doğru genişleyen şehirde, devlet adamları ve hanımların öncülüğünde 200'ün üzerinde medrese, cami, hankah, zaviye ve türbe inşa edilmiş, Salahaddin döneminde Ümeyye Camii ile şehir sur ve kapılarında bazı tamiratlar yapılmıştır. Âdiliye, İzziyye, Rükniyye, Mürşidiyye, Nâsiriyye ve Necmiyye Medreseleri bu dönemde inşa edilmiş medreselerdendir (Tomar, 2010a: 313). Selçuklular'la birlikte yaşayan ve aynı kültürü devam ettiren Eyyûbîler, Haçlılar'la savaş halinde olmalarına rağmen Dımeşk'teki imar faaliyetlerini kesintisiz sürdürmüşler, mimari tasarım, yapı tekniği ve süslemelerde Selçuklu üslubunu devam ettirmişlerdir. I. Melik Âdil 599/1202'de kalenin kuzeydoğusuna oniki burç inşa ettirmiş, Bâbüssağır, Bâbütûmâ, Bâbülferâdis, Bâbüsselâm ve Bâbülcâbiye adlı kale kapıları yenilenmiştir (Uluçam, 2010: 320).

Zengî ve Eyyûbî dönemlerinde çok parlak bir çağ yaşayan **Halep**, birçoğu günümüze ulaşmış Eyyûbî ve Memluk yapılarının Kahire'den sonra en bol bulunduğu ikinci merkezdir (Yâzîcî, 1997: 242-43).

1174'te Eyyûbîler'in eline geçen **Busra** şehrini Haçlı hücumlarına karşı Salahaddin, tahkim ve imar ettirmiş, Roma tiyatrosu 1202 yılında Eyyûbî hükümdarı I. el-Melikü'l-Âdil tarafından bir iç kaleye çevrilerek sur ve burçlarla bir sarnıç ve bir mescid ilave edilmiştir (Fayda, 1992: 471).

2.4. Eyyûbîler Devrinde Hüsn-i Hattıyla Temâyüz Etmiş Sîmâlar

Eyyûbîler devrinde Dımeşk ve Kahire, ilim hayatı bakımından Bağdat'ı geride bıraktığı gibi (Şeşen, 1995: 27) sanat ve bilhassa hat alanında da liderliğin bu merkezlere doğru kaydığı görülmektedir.

Eyyûbîler zamanında hattatlar İbnü'l-Bevvâb üslubunu takip ediyorlardı. Eyyûbî hakimiyeti 1250'lerde sona erdiği için henüz olgunluk devrini yaşamamış Yakut Mustasımî'nin etkisinden herhalde söz edilemez (James, 2009: 349). Bilakis

Yakut Mustasımî'nin, aşağıda bahsedeceğimiz büyük hattat İbnü'l-Adîm'in yazılarını mutalaa edip feyz aldığı bile söylenebilir.

Başta Salahaddin olmak üzere Eyyûbî sultan ve idarecileri ilim ve ulemâ kadar sanat ve sanatkârları da koruyup kolluyorlardı. Hatta Eyyûbî hanedanı içinde el-Melikü'l-Mansur, el-Melikü'l-Muazzam, Ebü'l-Fidâ gibi çeşitli sahalarda eser yazan âlim melikler (Şeşen, 1995: 26-27) yanında hattat olanlar da vardı.

Nitekim Salahaddin'in oğullarından **Melik Efdal Ebü'l-Hasan Ali** (566-622/1170-1225) zamanının eşsiz bir hattatı olup (İbn Hallikan, 1968: 419-21; James, 2009: 351) güzel yazı yazardı (Şeşen, 2004b: 63).

Eyyûbîler'in el-Cezîre ve Dimeşk kolu hükümdarı olan, Salahaddin'in yeğeni **Melik Eşref Muzafferüddin Musa** da (596-634/1200-1237) hüsn-i hattan anlardı ve hat üstadlarına karşı taltifkârdı. Nitekim Harran'dayken, usta hattat **İbnü'l-Adîm**'e haber göndererek kendisini davet etti. Çünkü O'nun güzel yazısına vâkıftı ve kendisini de görmek istiyordu. Yanına vardığında, Melik Eşref O'na ikram ve ihsanlarda bulundu, O'nu onurlandırdı. İbnü'l-Adîm de Melik için yazdığı *Kitâbü Dav'i's-Sabâh fi'l-Hassi ale's-Semâh* adlı eseri kendisine takdim etti (ed-Dehân, 1951: 43-44).

Bir başka örnek de Melik Âdil soyundan, Dimeşk ve Kerek sahibi Nâsır Davud'un (ö. 656/1258) büyük torunu **Şâdi b. Muhammed** (681-743/1282-1342)'dir. Memlukler zamanında aktif, usta bir hattat olan Şâdi, Sultan Nâsır Muhammed için 713/1313'te bir Kur'ân istinsah etmiştir. Yine 720/1320'de büyükdedesi Davud'un yazdığı *Fevâidü'l-Celîyye* adlı eserin güzel bir nüshasını yazarak bunu uzak kuzeni Eyyûbî idarecisi ve tarihçi Ebü'l-Fidâ (672-732/1277-1331)'ya takdim etmiştir (James, 2009: 351).

Eyyûbîler zamanında hüsn-i hattıyla temâyüz etmiş ve kaynakların kaydettiği birçok sîmâ vardır. Bunlar arasında Halep Hallâviye Medresesi ahşap mihrap yazısının hattatı İbnü'l-Adîm gibi Celfî yazan hattatlar muhtemelen olmalıdır. İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinin yazılmasıyla alâkaları ihtimal dahilinde olduğundan şimdi bu sîmâları kısaca tanıyalım.

Şeyh Ebû Tâhir Hâşim b. Ahmed b. Abdülvâhid el-Hanefî el-Halebî el-Hatîb (ö. 577/1181): Ataları aslen Rakkalı olup Melik Rıdvan zamanında Halep'e yerleşmişlerdir. 81 buçuk yaşında iken 577/1181'de vefat etmiştir (Safedî, 2000: 27/127). Ebû Tâhir'in, Halep Ümeyye Camii'nin *kâtibi* olup, İbnü'l-Bevvâb üslubunda eserler verdiği yönünde David James, Safedî'den naklen bilgi vermişse de (Safadi, 27/213-14'den naklen James, 2009: 354) biz bu bilgileri ilgili eserde göremedik.

Şâkir b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah, er-Reîs Ebü'l-Yüsr et-Tenûhî el-Maarrî ed-Dimeşkî Takıyyüddin Kâtibü'l-inşâ (496-581/1102-1186): Ebü'l-Yüsr Takıyyüddin Şâkir, Nüreddîn Zengî'nin Dîvânü'l-İnşâ kâtibiydi. Belki de yaşlılığı sebebiyle affını dileyip istifa edince yerine 563/1167-68 senesinde İmâd el-Kâtib tayin edilmiştir (Safedî, 2000: 16/49-50; James, 2009: 354).

Muvaffakuddin Esed b. İlyas b. el-Matran es-Sâlihî (ö. 585/1189): Hıristiyan bir hekim olup vezir ve kâtiptir. İbnü'l-Bevvâb üslubunda yazıyordu (Müstakimzade, 1928: 114; James, 2009: 354).

“Fahreddîn el-Cüveynî el-Kâtib” Ebû Ali el-Hasan b. Ali (ö. 586/1190-91): Nişabur'a bağlı Cüveyn nahiyesinden olan meşhur kâtip *Fahreddîn el-Cüveynî* Şam'da Nüreddin Zengî'nin nedimlerinden olup birçok kitap istinsah etmiş ve hüsn-i hattı sebebiyle çok servet elde etmiştir. Salahaddin Eyyübî zamanında Mısır'a gidip yerleşmiş ve orada vefat etmiştir (Yakut, 2/192'den naklen Behcet, 2002: 39). Doğrusu Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*'ında 2. cilt 192-193. sayfalarda yer alan “Cüveyn” maddesinde -başka Cüveynî'lerden söz edilmekle birlikte- Müna Behcet'in bahsettiği Fahreddin el-Cüveynî'nin ne adı ne de hayat ve vefatına dair bir bilgi geçmemektedir! Fakat Yakut'un *Mu'cemü'l-Üdebâ*'sında Fahreddin el-Cüveynî hakkında şunlar kaydedilmiştir: Hatt-ı mensûbla ve güzel yazıyordu. Lakabı “Fahru'l-küttâb” (hattatların övüncü) idi. (el-Hamevî, 1993: 940-41).

“el-Esîr ibnü Benân el-Kâtib” Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Benan el-Enbârî (507-596/1113-1200): Enbar asıllı olup Mısırlı'dır. Hüsn-i hatla yazan bir alim, edîb, şair bir şahsiyettir ve güzel (*melîh*) hattı ile bir çok şey yazmıştır. Selahaddin'in Yemen'de görevlendirdiği kardeşi Seyfü'l-İslâm Tuğtekin'in elçisi olarak hac kafilesi ile birlikte Mekke'den Bağdat'a gitmiş ve orada ilmî alışverişlerde

bulunmuştur. Salahaddin zamanında Mısır'da Dîvânü'n-Nazar görevi ile Tinnis ve İskenderiye'de çeşitli hizmetler ifa etmiştir. 596'da vefat etmiş olup Karâfe'de medfundur. *Kitâbü Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* ve *Kitâbü'l-Manzûm ve'l-Mensûr* adlı eserleri vardır (Safedî, 2000: 1/215-16; James, 2009: 354).

“İbnü's-Sâatî” *Ali b. Muhammed b. Ali b. Rüstem* (ö. 604/1207-8): Dimeşkli olup aslen Horasanlıdır. Babası, Nureddin Zengi zamanında Ümeyye Camii'nde saat görevlisi olduğu için İbnü's-Sâatî diye meşhur olmuştur. Kahire'de 604 tarihinde vefat etmiştir (Müstakimzade, 1928: 323-24; James, 2009: 354).

“İbnü Şemsi'l-hilâfe” *Emîr Mecdü'l-mülk Ebü'l-Fadl Cafer b. Muhammed b. Muhtar el-Misrî el-Kûsî*, (Muharrem 543/1148-622/1225): Kahireli olup Selahaddin ve halefi Azîz'in hizmetinde bulunmuştur. Sülûs ve Nesih yazılarda ustalığıyla ünlü bir hattat olduğu kaydedilmiştir (James, 2009: 354). Şair ve edîb olan Cafer *hatt-ı mensûb* ile yazıyordu ve *hattı, maruf* idi (Safedî, 2000: 11/110). Rikâ' (yama, kumaş ya da kağıt parçası) dilenen bir genç hakkında söylediği şu beyitte bu kelimeyi hat kelimesiyle bir arada kullanması kayda değer:

رقاعٌ كُديته في بيت كل فتى على اتفاق معانٍ واختلاف روي

قد طَبَّقَ الارضَ من عجم ومن عرب كأنه خط ذاك السائح الهروي (Safedî, 2000: 11/111)

Cafer b. Ebü'l-Hasan b. İbrahim b. Ali ed-Damiri (ö. 623/1226): Kahireli sûfi bir hattattır (Müstakimzade, 1928: 148; James, 2009: 354).

“Kadı Cemâleddin er-Reîs el-Kûsî” *Abdurrahman b. Ali b. Hüseyin b. Şît el-Kuraşî* (ö. 625/1227): Kus'lu olup İskenderiye ve Kudüs'te yaşadı. Melik Muazzam İsa'nın (592-624/1196-1227) sır kâtibi oldu. Zehebi'ye göre Mısır Meliki - muhtemelen Melik Kâmil (615-35/1218-38)- için de çalıştı. Hattatlığa dair olan *Meâlimü'l-Kitâbe* ve *Meğânimü'l-İsâbe* adlı eserin yazarıdır. Dimeşk'te 625/1227'de vefat etti (James, 2009: 354). Kudüs'te yaşamış olması özellikle Melik Muazzam dönemine ait bazı kitabelerin yazımında rol almış olabileceğini hatıra getirmektedir.

Mühezzibüddîn Abdurrahim b. Ali b. Hâmid ed-Dahvâr et-Tabîb (565-627 *Safer/1169-1230*): Nüreddin Bîmâristanı'nda çalışmış olup Dimeşk tabiblerinin şeyhi

ve reisidir. *Hatt-ı mensûb* ile tıp sahasında yüz cildten fazla kitap yazıp istinsah etti (Safedî, 2000: 18/233)

Muhammed b. Hibetullah b. Muhammed b. Ebî Cerâde Ebû Ganim el-Hanefî (ö. 628/1230-31): Haleplidir. İbnü'l-Bevvâb üslubunda yazmıştır. Her Ramazan bir Mushaf istinsah ederdi (Müstakimzade, 1928: 464; James, 2009: 354). Tarihçi hattat Kemaleddin İbnü'l-Adîm O'nun yeğenidir.

“Kadı Reşîdüddin Ebû Hafıs el-Fihrî” Ömer b. Muzaffer b. Saîd (ö. 638/1240-41): Kahirelidir. Yakut Mustasımî üslubunda yazan bir hattat olarak kaydedilmiş (Müstakimzade, 1928: 348; James, 2009: 354) olmakla birlikte Yakut'la zaman sorunu vardır.

“Abdurrahman Zekiyyüddin el-Kûsî” Abdullah b. Vâhib b. Abdullah el-Vezîr (ö. 640/1242-43): Hamalıdır. Hama sahibi Melik Muzaffer Takıyyüddin'in (574-87/1178-91) veziri olmuştur. İbnü'l-Bevvâb üslubunda yazıyordu (Müstakimzade, 1928: 287; James, 2009: 354).

“Şeref el-Ulâ' el-Âmidî el-Kâtib” Hâşim b. Eşref b. el-Eazz b. Hâşim b. el-Kâsım er-Reîs es-Seyyid Ebü'l-mekârim el-Alevî (568-642/1172-1244-45): Diyarbakır'da (Âmid) doğdu. Halep'te Melik Zâhir zamanında (582-613/1186-1216) bir süre *inşâ kâtipliği* yaptı. Sonra Diyarbakır'a döndü ve Artuklu meliki Mes'ûd b. el-Âdil'in hizmetine girdi. Eyyübîler'in Diyarbakır'ı almasından sonra Mısır'a gitti ve orada 642/1244-45 tarihinde vefat etti. Tarih ve nesep ilminde bilgiliydi (Safedî, 2000: 27/128; James, 2009: 355).

“Ebü'l-Kâsım el-Kûsî” Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülazîz b. Süleyman Vecîhüddîn el-Hanefî (555-642/1160-1245): 555 Kûs'ta doğdu ve 643'te Kahire'de vefat etti. Hanefi mezhebinde tefakkuh edip kıraat okudu. Mekke'de ve daha sonra Kahire'de Âşuriye Medresesi'nde dersler verdi. Aynı zamanda şairdi (Safedî, 2000: 18/154). David James başka bir kaynak göstermeden O'nun aynı zamanda İbnü'l-Bevvâb üslubunda yazan bir hattat olduğunu nakletmekle (James, 2009: 355) birlikte biz, Safedî'nin eserinde böyle bir kayda rastlamadık.

“Necmüddin b. Bıtrîk” Ali b. Yahya b. Bıtrîk Necmüddin Ebü'l-Hasan el-Hilli el-Kâtib (ö. 642/1244-45): Iraklı olup Melik Kâmil zamanında (615-35/1218-38)

Mısır'da kâtip olarak çalıştı. Daha sonra Irak'a döndü ve 642'de Bağdat'ta vefat etti. Usulcü idi (Safedî, 2000: 22/191; James, 2009: 355).

“Emînüddîn el-Halebî el-Kâtib” *Abdülmuhsin b. Hammûd b. el-Muhsin b. Ali Emînüddîn Ebü'l-Fadl et-Tenûhî el-Halebî el-Kâtib el-Münşî el-Beliğ (570-643/1174-1246):* Sarhad sahibi İzzeddin Aybek'in kâtip ve veziri idi (Safedî, 2000: 19/94-96). David James başka bir kaynak göstermeden O'nun Yakut Mustasımî üslubunda yazdığını kaydetmiş (James, 2009: 355) olmakla birlikte Yakut'la zaman sorunu vardır.

“Şemsüddîn es-Sâlihî el-Hanbelî el-Kâtib” *Muhammed b. Sa'd b. Abdullah b. Müflih b. Hibetullah b. Nümeyr Şemsüddîn es-Sâlihî el-Hanbelî el-Kâtib (ö. 650/1252-53):* Kudüslüdür. es-Sâlih İsmail (637-43/1239-45) ve en-Nâsır Davud'un hizmetinde bulunmuştur (James, 2009: 355).

“İbn Busâka el-Hanefî” *Nasrullah b. Hibetullah b. Ebî Muhammed b. Abdülbâki Fahru'l-Kudât Ebu'l-feth b. Busâka el-Gifârî el-Mısri el-Hanefî en-Nâsiri el-Mükâtib (579-650/1183-1253):* Melik Muazzam İsa (592-624/1196-1227) ile ve sonra oğlu en-Nâsır Davud (624-626/1227-1229) ile yakın dost olan İbn Busâka 579'da Kûs'ta doğdu ve 650'de Dimeşk'te vefat etti. Şiir ve kitabette usta olup en-Nâsır Davud'la beraber gittiği Bağdat'ta hat meşkettiği kaydedilmektedir (Safedî, 2000: 27/28-33; James, 2009: 355)

“el-Bahâ Züheyr” *Züheyr b. Muhammed b. Ali Yahya b. el-Hasan b. Cafer el-Edîb el-Bâri' el-Kâtib Bahâüddîn Ebü'l-Fadl ve Ebü'l-Alâ' el-Ezdî el-Mühellebî el-Mekkî sümme'l-Kûsî el-Mısri eş-Şâir (581-656/1185-1258):* Mekke'de doğmuş Kûs'ta yaşamış ve Kâhire'de vefat etmiştir. Divanı meşhur bir şairdir (Safedî, 2000: 14/156-163). Melik Salih Necmeddin Eyyûb zamanında (636-43/1239-45) Dîvânü'l-inşâ'da kâtibdi. Safedî O'nun elyazısını görmüş olup “ceyyide, kaviye, maskûle, melîha, mensûbe” sözleriyle tavsif ederek yazısını övmektedir (Safedî, 2000: 14/160; James, 2009: 355).

“Ebü'l-meâlî Muhiyy es-Selemî” *Şeyh Muhammed b. Abdürrahim b. Abdülvehhab b. Ali b. Ahmed (ö. 658/1260):* Ba'lebekli olup Ba'lebek Ulucamii'nin

kâtibidir. Yakut Mustasımî üslubunda yazan bir hattattı (Müstakimzade, 1928: 420; James, 2009: 355).

Yahya b. Ali b. Abdullah b. Ali b. Müfric Reşîdüddin el-Kuraşî Ebü'l-Hasan el-Ümevî en-Nablusî el-Mâlikî el-Attâr (ö. 662/1263-64): Kahireli olup iyi bir hattattı (Safedî, 2000: 28/239-41'den naklen James, 2009: 355)

“es-Sâhib Kemâlüddin İbnü'l-Adîm” Ömer b. Ahmed b. Ebi'l-Fadl Hibetullah b. Ebî Gânim Muhammed b. Hibetullah el-Ukaylî el-Halebî (588-660/1192-1262): Tarihçiliği ile meşhur İbnü'l-Adîm'in sanat hayatı hakkında başkalarına göre çok daha fazla bilgi sahibiyiz. Bunu, çağdaşı ve arkadaşı Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Üdebâ*'sında O'na ve ailesine ayırdığı 24 sayfalık kısımda verdiği malumata borçluyuz (el-Hamevî, 1993: 5/2068-2091).

Adımoğulları soyundan olan Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm 588/1192'de Halep'te doğdu. Muhaddis, fakih, tarihçi, münşî olmasının yanısıra aynı zamanda güzel yazan bir hattattı (kâtiben mücevviden). Hatt-ı mensûb'da, özellikle Nesih ve havâşî yazılarında liderdi. Yukarıda zikredilen Muhammed b. Hibetullah b. Muhammed b. Ebî Cerâde Ebû Ganim el-Hanefî (ö. 628/1230-31), İbnü'l-Adîm'in amcasıdır. Tezimizde incelediğimiz eserlerden Halep Hallâviyye Medresesi mihrabının tecdîd kitâbesinde (643/1245-46) “bi-vilâyeti ...” vasfıyla *Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Muhammed b. Ebî Cerâde* şeklinde adı geçmektedir. Melik Zâhir'e, oğlu Azîz doğduğunda (610/1213) *Kitâbü'd-Derârî fî Zikri'z-Zerârî* adlı eserini takdim etmiştir. İbnü'l-Adîm'in hüsn-i hattına vâkîf olunca O'nu görmek isteğiyle Harran'dan getirtip kendisine ikram ve ihsan ederek bağışta bulunan Melik Eşref için de *Kitâbü Dav'i's-Sabâh fî'l-Hassi ale's-Semâh*'ı tasnif etmiştir. Ayrıca hat sanatına dair *Kitâbün fî'l-Hattı ve Ulûmihî ve Vasfî Âdâbihî ve Aklâmihî ve Turûsih* adında bir eser yazdığını söyleyen Yakut el-Hamevî bunun tamamlanamadığını da sözlerine ekler. İbnü'l-Adîm'in hat üslubunu izleyerek O'na yazanlar (yazı gösterenler) arasında Sa'deddin Menuçehr el-Mevsılî ve Emînüddin Yâkût el-Âlim de vardır ki bunlardan ikincisi darb-ı mesel olan Yakut el-Kâtib'in (Mustasımî'nin) akrabasıdır (*sıhr*). Bazı yolculukları esnasında, kendisi için iki katırın arasına yerleştirilip hazırlanan mihaffeye (tahtirevana) biner ve yazı yazardı. Mısır'a ve 654/1256'da Bağdat'a el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un elçisi olarak gittiği olmuştur. 660/1262'de vefat

eden İbnü'l-Adîm Kahire'de Mukattam dağında medfundur (ed-Dehân, 1951: 41, 44-45; el-Hamevî, 1993: 5/2068-2091; Sevim, 1999: 478-479; Safedî, 2000: 22/259-262; Tomar, 2004: 78; James, 2009: 355).

Mustasımî'nin akrabası olan Yakut el-Âlim'in İbnü'l-Adîm'e yazı gösterdiğine bakılırsa, elçi olarak Bağdat'a gittiğinde, ona göre genç olan Yakut Mustasımî'nin (ö. 698/1298) İbnü'l-Adîm'den de (ö. 660/1262) feyz alıp istifade ettiği ihtimalinden söz edilebilir. Diyebiliriz ki İbnü'l-Adîm, tarihçiliğinin yanısıra Eyyûbiler zamanında yetişmiş hattatların en büyüğüdür. İbnü'l-Adîm'in Celî yazıları herhalde Halep Hallâviyye Medresesi ahşap mihrabındaki kuşak yazısıyla sınırlı olmamalıdır. Başka benzer kitabelerin tetkiki belki bir kısmının da O'na aidiyetini ortaya çıkarabilir.

“er-Reîs Kemâleddin İbnü'l-Acemî” Ebû Yusuf Ahmed b. Abdülaziz b. Muhammed b. Abdurrahim b. el-Hasan b. Abdullah el-Halebî (ö. 666/1268): Hat ve inşâ üstadıydı. 46 yaşında vefat etti (Azzawî, 1982: 287'den naklen James, 2009: 355).

“es-Sâhib Fahrüddîn İbn Hinnâ” Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Selîm el-Mısrî eş-Şâfiî, Vezîr Fahrüddîn Ebû Abdillâh b. es-Sâhib Bahâiddin ibni'l-Kâdî es-Sedîd ibn Hinnâ (ö. 668/1270): Kahireli olup Baybars'ın (658-76/1260-77) kâtibi ve aynı zamanda veziri idi. 668/1270'de 46 yaşında vefat etti (Safedî, 2000: 4/132; James, 2009: 355).

“İbnü Abdiddâim en-Nâsîh” el-Makdisî el-Fundukî el-Hanbelî (ö. 668/1270): Harfleri noktasız ve harekesiz bırakacak kadar hızlı ve güzel yazan bir hattattı. Bir eser istinsah ederken yazmadan önce sayfayı bir defa okuması yeterliydi. Bir günde 9 kerârîs (kitapçık) ve bir gecede bir cüz Kur'ân yazıp bitirebiliyordu. Kariyeri 50 yıl sürdü ve binlerce eser istinsah etti (el-Kürdî, 1939: 311; James, 2009: 355).

“Takiyyüddin Müsnedü's-Şâm” İsmail b. İbrahim b. Ebi'l-yüsr Şâkir, Şerefü'l-Fudalâ Ebû Muhammed et-Tenûhî el-Maarrî (589-672/1193-1273-74): Aslen Dimeşkli olan Takiyyüddin Dîvânü'l-inşâ kâtipliğinde seçkin bir yeri olup Nâsır Davud'un (624-26/1226-29) kâtibi idi. Dedesi de Nureddin Zengî'nin inşâ kâtibi idi (Safedî, 2000: 9/44-46; James, 2009: 355). O'nun “Leylâ” diye başlayan

manzûmesindeki şu beyitte hüsn, hat ve cemâl kelimeleriyle aynı zamanda yazı güzelliğine de işaret etmesi bizim için kayda değer niteliktedir:

ليلي كشعر مُعذِّبي ما أطولُهُ   أخفى الصباح بفرعه إذ أسبلُهُ
وأناز ضوء جبينه في شعره   كالصبح سلَّ عن الدياجي مُنصلُهُ
قَصصي بنمِل عذاره مكتوبة   يا حُسْن ما خَطَّ الجمالُ وأجمله (Safedî, 2000: 9/45)

“Muvaffakuddin el-Âmidî el-Kâtib” Ali b. Muhammed b. Ali er-Reîs (ö. 674/1275-76): Uzun bir ömür süren Muvaffakuddin, Melik Kâmil zamanında (615-35/1218-38) kardeşiyle birlikte Âmid’den Suriye’ye gelmiş, divanların nâzırlığını yapmış, birçok hizmet biriminde çalışmıştır. Daha sonra Kerek ve Şevbek nâzırlığına getirilmiş ve orada vefat etmiştir (Safedî, 2000: 22/63; James, 2009: 355).

“Bedrüddin İbnü’l-Füveyre el-Hanefî” Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Haffaz Ebû Abdullah es-Seleî ed-Dimeşkî (ö. 675/1276): Hanefî mezhebinde üstad olup aynı zamanda seçkin bir hattat olduğu kaydedilmiştir (Safedî, 2000: 3/194-195; James, 2009: 355).

“eş-Şâir el-Müneccim el-Yeşküri” Ali b. Mahmud b. Hasan b. Nebhân b. Sened Alâüddin Ebü’l-Hasan er-Rabâ’î (595-680/1198-99-1281): Bağdat asıllı olup 595’te Mısır’da doğan Ali b. Mahmud astronomide yed-i tûlâ sahibi bir gökbilimciydi. Şiir ve hüsn-i hat konusunda da mahirdi (Safedî, 2000: 22/116; James, 2009: 356).

“İmâdüddin b. eş-Şîrâzî el-Kâtib” es-Sadru’l-Kebîr Ebû Abdullah, Ebü’l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Hibetullah ed-Dimeşkî (ö. 682/1283-84): Hatt-ı mensûb sahibiydi. Veli el-Kâtib’den meşketti. Hüsn-i hatta, özellikle Muhakkak ve Nesih’te öncüydü. İbnü’l-Bevvâb’dan daha güzel yazdığını söyleyenler vardır. Dimeşk’ten Kasyun tepesi eteğinde medfundur. (Safedî, 2000: 1/163-164; James, 2009: 355).

“Şihâbüddin ibnü’l-Hiyemî” Muhammed b. Abdülmün’im b. Muhammed. Şihâbüddin ibnü’l-Hiyemî el-Ensârî el-Yemenî eş-Şâir (ö. 685/1286): Aslen Yemenli olup Mısır’da tavattun eden İbnü’l-Hiyemî 82 yaşlarında Kahire’de vefat etti. Şair (Safedî, 2000: 4/38-45) ve hattat idi (James, 2009: 356).

“Reşîdüddîn el-Fârûkî” Ebû Hafs Ömer b. İsmail b. Mes‘ud b. Sa‘d b. Saîd b. Ebi‘l-Ketâib er-Rabeî eş-Şâfiî (598-689/1201-1291): Meyyâfârikîn sahibi yanında, sonra Nâsır Yusuf yanında Dîvânü‘l-inşâ kâtipliği yaptı. Tefsir ve luğatta yed-i tûlâ sahibiydi. Yakut Mustasımî üslubunda mensûb hatla yazıyordu. Meşhur bir bilmecesi (luğz) vardır ki ilk iki beytinde Sülüs kelimesi geçmektedir (Safedî, 2000: 22/265-269; James, 2009: 356).

“Fahreddin İbnü İzzi‘l-Kudât” Ebü‘t-Tâhir İsmail b. Ali b. Muhammed b. Abdülvâhid b. Ebi‘l-yümn (ö. 689/1290): Başlangıçta birçok büyüğün hizmetinde kâtip ve edîb olarak çalıştı. Dîmeşk sahibi Melik Nâsır‘ın huzuruna girenlerdendir. Moğol istilası zamanında Mısır‘a gitti. Dünyadan uzaklaşıp kendini zühde verdi. Sık sık kabrini ziyaret ettiği İbn Arabî‘nin (ö. 638/1240) kitaplarını istinsah etmiş olup Şeyh-i Ekber‘in tarikatına dair birçok şiiri vardır. Dîmeşk‘te medfundur (Safedî, 2000: 9/99-101; James, 2009: 356).

“İbnü‘s-Süveydî et-Tabîb” İbrahim b. Muhammed b. Tarhan el-Hakîm İzzeddin Ebû İshak el-Ensârî (600-690/1201-1291): Ensar‘dan Sa‘d b. Muaz el-Evsi soyundan olup 600 senesinde Dîmeşk‘te doğdu ve burada yetişti. Bîmaristan-ı Nûrî ve başka hastanelerde hekimlik yaptı. Hattı güzel (*melîh*) olup yeni Kûfî tarzı ve İbnü‘l-Bevvâb üslubunda Nesih ve Sülüsle yazardı. Üretken bir müstensih olarak İbn-i Sina‘nın *el-Kanun*‘unu üç defa ve genellikle tıp sahasıyla ilgili olmak üzere bir çok kitap istinsah etmiştir (Bayat, 2000: 213-214; Safedî, 2000: 6/81-82; James, 2009: 356).

Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. Hibetullah Ebû Ghadir (ö. 694/1294-95): Halepli olup Bağdat‘ta hadîs öğrendi ve hat meşketti. Hama kadısı oldu. 62 ya da 72 yaşında 694 tarihinde vefat etti (Müstakimzade, 1928: 435; James, 2009: 356).

“es-Sâhib Cemâlüddîn b. el-‘Adîm” Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ahmed b. Yahya b. Ebî Cerâde, Ebü‘l-Gânim ibnü‘s-Sâhib Kemâliddin b. el-‘Adîm el-Ukaylî el-Halebî el-Hanefî el-Kâtib (ö. 695/1295-96): Mensûb kitabetinde ustaydı (Safedî, 2000: 4/185)

“Ebü‘l-Kâsım Sa‘dullâh el-Beysânî” Abdurrahman b. Ali b. Ahmed b. Abdurrahim b. Ali el-Beysânî el-Lahmî (ö. 695/1296): Aslen Mısırlı olup Kadı el-

Fâdıl'ın (ö. 596/1200) torunudur. Büyük dedesinin Kahire'deki medresesinde (Fâzılıye Medresesi) *hâzinü'l-kütüb* yani kütüphaneci idi. 1 Recep 695 (5 Mayıs 1296) tarihinde vefat etmiştir (Safedî, 2000: 18/117-118). Ölüm tarihini David James 596/1200 şeklinde vermişse de (James, 2009: 354) anlaşılan, dedesi Kadı el-Fâdıl'ın vefat tarihi ile karıştırmıştır.

Ali b. Nasr b. Ömer b. eş-Şûşî el-Haneî (ö. 695/1296): Kahirelidir. İyi bir hattat olarak bilinir (Müstakimzade, 1928: 330; James, 2009: 356).

“el-İmâm el-Bûsîrî” Şerefüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin (ö. 608-695/1212-1296): Meşhur *Kasîde-i Bürde* sahibi İmâm Bûsîrî, İbrahim b. Ebî İbrahim el-Mısırî'nin hat talebesidir. Haftada 1000'i bulan öğrenci gruplarına hüsn-i hat talim ettiği söylenir. Bilbis'te bir süre maliye işlerinde kâtiplik ve muhasiplik yapmıştır. Mesai arkadaşlarının yolsuzluklarından daima huzursuz olmuş, hak hukuk konusunda gösterdiği titizlikten ötürü uzun süre aynı işte kalamamıştır. Safedî, kitabet mesleğindeki bir kısım olumsuzluklardan şikâyetçi olduğunu gösteren bazı şiirlerini kaydetmiştir (M. Kaya, 1992: 468-470; Safedî, 2000: 3/88-94; James, 2009: 356).

“es-Sâhib Fethuddin İbnü'l-Kayserânî” el-Vezîr Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Hâlid b. Nasr el-Mahzûmî el-Halebî (623-703/1226-1303-4): Sultan Baybars'ın oğlu Said Berekethan'ın (676-78/1277-79) veziri ve kâtibi oldu. (Safedî, 2000: 17/317; James, 2009: 356). İçinde hüsn, hat ve havâşî kelimeleri geçen şu beyitler O'nundur:

بوجه معذبي آيات حسن فقل ما شئت فيه ولا تحاشي

ونسخة حسنه قرئت فصحت وها خط الكمال على الحواشي (Safedî, 2000: 17/317).

Gâzi b. Abdurrahman Şihâbüddin el-Kâtib (ö. 713/1314): Dımeşk'in ünlü hattatlarından olup *Minhâcü'l-İsâbe fî Auda'l-Kitâbe* adlı herhalde hat sanatına da temas eden bir eseri vardır (Azzawi, 1982: 287'den naklen James, 2009: 356).

3. BAŞLANGICINDAN EYYÛBÎLER'E KADAR İSLÂM MİMARİSİNDE YAZI TECRÛBESİ

Müslüman toplumların estetik duygusunu hüsn-i hat kadar hiçbir şeyin temsil etmediğini düşünen Titus Burckhardt, bütün boyutlarıyla takip edebilmek için hüsn-i hattın çok ağırlıklı bir yer işgal ettiği mimari tezyinattaki biçim ve üsluplarına aşina olmak gerektiğini söyler (Burckhardt, 2005: 57). O'nun, görsel sanatlar hiyerarşisinde tüm İslâm sanatlarının en asili kabul ettiği yazı sanatı, tümüyle dik açılı Kûfi'den çok akıcı ve zengin Neshî biçimlerine kadar geniş bir farklı biçimler yelpazesine ulaşmış olup süsleme yazısı biçiminde mimariyle bağlanabilmiştir. İslâm görsel sanatları içerisinde iki zıt kutbu temsil eden mimarî ve yazı sanatından ikincisi bütün sanatlar içerisinde en özgür durumdayken, birincisi maddi çevreyle en fazla şartlanmış sanat türüdür. Sıkı kurallara bağlı olmakla birlikte harflerin olası kombinasyonları neredeyse sınırsız olan yazıda üslup, bir doğrultuda giden Kûfi'den, çok akışkan Nesih'e değişir. Arap yazı sanatına muhteşem nitelik kazandıran şey, en üst düzeyde "düzen"le "özgürlüğü" birleştirmesidir. Camilerin ve sair yapıların duvarlarında gördüğümüz Kur'ân âyetlerinin çokluğu İslâm yaşamının bütünüyle Kur'ân'dan alıntılarla geçtiğini ve Kur'ân'ın sürekli okunmasıyla manen desteklendiğini hatırlatır. Görsel İslâm sanatı Kur'ân'ın âyetlerinin görsel ifadesinden başka bir şey değildir ve olamaz (Burckhardt, 1997: 232-250).

Oleg Grabar cami dekorasyonunda oldukça sık kullanılan bir motif olarak yazının, Kubbetü's-Sahre'de olduğu gibi anıtın özel anlamını tanımlayan somut, ikonografik araç haline geldiğini, anıtlar üzerindeki Arapça yazıların, dekorasyondan öte bir şey olduğunu: Müslümanlar ya da Müslüman yönetimi altındakiler muhatap alındığından, yalnızca inancın üyelerinin anlayabileceği kesin anlamlar taşıdığını söyler ve yazının anıtlar üzerinde kullanımının İslâm'a özgü bir buluş olup Hıristiyanlığın imgelerden yararlanışına paralel olarak düşünülebileceğini öne sürer (Grabar, 2004: 104, 160). Buna mukabil Titus Burckhardt "Yeni bir İslâm ikonografisi yaratmanın lüzumu yoktur. İslâm'da ikon, İlâhî Kelâm'ın âdeta gözle görülen bir tecessümü olan hüsnühatla yer değiştirir" der (Burckhardt, 2005: 8).

İslâmiyet’le birlikte ortaya çıkıp gelişen câmi, medrese, türbe, kervansaray, ribat, kale gibi çok çeşitli dînî, sivil ve askerî mimarî eserde hem epigrafik mahiyette kitabe hem de eserin dekorasyonunda etkili bir tezyînî unsur olarak yer alan yazı, pek tabiî olarak mesafe problemini ortadan kaldıracak ve uzaktan bakıldığında kolaylıkla okunabilecek şekilde büyük yazılmalıydı. Başka sebepler yanında mimarinin yazıyı abideleştirmesiyle İslâm hat sanatında bugün artık Celî tabir ettiğimiz bir ıstılah yerleşmiş bulunuyor.

İslâm mimarisinde yoğunlukla görülen Kûfi, Sülüs, Ta’lîk Celîleri kadar uzun süreli ve çokça olmasa da, hat sanatı tarihi boyunca geliştirilen ve bugün kullanılmayan birçok yazı türünden hiç olmazsa bir kısmının Celî olarak mimaride denenmiş olma ihtimali vardır.

Ortaçağ İslâm mimarisindeki kitabelerin yazı karakterine ilişkin yerli ve yabancı kaynaklarda karşılaştığımız mevcut terminoloji, Kûfi, Neshî ve Celî Sülüs ıstılahları etrafında yoğunlaşır. Kûfi kitabe şeklinde ifade edilen köşeli yazı karakterinde kayda değer herhangi bir anlaşmazlık olmayıp birlik söz konusu iken, yuvarlak karakterdeki aynı yazı örnekleri için bazı yayınlarda Neshî, bazılarında Celî Sülüs şeklinde iki farklı tabirin kullanılmış olması, bu konuda ciddî bir ihtilafla yüzyüze olduğumuz anlamına gelir. Şimdilik şu kadarını söyleyelim ki, geçen yüzyıl başından bu yana ortaçağ kitabeleri için sıkça kullanıldığı görülen Neshî ya da Nesih tabirini yanlış ve sakıncalı bulup kullanmak istemeyen hat sanatı tarihçileri olduğu gibi, bunda bir sakınca görmeyip yazılarında rahatlıkla kullanmış isimler de mevcuttur.

Geçen yüzyılın başlarından bu yana, sanat tarihi literatüründe Eyyûbî sanat ve mimarisi bahsinde ya da kitabelere odaklanmış Arap epigrafyası çalışmalarında sözkonusu edilen ve “ayrı bir karakter arzemesi sebebiyle, ayrı bir hat: Eyyûbî hattı olarak kabul etmek yerinde olur” denen (Moritz, 1978: 504) Eyyûbî Celî yazısı, çoğu batılı sanat tarihçisi ve epigrafist tarafından “Eyyûbî Neshî” adıyla ve ayrıntıya girilmeden birkaç kelime veya cümleyle temas edilmiş bakir bir alan durumundadır.

“Neshî” adlandırmasının bilhassa özdeşleştirildiği Eyyûbî yazısının bizim anladığımız manada Celî yazı tarihindeki yerini tayin etmek isteyen çalışmamızda,

öncelikle onların devraldığı ve/veya paylaştığı yazı mirasının (Abbassiler, Selçuklular, Zengiler) onlara kadarki gelişimi hakkında genel bir önbilgi verilecektir. Ardından Eyyûbîler'in bıraktıkları yazı birikiminin, çağdaşlarının eşzamanlı verileriyle ve seleflerinin bıraktıklarıyla yapılacak ayrıntılı bir mukayesesi bize, *İslâm yazı mirasına Eyyûbîler'in ilavesi ne olmuştur?* sorusunun cevabını verecek ve Eyyûbî Celîsinin karakteristiği netleşecektir.

Bu manada İslâm mimarisinde Celî yazının gelişimini kaynaklarda Kûfî ve Neshî diye ifade edilen iki ana karakter çerçevesinde ele alacağız.

3.1. Arap Yazısında İki Ana Karakter: Köşeli (Kûfî) – Yuvarlak (Neshî)

Nabatî ve Ârâmî halkalarıyla Fenike yazısına bağlanan bugünkü Arap yazısı (Çetin, 1991: 276) İslâmiyet'in doğuşu sırasında, hem şekil hem de Arap dilini tesbit ve ifade edebilecek bir yazı sistemi olarak çok ibtidâî seviyede idi (Çetin, 1989a: 276). Bitişik Nabat yazısının gelişmiş bir devamı olduğu anlaşılan (Moritz, 1978: 499; Çetin, 1992: 14; Derman, 1997a: 427) bu ibtidâî yazı, Kur'ân vahyinin yazılması ve İslâm Devleti'nin çeşitli kurumlarıyla oluşumu esnasında -zaten Nabatî yazıda mevcut- “köşeli” ve “yuvarlak” (Moritz, 1978: 498, 505; el-Fârûkî, 1999: 197) iki ana karakter etrafında çeşitlenip zenginleşti.

“Terbî‘ ve “tedvîr” (Cuma, 1968: 23; el-Hüseynî, 2003: 19), “bast” ve “takvîr”, “leyyin” ve “yâbis” (Kalkaşendî, 1914: 15; el-Masrîf, 1972: 33; Afîfî, 1980: 115; el-Hüseynî, 2003: 19) gibi başka isimlerle de anılan, ilk dönemlerde “cezm” ve “meşk”, daha sonra “Kûfî” ve “Neshî” adlandırmalarıyla karşımıza çıkan “köşeli” ve “yuvarlak” bu iki kadîm Arap yazı karakteri hakkında kaynaklarda şu izahları bulmaktayız:

Harflerin şekillerinde “sert/keskin köşeler”in, “düzenli, geometrik, düz hatlar”ın hâkim olduğu, “statik” yapısıyla ayırt edilen, “yaygın (mepsût ve yâbis), köşeli ve inhinâsız dik” yazı tarzı: **Cezm** (Moritz, 1978: 498; Çetin, 1989a: 276; Çetin, 1991: 278-279; Çetin, 1992: 17; Burckhardt, 2005: 66; Serin, 2006: 249; Serin, 2010: 129). Sözlük anlamı “kırılıp ayrılma, kopma” olan cezm Nabatî asıllı olup, Hîre'de geometrik, düzenli, dik ve yatay çizgilerin hakim olduğu yeni bir üslup kazanmıştır. Harflerin düzenlenişi düz vuruşlar, kırılmış çubuğa benzer. Cezm

yazısına, harflerinin yaygın oluşu sebebiyle “el-kalemü'l-mesbû” ve ayrıca “el-yâbis” de denilmiştir. Kalemle yazılmasındaki güçlük nedeniyle günlük işlerde kullanılmamış, daha çok “taş, maden, ahşap ve paralar üzerine” nakşedilmiştir. Arap yazısının en eski örnekleri olup Arap yarımadasının dışında bulunan 512 tarihli Zebed kitabesi (Resim-2) ile 568 tarihli Harran kitabesi (Resim-3) cizm yazısının bilinen en eski örnekleridir (Hamidullah, 1988: 96; Serin, 1999a: 46).

“Yumuşak köşeleri”n, “kavisli hatlar”ın gâlip olduğu “yuvarlak/müstedîr” karakterli, “ortaları delikli olmaya meyilli (takvîr)” harfleriyle “akıcı” formlara sahip ikinci bir üslûp: **Meşk** (Çetin, 1989a: 276; Çetin, 1991: 278-279; Çetin, 1992: 17; Serin, 1999a: 46; Burckhardt, 2005: 66). İslâmiyet’ten önce Araplar arasında ticarî muâmelelerde, mektuplarda veya sûratle yazılması gereken günlük işlerde yine Nabatî yazıdan kaynaklanan yuvarlak, yumuşak ve ortaları delikli olmaya meyilli (takvir) harfleriyle, Kuzey Arabistan menşeli meşk hattının kullanıldığı bilinmektedir. Bu, Nesih yazıya benzer bir hattır. 250 senesine ait Ümmü'l-Cimâl kitabesi (Resim-4) ile 328 yılına ait Nemara kitabesinde (Resim-5) meşk yazısının karakterleri görülür (Serin, 1999a: 46).

Sînâ ve Suriye’de 19. ve 20. yüzyıllarda keşfedilen eski Arap kitabeleri üzerinde yapılan araştırmalar İslâm’dan önce geometrik yazı yanında aynı köke bağlı, harfleri yuvarlak bir yazı formunun da varlığını ortaya koymuştur (Serin, 2010: 129).

Arap yazısının geometrik, dik ve köşeli olan Cizm tarzı, işlendiği bölgeye nisbetle İslâm’dan önce Enbârî ve Hîrî, İslâm’ın doğuşunda Mekkî, hicretten sonra Medenî isimleriyle anılmış olup bu yazıyla kitap haline getirilen ilk metin Kur’ân’dır (Derman, 1997a: 427-428).

İbnü’n-Nedîm’e göre Mekkî ve Medenî yazı arasında fark olmayıp bunlar, elif harflerinin alt kısmının sağa doğru kıvrık oluşu, dikey harflerin uzunluğu ve şekil bakımından sola doğru eğik oluşu gibi üç ana özelliğe sahiptir (İbnü’n-Nedîm, 1971: 9; Alparslan, 1989: 457; Çetin, 1995: 9). Medenî yazının Müdevver, Müselles ve Ti’im adlarıyla üç tarzda yazıldığını, Müdevver’e mukavver, müstedîr veya leyyin; Müselles’e müstakîm, mebsût veya yâbis de denildiğini, daha Hz. Peygamber devrinde yuvarlak ve köşeli olmak üzere yazının iki tarzda yazılmakta olduğunu

kaydeden Ali Alparslan, Hz. Peygamber'in mektuplarındaki yazıların Müdevver'e, Sala dağı yakınlarındaki yazıların da Müselles'e örnek verilebileceğini söyler ve bu iki yazı tarzının daha da gelişerek ilerde Nesh ve Kûfî adlarını aldığını ifade eder (Alparslan, 1989: 457).

Medine yazısından zamanla Mâil ve Meşk adlarıyla anılan iki ayrı üslup gelişmiş olup bunlardan birincisi dikey harflerinin uzunluğu ve sağa doğru eğikliğiyle dikkat çekerken, Meşk, yatay harfleri fazlaca uzatılarak yazılmıştır. Herhalde sayfada fazla boş yer bırakması ve süratten dolayı bazı harflerin okunmasında güçlük bulunması sebebiyle olsa gerek Meşk yazısı Hz. Ömer tarafından "yazının kötüsü" sayılmıştır (Alparslan, 1989: 457-458). O'nun "شَرُّ الْكِتَابَةِ الْمَشَقُّ" "yazının kötüsü meşktir" diyerek (et-Tevhîdî, 1951: 28) beğenmemesinden, bu yazının o zaman, estetiği temin eden düzen ve nizam bakımından oldukça ibtidâî olduğu anlaşılmaktadır (Serin, 1999a: 50).

Kûfe'deki gelişme devresinden sonra **Kûfî** diye anılan ve çeşitli üsluplarıyla 5. (11.) yüzyıla kadar, taş üzerine kazılan kitâbelere, parşömene yazılan ciddî ve mühim vesikalara ve bilhassa mushaflara tahsîs edilen Cezm tarzı (Serin, 1999a: 52), daha sonra başlık yazısı olarak mimarî eserlerde, muhtelif eşya üzerinde tezyin unsuru olarak dar bir sahaya çekilmiştir (Çetin, 1991: 278-279, 280). Düz ve köşeli Mushaf yazısı cezme, İslâm'ın doğuşu ile Mekkî, Medenî, daha sonra Basrî ve Şâmî adları altında ve bilhassa Kûfe'de geçirdiği tekâmül devrelerinden sonra çoğunlukla Kûfî diye isimlendirilmeye başlanmıştır (Serin, 1999a: 59, 77). Zamanla bir takım tâlî husûsiyetler kazanan, fakat aynı ana karakterde birleşen bu tarzdaki yazıların ortak adı olarak Kûfî ıstılâhı kabul görmüştür (Çetin, 1992: 20-21). Kalkaşendî'nin *el-Ebhâsü'l-Cemîle fî Şerhil-Akîle*'den naklettiği "Şu anda Kûfî diye bilinen Arap yazısı ..." ifadesinden (Kalkaşendî 1922: 15) daha önce Arap yazısına Kûfî denilmediği, bu ıstılâhın sonradan yaygınlık kazandığı anlaşılmakta olup, ortak ad olarak Kûfî'nin hicrî 5. asırdan sonraki devirlerde kullanıldığı ifade edilmiştir (*Risâle fî'l-Kitâbeti'l-Mensûbe*: 126'dan naklen Serin, 1999a: 77).

Önceleri sanat değeri taşımayan ve fazla itinadan ziyade sürat isteyen günlük muâmelâta ait vesikalarda görülen ikinci tarz: Meşk, Emevîler zamanından itibaren ehemmiyet ve resmiyet kazanarak cezme karakteri gösteren yazılarla rekabete

başlamıştır (Çetin, 1991: 278-279; Çetin, 1992: 20-21). Önce “mevzun” sonra da “mensûb” vasıflarını kazanan ve “istinsah vasıtası” oluşundan dolayı (Derman, 2007: 1) ya da Kûfî yazıyı zamanla “gündemden kaldırdığı” için **Neshî** adıyla anılan bu müstedîr yazı (Çetin, 1991: 280) yuvarlak ve yumuşak karakteri dolayısıyla zamanla sanat icrasına uygun bir hal almıştır (Derman, 1997a: 427-428). Kitap istinsah eden verrakların elinde bu yazı güzelleşerek “Verrâkî, Muhakkak, Irâkî” gibi isimlerle anılmıştır. Nesihten ayırmak için “Neshî” diye adlandırılan bu tarzdaki yuvarlak karakterler “Nesih” hattının, düz karakterler de “Reyhânî ve Muhakkak” yazılarının doğuşuna imkân sağlamıştır (Serin, 1999a: 67; Derman, 2007: 1). Zamanla mushaf yazımında Neshî yazı, Kûfinin yerini almış, bu ise Resm-i Osmânî’ye aykırı görülmemiştir (Serin, 1999a: 62).

Batılı araştırmacılar tarafından, “küçük” olsun “büyük” olsun Kûfî dışında kullanılan bütün yuvarlak yazılara Neshî ya da Nesih adı verilmiştir (Derman, 2007: 1; Mansour, 2011: 278).

Kûfî’yle Nesih tabirlerinin aynı yerde ve birbirinin mukabili kabul edebileceğimiz tarzda kullanımına, 16. yüzyılın birinci yarısında yaşamış Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1559)’nin *Menâkıb-ı Hünerverân*’ında da rastlıyoruz. Âlî, Amasyalı hattat Celâl oğlu Muhyiddîn Amâsî’den bahsederken şu beyitleri kaydetmektedir:

“Celâl oğlu ki hattât-ı cihândır

Nazîri gelmemiş nesh u Celî’de

Ana hatm oldu bu nesh u Celî bil

Nitekim Kûfî hatm oldu Alî’de.” (Âlî, 1926: 24-25; Alparslan, 2004: 29).

Arap yazısında öteden beri mevcut iki ana karakterin tarih boyunca aldığı isimler ve bunları temsil eden yazı çeşitleri şöylece listelenebilir:

Sert/keskin köşeli, dik, düz hatlı, geometrik	Yumuşak, kavisli, yuvarlak, müstedîr
et-Terbî‘	et-Tedvîr
el-Bast (el-Kalemü’l-Mebsût)	et-Takvîr

el-Yâbis	el-Leyyin
Ma'kılı	Şâmî
Cezm	Meşk
Enbârî, Hirî Mekkî, Medenî	Verrâkî, Muhakkak, Irâkî
Kûfî	Neshî
	Nesih, Reyhânî, Muhakkak

İslam mimarisinde Nesih yazının zuhurunda en büyük pay sahibi, ilk beş hicrî asırda yaşamış usta hattatlardır ve İbnü'l-Bevvâb bunların başında gelir (Rızk, 2000: 250).

Daha çok Selçuklu, Zengî, Eyyûbî, Memluk gibi devirlere ait ortaçağ İslâm kitabelerindeki yuvarlak yazı karakterini tanımlamada geçen yüzyıl başından bu yana süregelen terminolojik tartışma “Neshî, hayır Sülüs!” şeklinde özetlenebilir. Bunu bizden iki örnekle, Halil Edhem ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı örneğiyle açalım.

Neshî tabirini özellikle kullanan ve bu tabiri savunanlardan biri olarak Halil Edhem, *Kitâbeler Nasıl Kayıt ve Zapt Olunmalıdır* başlıklı yazısında, kitabe yazılarının *Kûfî*, *Nesih* ve nadiren *talik* olarak hakkedilmiş olduğunu ve memleketimizde hicri 500 senelerinin sonlarından itibaren genellikle *hatt-ı nesh*'in kullanıldığını söyler. O'na göre “hatt-ı neshin şekli de memlekete ve devre göre az çok tehallûf eder. Fakat bu tahavvülü tefrik etmek ekseriya gayet müşkil olduğundan şimdiki halde yalnız kitabelere mahsus olmak üzere Eyyûbîler ve Mısır Memlukleri zamanından kalıp Mısır ve Suriye ve tâ Anadolu'ya kadar kesretle görülen eşkâline nazaran *Nesh-i Eyyûbî* ve *Nesh-i Memlûkî* ve Anadolu'da Rum Selçukileri zamanında almış olduğu şekle göre *Nesh-i Selçukî* ve nihayet tekmil memâlik-i Osmâniye'de kesretle görülen *Nesh-i Osmânî* tabirleriyle tefrik ve temyiz edilir. Bu yazıların kâffesi de gâh düz ve sade, gâh girift ve müzeyyen olarak istimal olunmuştur. *Talik* ve *Rik'a* hatları kitabelerde pek nâdir olarak ve yalnız ezmine-i ahîrede görülmektedir. Kitabe yazılarının zabtında mümkün olduğu kadar hurûfâtın irtifâi gösterilmek epigrafyada âdet olmuştur. Gerçi bizde *hatt-ı Nesih* kalınlaştıkça *Sülüs* ve *Celî* tesmiye

eylediğimiz nevilere vücuda gelir ise de bu bâbda kat'î bir mikyas yoktur. Malum olduğu üzere Hutût-ı İslâmiye'nin envâi pek çoktur. Bunlar Fenn-i Hatt'a dâir olan kitaplarda mufassalan tarif olunur. Ancak envâ-ı mezkûre **İlm-i Mahkûkât'ta mevzû-bahis olamaz.**" (Edhem, 1329: 631-634).

Talik ve Rik'a yazılarını Nesih kategorisinde saymazken, Sülûs ve Celif'i Nesih'in türleri olarak görüp Nesih kalınlaştıkça bu isimlerle anıldığını kabul etmek gibi Hat sanatı bakımından eleştiriye açık olan Edhem'in bu görüşünde dikkat çekilmesi gereken husus, O'nun meseleyi epigrafi disiplini açısından ele almak istemesidir. Hat sanatındaki pek çok yazı türü Edhem'e göre neshin farklı şekilleridir ve bunları tefrik edip birbirinden ayırmak son derece zor olduğundan şimdilik yalnız kitabelere mahsus olmak üzere Nesih tabiri kullanılmalı, farklı şekillerde Nesihle yazılmış kitabe yazıları Eyyûbî neshi, Memluk neshi, Selçuklu neshi ve Osmanlı neshi tabirleriyle birbirinden ayırt edilip tanımlanmalıdır.

Halil Edhem'in bu yaklaşımına mukabil, kitabeler üzerinde çalışan çağdaşlarından İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Tokat, ... Merkezlerindeki Kitâbeler* adlı eserinde 500-700'lü yıllara ait kitabelerdeki yuvarlak yazı karakteri için "güzel ve okunaklı", "girift", "fenâ", "pek fenâ ve karışık", "âdî" gibi vasıflarla nitelediği "Sülûs" tabirini kullanmıştır (Uzunçarşılıoğlu, 1927: 66, 83-84, 93, 102).

Max van Berchem, Adolf Grohmann gibi batılı epigrafist ve sanat tarihçileri tarafından kullanılan ve özellikle Eyyûbî yazısıyla özdeşleştirilen "Neshî" tabirinin aslında, köşeli karaktere sahip "Kûfî yazıların karşıtı" olarak "yuvarlak yazı" manasında genel bir tanımlama olduğu, ve bu tanımlamanın Halil Edhem'in de dediği gibi "epigrafi ilmine mahsus" bulunduğu anlaşılmaktadır. Yoksa Neshî ya da Eyyûbî neshi, Selçuklu neshi tabirleri ile Aklâm-ı Sitte'den olan Nesih yazısı kastedilmemektedir. Kaynaklarda birçok yazı çeşidi sayılmasına rağmen tarihin bir dönemindeki bütün yazıları köşeli karakterinden dolayı daha Ortaçağ'da "Kûfî" genel başlığı altında toplayan yaklaşım ne ise, kanaatimizce, yuvarlak karakteriyle öne çıkan bütün yazıları başka bir adla değil de "Neshî" adı altında inceleyen oryantalist yaklaşım odur. Yani burada yalnız Arap yazısına mahsus olmayan "köşeli-yuvarlak" gibi iki ana karakter altında bir genelleme, genel bir bakış yakalama kolaylığı

sözkonusudur. Yoksa Kûfî denen bir yazı aslında Mekkî, Medenî, Hicâzî, Şâmî de olabilir. Neshî denen bir yazı da aynı anlamda pekâlâ Sülûs, Nesih, Tevkî‘ olabilir.

Çoğu aynı zamanda hattat olan hat sanatı tarihçilerinin meseleye bakışlarına yoğunlaştığımızda görülmektedir ki, Neshî tabirini yanlış ve sakıncalı bulup kullanmak istemeyen Yusuf Zennûn, Fevzi Günüş, Nassar Mansour gibi simalar yanında, bunda sakınca görmeyip yazılarında rahatlıkla kullanan M. Nihad Çetin, Uğur Derman, Ali Alparslan, Muhittin Serin gibi simalar da vardır. Durum böyle olunca yuvarlak karakterli ortaçağ kitabelerinin “epigrafi disiplini bakımından” Neshî ya da Eyyubî Neshî, Memluk Neshî gibi adlarla anılmasında Aklâm-ı Sitte’den olan Nesih yazı ile karıştırılmamak kaydıyla bizce de herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. İster Nesih ya da Neshî diyelim ister Sülûs ya da Celî Sülûs diye ifade edelim “kitabelerin yazı karakterini” ifade etmek üzere zaten kullanılmakta olan bu tabirlerle kimin neyi kastettiği anlaşıldıktan sonra kanaatimizce her iki tabir de bir yönüyle doğru kabul edilebilir.

İslâm dünyasında yuvarlak karakterdeki Neshî yazının ilk defa nerede ve ne zaman kullanıldığı meselesinin bazı yayınlarda ciddî şekilde tartışıldığı görülmektedir.

“Ornamental Nashkî Inscriptions” adlı meşhur makalesinde Kratchkovskaya, 1000 yılı dolaylarında Kûfî yazının yanı sıra, harfler arasındaki bağlantıların kesik ve diyagonal olduğu, Nesih (Neshî) denen diğer bir yazı tipinin ortaya çıktığını, Kur’ân yazmalarında olduğu kadar diğer alanlarda da yavaş yavaş Kûfî yazının yerini almaya başlayan ve daha sonra İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine yayılan bu yazı tipinin, çiçekli Kûfî gibi, ilk olarak Samanî sikkelerinin üzerinde görüldüğünü, dolayısıyla bu yazının “Doğu İran orijinli” olduğunu iddia etmektedir (Kratchkovskaya, 1939: 1771). Kûfî gibi çeşitli aşamalardan geçen Nesih yazının da çiçekli ve yapraklı çeşitlemeleri denenmiş, 11. yüzyıldan itibaren çiçekli Nesih yazı, her çeşit malzeme üzerinde yaygın olarak kullanılmıştır (Erginsoy, 1978: 134).

“Arap Yazısı” başlıklı meşhur yazısında Moritz, kitabelerde görülen üç esaslı Kûfî yazı tipini saydıktan sonra bu sun’î ve kullanışsız yazıya karşı aksülâmelin 6. hicrî asırla başlamakla birlikte, bunun Berchem’in dediği gibi İran’da 5. asırda

Fâtımîler'e karşı zuhûr eden Sünnîlik aksülameli ile bağlantılı olarak "doğuda" değil, bilakis batıdan doğuya doğru yayıldığını, yuvarlak yazının ilk defa olarak "batıda" Murabıtlar'dan Ali b. Yusuf b. Taşfin (500-537/1106-1142)'in sikkeleri üzerinde görüldüğünü ifade etmekte ve 524/1130'da başlayan Muvahhidîn devrinde bu yuvarlak yazının tek başına kullanılmaya başladığını kaydetmektedir (Moritz, 1978: 507). Hatta kendi elinde, Halife Mustansır zamanından (427-487/1036-1094) kalma yuvarlak yazılı bir kitabe olduğunu da eklemektedir (Moritz, 1978: 507).

3.2. Aklâm-ı Sitte ve Husûsiyetleri

Bugünkü değerlendirmelerimize esas olan hususiyetlerini, Aklâm-ı Sitte arasında ilk defa kazanan yazılar Tevkî' ve Rikâ' yazı çeşitleridir (Çetin, 1986: 354). İbn Mukle kardeşlerden Ebu Abdullah'ın "Nesih"de ihtisaslaşırken, vezir Ebû Ali İbn Mukle'nin de "Derc"de, **Tevkî'** ve Rikâ' yazılarında ihtisaslaştığı, özellikle Tevkî' yazının estetik değer kazanmasında büyük çaba harcadığı, Tevkî' yazıyı klâsik ölçülerine kavuşturmanın, İbnü'l-Hâzin diye bilinen Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî (ö. 518/1124) olduğu kaydedilmektedir (Kalkaşendî, 1914: 17; Serin, 1999a: 65; Serin, 2012: 36). Aklâm-ı Sitte'den Muhakkak ve Reyhânî'nin mükemmelleştirilmesi Yakut Musta'simî sayesinde olmuş, Sülûs ve Nesih ise karakteristik özelliklerini daha sonra Osmanlı ekolüyle kazanmıştır (Çetin, 1986: 354).

Yazıların sanat ve güzellik bakımından incelenip değerlendirilmesini nümûne görmeye bağlayan Bedreddin Yazır, en sağlam yolun asıl kalemleri ve özellikle bugün üzerinde çalışılanları ele almak olduğunu söyler (Yazır, 1981: 87). Tevkî' ve Rikâ' kalemleri daha çok sür'atle yazmaya matuf olduğundan bunlar pratikte birinci, estetik yönden ikinci ve üçüncü ve hatta biraz daha geride mutalaa olunurlar. Tevkî', devlet büyüklerine, kadınlara ve mevki sahiplerine; ferman ve berat yazılmasında, Rikâ'ın ise haberleşme işlerinde kullanılması münasiptir. Tevkî' ve Rikâ'ın yalnız ya da beraber rol aldıkları her yazıda aslından biraz fedakarlık yapılarak yazmada sür'at tercih edilmiştir (Yazır, 1981: 87-88).

Diğer yazı türleriyle karışmaya gayet elverişli olduğu için, birçok yazıda rol aldığı görülen Rikâ' seyyâl ve stenografik bir mahiyette olup, sür'atle yazılması

sebebiyle yazı bünyeleri birbirine takılarak veya büsbütün ayrılarak çeşitli karakterlere bürünür. Rikâ‘da yuvarlaklıkla düzlük daima değişir. (Yazır, 1981: 80, 89). Yazır buna başka sebepler de ekleyerek Rikâ‘a belirli bir misal vermenin hata olacağını, dolayısıyla kendisinin Şeyh Hamdullah‘ın Rikâ‘ yazısına verdiği örneği görüp de Rikâ‘ın bundan ibaret zannedilmemesi gerektiğini belirtir (Yazır, 1981: 89).

Tevkî‘ yazı Rikâ‘ ile birlikte Fatih devrinde Dîvânî yazının belirip gelişmesine kadar Osmanlı‘nın ilk üç asrında resmî yazışmalarda ve nadiren kitap istinsahında kullanılmıştır. Rikâ‘ daha cazip bir üsluba bürünerek ‘‘Hatt-ı İcâze’’ adıyla özellikle hattat imzaları ve icâzetnâmelerinde varlığını sürdürürken Tevkî‘, mushafın âyet sayısı ve nâzil olduğu yeri de belirten sûre başlarına munhasır kalmış, hat albümlerinde sınırlı olarak yer almıştır (Derman, 1997a: 429; Serin, 2012: 36). Dolayısıyla Hatt-ı İcâze, ayrıca meşkedilerek öğrenilmesine karşılık Tevkî‘ yazının, Muhakkak ve Reyhânî gibi terk edilmiş olması sebebiyle, öğretilmesi hususunda bilgiler azdır (Derman, 1997b: 496). Tevkî‘in 14. asırda İran‘da kazandığı değişiklikle ortaya çıkan kadîm Ta‘lîk yazı, 15. yüzyılda Osmanlı Dîvân-ı Hümâyün‘unda şekil bakımından büyük bir değişiklik geçirmiş ve Dîvânî yazı doğmuştur. Harekesiz yazılan Dîvânî ile bunun harekeli, süslü ve haşmetli şekli olan Celî Dîvânî‘nin satır sonlarında yukarıya doğru yükselmesi hususiyeti, kadim Ta‘lîk‘te de Tevkî‘ yazıda da mevcuttur (Derman, 1997a: 430; Serin, 2012: 36). Nesih ve Reyhânî gibi Rikâ‘ da satır halinde yazılır. Ağzı daha geniş kalemle yazılan Tevkî‘ ve Muhakkak yazılar, harflerinin bünyesi icabı, daha ziyade satır nizamına uygunluk gösterirken, Sülüs hattı hem satıra hem de istife son derece uyumludur (Derman, 2002b: 261).

Bugün elimizde geçmiş dönemlere ait, Tevkî‘ ve Rikâ‘ ile yazılı olduğu özellikle belirtilmiş sayılı örnek vardır. Aslında çeşitli yazım imkânlarına sahip bazı harflerin, bu örneklerde Sülüs ve Muhakkak‘ta ya hiç ya da pek tercih edilmemiş belli tarzlarının bilerek tercih edildiğini tespit edebiliyoruz. Çeşitli devir ve hattatlara ait olup Tevkî‘ ve/veya Rikâ‘ ile yazılmış bazı örnekler şunlardır:

- Sincar ya da Nusaybin orijinli bir Zengî eseri olup 595-616/1199-1219 tarih aralığında Tevkî‘ hatla yazıldığı kaydedilen Kur‘an nüshasının 2a ve 2b sayfaları (James, 2009: 357) (Resim-6),

- Yakut Mutsa‘simî’nin 681/1282 tarihli bir Mushaf cüzünün ketebe sahifesinde ketebe kısmı Tevkî‘ hattıdır (Yazır, 1981: 124) (Resim-7),
- Abdullah Sayrafî imzalı 714/1314 tarihli bir Rikâ‘ örneği (Haneş, 2008: 29) (Resim-8),
- İmam Bûsîrî’nin Kitâbü’l-Kevâkibi’-d-Dürriyye adlı eserinin Muhammed et-Tebrîzî tarafından 767/1366 tarihinde istinsah edilmiş nüshasında Tevkî‘ hatlı ketebe (art.thewalters.org’dan) (Resim-9),
- Şeyh Hamdullah’ın Aklâm-ı Sitte Murakkâ’ndan Tevkî‘ ve Rikâ‘ kıtaları ile Tevkî‘ hatlı ketebe (Haneş, 2008: 11; Yazır, 1981: 83) (Resim-10-12),
- Ahmed Karahisarî’nin Tevkî‘, Rikâ‘ meşki (Yazır, 1981: 112) (Resim-13),
- Tevkî‘, Rikâ‘ ile yazıldığı belirtilen bir kıta (Alparslan, 1989: 475), (Resim-14).

Bu örnekleri inceleyerek Tevkî‘ ve Rikâ‘ hususiyetlerini toplamaya çalışalım:

- (1) Kaynaklarda, harflerin kaide ve biçimleriyle kalem ağız eni bakımından Sülüs yazıya uymakla beraber Tevkî‘ yazıda harflerin, Sülüs’e göre daha yuvarlak, boyları, çanakları ve küpleri daha küçük olduğu, elif, dâl, râ, vâv gibi bitişmeyen harflerin birbirine yaklaşip ilişerek bitiştiği, satır çizgisinde yazı bitimine doğru yazının yükseldiği, ortada yazılan ayın, fe, kaf ve mîm harflerinin düğümünün genelde açık olup bazen silindiği, Sülüs’te pek kullanılmayan mukavver ve betrâ râ ile vâv harflerinin Tevkî‘ yazıda kullanıldığı ifade edilmektedir (Kalkaşendî, 1914: III/104-105; Serin, 2012: 36).
- (2) Muhakkak ve Reyhanî’de elif harflerinin alt uçları düz ve nisbeten sivri iken, Tevkî‘ ve Rikâ‘da elif’ler “muşa‘ar” tabir ettiğimiz şekilde alt uçları sola kıvrık vaziyette yazılmıştır.
- (3) Özellikle Muhakkak yazıya mahsus olup Sülüs’te de zaman zaman kullanılan mürsel râ, mîm ve vâv harfleri bu örneklerde pek ender görülmekte olup bunların daima müdğame ya da mecmûa tarzları tercih edilmiştir.

- (4) Muhakkak ve Reyhânî yazıda sîn harflerinin dendanlısı tercih edilmiştir. Buna mukabil Tevkî‘ ve Rikâ‘da dendanlılar da olmakla birlikte dendansız keşideli sîn’ler sık kullanılmıştır.
- (5) Şeyh Hamdullah’ın Aklâm-ı Sitte murakkamındaki örneklerden anlaşılacağı üzere Muhakkak ve Reyhânî yazılara mahsus olup Sülüs’te de zaman zaman kullanılan mürekkebât sonunda kapalı şekildeki merdûfe he’ler, incelediğimiz örneklerde hep “mahtûfe” tarzında açık olarak yazılmıştır ki bu Tevkî‘ ve Rikâ‘ yazılarının alâmet-i fârikalarından bir diğeridir.
- (6) Müfret lâmelif’ler kolları sağa ve sola açılmış biçimde “ **y** ” şeklinde yazılmıştır. Lâmelif’in bu formuna Ortaçağ kitabelerinde sık rastlanmaktadır.
- (7) Mürekkebât sonundaki nûn’lar ekseriyetle müdğame tarzında yazılmıştır.
- (8) Elif, dâl gibi bitişmeyen harflerin Tevkî‘ ve Rikâ‘da her fırsatta sonraki harflerle bitiştirilerek yazıldığı görülmektedir.

Arap aleminde hat sanatı tarihi araştırmalarında önde gelen isimlerden olan Yusuf Zennûn da İslâm mimarisinde görülen ve Adolf Grohmann’ın “Nesih” tabir ettiği yuvarlak karakterdeki yazıların büyük çoğunluğunun aslında “Sülüs” olduğunu söyler (Grohmann 1986: 113). *Hattu’s-Sülüsü’l-Kadîm ve’l-Amâiru’l-Arabiyye ve’l-İslâmiyye* adlı makalesinde Zennûn “esâsü’l-hutût (yazıların temeli)” dediği Sülüs’ün, birbirinden farklı, çeşitli devrelerden geçip peşpeşe gelişmeler kaydettiğini, Kutbe el-Muharrir’in (ö. 154) mimariye özgü “Celîl-i Şâmî” kaleminden üçtebir (1/3) yani Sülüs oranında geliştirdiği şeklin Sülüs hattın ilk devresini oluşturduğunu, “mevzûn” hatlardan olan ve tarihin derinliklerine gömülen bu devredeki Sülüse -mensûb hatlardan olan Sülüs ile karıştırılmaması için- “Hattu’s-Sülüsü’l-Akdem = en eski Sülüs yazı” dediğini, ikinci devreyi temsil eden “Mensûb” Sülüs’ün “Hattu’s-Sülüsü’l-Kadîm = eski Sülüs yazı” ve mucidinin İbrahim Lakve (ö. 200) olduğunu, hicrî 8. milâdî 14. asırda Muhakkak yazıdan etkilenecek bu kadîm Sülüsün aldığı yeni şeklin “Hattu’s-Sülüsü’l-Muhakkak = Muhakkak karakterde Sülüs yazı” adıyla üçüncü devreyi oluşturduğunu, bunun da Osmanlı hattatlarının elinde 13./19. yüzyılda zirvesine ulaşarak aldığı son şeklini “Hattu’s-Sülüsü’l-Hadîs = yeni/çağdaş Sülüs yazı” diye adlandırdığını ifade etmektedir (Zennûn, 2008: 4-6).

Bu dört devreyi tekrar sıralayacak olursak:

1. Hattu's-Sülüsü'l-Akdem: en eski Sülüs yazı (mevzûn hatlardan),
2. Hattu's-Sülüsü'l-Kadîm: eski/kadîm Sülüs yazı (mensûb hatlardan),
3. Hattu's-Sülüsü'l-Muhakkak: Muhakkak karakterde Sülüs yazı,
4. Hattu's-Sülüsü'l-Hadîs: yeni/çağdaş Sülüs yazı.

Günlük muâmelâtta, kitap tedvin ve telifinde İslâm medeniyetinin altın çağı olan 4. hicrî asırda yaygınlaşmasına ve özellikle Bağdat'ta vezir İbn Mukle (ö. 328), hattat kardeşi İbn Mukle (ö. 338), Mühelhil b. Ahmed (ö. 347'den sonra), İbn Esed (ö. 410), İbnü'l-Bevvâb (ö. 413) ve daha başka usta hattatlar silsilesinin zuhuruna rağmen Kadîm Sülüs'ün, mimaride layık olduğu yeri ancak 5. hicrî asrın sonlarına doğru aldığı ifade eden Zennûn bu durumu, Mushaf'ın Kûfî yazı çeşitleriyle yazılması hususunda süregelen geleneklerin kökleşmiş olmasına bağlamaktadır (Zennûn, 2008: 6).

Bu noktada hatırımıza gelen bir meseleyi paylaşmak istiyoruz. Aklâm-ı Sitte içerisinde hususiyetlerini ve klasik ölçülerini Muhakkak ve Sülüs'ten daha önce kazandığı kaydedilen Tevkî' hattı (Çetin, 1986: 354; Çetin, 1992: 29; Serin, 1999a: 82) acaba, mimaride kitâbe halinde Celî olarak kullanılmış mıdır? Başka bir deyişle Tevkî' Celîsi'nden söz edebilir miyiz?

Öncelikle söylemek gerekir ki, Ali Alparşan *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*'nde "Celî Sülüs'ün Gelişmesi (Celî Aklâm-ı Sitte)" ve "Celî Sülüs Ekolleri (Celî Aklâm-ı Sitte Ekolleri)" şeklinde başlıklar açmışsa da (Alparşan, 2004: 103, 115) bölümün *Giriş* kısmındaki açıklamalarıyla bu kapıyı kapatmış bulunuyor. Aklâm-ı Sitte'yi teşkil eden her yazının Celî olarak yazılmasının gerekli olmadığını, Tevkî', Rikâ' ve Reyhânî müstesnâ, Aklâm-ı Sitte'den yalnız üçünün, Muhakkak, Sülüs ve Nesih'in (o da nadiren) Celîsinin mümkün olacağını söyleyen Alparşan "Aklâm-ı Sitte adı verilen yazılardan her birinin Celî olarak yazılacağı hatıra gelirse de ... Tevkî' ile Rikâ' kullanıldıkları yerler itibariyle kabul edilmiş ölçülerin dışına çıkmadıkları için bunların da Celî şekilleri düşünülemez. Ancak Rikâ' Celî yazılmış olsa Tevkî' gibi olur." demektedir (Alparşan, 1993: 265; Alparşan, 2004: 105).

Halbuki son asırlara kadar tekâmülünü sürdüren Sülüs yazı, mimaride kullanıldığında ona nasıl Celî Sülüs denilmişse, yine Muhakkak yazı, mimaride Muhakkak Celîsi olarak karşımıza çıkmışsa, tekâmülünü ilk defa tamamlayan Tevkî‘ yazı da kanaatimizce en azından olgunluk döneminde mimaride denenmiş olmalı, Ta‘lîk’in, Dîvânî ve Rik’a’nın, hattâ nadir de olsa kitap yazısı olan Nesih’in bile mimaride kitabe olarak Celî örnekleri görüldüğü gibi Celî Tevkî‘ örnekleri de bulunmalıdır.

Dolayısıyla mimaride gördüğümüz Kûfî karakterde olmayan Celî yazı dünyasına toptan Sülüs nazarıyla bakıp tek kalemde topladığımızda hem mantıkî hem de ilmî bakımdan çelişkiye düşmekteyiz. Bu bilhassa Osmanlı öncesi Celî yazıları için söz konusudur. Tevkî‘ veya Muhakkak yazı, hat literatüründe, ufacık bir nüans da olsa kendine has bir takım ölçü ve hususiyetlerden dolayı madem Sülüs’ten farklı müstakil bir adla anılıyor ve böylece aklâm, sitte oluyor; o halde henüz gelişmesini tamamlamamış “Sülüs” ve “Celî Sülüs” adları, gelişmesini çoktan tamamlayıp olgunluk dönemini yaşayan Tevkî‘ yazının muhtemel Celî örneklerine teşmil edilmemelidir. Kanaatimizce bu, hakkı teslim etmemek gibi bir anlama geliyor.

Nitekim Celî Tevkî‘ ya da bu anlama gelebilecek bir ifadeye rastlayabilir miyiz diye kadîm kaynaklara dönüp baktığımızda, emin olmamakla birlikte bir iki kayıt tespit etmiş bulunuyoruz.

Vaddâhatü’l-Usûl fi’l-Hat adlı eserinde Abdülkâdir Saydâvî, elif harfini anlatırken (وفى التواقيع الكبار شظيه / بأيمن السن ترى مرتضيه) beytinde “**et-Tevâkîu’l-kibâr**”, he harfini anlatırken de (واكتبه أنواعا وخصّ الأوّلا / بالثلث والتواقيع المكبره) beytinde “**ve’t-Tevâkîu’l-mükebbera**” tabirlerini kullanmıştır (Saydâvî, 1986: 166, 171) ki birinde *büyük* diğerkinde *büyütölmüş Tevkî‘ yazı* anlamına gelmektedir. Bu tabirlerle Saydâvî’nin anladığımız manada bir Celî Tevkî‘ yazıyı kastettiğini rahatça söyleyebilmek için herhalde daha fazla kaynak tarama ve araştırması gerekmektedir.

Şimdi farklı bir örnekle meselenin üzerine gidelim. Çağdaş yazarlardan İbrahim Damre, *el-Hattu’l-Arabî: Cüzûruh ve Tatavvûruh* adlı kitabında İbnü’l-Bevvâb’ın sanat hayatını anlatırken şöyle yazmaktadır:

“Sanatsever olarak yetişen İbnü'l-Bevvâb'ın hat sanatıyla alakası aşk derecesindeydi. Dehası parladı ve İbn Mukle'nin ortaya koyduğu kâideleri eksiksiz yerine getirip taklit etti. Sonra bu kâideleri iyileştirip daha da güzelleştirdi ve harflerin vaziyet ve ebadında dehasını gösterdi. O'nun bu ibdâ (yaratıcılık, yenilik ve dehası), *evleri dekore edip boyama işinde kazandığı tecrübe neticesi* olarak açıklanır. Bu işi ilerletip geliştirerek daha sonra bunu *kitapların tezyinatına taşımış, kitaplara itinayla yaklaşarak* geçmiş ve gelecek kabiliyetleri aşmıştır. İşte O'nun rakipsiz olarak hatt'ın arşına çıkıp oturmasının sırrı budur” (Damre, 1988: 153).

İbrahim Damre'nin herhangi bir kaynak göstermeden yazdığı ve başka bir kaynakta rastlamadığımız bu açıklamanın, tarihî gerçekliği olup olmadığını bilmiyoruz ama, eğer doğruysa bu açıklamadan herhalde şunu anlayabiliriz:

Hattatlıktan önce ressamlık, nakkaşlık, ciltçilik ve müzehhiplik ve ayrıca vaizlik yaparak geçimini sağlamış olan İbnü'l-Bevvâb (Serin, 1999a: 68; Serin, 1999b: 534) kalemişi tekniğiyle uyguladığı Celî yazıda oldukça mahirdi. O halde denilebilir ki İbnü'l-Bevvâb'ın, Celî olarak evlere nakşettiği yazılar muhtemelen, daha sonra kitap ve Mushaflarda kullandığı ve dehasını gösterdiği Tevkî', Muhakkak ve Sülüs'den biri, ikisi ya da her üçü olmalıdır.

Meşhur *Râiyye Kasidesi*'nin şu ilk beytinde kullandığı “husne'l-hattı ve't-**tasvîr**” ibaresinin O'nun bu yönüne de işaret ettiğini söylersek herhalde yanılmış sayılmayız:

(يا من يريد إجادة التحرير و يروم حسن الخط والتصوير) (Damre, 1988: 155). Yani, “Ey, bir yazı ustası olmak ve güzel yazıp resmetmek (hattat ve musavvir olmak) isteyen tâlip!”

Geldiğimiz bu noktada, Tevkî' yazının karakteristiğine ilişkin daha evvel verdiğimiz özellikleri net olarak görebileceğimiz kitabeler var mıdır?

Alanya Kalesi Ehmedek burcu kitabesinde (624/1227) özellikle “ed-dîn Keykubâd bin” kısmı, sonraki harflere ilişerek bitişmiş durumdaki dâl ve elif harfleriyle ve genel manada harflerin yuvarlaklığıyla tam bir Tevkî' ve Rikâ' özelliği göstermektedir (Resim-15). Burada ed-dîn kelimesinin dâl harfi ye ile, Keykubâd

kelimesinin elif'i dâl ile, dâl harfi de sonraki bin kelimesinin be harfiyle bitiştirilerek yazılmıştır.

Yine aynı kaledeki diğer bazı Alaaddin Keykubad kitabelerinde “Keykubâd bin” kısmı aynı şekilde Tevkî‘ hususiyetleri taşımaktadır (Resim-16-17).

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinde de genel manada Tevkî‘ yazının hususiyetlerini bulabiliyoruz. Bu durumda ilgili kitabelerdeki yazı karakteri nasıl tanımlanmalıdır?

Aslında Yusuf Zennûn’un yukarıda verdiğimiz dörtlü tasnifinde bunun çözümü var gibi görünüyor. 14. yüzyılda Muhakkak yazıdan etkilenen Kadîm Sülüs’ün, aldığı bu yeni tip için Zennûn’un kullandığı Hattu’-Sülüsü’l-Muhakkak (*Muhakkak karakterde Sülüs yazı*) devri, büyük perspektifte bakıldığında Memluk dönemine, Hattu’s-Sülüsü’l-Hadîs (*yeni/çağdaş Sülüs yazı*) devri ise Osmanlı ve sonrasına işaret etmektedir. Hal böyle olunca Hattu’s-Sülüsü’l-Kadîm (Kadîm Sülüs yazı) devrine rast gelen Eyyûbî Celî yazı karakterini biz genel manada, bu tasnife uygun olarak Sülüs kabul etmekle birlikte, Tevkî‘ yazıdan etkilendiğini gösteren hususiyetleri dikkate alarak “**Hattu’s-Sülüsü’t-Tevkî‘î**” yani *Tevkî‘ karakterde Sülüs yazı* tabiriyle tanımlamak istiyoruz.

Osmanlı üslubu perspektifinden bakan Ali Alparslan ile farklı bir çerçeveden bakan Yusuf Zennûn’un değerlendirmelerini harmanlayıp genel manada ve kaba hatlarıyla diyebiliriz ki, Celî Sülüs yazı bu müstakil adla (1800’den zamanımıza kadar olan) olgunluk devrini yaşamadan evvel Muhakkak yazı etkisinde gelişme (1453-1800) göstermiştir. Osmanlı üslubu için sözkonusu olan bu etki 14. yüzyıla kadar çekilebilir. Muhakkak etkisinden evvel Celî Sülüs’ün, hazırlık devresini yaşadığı (1071-1453) kadîm çağında etkilendiği yazılardan biri, kesinlikle Tevkî‘ olmalıdır ki çoktan tekâmül etmiş bulunuyordu.

Dolayısıyla Celî Sülüs yazı bugünkü kemâline, cemâline ancak kendisine göre daha yumuşak ve yuvarlak hatlara sahip Tevkî‘ yazı ile, daha sert ve dik karakterdeki Muhakkak yazıdan aldığı hususiyetleri çağlar boyu bünyesinde eritip hazmederek ulaşmıştır. Aklâm-ı Sitte’de olgunluğa eriş ve kendini buluş sıralamasında öncelik

Tevkî'in hakkı, ikincilik Muhakkak yazınındır. Sülüs ise bunlardan çok sonra olgunluğa erişebilmiştir.

3.3. Celî Sülüs Yazı ve Selçuklu Celîsi

Sözlükte “âşikâr, vâzih, iri, açık, belli, meydanda, parlak, net” gibi anlamlara gelen “Celî” kelimesi bir Hat sanatı terimi olarak “her cins yazının iri yazılan şekli”nin adıdır (Alparslan, 1993: 265). Köşeli ya da yuvarlak iki ana karakterde gelişen yazıların büyük cesâmette yazılan boylarına başlangıçta “Celîl” denmiş, büyük boy kağıtlarda kullanılması sebebiyle de “tûmâr” adı kullanılmış, 9. asırdan itibaren Celîl yerine “Celî” tabiri yaygınlık kazanmıştır (Serin, 1999a: 89). Celî hattı için *Tuhfe-i Hattâtîn*'de “kalem-i müsennâ” tabiri de kullanılmıştır (Müstakîmzâde, 1928: 94) ki bu tabir “hattın kendi kalemine göre en az ikiye katlanmış şekli” olarak tevil edilebilir (Derman, 2002b: 256). Bir yazı çeşidi olmayıp yazının karakterini ifade eden Celî, diğer yazıların babası (ebü'l-aklâm) telâkki edilir (Alparslan, 1993: 265). İslâmî her türlü yapıda hem dînî bir imaj hem de tezyinat görevi yapan ve muazzam boyutlara ulaşan âbidevî İslâm hat sanatı örnekleri (Koç, 2009: 92) işte bu Celî tabiriyle vasıflanagelmıştır.

“Üçte bir” anlamına gelen “Sülüs” tabiri ise Hat sanatında başlıbaşına bir başlama noktası olarak ele alınıp “mikyâsü'l-hat” ve “mîzânü'l-hat” diye şöhret bulmuş (Yazır, 1981: 88), “Aklâm-ı Sitte'nin ana üsluplarından biri” olarak İslâm yazılarının kaynağı (ümmü'l-hat) kabul edilmiş en eski yazı çeşitlerindedir. Kalem ağzı genişliği 2,5-4 milimetre olan Sülüs, bu ölçü üç katına çıktığında irileşip “Celî Sülüs” adını alır (Serin, 2010: 128-130). Geliştirilen en önemli yuvarlak hatlardan biri olup İslâm dünyasının her tarafında kullanılan Sülüs hattı, mimarî ve küçük nesnelere tezyînâtında, Kur'ân nüshalarında ve diğer metinlerde dekoratif bir yazı türüdür (el-Farûkî, 1999: 392).

“Kadîm Celî Sülüs uygulamalarında istifin başarılı veya başarısız örneklerine rastlanır ve o devirlerin hâkim anlayışıyla, elif-lâm gibi dik harflerin imkân nisbetinde bir araya getirilmesi şeklinde bir üslup göze çarpar” (Derman, 2002b: 262).

16. yüzyıldan itibaren Celî Muhakkak'ın da yerini alan Celî Sülüs daha ziyade mimari yapıların kitabelerinde, duvarlarında ve kubbelerinin içinde hayat bulmuş

(Alparslan, 1993: 266), âdetâ o yapıların mimarî karakteriyle bir âhenk teşkil ederek onları anlamlandırmıştır (Alparslan, 1985: 29).

Gerek Sülüs gerekse Celîsi emek ve pek çok tasarım gerektirdiği için genellikle önemi vurgulanmak istenen sözlerin yazımında ve özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde her türlü kitabede çok yaygın olarak kullanılmıştır (Serin, 2010: 130).

Sülüs ve Celîsinde okutma işaretleri yanında mîm, sîn, he, hâ gibi mühmel harf işaretleri ile tirfil, tırnak gibi işaretler de kullanılmıştır (Serin, 2010: 129).

İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Karahanlılar (840-1212) saltanat sürdükleri Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan'da Kûfî ile Nesih yazıyı beraberce kullanmış olup Gazneliler'de (963-1186) durum aynıdır. İran Selçukluları da (1038-1194) aynı istikamette eserler vermişler, fakat Anadolu Selçukluları'nda (1077-1307) Kûfî kullanımı azalırken Celî Sülüs tercih edilir olmuştur (Alparslan, 2002a: 267).

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde hat sahasında İbnü'l-Bevvâb üslubu takip ediliyordu (Alparslan, 2004: 14). “Ortaçağ Türk mimari eserlerinde muhtelif yerlere serpiştirilen âyet ve duâların yazı şekillerinde de Türk zevki kendini göstermiş, bu suretle Selçuklu üslubunda teşekkül eden “Selçuklu Sülüsü” ve “Selçuklu neshi” âbidelerin haşmet ve zarafetini arttırmıştır” (Kafesoğlu, 1997: 412).

Celî Sülüs'ü bugün geldiği noktadan hareketle üç ana devreye ayırıp inceleyen Ali Alparslan, 1071-1453 arasını “Celî Sülüs'te hazırlık devresi” olarak adlandırmış, Selçuk Celî Sülüsünün en tipik örnekleri saydığı Konya İnce Minareli Medrese (1264) ile Sahib Ata Külliyesi'nin (1283) taçkapılarındaki yazıların ana özelliğinin, harflerinin birbirine çok yakın bulunması ve dikey harflerin çoğunlukla yan yana dizilmesi ve genel olarak yazının girift bir manzara arzemesi olduğunu söylemiştir (Alparslan, 1985: 29). Uzun asırlar etkisini sürdüren Selçuklu istif anlayışında dikey harfler hemen aynı ölçüler içinde yan yana diziliyor ve ekseriya bunların araları boş kalıyor, bu dikey harflerin arasına harf ve kelime yerleştirmek genellikle ihmal ediliyordu (Alparslan, 2004: 119).

Büyük Selçuklu mimarisinde kullanılan Celî Sülüs yazılar için “Nesih” tabiri kullanılırsa da, Fevzi Günüş bu tabirin, iki yazıyı birbirinden ayıran özellikleri ve

kaideleri açısından mümkün olmadığını, yalnız yeni yeni gelişmeye başladığı için Selçuklu'da Celî Sülüs'ün, daha sonraki dönemlerin gelişmiş olan örneklerinden oldukça uzak ve daha ibtidâî olduğunu söylemekte (Günüç, 1991: 24, 25) bu dönem Celî örneklerinin genel olarak, helezoni ve kıvrımdal motifli bir zemin üzerinde ve bunlar arasına eklenmiş zengin karakterli rûmî ve palmetlerden oluşan bir örgü içerisinde istiflendiğini kaydetmektedir (Günüç, 1996: 186). Dikey harfler, kalemin tabîî seyrine dikkat edilmeksizin son derece düz hatlarla yazılmış olup elif, lâm, râ, dâl, kef gibi harflerin, başlangıç kısımlarında görülen “zülfe” dediğimiz tamamlayıcı unsurlar da Büyük Selçuklu Celîsinde henüz görülmez (Günüç, 1996: 186).

Fevzi Günüç Selçuklu Celî Sülüsünü “nebâtî örgü ile iç içe olan”la, “düz bir zemine çoğu kez girift olarak yazılan” şeklinde iki grupta incelemiştir (Günüç, 1996: 186). Zemin tezyinatı dönem sonuna doğru azalsa da, Celî yazıdaki gelişme henüz tam olarak sağlanamadığı için zemini müzeyyen Celî yazılar tamamen terk edilmemiştir. Tezyinatlı gruba giren Celî yazılar için genelde nebâtî ve helezonî motifli bir zemin tercih edilmiştir. Bu anlayış Büyük Selçuklular'dan itibaren devam eden bir gelenek olup Beylik ve Erken Osmanlı döneminde de görülmektedir (Günüç, t.y.: 8).

Selçuklu Celî Sülüsünü “girift, cılız ve küt” olmak üzere üç tipte inceleyen Ali Alparslan bunlardan girift görünüşe sahip olanının en güzel tip olduğunu, diğerlerinin muhtemelen fazla sanatkâr olmayan hattatlar elinde cılız ve küt kalmış olabileceğini ifade etmekte (Alparslan, 2004: 107) ve Selçuk Celî Sülüsünün üç tipinde de ortak olan noktaları şöylece sıralamaktadır:

“Dikey harflerin üst kısımları kalın, alt kısımları ise üste nisbetle fazla incedir. Bu sebeple bu dikey harfler âdeta bir kılıç ve bazen bir bıçak manzarası arz etmektedir. Dikey harflerin zülfeleri küttür, ayrıca bunların üst kısımları oldukça düzdür. Kezâ bu dikey harfler pek sık bir şekilde yan yana dizilmektedir. “Cîm” ve “ayn” gibi yuvarlak harfler diğer harflere nisbeten küçüktür.” (Alparslan, 1976-77: 5-6).

Abdülhamit Tüfekçioğlu Osmanlı öncesi Türk mimarisindeki Celî Sülüslerin genel karakterini şöyle özetlemiştir:

“Genel olarak harflerin bünyeleri cılızdır. Elif, lâm, tı, kef gibi dikey harfler sık yazılmış ve yukarıdan aşağıya doğru incelererek yapılmıştır. Nun, kaf, lâm, sin, sad gibi harflerin kâseleri derin olmayıp düz ve geniştir. Genellikle kef harfinin kolu meyilli ya da dalgalı yapılmıştır. Elif harflerinin alt kısımları ise sola doğru kıvrıktır. Tezyînî Kûfide olduğu gibi Celî Sülüste de bazen zemin, bazen de sadece harflere bitişik kıvrımdal, helezon, rûmî ve yaprak gibi motifler görülmektedir. Harflerin okunmasına ve kompozisyondaki boşlukları doldurmaya yardımcı olan hareke, nokta, şedde ve mühmel harflere sıkça yer verilmiştir. Ancak zaman zaman yazının zemini ve harfler süsleme öğelerinden arındırılarak kompozisyonun tamamen harflerin şekillendirilmesiyle elde edildiği dikkat çekmektedir.” (Tüfekçioğlu, 2002: 109).

Selçuklu devri Konya yapı kitabelerini inceleyen Remzi Duran da, kitabelerdeki yazının karakteri için bazı yerli ve yabancı yazarların “Selçuklu neshi” veya “İlhanlı neshi” tabirini kullandıklarını, bunların “Selçuklu Sülüsü veya neshi” diye isimlendirilebileceğini, Aklâm-ı Sitte içinde yer alan “Sülüs” ve “Nesih” adlı yazıların, kitap ve kitabe yazısı olarak zaman zaman birbiriyle karıştırıldığını kaydetmektedir ve sonuç olarak, incelediği kitabelerdeki yazılar için tam, mütakâmil bir Sülüs veya başka karakterde bir yazı adı vermenin oldukça zor olduğunu söylemektedir (Duran, 2001: 11). Yine Duran’a göre yazılar, hattından dolayı “kaba” veya “zarif”, yazıldığı şekil bakımından da “sıkışık, istifli veya düz” olarak tasnif edilebilir (Duran, 2001: 11).

Anadolu Selçuklu Celî yazılarında “Selçuklu neshi” ve “Eyyubî neshi” olarak iki ana üslup tespit ettiğini söyleyen Max van Berchem’e göre, gayr-i muntazam harflerin, daha sıkışık istif ve çoğunlukla birbirini kesen kavislerin görüldüğü ince uzun yazı “Selçuklu neshi” iken, Suriye’deki çağdaşlarını hatırlatan muntazam karakterli, iri ve derin yazılmış yuvarlak yazı örnekleri “Eyyûbî Neshi”ni temsil etmektedir (Lloyd ve Rice, 1989: 54; Duran, 2001: 13).

3.4. İslâm Mimarisinde Celî Yazı Tecrübesi

İslâm mimarisinde Celî yazı tecrübesi başlığı altında özellikle, Eyyûbîler’e kadar ve onlarla muâsır olan Celî Sülüs yazı örneklerinden genel manada bahsedilecektir. Bazı araştırmalarda genel bir bakışla “Neshî” tabir edilen “Celî

Sülüs” yazı örneklerine geçmeden önce, farklı türleriyle İslâm mimarisinde uzun bir dönem yoğun olarak kullanılmış olan “Celî Kûfi”nin en mühim ilk örneklerinden birkaçını hatırlamak faydalı olacaktır.

3.4.1. İslâm Mimarisinde İlk Yazı Deneyimi Hz. Osman’la mı Başlamıştır?

Yeryüzünün çeşitli milletleri ve din mensupları tarafından muhtelif coğrafyalarda ve dönemlerde yaygın şekilde mimaride kitabe kullanma geleneğinin ekseriyetle bani ve yapıya ilişkin tarihi bilgiler vermeye munhasır kaldığını söyleyen Yusuf Zennûn, daha İslâm’ın başında ilk kullanımlarında bile teberrük ve mev’iza amaçlı olarak Kur’ân âyetleri vasıtasıyla yapıları süslemek gibi ayrıca estetik bir fonksiyonu da bulunan Arapça kitabe kullanımının Müslüman milletlerde zamanla geleneğe dönüştüğünü ifade ettikten sonra, İslâm mimarisinde ilk yazı deneyiminin Hz. Osman’ın halifeliği döneminde 29 senesinde Mescid-i Nebevî’de yapılan yenileme ve genişletme çalışmaları esnasında yaşandığını, Halife’nin, Kur’ân-ı Kerîm’den bazı kısa sûrelerle Mescid’i tezyin ettirdiğini kaynaklara dayandırarak (ez-Zerkeşî, 1385: 337; es-Semhûrî, 1329: 356) nakletmişse de (Zennûn, 2008: 4-5) rivayetlerde “nakş” olarak geçen bu tezyin işini doğrudan doğruya yazı ile açıklamak biraz sıkıntılı gözükmektedir.

3.4.2. Kubbetü’s-Sahre Emevî Devri Kuşak Yazıları (72/691)

Bu bağlamda öncelikle, Yusuf Zennûn’un “kalemlerin babası” olan “Celîl-i Şâmî kalemi”nin ilk nümûneleri arasında saydığı (Zennûn, 1984: 257), Yahya Vehîb el-Cebbûrî’nin güzel bir “Hatt-ı Yâbis”le, Muhittin Serin’in “Basit Kûfi” ile yazılı olduğunu söylediği (el-Cebbûrî, 1994: 81; Serin, 1999a: 77), mimaride kuşak yazı geleneğinin başlangıcını temsil eden (Alparslan, 2002b: 78) ve günümüze kadar gelmeyi başarabilmiş Kubbetü’s-Sahre “Kûfi Celîleri”ni kaydetmek gerekir. Emevî Halifesi Abdümelik b. Mervan devrinde (685-705) inşa edilmiş Kubbetü’s-Sahre’nin sekizgen revakının her iki yüzünde, direklerin hemen üstünde yer alan² iç ve dış friz halinde toplam 240 m. uzunluğundaki mavi zeminli, altın yaldızlı Kûfi mozaik

² İslâm mimarisinin en eski yazılarından olan bu kitabe, bazı kaynaklarda yanlışlıkla kubbe kasnağında gösterilmektedir (Çam, 1997: 185; Çam, 2008: 206; Can ve Gün, 2006: 95) ki yapıdaki muahhar yazılardan herhalde kasnaktaki Eyyûbî Celîsiyle karıştırılmış olmalıdır.

kitabede (Resim-18) 72/691 inşa tarihiyle birlikte Kur'ân'ın tevhdî ilân ve teslîsi reddeden bazı âyetleri okunmaktadır (Bozkurt, 2002: 30; Grabar, 2004: 55).

3.4.3. Mescid-i Nebevî Emevî Devri Kuşak Yazıları (87-91/706-710)

El-Fihrist adlı eserinde İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995?) sadr-ı evvelde, yani hicri birinci asırda hüsn-i hatla Mushaf yazarları sayarken, Şems Sûresi'nden itibaren Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan bölümü ihtivâ eden Mescid-i Nebevî'nin kıblesindeki kitâbeyi, Velid b. Abdülmelik devri (705-715) hattatlarından “Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc”ın yazdığını kaydetmektedir (İbnü'n-Nedîm, 1929: 15-16; 1971: 9) ki bu bilgi çoğu hat tarihçisi tarafından nakledilir (Zennûn, 1984: 250; Çetin, 1992: 21; Serin, 1999a: 57; Zennûn ve Serin, 2002: 344; Alparslan, 2002b: 78; Özkafa, 2008: 18). Velid b. Abdülmelik'in emriyle Medine valisi Ömer b. Abdülaziz öncülüğünde 87/706 veya 88/707 senesinde başlayıp 91/710 yılında tamamlanan Mescid-i Nebevî imar faaliyetleri esnasında altın mozaikle yazdırılan (Bozkurt ve Küçükaşçı, 2004: 282-283) bu kitabenin İbnü'n-Nedîm'in ifadesinden 4./10. asır sonlarına kadar hâlâ Mescid-i Nebevî'de insitu halinde bulunmakta olduğu gibi bir mana hatıra gelse de (İbnü'n-Nedîm, 1929: 15-16; İbnü'n-Nedîm, 1971: 9) başka rivayetlerden anlaşıldığına göre Fatiha Suresi'nin de yazılı olduğu bu kitabe Haricî Harûrîler'ce tahrip (*nakz*) edildikten sonra 130 senesinde Medine valisi Abdülmelik b. Muhammed b. Atıyye es-Sa'dî tarafından tekrar (*iâde*) yazdırılmıştır (İbn Rüste, 1891: 70). Yine İbnü'n-Nedîm'in kaydından hareketle, mihraba yazı yazma geleneği Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc'ın bu yazısıyla başlatılır (Alparslan, 2002b: 78). Hz. Ali'nin halifeliği devrinden başlayarak Emevîler devri boyunca şöhret kazanan, kaynakların ilk “Celî-nüvîs” yani âbidevî yazı yazar ilk Celî hattatı şeklinde sanatkar olarak zikrettiği bu en eski sîmâ: Hâlid (Çetin, 1992: 21. Serin, 1999a: 57, 89) yerine, sözkonusu kitabenin hattatı olarak çağdaş bazı yayınlarda, Fatih Özkafa'nın da dikkat çektiği gibi “Sa'd” ismi geçmektedir (Pope, 1939: 1710; Serin, 1982: 39; Yetkin, 1984: 127; Günüç, 1991: 11; Alparslan, 1993: 265; Tüfekçioğlu, 2001: 12; Özkafa, 2008: 18). Nitekim bazı kadîm kaynaklarda da bu isim geçmekte ve yazma işiyle Âl-i Huveytîb b.

Abdulzâ'nın kölesi olup Sa'd Hatabe? (حطبة) adıyla maruf bir hattatın görevlendirildiği rivayet edilmektedir (İbnü'n-Neccâr, t.y.: 122-124)³.

3.4.4. Gazneli Sultan Mahmûd Kabir Kitabesi (421/1030)

Gazneli hükümdar Sultan Mahmud'un (998-1030) kabir şahidesi üzerindeki kitabe (Resim-19), kadîm Celî Sülüs hatla hakkedilmiş en eski kitabelerden olup yazı, Hindistan'a kadar uzanan doğu hususiyetleri taşır (Zennûn, 2008: 5, 7).

3.4.5. Semerkant I. İbrahim (1052-1068) Medresesi (458/1066) Kitabe Parçaları

Karahanlılar'dan Tamgaç Han Böri Tegin Ebû İshak İbrahim b. Nasr (1052-1068) tarafından Semerkant'ta 458/1066'da inşa ettirilmiş olduğu anlaşılan medresenin, 1969 ve 1972 yıllarında yapılan kazılar esnasında çıkarılan kalıntıları arasında (Çoruhlu, 2009: 484) “el-Mülkü lillâh” ve “el-Vâhid, el-Kahhâr” ibarelerinin yazılı olduğu, Kûfiden Sülüse geçişi gösteren pişmiş topraktan kitabe parçaları da bulunmaktadır (Resim-20). Bugün Karahanlı dediğimiz Hâkânî Türk üslubunda, nebâtî motifler ile karışık ve Sülüs'e doğru gelişmekte olan Kûfi hat ile, Neshî yazının da ilk nümunelerini gösteren bu kitabelerden hareketle Nemtzeva, Orta Asya'da Neshî yazının Hâkânî Türk devrinde geliştiği kanaatine varmıştır (Esin, 1979: 48). Bir asır

³ Bir başka yayında “Emevî sarayında ücretle çalışan Mâlik b. Dinar'dan önce Sa'd, güzel hatla Mushaf yazan kâtiplerdendir” (Serin, 2006: 249) denilmişse de, İbnü'n-Nedîm'in kaydından bu anlaşılmamakta olup Sa'd burada, Velid b. Abdülmelik için Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc'ı mesâhif, ahbâr ve eş'âr yazmakla görevlendiren zât olarak gözükmektedir (İbnü'n-Nedîm, 1929: 15-16; İbnü'n-Nedîm, 1971: 9). Kimliği tartışmalı olan Sa'd'ın Halife'nin kütüphanesinde sâhibü'l-mesâhif ya da hâfiz-ı kütüb, yani kütüphaneci olduğu söylenmiştir (Çetin, 1992: 21).

Tespitlerimize göre İbnü'n-Nedîm'in Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc'la ilgili kaydında (وكان سعد) diye başlayan cümle *Fihrist*'in ulaşabildiğimiz bir baskısında (وكان سعد نصبه لكتب المصاحف والاشعار للوليد) şeklinde iken bir başka baskısında (وكان سعد خصه بكتب المصاحف والاشعار للوليد بن عبد الملك) şeklinde kısmen farklıdır. Bu cümleyi çözümlenmeye çalışırken internette Arapça Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc şeklinde yaptığımız taramada şu ilginç kayda rastladık: (عمر بن الخطاب رضي الله عنهما قد نصَّبه لكتابة المصاحف وكان سعد ابن أبي وقاص والي الكوفة أيام الخليفة). Sıddîk b. Hasan el-Kannevcî'nin *Ebcedü'l-Ulûm* adlı kitabında bu şekilde kaydedilmiş cümleden Sa'd'ın, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Kûfe valisi olan Sa'd b. Ebî Vakkâs olup, Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc'ı mesâhif kitabeti için tayin ettiği anlaşılmaktadır. *Fihrist*'teki (والاشعار والاشعار للوليد بن عبد الملك) kısmı ise bu kayıta yer almamaktadır. Bu arada, *el-Fihrist*'in ilk ilmî neŝri olan Flügel neŝrinin birçok yanlış ve eksiklik içerdiği bilgisini de (Karaaslan, 2000: 173) hatırlatmak gerekir.

Burada enteresan olan bir nokta da şudur. İbnü'n-Nedîm'in tüm bu bilgileri *es-Sîre* müellifi Muhammed b. İshak'tan naklettiği kaydedilmekle birlikte (<http://www.daralifta.org/ViewResearch.aspx?ID=71&LangID=1>) İbnü'n-Nedîm'in adı Muhammed b. İshak b. Muhammed b. İshak'tır.

sonraki Özkent Muhammed b. Nasr Türbesi taçkapı yazılarının (582/1186), Semerkant'taki bu yazılarla benzerliği dikkat çekicidir.

3.4.6. Halep Ulucamii Minaresi Selçuklu Yazı Kuşağı (483-487/1090-1094)

Halep Ulucamii'nin, Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından 483/1090'da yaptırılıp kardeşi Tutuş tarafından 487/1094'te üst kısmı tamamlanan beş katlı minaresi, üzerindeki süslemeleri ve kitabeleriyle Suriye'deki Selçuklu sanatının günümüze ulaşan nadir örneklerinden biri sayılmaktadır (Uluçam, 1997a: 248-249). Minarenin kuşak halindeki kitabesi (Resim-21), helezoni ve kıvrımdal motifli bir zemin üzerine kendine has hususiyetleri olan ve devamı gelmeyen bir tarzda kadîm Celî Sülüs hatla yazılmıştır (Zennûn, 2008: 5, 7).

3.4.7. Gazne'de Bir Mihrabiye Kitabesi (1100)

Gazne'de bulunan ve 1100 senesine tarihlendirilen 52x34 cm. ebadındaki bu mermer mihrabiyede (www.davidmus.dk) (Resim-22), kemeri çevreleyen zemini sade bordür üzerine bir yazı kuşağı halinde Kadîm Celî Sülüs hatla Besmele ve Tevbe Sûresi'nin 18. âyet-i kerîmesi hakkedilmiş olup yazı noktasız ve harekesizdir. Besmele müdğame tarzındaki râ ve nûn harfleriyle yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele sûretlerinden üçüncüsüne dahildir.

3.4.8. Belh Devlet-âbâd Minaresi Selçuklu Yazı Kuşağı (1108-1109)

Belh'de 1108-1109 tarihli Devlet-âbâd minaresinin gövdesinde bulunan zemini müzeyyen yazı kuşağı (Resim-23) Celî Sülüs hatla yazılmış olup, ya çok cılız yada çok şişkin kısımlara sahip harf bünyeleri, kalemin tabii seyrine dikkat edilmeksizin son derece düz hatlarla yazılmış dik harflerin ibaredeki genel serbestliğe göre yan yana gruplanması gibi Büyük Selçuklu Celîlerinin tipik özelliklerini taşımaktadır (Günüç, 1996: 186).

3.4.9. Gazneli Sultan III. Mesud Sarayı Mihrap Kitabesi (505/1112)

Gazne'de 1957-58 yıllarında başlayıp devam eden kazılarda meydana çıkarılan Sultan III. Mesud (1099-1115) sarayında bir mihrap nişi üzerinde kadîm Celî Sülüsle yazıldığı anlaşılan bir kitabe bulunmuş olup, kitabede Sultanın adı, 505 yılı Ramazan ayının ilk günü ve Hüseyin b. Mübarek şeklinde mimar adının yazılı olduğu

kaydedilmiştir (Aslanapa, 1999: 51). Ayrıca niş kemerini çerçeveleyen bir bordürde Âyete'l-Kürsî'nin yazılı olduğu, zemini sade, noktasız ve harekesiz Celî Sülüs yazı kuşağı da bulunmaktadır. “Ve ensara es-Sultâne'l-A'zame Ebâ Sa'd Mes'ûd hallede” şeklinde Sultan'a dua ihtiva eden üstteki kitabede yazı (Bombaci, 1963: 555-556), nişi çerçeveleyen kuşak yazısından iki katı kadar daha büyük ebada sahip olup, ibarelerin üst kısımlarında boşluklar kıvrıklal ve rûmîlerle değerlendirilmiştir (Resim-24).

Gazne kazılarında ortaya çıkarılmış, bir yazı kuşağına ait olduğunu düşündüğümüz “kifâye ve kemâl ve cemâl ve celâl” ibarelerinin yazılı olduğu başka bir kitabe parçası da (Bombaci, 1963: 543, 547) zemini tezyinatsız Celî Sülüs hatla noktasız ve harekesiz yazılmış olup sola eğik ve serensiz kef'leriyle ve es-Seyyid kelimesi üzerindeki tirfil işaretiyle dikkat çeker (Resim-25, 26).

3.4.10. Fas Karaviyyîn Câmii Tamir ve Usta Kitabesi (531/1137)

Kültür hayatında bırakmış olduğu izler sebebiyle manevi değeri ve fazileti bakımından İslâm'ın üç kutsal mabediyle mukayesesı yapılan Fas Karaviyyîn Camii'nde, Murabıt hükümdarı Ali b. Yusuf b. Taşfin zamanında yapılan bir takım ilavelerden özellikle mihrap önü kısmının ve burayı örten mukarnaslı kubbenin tamamlandığını (Beksaç, 2001: 480) belgeleyen ve mihrap üstünde bulunan 531/1137 tarihli kitabe (Resim-27) usta adını da vermekte olup Mağribî karakterde Kadim Celî Sülüs hatla hakkedilmiştir (Zennûn, 2008: 6).

3.4.11. Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi Taçkapı Yazıları (547/1152)

Karahanlılar'dan Celâleddin Hüseyin tarafından 547/1152'de yaptırılan türbenin taçkapısında sivri kemerli nişin kemer alınlığını kaplayan kitabe (Aslanapa, 1999: 34-35) yazı kuşağı halinde olup (Resim-28), tezyînî Kûfî ile değil kadim Celî Sülüs hatla yazılmıştır (Gedik, 2004: 170; Gedik, 2005: 18).

3.4.12. Özkent Muhammed b. Nasr Türbesi Taçkapı Yazıları (582/1186)

Özkent'te Muhammed b. Nasr'a ait olduğu tahmin edilen 582/1187 tarihli türbenin taçkapı niş kemerinde ve yan bordürlerde bulunan plastik rûmîlerle zenginleştirilmiş kitabeleri (Aslanapa 1999: 36-37) kadim Celî Sülüs hatla yazılmakla

birlikte, bunların mimaride kullanılan ilk Celî Sülüs yazı (Günüç, 1991: 22; Tüfekçioğlu, 2001: 13) olmadıkları belirtilmelidir (Resim-29).

3.4.13. Divriği Sitti Melik Kümbedi Tarih Kitâbesi ve Yazı Kuşağı (592/1195-96)

Sitti Melik kümbedi diye tanınan kümbedin Mengüçöklüler'den Emîr Süleyman b. Seyfeddin Şahinşah için yaptırılmış olduğunu, taçkapı biçiminde değerlendirilen giriş cephesinde kemerin üstündeki 592/1195-96 tarihli kitabesinden öğrenmekteyiz (Resim-30). “Sülüs yazılı şahane kitabe” denen zemini kıvrıklal ve rûmî bezemeleriyle müzeyyen birinci satırdaki yazıdan, zemininin tezyinatsız ve sade oluşundan başka hiçbir farkı bulunmayan tarih yazılı ikinci satırdaki yazı karakterinin Aslanapa tarafından, “kaba ve sade bir Nesih” olarak ifade edilmesi (Aslanapa, 1973: 124-125) bir çelişki olup bu, yazıyı bilmemekten ileri gelmektedir. Aslında tek elden çıkmış bu kabartma Celî Sülüs yazılarla aynı karaktere sahip zemini sade başka bir kitabe, kümbedin, ince detaylı mukarnas kornişlerine oturmuş piramid külâhıyla kornişleri arasında -bir kısmı noksan şekilde- kuşak halinde uzanmaktadır. Metin Şahinoğlu, Anadolu Selçuklularında ilk kez bu eserde taş üzerinde, hem de olgunlaşmış Celî Sülüs yazılarla karşılaştığını söylemekte, Sülüs'ün taş üzerinde birdenbire bu kadar olgun ortaya çıkış sebebinin de bu yazının anatomisinin Kûfi yazıya oranla taş malzeme karakterine daha uygun oluşuna bağlamaktadır (Şahinoğlu, 1977: 24, 28). Sitti Melik yazılarında dikkati çeken hususlardan biri olarak zülfelerin artık sivrileşmeye başladığını söyleyebiliriz.

3.4.14. Semerkant Kalesi Pavyonu Kuşak Yazı Parçaları (12. yy. sonu)

Semerkant Kalesinde 2000'li yılların başlarında yapılan kazılarda Pavyon enkazı arasında keşfedilen ve bütün duvarlar üzerinde mevcut olduğu anlaşılan farklı yazı kuşaklarına ait parçalardan bir kısmı, içinde yüzyüze iki kuşun adeta gizlendiği küçük kırmızı çiçeklerle birlikte helezonik bitki motifli bir zemin üzerinde kalemişi olarak kadîm Celî Sülüs hatla yazılmış Farsça ve Arapça ibareler içermektedir. Mavi renkli harflerden oluşan başka bir yazı kuşağına ait çok sayıda parçada da yine kadîm Celî Sülüs yazı kullanılmıştır (Karev, 2001: 114, 127-128). Nokta ve harekenin kullanılmadığı anlaşılan kitabede, oldukça uzun tutulmuş elif, lâm gibi dikey harflerin alt kısımlarına doğru son derece incelendiği, zülfelerin belli belirsiz yuvarlak olarak

işlendiği, muttasıl eliflerin müfret muşaar elifler gibi çıkıntılı yazıldığı, “kâm” ibaresinde mürekkebât başındaki kef’in sola eğik, uzun ve zülfeli olup elifle kesiştiği noktadan, sereninin eğik düz bir fetha şeklinde eklendiği görülmektedir (Resim-31).

3.4.15. Samarra Harba Köprüsü Kuşak Yazısı (629/1232)

Samarra'nın yaklaşık 30 km. güneyindeki Harba kasabasında Dicle üzerinde Abbasi Halifesi Mustansır-Billâh (623-640/1226-1242) tarafından 629/1232'de yaptırılan köprünün 90 m. uzunluğundaki kitabesi (Blair ve Bloom, 2007: 90) kuşak yazı niteliğinde olup güzel bir “Celî Sülüs hatla” yazılmıştır. Besmele ile birlikte Müzzemmil Sûresi'nin son âyetlerinin de yazılı olduğu kitabenin zemini tezyinatsız olup yazı yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Eksiksiz denecek kadar yoğun nokta, hareke, şedde ve cezm gibi okutma işaretleriyle birlikte sîn harfi üzerinde tirfil kullanımı yanında, zülfesiz elif ve lâmlarıyla dikkat çeken yazıda Besmele'nin, müdğame tarzında nûn ve mecmûa tarzında râ'larla yazıldığı görülmektedir (Resim-32).

3.4.16. Bağdat Mustansırıyye Medresesi İnşâ Kitâbesi (630/1233)

Dört Sünnî mezhebin faaliyet gösterdiği bir fıkıh medresesi olarak Abbasi Halifesi Mustansır-Billâh (623-640/1226-1242) tarafından 630'da yapımı emredilmiş olan Mustansırıyye Medresesi'nin inşâ kitabesi, yukarıda sivri kemerle son bulan dikine dikdörtgen bir çerçeve içine ufki dikdörtgen levhalar halinde yerleştirilmiş bulunan 10 satırdan ibaret olup zemini tezyinatsız güzel bir “Celî Sülüs hatla” yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Samarra Harba köprüsü kuşak yazısıyla aynı özellikleri paylaşmakla birlikte Besmele'si, müdğame tarzında yazılmış râ'larıyla Subhu'l-A'şâ'da kaydedilen Besmele suretlerinden üçüncüsüne dahildir (Resim-33).

3.4.17. Mekke-i Mükerrreme Metâf-ı Şerîf Tamir Kitâbesi (631/1234)

Abbasi Halifesi Mustansır-Billâh (623-640/1226-1242) tarafından 631'de tamiri emredilen Mekke-i Mükerrreme'deki metâf-ı şerîfin mermer kitabesi (alharaman.gov.sa) araları cetvelsiz beş satıra “Celî Sülüs hatla” kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup anlayış ve yazı karakteri bakımından bir Eyyûbî kitabesi görünümündedir (Resim-34).

Eyyûbîler'in hemen her sahada takipçileri olup devamı sayıldıkları Zengîler'in Celî Sülûs hat tecrübesi Eyyûbî Celîsini tanımada diğerlerine göre daha fazla önem arzettiği için bu döneme ait en mühim örnekleri ayrıca sıralamak istiyoruz:

3.4.18. Dımeşk Nûreddîn Bîmâristanı İnşâ Kitâbesi (549/1154)

Nûreddin Mahmûd Zengî'nin 549/1154 senesinde Dımeşk'te inşa ettirdiği Bîmâristan'a ait bu inşa kitabesi, yukarda kemer oluşturan kare tipinde mermer bir levha üzerine Celî Sülûs hatla oyma tekniğiyle hakkedilmiş olup araları cetvelsiz ortadaki dört satır ile üç taraftan bunu çevreleyen bir satır ve altta son satırdan ibarettir (Resim-35).

3.4.19. Halep Kalesi Mescid-i Sağîr İnşâ Kitabesi (563/1167)

Halep Kalesinde 563 senesinde Nûreddin Mahmud Zengî tarafından Mescid-i Sağîr'in inşâsının emredildiğini belgeleyen bu inşâ kitabesi, gerçekten itinalı ve çok güzel bir Celî Sülûs ile yazılıp hakkedilmiştir (Resim-36). Kare çerçeve içerisinde araları cetvelsiz beş satır halinde düşünülen zemini sade yazı kadar, noktaların, harekelerin, mühmel harflerin, tirfil, tırnak ve *sıla* gibi diğer işaretlerin, normal kalemle değil de hareke kalemiyle gayet düzenli yazılması, hattatının titizliğini ve ustalığını gösteren unsurlardandır.

3.4.20. Şam Ümeyye Camii Nûreddin Devri Tamir Kitabesi (565-570/1169-1174 arası)

565 yılı Şevvâlinde vuku bulan büyük depremden sonra yapılan tamiratı belgeleyen Şam Ümeyye Camii tamir kitabesi, mozaikle yazılmış nadir kitabelerden olup baş tarafından eksiktir. Celî Sülûs hatla araları cetvelsiz iki satır halinde yazılmıştır (Resim-37). Sarı zemin üzerine koyu yeşil mozaikle işlenmiş yazıda nadiren hareke kullanılmıştır.

3.4.21. Halep Kalesi Mescid-i Sağîr Kitabesi (575/1179)

Nureddin Mahmud Zengî'nin oğlu İsmail zamanında 575 senesinde Halep Kalesindeki Mescid-i Sağîr'in tamir edildiğini belgeleyen bu kitabe, yatay dikdörtgen bir levha halinde ve çerçeve içinde araları cetvelsiz üç satırdan ibarettir (Resim-38). Celî Sülûs hatla yazılmış zemini sade yazıda noktalar çoğunlukla kullanılmış olmakla

birlikte harekeye nadiren rastlanır. Bazı kelimelerdeki *ayn*, *sâd*, *dâl*, *sîn*, *hâ* harfleri üzerinde tırfıl işaretleri görülmektedir. Ebû kelimesinde elif'in be ile, İsmâil bin ibaresinde lâm'ın be harfi ile bitiştirilerek yazılması Tevkî' yazının hususiyetlerindedir.

3.4.22. Mescid-i Aksâ Nureddin Zengî Minberi Kitabeleri (564-570/1168-1174)

İlmi, zühdü ve siyaseti kadar yazısının güzelliği ile de temayüz eden Nureddin Mahmud Zengi, fethedileceğine inandığı Kudüs için Mescid-i Aksâ'ya konulmak üzere Halep'te sanat değeri çok yüksek bir ahşap minber yaptırmıştır (Kök, 2007: 259, 262). Ufak, fakat güzel bir Celî Sülüs hatla kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kuşak halindeki inşa ve usta kitabelerinden (Resim-39) anlaşıldığına göre Nureddin'in 564/1168-69 senesinde yapımını emrettiği minber, Selman b. Meâlî, Hamîd b. Zâfir el-Halebî, Ebü'l-Hasan b. Yahya el-Halebî ve Fezâil b. Yahya adlı ustaların eseri olup, Nureddin'in oğlu Melik Sâlih İsmail zamanında (muhtemelen 570 tarihinde) tamamlanmıştır. Minberde ayrıca Nahl Sûresi 92-95, Tevbe Sûresi 18 ve Nûr Sûresi 36-37. âyetleri de yazılıdır (Berchem, 1925: 393-402). Cevizden yapılma minberin tezyinatında henüz başlangıç safhasındaki sedef ve fildişi kakma tekniği uygulanmıştır (Bozkurt, 2005: 103).

Nureddin Mahmud Zengi'nin takipçisi ve onun başlattığı eserlerin tamamlayıcısı olan Salahaddin'in (Şeşen, 2009: 339) fetihten sonra Mescid-i Aksa'ya getirilip konulmasını emrettiği bu güzel minber, Fehmi el-Ensârî'ye göre fetihten bir buçuk ay kadar sonra 583 senesi Ramazan ayının ikinci yarısında Beytü'l-Makdis'e getirilebilmiştir (Ensârî, 1991: 47). Fakat ne yazık ki sekiz asır sonra 21 Ağustos 1969'da fanatik bir Yahudi'nin Mescid-i Aksâ'yı kundaklaması sonucu minber tamamen yanmıştır. Kurtarılabilen birkaç parça Kudüs İslâm Müzesi'nde korunmaktadır (Bozkurt, 2004: 271). Daha sonra Ürdün krallığının orijinal minberi esas alarak yaptırdığı ve beş yılda tamamlanan Salahaddin minberi 23 Ocak 2007 tarihinde Mescid-i Aksâ'ya konulmuştur.

Daha başında Mescid-i Aksâ için yapılması ve nihayet Kudüs'e getirilmesi sebebiyle, Nureddin minberinin yazıları Kudüs mimarisinin Neshî yazı ile ilk

buluşması kabul edilebilir. Bu yazıları kısaca değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Minber tacındaki Besmele ile minberin batıya bakan tarafında korkuluğun külahla bitiştiği kısımda başlayan inşa kitabesindeki oklu Besmele, mahsûfe tarzı râ'larla yazılmaları bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele sûretlerinden birinci sûrete dahildirler. Minberin doğuya bakan tarafında korkuluğun sağ alt köşesinde başlayan Besmele ile her iki cephede külahın hemen altındaki, birinde Nûr Sûresi'nden öbüründe Tevbe Sûresi'nden âyetlerin başında bulunan iki Besmele, mecmûa tarzı râ'larıyla ikinci sûrete dahil edilebilirler. Minber kitabelerinde nokta, hareke, şedde gibi diğer okutma işaretleri ve tirfil yer yer kullanılmış olup yazıda dikkati çeken hususlar şunlardır:

Elif'ler muşaar tarzda uçları sola kıvrık şekildedir. "İllâ" ve "ülâike" gibi kelimelerde görüldüğü üzere bazen eliflerin kuyrukları yukarıya doğru uzatılarak sonraki harfle yani lâmelif'le bitleştirilerek yazılmıştır ki normalde bitişmeyen harfin bu şekilde sonraki harfle bitştirilmesi durumu Tevkî' ve Rikâ' yazılarının alâmet-i fârikaları arasında sayılmaktadır.

4. KATALOG

4.1.Kudüs Eyyûbî Kitâbeleri

4.1.1. Mescid-i Aksâ Tamir ve Mihrap Tecdîd Kitâbesi (583/1187-88)

Kudüs'teki ilk Eyyûbî kitabesi olan bu mozaik kitabe, Mescid-i Aksâ mihrabının kemer tablasını süslemektedir. Ufkî dikdörtgen formda 210x40 cm. ebadına sahip olup araları cetvelsiz dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle cam mozaik malzeme ve kakma tekniğiyle işlenmiş Arapça yazının hattatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Metninde açıkça “tamir ve tecdîd” ibareleri geçmesine rağmen kitabe, Mahmoud Hawari tarafından yanlış şekilde “foundation inscription” (inşâ kitabesi) olarak zikredilmiştir (Hawari, 2009: 270).

Resim No: 1a-1f.

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْرًا بِتَجْدِيدِ هَذَا الْمِحْرَابِ الْمَقْدَسِ وَعِمَارَةِ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي هُوَ
2	عَلَى التَّقْوَى مُؤَسَّسَ عَبْدُ اللَّهِ وَوَلِيِّهِ يُوسُفَ ابْنَ أَيُّوبَ ابْنَ الْمُظَفَّرِ الْمَلِكِ النَّاصِرِ صَلَاحِ الدُّنْيَا وَالْدِّينِ
3	عِنْدَ مَا فَتَحَهُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ فِي شَهْرِ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَثَمَانِينَ وَخَمْسِ مِائَةٍ
4	وَهُوَ يَسْأَلُ اللَّهَ إِتِّزَاعَهُ شُكْرَ هَذِهِ النِّعْمَةِ وَاجْتِزَالَ حَظِّهِ مِنَ الْمَغْفَرَةِ وَالرَّحْمَةِ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm emera bitecdîdi hâze'l-mihrâbi'l-mukaddes ve imâratî'l-Mescidi'l-Aksâ'llezî hüve
2	ale't-takvâ müesses Abdullâhi ve veliyyüh Yûsuf ibnü Eyyûb Ebu'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn
3	inde mâ fetehahu'llâhu alâ yedeyhi fî şühûri seneti selâsin ve semânîne ve hamsimietin
4	ve hüve yes'elü'llâhe îzâahû şükra hâzihi'n-ni'meti ve iczâle hazzihî mine'l-

Türkçe Anlamı:

Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Allah O'nun (Salahaddin'in) elleri ile O'nu (Beytü'l-Makdis'i) fethedince Allah'ın kulu ve dostu, Ebü'l-Muzaffer, Melik-i Nâsır, dünya ve Dinin Salâhı YUSUF B. EYYUB 583 senesi aylarında, bu mukaddes mihrabın yenilenmesini ve *takvâ üzere kurulmuş olan* Mescid-i Aksâ'nın onarımını emretti. O (Salahaddin), Allah'dan bu nimetin şükrünü ilham etmesini ve mağfiret ve rahmetten bolca nasiplenmeyi niyaz etmektedir.

Açıklama:

Mirac mucizesinin yıldönümüne tevafuk eden 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü Yusuf Eyyûbî (1138-1193)'nin Kudüs'ü yeniden fethi, doğuda ve batıda hâlâ yankılanan bir büyük hadise olup “Salâha'd-dünyâ ve'd-dîn” lakabını fetihle almış değildir. 574/1179 tarihli Şam Burç Tecdîd Kitabesi'nde görüldüğü üzere bu kendisine evvelce layık görülmüş bir lakaptır. Kudüs'ün fethini müjdelediği mektubunda kullandığı, Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs Ahmed Nâsır-Lidînilâh ile probleme sebep olan “el-Melik en-Nâsır” lakabı ise Selahaddin'e daha önce Fâtımî halifesince vezir iken verilmiştir (Güner, 2004: 52; Sallâbî, 2010: 619).

Kudüs'ün fethi dolayısıyla İbnü'l-Cevzî Fezâilü'l-Kuds'ünde Salahaddin'den “Emîrü'l-mü'minîn Nâsır li-dînilâh'ın oradaki nâibi” şeklinde söz eder (İbnü'l-Cevzî 1980: 128). Yine fetih dolayısıyla Halife'nin Selahaddin'e gönderdiği hediyeler arasında Beytü'l-Makdis kapısına asılmak üzere bazı âyetlerin ve sözlerin nakşedildiği bir levha vardı ki o levhada şunların yazılı olduğu nakledilir: (اجرى هذا الفتح) Yani (على يد محبي دولته وسيف نصرته والقائم بطاعته المخلص في عبوديته والجهاد تحت رايته يوسف بن ايوب معين امير المؤمنين “Bu fetih, Mü'minlerin Emîri'nin destekçisi Yusuf bin Eyyûb tarafından gerçekleştirilmiştir. O, devletinin ihyacısı, zaferin kılıcı, itaatkâr, ihlâs sahibi, bayrağı altında mücahittir”(Sallâbî, 2008: 458; Sallâbî, 2010: 505).

Şam'da Ümeyye Câmii tamir kitâbesi (575/1179) ile Kudüs'te Hafr-ı Hendek kitâbesi (587/1191) gibi fetih öncesi ve sonrası birçok Eyyûbî kitabesinde “Muhyî devleti Emîri'l-mü'minîn” şeklinde atıfta bulunulan Abbâsî halifesine, Kudüs'ün

fethini müjdeleyen böylesine mühim bir metinde hem yer verilmemiş, hem de eleştirdiği en-Nâsır lakabı, Salahaddin için kullanılmıştır. Bu durum herhalde, Salahaddin'in bütün yardım taleplerine rağmen hilafet merkezinden fetih için gereken yeterli desteğin sağlanmamış olmasına bağlanabilir. Nitekim şair Cîlânî, kasidesinde Salahaddin için (واستقبح الرجس ممنوا بمشهده فاستفتح القدس محشوا بزمرته) “Kötülüğü kötü gördü ihsanda bulundu, Kudüs’ü kendi adamlarıyla fethetti.” derken (Sallâbî, 2008: 557; Sallâbî, 2010: 623), meşhur seyyah İbn Cübeyr’in kasidesindeki şu sözleri de sanki Halife Nâsır li-dînillah’a tariz niteliğindedir: (وقمت بنصر إله الورى فسمآك بالملك الناصر / تبيت الملوك) (على فرشهم وترفل فى الزرد السابري / وتؤثر جاهد عيش الجهاد على طيب عيشهم الناصر) “Âlemlerin Rabbi'nin dînine yardım ettin sen, Bu sebeple O seni ‘Melik Nâsır’ olarak adlandırdı. Sultanlar yataklarında geceliyorlar, Sen ise ince ve sık dokunmuş zırhlar içinde uyukluyorsun. Cihadı hayat tarzı olarak seçtin, Onların güzel yaşam biçimine karşı.”(Sallâbî, 2008: 562; Sallâbî, 2010: 628).

Bu kitâbe metninin Salâhaddin'in meşhur veziri Dîvân-ı inşâ başkanı, edip ve şâir Kadı el-Fâzıl (529-596/1135-1200) tarafından kaleme alınmış olduğunu tahmin ediyoruz. Zira Ramazan Şeşen'in belirttiği üzere teşhis ve iktibas sanatlarını ustaca kullanıp geniş kültürü sayesinde bahsettiği olaylarla tarihî hadiseler arasında güzel irtibatlar kuran, Arap inşâ sanatında yeni bir çığır açmış büyük üstad Kadı el-Fâzıl, Salahaddin Eyyûbî adına her türlü resmî yazışmayı kaleme alan şahsiyeti (Şeşen, 2001: 114-115).

Şarkın en sevgili sultânının şahsiyetine dair ipuçları taşıyan dört satırlık bu mozaik kitâbede, diğerlerinden farklı olarak O'nun kulluğu, velâyeti, dîne nusreti, tevâzuu, hayırseverliği vurgulanmıştır. Hafr-ı Hendek kitabesinde (587/1191) görüleceği üzere yalnız Kudüs'ü değil, özellikle Hicaz'ı, Mekke ve Medine'yi önemseyen Salâhaddin “hâdimü'l-Haremeyn ve'l-Beyti'l-Makdis” unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur. Danışmanlarından Üsâme b. Münkız O'nun Hulefâ-i Râşidîn devrini yeniden canlandırdığını kaydeder (Şeşen, 2009: 339). “Salahaddin tehlike altındaki bütün kent ve kalelerin korunmasından vazgeçip, kendini neredeyse sadece Kudüs'ün savunmasına verdi. Böylece İslâmın kutsal kentlerini savunma davasını

yeniden gündeme getirebildi. Salahaddin'in adının böyle bir davaya uygun ünvanlarla bu dönemde yazıtlara geçmesi hiç de bir rastlantı değildir." (Möhring, 2008: 84)

Harem-i Şerif platformunda hem kapalı hem de açık mekanlarda görülen çeşitli dönemlere ait birçok mihrap, Kur'ân'da Hz. Davud'la başlayıp, Hz. Meryem ve Hz. Zekeriya ile devam eden "mihrap edinme olgusu"nun gelenekleşmiş bir tezahürü sayılmalıdır. Takvâ üzere kurulmuş Mescid-i Aksâ'nın tamirinde dahil olmasına rağmen kitabede, ayrıca mihrabının yenilenmesine yapılan vurgu kanaatimizce bu geleneğe bağlılığı göstermektedir.

Değerlendirme:

Yeşil mozaik zemin üzerinde yazı; nokta ve hareketler, tezyinî işaret ve süslemeler de dahil olmak üzere sarı renk mozaikle uygulanmış olup siyah mozaikle tahrirlenmiş, tüm bu unsurlarıyla metin siyah tahrirli sarı bir çerçeve içine alınmıştır. Bazı vâv, mîm, sâd ve he harflerinin gözleri zemin renginden farklı olarak beyaz renktedir.

Lorenz Korn, Salahaddin dönemi Kudüs kitabe tarzının Kahire'den çok Şam tesiri altında olduğunu, Şam Reyhâniye Medresesi inşâ kitabesine (575/1179-80) Mescid-i Aksâ mihrap kitabesinde daha yakın bir benzerlik görülebileceğini kaydetmektedir (Korn, 2009a: 380-381).

Besmele: İncelediğimiz kitabenin Besmelesi, Subhu'l-A'şâ'da kaydedilen Besmele suretlerinden râ'ların *müdğame* özelliği gösterdiği *üçüncü* gruba dahildir (Kalkaşendî, 1914: 136-140).

Lafzatullah: Bugün mevcut şeklini muhtemelen mensup hat devrinde İbn Mukle kardeşlerle alan ve İbnü'l-Bevvâb elinde nisbetleri daha da hassaslaşan Lafzatullah'da elif daima normal uzunlukta yazılırken lâmlar kısaltılmış ve bu şekil hemen hemen bütün hat nevilerinde aranan bir özellik olmuştur (Çetin, 1989b: 509). İncelediğimiz kitabede her satırda birer defa rastlanan Allah lafzı he harfleri mahtûfe tarzında açık olarak hep aynı formda yazılmış olup tümünde şedde kullanılmıştır.

Elif gibi dikey harfler yukarıdan aşağıya doğru incelmekte, alt uçları sola doğru kıvrılarak son bulmaktadır.

Râ, ze: Besmele'dekiler de dahil olmak üzere kitabedeki bütün râ ve ze harflerinin yazımında müdğame tarzı tercih edilmiştir.

Güzel he, kapalı te: Lafza-i celâl'lerin ve fetehahû, yedeyhi, sene, hamsimiye, îzâahû kelimelerinin sonunda bulunan muttasıl he'ler ve kapalı te'ler mahtûfe tarzında açık olarak yazılmış, buna mukabil veliyyühû, en-nimet, hazzihî, er-rahmet kelimelerindeki muttasıl he ve kapalı te'ler kapalı şekilde yazılmıştır.

Sîn, şın: Kitabedeki bütün sîn ve şın harfleri dendanlı yazılmakla birlikte Besmele'deki, sene ve yes'elü kelimelerindeki sîn'ler ayrıca keşidelenmiştir.

Kef: el-melik kelimesinde sonda bulunan kef harfi elif ve lâm gibi dik ve serensiz yazılmıştır. Şükr kelimesinde ortada bulunan kef ise boru kef tarzında yazılmıştır.

Lâmelif: El-Aksâ, Salâh ve selâs kelimelerinde gördüğümüz mürekkep *lâmelifler* aynen “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla dönemin özelliğini yansıtmaktadırlar.

Yâ-yı ma'kûse: el-aksâ kelimesi ile fi harf-i ceri satıra paralel yâ-yı ma'kûselerle yazılmıştır.

Zülfe: Kitabedeki birçok kelimedede görüldüğü üzere elif, lâm harflerinin zülfeleri çoğunlukla, bu harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmiştir. Hazzihî kelimesindeki zı'nın zülfesi ise elif ve lâmlarinkine göre daha makul ve ölçülüdür.

Noktalama köşeli değil dairevî görünümde olup bazı harflerin noktaları ihmal edilmiştir.

Harekelemede metin mümkün olduğu kadar *fetha*, *zamme* ve *kesralarla* harekelenmiş, yer yer *şedde* ve *cezme* kullanılmıştır.

Tirfil: Metinde geçen *sîn* harflerinin tümünün, bazı *râ* harflerinin, en-Nâsır kelimesindeki *sad* harfinin üzerine tirfil işareti konulmuştur.

Hemze: Müesses, hamsemie gibi kelimelerde bugün kullandığımız hemze işaretinin kullanılmadığı görülmektedir.

Mühmel Harfler: Fetahahû, Salâh, Yusuf ve hamse, inde ve îzâahû kelimelerindeki *hâ, sad, sîn ve ayn* harflerinin altında *hâ, sad, sîn ve ayn mühmel harfleri*, el-melik kelimesinde kef harfi üzerinde *boru kef mühmeli* kullanılmıştır.

Satırların birbirlerine yakınlığı, şükr kelimesinde *boru kâf* 'ın tercih edilmesi, Besmele ve yes'elü kelimelerinde *sîn*lerin keşîdelenmesi gibi yazıda görülen basıklık ve ufki/yatay unsurların baskınlığı kitabenin ufki dikdörtgen formunu destekler mahiyettedir ve bu durum başka Eyyûbî kitabelerinde de görülür.

Tezyinât: Yazı zemini helezonik türden bir süsleme ile müzeyyen olmamakla birlikte, alâ, yedeyhi, yes'elü, selâsin, semânîne, hams, mie kelimeleri üzerindeki boşluklara farklı form ve vaziyette rûmî ve tepelik motifleri serpiştirilmiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 403-415 (280). Blair, 2009: 119, 126-128. Hawari, 2009: 218, 270. Hillenbrand, 2009: 304, 311-312. Korn, 2009a: 377, 380-382, 386.

4.1.2. Kubbetü's-Sahre Kubbe Tezyînâtı Tecdîd Kitâbesi (586/1190-91)

Kubbetü's-Sahre kubbesinin dört ayrı hükümdar zamanında gerçekleşen, iç ve dış kubbesinin tecdid ve iç kubbenin tezyînât (tezhip) ameliyesinin ifade edildiği bugün mevcut kitâbelerden sekiz band halinde kuşak yazı oluşturanlar Memluk neshi ile (Berchem, 1925: 289) olup aralarındaki sekiz madalyon içindeki yazılarsa Osmanlı Celî Sülüsü iledir. Anlaşılan birbirini izleyen tamirat ve tezyinatlar dolayısıyla, ilk ve orijinal Eyyûbî kitabesinin yerini Memluk kitabeleri almıştır.

Resim No: 2a.

Kitâbe Metni:

Kuşak Oluşturan Yazılar:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بتجديد تذهيب هذه القبة الشريفة
2	مولانا السلطان الملك الناصر العالم العادل
3	العامل صلاح الدين يوسف بن ايوب تغمده الله
4	برحمته وذلك في شهور سنة ستة وثمانين وخمسائة
5	امر بتجديد وتذهيب هذه القبة مع القبة الفوقانية
6	برصاصها مولانا ظل الله في ارضه القائم
7	بسنته وفرضه السلطان محمد بن الملك المنصور الشهيد
8	قلاون تغمده الله برحمته وذلك في سنة ثمان عشر وسبع مائة

Madalyonlar:

1	امر بتذهيب هذه القبة مع
2	تجديد القبة الفوقانية
3	مولانا السلطان محمود خان 1152
4	امر بتجديد وتذهيب هذه القبة
5	مع تصليح القبة الفوقانية
6	وتجديد رصاصها مولانا
7	السلطان عبد العزيز خان

Okunuğu:*Kuşak Oluşturan Yazılar:*

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera bitecdîdi tezhîbi hâzihi'l-kubbeti'ş-şerîfeti
2	Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-Nâsır el-Âlim el-Âdil
3	el-Âmil Salâhu'd-dîn Yûsuf bin Eyyûb <i>teğammedehu'llâhu</i>
4	<i>birahmetihî</i> ve zâlike fî Şühûri seneti sittetin ve semânîne ve hamsimietin
5	Emera bitecdîdi ve tezhîbi hâzihi'l-kubbeti mea'l-kubbeti'l-fevkâniyyeti
6	birasâsîhâ Mevlânâ Zıllu'llâh fî arzıh el-Kâim
7	bisünnetihî ve farzıh es-Sultân Muhammed bin el-Meliki'l-Mansûr eş-şehîd
8	Kalavun <i>teğammedehu'llâhu birahmetih</i> ve zâlike fî seneti semâne aşera ve seb'imetin

Madalyonlar:

1	Emera bitezhîbi hâzihi'l-kubbeti mea
2	tecdîdi'l-kubbeti'l-fevkâniyyeti
3	Mevlâna es-Sultân Mahmûd Hân 1152
4	Emera bitecdîdi ve tezhîbi hâzihi'l-kubbeti
5	mea taslîhi'l-kubbeti'l-fevkâniyyeti
6	ve tecdîdi rasâsîhâ Mevlânâ
7	es-Sultân Abdü'l-Azîz Hân
8	<i>Edâma'llâhu mülkehû</i> senete 1291

Türkçe Anlamı:*Kuşak Oluşturan Yazılar:*

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. *Allah onu rahmetiyle himaye eylesin* Eyyûb oğlu Mevlânâ Sultân MELİK NÂSİR âlim âdil âmil SALÂHADDİN YUSUF 586/1190-91 senesi aylarında bu Şerefli kubbenin tezhîbinin yenilenmesini emretti. *Allah onu rahmetiyle himaye eylesin* Melik Mansûr Şehid Kalavun oğlu, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Allah'ın sünneti ve farzını yerine getiren Mevlânâ Sultan Muhammed 718/1318-19 senesinde üst kubbe ile bu kubbenin yenilenip tezhip edilmesini emretti.

Madalyonlar:

Mevlânâ Sultân Mahmûd Hân 1152/1739-40'de üst kubbenin tecdîdi ile bu kubbenin tezhîbini emretti. *Allah mülkünü dâim eylesin* Mevlânâ Sultân Abdülaziz Han 1291/1874-75 senesinde üst kubbenin iyileştirilmesi yanında bu kubbenin yenilenip tezhip edilmesini emretti.

Değerlendirme:

Muhtemelen tarih kaydı taşıyan kuşak halindeki orijinal Eyyûbî kitabesinin yerini, birbirini izleyen tamirat ve tezyinatlar dolayısıyla Memluk ve Osmanlı kitabeleri aldığından dolayı Eyyûbî kitabesinden bugün herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Herhalde kubbe kasağındaki kuşak yazı da aynı tarihte (586/1190-91) yazılmış olup yazı karakteri ve istif bakımından benzer olmalıdır.

Yayınlar:

Berchem, 1925: 289-298 (225).

4.1.3. Kubbetü's-Sahre Kubbe Kasnağı Kuşak Yazısı (586/1190-91)

6. veya 7. yüzyılda, Haçlı işgalinden kalma Latince bir kitabenin yerine nakşedildiği kaydedilen (Berchem, 1925: 369-370; Walker, 1977: 946; Hawari, 2009: 218) kuşak yazı halindeki tarihsiz iç kubbe kasnağı üzerinde uzanmaktadır. Yazı karakterinden anlaşıldığı üzere bir Eyyubî eseri olup Selahaddin dönemine (Korn, 2009a: 382; Korn, 2009b: 402), kubbedeki muahhar kitabede (Kat. Nu. 2) ifade edilen Kubbe tezyinatının yenilendiği 586/1190-91 senesine tarihlenmelidir. Cam mozaik malzeme ve kakma tekniğiyle Eyyûbî Celî Sülûsü'yle Tâhâ Sûresi 1-21. âyetlerinin yazılı olduğu Arapça yazı kuşağının hattatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Resim No: 3abc

Kitâbe Metni:

<p>بسم الله الرحمن الرحيم طه ما انزلنا عليك القرآن لتشقى الا تذكرة لمن يخشى تنزيلا ممن خلق الارض والسماوات العلى الرحمن على العرش استوى له ما فى السموات وما فى الارض وما بينهما وما تحت الثرى وان تجهر بالقول فانه يعلم السر واخفى الله لا اله الا هو له الاسماء الحسنى وهل اتيك حديث موسى اذ رآ نارا فقال لاهله امكثوا انى آنست نارا لعلى اتيكمن منها بقبس او اجد على النار هدى فلما اتيتها نودى يا موسى انى انا ربك فاخلع نعليك انك بالواد المقدس طوى وانا اخترتك فاستمع لما يوحى انى انا الله لا اله الا انا فاعبدنى واقم الصلوة لذكرى ان الساعة آتية اكاد اخفيها لتجزى كل نفس بما تسعى فلا يصدنك عنها من لا يؤمن بها واتبع هواه فتردى وما تلك بيمينك يا موسى قال هى عصاى اتوكؤا عليها واهش بها على غمى ولى فيها مارب اخرى قال القها يا موسى فالتقيها فاذا هى حية تسعى قال خذها ولا تخف سعيدها سيرتها الاولى صدق الله العظيم</p>	1
--	---

Okunuşu:

<p>Bismillâhirrahmânirrahîm Tâhâ, mâ enzelnâ aleyke'l-kur'âne litesşkâ, illâ tezkiraten limen yahşâ, tenzîlen mimmen haleka'l-arda ve's-semâvâti'l-ulâ, er-Rahmânü ale'l-arşi'stevä, lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ardı ve mâ beynehümâ ve mâ tahte's-serâ, ve in techer bi'l-kavli feinnehû ya'lemü's- sirra ve ahfâ, Allâhu lâ ilâhe illâ hû lehü'l-esmâü'l-husnâ, ve hel etâke hadîsü</p>	1
---	---

Mûsâ, iz raâ nâran fekâle liehlihi'mküsû innî ânestü nâran leallî âtîküm minhâ bikabesin ev ecidü ale'n-nâri hüdâ, felemmâ etâhâ nûdiye yâ Mûsâ, innî ene Rabbüke fa'hla' na'leyke inneke bi'l-vâdi'l-mukaddesi tuvâ, ve ena'htertüke fe'stemi' limâ yûhâ, innenî ena'llâhu lâ ilâhe illâ ene fa'büdnî ve ekîmi's-salâte lizikrî, inne's-sâate âtiyetün ekâdü uhfihâ litücâ küllü nefsin bimâ tes'â, felâ yesuddenneke anhâ men lâ yû'minü bihâ ve'ttebea hevâhü feterdâ, ve mâ tilke biyemînike yâ Mûsâ, kâle hiye asâye etevækkeü aleyhâ ve ehüşşü bihâ alâ ğanemî ve liye fihâ meâribü ührâ, kâle elkîhâ yâ Mûsâ, feelkâhâ feizâ hiye hayyetün tes'â, kâle huzhâ ve lâ tehaf senü'idühâ sîratehe'l-ülâ. Sadeka'llâhü'l-Azîm.

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. (1) Tâ, hâ. (2-3) Bu Kur'ân'ı sana, sıkıntı çekesin diye değil, Allah'tan korkanlara bir uyarı olsun diye indirdik. (4) O, yeri ve yüce gökleri yaratanın katından indirilmiştir. (5) Rahmân, arşa istivâ etti. (6) Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar O'nundur. (7) Sözü açık söylesen de gizlesen de birdir. Çünkü O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir. (8) Allah'tan başka ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur. (9) Mûsâ'nın başından geçenleri duydun mu! (10) Hani bir ateş görmüştür de ailesine: "Siz burada bekleyin. Ben bir ateş gördüm. Ondan size ya bir meşale getiririm ya da onun başında bir yol gösterici bulurum" demiştir. (11) Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ!" (12) Doğrusu Ben, senin Rabbinim. Ayağındakileri çıkar. Çünkü sen, mukaddes vâdide, Tuvâ'dasın." (13) "Ben seni seçtim. Öyleyse sana vahyedileni dinle." (14) "Doğrusu Ben, kendisinden başka ilah olmayan Allah'ım. Öyleyse Bana kulluk et ve Beni anmak için namaz kıl." (15) "Kıyamet mutlaka kopacaktır. Herkesin işlediğinin karşılığını görmesi için onun vaktini neredeyse gizleyecektim. (16) "Ona inanmayan ve hevasına uyan kimse sakın seni ondan gafil kılmasın. Yoksa helak olursun." (17) Allah: "Sağ elindeki ne, Musa!" dedi. (18) Musa: "Yaslandığım, koyunlarıma yaprak silkelediğim ve daha birçok işime yarayan değneğim" dedi. (19) Allah: "Ey Musa, at onu" dedi. (20) Musa değneği atar atmaz o, yılan gibi kıvrılmaya başladı. (21) Allah dedi ki:

“Al onu, korkma. Biz onu tekrar ilk durumuna çevireceğiz.” Ulu Allah doğru söyledi.

Değerlendirme:

Kaynaklarda yazı ve muhteviyatıyla ilgili söylenenleri naklettikten sonra kendi değerlendirmemize geçelim:

Yazı, ortalama karaktere sahip güzel bir Eyyûbî Neshi olup koyu yeşil zemin üzerinde altın sarısı mozaik küpleri, sedeften noktalar ve diğer işaretlerle teşekkül etmektedir (Berchem: 1925: 369).

Koyu kırmızı, siyah ve sedef kakmanın daha az yoğunlukta yer aldığı kitabenin yazı tarzı Mescid-i Aksâ mihrabındakine benzer ve gösterişsiz, dik bir Nesihtir. Hâ harfinin baş kısmı, elif ve lâm'ın şekli gibi bazı karakterler Aksâ'dakinden farksızdır. Bu nedenle, diğer eserler büyük ölçüde yokolmuşken mozaik kitabenin, Kubbetü's-Sahre'deki Selahaddin dönemi tamir faaliyetlerinin son kalıntılarından olduğu farzedilebilir. Bununla birlikte Aksâ kitabesiyle yapılacak bir mukayese, bu kuşak yazının belli kısımlarında, başka örneği olmayan bazı stilistik özellikleri gösterecektir. Mesela kuşağı boylamasına kaplayan bir dâl harfinde ya da alt kısmı kadar iki misli büyüklükte başa sahip ayn harfinde açıkça bir beceriksizlik göze batıyor (Resim-3d). Çıkıntılı/bombeli kuşağın vaziyeti, mozaik ustasının işini özellikle zorlaştırmışa benziyor. Daha makul bir açıklama da sonraki tamiratların, Eyyubî kitabesinin aslını bozduğudur (Korn, 2009a: 382, 384).

Kitabe muhteviyatını oluşturan Taha Sûresi'nin ilk 21 ayetinin, Selahaddin'in tamirâtı bağlamında bu yapıyla alâkasına bilimsel olarak dikkat çeken Myriam Rosen Ayalon, kitâbedeki son cümle (senü'îdühâ sîratehe'l-ûlâ) üzerinde durmaktadır ki bu ifade, Sahre (kutsal kaya)nın tekrar temizlenip kutsanması hadisesi O'nu eski orijinal haline döndürmeye referans olarak anlaşılabilir (Korn, 2009a: 386).

Kubbetü's-Sahre'nin kubbe kasmağında yer alan tek satır halindeki kuşak yazısı, Eyyubî Celîsi ve istif anlayışını tanımada eldeki en mühim malzemelerden biridir. Mescid-i Aksâ tamir ve mihrap tecdîd kitâbesinde gördüğümüz gibi burada da, yeşil mozaik zemin üzerinde siyah mozaikle tahrirli yazının rengi sarıdır ve Tâhâ

Sûresi'nin 1-21. âyetlerini içeren metin siyah tahrirli sarı mozaik bir çerçeve içine alınmıştır.

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da bahsedilen Sülüs kalemlerdeki Bismelenin üç ayrı yazılış şeklinden râ harflerinin “müdğame” olarak yazıldığı üçüncüsüne dahil olmalıdır (Resim-3b).

Lafzatullâh: Besmele'de ve Sadeka'llâhü'l-Azîm cümlesinde olmak üzere iki yerde geçen Lafza-i celâl yazılışında he harfi “mahtûfe” olarak değil “muhakkaka” şekliyle yazılmıştır.

Kef: Tezkiraten kelimesinde mürekkebat başındaki kef boru kef olarak yazılmıştır. Rabbûke, na'leyk ve inneke ibarelerinde sonda bulunan muttasıl kef'ler dik ve serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Lâ, illâ edatlarında müfret bulunan lâmelif'ler kolları iki yana açılmış “ y ” şeklini andıran formlarıyla dönemin özelliğini yansıtmaktadırlar. Es-Salât kelimesindeki muttasıl lâmelif de aynı formda olup lâm geriye eğik şekildedir.

Yâ-yı ma'kûse: ale'l-arş ibaresindeki alâ harf-i ceri satıra paralel yâ-yı ma'kûseyle yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı kelimelerin yuvarlak beyaz noktalarla noktalandığı görülmektedir. Yazı metni tamamen harekelenmemiş olup yer yer fetha, kesra, tenvin, şedde işaretleri kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'de sîn harfi üzerinde görüldüğü gibi, el-ulâ kelimesindeki yâ harfi üzerinde de tirfil işareti görülmektedir.

Tezyînât: Kitabede yazı zemini müzeyyen olmayıp sadedir.

Tamiratlar esnasında orijinal yazının bozulduğunu gösteren delillerden biri olarak, surenin dördüncü ve altıncı âyetlerinde geçen el-arza ibarelerindeki dât harflerinin çanağı ile baş kısmı arasında normalde olmaması gereken fazladan bir diş görülmektedir (Resim-3d).

Şam Ümeyye Camii'ndeki Nureddin Zengi devri mozaik tamir kitabesi ile şakulî ve ufkî harf boyları mukâyese edildiğinde (Resim-37) bu kuşak yazının genelde çok bodur ve küt olduğu göze çarpmaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 369-370. Hawari, 2009: 218.
Korn, 2009a: 382-387. Korn, 2009b: 402.

4.1.4. Kubbetü's-Sahre Mihrap Kitâbesi (586/1190-91)

Kubbetü's-Sahre'nin güney duvarındaki mermer mihrap nişinin üst bölümünde, kırmızı mozaikle cetvelenmiş beş satır halindeki mihrap kitabesi, Kudüs'te yazının mozaikle bulunduğu mevcut üçüncü Eyyûbî eseridir. Ankebût Sûresi'nin 45. âyetinin yazılı olduğu kitabede, okunamayan 4. satır dışındaki diğer satırlarda zemin yeşil mozaikle, yazı ise sarı mozaikle işlenmiş, 4. satırın zemini sarı, yazısı siyah renkle ifade edilmiş, mim, vav, kapalı te gibi bazı harflerin gözleri kırmızı mozaikle doldurulmuştur. Yazı Kûfî etkisinde bir Celî Sülûs niteliğindedir.

Resim No: 4abc.

Kitâbe Metni:

اتل ما او	1
حي اليك من الكتاب و اقم	2
الصلوة ان الصلوة تنهى	3
عن الفحشا والمنكر ولذكر الله اكبر	4
.....	5

Okunuşu:

1	Ütlü mâ û
2	hıye ileyke mine'l-kitâbi ve ekımi'
3	s-salâte inne's-salâte tenhâ
4	ani'l-fahşâ(i) ve'l-münkeri ve lezikru'llâhi ekberu
5	.....

Türkçe Anlamı:

“Sana vahyolunan Kitâb'ı oku, namazı kıl; çünkü namaz hayasızlıktan ve münkerden alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise hepsinden daha hayırlıdır. ....”

Değerlendirme:

Herhangi bir tarih kaydı bulunmamakla birlikte orijinal haliyle, kubbe kasnağındaki kuşak yazı (Kat. Nu. 3) gibi aynı zaman dilimine, büyük bir ihtimalle Kubbe tezyinatının yenilendiği 586/1190-91 senesine tarihlenmelidir.

Lafzatullah: ve lezikru'llâhi ekberu cümlesinde yer alan lafza-i celâlin he harfi kapalı şekilde muhakkaka tarzıyla yazılmış gibi duruyor.

Elif: Elif harfleri alt kısımları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Kef: el-Münker kelimesinde ortada, lezokr ibaresinde mürekkebât başında bulunan kef harfleri dik ve yukarıya bakar şekilde serenlidir. Ekber kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef ise boru kef şeklinde yazılmıştır. İleyke ve el-kitâb kelimelerinde sonda ve ortada bulunan kef'ler de aynı şekilde sola eğik olarak yazılmış olup serenleri yukarıya bakmaktadır.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harflerin tamamı zülfelenmiş değildir. Yalnız es-salât ve el-münker kelimelerinde elif ve lâm harflerinin muhtelif vaziyette küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalamanın eksik kaldığı kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti, tezyini işaret ve mühmel harf kullanılmamıştır.

Tezyînât: Kitabe zemininde herhangi bir helezonik kıvrımdal şeklinde bir bezeme olmadığı gibi metin arasında da bitkisel bir motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Hillenbrand, 2009: 315.

4.1.5. Bedreddîn el-Hâc? Kabir kitâbesi (586/1190)

Kubbetü's-Sahre'nin kuzey kapısı sağındaki mermer bir levhada 10 Ramazan 586/ 18 Ekim 1190 tarihinde vefat etmiş tanınmayan birine ait olduğu kaydedilen bu kabir kitabesinin Fransızca çevirisini Berchem, Sauvaire'nin yayınlanmamış rölövelerinden nakletmektedir (Berchem, 1925: 299). Günümüze ulaşmamış kitabenin Arapça metni, Fransızca çeviriden hareketle yapılmıştır.

Resim No:

Kitâbe Metni:

1	ويوم نسير الجبال وترى الارض بارزة وحشرناهم فلم نغادر منهم احدا
2	العبد الفقير الى رحمه الله ... بن عبد الله
3	يوم الخميس في العشر الاول من شهر رمضان سنة ست وثمانين وخمس مائه

Okunuşu:

1	Ve yevme nüseyyiru'l-cibâle ve tera'l-arda bârizeten ve haşernâhüm felem nüğâdir minhüm ehaden⁴
2	El-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti'llâh .... bin Abdullâh
3	fi'l-aşri'l-evvel min şehri Ramazân sene sittin ve semânîne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

“O gün dağları yürütürüz de yeri dümdüz görürsün. Onları, hiçbirini dışarıda bırakmaksızın toplarız.” Allah'ın rahmetine muhtaç kul Abdullâh oğlu ... 586 senesi Ramazan ayının ilk 10'unda Perşembe günü (vefat etmiştir).

Değerlendirme:

Kitabenin herhangi bir fotoğraf ya da stampajına ulaşamadığı için hat sanatı bakımından değerlendirme imkânı bulunmamaktadır. Bir kabir kitabesine yazılması mutad olan âyetlerden farklı olarak, haşir akîdesinin vurgulandığı başka bir Kur'an âyeti tercih edilmiştir. Herhalde kitabe metninin başında âyetten önce Besmele de yazılı idi.

Yayımlar:

Berchem, 1925: 299 (226). Walls-Abul-Hajj, 1980: ? (XIII).

⁴ Kehf, 18/47.

4.1.6. Hafr-ı Hendek Kitâbesi (587/1191)

Sadece kubbeden ibaret ve güney kısmı hariç üç cephesi açık olan Kubbetü Yusuf'un kuzeye bakan kapalı kısmında bulunan kalker malzemeli ufki dikdörtgen kitabe 180x90 cm. ebadındadır. Eyyubî Celî Sülüsüyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir. Araları cetvellerle bölünmüş altı satırdan oluşan yazı orta büyüklükte karakterlere sahiptir ve Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesindeki karakterlere benzer. (Berchem, 1925: 23)

1191-1192 yıllarındaki üçüncü haçlı seferine karşı savaşı nedeniyle Sultan Salahaddin için "iki kutsal kentin (Haremeynin) hizmetkârı" ünvanının ilk olarak kullanıldığı kitâbedir (Möhring, 2008: 63).

Resim No: 6ab.

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم وصلواته على محمد النبي واله
2	امر بعمارته وحفر الخندق مولانا الملك الناصر صلاح
3	الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين خادم الحرمين
4	الشريفين وهذا البيت المقدس ابو المظفر يوسف بن ايوب محيي دولة امير المؤمنين
5	ادم الله ايامه ونصر اعلامه في ايام الامير الاسفهلار الكبير
6	سيف الدين على بن احمد اعزه الله في سنة سبع وثمانين وخمسائة للهجرة النبوية

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm ve salevâtühû alâ Muhammedin en-Nebiyi ve âlih
2	Emera biimâratihî ve hafri'l-handek Mevlânâ el-Melikü'n-Nâsır Salâhu
3	ed-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn Hâdimü'l-Haremeyn
4	eş-Şerîfeyni ve hâze'l-Beyti'l-Mukaddes Ebü'l-Muzaffer Yûsuf bin Eyyûb Muhyî devleti Emîri'l-mü'minîn

5	<i>Edâma'llâhu eyyâmehû ve nasara a'lâmehû fi eyyâmi'l-Emîri'l-İsfehsalâri'l-Kebîr</i>
6	Seyfi'd-dîn Ali bin Ahmed <i>eazzehu'llâhu</i> fi seneti seb'ın ve semânîne ve hamsimietin li'l-hicreti'n-nebeviyyeti

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Allâh'ın salevâtı Peygamber Muhammed'e ve O'nun âli üzerine olsun. *Allah kendisini azîz eylesin* büyük sipehsalar Emir Seyfeddin Ali b. Ahmed zamanında Peygamber'in hicretinin 587. yılında, Efendimiz, Nâsır (Allâh'ın dinine yardımcı) Melik, dünya ve dinin salâhı, İslâm ve Müslümanların sultanı, Haremeyn-i Şerîfeynin ve Beytü'l-Makdis'in hizmetkârı, mü'minlerin Emîri'nin (Abbâsî) devletinin ihyâ edicisi, Ebü'l-Muzaffer, Eyyûb oğlu Yûsuf bu yapının imarını ve hendek kazılmasını emretti. *Allah onun saltanat günlerini daim eylesin ve bayraklarına nusret eylesin!*

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l- A'şâ'da bahsedilen Sülüs kalemlerdeki Besmelenin üç ayrı yazılış şekli râ harflerinin “*mecmûa*” özelliğinde olduğu *ikinci* şekle dahil edilebilir (Kalkaşendî, 1914: 136-140).

Lafzatullâh: Besmele'deki ve *eazzehu'llâhu* cümlesindeki lafza-i celâller he harfinin “muhakkaka” şekliyle kapalı şekilde yazıldığı birer örnek sergilerken, beşinci satırdaki *edâma'llâhu* cümlesinde ise he harfi “mahtûfe” tarzında açık şekilde yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Birinci satırdaki salevât cümlesinde geçen Muhammed ism-i şerîfi kelimenin kabul görmüş ideal şekliyle yazılmıştır.

Elif: Elif harfleri müfret örneklerinde muşaar yani alt ucu sola kıvrık şekliyle yazılmış olup zülfeleri keskin değil, dönemin bir özelliği olarak küttür. Eyyûb kelimesindeki muşaar elif, diğer eliflerden daha küçük hatta Besmele'nin bâ harfi kadar olup sola kıvrılan ucu bir sonraki harf olan yâ ile bitişmiş vaziyettedir.

Kef: el-kebîr kelimesinde ortada bulunan kef harfi sola meyilli ve serenli olarak yazılmıştır. el-melik kelimesinde sonda bulunan kef ise elif ve lâm harfleri gibi dik olup serensizdir.

Güzel he: Kelime sonunda muttasıl olarak gelen he harfleri bazı lafza-i celâller ile âlihî, biimâratihî, eyyâmehû, hamsimiye gibi bazı kelimelerde muhakkaka şeklinde kapalı olarak, yine bazı lafza-i celâller ile salevâtühû, a'lâmehû gibi bazılarında da mahtûfe şeklinde açık olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Salâh, el-islâm, a'lâmehû, el-emîr, el-isfehselâr kelimelerinde müfret ya da muttasıl olarak görülen bütün lâmeliflerin yazımında makas şekli tercih edilmiştir.

Yâ-yı ma'kûs ile yazılmış fî harf-i cerlerinden beşinci satırdaki, 25-30 dereCelîk bir açıya sahipken altıncı satırda olanı 60-70 dereCelîk bir açıyla dik bir vaziyette yazılmıştır.

Zülfe: Müfret ya da başta bulunan elif, bâ, dâl, lâm, nûn, lâmelif gibi harfler nokta gibi hafif köşeli ve küt zülfelerle zülfelenmiş bulunmaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin çoğunlukla noktalandığı kitabede birçok kelime için, yazı kaleminden daha ince bir kalemle fetha, kesra ve zamme gibi hareketler, şedde ve cezm gibi okutma işaretleri kullanılmış bulunmaktadır. Biimâratihî, hafri, li'l-hicrati gibi kelimelerin kesraları tutar şeklinde uygulanmıştır.

Tirfil: Besmele'de ve Sultân kelimesinde bulunan *sîn* harfleri üzerinde bunların mühmel olduklarını göstermek üzere biraz rumiye de benzeyen tirfil işaretleri bulunmaktadır.

Tırnak: Emera ve biimâratihî ibarelerindeki *râ* harfleri üzerinde bunların mühmel yani noktasız harf olduklarını belirtmek üzere hilâl şeklinde tırnak işareti kullanılmıştır.

Tezyinât: Besmele'de *sîn* harfinin keşîdesinden çıkıp yukarıdaki boşluğu sağa ve sola doğru uzanan dallarıyla dolduran rûmîye benzer bir motif görülmektedir. Er-Rahmân kelimesinin nûn-ı râî denilen şekilde yazılmış nûn harfinin ucuna harfin

devamıymış gibi bir rûmî motifi eklenmiştir. İkinci satırda Mevlânâ kelimesinde mîm harfinin altındaki boşluğu dolduran bitkisel bir motif yanında, üçüncü satır sonundaki el-haremeyn ibaresinin nûn harfinin ucunda farklı bir bitkisel motif bulunmaktadır. Hamsimie kelimesinde sîn harfi üzerindeki boşlukta da küçük bir rûmî mevcuttur.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 23-31 (150). Blair, 2009: 128.
Korn, 2009a: 380.

4.1.7. Sa‘deddin Gâzî Kabir Kitâbesi (587/1191)

Kudüs İslâm Müzesi’nde sergilendiği ifade edilen (Schick ve Salameh, 2004: 17) üst ve alt kısımlarından kırılmış, Sadeddin Gâzi’ye ait bu mermer kabir kitâbesi ufkî dikdörtgen formda 60x40-50 cm. ebadında olup Eyyûbî Celî Sülûsü ile yazılıp hakkedilmiştir. Cetvellerle araları bölünmüş dört ufkî satır ile bunların sağında ve solunda şâkulî birer küçük satırdan ibarettir.

Kitabenin arka tarafına kazınmış tezyînî bordür yukarıda birleşiyorsa muhtemelen üstten bir, iki ya da üç satıra daha sahiptir ve bu satır(lar)da Besmele ve kabir taşlarında çoğunlukla rastlanan bir âyet yazılı olmalıdır. Bir sonraki örnek olan Bayram Gâzî Kabir Kitâbesi’ndeki gibi (Kat. Nu. 8), Besmele’yle Rahmân Sûresi’nin 26-27. âyetlerinin yazılı olması da mümkündür.

Resim No: 7ab

Kitâbe Metni:

1	هذا قبر الامير الاجل الاسفهلار
2	سعد الدين غازى بن الامير (ا)لا
3	جل الاسفهلار عز الدين طيدمر
4	امير اخ(و)ر الاسدى توفى فى النصف
5	(...) من رجب مرابطا بمرج عكا
6	(من سنة) سبع وثمانين وخمس مائة

Okunuşu:

1	Hâzâ kabr el-Emîri el-ecell el-İsfehselâr
2	Sa‘d ed-dîn Gâzî bin el-Emîr (e)l-e
3	cell el-İsfe(h)selâr ‘İzz ed-dîn Taydemür
4	Emîr ah(û)r el-Esedî tüvüffiye fî en-nısf

5	(...) min Receb murâbitan bi-merc Akkâ
6	(min senet) seb'in ve semânîne ve hamsi mietin

Türkçe Anlamı:

Bu, 587 senesi Receb ayının yarısında (1191 Temmuz-Ağustos'unda) Akkâ merc'inde (otlağında, kargaşasında) murâbit olarak vefat eden, Emîr-i ecel Sipehsalar İzzeddin Taydemür mirahor el-Esedî'nin oğlu EMİR-İ ECEL SİPEHSALAR SADEDDİN GÂZİ'NİN KABRİDİR.

Değerlendirme:

Elif: Gâzî kelimesindeki *bitişik elif* müstakilmış gibi alt ucu çıkıntılı olarak yazılmıştır.

Elif, lâmelif ikilisi: Kitâbede dikkati çeken hususlardan biri *elif, lâmelif ikilisinin* yazılış farklılıklarıdır. 1. ve 2. satırdaki el-emîr kelimelerinde, 1. ve 3. satırdaki el-İsfehselâr kelimelerinde ve 1. satırdaki el-ecell ile 4. satırdaki el-Esedî kelimelerinde sırayla üç ayrı formla karşımıza çıkan bu ikili, el-ecell ve el-Esedî kelimelerinde, âdetâ li'l-ecell ve li'l-Esedî okunacak şekilde *bitişik* yazılmıştır. Elif ve lâmelif'in böyle *bitişik* halde benzer örneklerine Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısında (586/1190-91) el-ûlâ, el-arz gibi kelimelerde de rastlanır (R7a).

Râ: el-emîr, el-İsfehselâr gibi kelimelerde bulunan râ'lar mecmûa tarzında yazılmış, İzzeddîn kelimesindeki ze harfinin yazımında müdğame şekli tercih edilmiştir.

Sîn: İki yerde geçen el-İsfehselâr kelimesinde birinci *sîn harfi* keşîdeli ikincisi dendanlı yazılmıştır. Bu arada belirtmelidir ki, kelimenin 3. satırdaki örneğinde sîn ile fâ arasına fazladan bir diş eklenmiş, fâ ile ikinci sîn arasındaki he harfi yazılmamıştır. Herhalde, fazladan ekli gibi duran diş asıl fâ harfine ait olup, yazılmamış olduğunu söylediğimiz iki gözlü he harfinin üst gözü, kelimedeki görülen fâ harfi olmalıdır. Bu tespitten hareketle, kelimedeki imlâ hatasının kitabeyi oyan taş ustasına ait olduğunu söyleyebiliriz.

Kef: Akkâ kelimesinde ortada bulunan kef harfi sola meyilli ve serenli olarak yazılmıştır.

Mîm: El-emîr kelimelerindeki bitişik *mîm harfleri* ile 4. satırdaki emîr kelimesinin mîm'i mukayese edildiğinde ilk ikisinde aynı formda yazıldığı, nekra olanda ise farklı olarak Taydemür'deki gibi yazıldığı görülmektedir.

Yâ-yı ma'kûs: Tüvüffiye kelimesinde *fâ-yâ ikilisi* yâ harfi 25-30 dereCelik bir açı yapacak şekilde ma'kûs şekliyle yazılmıştır.

Zülfe: Özellikle ed-din kelimeleriyle el-emîr kelimesindeki elif, lâm gibi harflerin zülfeleri Mescid-i Aksâ mihrap kitâbesindeki benzerleri gibi harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmiştir. el-İsfehselâr kelimelerindeki lâmeliflerin lâm harfleri bitişik olmasına rağmen müstakil gibi zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin çoğunlukla noktalandığı görülmektedir. Bazı kelimelerde görülen birkaç fetha dışında herhangi bir hareke ve okutma işareti kullanılmamıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında da herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayımlar:

Schick ve Salameh, 2004: 17, 26.

4.1.8. Bayram Gâzi Kabir Kitâbesi (587/1191)

Birkaç yıl önce Sâhira Kabristanı'nda bulunup Kudüs İslâm Müzesi'nde sergilendiği ifade edilen (Schick ve Salameh, 2004: 17-18) Bayram Gâzi'ye ait bu kabir kitâbesi şakulî dikdörtgen formda 45x75 cm. ebadındadır. Araları cetvellerle ayrılmış yedi satırdan ibaret olup Eyyûbî Celf Sülüsüyle yazılıp hakkedilmiştir. Kitabe Şevvâl 587 tarih kaydını taşır. Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağındaki yazı kuşağının yazı karakteriyle benzerlikleri olan kitabede tûvüffiye kelimesi yerine mâte ifadesinin kullanılmış olması da ilginçtir.

Resim No: 8a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	كل من عليها فان ويبقا وجهه
3	ربك ذو الجلال والاکرام هذا
4	قبر بريم غازى بن فرفر مات فى
5	شهر شوال سنة سبع وثمان
6	وخمسه مايه رحمه الله تعالى
7	ورحم من ترحم عليه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Küllü men aleyhâ fân ve yebkâ
3	vechü Rabbike Zü'l-celâli ve'l-ikrâm⁵ Hâzâ
4	kabru Bayram Gâzi bin Ferfer(?) mâte fî

⁵ Rahmân, 55/26-27.

5	şehri Şevvâl senete seb‘in ve semân(îne)
6	ve hamse mie <i>rahımehu’llâhu teâlâ</i>
7	<i>ve rahıme men terahhame aleyh</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah’ın adıyla. **“Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir.”** Bu, 587 senesi Şevval ayında (1191 Ekim-Kasım’ında) ölen Ferfer? oğlu BAYRAM GÂZİ’NİN KABRİdir. *Allah ona, ve ona rahmet niyazında bulunanlara rahmet eylesin.*

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm’deki râ harflerinin “*mecmûa*” tarzında oluşları ile incelediğimiz kitabenin Besmelesi, Kalkaşendî’nin bahsettiği Bismelinin üç şeklinden *ikincisine* dahil edilebilir.

Lafzatullâh: Besmele’de ve rahımehü’llâh ibaresinde olmak üzere iki yerde gördüğümüz lafza-i celâl, muhakkaka tarzındaki he’leri, elif ve lâm’ın zülfesiz oluşları, ikinci lâm’ın birinciden daha kısa oluşu ve üstte fetha harekeleri ile dikkat çekmektedir.

Elif: Elif harfleri kitabede genellikle alt kısımları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Râ, ze: Rabbike, Gâzî ve rahımehû ibarelerindeki müstakil râ ve ze’ler Kubbetü’s-Sahre kubbe kasmağı kuşak yazısındaki (586/1190-91) **innî ene Rabbüke** cümlesindeki râ ile aynı formda olup kalem hakkı verilmemiştir.

Kef: el-ikrâm kelimesindeki hariç, küllü ve Rabbike kelimelerinde boru kef tarzında yazılmıştır.

Nûn: Fân ibaresindeki gibi yazılmış olması gerekirken, semânin kelimesindeki müstakil nûn, ancak günlük muâmelâtta kullanılan el yazılarında hem de nâdiren rastlanacak şekilde, daha dik ve eğimli fetha harekesi gibi, tam bir düz çizgi halinde yazılmıştır.

Güzel he: Besmele'deki Lafzatullâh ile vech, sene, hamse, mie, rahımehü'llâh ve aleyh ibarelerinde sonda görülen he harfleri, Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısındaki (586/1190-91) Lafzatullah ve lehû ibaresindeki he'ler gibi, hep "muhakkaka" şekliyle yazılmıştır. Hâzâ ibâresinde başta, aleyhâ ve şehir kelimelerinde ortada bulunan he harflerinde ise "mukavvera" şekli tercih edilmiştir.

Yâ-yı ma'kûse: Teâlâ kelimesi sonundaki yâ harfi ma'kûse tarzında satıra paralel şekilde yazılmıştır.

Zülfe: Besmele başındaki bâ harfi dışında kitabede zülfeli harf görülmemektedir. O da küt ve yuvarlak şekildedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabe metninin tamamen noktalandığı söylenemez. Birkaç fethadan başka da kitabede hareke ve okutma işareti bulunmamaktadır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında onlara bitişik ya da ayrı herhangi bir bitkisel motif görülmemektedir.

İncelediğimiz Bayram Gâzî Kabir Kitâbesi'nin (587/1191) yazı karakterinin, râ'lar, güzel he'ler, boru kef'ler ve müstakil nûn gibi birçok açıdan ele alındığında, Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısı (586/1190-91) ile benzerlik arzettiği görülmektedir. Kitabelerin yakın tarihe sahip oluşları da dikkate alındığında bunların, sanatında pek de titiz olmayan aynı hattat ya da en azından taş ve mozaik ustasının eseri olması ihtimal dahilindedir.

Yayımlar:

Schick ve Salameh, 2004: 17-18, 27.

4.1.9. Şürve bin Davud el-Hakkârî Kabir Kitâbesi (587/1191)

Bâbü's-Sâhire (Herod Kapısı) kabristanında iken 1980'lerde Kudüs İslâm Müzesi'ne nakledildiği⁶ ve burada sergilendiği ifade edilen (Schick ve Salameh, 2004: 17) Şürve bin Davud el-Hakkârî'ye ait kırık üç parça halinde kareye yakın formda 55x49 cm. ebadında beyaz mermerden kabir kitâbesi, araları cetvelle ayrılmış yedi satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup dili Arapça'dır.

Kitabede Remle'de şehit düştüğü kaydedilen Hakkarili Şürve'nin naşı, Kudüs'e getirilip Bâbü's-Sâhire (Herod Kapısı) kabristanına defnedilmiştir. Ailesinden birçok kimse kendisi gibi Eyyûbîler'in önderliğinde Haçlılar'a karşı yürütülen savaflara iştirak etmiştir.

Resim No: 9a

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ هٰذَا قَبْرُ
2	شُرْوٰهٖ بِنِ دَاوُدَ بِنِ اِبْرٰهِيْمِ الْهٰكَاْرِی
3	رَحْمَهٗ اللّٰهُ الْمُسْتَشْهَدُ فِی اَرْضِ الرَّمْلِهٖ
4	فِی شَهْرِ ذِی الْقَعْدَهٗ مِنْ سَنَہٗ سَبْعِ
5	وَّثَمٰنِیْنِ وَخَمْسِ مَایَهٗ هِجْرِیَہٗ رَحْمَهٗ
6	اللّٰهُ وَرَحْمَہٗ مِنْ تَرَحُّمِ عَلَیْہِ اٰمِیْنِ
7	یَا رَبَّ الْعٰلَمِیْنَ اٰمِیْنِ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Hâzâ kabru
2	Şürve bin Dâvud bin İbrâhîm el-Hakkârî

⁶ http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;ISL;pa;Mus01;49;en

3	<i>Rahımehu 'llâh el-müsteşhid fî arzı 'r-Remle</i>
4	<i>fî şehri Zi'l-ka'de min seneti seb'ın</i>
5	<i>ve semânîne ve hamsimietin hicriyyetin rahıme hû</i>
6	<i>Allâh ve rahıme men terahhame aleyh âmîn</i>
7	<i>Yâ Rabbe 'l-âlemîn âm(in)în</i>

Türkçe Anlamı:

Bu, *Allah ona rahmet eylesin* hicrî 587 senesi Zilka'de ayında (1191 Kasım-Aralık ayında) Remle'de şehit düşen İbrahim oğlu DÂVUD OĞLU HAKKÂRİLİ ŞÜRVE'NİN KABRİDİR. *Allah ona, ve ona rahmet niyazında bulunanlara rahmet eylesin, âmîn. Ey âlemlerin Rabbi, âmîn.*

Değerlendirme:

Kitabeye bakıldığında ilk göze çarpan, ilk üç satırdaki ibare sıkışıklığı ve yoğunluğunun son satırlara doğru kademe kademe azalması ve lüzumsuz boşlukların ortaya çıkmış olmasıdır. 587/1191 tarihli bu kabir kitabesinin yazı karakteri 588/1192-93 tarih kaydını taşıyan Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesininkiyile o kadar benzeşmektedir ki bunların aynı hattat tarafından yazıldığı söylenebilir.

İbarelerin satırlara dengeli bir şekilde dağıtılamamasından kaynaklanan bu durum belki, “Besmele'nin yazıldığı ilk satıra başka hiçbir şeyin yazılmaması”na dair Hz. Peygamber'den gelen rivayet (Yıldırım, 1992: 530) de dikkate alınarak, imamın cemaatin önünde tek başına duruşu gibi, birinci satırın yalnız Besmele'ye tahsisıyla çözülebilirdi.

Dâl ve râ harfleriyle men ibarelerinde açıkça görülebileceği üzere kalem ağzının satıra oturduğundaki dengesizlik sebebiyle yazı yer yer cılız kalmış ve kalem hakkı verilememiştir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ harflerinin “*mecmûa*” oluşları bakımından Subhu'l-A'şâ'da kaydedilen Sülûs Bismelenin üç ayrı yazılış şeklinden *ikincisine* dahil edilebilir (Kalkaşendî, 1914: 136-140).

Lafzatullâh: Besmele’de, üçüncü ve altıncı satırlarda geçen lafza-i celâl, üç yerde de aynı şekilde birinci lâm eliften, ikinci lâm birinciden kısa olarak ve sondaki güzel he de “mahtûfe” şeklinde (yani açık) yazılmıştır.

Elif: Kitabedeki elif harfleri kuyrukları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmış olup küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Râ: Çoğunlukla mecmûa tarzında yazılan râ örnekleri yanında şehir, er-Remle gibi kelimelerde görüldüğü üzere kitabede râ’ların müdğame tarzında yazıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Sîn, şın: Sene, seb’ ve hams ibarelerinde dendantsız ve keşîdeli yazılan sîn harfi, diğer örneklerde dendanlı ve keşîdesiz yazılmıştır.

Kef: Kitâbede sadece el-Hakkârî kelimesinde mevcut olan ortadaki haliyle kef harfi sola eğik olup küt bir zülfeye sahiptir ve serenli olması gerekirken ve buna müsait yer de varken serensiz bırakılmıştır.

Güzel he: Kelime sonlarında bitişik olarak bulunan güzel he’lerin kitabede çoğunlukla mahtûfe şeklinde açık örnekleri bulunmakla birlikte (Lafza-i celâller, rahimehû, hamsimiye, hicriyye), dördüncü satırda aleyh kelimesinde muhakkaka olarak kapalı şekli tercih edilmiştir.

Yâ-yı ma’kûs: 4. satır başındaki diğer fi’den farklı olarak 3. satırdaki fi harfi cerinde, *yâ-yı ma’kûs* 25-30 dereCelik bir açıyla yükselmektedir. Benzer uygulamaya 575/1179 tarihli Şam Ümeyye Câmii Eyyubî tamir kitâbesi, 610 tarihli Revak Tecdid kitabesi, 649/1251 tarihli Konya Karatay Medresesi taçkapısında âyet kitâbesi gibi başka kitabelerde de rastlanır (Resim-40). Herhalde bu uygulamayla, yazıya hareketlilik getirme amacı güdülmektedir.

Zülfe: Besmele’de Lafza-i celâl’le âmîn kelimesindekiler gibi bazı eliflerin zülfeleri Mescid-i Aksâ Mihrap ve Sa’deddin Gâzî Kabir (587/1191) kitabelerindeki benzerleri gibi harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmişken, be, dâl ve he gibi harflerin zülfeleri daha kısa ve küt uygulanmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Müsait yer olmasına rağmen kitâbede nokta kullanımı kısmî ve rastgele olup, yalnız üç yerde fetha görülmektedir.

Bunlardan başka herhangi bir hareke ve okutma işareti bulunmamaktadır. Bir yandan özellikle son üç satırda görüleceği üzere zeminde gayet müsait yer bulunmasına rağmen nokta ve hareke kullanımının yok denecek kadar az olması, öbür yandan mesela Besmele’de sîn harfi üzerinde fethayı gerektirecek bir durum söz konusu olmadığı halde bu harekenin ve be harfine ait noktanın köşede sıkışmış halde özellikle tesbiti, hattat ya da taş ustasının nokta ve harekeler hususunda keyfemâyeşâ davrandığını göstermektedir.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: I/40. Burgoyne ve Abul-Hajj, 1979: 119. Mansûr, 1995: 46-51. Schick ve Salameh, 2004: 17.

http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;ISL;pa;Mus01;49;en, Erişim Tarihi: 2013.

4.1.10. Salâhiyye Medresesi İnşâ Kitâbesi (588/1192-93)

Haçlı St. Anne Kilisesi iken Salahaddin tarafından 588/1192-93 senesinde Şafiî İslâm hukukçuları için vakfedilip medreseye çevrilen Salahiyye Medresesi, Harem'in kuzeyinde Bâbü'l-Esbât'a (Lions' Gate, Arslanlı Kapı) yakın bir yerde olup, 19. yüzyılda tekrar kiliseye çevrilmiştir (Hawari, 2009: 220). Medresenin ufki dikdörtgen formda 144x50 cm. ebadındaki Arapça kitabesi, ana portal kemeri üzerinde bulunmakta olup araları cetvelli beş satıra Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. İlk iki satırın ortasından sonuna doğru, dördüncü satırın baş taraflarında olmak üzere yer yer tahribat görülmektedir.

Resim No: 10abc.

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ
2	هذه المدرسة المباركة وقفها مولانا الملك الناصر صلاح الدين سلطان الاسلام
3	والمسلمين ابي المظفر يوسف بن ايوب بن شاذى محي دولة امير المؤمنين اعز الله
4	انصاره وجمع له بين خير الدنيا والاخرة على الفقهاء من اصحاب الامام ابي عبد الله
5	محمد بن ادريس الشافعي رضي الله عنه في سنة ثمان وثمانين وخمسة مائة

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm ve mâ biküm min ni'metin femina'llâh ⁷
2	Hâzihi'l-medresetü'l-mübâreketü vekafehâ Mevlânâ el-Melikü'n-Nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-İslâm
3	ve'l-müslimîn Ebi'l-Muzaffer Yûsufü'bnü Eyyûbe'bni Şâzî muhyî devleti Emîri'l-mü'minîn e'azza'llâhu
4	ensârahû ve ceme'a lehû beyne hayri'd-dünyâ ve'l-âhireti ale'l-fukahâ min ashâbi'l-İmâm Ebî Abdillâh

⁷ Nahl, 16/53.

5	Muhammedi'bni İdrîs eş-Şâfi'î <i>radiya'llâhu anhü</i> fî seneti semânin ve semânîne ve hamsimietin
---	---

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Sahip olduğunuz her nimet Allah katındandır.”** Bu mübârek medreseyi 588 senesinde *Allah onun yardımcılarını azîz eylesin ve onun için dünya ve âhiret hayırlarını cem eylesin* Efendimiz, Nâsır (Allâh'ın dinine yardımcı) Melik, dünya ve dinin salâhı, İslâm ve Müslümanların sultanı, mü'minlerin Emîri'nin (Abbâsî) devletinin ihyâ edicisi, Ebü'l-Muzaffer, Şâfi'nin oğlu Eyyûb'un oğlu Yûsuf, *Allah kendisinden râzı olsun* İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î'ye mensup fakihlere vakfetmiştir.

Değerlendirme:

Kitabede yazıya güzellik katan bir hareketlilik ve canlılık sezilmektedir. 588/1192-93 tarih kaydını taşıyan Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesinin yazı karakteri, 587/1191 tarihli Şürve bin Davud el-Hakkârî'nin kabir kitabesindeki yazı karakteriyle o kadar benzeşmektedir ki bunların Kudüs'te ikamet eden aynı hattat tarafından yazıldığı pekâlâ söylenebilir.

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da kaydedilen Sülüs kalemlerdeki Besmelenin üç ayrı yazılış şeklinden râ harflerinin “*mecmûa*” tarzında yazıldığı *ikinci* şekilde yazılmıştır (Kalkaşendî, 1914: 136-140).

Lafzatullah: İkinci satır hariç her satırda toplam beş yerde geçen lafza-i celâllerde elifden he'ye doğru harflerin boyları kademe kademe küçülmekte olup he'ler mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmış olmakla birlikte özellikle üçüncü satır sonundaki örnekte muhakkaka tarzındaki kapalı şekle doğru bir eğilim sezilmektedir. Ayrıca son satırda *radiya'llâhu anh* cümlesindeki lafza-i celâl diğerlerinden farklı olarak, kendinden önceki *radiye* ve sonraki *anh* ibareleri arasında biraz sıkışmış, dolayısıyla elifi kısalarak lâm boyunda kalmış, lâm ve he üzerinden de bir sonraki *anh* ibaresi başlatılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi başındaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle ve dal harfinin sâidi ise hafif sola eğik olmalı iken tamamen dik olarak yazılmıştır.

Elif: Vekafehâ, Mevlânâ, ed-dünyâ, en-Nâsır, el-fukahâ ve daha başka bazı kelimelerin *ortada ya da sonda gelen bitişik elifleri* müstakil elif gibi alt kısımlarında bir çıkıntı ayrıca belirtilmiştir. Bu tip elifler 589 ve öncesine ait Salâhaddin Eyyûbî dönemine ait kitâbelerle, Kubbetü'n-Nahiv inşâ kitâbesinde de bulunmaktadır.

Sîn, şın: el-medrese, sultân, el-müslimîn, Yusuf, Şâdî, sene, hams kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendantsız ve keşideli yazılmış; Besmele'de, el-İslâm, İdris ve eş-Şâfîî kelimelerinde ise dendanlı sîn ve şın harfleri tercih edilmiştir.

Kef: Biküm ibaresinde ortada bulunan muttasıl kef boru kef şeklinde yazılmıştır. El-mübâreke kelimesinde müfredat başında bulunan kef hafif sola eğik vaziyette ve Nesih kef'i gibi zülfeli olup serensiz bırakılmıştır. el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef ise elif ve lâm gibi dik vaziyette olup serensiz ve mühmelsiz yazılmıştır.

Güzel he: Eazza'llâh, devlet, sene, hamsimieh gibi bazı ibârelerdeki *he harflerinin formu* Mescid-i Muharib, Revak tecdîd kitabelerinde de görülür.

Lâmelif: Salâh ve el-İslâm kelimelerindeki muttasıl lâmelifler Burç inşâ veya tamir kitâbesindeki (583-589 arası) gibi “ **y** ” şeklinde olup lâm da elif gibi zülfelenmiştir. Yine el-İslâm kelimesindeki müstakil lâmelif ise makas formunda yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûs: Fî harf-i cerinde *yâ-yı ma'kûs* 25-30 dereCelik bir açı yapacak şekilde yukarıya doğru yükselmektedir. Aynı uygulamaya 575/1179 tarihli Şam Ümeyye Câmii tamir kitâbesinde, 587 tarihli Şürve b. Davud el-Hakkârî kabir kitâbesinde, 610 tarihli Revak Tecdîd kitabesinde, 649/1251 tarihli Konya Karatay Medresesi taçkapısında âyet kitâbesinde de rastlıyoruz (R. 40). Mescid-i Muharib kitabesinin 6. satırındaki ilâ harf-i cerindeki *yâ-yı ma'kûs* da bundan farklı değildir. Bunun yazıya hareketlilik getirme amacı taşıdığı söylenebilir.

Zülfe kabul eden harflerin zülfeleri Mescid-i Aksâ mihrap kitâbesindeki benzerleriyle aynı olup bu harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: el-Medrese, el-mübâreke, sene ve hamsimie gibi sonunda kapalı te bulunan kelimelerin bu harfleri dışında kitabedeki kelimeler yuvarlak noktalarla noktalanmış bulunmaktadır. Kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti tespit edemedik. Yalnız el-medrese, sultân, el-islâm, el-müslimîn, Yusuf, İdris, sene, hams kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bir yandan med işaretine bir yandan fethaya benzeyen aynı işaretler kullanılmıştır. Sadece sîn harfi üzerinde bulunmaları bunların tırfil ve üç nokta gibi sîn için kullanılmış bir temyiz işareti olabileceğini hatıra getirmektedir.

Tezyinât: Besmele'de keşîdeli sîn harfi üzerindeki boşluğa iki kollu bir rûmî motifi işlenmiş, sondaki er-Rahîm'in mîm harfinin ucuna bir tepelik motifi eklenmiştir. Yine aynı satırda Besmele'den sonraki âyetin başındaki vâv, biküm kelimesindeki mîm, min harf-i cerindeki nûn, nimetin kelimesindeki güzel he, femin kelimesindeki nûn harflerinin uçlarına da çeşitli tepelik motifleri eklenmiş bulunmaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 91-95 (35). Hawari, 2009: 220. 403-415. Korn, 2009a: 381.

4.1.11. Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi (583-589/1187-1193 arası)

Kudüs İslâm Müzesinde sergilenen, metninden Salahaddin Eyyûbî zamanında Sabıkuddin Osman el-Mecdî adlı bir zatın inşasını üstlendiği bir burç kitabesi olduğu anlaşılan bu eserin üst ve yanlarıyla birlikte özellikle altta tarih satırı tamamen kırık, tahrip olmuş haldedir. Ufkî dikdörtgen formda 140x100 cm. ölçülerindeki mermer kitabe dört cetvelle beş satıra bölünmüş olup Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metne sahiptir.

Resim No: 11a

Kitâbe Metni:

1	؟؟؟ (هذا) البرج (المبارك) ؟؟؟
2	... .. صلاح الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين ...
3	... .. يوسف بن ايوب محي دولة امير المؤمنين ادام الله ايام
4	... .. سابق الدين عثمان بن محمد المجدى ...
5	؟؟؟ ؟؟؟ ؟؟؟ ؟؟؟

Okunuşu:

1	??? ??? (hâzâ) el-burc e(l-mübârek)
2	... .. Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn ...
3	... .. Yûsufü'bnü Eyyûbe muhyî devleti Emîri'l-mü'minîn <i>edâma'llâhu</i> <i>eyyâme</i> ...
4	... .. Sâbiku'd-dîn Osmân bin Muhammed el-Mecdî .. ..
5	??? ??? ??? ???

Türkçe Anlamı:

... Dünya ve dinin salâhı, İslâm ve Müslümanların sultanı, emîrü'l-mü'minîn'in devletini diriltten, Eyyub oğlu Yusuf. Allah (onun saltanat) günlerini

dâim eylesin. Muhammed oğlu Sâbiku'd-dîn Osman el-Mecdî ... (bu mübârek) burcu

...

Değerlendirme:

Yazı, mozaik kitabelerde gördüğümüz gibi küt ve tıknaz olmayıp müfredat-mürekkebât ölçü ve kaidelerine daha uygun bir şekilde işlenmiştir.

Kitabede Selçuklu Celî üslubunun devamı niteliğinde şakulî harflerin yukarıdan aşağıya doğru inceldiği, *eliflerin* alt uçlarının sola doğru kıvrıldığı (edâme kelimesinin ikinci elifi gibi), *lâmeliflerin* aynen “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla dikkat çektiği görülmektedir. Sultân kelimesindeki *bitişik elif*, müstakil elif gibi alt ucu bir çıkıntı halinde verilmiştir.

Lafzatullâh: edâma'llâh ibaresinde bulunan lafza-i celâl, baştaki elif harfinden sondaki he harfine doğru harflerin boy bakımından bir önceki harften daha kısa tutulması suretiyle yazılmış olup mahtûfe tarzında açık olmakla birlikte muhakkaka tarzındaki kapalı şekli andıran he harfi ile dikkat çekmektedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi başındaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle ve dal harfinin sâidi de hafif sola eğik olarak yazılmıştır.

Sîn: Sultân, el-İslâm, Sâbık ibarelerindeki sînler dendansız ve keşîdeli yazılmıştır.

Sâd: Salâh kelimesinde sâd harfinin meşklerde gördüğümüz başlangıç kısmının belirtilmesi ilginçtir.

Lâmelif: Salâh ve el-İslâm kelimelerindeki lâmelifler “ **y** ” şeklinde ve zülfeli olarak, el-ecell kelimesindeki lâmelif ise, alabildiğine dik lâm harfini çaprazlama kesen elifin oluşturduğu makas formunda yazılmıştır. Subhu'l-A'sâ'da lâmelifin bu formu için “muhakkaka” tabiri kullanılmıştır (Kalkaşendî, 1914: 117).

Yâ-yı ma'kûs: Muhyî kelimesinde *yâ-yı ma'kûsun* keşidesinin satırın yukarisına doğru yükselmesi bir Eyyûbî Celîsi özelliğidir.

Zülfe: Salâh ve İslâm kelimelerindeki lâmelifler müstakil olmadığı halde lâmları *zülfelemmiştir*. Zülfeler Mescis-i Aksâ mihrap ve diğer bazı kitabelerde rastladığımız -harfi neredeyse ortalayacak şekilde aşağıya doğru uzayan- formda

olmayıp küt fakat biraz daha sivri işlenmiştir. Sa‘deddin Gâzî Kabir Kitâbesi (587/1191)’ndeki el-İsfehselâr kelimelerinde olduğu gibi burada da lâmeliflerin lâm harfleri, muttasıl olmasına rağmen müstakil gibi zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğ̈er okutma işaretleri: Noktalı harflerin hemen hemen tamamı, dairevî noktalarla noktalanmış olup üç yerde görülen fethadan başka herhangi bir hareke ve okutma işareti kullanılmamıştır.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 117, 136-140. Ayyubid Jerusalem, 2009: vi (XIV).

4.1.12. Burç? İnşâ veya Tamir Kitâbesi (583-589/1187-1193 arası)

Kudüs İslâm Müzesinde sergilenen üst, alt ve yanlarından kırılmış ve ortadan çatlayıp ayrılmış iki parça halindeki bu eksik kitabe kareye yakın formda 125x110 cm. ebadında olup kalem kalınlığından biraz daha iri cetvellerle ayrılmış beş satıra Arapça metin Eyyûbî Celf Sülüsü ile yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabenin hangi yapı ile alakalı olduğu belli değildir. Muhtemelen Salahaddin Eyyûbî zamanında hayırsever biri tarafından yapılan burç inşa ya da tamiri gibi bir hayır işini belgelemektedir.

Resim No: 12a

Kitâbe Metni:

... عند الله ؟ ...	1
... (الملك) الناصر صلاح الدنيا والدين ...	2
... مولانا الملك المؤيد المظفر المنصور ...	3
... الفقير الى الله حرديك بن ع ...	4
... حمه... الى الله ح...	5

Okunuşu:

1	... ında'llâhi? ... (üstten yarıdan fazlası olmadığı için net okunamıyor)
2	... (el-Melik) en-Nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn ...
3	... Mevlânâ el-Melikü'l-müeyyed el-Muzaffer el-mansûr ...
4	... el-fakîr ila'llâhi Hardîk? bin A... ..
5	... hımeû? ... ila'llâhi? h...

Türkçe Anlamı:

... Muzaffer, dünya ve dinin salâhı. Desteklenmiş, yardım görmüş, muzaffer efendimiz... Allâh'a muhtâç...

Değerlendirme:

Lafzatullâh: ila'llâh ibaresinde bulunan Lafza-i celâl, baştaki elif harfinden sondaki mahtûfe tarzındaki he harfine doğru harflerin boy bakımından bir önceki harften daha kısa tutulması suretiyle yazılmıştır.

Elif: Yazıda şakulî harflerin yukarıdan aşağıya doğru incelendiği, özellikle en-nâsır kelimesi ve ilâ harf-i cerindeki gibi eliflerin alt uçlarının sola doğru kıvrılarak muşaar tarzda yazıldığı görülmektedir. En-Nâsır ve ed-dünyâ kelimelerinin *bitişik elifleri* müstakil elifmiş gibi alt uçları çıkıntılı olarak belirtilmiştir.

Sâd: Önceki kitabede Salâh kelimesinde gördüğümüz gibi burada da en-Nâsır ve Salâh kelimelerindeki sâd harflerinin çıkıntı halinde gözüken başlangıç kısımları vurgulanmıştır.

Kef: el-melik ve hardik? kelimelerinde sonda bulunan kef'ler elif ve lâm harfleri gibi dik yazılmış ve bazı Eyyûbî kitabelerinde rastladığımız serenli örneklerin aksine serensiz bırakılmıştır.

Güzel he: Yalnız Lafza-i celâl'dekini görebildiğimiz güzel he açık şekliyle yazılmıştır.

Lâmelif: Salâh ve Mevlânâ kelimelerinde görülen müfret ve muttasıl lâmelifler kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” şeklinde ve zülfeli olarak yazıldığı görülmektedir. Salâh kelimesindeki lâmelif'in lâm'ının bariz şekilde sivri olan zülfesi dikkat çekicidir.

Hemze: El-Müeyyed kelimesinde vâv harfi üzerinde bulunması gereken *hemzenin* yazılmadığı görülmektedir.

Zülfe: Salâh ve har? kelimelerinde başta gelen hı harflerinin meddeleri küçük bir kanca şeklindedir. Salâh kelimesindeki lâmelif sâd harfine bitişik olmasına rağmen lâm'ı kural dışı olarak zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: ed-dünyâ gibi noktalanmamış kelimeler bulunan kitabe parçasında noktalar yuvarlak şekildedir. Kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti, tirfil vs. bulunmamaktadır.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kitabeyle ilgili herhangi bir yayına rastlamadık.

4.1.13. el-Melikü'l-Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii İnşâ Kitâbesi (589/1193)

el-Melikü'l-Efdal Ali'nin inşa ettirdiği ve 1995'teki tamirat esnasında batıya doğru genişletilmiş olan caminin kareye yakın formda 72x55 cm. ebadındaki mermer inşâ kitabesi, basit mihrab nişinin yukarısına yerleştirilmiş olup in situ değildir (Hawari, 2009: 238). Birbirinden cetvellerle ayrılmış altı satırdan ibaret Arapça metin Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 13ab

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْرٌ بِعِمَارَةِ هَذَا الْمَسْجِدِ
2	الشَّرِيفِ وَالدرَجَةِ الْمُبَارَكَةِ مَوْلَانَا الْمَلِكِ الْأَفْضَلِ نُورِ الدُّنْيَا
3	وَالدِّينِ خَادِمِ بَيْتِ اللَّهِ الْمُقَدَّسِ وَحَافِظِهِ مِنَ الْمُرْدَةِ الْكَافِرِينَ
4	أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مَوْلَانَا الْمَلِكِ النَّاصِرِ صَلَاحِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ يُونُسَ
5	بْنَ أَيُّوبَ قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ وَنُورَ ذَرِيحِهِ ابْتِغَاءَ رِضْوَانِهِ فِي شَهْرِ سَنَةِ تِسْعٍ
6	وَتِسْعِينَ وَمِائَةٍ بِتَوَلَّى الْفَقِيرِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ عَزَّ الدِّينِ جَرْدِيكَ مَتَوَلَّى الْحَرْبِ بِالْبَيْتِ الْمُقَدَّسِ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera bi 'imâratî hâze'l-mescidi'
2	ş-şerîfi ve'dereceti'l-mübâreketi Mevlânâ el-Melikü'l-Efdal Nûru'd-dünyâ
3	ve'd-dîn Hâdimü Beyti'llâhi'l-Mukaddes ve Hâfızuhû mine'l-meradeti'l-kâfirîn
4	Ebü'l-Hasan Ali bin Mevlânâ el-Meliki'n-Nâsır Salâhı'd-dünyâ ve'd-dîn Yûsufe'
5	bni Eyyûb <i>kaddesa'llâhu rûhahû ve nevvera darîhahû ibtiğâen rıdvânehû</i> fi şühûri seneti tis'in
6	ve semânîne ve hamsimietin bitevelli'l-fakîri ilâ rahmeti'llâhi 'İzzi'd-dîn Cerdîk mütevelli'l-harbi bi'l-Beyti'l-Makdis

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. *Allah sırrını takdîs ve kabrini tenvîr eylesin* Mevlânâ Melik Nâsır, dünya ve dinin salâhı (Salâhaddîn) Yusuf b. Eyyûb'un oğlu MEVLÂNÂ MELİK EFDAL, dünya ve dinin nûru (NÛREDDÎN), Allâh'ın mukaddes evinin (Beytü'l-Makdis'in) hizmetkârı ve âsî kâfirlere karşı muhâfızı, EBÛ'L-HASAN ALİ, 589 senesi aylarında Beytü'l-Makdis'deki harp mütevellîsi: Allah'ın rahmetine muhtaç İzzeddîn Cerdik'in mütevellîğinde, Allah rızası için bu şerefli mescidin ve mübarek derecenin imarını emretti.

Değerlendirme:

Bu Eyyûbî kitabesinin ilk satırı Berhcem'in stampajında yoktur.

Besmele: Berchem'in stampajında bulunmayan birinci satırda, acemice yapılmış tamirat sebebiyle Besmele'nin form bakımından bozulduğu görülmektedir. Lafzatullah ile, birbirine uymayan iki elif-râ formuna, er-Rahmân kelimesi başında fazladan bir elifin varlığına dikkat edildiğinde tamiratın âdetâ tahribata dönüştüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Lafzatullâh: Besmele'deki hariç üç yerde bulunan Allah lafızlarında he'ler mahtûfe tarzında açık olup elif'ten he'ye harf boylarının kademe kademe küçüldüğü görülmektedir. Tamirat gördüğü anlaşılan, Besmele'deki lafza-i celâl'in formu diğerlerinden tamamen farklıdır. Ehil olmayanlarca yapılan bu tamirat neticesi elif ve lâm aynı boy ve hizada, ikinci lamın üstü öncekilerle aynı hizada olmakla birlikte boyu bunların iki katı olarak aşağıya doğru uzatılmış ve sondaki he harfi de muhakkaka tarzında kapalı şekliyle yazılmıştır.

Elif: Yukarıdan aşağıya doğru incelerken inen ve alt uçları sola doğru kıvrılarak son bulan eliflerden Eyyûb kelimesindeki elifin kıvrımı biraz daha yukarıya uzatılarak ye harfiyle bitştirilmiştir.

Sâd: Nâsır ve Salâh kelimelerindeki sâd harflerinin mebdeleri meşklerdeki gibi çıkıntılı uygulanmıştır.

Kef: el-mübâreke ve el-kâfirîn ibarelerinde ortada bulunan kef'ler eğimli, zülfeli fakat serensiz yazılmıştır. El-Melik ve Cerdîk kelimelerindeki sonda gelen kef'ler de serensiz olup elif ve lâm gibi dik yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, el-Efdal, Salâh kelimelerinde gördüğümüz müfret ve muttasıl *lâmelifler* kolları iki yana açılmış “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla yine dönemin özelliğini yansıtmaktadırlar.

Yâ-yı ma'kûs: Beşinci ve altıncı satırdaki *fî, ilâ, bitevellî ve mütevellî* ibarelerindeki yâ harfleri ma'kûs şekliyle satır çizgisine 25-30 dereCelik bir açıyla yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, dâl, kef gibi zülfe kabul eden harfler zülfelenmiş olup bunlar sivri değil küt tabir edilen şekildedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Müsait boşluklar bulunmakla birlikte bir iki istisnâ dışında kitabe hem noktasız hem de harekesiz bırakılmıştır. Salâhiyye Medresesi inşâ (588/1192-93) kitabesindeki gibi, fetha harekesi diyebileceğimiz işaretlerin burada da sadece el-makdis, kaddese, sene ve hams kelimelerinde sîn harfleri üzerinde bulunması ilginçtir.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayımlar:

Berchem, 1922: 96-99 (36). Hawari, 2009: 237-239 (Pl. 12.37).

4.1.14. Melik Âdil Sikâye (Mathara) İnşâ Kitâbesi (589/1193)

Yalnız giriş holü günümüze gelebilmiş Melik Âdil Sikâye'si, Sûku'l-Kattânîn'in (Pamukçular Çarşısı'nın) güney kısmında yer almakta olup Bâbu'l-Mathara'ya (Abdesthâne Kapısı'na) yakındır (Hawari, 2009: 260). Sikâye'nin kemerli kapı girişinin alınlık tablasına yerleştirilmiş ufkî dikdörtgen formda 74x48 cm. ebadındaki mermer kitabesinde Arapça metin, araları cetvelli sekiz satıra Eyyubî Celif Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 14a

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَمْرٌ بِعَمَلِ هَذِهِ السَّقَايَةِ الْمُبَارَكَةِ
2	السَّعِيدَةِ مَوْلَانَا السَّيِّدِ الْأَجَلِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ الْمُظْفَرِ
3	الْهَمَامِ نَاصِرِ الْإِسْلَامِ غِيَاثِ الْإِنَامِ سَيْفِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ
4	سُلْطَانِ جَيْوشِ الْمُسْلِمِينَ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي خَلِيلٍ
5	أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ آدَامِ اللَّهِ قُدْرَتِهِ وَأَعْلَى أَبْدَانِ كَلِمَتِهِ
6	وَنَصْرٍ فِي الْخَائِفِينَ أَعْلَامِهِ وَالْوَيْتَةِ بِمُحَمَّدٍ وَآلِهِ
7	وَذَرِيَّتِهِ فِي شَهْرِ شَوَّالٍ سَنَةِ تِسْعٍ وَثَمَانِينَ وَخَمْسٍ مِائَةٍ
8	وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَصَلَوَاتُهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلَامٌ تَسْلِيمًا

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biameli hâzihi's-sikâyeti'l-mübâreketi'
2	es-sâdeti Mevlânâ es-Seyyidü'l-Ecellü'l-Melikü'l-Adilü'l-Muzaffer
3	el-Hümâm Nâsîru'l-İslâm Gıyâsü'l-enâm Seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn
4	Sultânü cüyûşi'l-müslimîn Ebûbekr Muhammedü'bnü Eyyûb Halîlü
5	Emîri'l-mü'minîn <i>edâma'llâhu kudretehû ve a'lâ ebeden kelimetehû</i>

6	<i>ve nasara fi'l-hâfikayni a'lâmehû ve elviyetehû bi-Muhammedin ve âlihî</i>
7	<i>ve zürriyyetihî fi şehri Şevvâl senete tis'in ve semânîne ve hamsimietin</i>
8	<i>ve'l-hamdü lillâhi ve salevâtühû alâ Seyyidinâ Muhammedin ve selleme teslîmen</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Mevlânâ, yüce seyyid, âdil muzaffer melik hümâm, islâm'ın yardımcısı, halkın istinadgâhı, dünya ve din kılıcı, Müslüman ordularının sultanı, emîrû'l-mü'minînin dostu: Eyyûb oğlu Ebûbekir Muhammed 589 senesi Şevval ayında bu mübârek mutluluk verici sikâyenin yapılmasını emretti. *Allah, Hz. Muhammed'in, aile ve zürriyetinin hürmetine, O'nun (Sultan Ebûbekir'in) kudretini dâim, kelimesini ebeddiyyen âlî eylesin. Doğuda ve batıda onun alem ve bayraklarına zafer bahşeyesin. Allah'a hamdolsun. Salevâtı ve selâmi Efendimiz Hz. Muhammed'in üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da söz edilen Bismelenin yazılış sûretlerinden râ'ların "mecnûa" tarzında olduğu ikinci şekle uygundur. (Kalkaşendî, 1914: 139)

Lafzatullâh: Besmele'de, beşinci ve sekizinci satırlarda toplam üç defa tekrarlanan lafza-i celâl'de harfler, elif'in başından he'nin başına doğru bir hat çekildiğinde 40-45 dereCelik bir açı oluşturacak şekilde boy sıralamasına sahip olup baştaki elif ve lâm'lar zülfelenmiş, sondaki he harfi de mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi dördüncü ve sekizinci satırlarda iki defa görülmektedir. Aynı şekle sahip her iki ibarede mîm-hâ bitişi ideal formda değildir.

Elif: Kitabedeki müfret elif harflerinin kuyrukları sola kıvrık olarak muşaar elif tarzında yazılmıştır.

Sîn, şın: el-İslâm, el-müslimîn, şehir, Şevvâl, sene, tis'in, hams, Seyyidinâ, selleme, teslîmen kelimelerindeki dendansız ve bir kısmında keşîdeli sîn'lere mukabil; Bismillâh, es-sikâye, es-saîde, es-seyyid, sultân ve seyf kelimelerindeki sîn'ler

dendanlı yazılmıştır. Bunlardan özellikle şehir, Şevvâl ve seyyidinâ kelimelerindeki sîn ve şın keşîdeleri diğerlerinden daha uzun ve daha meyilli tutulmuş olup, fî harf-i cerlerinin yâ-yı ma‘kûslarıyla yarışacak derecede satıra 20-25 dereCelîk bir açı oluşturarak yazıya hareketlilik getirmişlerdir.

Sâd: Nâsır ve salevâtüh ibarelerinde sâdların mebde’leri izhar edilmiş, nasara’daki sâd’da ihmal edilmiştir.

Kef: el-mübâreke, Bekir, kelimete hû ibarelerindeki başta ve ortada duran kef’ler Nesih hattında görülen şekliyle zülfeli ve fakat serensiz yazılmışlardır. El-Melik kelimesindeki sonda duran kef de serensiz olup lâm’a paraleldir.

Lâmelif: Mevlânâ, el-Ecell, el-İslâm, el-enâm, a‘lâ ve a‘lâmehû kelimelerinde mevcut lâmelif’ler “**y**” şeklini andıran formlarıyla yine bu dönemi karakterize eden unsurlardandır.

Yâ-yı ma‘kûs: Altıncı ve yedinci satırlardaki fî harf-i cerlerinde yâ’lar ma‘kûs şeklinde olup satır çizgisiyle 25-30 dereCelîk bir açı oluşturmaktadırlar.

Zülfe: Elif, lâm ve dâl harfleri zülfelenmiş olup yuvarlak vaziyettedirler. A‘lâ ve a‘lâmehû ibarelerindeki bitişik lâmeliflerde lâm’ın zülfelenmiş olması bir yana, dikkat çekmek gerekir ki bu harfin elifleri burada Nesih hattındaki gibi zülfelenmiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi kef için de söz konusu olan bu durum, kitabelerin yazı karakteri için özellikle batılı epigrafistler tarafından ifade ve kabul edilen “Neshî” adlandırması lehine belki bir delil sayılabilir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede nokta ve hareke, yok denecek kadar azdır. Besmele’nin bâ’sı altında bir nokta, sîn’i üzerinde med işareti, Nâsır kelimesinde bir nokta ve Sultân kelimesi üzerindeki fetha dışında başkaca ne bir nokta ne de hareke ve diğer okutma işaretlerinden herhangi biri görülmemektedir.

Tezyinât: Bazı Eyyûbî kitabelerinde Besmele üzerinde gördüğümüz bir takım nebâtî tezyinât yerine burada sîn üzerinde med işaretine benzer bir şekil bulunmakta olup kitabede herhangi bir tezyinî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Berchem, 1922: 103-109 (38). Hawari, 2009: 260.

4.1.15. Câmîu'l-Meğâribe (590/1194) Kelime-i Tevhîd Kitâbesi

Salahaddin'in oğlu Melik Efdal tarafından 590/1194'te inşa ettirildiği kaydedilen Câmîu'l-Meğâribe'nin (Hawari, 2009: 241) giriş cephesinin orta kısmındaki mihrabın yukarısına tespit edilmiş olan 30 cm. çapında dairevi mermer kitabe bir cetvelle, eşit olmayan iki dilime ayrılmıştır. Herhangi bir tarih kaydı taşımamakla birlikte bu kitabeyi yazı karakterinden hareketle Eyyûbî örnekleri arasına dahil ettik. Değilse, erken Memluk eserleri arasında sayılabilir.

Resim No: 15ab

Kitâbe Metni:

لا اله الا	1
الله محمد رسول الله	2

Okunuşu:

1	Lâ ilâhe illâ
2	Allâh, Muhammedün Rasûlü'llâh

Türkçe Anlamı:

Allah'tan başka tanrı yoktur. Muhammed, Allah'ın Rasûlüdür.

Değerlendirme:

Bir cetvelle, eşit olmayan iki dilime ayrılmış daire formu içerisine Kelime-i Tevhîd'in yazıldığı bu kitabede, cetvelin üst kısmındaki küçük dilimde ibareler tek satır oluştururken, daha geniş olan alttaki büyük dilimde ibareler, bu forma göre istiflenmiştir. Yazı güzel bir Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle dik kesim tekniğiyle mermere hakkedilmiştir.

Lafzatullâh: Birinde şedde diğerinde fetha işaretinin kullanıldığı Allah lafızları, teşrifata uyularak istifli dilimin üst kısmına yerleştirilmiş olup, Rasûl kelimesinin lâm harfi ile birlikte bu iki Lafza-i celâl kitabenin ortasında dengeli bir görünüm arz etmektedirler. İsm-i celâl'lerin yazımında harflerin, baştaki elif'den sondaki he harfine doğru, kademe kademe nüzûl ettiği görülmektedir. Bu özellik,

kelimenin, bilinen şeklini ve ideal nisbetlerini kazanana dek hüsn-i hat macerasındaki en mühim merhalelerden birini temsil etmektedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfindeki mîm ile Rasûl kelimesindeki vâv harfinin istifteki konumları yukarıda sözü edilen dengeyi destekler mahiyettedir. Ayrıca mîm harfî aşağıya bakan şekliyle değil müdgame şeklinde olduğu gibi yukarıya bakar şekildedir.

Şâkulî harfler: Tek satır halindeki üst dilimde lâmelif, elif ve lâm harflerinin dağılımında denge ve simetri yanında, dönemin karakteristik bir özelliği olarak yukarıdan aşağıya doğru kalem hareketinde kılıç gibi incelme özelliği gösteren elif, lâm gibi harflere burada kalem hakkının verildiği tespit edilebilmektedir.

Lâmelif: Küçük dilimdeki lâmeliflerden birincisi için makas şeklinde merşûka tarzı tercih edilmiş, ikincisinde lâm ve elif sağa ve sola iyice açılmış vaziyette olmayıp gayet dik birer vaziyet almışlardır.

Zülfe: Elif ve lâm harflerinde gördüğümüz zülfeler sivri değilse de küt de sayılmazlar. Mescid-i Aksâ mihrap ve kitabelerindeki zülfelere nisbetle daha makul ölçülere sahiptir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabe metninde herhangi noktalı bir bulunmamaktadır. Hareke ve okutma işareti olarak iki fetha ile bir şedde kullanılmıştır.

Tezyinât: Dairenin oluşturduğu çerçeve içerisine ibareler istiflenirken aralardaki boşluklar çeşitli bitkisel motiflerle değerlendirilmiştir.

Yayınlar:

Hawari, 2009: 241-243.

4.1.16. Emîr Zeyneddîn el-Hakkârî Kabir Kitâbesi (592/1195-96)

1874'te Sahre'nin içinde bulunmuş şakulî dikdörtgen formda 38x64 cm. ebadındaki, araları cetvelli 10 satırı kalmış mermer kabir kitabesi (Berchem, 1925: 299) Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Âyete'l-Kürsî'nin baş taraftan noksan kısmı dikkate alınırsa kitabenin aslında Besmele'yle birlikte 13 satırdan ibaret olduğu anlaşılır.

Resim No: 16a.

Kitâbe Metni:

8	1
(يشفع) عنده الا باذنه يعلم ما بين	2
(ايديهم) وما خلفهم ولا يحيطون	3
(بشيء م)من علمه الا بما شاء وسع	4
(كرسيه) السموات والارض ولا	5
(ولا يؤ)ده حفظهما وهو العلى	6
(العظيم)م هذا (قبر) الامير زين الدين	7
( ) بن على بن عبد الله الحكارى	8
(الله) توفى فى سنة ( ) اثنين	9
(وتسبعين وخمس مائة)	10

Okunuşu:

1	.....
2	(yeşfe'u) indehû illâ biiznihî ya'lemü mâ beyne

⁸ Bu satır okunamaz durumdadır.

3	(eydîhi)m ve mâ halfehüm ve lâ yühîtüne
4	(bişey'in mi)n ilmihî illâ bimâ şâe vesî'a
5	(kürsiyyühü)s-semâvâti ve'l-arz ve lâ
6	(ve lâ) yeûdühû hıfzuhümâ ve hüve'l-Aliyyü'
7	(l-Azî)m. ⁹ Hâzâ (kabru)l-Emîr Zeyni'd-dîn
8	() bin Ali bin Abdillâh el-Hakkârî
9	(Allâh) tüvüffiye fî seneti ( ) isneyni
10	(ve tis)'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

..... “İzni olmadıkça katında kimse şefaath edemez. O onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir. O dilemedikçe kimse O'nun ilminden bir şey kavrayamaz. Egemenliğı gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.” Bu, Abdullah oğlu Ali oğlu Hakkârîli Emîr Zeyneddin'in kabridir. *Allah ona rahmet eylesin.* 592 senesinde vefat etmiştir.

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Büyük bir ihtimalle kitabede mevcut olduğunu düşündüğümüz Besmele'de ve Âyete'l-Kürsî'nin başında geçenlerle birlikte kitabede üç yerde bulunan ve sadece Abdullâh ismindekini görebildiğimiz Lafza-i celâlde harfler, eliften he'ye kademe kademe küçülürken mahtûfe tarzındaki açık he harfinin ucunun muhakkaka tarzındaki gibi bitişme özelliğı göstererek elifin başlangıç noktasına yukarıya geriye doğru hareketi, harflerin nüzul çizgisini işaretler gibidir.

Elif: Kitabedeki müfret elifler dönemin karakteristiğı olan kuyrukları sola kıvrık şekilde muşaar elif tarzında yazılmıştır.

⁹ Bakara, 2/255.

Kef: el-Hakkârî kelimesinde kef Nesih yazıdaki gibi zülfelenmiş, serensiz yazılmıştır.

Güzel he: Abdullâh, sene ve hamsimie kelimelerinin sonlarındaki he'ler uçları tûvüffiye'deki yâ-yı ma'kûsun istikametine uygun olarak geriye doğru biraz abartılı şekilde uzatılmıştır. Aynı uygulamaya Kudüs Mescid-i Muharib kitabesinde de rastlanır.

Hemze: el-Müezzin kelimesinde vâv'ın üstünde olması gereken hemze yazılmamıştır.

Lâmelif: Merşûka tarzında yazılan el-emîr kelimesindeki lâmelif hariç diğer müfret lâmelifler muhakkaka tarzında yazılmışlardır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Tûvüffiye kelimesindeki fi terkibi 35-40 dereCelik bir açı yapacak şekilde yâ-yı ma'kûsla yazılmıştır. Benzer uygulama Kudüs Mescid-i Muharib kitabesinde de mevcuttur.

Zülfe: Bilhassa elif ve lâmeliflerde fark edileceği üzere zülfeler Mescid-i Aksâ mihrap kitabesindeki zülfelerle aynı formdadır. Yani yukarıdan aşağıya uzayarak bu harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmiştir. Benzerlik zülfeyle sınırlı olmayıp vâv, hâ ve başka harf ve terkiplerde de görülür.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Bir iki hareke ve birkaç noktadan başka yazıda noktalama ve sair okutma işaretleri kullanılmamıştır.

Tirfil: es-Semâvât ibaresindeki sîn harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Berchem, 1925: 299-301 (227).

4.1.17. Salahaddin Mektebi İnşâ Kitâbesi (595/1198-99)

Hareme-i Şerif'in batısındaki Bâbü's-sekîne'de ufkî dikdörtgen formda 98x30 (A) ve 80x30 (B) cm. ebadlarında iki ayrı levhadan ibaret Arapça kitabe araları cetvelsiz dörder satıra Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 17ab

Kitâbe Metni:

A

1	بسم الله الرحمن الرحيم رحم الله من ترحم على الفقير الذى بنا هذه البقعة المباركة وجعلها
2	مكتبا على اولاد المسلمين عامة لتعلم القران فيها وقف عليها الدار المعروف بدار ابى نعامه
3	تحت القبو مقابل باب المسجد الاقصى عمره الله تعالى ويكون اجرته تصرف به الى المعلم والدار فى يده
4	لاجرة تعلم الايتام والمساكين وما فضل من عمارة المكتب والدار واشعال القنديل

B

1	تحت القبو والماء للصبيان لغسل الالواح والشرب بشرط ان يكن
2	المعلم من اهل الدين والصلاح وهذا وقفا موبدا مخلدا لا يغير ولا
3	يبدل فمن بدله بعد ما سمعه الاية جعل الله سعيه مشكور وذنبه مغفور ونور مضجع صلاح
4	الدين رحمه الله وحفظ اولاده فى العز والتمكين وكتب ذلك شهور سنة خمس وتسعين وخمسمائة

Okunuşu:

A

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Rahîma'llâhu men terahhame ale'l-fakîri'llezî benâ hâzihi'l-buk'ati'l-mübâreketi ve ce'alehâ
2	mekteben alâ evlâdi'l-müslimîne âmmeten liteallümi'l-Kur'âni fihâ vekafe aleyhâ'd-dâra'l-ma'rûfe bi-Dâri Ebî Nuâmete

3	tahte'l-kabvi mukâbile bâbi'l-Mescidi'l-Aksâ <i>ammerahu'llâhu teâlâ</i> ve yekûnü ücretühû tusrafû bihî ile'l-muallimi ve'd-dâri fi yedihî
4	liücrati teallümi'l-eytâmi ve'l-mesâkîn ve mâ fadule min 'imârati'l-Mektebi ve'd-Dâri ve iş'âli'l-kandîli

B

1	tahte'l-kabvi ve'l-mâi li's-sıbyâni liğasli'l-elvâhi ve's-şürbi bişartı en yeküne'
2	l-muallimü min ehli'd-dîni ve's-salâhi ve hâzâ vakfen müebbeden muhalleden lâ yuğayyeru ve lâ
3	yübeddelü femen beddelehû ba'de mâ semî'ahû ¹⁰ el-âyetü <i>ceala'llâhu sa'yehû meşkûr ve zenbehû mağfûr ve nevvera madce'a Salâhi'</i>
4	<i>d-dîn rahumehu'llâhu ve hafıza evlâdehû fi'l-'izzi ve't-temkîn</i> ve kütibe zâlike şühûri seneti hamsin ve tis'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübarek yeri binâ edip orada Kur'ân öğrensiner diye Müslümanların bütün çocuklarına mektep yapan fakîre rahmet dileyenlere Allah da merhamet eylesin. Bu fakir *Allah ma'mûr eylesin* Mescid-i Aksâ'nın kapısı karşısındaki tonozun altında Ebû Nuâme'nin Evi diye maruf evi bu mektebe vakfetti. Ücreti muallime ve elindeki eve yetim ve miskinlerin eğitim ücreti için sarfedilecek. Mektebin ve evin imaretinden, tonoz altında kandil yakılmasından, levhaları yıkamak ve içmek üzere çocuklara verilecek sudan arta kalan, muallim dindar ve Salih olması şartıyla. İşte bu müebbed muhalled bir vakıf olarak vakfedilmiştir ki bozulamaz ve değiştirilemez. **Kim vasiyeti işittikten sonra değiştirirse (günahı, değiştirenlerin üzerinedir)** âyet. *Allah, sa'yini meşkûr, zenbini mağfûr ve Salahaddin'in kabrini pürnûr eylesin. Ona rahmet eylesin, evlâdını izzet ve temkîn içerisinde muhafaza buyursun.* Bu, 595 senesi aylarında yazılmıştır.

¹⁰ Bakara, 2/181.

Değerlendirme:

Besmele: Rahmân'daki nûn harfinin *mecmûa* tarzında yazılışı dikkate alınmazsa Rahmân ve Rahîm isimlerindeki râ'ların *müdğame* tarzında yazılması bakımından Besmele'nin yazılış suretlerinden *üçüncüsüne* dahil edilebilir.

Lafzatullâh: Kitabede beş defa tekrar eden Lafza-i celâlin harf boyları eliften he'ye doğru kademe kademe küçülmüş ve he mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

Elif: Elifler zülfeli olup alt uçları sola kıvrık olarak muşaar tarzda yazılmıştır. Besmele'deki ve benâ, Nuâme, Teâlâ, el-mesâkîn, mâ, kelimelerindeki ortada bulunan *muttasıl elifler* müfret elif'miş gibi alt uçları belirtilmiş olarak yazılmıştır.

Sîn, şın: Görülebildiği kadarıyla el-müslimîn kelimesindeki dendansız ve keşideli sîn harfi dışında, kitabedeki diğer bütün sîn ve şın harfleri dendanlı yazılmıştır.

Kef: mekteben, yekûnü, el-mesâkîn, el-mekteb, meşkûr, et-temkîn, kütibe gibi kelimelerde mevcut kefler serensiz bırakılmıştır.

Lâmelif: evlâd (2. satırdaki), el-elvâh, velâ ibarelerindeki lâmelifler makasa benzer şekilde yazılmıştır. Salâh ve es-salâh kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerle lâ, el-âyet ve evlâdihî kelimelerindeki müfret lâmelif'ler dönemin zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” şeklini andıran formdadırlar. Bazı kitabelerde gördüğümüz muttasıl lâmelif'lerin dik lâm'larına mukabil bu kitabede harfin lâ'm'ı sağa eğik vaziyette yazılmış olup müfret lâmelif'den farkı olmadığı da belirtilmelidir.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): el-aksâ kelimesindekiyle fî harf-i cerlerindeki yâ'ların yazımında ma'kûse şekli tercih olup, harf-i cerlerdeki yâ'lar satıra 25-30 dereCelik bir açıyla yükselmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin genellikle noktasız bırakıldığı kitabede el-mesâkîn ve sene kelimelerinde görülen fethadan başka herhangi bir hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: Liğasli, hams, tis'îne ibarelerindeki sîn harfleri üzerine bunların noktasız olduğunu belirtmek üzere tirfilleri konulmuştur.

Tezyînât: Ne kitâbe zemininde ne de ibare aralarındaki boşluklarda herhangi bir tezyinî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Berchem, 1922: 109-120 (39). Hawari, 2009: 264 (Pl. 12.96, Pl. 12.97).

4.1.18. Kubbetü's-Sahre Ahşap Trabzan İnşâ, Usta ve Kelime-i Tevhîd

Kitâbeleri (Melik Azîz, ö. 595/1198)

Sahre (kutsal kaya) etrafını çevreleyen ahşap trabzan, yani parmaklı korkuluğun kitâbeleri, ufkî dikdörgen formda 37,5x16,5 cm. ebadında çift taraflı inşâ ve usta kitâbesi ile şakulî dikdörtgen formda 17x38 cm ebadında Besmele ve Kelime-i Tevhîd ihtiva eden yeni yayınlanmış diğer bir kitâbeden ibarettir. Arapça metin Eyyûbî Celf Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Selâhaddîn'in oğlu Osman, Makrizî'nin yazdığına göre, 592 Şaban'ından (1196 Temmuz'undan) vefat ettiği 595 senesi sonuna (1199 Ekim'ine) kadar Kudüs'ü yönetmiştir (Auld 2009: 94).

Resim No: 18abc

Kitâbe Metni:

İnşâ ve Usta Kitâbesi:

عمل في ايام الملك العزيز ابي الفتح عثمان ابن الملك الناصر يوسف بن ايوب قدس الله روحه	A
وهو بنجارة ابو الخير ابن ابي على بن رحمة ويرجوا به عفو الله ونقشه ابوبكر واخوه عثمان اولاد الحج موسى رحمهم الله	B

Kelime-i Tevhîd Kitâbesi:

بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا الله وحده لا شريك له محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى اله وسلم	1
---	---

Okunuşu:

İnşâ ve Usta Kitâbesi:

A	Umile fî eyyâmî'l-Meliki'l-Azîz Ebi'l-fethi Osmân ibni'l-Meliki'n-Nâsır Yûsuf bin Eyyûb <i>kaddesa'llâhu rûhahû</i>
B	ve hüve binicârati Ebü'l-hayr ibni Ebî Ali bin Rahmet ve yercû bihî afva'llâhi ve nakaşehû Ebûbekir ve ehûhü Osmân evlâdü'l-Hâcc Mûsâ <i>rahimehümü'llâh</i>

Kelime-i Tevhîd Kitâbesi:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm lâ ilâhe illa'llâhu vahdehû lâ şerîke leh Muhammedün
---	---

Türkçe Anlamı:

İnşâ ve Usta Kitâbesi:

Allah rûhunu takdîs eylesin Eyyub oğlu Melik Nâsır Yusuf oğlu MELİK AZİZ EBÜ'L-FETİH OSMAN zamanında yapıldı. Bu, Rahmet oğlu Ebû Ali oğlu Ebü'l-hayr'ın marangozluğu ile olmuştur ki bu vesileyle Allah'ın afvını dilemektedir. Bunu Hacı Musa'nın evlâdı Ebûbekir ve kardeşi Osman nakşetmişlerdir (oymuşlardır). *Allah onlara rahmet eylesin.*

Kelime-i Tevhîd Kitâbesi:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Allâh'dan başka tanrı yoktur, O tektir, ortağı yoktur. Muhammed, Allâh'ın rasûlüdür *Allah'ın salevât u selâmı O'nun üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Sylvia Auld'un da söylediği gibi oyma işçiliği dikkatli ve keskin (Auld 2009: 94, 96), form bakımından güzel bir Eyyûbî Celî Sülüsü ile yazılıp nakşedilmiş bu trabzan kitâbeleri (A ve B), Kudüs'teki Eyyûbî kitâbeleri içinde yazı zemini müzeyyen tek örnektir.

Burgoyne ahşap trabzana ait tarihsiz fakat 6./12. yüzyıl sonunda işlendiği anlaşılan, Besmele ve Kelime-i Tevhîd yazılı (C olarak kaydettiğimiz) kitabenin yazı tarzını anlatırken, iyi kesilmiş bir Eyyûbî Neshi olduğunu, yazıda ne nokta ve hareke ne de diğer işaretler bulunduğunu, Besmele'nin bâ ve sîn'i hariç harflerin ölçü bakımından düzenli olduğunu, söylemiştir (Auld, 2009: 116).

Elif: Kitabedeki müfret elifler yukarıdan aşağıya doğru incelererek inmekte ve muşaar elif tarzında, kuyrukları sola kıvrılmaktadır.

Sîn: Yusuf kelimesindeki dendansız ve keşideli sîn harfi dışında kitabedeki diğer sîn harfleri dendanlı olarak yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimesi sonunda görülen kef dik olup, başka kitabelerdeki benzerlerinin aksine serensiz yazılmıştır. Şerîk kelimesinde sonda bulunmasına rağmen kef kurallara aykırı olarak boru kef tarzında yazılmıştır.

Lâmelif: Evlâd kelimesindeki müfret lâmelif dönemin zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” şeklini andıran formdadır. Kelime-i tevhîddeki müfret lâmelif’lerse makas tarzında yazılmış olup kolları kısadır.

Yâ-yı ma’kûs: Ebî kelimesindeki *yâ-yı ma’kûs*un 25-30 dereCelik bir açıyla yukarıya doğru yükselmesi, Salâhiye Medresesi, Mescid-i Muhârib, Revak Tecdîd gibi başka Eyyûbî kitabelerinde de rastlanan bir özellik olarak yazıya hareketlilik getiren unsurlardan biri sayılabilir.

Zülfe: Zemininde, rûmîli helezonik dairelerin ufkî 9, şâkulî 4, toplam 22 kez tekrarlandığı dikdörtgen çerçevede yazı, özellikle *zülfe*lerin formu bakımından Mescid-i Aksâ mihrap kitâbesiyle benzerlik arzeder. Elif, lâm gibi ilgili harfleri ortalayacak şekilde mübalağalı olarak işlenmiş bu tip zülfeler, kitâbeli bazı madenî eşya üzerinde de görülebilmektedir.

Kelime-i Tevhîd Kitâbesi: Üst kısmı kemerli pencere formundaki kitabe ortadaki bitkisel süsleme alanını firdolayı dönen çerçeve içinde bir yazı kuşağı oluşturmakta olup kemerin başladığı sağ taraftan Besmele ile başlayıp yine burada son bulmaktadır. Usta kitabesinden farklı olarak burada alt tarafta yazı, satır düzeni bozulmadan devam etmekte ve bakana ters vaziyette görünmektedir.

Besmele: Üst kısmı kemer şeklinde olan kitabenin bu kemer kısmına yazılmış olan Besmele’de bâ harfi bir elif kadar uzun, sîn dendanlı ve keşîdeli, mîm râ gibi mukavver, Lafzatullâh kemerin tepe noktasında ve açık şekilde he ile, er-Rahmân’daki nûn müdğame, er-Rahmân ve er-Rahîm’deki râ’lar *mecmûa* tarzında yazılmış bulunmaktadır.

Lafzatullâh: Besmele’de, Kelime-i Tevhîd ve salevât kısmında toplam dört defa tekrar eden Lafza-i Celâl’lerde sondaki he harfleri mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmış olup harf boyları baştan sona doğru küçülmektedir.

İsm-i Nebî: Kelime-i tevhîd'de geçen Muhammed ism-i şerifinde baştaki mîm müdğame tarzı gibi yukarıya dönük şekilde ve dâl harfi dik olarak yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabelerde noktalı harflerin tamamı noktalanmış değildir. Herhangi bir hareke ve okutma işareti de kullanılmamıştır.

Tezyînât: İnşâ ve usta kitâbesi zemini helezonik bitkisel bir motif silsilesi ile tamamen müzeyyen olup, bu zemin üzerine metin işlenmiştir. Kelime-i Tevhîd kitabesi zemininde herhangi bir motif bulunmamaktadır.

Yayımlar:

Berchem, 1925: 301-303 (228). Auld, 2009: 94-117. Bloom, 2009: 138. Hawari, 2009: 243-244 (Pl. 12.50).

4.1.19. Muhârib Mescidi (Câmi-i Saġîr) İmâret Kitâbesi (595/1199)

Muhammed bin Muhârib tarafından imareti emredildiği için Muharib Mescidi olarak da anılan Câmi-i Saġîr'in kapısı ile penceresinin yukarısında duvara tespit edilmiş bulunan ufkî dikdörtgen formda 65x50 cm. ebadındaki mermer Arapça kitabe, araları cetvelsiz sekiz satır halinde Eyyubî Celî Sülüsü'yle oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 19abc

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من
2	امن بالله واليوم الآخر واقام الصلاه واتا الزكاه ولم يخش الا الله
3	امر بعماره هذ المسجد المبارك العبد الفقير الراحى رحمه ربه
4	محمد بن محارب ثم اوقف على هذا المسجد ثلثه حوانيت من قبله حدها
5	من القبلة الى قساريه النصارا ومن الشرق الطريق وفيه تفتح ابوابهم
6	من الشام المسجد ومن العرب الى القساريه وقف على الامام والمودن
7	وربت المكان وحصره وقفنا صحيحا شرعيا فى العشر الاول
8	من ربيع الاول سنه خمس وتسعين وخمس مائه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm innemâ ya'mûru mesâcida'llâhi men
2	âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekâte ve lem yahşe illa'llâh ¹¹
3	Emera bi'imâratî hâze'l-mescidi'l-mübârek el-abdü'l-fakîru'r-râcî rahmete Rabbihî

¹¹ Tevbe, 9/18.

4	Muhammed bin Muhârib sümme evkâfe alâ hâze'l-mescidi selâsete havânîf min kibleyhi? haddühâ
5	mine'l-kibleti ilâ kasâriye en-nasârâ ve (mi)ne's-şark et-tarîk ve fihi tûftehu ebvâbühüm
6	ve mine's-şâm el-mescid ve mine'l-garb ile'l-kasâriye vukife ale'l-imâm ve'l-müezzin
7	Ve rabete? el-mekâne ve hasarahû? vakfen sahîhan şer'iiyyen fi'l-aşri'l-evvel
8	min Rebî'l-evvel senete hamsin ve tis'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **“Allah'ın mescidlerini ancak, Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar onarabilir.”** Bu mübarek mescidin inşasını Rabbisinin rahmetini uman fakîr kul Muharib oğlu Muhammed 595 senesi Rebîu'l-evvelinin ilk 10'unda emredip sonra bu mescide üç dükkânı şer'an sahîh bir vakıfla vakfetti.

Değerlendirme:

Besmele: Rahmân ve Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn'un *müdğame* tarzında yazılması bakımından, Subhu'l-A'şâ'daki Besmele'nin yazılış suretlerinden *üçüncüsüne* dahil edilebilir.

Lafzatullâh: Besmele'deki ile birlikte dört defa tekrar eden Lafza-i celâl'de kelimeyi oluşturan harflerin baştan sona doğru boyca küçüldüğü, baştaki elif ve lâm'ın zülfelendiği, sondaki güzel he'nin mahtûfe tarzında açık şekliyle yazıldığı görülmektedir.

İsm-i Nebî: Muhammed b. Muharib adında geçen ism-i Nebî, baştaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle ve dal harfinin sâidi ise hafif sola eğik olmalı iken tamamen dik olarak yazılmıştır.

Elif: Elif harflerinin alt uçlarının sola doğru alışıldık kıvrımlı yazımıyla birlikte, Besmele'de görüldüğü üzere bazı eliflerde bu kıvrım daha da mübalağalıdır.

Hemze: El-müezzin kelimesinde vâv'ın üstünde olması gereken hemze yazılmamıştır.

Sîn: Sene, hams, tis'îne ve hamsimietin kelimelerindeki sîn harfleri dendansız keşîde şekliyle yazılmıştır.

Fe, kaf ve vav başlarının üçgenimsi formu burada da vurgulanmıştır.

Kef: Ez-zekât ve el-mekân kelimelerindeki kef'lerin serenleri ile el-mübârek kelimesindeki kef'in ortasında bulunması gereken küçük kef işareti de oyulmamış, ihmal edilmiştir.

Güzel he: Kelime sonunda gelen he'lerin uçları ilâ'daki yâ-yı ma'kûsun istikametine uygun olarak geriye doğru abartılı bir şekilde uzatılmıştır. Aynı uygulama, salât ve zekât kelimelerindekinin aksine, hasarahû kelimesindeki müstakil he'de de görülür.

Lâmelif: el-âhir, es-salât, el-imâm, el-evvel kelimelerinde aynen “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla dönemin özelliğini yansıtan lâmeliflere mukabil, illa'llâh ibaresinde bunların aksine makas şeklindeki lâmelif tercih edilmiştir.

Yâ-yı ma'kûs: İlâ harfî cerindeki yâ-yı ma'kûs satıra paralel değil de yukarıya doğru uzanmaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalar yuvarlak olarak oyulmuştur. Bazı kelimelerin noktaları konulmamış ya da eksik bırakılmıştır. İki yerdeki Lafzatullah'da *şedde* kullanılmış olup kitabede başka herhangi bir okutma işareti ve hareke bulunmamaktadır.

Tirfil: Metinde görülen toplam 9 adet tirfilin tamamı Besmele'deki, el-mescid, kasâriye, el-kasâriye, sene, hams, hamsimie, tis'îne kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde kullanılmıştır.

Tezyînât: Birinci satırda Besmele ile devâmındaki âyet arasına, farklı bir bitkisel motif oyulmuştur.

İleride değerlendirilecek Kubbetü'n-Nebî (I-Mirac) kitabesi gibi bu kitabede de Fas Karaviyyîn Camii mihrap kitabesinde (531/1137) müşahede edilen nûn, sîn gibi harflerin uç ve sonlarının Mağribî yazısına has mubalağalı takvîr ve

uzatmalarının benzerleri bulunmaktadır. Birinci satır sonundaki men ibaresindeki nûn-ı râî'nin ucu devam ettirilerek bir kanca şeklini almıştır ki Karaviyyîn Camii mihrap kitabesinde bin kelimesinin nûn'unu andırmaktadır (R. 27).

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Walls ve Abul-Hajj, 1980: ? (XX). Hawari, 2009: 243-244 (Pl. 12.50).

4.1.20. Melik Mansûr Muhammed? Tamir Kitâbesi (595 veya 596/1202-3)

Eyyubî Celî Sülüsüyle yazılmış olan kitabenin bu kırık ve eksik parçası 30x30 cm. ölçülerinde olup Berchem bunu, Melik Mansûr Muhammed'in bir tamirat kitâbesine ait olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur (Berchem 1922: 120-123).

Resim No: 20a

Kitâbe Metni:

... رمون اسس	1
... (الدنيا) والدين بن عثمان	2

Okunuşu:

1	... rimûn ¹² üssise
2	... (...?... 'd-dünyâ) ve 'd-dîn bin Osman

Türkçe Anlamı:

.... tesis etti/edildi. Osman oğlu ..?... 'd-dîn ...

Değerlendirme:

Kitabenin iki satırına ait eldeki bu çok ufak parçasına ait çizimden anlayabildiğimiz kadarıyla satırlar birbirinden cetvellerle ayrılmış olup yazı Eyyûbî Celî Sülüsü yazılmıştır.

Elif, lâm harfleri zülfelememiş olup elifler muşaar elif tarzında alt uçları sola doğru kıvrılmış durumdadır. *Sîn*: Üssise kelimesindeki iki sîn harfi de dendanlı yazılmıştır. *Mîm*: Osman kelimesindeki mîm harfi dönemi karakterize eden forma sahiptir. *Nûn*: ed-dîn ve ve bin kelimeleri sonunda bulunan nûn başlangıçları dendanlı olup harf mürsel yazılmıştır. Eksik "...rimûn" ibaresiyle Osman kelimesinde ise mecmua tarzı tercih edilmiştir. Kitabenin bu kısmında herhangi bir *nokta, hareke, okutma işareti* görülmemektedir.

¹² Enfâl, 8/8 (ليحق الحق ويبطل الباطل ولو كره المجرمون) ya da Yûnus, 10/82 (يحق الله الحق بكلماته ولو كره المجرمون) olabilir.

Tezyinât: Zeminde ve boşluklarda herhangi bir tezyinât bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Berchem, 1922: 120-123 (40). Blair, 2009: 128.

4.1.21. Kubbetü'n-Nebî (el-Mi'râc) İnşâ veya Tamir Kitâbesi (597/1200-01)

Kubbetü's-Sahre platformunda O'nun batısına düşen ve Emir Osman ez-Zencîlî'nin 597'de inşa ya da tamir ettirdiği anlaşılan Kubbetü'n-Nebî veya öbür adıyla Kubbetü'l-Mi'râc'ın kuzeye bakan kapısı alınlığında bulunan mermer kitabesi ufki dikdörtgen formda 210x40 cm. ebadında olup araları cetvelli dört satıra Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni sergilemektedir.

Resim No: 21abcd

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على محمد نبيه واله وسلم وما تفعلوا من خير يعلمه الله ومن يعمل مثقال ذرة خيرا يره
2	هذه قبة النبي صلى الله عليه وعلى اله وسلم التي ذكرها اهل التاريخ في كتبهم تولى اظهارها بعد عدمها وعمارتها بعد دثارها
3	بنفسه وماله الفقير الى رحمة ربه الامير الاجل الاسفهلار الكبير الاوحد الاعز الاخص الامن المجاهد الغازى المرابط عز الدين جمال الاسلام
4	سعيد السعدا سيف امير المؤمنين ابي عمرو عثمان بن علي بن عبد الله الزنجيلي متولى القدس الشريف وذلك في شهور سنة سبع وتسعين وخمسمائة

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm ve <i>salla'llâhu alâ Muhammedin Nebiyyihî ve âlihî ve sellem ve mâ tef'alû min hayrin ya'lemhü'llâh</i> ¹³ ve men ya'mel miskâle zerratin hayran yerah ¹⁴
2	Hâzihî kubbetü'n-Nebiyi <i>salla'llâhu aleyhi ve alâ âlihî ve sellem elletî zekerahâ ehlü't-târîhi fi kütübihim tevellâ izhârahâ ba'de ademihâ ve imâratehâ ba'de desârihâ</i>
3	binefsihî ve mâlihî el-fakîru ilâ rahmeti Rabbih el-Emîru'l-Ecell el-İsfehâlârü'l-

¹³ Bakara, 2/197.

¹⁴ Zilzâl, 99/7.

	Kebîr el-Evhadü'l-Eazz el-Ehassu'l-Emenn el-Mücâhidü'l-Gâzî el-Murâbît İzzü'd-dîn Cemâlü'l-İslâm
4	Saîdü's-suadâ Seyfü Emîri'l-Mü'minîn Ebî Amr Osman bin Ali bin Abdillâh ez-Zencîlî mütevellî'l-Kudsi'ş-Şerîf ve zâlîke fî şühûri seneti seb'in ve tis'ine ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. *Allah, peygamberi Muhammed'e ve âilesine salât u selâm eylesin.* “**Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir.**” “**Kim zerre kadar iyilik işlemişse karşılığını görür.**” Bu, tarihçilerin kitaplarında zikrettikleri Peygamber kubbesidir *Allah'ın salât u selâmı O'na ve hânedânına olsun.* Allah'ın rahmetine muhtaç, yüce emîr, büyük İsfehsalâr, gözde, onurlu, has, emniyetli, mücahid, gazi, murabît İzzeddin, İslâm'ın cemâli, mutlular mutlusu, Emîrü'l-mü'minînin kılıcı, Kudüs-i Şerîf'in mütevellîsi Abdullah oğlu Ali oğlu Osman Ebû Amr Zencîlî, yok olup gittikten sonra bu kubbenin ortaya çıkarılmasını, yerle bir olduktan sonra onun tamirini bizzat malıyla üstlendi. Bu, 597 senesi aylarında gerçekleşti.

Değerlendirme:

Bu Eyyübî kitabesinde, satırları birbirinden ayıran kalın cetvellere nazaran yazı bünyesi, gayet cılız bir görünüm arz etmektedir.

Besmele: Kalkaşendî'nin bahsettiği Besmele'nin yazılış sûretlerinden, er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ'ların ve nûn'un “*müdğâme*” tarzında olduğu *üçüncü* şekle uygundur.

Lafzatullâh: Besmele'deki ile birlikte kitabede beş yerde görülmektedir ve her biri, harf boylarının baştan sona doğru küçüldüğü ve he harfinin açık şekliyle “*mahtûfe*” tarzında yazıldığı Lafza-i celâl formuna sahiptir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfinde baştaki mîm harfinin hı ile terkibi, ismin kabul görmüş ideal formundaki mîm şeklindedir.

Hamsimie kelimesinde hams ve mie kelimeleri bitişik, ayrıca bu kelime hemzesiz yazılmıştır.

Elif: mâ, miskâl, zekerahâ, et-târîh, izhârahâ, imâratehâ, desârihâ ibarelerindeki bitişik elifler müfret elif gibi ucu izhar edilerek yazılmışlardır.

Sîn: Sellem, el-İslâm, sene, tis'îne ve hamsimie kelimelerindeki dendantsız ve keşîdeli yazılmasına mukabil kitabede geçen diğer sîn ve şın harfleri dendanlı ve keşîdesiz yazılmıştır. Seyf kelimesinde sîn harfinin ilk dışı diğerlerine göre daha uzun ve yukarda durmaktadır ki aynı durum aşağıda açıklanacak Fas Karaviyyîn Câmii mihrap inşâ kitabesindeki (531/1137) şehr kelimesi şîn'inde de görülmektedir.

Tı, zı: izhârihâ ve el-murâbit kelimelerinde görüldüğü üzere tı ve zı harflerinin elifleri dönemin modası olan sağa eğik vaziyetlerinden kurtulmuş ve dik yazılmışlardır.

Kef: zekerahâ, kütübihim, el-kebîr ibarelerindeki kef harfleri serensiz yazılmış olup bunlar Nesih yazıdaki gibi zülfelenmiştir.

Mîm: ademihâ kelimesindeki mîm harfinin he ile terkibi, zamanın modasına uygun olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Bütün lâmelifli kelimeler üçüncü satırda toplanmış olup bunlardan el-emîr kelimesindeki makas şeklinde, müfret ve muttasıl diğer lâmelif'lerse dönemin zevkine uygun olarak “**y**” şeklinde yazılmıştır.

Güzel he: Lafza-i celâllerde ve aleyh, rahmeti, rabbihî, kubbe, mâlihî gibi bazı kelimelerin sonunda bulunan he harflerinin yazımında açık şekli tercih edilmişken binefsihî ibaresinde he harfinin ucu sîn harfinin ikinci dışı üzerine kadar uzatılarak kapalı hale getirilmiştir.

Yâ-yı ma'kûs: İkinci ve dördüncü satırdaki fi, üçüncü satırdaki ilâ harf-i cerleri, dördüncü satırdaki Ebî kelimesi satıra paralel olmayan meyilli yâ-yı ma'kûslarla yazılmıştır.

Hemze: el-mü'minîn, hamsimie kelimelerinde gereken hemze işaretler kullanılmamıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden bütün harflerin zülfelendiği görülmektedir. Nitekim tef'alû, ya'lemhü, tevellâ ibarelerinde ilk harfler; ehl kelimesinde güzel he; zekerahâ ibaresinde zel ve kef harfleri; ayrıca bütün elif ve lâmelif'ler de zülfelenmiştir.

Keşîdeler: Yukarıda belirtilen sîn ve yâ-yı ma‘kûs keşîdelerine ilaveten ya‘lemhû’llâh ibaresindeki ayn harfine de keşîde verilmesi yazıya hareketlilik kazandıran unsurlardandır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede min, hayrin, şühûr, seb‘ın gibi çok az sayıda kelimenin noktalandığı görülmektedir ve bunlar da dairevi formdadır. Hareke ve diğer okutma işaretlerinden hiçbirinin kullanılmaması da kitabede dikkat çeken hususlardan biridir.

Tirfil: Sellem kelimelerindeki, el-İsfehselâr’daki ikinci, binefsihî’deki, el-İslâm kelimesindeki, Saîdü’s-suadâ, Seyf, el-Kuds, sene, seb‘ın ve tis‘în kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde tirfil işaretinin kullanıldığı görülmektedir.

Tezyînât: Birinci satırda Besmele’de sîn ve mîm üzerinde mîm’e bitişik olarak sağa bakar şekilde, sallâ kelimesinde sâd ve yâ harfleri üzerinde biri sağa diğeri sola bakar şekilde, sellem ibaresi ile ondan sonra başlayan âyet arasında, zerratin kelimesinde râ’nın ucunda çeşitli formlarda bitkisel motifler bulunmaktadır.

Kitabede elif, dâl, râ, vâv, lâm, nûn, sîn ve he harflerinin uç ve sonlarının, 531/1137 tarihli Fas Karaviyyîn Câmii mihrabı üzerindeki Mağribî yazıda (R. 27) görülen mübalağalı takvîr ve uzatmaları andıran formları dikkat çekicidir. Sadece abd kelimelerindeki dâl harflerinin mukayesesi bile benzerliği göstermeye yeterlidir.

Yayımlar:

Berchem, 1925: 37-54 (152). Blair, 2009: 121, 123 (Pl. 6.6). Burgoyne, 2009: 147-156. Hawari, 2009: 248-252.

4.1.22. Hüsâmeddîn el-Cerrâhî Kabir Kitâbesi (598/1201)

Eski Kudüs şehri surları dışında kuzeyde Şeyh Cerrah mevkiinde yer alan Cerrahiye Zâviyesi'nde yapı içerisinde kitabeli bir mezartaşıdır. Safer 598/Ekim-Kasım 1201 senesinde vefat etmiş olan Emir Hüsâmeddîn Hüseyin bin Şerefüddîn İsâ el-Cerrâhî'ye ait kare formundaki bu kabir kitabesi araları cetvellerle ayrılmış beş satıra Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup dili Arapça'dır.

Resim No: 22a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم كل
2	من عليها فان ويبقا وجه ربك ذو
3	الجلال والاکرام هذا قبر الامير حسام الدين
4	بن عيسى الجراحي رحمه الله ورحم من ترجم
5	عليه توفي الى رحمه الله تعالى في صفر سنة ثمان وتسعين وخمسمائة

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Küllü
2	men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike Zû
3	el-celâli ve'l-ikrâm ¹⁵ Hâzâ kabru'l-Emîr Hüsâmi'd-dîn
4	bin İsâ el-Cerrâhî <i>rahimehu'llâhu ve rahime men terahhame</i>
5	<i>aleyh tûvüffiye ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ fi Safer senete semânin ve tis'îne ve hamsimietin</i>

¹⁵ Rahmân, 55/26-27.

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir.”** Bu, İsa el-Cerrâhî'nin oğlu Emîr Hüsâmeddin'in kabridir. *Allah ona rahmet eylesin ve ona rahmet okuyanlara da merhamet eylesin.* Merhûm 598 senesi Safer ayında vefat etmiştir.

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da bahsedilen Besmele sûretlerinden, er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn'un *müdğame* tarzında yazıldığı *üçüncü* surette olduğu anlaşılmaktadır.

Lafzatullâh: Besmele'den sonra iki defa daha geçen Lafza-i celâl'de elif'ten mahtûfe tarzındaki açık he'ye doğru harf boylarının kısaldığı görülmektedir.

Kef: el-İkrâm kelimesinde müfredat başında gelen kef boru kef şeklinde yazılmıştır.

Lâmelif: el-celâl, el-ikrâm kelimelerindeki muttasıl ve müfret lâmelif'ler kolları yukarıya doğru iki yana uzanmış “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla o çağların zevkini yansıtmaktadırlar.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Îsâ kelimesinde yâ harfi satıra paralel olarak uzanan bir yâ-yı ma'kûse şeklindedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Elimizdeki fotoğraftan tam anlaşılacakla birlikte kitabede nokta ve hareke kullanımı düşük düzeydedir.

Tezyinât: Kitabe zemini müzeyyen olmadığı gibi ibare aralarında herhangi bir tezyînî motif de tesbit edilememiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 236-237 (Pl. 12.33).

4.1.23. Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi (599/1202-3)

Şehrin batı surları civarında 1970'lerin sonlarında bulunmuş baş kısmından kırık ve eksik ufkî dikdörtgen formdaki bu burç kitâbesi araları cetvelsiz dört satıra Eyyûbî Celf Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 23a

Kitâbe Metni:

... لا اله الا الله محمد رسول الله نصر من الله وفتح قريب	1
... الاجل الملك المعظم شرف الدين ابى المظفر عيسى بن	2
(... ايوب) ب ادم الله ايامهما وتولى عمارته ابو منصور قيمان	3
... تسعه وتسعين وخمس مائه بشد حطاح العادل	4

Okunuşu:

1	... Lâ ilâhe illa'llâh Muhammedün Rasûlüllâh Nasrun mina'llâhi ve fethun karîb ¹⁶
2	... el-ecell el-Melik el-Muazzam Şerefi'd-dîn Ebî'l-Muzaffer Îsâ bin
3	(... Eyyû) b <i>edâma'llâhu eyyâmehümâ</i> ve tevellâ imâratehû Ebû Mansûr Kaymaz
4	(... tis)'atin ve tis'îne ve hamsimietin bişeddi Hutluh el-Âdilî

Türkçe Anlamı:

... Allâh'dan başka tanrı yoktur, Muhammed, Allâh'ın Rasûlüdür. **“Allah katından bir zafer ve yakın bir fetih.”** Allah ikisinin saltanat günlerini dâim eylesin Eyyûb (oğlu ...) el-Ecel Melik Muazzam Şerefüddîn Ebü'l-Muzaffer İsa ... 599 senesinde bunun imaretini Ebû Mansûr Kaymaz üstlenmiştir. Kutluk el-Âdilî.

¹⁶ Saff, 61/13.

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Kitabenin mevcut kısmında dört defa tekrar eden Lafza-i celâllerin elifleri uzun olup diğer harfleri daha küçük yazılmış olup he'ler mahtûfe tarzında açık şekildedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerifi başındaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle yazılmıştır.

Elif: Elifler zülfeli ve alt uçları muşaar denilen sola kıvrık şekilde yazılmıştır.

Sîn: Rasûl, Şeref, İsa, tis'îne, hamsimie ve bişeddi? kelimelerindeki sîn ve şın harfleri hep dendanlı olarak yazılmıştır.

Kef: el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef elif ve lâm gibi dik olup serensiz ve mühmelsiz yazılmıştır.

Güzel he, kapalı te: Kelime sonlarında bulunan he'ler ve kapalı te'ler hep mahtûfe tarzında açık şekli ile yazılmıştır.

Lâmelif: illâ ve el-ecell kelimelerinde lâmelifler “ **y** ” şeklinde yazılmış olup zülfelidirler.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Kitabenin sonunda bulunan el-Âdilî kelimesinde satıra paralel ma'kûse tarzında yâ harfi tercih edilmiştir.

Zülfe: İmârethû ve mie kelimelerinde te ve e'nin dişleri de dahil olmak üzere elif, lâmelif gibi zülfe kabul eden harfler küt ve değirmi zülfelerle zülfelenmişlerdir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Elimizdeki fotoğraftan kitabede nokta kullanımının az olduğu ve hiçbir hareke ve okutma işareti kullanılmadığı söylenebilir.

Tezyinât: Kitabede yazı zemininde ve ibareler arasında herhangi bir tezyinî motif tesbit edilememiştir.

Yayınlar:

Blair, 2009: 120, 128 (Pl. 6.3). Broshi, 1987: 299-302.

4.1.24. Bâbü'n-Nazîr Ahşap Kapısı Tecdid Kitâbesi (600/1203-4)

Bâbü'n-Nazîr kapısının ahşap iki kanadının en tepesinde sokağa bakan batı tarafı üzerine Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş tek satır şerit halindeki Arapça kitabe, 130x20 cm ebadındadır (Berchem, 1925: 57-58).

Resim No: 24a

Kitâbe Metni:

جدد هذا الباب في ايام دولة سيدنا السلطان	A
الملك المعظم شرف الدين عيسى بن الملك العادل سيف الدين	B

Okunuşu:

A	Ceddede hâze'l-bâbe fî eyyâmi devleti Seyyidinâ es-Sultân
B	el-Meliki'l-Muazzam Şerefi'd-dîn İsa bin el-Meliki'l-Âdil Seyfi'd-dîn

Türkçe Anlamı:

Bu kapı, Melik Âdil Seyfeddîn'in oğlu Efendimiz Sultan Melik Muazzam Şerefü'd-dîn İsa'nın devleti günlerinde yenilenmiştir.

Değerlendirme:

Elif: Elif, lâm ve tı elifi gibi şakulî harflerin aşağıya indikçe inceldiği ve eliflerin muşa'ar tabir edilen sola kıvrık bir kuyruğa sahip olduğu görülmektedir.

Ayn-ğayn: el-Muazzam ve el-âdil kelimelerinde ortada görülen ayn harflerinden bilhassa birincisinin rûmîyi andıran formuna, Konya Alaaddin Camii kuzey cephesindeki 616/1219 tarihli inşâ kitabesinde de el-gâ(li)b kelimesinin ğayn'ında rastlanmaktadır (Resim-41).

Ayn, mîm gibi harflerin bünyelerinde birbirlerine nazaran bir orantısızlık göze çarpıyor.

Kef: el-melik kelimesinde sonda bulunan kef, lâm harfî çanağına oturtulmuş ters cim harfine benzer bir formda, yuvarlak, serenli ve zülfesiz yazılmıştır.

Yâ: Îsâ ve Seyf kelimelerinde ortada bulunan yâ harfleri, bildiğimiz normal dış şekilde yazılmayıp ayn-ye-râ ve sîn-yâ-râ ibareleri gibi yazılmıştır.

Zülfe: ed-din ve el-melik'in elifi gibi birkaçı dışında kitabedeki şakulî harflerin zülfelenmediği, bu zülfelerin de sivri olmayıp yumuşak ve yuvarlak olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabe şeridinin bu parçasından anlaşıldığı kadarıyla kelimeler çoğunlukla noktalanmış olup herhangi bir hareke ya da okutma işareti kullanılmamıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. el-Muazzam ve el-âdil kelimelerinde ayn harflerinin üzerindeki, Seyf kelimesinde yâ harfi altındaki boşluklar benzer rûmî motifleriyle değerlendirilmiştir. El-Melik kelimesinde mîm harfi üzerindeki boşluğa üst ve alt kısmı delikli, kaleme benzer bir motif çizilmiştir.

Yayınlar:

Berchem, 1925: 57-59 (154). Blair, 2009: 128.

4.1.25. Kubbetü'n-Nahviyye İnşâ Kitâbesi (604/1207-08)

Kubbetü's-Sahre'nin güneybatı tarafında inşa edilmiş bulunan Kubbetü'n-Nahviyye ya da Medresetü'n-Nahviyye'nin 604 tarihli inşa kitabesi, yapı içinde kuzey duvarındaki sivri sağır kemer üzerinde in situ halinde bulunmaktadır. Üst kısmı sivri kemer şeklinde 94x79 cm. ebadındaki mermer kitabeye Arapça metin, araları cetvelsiz dokuz satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 25a

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
2	تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ
3	جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا
4	أَقْرَبَ بِأَنْشَاءِ هَذِهِ الْقَبَةِ الْمُبَارَكَةِ وَمَا بَلِيهَا مِنَ الْعِمَارَةِ
5	مَوْلَانَا السُّلْطَانَ الْمَلِكَ الْمُعْظَمَ شَرَفَ الدِّينِ وَالِدِينَ أَبُو الْمَنْصُورِ
6	عَيْسَى وَوَلَدَ مَوْلَانَا الْمَلِكِ الْعَادِلِ سَيْفِ الدِّينِ سُلْطَانَ الْإِسْلَامِ
7	وَالْمُسْلِمِينَ أَبُو بَكْرَ بْنَ أَيُّوبَ أَعَزَّ اللَّهُ أَنْصَارَهُمَا وَجَرِي ذَلِكَ عَلِيَّ يَدِ
8	عَبْدِهِ الرَّاجِي عَفْوَ رَبِّهِ الْأَمِيرِ حَسَامِ الدِّينِ أَبِي سَعْدٍ قِيَمَازَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْمُعْظَمِيِّ
9	الْوَالِي بِالْبَيْتِ الْمُقَدَّسِ الشَّرِيفِ وَذَلِكَ فِي شَهْرِ رَجَبِ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَسِتِّمِائَةٍ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Tebâreke'llezî in şâe ceale leke hayran min zâlike
3	cennâtin tecrî min tahtihâ'l-enhâru ve yec'al leke kusûran ¹⁷

¹⁷ Furkân, 25/10.

4	Ekarra biinşâ(i) hâzihi'l-kubbeeti'l-mübâreketi ve mâ yelîhâ mine'l-imâreti
5	Mevlânâ es-Sultân el-Melikü'l-Muazzam Şerefü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Mansûr
6	İsa veledü Mevlânâ el-Meliki'l-Âdil Seyfi'd-dîn Sultâni'l-İslâm
7	ve'l-müslimîn Ebûbekir bin Eyyûb <i>eazza'llâhu ensârahümâ</i> ve cerâ zâlike alâ yedi
8	abdihi'r-râcî afve Rabbih el-Emîr Hüsâmi'd-dîn Ebî Sa'd Kaymaz bin Abdillâh el-Muazzamî
9	el-vâlî bi'l-Beyti'l-Makdisi'ş-Şerîf ve zâlike fî şühûri seneti erba'ın ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **Eğer O münezzeh dilerse sana bundan daha hayırlısını, altlarından ırmaklar akan cennetler, köşkler verebilir.** Bu mübarek kubbenin ve yanındaki imâretin inşasını Mevlânâ Melik Âdil Seyfeddin İslâm ve Müslümanların Sultanı Ebubekir bin Eyyub'un oğlu MEVLÂNÂ SULTAN MELİK MUAZZAM ŞEREFÜDDÜNYA VE'D-DİN EBÜ'L-MANSÛR İSA kararlaştırdı. *Allah o ikisinin de yardımcılarını azîz eylesin.* Bu iş 604 senesi aylarında Beytü'l-Makdis-i Şerîf'in vâlisi, Rabbisinin afvını uman Emir Hüsameddin Ebu Sa'd Kaymaz bin Abdullah el-Muazzamî tarafından gerçekleştirildi.

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâda kaydedilen Besmele suretlerinden er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn harfinin *müdğame* tarzında yazıldığı *üçüncü* surettedir.

Lafzatullâh: Besmele'dekiyle birlikte kitabede üç yerde rastlanan Lafza-i Celâl'ler elif ve lâm'ları zülfeli, sondaki güzel he'leri mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır. He'lerin alt kısmı, lâm harflerinin oturduğu satır çizgisinden yukarıda kalmıştır.

Elif: 610 tarihli Revak Tecdîd kitabesinde kelime sonlarında gelen he ve kapalı te'lerin müstakil halini andırır durumu, bu kitabede elifler için sözkonusudur. Tebâreke, şâe, cennât, tahtihâ, biinşâi, el-mübâreke, mâ, yelîhâ, el-imâra, Mevlânâ, es-sultân, ed-dünyâ, el-âdil, ensârahüm, Hüsâm, bi'l-beyt ibârelerindeki kelimenin

ortasında ve sonda gelen elifler müstakil elifi andıracak şekilde alt uçları belirtilerek yazılmıştır.

Râ: İster tek, isterse bitişik olsun metinde geçen bütün râ harflerinin yazımında müdğame tarzının tercih edildiği görülmektedir. Nun harfleriyse hem müdğame hem de mecmûa tarzıyla yazılmıştır.

Sîn, şın: Dendansız ve keşideli yazılmış el-müslimîn, Hüsâm ve sittimiye kelimeleri dışında kitabedeki diğer bütün sîn ve şın'lı kelimeler dendanlı yazılmıştır.

Kef: Kitabede çokça tekrarı sebebiyle mukayese edilmeye değer bir terkip olarak lâm-kef ikilisi iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu ikilinin yer aldığı üçüncü satırdaki “leke” ile yedinci satırdaki “zâlike” ibarelerinde kef harfleri aynen “tebâreke, el-mübâreke ve Bekir” kelimelerindeki gibi sereniyle yazılmış; ikinci satırdaki “leke”, beşinci ve altıncı satırlardaki “el-melik” ile son satırdaki “zâlike” ibarelerinde ise serensiz kef kullanılmıştır. İkinci satırdaki “zâlike” ibaresinin kef harfininse, Kûfî yazıdaki gibi boru kef şeklinde yazılması öyle anlaşılıyor ki satır sonuna gelmesi sebebiyledir. Ayrıca kitabedeki tüm kef harflerinin formuna bakıldığında denilebilir ki: aslında elif'e be harfinin ilavesiyle teşekkül ettiği söylenen kef harfinin (Râvendî 1960: 407)¹⁸ ister tek başına olsun ister kelimenin başında, ortasında veya sonunda bulunsun, serenli yazılıp yazılmamasına sebep herhalde, form bakımından benzeştiği lâm harfinden temyiz ve tefriki olmalıdır.

Lâmelif: el-enhâr, Mevlânâ, el-İslâm ve el-emîr kelimelerindeki müfret lâmelif'ler devrin zevkine uygun olarak kolları yukarıya doğru iki yana açılmış vaziyette “ y ” şeklinde yazılmıştır. el-İslâm kelimesindeki muttasıl lâmelif'in lâmı diğerlerinin aksine dik vaziyettedir.

Yâ-yı ma'kûse: Ebî, el-Muazzamî kelimeleri satıra 15-20 dereCelik bir açı yaparak geriye doğru keşidelenmiş yâ-yı ma'kûse'lerle yazılmıştır.

Zülfe: Elif, be, dâl, lâm ve lâmelif harfleri sivri olmayan yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelenmiştir.

---

¹⁸ “Ruhlar, cevher ve kırmızı yakut dolu cevher ocakları kadar kıymetli olan şu nükteyi benden dinle! Bir elif yaz, sonunu bâ ile birleştir, o zaman ruhlarla azık olmaya lâayık bir kef olur.” (Râvendî, 407: 408).

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler senete ve sittimiyetin gibi bir iki istisna dışında yuvarlak noktalarla noktalanmış olup yer yer fetha, kesra ve şedde hareke ve okutma işaretleri kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele ile es-sultân, İsâ, seyf, sultân, el-müslimîn, Hüsâm, Sa'd ve el-makdis kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerine noktalı şîn harfinden ayırt etmek amacıyla *tirfil işâretleri* konulmuştur.

Tezyînât: Ne kitabe zemininde, ne de kelimeler arasında herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 61-66 (155). Blair, 2009: 128. Burgoyne, 2009: 164, 172 (Pl. 8.72). Hawari, 2009: 221, 225, 269.

4.1.26. Hasan Şenbekî Kabir Kitâbesi (605/1208)

Hasan Şenbekî kabrinin 4 Cemâziye'l-Evvel 605 tarih kaydını taşıyan kalker kitabesi ufki dikdörtgen formda 57x33 cm. ebadında olup Arapça metin, araları cetvelsiz sekiz satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 26a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم كل من عليها
2	فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاکرام
3	هذه تربة الشاب الغريب حسن بن ابوبکر
4	بن ماف الشنبکی توفي الى رحمة الله في الرابع
5	من جمادى الاول سنة خمس وستمائة رحمه
6	الله وارحم من ترجم عليه ولجميع امة محمد
7	عليه السلام وصلى الله على محمد واله
8	وسلم

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Küllü men aleyhâ
2	fânin ve yebkâ vechü Rabbike Zü'l-celâli ve'l-ikrâm¹⁹
3	Hâzihî türbetü'ş-şâbbi'l-ğarîb Hasan bin Ebûbekir
4	bin Mâf eş-Şenbekî tüvüffiye ilâ rahmeti'llâhi fi'r-râbi'i
5	min Cemâziye'l-evvel senete hamsin ve sittimietin <i>rahimehu</i>

¹⁹ Rahmân, 55/26-27.

6	<i>Allâhu ve erhame men terahhame aleyhi ve licemî'î ümmeti Muhammedin</i>
7	<i>aleyhi's-selâm ve salla'llâhu alâ Muhammedin ve âlihî</i>
8	<i>ve sellem</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir.** Bu, garîb genç Mâf oğlu Ebûbekir oğlu Hasan Şenbekî'nin türbesidir. O, 605 senesi Cemâziye'l-evvel'inin dördünde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. *Allah ona rahmet eylesin, ona rahmet dileğinde bulunanlara ve bütün ümmet-i Muhammed'e merhamet eylesin. Hz. Muhammed'e ve hânedânına salât u selâm olsun.*

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâda kaydedilen Besmele suretlerinden er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn'un müdğame şeklinde yazıldığı üçüncü surettedir.

Lafzatullâh: Besmele ile birlikte dört yerde geçen Lafza-i celâl'i teşkil eden harflerden he mahtûfe tarzında açık şekilde olup bu harfin alt kısmı, lâm harflerinin oturduğu satır çizgisinden yukarıda kalmıştır. Aynı durum sonunda he bulunan birçok ibarede görülmektedir.

İsm-i Nebî: Kitabede iki defa tekrar eden Muhammed ism-i şerîfinden ikincisi ortadaki mîm harfinin yuvarlak yazılmış ve sonrasındaki dâl harfi ile arasında bir diş kadar mesafe bulunması bakımından diğer örneklerden ayrılır. Her ikisinde de baştaki mîm harfi müdğame tarzındaki gibi yukarıya dönük vaziyettedir.

Elif: Kitabedeki müfret elif harfleri muşaar tarzda alt uçları sola kıvrık vaziyette yazılmıştır.

Sîn, şın: Kitabedeki bütün sîn ve şın harfleri dendanlı şekilde yazılmış olup dendansız ve keşideli herhangi bir örnek bulunmamaktadır.

Kef: Küllü, el-ikrâm, Bekir kelimelerindeki kef'ler serensiz, eş-Şenbekî kelimesindeki kef serenli yazılmıştır.

Güzel he: vech, türbe, aleyhi ve âlihî gibi bazı kelime sonlarında bulunan güzel he ve kapalı te'ler mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olmakla birlikte dış şeklidir.

Lâmelif: el-celâl ve es-selâm kelimelerindeki muttasıl ve el-ikram kelimesindeki munfasıl lâmelifler “ y ” formundaki vaziyetleriyle dönemin karakteristiğini yansıtmaktadır. Cemâziye'l-evvel kelimesindeki müfret lâmelif ise makas şeklinde yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Salevat cümlesindeki alâ harf-i cerinde yâ, satıra paralel olarak ma'kûs şekliyle yazılmış ve noktalanmıştır.

Zülfe: Elif, lâm ve lâmelifler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı tüm harfler noktalanmamakla birlikte, kullanılan noktalar dörtgen formundadır. *Ve salla'llâhu alâ Muhammed* cümlesindeki bazı kelimelerin üzerinde bulunan fethalardan başka kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: es-selâm kelimesindeki *sîn* harfi üzerinde görülen işaret tirfil olmalıdır. Ve yebkâ'da *vâv*, eş-Şenbekî'de *yâ*, aleyhi'de *yâ* veya he üzerinde görülen V şeklindeki işaretler tirfile benzemekle birlikte bunların, üzerinde buldukları harflerin temyîzi için konulduğu herhalde söylenemez.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmayıp sadedir ve kelimeler arasında herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 123-124 (41).

4.1.27. Sıhrîc İnşâ Kitâbesi (607/1210-11)

Sıhrîc girişinin sol yanında bulunan 607 tarihli mermer kitâbe ufki dikdörtgen formda 68x38 cm ebadında olup Arapça metin, araları cetvelsiz beş satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsüyle oyma tarzında hakkedilmiştir.

Resim No: 27ab

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما تطوع
2	بعمل هذا الصهریح المبارك لوجه الله تعالى
3	الفقير الى رحمة الله تعالى محمد ابن عمرو بن سيار الموصلی
4	رحمه الله من نعمة مولانا الملك المعظم عيسى بن
5	الملك العادل ابوبكر ابن ايوب في سنة سبع وستمائة

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm hâzâ mâ tetavvea
2	biameli hâze's-sıhrîci'l-mübârek livechi'llâhi teâlâ
3	el-fakîru ilâ rahmeti'llâhi teâlâ Muhammed ibnü Urvete'bni Seyyâr el-Mevsılî
4	<i>rahımehu'llâhu min ni'meti</i> Mevlânâ el-Melik el-Muazzam İsa bin
5	el-Melik el-Âdil Ebûbekir ibnü Eyyûb fî seneti seb'in ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübarek sarnıcın yapımını 607 senesinde Allah rızası için gönüllü olarak, Eyyub oğlu Melik Âdil Ebubekir oğlu MEVLÂNÂ MELİK MUAZZAM İSA'nın ihsanı ile, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç Seyyâr oğlu Urve oğlu MUSULLU MUHAMMED üstlenmiştir. *Allah ona merhamet eylesin.*

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn harfinin *müdğame* tarzında yazılması bakımından Kalkaşendî'nin Subhu'l-A'şâ'da kaydettiği Besmele'nin üç yazılış sûretinden *üçüncüsüne* dahildir.

Lafzatullâh: Kitabede dört yerde geçen Lafza-i celâl'in lâm'ları birbirine yakın boyda, mahtûfe tarzındaki güzel he'leri çok daha kısa boyda yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfinde baştaki mîm, *müdğame* tarzında olduğu gibi mîm-hâ terkinin daha çok beğenilip kabul görmüş bugünkü formunda yazılması bakımından diğer Eyyûbî örneklerinden ayrılır.

Elif: Muttasıl elifin müstakil elif gibi son ucunun çıkıntılı olarak yazılması durumu bu kitabede de görülmektedir. El-mübârek, sittimieh ibarelerindeki bitişik elifler böyledir.

Râ: Kitabedeki râ harflerinin bir kısmı mecmûa, bir kısmı *müdğame* tarzındadır.

Sîn: Seyyâr, seb' ve sittimieh kelimelerindeki sîn harfleri dendansız ve keşideli; Besmele'deki, İsa ve sene kelimelerindeki sîn'ler ise dendanlı olarak yazılmıştır.

Kef: el-mübârek kelimesinde sonda gelen kef dik ve serenli olarak yazılmakla birlikte ortaya çıkan form sîn harfine benzemektedir. Dördüncü ve beşinci satırlardaki el-Melik kelimeleri sonundaki kef'lerle Ebûbekir kelimesi ortasındaki kef sola eğik olarak ve el-mübârek'tekinden çok daha kısa serenlerle yazılmıştır.

Nûn: er-Rahmân, ibn, bin, min kelimelerinde *müdğame* tarzında nûn'lar tercih edilmiş, son satırdaki ibn kelimesi mecmûa tarzındaki nûn'la yazılmıştır.

Güzel he: Hâzâ ibarelerinde başta gelen he harfleri kedi gözü şeklinde olup, seb' ve sittimieh'deki sîn'lere paralel olarak keşidelenmiştir.

Lâmelif: Kitabede yalnızca Mevlânâ kelimesinde rastladığımız lâmelif, muhakkaka müfrede tarzında kollarını yukarıya doğru iki yana açmış vaziyette “ y ” formunda yazılmak suretiyle o çağların anlayış ve beğenisini yansıtmaktadır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Teâlâ, el-Musulî, Âsâ ve fî kelimelerindeki yâ harfleri ma'kûse şekliyle yazılmış olup el-Musulî ve Âsâ kelimelerindekilerin ucu aşağıya kıvrık vaziyette, diğerleri düz şekilde satıra paralel uzatılmışlardır.

Zülfe: Mustakil ya da başta bulunan elif, lâm, zı elifi, te gibi bazı harfler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiş durumdadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Senete, sittimietin kelimeleri sonundaki kapalı te'ler gibi bir iki istisna dışında metindeki bütün noktalı harfler noktalanmıştır. Bir iki fetha, kesra ve es-sıhrîc kelimesiyle dördüncü satırdaki Lafza-i celâl üzerindeki şeddeye benzer işaretler dışında kitabede hareke ve okutma işaretleri kullanılmamıştır.

Tirfil: Urve ve Seyyâr isimlerinde *râ* harfleri üzerinde, Seyyâr, Âsâ, sene, seb'in gibi kelimelerde *sîn* harfleri üzerinde, biameli ve el-âdil ibarelerinde *ayn* harfleri üzerinde, el-mübârek kelimesinde *kef* harfi üzerinde tirfil işaretlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Tezyînât: Besmele'de *sîn* ve *mîm* harfi üzerindeki boşluğa yerleştirilmiş bitkisel bir motif görülmektedir. el-Muazzam kelimesinde *ayn* harfi üstündeki boşluğa biri sağa diğeri sola bakan bitişik iki yaprak formu işlenmiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 69-70 (157). Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 262.

4.1.28. Güney Doğu Kanâtır Tecdîd Kitâbesi (608/1211-12)

Kubbetü's-Sahre platformunun güneydoğusunda yer alan ve Fâtımîler devrinde 412/1021'de inşâ edilen kanâtır'ın yani kemerlerin Melik Muazzam İsa zamanında 608/1211-12 tarihinde yenilendiğini belegeleyen ufkî dikdörtgen formda 60x35 cm. ebadındaki mermer kitabe, kuzeye bakan cephede doğudaki kemer aralığında bulunmaktadır. Arapça metin, araları cetveli beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 28a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم جدد هذه القناطر
2	في أيام دولة سيدنا ومولانا السلطان
3	العالم الملك المعظم أبي الفتح عيسى ابن
4	السلطان الملك العادل أبو بكر بن أيوب خلد
5	الله ملكهما في سنة ثمان وستمائة والحمد لله

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm ceddede hâzihi'l-kanâtıra
2	fî eyyâmi devleti Seyyidinâ ve Mevlânâ es-Sultân
3	el-Âlimi'l-Meliki'l-Muazzam Ebi'l-fethi İsa ibni
4	es-Sultân el-Meliki'l-Âdil Ebûbekir bin Eyyûb <i>halledede</i>
5	<i>Allâhu mülkehümâ fî seneti semânin ve sittimietin ve 'l-hamdü lillâh</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Bu kanâtır (kemerler) 608 senesinde Eyyub oğlu Sultan Melik Âdil Ebubekir oğlu efendimiz Mevlânâ Sultân Âlim MELİK MUAZZAM Ebü'l-feth İSA zamanında yenilendi. *Allah o ikisinin mülkünü daim eylesin. Allah'a hamdolsun.*

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da bahsedilen Besmele suretlerinden er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların ve nûn harfinin *müdğame* tarzında yazıldığı *üçüncü* surette yazılmıştır.

Lafzatullâh: Besmele'de ve ayrıca iki yerde geçen Lafza-i celâlin güzel he'leri mahtûfe tarzında açık şekilde olup eliften he harfine doğru harf boyları küçülmektedir.

Elif: Müfret elifler alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Sîn: Sene ve sittimie kelimelerinde dendantsız ve keşideli sîn harfleri kullanılmıştır. es-Sultân kelimesi ise dendanlı sîn ile yazılmıştır.

Kef: el-Melik kelimelerinde sonda bulunmasına rağmen, kurallara aykırı olarak kâf-ı mebsûta yani boru kef kullanılmıştır. Halbuki kelime sonunda kâf-ı muarrât kullanılmalıdır. Ebûbekir ve mülkehümâ kelimelerinde ortada bulunan kef'ler kâf-ı meşkûle şeklinde sola eğik vaziyette ve serenli olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif dönemin zevkine uygun olarak kolları yukarıya doğru iki yana açılmış vaziyette “**y**” formunda yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harfler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Tirfil: es-Sultân kelimesinde *sîn* harfi üzerinde, el-âdil kelimesinde *ayn* harfi üzerinde palmet formunda tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmıştır. Kitabede hareke ve diğer okutma işaretlerinin kullanılıp kullanılmadığı tesbit edilememiştir.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Yalnız es-Sultân kelimesinde *sîn* harfi üzerinde, el-âdil kelimesinde *ayn* harfi üzerinde bulunan tirfil işaretleri palmet formundadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 73-82 (161). Blair, 2009: 128.
Hawari, 2009: 266 (Pl. 12.106), 267.

4.1.29. Burç İnşâ Kitâbesi (609/1212)

Kudüs'ün güney surları civarında 1970'lerdeki kazılarda bulunan, sol kısmından kırık ve eksik kare formdaki bu burç kitabesi mevcut en büyük Eyyûbî kitabesidir. Arapça metin, araları cetvelsiz beş satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsü ile yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 29a Sharon 1977, pl. XIII'den

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن (الرحيم ... افمن اسس)
2	بنيانه على تقوي من الله ورضو(ان) ...
3	هذا البرج المبارك بامر مولانا الملك ...
4	ابي بكر محمد بن ايوب بن شادي وتولي ...
5	سنة تسع وستماية وا...

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmân(irrahîm ... efemen essese)
2	bünyânehû alâ takvâ mina'llâhi ve rıdv(ânin) ... ²⁰
3	hâze'l-burcû'l-mübârek bi-emri Mevlânâ el-Melik el-...
4	Ebûbekir Muhammed bin Eyyûb bin Şâdî ve tevellâ ...
5	sene tis'in ve sittimietin ve 'l(-hamdü lillâh?)

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. ... **“Yapısını Allah korkusu ve O'nun rızâsı üzerine (kuran mı daha hayırlıdır)”** Bu mübârek burç, Şâdî oğlu Eyyûb oğlu ... Ebûbekir Muhammed (oğlu) Mevlânâ Melik ... (İsa'nın) emri ile ve ... (bir zatın) mütevellîliğiyle 609 senesi ... (inşâ edildi). (*Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.*)

²⁰ Tevbe, 9/109.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ ve nûn harfleri *müdğame* tarzında yazılmaları bakımından Kalkaşendî'nin bahsettiği üç Besmele sûretinden *üçüncü* sûrete dahildir.

Lafzatullâh: Kitabenin mevcut parçasında iki yerde görülen Lafza-i celâlin güzel he'leri mahtûfe tarzında açık şekilde olup eliften he harfine doğru harf boyları küçülmektedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi form bakımından çoğu Eyyûbî kitabesindeki benzerleri gibi baştaki mîm aşağıya dönük şekliyle yazılmıştır.

Kef: el-Mübârek kelimesindeki müfret kef kâf-ı mebsûta yani boru kef şeklinde yazılmıştır. Bekir kelimesinde ortada bulunan kef ise kâf-ı meşkûle tarzında olup sereni satıra paralel ve dalgalı olarak işlenmiştir. el-Melik kelimesi sonundaki kef kâf-ı muarrât olarak dik şekilde yazılmış ve üzerine kef mühmeli konmuştur.

Nûn: min harf-i cerindeki gibi *müdğame* tarzında yazılmış nûn örnekleri yanında kitabede bin kelimesindeki gibi mecmûa tarzında yazılmış örnekler de bulunmaktadır.

Güzel he: Lafza-i celâllerde açık he'ler kullanılmıştır. Bünyânehû, sene, sittimiye gibi kelimelerde ise he'lerin kapalı tarzının yazılı olduğu görülmektedir.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesinde görülen müfret lâmelif dönemin zevkine uygun olarak kolları yukarıya doğru iki yana açılmış vaziyette muhakkaka müfrede tarzında “**y**” formunda zülfeli olarak yazılmıştır.

Zülfe: Elif, be, te (takvâ, tis'ın), dâl (Şâdî), lâm, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin küt zülfelerle zülfelendiği görülmektedir. Ayrıca el-melik kelimesinde sonda bulunan kef ile alâ harf-i cerinde ortada bulunan lâm harfi de gerekmediği halde zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup noktalar yerine göre kare yerine göre daire şeklindedir. Tis'ın ve ibaresindeki iki fetha dışında kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: Besmele’de ve sittimietin kelimesinde *sîn* harflerinin keşideleri üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemininde ve kelimeler arasında herhangi bir bitkisel motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Blair, 2009: 119, 128.

4.1.30. Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd Kitâbesi (610/1213-14)

Haremin kuzey girişinde güneye bakan duvar üzerinde 5-6 metre yukarıda bulunan ufki dikdörtgen formda 70x36 cm. ebadındaki mermer kitâbede Arapça metin, araları cetvelsiz beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 30ab

Kitâbe Metni:

1	جدد هذا الرواق في ايام دولة سيدنا ومولا
2	نا السلطان العالم الملك المعظم ابي الفتح عيسى
3	ابن السلطان الملك العادل ابوبكر ابن ايوب خلد
4	الله ملكهما في سنة عشر وستمائة والحمد لله وحده
5	في ولاية الامير الاجل عز الدين عمر ابن يغمور

Okunuşu:

1	Cüddide hâze'r-revâk fî eyyâmî devleti Seyyidinâ ve Mevlâ
2	nâ es-Sultânü'l-Âlim el-Melikü'l-Muazzam Ebi'l-fethi İsa
3	ibnü's-Sultân el-Meliki'l-Âdil Ebûbekir ibni Eyyûb <i>halledede</i>
4	<i>Allâhu mülkehümâ</i> fî seneti aşrin ve sittimiyetin <i>ve'l-hamdü lillâhi vahdeh</i>
5	fî vilâyeti'l-Emîri'l-Ecell İzzi'd-dîn Ömer ibni Yağmur

Türkçe Anlamı:

Bu revak 610 senesinde Eyyub oğlu Sultan Melik Âdil Ebubekir oğlu efendimiz Mevlânâ Sultân Âlim MELİK MUAZZAM Ebü'l-feth İSA zamanında, Yağmur oğlu yüce Emîr İzzeddin Ömer'in valiliği sırasında yenilendi. *Allah o ikisinin mülkünü daim eylesin. Tek olan Allah'a hamdolsun.*

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Kitabede iki yerde görülen Lafza-i celâl'de güzel he, birinde mahtûfe tarzında açık şekliyle, diğesinde muhakkaka tarzında kapalı şekliyle yazılmış olup eliften he harfine doğru harf boyları küçülmektedir.

Elif: Kitabedeki müfret elif harfleri muşaar tarzda kuyrukları sola kıvrık şekildedir.

Sîn-şîn: İki defa geçen es-sultân kelimelerinden birincisinde sîn harfi, dendansız ve keşideli, ikincisinde dendanlı yazılmıştır. Seyyidinâ, sittimiye, aşera kelimelerindeki şîn ve sîn'ler keşidelenmiş olup Seyyidinâ ve sittimiye'dekiler satırı yukarıdan aşağıya dolduracak şekilde son derece dik tutulmuştur.

Kef: el-Melik kelimelerinde sonda gelen mühemsiz kef harflerine hafif meyil verilmiş ve muhtemelen, -el-ecell kelimesi sonunda görüldüğü üzere- form bakımından benzediği lâm harfinden tefrikini sağlamak amacıyla serin konulmuştur. Ebûbekir ve mülkehümâ kelimelerinde ortada bulunan kef harfleri de biraz daha sola meyilli olup serinlenmiştir. Bu serinler form bakımından dendansız ve keşideli sîn harfini andıracak şekilde dalgalı ve satıra paralel yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, vilâyet, el-emîr ve el-ecell kelimelerindeki müfret lâmelif'ler dönemin anlayışına uygun olarak kolları yukarıya doğru iki yana açılmış vaziyette muhakkaka müfrede tarzında “ **y** ” formunda yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Birinci, dördüncü ve beşinci satırlardaki fi harf-i cerleri ile Îsâ ve ebî kelimelerinin yâ'ları ma'kûse ya da râcia dediğimiz şekilde yazılmış olup son satırdaki fi hariç diğelerindeki yâ'lar açılı eşit olmamakla birlikte yukarıya doğru yükselmektedir. Son satırdaki fi harf-i cerindeki yâ ise aşağıya doğru çok hafif meyillidir. Yine Îsâ kelimesindeki yâ-yı ma'kûsun ucuna diğelerinden farklı olarak ayn harfinin uzatarak okunduğunu göstermek için tutar eklenmiş gibidir.

Nokta, hareke ve diğere okutma işaretleri: Kitabede noktalı kelimeler noktalanmış olup herhangi bir hareke ve okutma işareti kullanılmamıştır. Yalnız dördüncü satırdaki Lafzatullâh üzerinde yarım şedde işaretine benzer bir işaret bulunmaktadır.

Tirfil: Seyyidinâ, es-Sultân, Îsâ, sene, sittimiye ibarelerindeki *sîn* harfleri ile el-muazzam kelimesindeki *ayn* harfi üzerinde tirfil kullanılmış olup iki yerde geçen es-sultân kelimesindeki tirfillerin üzerinde ayrıca damla formunda bir motif bulunmaktadır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Berchem, 1925: 82-84 (162). Blair, 2009: 128.

4.1.31. Mescid (Harem-i Şerîf) Mesafe Kitâbesi (610/1213-14)

Bâbü'l-Atm'de doğu payandası üzerinde Harem-i Şerîf'in ölçülerini veren ufki dikdörtgen formda 53x28 cm. ebadındaki Melik Muazzam İsa dönemine ait tarihsiz Arapça kitabe, stampajından araları cetvelli olduğu anlaşılan dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 31a (1894 tarihli stampaj)

Kitâbe Metni :

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	طوال المسجد سبعة مائة واربع و
3	ثمانين ذراع وعرضه اربع مائة
4	وخمسة وخمسين ذراع بذراع الملك

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Tûlû'l-Mescidi seb'atü mietin ve erba'ın ve
3	semânîne zirâin ve arduhû erba'u mietin
4	ve hamsetin ve hamsîne zirâin bizirâi'l-Melik

Türkçe Anlamı:

Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Mescidin uzunluğu Melik'in zirâ'ı ile 784 zirâ', genişliği ise 455 zirâ'dır.

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A'şâ'da gösterilen Besmele suretlerinden, er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların *mecmûa* tarzında yazıldığı *ikinci* surette olduğu anlaşılmaktadır.

Sîn: Hamse kelimesindeki sîn dendanlı hamsîne'deki ise dendansız ve keşideli olarak yazılmıştır.

Güzel he: Seb‘a, hamse gibi kelimelerin sonunda bulunan he harflerinin mahtûfe şeklinde açık olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin kitabede çoğunlukla noktalandığı, hareke ve diğer okutma işaretlerininse neredeyse hiç kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Tezyînât: Kitabenin stampajından anlaşıldığına göre yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibarelere bitişik ya da ibareler arasında bağımsız herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 84-97 (163). Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 267.

4.1.32. Bedriye Medresesi İnşâ Kitâbesi (610/1213-14)

Bedriye Medresesi, Melik Muazzam İsa'nın maiyetindeki emirlerden biri olup 614/1217'de Haçlılar'la yapılan bir savaşta şehit düşen (Hawari, 2009: 225) Emir Bedreddin Muhammed el-Hakkârî tarafından 610/1213-14'de Şâfiî fakihleri için Kudüs eski şehrinin merkezinde Tarîk el-Kayramî'nin batı yönünde inşa edilmiştir. Medresenin girişi üzerinde bulunan ve üstü kemer şeklinde kare formunda 50x56 cm. ebadındaki mermer inşâ kitabesi, araları cetveli yedi satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça metne sahiptir.

Resim No: 32ab

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
2	انشا هذه المدرسة المباركة على اصحاب
3	الامام الشافعي رضي الله عنه المولى الامير الكبير الغازي
4	المجاهد الشهيد بدر الدين محمد بن ابي القسم الحكاري رحمه الله
5	وتقبل (منه في شه)هور سنة عشرة وستمائة وجعل نظرها الى الارشد
6	ومن اولاده كثرهم الله تعالى وجعل سعيهم
7	مشكوراً وذنبهم معفو ورحمه الله ولمن ترحم عليه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Enşee hâzihi'l-medresete'l-mübârekete alâ ashâbi'
3	l-İmâmi'ş-Şâfi'î <i>radıya'llâhu anhü</i> el-Mevlâ el-Emîru'l-Kebîru'l-Ğâzî
4	el-Mücâhidü'ş-Şehîd Bedru'd-dîn Muhammedü'bnü Ebi'l-kâsım el-Hakkârî <i>rahımehü'llâh</i>
5	<i>ve tekabbele minhü</i> fî şühûri seneti aşratin ve sittimietin ve <i>ceale nazarahâ ile'l-</i>

	<i>erşedi</i>
6	<i>ve min evlâdihî kesserahümü'llâhu teâlâ ve ceale sa'yehüm</i>
7	<i>meşkûran ve zenbehüm ma'fiv ve rahimehu'llâhu ve limen terahhame aleyhi</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübarek medreseyi, *Allah O'ndan râzı olsun* İmam Şâfiî'nin ashâbı için, , *Allah ona merhamet eylesin ve ondan kabul buyursun* Ebü'l-Kâsım oğlu büyük Emîr Mevlâ Gâzi mücâhid şehîd HAKKÂRILI BEDREDDİN MUHAMMED 610 senesi aylarında inşâ etti. *Allah Teâlâ onları çoğaltsın ve sa'yelerini meşkûr, günahları afv eylesin, Allah ona ve rahmet okuyanlara rahmet eylesin.*

Değerlendirme:

Kitabe, ibarelerin yoğun ve istiflenmiş olması bakımından, çoğu Eyyûbî kitabesinin yazı üslubuna uymamakta olup bu hususiyetiyle, daha çok erken dönem Memluk yazı üslubunun ilk nüvelerinin görüldüğü bir örnek sayılabilir. Burada ilginç olan şu hususa da dikkat çekmeliyiz: 614 tarihinde şehit düştüğü kaydedilen (Hawari, 2009: 225) bânî Bedreddin, 610 senesinde inşa ettirdiği Medrese kitabesinde gâzî, mücâhid gibi vasıfları yanında aynı zamanda şehîd olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla kitabede kayıtlı 610 tarihi Medrese'nin inşa tarihi olmakla birlikte kitabenin yazım tarihi olmayıp, kitabe muhtemelen Bedreddin'in şehid düştüğü 614 ve sonrası bir tarihte hakkedilmiştir.

Kitabede bazı harflerin birbirlerini kestiği görülmektedir. Nitekim enşee'de elif, şın keşidesini; el-medrese'de sîn keşidesi, el-mübâreke başındaki elif'i; el-mübâreke'de râ, elif'i; el-imâm'da elif, lâmelif'i; el-emîr'de râ, lâmelif'i; el-mücâhid'de dâl, elifi; min evlâdihî'de nûn, elif'i şâkulî, ufkî ya da çapraz olarak kesmektedir.

Besmele: Besmele'nin bulunduğu birinci satır Berchem'in fotoğrafında bulunmamaktadır.

Lafzatullâh: Radya'llâhu anh ve kesserahümü'llâh cümlelerindeki Lafza-i celâl'ler teşrifat kurallarına uygun olarak satırın üst kısmında diğer ibarelerin üstünde

istiflenmiş olup rahimehü'llâh cümlesindeki Lafza-i celâl'den daha küçük şekilde yazılmıştır. Harf boyları baştaki elif'ten sonda mahtûfe tarzındaki güzel he'ye doğru küçülmektedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi başındaki mîm harfi aşağıya bakan şekliyle değil müdğame şeklinde olduğu gibi yukarıya bakar şekilde yazılmıştır.

Sîn-şîn: Enşee'deki, el-medrese, sa'yehüm, sene ve sittimie kelimelerindeki şîn ve sîn harfleri dendansız ve keşideli yazılmıştır.

Kef: el-mübâreke ve kesserahüm'de mürekkebât başında, el-kebîr ve el-Hâkkâri kelimelerinde ortada bulunan kef'ler sola eğik olarak ve birinci ve üçüncüsü serensiz, ikinci ve dördüncüsü fetha şeklinde serenli yazılmıştır.

Güzel he: Mürekkebât başında bulunan he harfleri hâzihî, el-mücâhid, nazarahâ, kesserahüm gibi ibarelerde görüldüğü üzere kedi gözü şeklindedir ve bunlardan nazarahâ ve kesserahüm'deki he'ler bitiştiği harfle aynı zemine oturmamaktadır.

Lâmelif: el-İmâm, el-emîr, el-erşed ve evlâdihî kelimelerindeki müfret lâmelifler dönemin zevkine uygun şekilde kolları iki yana açılmış olarak istiflenmiş olup el-imâm'da elif şâkulî, el-emîr'de râ ufkî olarak bu lâmelifleri kesmektedir.

Yâ-yı ma'kûse: Alâ harf-i ceri ve eş-Şâfiî kelimesi yâ-yı ma'kûselerle yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede nadiren nokta kullanılmış olup bir iki fetha dışında hareke ve okutma işareti bulunmamaktadır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında bitişik veya bağımsız herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Berchem, 1922: 125-131 (42). Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 225 (Pl. 12.11)

4.1.33. Davud Kalesi Burç İnşâ Kitâbesi (610/1213-14)

Bugün, Kudüs Davud Kalesi mescidinin doğu duvarı üzerinde bulunan ve ufki dikdörtgen formda 170x58 cm. ebadındaki mermer burç kitâbesi, araları cetvelsiz yedi satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsüyle yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 33abcd

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ
2	أَفْمَنْ أَسَسَ بِنِيَانِهِ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ وَرِضْوَانِهِ خَيْرٌ نَصْرٍ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٍ قَرِيبٍ وَبِشْرٍ
3	الْمُؤْمِنِينَ عَمَلٌ هَذَا الْبَرْجِ الْمُبَارَكِ بِأَمْرِ مَوْلَانَا الْمَلِكِ الْمُعْظَمِ شَرَفِ الدُّنْيَا وَالْدِينِ أَبِي الْمُظْفَرِ
4	عَيْسَى بْنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ سَيْفِ الدِّينِ أَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ أَيُّوبَ بْنِ شَاذَى وَتَوَلَّى عِمَارَتَهُ عَزَّ الدِّينِ عَمْرُ بْنُ يَغْمَرَ
5	الْمُعْظَمِ فِي شَهْرِ سَنَةِ عَشْرٍ وَسِتْمِائَةِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَيُشَدُّ الْفَقِيرَ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ حَطْلَخِ الْمُعْظَمِ (أَوْ الْعِمَارِ)

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Lâ ilâhe illa'llâh Muhammedün Rasûlü'llâh
2	Efemen essese bünyânehû alâ takva'llâhi ve rıdvânihî hayrun²¹ Nasrun mina'llâhi ve fethun karîbün ve beşşiri'
3	l-mü'minîn²² umile hâze'l-burcü'l-mübârek biemri Mevlânâ el-Meliki'l- Muazzam Şerfi'd-dünyâ ve'd-dîn Ebî'l-muzaffer
4	İsâ bin el-Meliki'l-Âdil Seyfi'd-dîn Ebîbekr Muhammedü'bnü Eyyûbe'bni Şâzî ve tevellâ 'imâretehû 'İzzü'd-dîn Ömerü'bnü Yağmur
5	El-Muazzamî fî şühûri seneti aşrin ve sittimietin ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn ve bişeddi'l-fakîri ilâ rahmeti'llâhi Hutluh el-Mua(zzamî) (evi'l-mimâr)

²¹ Tevbe, 9/109.

²² Saff, 61/13.

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Allah'dan başka tanrı yoktur, Muhammed, Allah'ın rasûlüdür. **“Yapısını Allah korkusu ve O'nun rızâsı üzerine kuran mı daha hayırlıdır (yoksa bir yar kenarına kurup da onunla cehenneme yuvarlanan mı!)” “İşte sevineceğiniz bir haber daha: Allah katından bir zafer ve yakın bir fetih... Mü'minleri müjdele!”** Bu mübârek burç, Şâdi oğlu Eyyûb oğlu Melik Âdil Seyfeddîn Ebûbekir Muhammed oğlu Mevlânâ Melik Muazzam Şerefüddünyâ veddîn Ebü'l-muzaffer İsa'nın emri ile 610 senesi aylarında yapıldı. Yapımını Yağmur Muazzamî oğlu İzzeddîn Ömer üstlendi. *Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.* Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç Kutluk el-Muazzamî (ya da mimar)ın ...

Değerlendirme:

Genel manada yazı sık ve satırlar birbirine teğet durumdadır.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'lar ve nûn *müdgame* tarzında yazılmış olup Subhu'l-A'şâ'da verilen Besmele suretlerinden *üçüncüsüne* dahildir.

Lafzatullâh: Kitabede yedi defa tekrar eden Lafza-i celâllerden Rasûlüllâh ve el-hamdü lillâh ibarelerindeki he'leri muhakkak tarzda kapalı şekilde yazılmış olmasından başka tümünün elif ve lamları zülfelenmiştir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi iki defa tekrar etmekte olup baştaki mîm harfi aşağıya bakan şekilde yazılmıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler muşaar tarzda kuyrukları sola kıvrık şekilde yazılmıştır. İmâretehû ibaresindeki elif müfret elif gibi zülfelenmiştir.

Sîn: Seyfeddîn ve sene kelimelerinde dendansız ve keşideli sîn'ler kullanılmış; İsâ, aşera, sittimie gibi diğer kelimelerde ise dendanlı sîn'ler tercih edilmiştir.

Kef: el-mübârek kelimesi sonundaki müfret kef kurallara aykırı olarak boru kef şeklinde yazılmıştır. El-melik kelimeleri sonundaki muttasıl kef'ler ise dik ve zülfeli yazılmış olup üzerlerinde belki de seren olarak düşünülmüş birer fetha işareti bulunmaktadır.

Mîm: Besmele'deki, el-muazzam kelimelerindeki ibare sonlarında bulunan mîm'ler müdğame tarzında yazılmıştır.

Güzel he: Bazı Lafza-i celâl'lerde ve bünyânehû, imâretehû, sene, sittimie gibi kelimelerde ibare sonlarında bulunan güzel he'ler kapalı şekilde yazılmıştır.

Lâmelif: Kelime-i Tevhîd'in başındaki müfret lâmelif makas şeklinde yazılmış olup elifi zülfelenmiştir. İstisnâ edâtı olan illâ kelimesi ile Mevlânâ'daki müfret lâmelifler kolları iki yana açılmış formlarıyla dönemin anlayışını yansıtmaktadır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Ebî, tevellâ, fî ve ilâ kelimelerinde yâ-yı ma'kûseler, satır çizgisine paralel olmayıp fetha harekesi gibi belli bir açıyla yükselmektedir. İsa kelimesindeki yâ-yı ma'kûse ise satıra paralel keşidelenmiştir.

Zülfe: Kitabede zülfe kabul eden harflerin zülfelendiği ve bunların sivri olmayıp değirmi ve küt olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede noktalı harflerin tamamının noktalanmadığı, noktaların çoğunlukla köşeli şekilde olduğu görülmektedir. Birkaç fetha dışında başka hareke ve okutma işareti de kullanılmamıştır.

Mühmel harfler: er-Rahîm kelimesinde hâ harfî altında bunun noktasız olduğuna işaret etmek üzere hâ mühmeli kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'de sîn harfî üzerinde, hayr ve nasr kelimelerinde râ harfleri üzerinde, umile fiiliyle İzzeddîn kelimesinde ayn harfleri üzerinde bunların noktasız olduğunu belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır. er-Rahîm kelimesindeki mîm harfî ile er-Rahmân ve el-mü'minîn kelimeleri sonundaki nûn harfleri üzerinde görülen tirfiller ise tezyîn maksadıyla kullanılmış olmalıdır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarındaki boşluklarda ibarelere bitişik ya da bağımsız herhangi bir tezyînî motif bulunmamaktadır.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 131-141 (43). Blair, 2009: 119, 128.

4.1.34. Sıhrîc ve Masna‘ (Sebîl-i Şa‘lân) İnşâ Kitâbesi (613/1216-17)

Hawari'nin, hicri tarihini "603/1216-17" şeklinde yanlış kaydedip başka bir fotoğrafla gösterdiği (Hawari, 2009: 262, 263), kare formunda 55x56 cm. ebadındaki bu mermer kitabe, araları cetvelli 10 satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metinden ibarettir.

Resim No: 34abc

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم	1
هذا ما تطوع بعمل هذا الصهريج	2
والمصنع المبارك لوجه الله تعالى	3
العبد الفقير الى رحمة الله تعالى	4
محمد بن عروة ابن سيار الموصلى رحمه الله	5
ورضى عنه من نعمة مولانا السلطان	6
الملك المعظم شرف الدنيا والدين ابو	7
العزائم عيسى بن الملك العادل ابوبكر بن	8
ايوب غفر الله لهما وذلك في شهر	9
سنة ثلث عشر وستمائة وصلى الله (على) محمد واله	10

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Hâzâ mâ tetavvea biamelî hâze's-sıhrîci
3	ve'l-masnai'l-mübârek livechi'llâhi teâlâ
4	el-abdü'l-fakîru ilâ rahmeti'llâhi teâlâ

5	Muhammed bin Urve ibni Seyyâr el-Mevsilî <i>rahımehu 'llâhu</i>
6	<i>ve radiye anhö</i> min ni‘meti Mevlânâ es-Sultân
7	el-Meliki'l-Muazzam Şerefi'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû
8	el-azâim İsa bin el-Meliki'l-Âdil Ebûbekir bin
9	Eyyûb <i>ğafera 'llâhu lehümâ</i> ve zâlike fî şühûri
10	seneti selâse aşera ve sittimietin <i>ve salla 'llâhu (alâ) Muhammedin ve âlih</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu sarnıcı ve mübârek masna‘²³ 613 senesi aylarında, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç kul *Allah ona merhamet eylesin ve ondan râzı olsun* Seyyâr oğlu Urve oğlu MUSULLU MUHAMMED, *Allah her ikisini de bağışlasın* Eyyûb oğlu Melik-i Âdil Ebûbekir oğlu Mevlânâ Sultân MELİK-i MUAZZAM Şerefü'-dünyâ ve'd-dîn Ebû'l-azâim İSA sayesinde, tatavvuan (gönlünden koparak) Allah rızâsı için yaptırdı. *Allâh'ın salevâtı Hz. Muhammed ve hânedânı üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Besmele: Subhu'l-A‘şâ'da gösterilen Besmele suretlerinden, er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların *mecmûa* tarzında yazıldığı *ikinci* surettedir.

Lafzatullâh: Besmele'dekiyle birlikte kitabede altı yerde geçen Lafza-i celâllerin mahtûfe tarzında açık he'leri satıra oturmamış şekilde kısa olarak yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi baştaki müdğame tarzındaki mîm'i ile dikkat çekmektedir.

Elif: Kitabedeki müfret elifler muşaar tarzda kuyrukları sola kıvrık şekilde yazılmıştır. el-mübârek, Seyyâr, ed-dünyâ, el-âdil ve lehümâ gibi kelimelerde geçen muttasıl eliflerin müfredmiş gibi alt uçları izhar edilmiştir.

²³ Masna': Havuz ve sarnıç gibi su cem'ine mahsus yer (http://www.almaany.com/home.php?language=turkish&lang_name=T%C3%BCrk%C3%A7e&word=sarn%C4%B1%C3%A7).

Cîm: livechi ibaresinde mürekkebât başındaki cîm, müfret cîm gibi aşağıya doğru uzatılmış şekilde he harfine bitmiştir. Benzer örneklere bazı Eyyûbî kitabelerinde de rastlanmaktadır.

Sîn: Seyyâr, es-sultân, sene, aşera ve sittimie kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendantsız ve keşideli olarak yazılmıştır. İsa ve şühûr kelimelerinde dendanlı sîn ve şın harfleri kullanılmıştır. Besmele'deki sîn ise dendanlı ve keşidelidir.

Kef: el-mübârek kelimesi sonundaki müfret kef dik ve serenli olarak yazılmıştır. Sereni satıra paralel ve dalgalıdır. El-melik kelimeleri ile zâlike sonundaki muttasıl kef'ler sola eğik ve serenli olarak yazılmıştır. Bekr kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef sola eğik olarak yazılmış olup sereni satıra paralel ve dalgalıdır.

Nûn: es-sultân kelimeleri sonunda bulunan nûn'lar mecmûa tarzında; er-Rahmân, bin, ibn, min, ed-dîn kelimeleri sonundaki nûn'lar ise müdgame tarzında yazılmıştır.

Güzel he: Birinci satırda iki kez tekrarlanan hâzâ ibarelerindeki başta gelen he'ler keşideli yazılmakla birlikte birincisi, es-sıhrîc kelimesindeki gibi mukavvera şeklinde, ikincisi kedi yüzü (vechü'l-hirr) şeklinde yazılmıştır. Ni'met, sene ve sittimieh kelimelerindeki muttasıl he harfleri Urve kelimesindeki gibi âdetâ müstakil vaziyetini andırır tarzda yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki lâmelif dönemin anlayışına uygun olarak, kolları iki yana açılmış vaziyette muhakkaka müfrede tarzında “ **y** ” formunda yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûs (râcia): El-Musulî, radiye, Îsâ, fî ve sallâ ibârelerindeki yâ harfleri ma'kûs şekilleriyle yazılmış olup, diğerlerinden farklı olarak fî harferindeki yâ-yı ma'kûs 45 dereCelik bir açıyla yukarıya doğru yükselmektedir. Bu mubâlağa min, şeref, ed-dîn, bin, sittimieh gibi ibârelerdeki nûn, râ ve sîn harflerinin satırda duruşlarıyla bilinçli bir paralellik arzemektedir. Aynı durum özellikle 610 tarihli Revak Tecdîd kitabesi gibi daha başka Eyyûbî kitabelerinde de görülmektedir.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harfler kitabede küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğerk okutma işaretleri: Sene, sittimie gibi kapalı te'leri noktalanmamış bazı örnekler dışında kitabede kelimeler çoğunlukla yuvarlak noktalarla noktalanmış bulunmaktadır. Ve'l-masna' kelimesindeki gibi birkaç fetha dışında ve bazı Lafza-i celâl'ler üzerinde görülen yarım şedde diyebileceğimiz işaretler dışında kitabede başka herhangi bir hareke ve okutma işareti tesbit edilememiştir.

Tirfil: es-Sultân'daki farklı olmakla birlikte Seyyâr, Îsâ, sene ve sittimie kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde, el-âdil kelimesindeki *ayn* harfi üzerinde tirfil kullanılmıştır.

Tezyînât: Besmele'de *sîn* ve *mîm* harfleri üzerindeki boşluğa bulut şeklinde bir motif çizilmiş, Besmele'nin bittiği yerde satır sonundaki boşluk da helezonik bitkisel bir motifle değerlendirilmiştir. Selâs kelimesinde ikinci se, ed-dîn kelimesinde nûn harfleri üzerinde Arapça 3 rakamına benzer bir işaret konulmuştur.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 99-100 (164). Blair, 2009: 128.
Hawari, 2009: 262-263.

4.1.35. Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi İnşâ ve Vakıf Kitâbesi (614/1217-18)

Melik Muazzam İsa'nın, Hanefî fukahâsı için yaptırdığı, dolayısıyla hem Muazzamiyye hem de Hanefiyye Medresesi olarak anılan, ayrıca Mescidü'l-Mücâhidîn diye de bilinen medrese Harem-i Şerîf'in kuzeyinde Tarîku Bâbi'l-Atm girişi karşısında Tarîku'l-Mücâhidîn ya da Via Dolorosa üzerinde bulunmaktadır (Hawari, 2009: 226). Medrese avlusunda girişin sağ yanında bulunan ufki dikdörtgen formda 130x60 cm. ebadlarındaki iki mermer levhaya Arapça metin, araları cetvelsiz dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 35a

Kitâbe Metni:

1A	بسم الله الرحمن الرحيم فى بيوت اذن الله ان ترفع ويذكر
1B	(فيها اسمه يسبح له فيها بالغدو والاصال رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر)
2A	الله واقام الصلوة وايتاء الزكوة يخافون يوما تتقلب فيه القلوب والا(بصار)
2B	امر بعمله مولانا السلطان الملك المعظم (..)
3A	شرف الدنيا والدين ابو العزائم عيسى بن ابى بكر بن ايوب الواقف لهذه المدرسة
3B	على الفقهاء والمتفقهة من اصحاب الامام الاعظم (ابى حنيفة ...)
4A	رضى الله عنه وارضاه وذلك فى شهور سنة اربع عشرة وستمائة
4B	للهمزة النبوية تقبل الله منه وغفر له وصلى الله (على سيدنا محمد واله وسلم تسليمًا؟)

Okunuşu:

1A	Bismillâhirrahmânirrahîm Fî büyûtin ezina'llâhu en türfe'a ve yüzkerâ fîhe'smühû yüsebbihu lehû fihâ bi'l-ğudüvvi ve'l-âsâli ricâlün lâ tülhîhim ticâratün ve lâ bey'un an zikri'llâhi
----	--

2A	Ve ikâmi's-salâti ve îtâi'z-zekâti yekafûne yevmen tetekallebü fîhi'l-kulûbü ve'l-ebâr²⁴
2B	Emera bi'amelihî Mevlânâ es-Sultânü'l-Melikü'l-Mua(zzam ...)
3A	Şerefü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-azâim İsâ bin Ebîbekri'bni Eyyûbe'l-vâkîfî lihâzihi'l-medreseti
3B	ale'l-fukahâi ve'l-mütefakkîheti min ashâbi'l-İmâmi'l-A'zam E(bî Hanîfete ...)
4A	<i>Radiya'llâhu anhü ve erdâhü ve zâlike fî şühûri seneti erba'a aşrate ve sittimietin</i>
4B	<i>li'l-hicreti'n-nebeviyyeti tekabbela'llâhu minhü ve ğafera lehü ve sallâ'llâhu alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve selleme teslîmen?)</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **“Allâh'ın, yapılmasına ve içinde adının anılmasına izin verdiği mescidlerde insanlar sabah akşam Allâh'ı tesbîh eder. Onları ne ticâret ne de alışveriş, Allâh'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyar. Onlar, yüreklerin ağza geleceği ve gözlerin döneceği günden korkarlar.”** *Allah ondan râzı olsun ve onu bizden râzı eylesin* İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebinden olan fakîh ve mütefakkîhlere bu medreseyi vakfeden Eyyûb oğlu Ebûbekir oğlu Mevlânâ Sultân MELİK-İ MUAZZAM Şerefü'-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-azâim İSÂ, hicret-i nebeviyenin 614 senesi aylarında bu (medrese)nin yapımını emretti. *Allah ondan kabul buyursun ve onu bağışlasın. Allâh'ın salevâtı ve teslîmâtı efendimiz Hz. Muhammed ve hânedânı üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Özellikle şakulî harflerden anlaşılacağı üzere harf boyları gayet uzun yazılmıştır.

²⁴ Nûr, 24/36-37.

Besmele: Be harfi elif boyunda dik ve uzun yazılmış olup er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'lar *mecmûa* tarzında yazılmaları bakımından Besmele'nin üç suretinden *ikinci* surete dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'de, ezina'llâh ve radiya'llâh cümlelerinde inceleme imkanı bulabildiğimiz Lafza-i celâllerin mahtûfe tarzındaki güzel he'leri satıra oturmamış şekilde yazılmıştır. İkinci satır başındaki Lafza-i celâl ise muhakkaka tarzında kapalı olarak yazılmıştır.

Elif: Müstakil eliflerin alt uçları sola kıvrık olarak kanca şeklinde son bulmaktadır ki bu tip eliflere Subhu'l-A'şâ'da "muşaar" tabir edilmektedir.

Râ, ze: Besmele'de, ez-zekât kelimesinde *mecmûa* tarzında râ'lar kullanılmış; Şeref, el-azâim, Bekr, şühûr ve erba' kelimeleri müdgame râ'larla yazılmıştır.

Sîn: Kitabedeki sîn harfleri hep dendanlı yazılmıştır.

Kef: ez-zekât kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef sola eğik ve serensiz olarak yazılmıştır. Bekr kelimesinde ortada bulunan kef de sola eğik olarak yazılmıştır. Zâlîke kelimesi sonunda bulunan muttasıl kef dik ve serensiz olarak yazılmıştır.

Mîm: Besmele'deki, ekâme ve el-azâim kelimelerindeki mürekkebât sonunda bulunan mîm'ler müdgame tarzında yazılmıştır.

Nûn: er-Rahmân, ed-dîn, bin kelimeleri sonunda bulunan muttasıl râ'lar müdgame tarzında; ezine, en, yehâfûne kelimeleri sonundaki müfret râ'lar ise *mecmûa* tarzında yazılmıştır.

Güzel he: İkinci satır başındaki Lafza-i celâl ile sittimie kelimesindeki mürekkebât sonunda bulunan güzel he'ler merdûfe şeklinde kapalı olarak; diğer Lafza-i celâl'ler ile anhü, sene ibarelerindeki güzel he'ler mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır.

Lâmelif: ve'l-ebîsâr kelimesindeki müfret lâmelif muhakkaka müfrede tarzında "y" formunda iki yana açılmış kollarıyla dönemin zevkini yansıtmaktadır.

Yâ: Fî, Îsâ, ebî kelimelerinde sonda bulunan yâ harfleri ma'kûse tarzında olmayıp muhakkaka tarzında yazılmışlardır.

Zülfe: Elif, bâ, zel, lâm gibi zülfe kabul eden harfler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiş bulunmaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalanması gereken harfler çoğunlukla noktasızdır. es-Salât kelimesinde sâd harfi üzerine şedde işareti konulmuştur.

Tezyînât: Besmele'de baştaki sîn ve sondaki mîm harfi üzerindeki boşluklara birer bitkisel motif işlendiği anlaşılmaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 168-173 (55). Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 226-230 (Pl. 12.17).

4.1.36. Mescid-i Aksa Giriş Revakları İnşa Kitâbesi (614/1217-18)

Mescid-i Aksâ'nın kuzey girişinde kemer üstünde bulunan ufki dikdörtgen formda 100x90 cm. ebadındaki mermer inşâ kitâbesi, araları cetvelsiz sekiz satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü'yle oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni sergilemektedir.

Resim No: 36abc

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم انشئت هذه
2	الوالى لاروقه فى ايام دولة سيدنا
3	ومولانا السلطان الملك المعظم شرف الدنيا
4	والدين ابى العزائم عيسى ابن الملك العادل
5	سيف الدنيا والدين سلطان الاسلام وا
6	لمسلمين ابى بكر ابن ايوب ابن شاذى خليل امير ا
7	لمؤمنين خلد الله ملكهما وذلك فى سنة اربع
8	عشرة وستمائة للهجرة النبوية وصلى الله على محمد واله

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm ünşiet hâzihî
2	El-vâlî el-ervikâ fî eyyâmi devleti Seyyidinâ
3	ve Mevlânâ es-Sultân el-Meliki'l-Muazzam Şerefi'd-dünyâ
4	ve'd-dîn Ebi'l-azâim İsa ibni'l-Meliki'l-Âdil
5	Seyfi'd-dünyâ ve'd-dîn Sultâni'l-İslâm ve'
6	l-müslimîn Ebîbekir ibni Eyyûb ibni Şâzî Halîli Emîri'
7	l-mü'minîn <i>halleda'llâhu mülkehümâ</i> ve zâlike fî seneti erba'a

8	aşrate ve sittimietin li'l-hicreti'n-Nebeviyyeti ve <i>salla'llâhu alâ Muhammedin ve âlihî</i>
---	--

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Şâdi oğlu Eyyûb oğlu Melik-i Âdil Seyfû'(d-dünyâ ve')d-dîn İslâm ve Müslümanların Sultânı Ebûbekir oğlu *Allah her ikisinin mülkünü dâim eylesin* Mü'minlerin Emîrinin dostu efendimiz Mevlânâ Sultân MELİK-İ MUAZZAM Şerefû'(d-dünyâ ve')d-dîn Ebü'l-azâim İSA zamanında, hicret-i nebeviyenin 614. senesinde bu revaklar inşâ edildi. *Allâh'ın salevâtı Hz. Muhammed ve hânedânı üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'lar *mecmûa* tarzında yazılmaları bakımından Besmele'nin üç suretinden *ikinci* surete dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'de, halleda'llâh ve salla'llâh cümlelerindeki Lafza-i celâllerin mahtûfe tarzında açık şekildeki güzel he'leri satıra oturmamış vaziyettedir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi müdğame tarzındaki mîm başı ile başlamış olup dâl harfî hafif sola eğik yazılmıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler muşaar tarzda, kuyrukları sola kıvrık olarak yazılmıştır.

Sîn: Seyyidinâ ve el-müslimîn'deki dendansız ve keşideli sîn'ler dışında kitabedeki diğer kelimelerde dendanlı sîn ve şm harfleri tercih edilmiştir.

Kef: Bekr ve mülkehümâ ibarelerinde ortada bulunan muttasıl kef'lerle el-melik kelimeleri sonunda bulunan muttasıl kef'ler sola eğik ve serenli yazılmıştır. Zâlîke kelimesi sonundaki muttasıl kef ise sola eğik, zülfeli ve serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, liervika ve el-islâm kelimelerindeki müfret ve muttasıl lâmelifler dönemin zevkine uygun şekilde kolları iki yana açılmış vaziyette muhakkaka müfrede tarzında “**y**” formunda yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûs (râcia): İsa kelimesiyle fi ve alâ harf-i cerleri satıra paralel yâ-yı ma'kûselerle yazılmıştır.

Zülfe: Elif ve lâm gibi harfler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Birkaç harf dışında kitabede kelimelerin noktalanmış olduğu görülmektedir. Hareke ve diğer okutma işaretlerinden herhangi birinin kitabede kullanılmadığını görüyoruz.

Tirfil: Seyyidinâ, İsâ, el-islâm, el-müslimîn, sittimie kelimelerindeki *sîn* harfleri ile el-azâim ve el-âdil kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde bunların noktasız olduğunu göstermek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında kalan bazı boşluklarda çeşitli şekil ve vaziyetlerde rûmî ve kıvrıkdal motifleri görülmektedir.

Yayınlar:

Berchem, 1925: 415-419 (281). Blair, 2009: 128. Hawari, 2009: 244, 246 (Pl. 12.56).

4.1.37. Mescid-i Aksa Girişi Kubbe İnşâ Kitâbesi (614/1217-18)?

Mescid-i Aksâ'nın kuzey girişindeki ana kubbede, kubbe zembereğinin yukarısında yedinci dizide hakkedilmiş bulunan neredeyse tamamı tahrip olmuş vaziyetteki kitâbe tek satır halinde kuşak yazı niteliğindedir. Kitabe Eyyûbî Celif Sülüsüyle ve Arapça olarak yazılmıştır.

Resim No: 37abcd

Kitâbe Metni:

بسم الله (الرحمن الرحيم) انشا هذا... (ابو) المنصور المظفر ... اعز ... سلطان؟	1
---	---

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm enşee hâz.. ... .. (Ebü')l-mansûr el-muzaffer ... .. eazze ... sultân? ... ..
---	---

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Mansur, muzaffer sultan ..... bu (kubbeyi?) inşâ ettirdi. (*Allah onun yardımcılarını*) azîz eylesin.

Değerlendirme:

Tek satır olarak kuşak oluşturan bu kubbe kitabesi hemen hemen tamamıyla yok olmuş denilebilir. Yalnız Besmele'nin baş kısmı ile bazı ibarelere ait unsurlar seçilebilmektedir ve bunlar da siyah boya ile belirtilmiştir. Şöyle ki:

Besmele: Bâ harfi sâidinin normalden daha uzun tutulduğu, sîn harfinin dendanlı ve keşideli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Lafza-i celâl ile Rahmân ve Rahîm isimleri kitabede tamamen silinmiş durumdadır.

Elif: Enşee fiilinde elif harfinin muşaar tarzda yazılı olup ucunun nûn harfiyle bitişik gibi durduğu görülmektedir. El-muzaffer kelimesinde de elif muşaar tarzdadır.

Râ: el-mansûr ve el-muzaffer kelimelerindeki râ harfleri müdğame tarzında yazılmıştır.

Şın: Enşee fiilinde şın harfi dendanlı yazılmıştır.

Güzel he: Hâzihi ibaresi başındaki he kedi gözü şeklinde yazılmıştır.

Zülfe: el-mansûr kelimesinde lâm harfi zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Enşee ve el-muzaffer kelimelerinde nûn ve zı harfleri üzerinde birer nokta görülebilmektedir. Hareke ve diğer okutma işaretlerinin kitabede kullanıldıysa, yok denecek kadar pek az sayıda olduğu söylenebilir.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen değildir. İbareler arasında herhangi bir tezyînî motif kullanılıp kullanılmadığı belli değildir.

Yayınlar:

Husseini, 1949: 47-48. Hawari, 2009: 244, 247.

4.1.38. Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) Vakıf Kitâbesi Parçaları (600-615/1203-1218)

Evanjelic Alman kilisesindeki kazılarda bulunup Evanjelic Alman Arkeoloji Enstitüsü Müzesi'nde muhafaza edilen ufki dikdörtgen formda 40x22 cm. (A) ve 28x20 (B) cm. ebadlarında iki levhadan ibaret gri kalker kitabe, stampajlarından anlaşıldığına göre araları cetvelli beş (A) ve dört (B) satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Kitabenin tarih kısmı net okunamamaktadır. Berchem 600-615 tarih aralığını ya da 624 tarihini teklif etmişse de (Berchem 1922: 178) el-Melikü'l-Âdil 7 Cemâziyelâhir 615 (31 Ağustos 1218) tarihinde vefat ettiğinden (Şeşen, 2004a: 59), kitabede “halleda'llâhu devletehümâ” ibaresinde devlet'in izâfe edildiği zamir müsennâ olup bundan el-Âdil'in hayatta olduğu anlaşıldığından dolayı 624 senesinin olması mümkün değildir.

Resim No: 38ab

Kitâbe Metni:

A

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَقَفَتْ هَذِهِ الْمَدْرَسَةُ (الْمُبَارَكَةُ عَلَى الْفُقَهَاءِ مِنْ)	1
اصحاب الامام ابى عبد الله محمد بن ادريس الشافعى (رضى الله)	2
عنه فى دولة السلطان الملك المعظم بن السلطان الملك العادل)	3
ابى بكر بن ايوب خلد الله دولتهما و(...)	4
(...) بن رافع بن (...)	5

B

... الذى تحتها والدار ...	1
... شرعيا تقبل الله منه واثابه) ...	2

...	(الرضوان وذلك في سنة ...)	3
...	وستمائة	4

Okunuşu:

A

1	Bismillâhirrahmânirrahîm vukîfet hâzihi'l-medresetü'(l-mübâreketü ale'l-fukahâi min)
2	Ashâbi'l-Îmâm Ebî Abdillâh Muhammedi'bni İdrîs eş-Şâ'(fi'î <i>radiya'llâhu</i>)
3	<i>anhu</i> fî devleti's-Sultâni'l-Meliki'l-Muazzami'bni's-Sultâ'(ni'l-Meliki'l-Âdil)
4	Ebîbekri'bni Eyyûb <i>halleda'llâhu devletehümâ ve (...)</i>
5	(...) bin Râfi'i'bni (...)

B

1	... ellezî tahtehâ ve'd-dâr ...
2	... şer'iyen <i>tekabbela'llâhu minhü ve esâ(behû)</i> ...
3	... (er-rıd)vân ve zâlike fî seneti ...
4	... ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. *Allah o ikisinin devletlerini daim eylesin* Eyyub oğlu Sultan Melik Âdil Ebubekir oğlu Sultan Melik-i Muazzam zamanında *Allah O'ndan razı olsun* İmam Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî mezhebinden olan fakihlere bu mübarek medrese ve altındaki ... ve ev şerîata uygun bir vakıfla 600-615 senesinde vakfedilmiştir. *Allah ondan kabul buyursun ve onu rızâsıyla ödüllendirsin.*

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'lar ve nûn harfi *müdğame* tarzında yazılmış olup Subhu'l-A'şâ'da verilen Besmele suretlerinden *üçüncüsüne* dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'de ve ikinci satırda Abdullâh isminde, halleda'llâh ve tekabbele'llâh ibarelerinde görülen Lafza-i celâllerin he harfleri muhakkaka tarzında kapalı olarak yazılmıştır.

Sîn: Sittimie ibaresinde başta bulunan sin harfi dendansız ve keşideli olarak satıra 25 dereCelik bir açı yapacak şekilde meyilli yazılmıştır.

Kef: Ebîbekir kelimesinde ortada bulunan kef harfi eğik ve serenli olarak yazılmıştır.

Güzel he: Lafza-i celâllerdeki, devlet, anhü ve minhü ibarelerindeki sonda bulunan güzel heler kapalı olarak yazılmıştır.

Yâ-yı makûse (râcia): Kitabenin ikinci parçasında üçüncü satırdaki fi harfi- cerindeki yâ harfi, makûse tarzında ve hemen hemen satıra paralel yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabenin stampajından, noktalı harflerin çoğunlukla noktalandığı, bazı kelimelerde fetha işaretinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında da hurufata bitişik ya da ayrı herhangi bir bitkisel motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 178-186 (58). Blair, 2009: 128.

4.1.39. Bâb-ı Hitta Kapı Kanatları Tecdîd Kitâbesi (61(7?)/1220?)

Kaynaklarda Harem-i Şerîf'in kuzeyindeki Bâb-ı Hitta'nın kapı kanatlarında olduğu kaydedilen bu kayıp kitâbe muhtemelen Celî Sülûsle hakkedilmiş olup Recep 61(7?) (Eylül 1220?) tarih kaydını taşımaktadır.

Resim No:

Kitâbe Metni:

(حدد هذا الباب في ايام دولة السلطان الملك المعظم شرف الدين عيسى بن الملك العادل سيف الدين ابى بكر بن ايوب وذلك في شهر رجب من سنة سبع عشرة وستمائة ...)	1
--	---

Okunuşu:

1	Cüddide hâze'l-bâbe fî eyyâmî devleti's-Sultân el-Meliki'l-Muazzam Şerefi'd-dîn İsa bin el-Meliki'l-Âdil Seyfi'd-dîn Ebîbekir bin Eyyûb ve zâlike fî şehri Receb min seneti seb'a aşrate ve sittimietin...
---	--

Türkçe Anlamı:

Bu kapı, Eyyûb oğlu Melik Âdil Seyfüddîn Ebû Bekir oğlu SULTAN MELİK MUAZZAM ŞEREFÜDDİN İSÂ'nın devleti (saltanatı) günlerinde, 61(7?) senesi Recep ayında yenilendi.

Değerlendirme:

Herhangi bir resmi ya da stampajı bulunmayan bu kitabede yazı, diğer Eyyûbî kitabeleri gibi muhtemelen Celî Sülûsle hakkedilmiş olmalıdır.

Yayınlar:

Berchem: 1925: 103-105 (168). Blair, 2009: 128.

4.1.40. Kubbetü's-Sahre'de Maksûre Tamir kitâbesi (7/13. yy. başı)

Günümüzde kayıp olan bu tamir kitabesi Berchem'e göre Melik Azîz Osman'ın ahşap maksûresinin parmaklığına ait olarak değerlendirilmiş olup (Berchem, 1925: 305) muhtemelen Eyyûbî Celî Sülüsüyle hakkedilmiştir.

Resim No:

Kitâbe Metni:

جدد في ايام مولانا	1
السلطان الملك المعظم	2
شرف الدين عيسى	3

Okunuşu:

1	Cüddide fî eyyâmi Mevlânâ
2	es-Sultân el-Melik el-Muazzam
3	Şerefi'd-dîn Îsâ

Türkçe Anlamı:

MEVLÂNÂ SULTAN MELİK MUZZAM ŞEREFÜDDİN ÎSÂ'nın zamanında yenilendi.

Değerlendirme:

Herhangi bir resmi ya da stampajı bulunmayan, üç satırdan ibaret bu kitabede yazı, diğer Eyyûbî kitabeleri gibi muhtemelen Celî Sülüsle hakkedilmiş olmalıdır.

Yayınlar:

Berchem, 1925: 305 (230). Blair, 2009: 128.

4.1.41. Kubbetü's-Sahre'de Bilinmeyen Bir Kitâbe (7/13. yy. başları)

Kubbetü's-Sahre'de bulunduğu kaydedilen ve Berchem'in stampajını aldığı, üstten, sağ ve solundan eksik şakulî dikdörtgen formda 30x55 cm. ebadındaki bu mermer kitabe (Berchem, 1925: 303), araları cetvelsiz yedi satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 41a

Kitâbe Metni:

1	(بسم الله الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من امن بالله
2	واليوم الاخر واقام الصلوه وا
3	المبارك الامير شجاع الدين خططح بن عبد الله
4	.. الملك المعظم شرف الدنيا والدين عيسى
5	ايوب ... رضى الله تعالى
6	.. قيماز المعظمى وكان الفراغ
7	.. ه والحمد لله رب العالمين

Okunuşu:

1	(Bismillâhirrahmânirrahîm İnnemâ ya'mûru mesâcida'llâhi men âmene bi'llâhi
2	... ve'l-yevmi'l-âhiri ve ekâme's-salâte ve â(te'z-zekâte ...) ²⁵
3	el-mübârek el-Emîr Şücâu'd-dîn Hutluh bin (Abdullah ...)
4	... el-Melik el-Muazzam Şerefi'd-dünyâ ve'd-dîn Îsâ
5	... Eyyûb ... <i>radiya'llâhu teâlâ (anhü ....)</i>
6	... Kaymaz el-Muazzamî ve kâne'l-ferâğu ..
7	(... mi)etin ve'l-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn

²⁵ Tevbe, 9/18.

Türkçe Anlamı:

(Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. “**Allah'ın mescidlerini ancak, Allah'a) ve âhîret gününe (iman eden), namazı kılan, (zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar onarabilir).**” *Allah (ondan) razı olsun Eyyub oğlu (.....) MELİK MUAZZAM ŞEREFÜDDİN İSÂ (zamanında bu) mübarek (... Abdullah) oğlu Emir Şucâuddîn Kutluk (tarafından ...) Kaymaz el-Muazzamî (mütevelliliğinde? ...) 6?? (senesinde) bitti. Hamdolsun âlemlerin Rabbi Allah'a..*

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Radiya'llâh ve el-hamdü lillâh cümlelerinde görülen Lafza-i celâl'ler mahtûfe tarzındaki açık he'lerle yazılmış olup lâm'ların ve he'lerin boyları hemen hemen birbirine yakın ölçüde tutulmuştur.

Elif: Elifler kitabede kuyrukları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Kef: el-Mübârek kelimesi sonunda bulunan kef müfret olduğu halde boru kef olarak yazılmıştır. el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef dik yazılmış olup serensizdir. Kâne fiili başındaki muttasıl kef sola eğik olup yukarıya doğru yükselen düz bir serene sahiptir.

Lâmelif: el-âhir ve el-emîr kelimelerinde müfret halde bulunan lâmelif'ler kapalı bir makas şeklinde yazılmıştır.

Yâ: Kitabede ma'kûse tarzında yâ kullanılmamış olup Teâlâ kelimesi sonundaki yâ keşidelenmiştir.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harflere bakıldığında bunların çoğunlukla belli belirsiz küt zülfelerle zülfeli olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler çoğunlukla noktalanmış olup kitabede birkaç fetha dışında başka herhanbi bir hareke ve okutma işareti bulunmamaktadır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar: Berchem, 1925: 303-304 (229). Blair, 2009: 128.

4.1.42. Hüsâmeddîn Berekethan Kabir Kitâbesi (644/1246)

Bâbü's-Silsile yolu üzerinde, Tâziye Medresesi karşısında bulunan Hâliidiye Kütüphanesi girişinin sağında, batıya bakan duvarının içine tespit edilmiş, Hüsameddin Bereket Hân'a ait ufkî dikdörtgen formda 65x42 cm. ebadındaki bu mermer kabir kitabesi, araları cetvelli altı satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 42a (Sobernheim'in 1905'te aldığı stampaj, Berchem'den).

Kitâbe Metni:

1	كل من عليها فان ويبقا وجه ربك ذو الجلال
2	والاكرام هذا قبر الفقير الى رحمة الله
3	تعالى حسام الدين ملك الامراء لبركة خا
4	ن توفي في سنة اربع واربعين و
5	ست مائة غفر الله له ولو
6	الديه ولجميع المسلمين امين

Okunuşu:

1	Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike Zü'l-celâli
2	ve'l-ikrâm ²⁶ hâzâ kabru'l-fakîri ilâ rahmeti'llâhi
3	Teâlâ Hüsâmi'd-dîn Meliki'l-ümerâi (e)l-Bereket Hâ
4	n tûvüffiye fî seneti erba'in ve erba'îne ve
5	sittimietin ğafera'llâhu lehû ve liv
6	âlideyhi ve licemî't'l-müslimîne âmîn

²⁶ Rahmân, 55/ 26-27.

Türkçe Anlamı:

Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir. Bu, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç HÜSÂMEDDİN MELİKÜ'L-ÜMERÂ BEREKET HAN'IN KABRİDİR. 644 senesinde vefat etmiştir. *Allah onu, anne babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın. Âmîn.*

Değerlendirme:

Yazı, alt ve üstten cetvellere temas edecek derecede sıkışıp kalmış bir vaziyet arz etmektedir.

Lafzatullâh: Rahmeti'llâh ve ğafera'llâh ibarelerinde olmak üzere kitabede iki yerde geçen lafza-i celâl, görebildiğimiz kadarıyla mahtûfe tarzında açık şekildeki he'lerle yazılmıştır.

Hâ, cîm: Vech, Hüsâm ve rahimehû kelimelerindeki hâ harflerinin meddeleri sivri, uzunca ve meyilli yazılmış, buna mukabil Hân kelimesinde sanki bu medde biraz daha uzun ve dik yazılarak hâ-elif ikilisinin Sülüs yazıdaki formuna yaklaşılmıştır.

Sîn: Sene ve sitti kelimelerindeki sîn harfleri dendansız ve keşideli yazılmakla birlikte bu harf satırı yukarıdan aşağıya çaprazlama kesecek şekilde fazlaca meyilli olarak uygulanmıştır ki benzerlerini evvelki bazı Eyyûbî kitabelerinde görmüştük.

Fe, kaf, vâv: Bu gözlü harflerin yazılışlarında üçgenimsi ve sivri form dikkat çekicidir.

Kef: ve'l-ikrâm kelimesinde zülfeli kef harfi elif gibi dik yazılmış olup serensiz bırakılmıştır. Melik kelimesinde sonda bulunan kef, el-Bereket kelimesinde mürekkebat başında bulunan benzeri gibi sola eğik olup satıra paralel şekilde dalgalı bir serene sahiptir.

Güzel he: Vechü, el-Bereket kelimelerinde ve 5. satırdaki Lafzatullah'da açık olmakla birlikte kapalı gibi duran he'lere mukabil sene kelimesindeki güzel he tam anlamıyla kapalı he denilecek şekilde yazılmıştır.

Lâmelif: ve'l-ikrâm ve el-ümerâ kelimelerinde lâmelifler makas şeklinde yazılmış olup mâkablindeki elifi çaprazlama kesmektedir.

Nokta, hareke: Noktalı harflerin çoğunlukla noktalandığı görülmektedir. Erba'îne, ğafera'llâhu, livâlideyhi gibi bazı kelimelerde görülen fetha işaretinden başkaca kitabede herhangi bir okutma işaretine rastlanmamaktadır.

Tirfil: Hüsâm ve el-müslimîn kelimelerinde *sîn* harfleri üzerinde tirfil yerine onu da çağrıştıran baklava ya da dörtgen motifleri bulunmaktadır.

Zülfe: Elif, lâm, dal gibi zülfe kabul eden harfler genellikle zülfelenmiş olup bu zülfeler küt ve değirmi şekildedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler çoğunlukla, köşeli noktalarla noktalanmış olup birkaç fetha dışında kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tezyînât: Fân, erba'îne, licemî'ı gibi kelimelerin yukarısında, cetvellerden çıkıp aşağıya doğru sarkan birer rûmî motifi bulunmaktadır. Ayrıca Hüsâm ve el-müslimîn kelimelerinde *sîn* harfleri üzerinde tirfil yerine onu da çağrıştıran baklava ya da dörtgen motifleri bulunmaktadır.

Yayınlar:

Berchem, 1922: 188-190 (60). Najm, 1983: 137-138. Burgoyne, 1987: 109-116.

4.1.43. Berekethan Türbe Kitâbesi (644/1246)

Bâbü's-Silsile yolu üzerinde, Tâziye Medresesi karşısında bulunan ve bugün Halidiye Kütüphanesi olarak bilinen türbenin yola bakan penceresinin yukarısında sivri kemerli kısım içerisinde tespit edilmiş dikdörtgen bir kitabedir. Blair'in listesinde verilmemiş olup Berekethan için hakkedilmiş ufki dikdörtgen formda 125x55 cm. ebadındaki bu mermer türbe kitabesinde 1 Muharrem 644 (19 Mayıs 1246) tarihi kayıtlıdır ki bu tarih Berekethan'ın vefat tarihidir. Muhtemelen bu kitabe de muahhar bir tarihte hakkedilmiş olabilir. Kalem ağzının dört-beş misli büyüklüğünde cetvellerle bölünmüş yedi satırdan ibaret kitabe Memluk karakterinde Eyyubî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup ilk altı satırı Arapça, son satırı Farsça'dır.

Resim No: 43ab

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم كل من عليها فان ويبقا وجه ربك ذو الجلال والاكرام ربنا امنا بما
2	انزلت واتبعنا الرسول فاكتبنا مع الشاهدين ربنا واتنا ما وعدتنا على رسلك ولا تخزنا يوم
3	القيامة انك لا تخلف الميعاد يا عبادى الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله
4	يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم هذه تربة العبد الفقير الى رحمة الله وغفرانه يركتخان
5	نور الله ضريحه توفى يوم الجمعة مستهل المحرم سنة اربع واربعين وستمائة غفر الله له ولوالديه
6	ولمن دعا له بالمغفرة امين رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم
7	باك از عدم امدتم وناباك شدم اسوزه در امدتم وغمناك شدم بودم زخاك تيره وزاتش اب باز در خاك شدم

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike Zü'l-celâli ve'l-ikrâm ²⁷ Rabbenâ âmennâ bimâ
---	--

²⁷ Rahmân, 55/26-27.

2	enzelte ve'tteba'ne'r-rasûle fe'ktübñâ maa's-ş-şâhidîn ²⁸ Rabbenâ ve âtinâ mâ ve'adtenâ alâ rusûlike ve lâ tuhzinâ yevme'
3	l-kıyâmeti inneke lâ tuhlifü'l-mîâd ²⁹ yâ 'ibâdiye'llezîne esrafû alâ enfüsihim lâ taknetû min rahmeti'llâh inna'llâhe
4	Yağfiru'z-zünûbe cemîan innehû hüve'l-Ğafûru'r-Rahîm ³⁰ hâzihî türbetü'l-abdi'l-fakîri ilâ rahmeti'llâhi ve ğufrânihî Berekethan
5	<i>Nevvera'llâhu darîhahû tüvüffiye yevme'l-Cümuati müstehille'l-Muharrem senete erba'in ve erba'îne ve sittimietin ğafera'llâhu lehû ve livâlideyhi</i>
6	<i>Ve limen de'â lehû bi'l-mağfirati âmîne Rabbe'l-âlemîn ve salla'llâhu alâ Seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahibihî ve selem</i>
7	Pâk ez adem âmedîm ve nâ pâk şodîm asûze der âmedîm ve ğamnâk şodîm bûdîm zi hâk tîre ve zi âteş âb bâz der hâk şodîm

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. “Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir.” “Rabbimiz! İndirdiğine iman ettik, Rasûle uyduk, bizi şahidlerin arasına kat.” “Rabbimiz! Rasûllerine va'dettiğini bize ver, kıyamet günü bizi rezil etme. Çünkü Sen, va'dinden dönmezsin.” “Kendilerine zulmeden çok günahkâr kullarıma de ki: “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Doğrusu Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” Bu, Allah'ın rahmetine ve gufranına muhtaç kul Berekethan'ın türbesidir. *Allah, kabrini pürnûr eylesin.* 644 senesi Muharrem'in 1'inde Cuma günü vefat etmiştir. *Allah, onu, anne babasını ve ona Allah'dan mağfiret niyazında bulunanları bağışlasın. Amin ey âlemlerin Rabbi. Allah'ın salât u selâmı, Efendimiz Muhammed'in, O'nu hânedânın ve ashâbının üzerine olsun.* Yokluktan tertemiz geldik, kirlendik. Âsûde geldik, gamlandık. Toprak olduk.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/53.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/194.

³⁰ Zümer, 39/53.

Değerlendirme:

Son zamanlarda siyahla boyanmış yazı, nisbeten bodur bir karakter sergilemekle birlikte, burada Eyyûbî Celî Sülüsünün Memluk dönemi Celîsine doğru bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ'ların *mecmûa* tarzında yazılması bakımından, Subhu'l- A'şâ'da bahsedilen Sülüs kalemlerdeki Besmelenin üç ayrı yazılış sûretinden *ikinci* sûrette olup ayrıca oklu Besmele tarzındadır.

Lafzatullâh: Kitabede yedi defa geçen Lafza-i celâl'lerin tamamında güzel he'ler mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olup lâm'ların normalden kısa tutulduğu form benimsenmiştir.

İsm-i Nebî: Son satırdaki salevat cümlesinde geçen Muhammed ism-i şerîfine özellikle mîm harfini esas alarak baktığımızda burada önceki Eyyûbî örneklerini aşma karakteri sezilmekte ve erken Memluk kitabelerindeki örneklere yakın bir form şekillenmektedir.

Sîn: Besmele'deki sîn ile sellem fiilindeki dendanlıdır ve keşidelenmiştir. Seyyidinâ ibaresinde ise dendansız ve keşideli sîn tercih edilmiştir. Bu sîn ile küllü kelimesindeki kef sereni aynı şekle sahiptir. Kitabede görülen diğer sîn ve şın harfleri dendanlı olarak keşidesiz yazılmıştır.

Kef: Besmele'den sonra âyetin ilk ibaresi olan küllü kelimesinde başta bulunan kef keşideli ve dendansız sîn başı gibi dalgalı bir serenle yazılmış olup aynı durum fe'ktübâ ve Berekethân ibarelerindeki kef harflerinde de görülmektedir. Rabbike, rusûlike, pâk, nâ pâk, gamnâk ve hâk ibarelerinde sonda bulunan kef'ler dik ve serensiz olup harfin boş kısımlarına kef mühmelleri ilave edilmiştir.

Yâ-yı ma'kûs (râcia): Tüvüffiye ve sallâ fiillerinin yâ'ları ma'kûse şekliyle yazılmış, tüvüffiye'deki satıra 35-40 dereCelîk bir açı oluşturacak şekilde uzanırken, sallâ'daki satıra paralel şekilde ele alınmıştır.

Hareke: Tamamen harekelenmemiş metinde yer yer fetha, kesra ve zamme hareketleri kullanılmıştır. Mesela er-Rahmân, el-Cümua, velivâlidayhi, deâ

ibarelerinde fetha; el-celâli ve yağfıru kelimelerinde kesra; er-Rasûl, lehû, salla'llâhü ibarelerinde zamme işaretleri görülmektedir.

Mühmel harf: Besmele'deki Lafzatullâh'ın sonunda he üzerinde *mühmel he* harfi kullanılmıştır. Rabbike, rusûlike, pâk, nâ-pâk, gamnâk ve hâk ibarelerinde sonda bulunan kef harfi boşluklarında *kef mühmelleri* görülmektedir.

Zülfe: Besmele'de bâ harfi ile birlikte metindeki birçok elif, lâm, dal, zel, lâmelif harfleri küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Hemze: el-melâike ve sittimiyeh kelimelerindeki hemze işaretleri yazılmamıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler kitabede çoğunlukla noktalanmış olup noktalar köşeli şekildedir. Yağfıru, er-rasûl gibi bazı kelimelerde görebildiğimiz fetha, kesra ve zamme harekeleri kitabede çok az kullanılmış olup başka herhangi bir okutma işareti bulunmamaktadır.

Tirfil: Esrafû, enfüsihim, müstehill, sene, Seyyidinâ, asûze kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi metin içerisinde de herhangi bir bitkisel motif görülmemektedir.

Berekethan'a ait bu türbe kitabesi ile oğlu Hüsameddin Kara Beğ'in kabir kitâbesi (661/1263)'nin birçok ibare ve terkipte form benzerliğinden dolayı bunların aynı hattat tarafından yazıldığı söylenebilir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1922: 186-187 (59). Najm, 1983: 137-138. Burgoyne, 1987: 109-116.

4.1.44. Kubbetü Mûsâ İnşâ veya Tamir Kitâbesi (647/1249)

Blair'in Kudüs'teki son Eyyûbî kitabesi dediği (Blair, 2009: 121) ve 15 Şaban 647'de (23 Kasım 1249) vefat eden el-Melikü's-Sâlih Necmeddin tarafından imareti emredilen Kubbetü Mûsâ'ya ait 50x44 cm. ebadındaki bu mermer kitabe, dikdörtgen bir mermere yukarisından pencere alınliğı gibi kemer şeklinde ikinci bir parçanın eklenmesiyle oluşturulmuştur. Araları cetvelli beş satıra Nesihî andıran bir Celî Sülûs hatla kabartma tekniğıyle itinasız yazılıp hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 44ab

Kitâbe Metni :

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
2	هَذَا مَا أَمَرَ بِعِمَارَةِ هَذَا (أ) الْمَكَانِ
3	مَوْلَانَا السُّلْطَانَ الْمَلِكِ الصَّالِحِ
4	نَجْمِ الدُّنْيَا وَالِدِينَ ابْنِ الْمَلِكِ
5	الْكَامِلِ فِي شَهْرٍ سَنَةِ سَبْعِ وَأَرْبَعِينَ وَسِتِّمِائَةٍ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Hâzâ mâ emera biimâratî hâze'l-mekân
3	Mevlânâ es-Sultân el-Melikü's-Sâlih
4	Necmü'd-dünyâ ve'd-dîn ibnü'l-Melik
5	el-Kâmil fî şühûri seneti seb'in ve erba'îne ve sittimi(etin)

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mekânın tamirini 647 senesi aylarında, Melik Kâmil oğlu MEVLÂNÂ SULTAN MELİK SÂLİH NECMEDDİN emretmiştir.

Değerlendirme:

Bu Eyyûbî kitabesinde yazı bodur ve ibtidai kalmıştır.

Besmele: Er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki nûn ve râ'lar *mecmûa* tarzında yazılmış olup Subhu'l-A'şâ'deki Besmele suretlerinden *ikincisine* dahildir.

Lafzatullâh: Normal uzunluktaki elif'e göre diğer harflerin kısa yazıldığı lafza-i celâl formunda sondaki güzel he mahtûfe tarzında açık şekildedir.

Kef: el-mekân kelimesinin ortada bulunan kef'i serensiz ve zülfesiz, fakat aynı durumdaki el-Kâmîl kelimesinin kef'i serenli olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Yalnız Mevlânâ kelimesinde bulunan lâmelif makas şeklinde ve kısa yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kuse (râcia): Son satırdaki fi harf-i cerindeki yâ, ma'kûse şekliyle ve satıra paralel vaziyette yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, zel gibi zülfe kabul eden harfler kitabede belli belirsiz şekilde küt zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin çoğunlukla noktalanmadığı kitabede hareke olarak yalnız iki fetha kullanılmış, fethalardan biri Besmele'de sîn harfi üzerindeki tirfilin hemen üst kısmına, diğeri de Lafzatullâh'ın üst kısmına, birbirinden farklı meyillerde konulmuştur.

Tirfil: Besmele'de ve es-Sultân kelimesinde *sîn* harfleri üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemininde ve ibareler arasında herhangi bir tezyînî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Berchem, 1925: 105-107 (169). Blair, 2009: 121 (169. Pl. 6.5), 128. Hawari, 2009: 254-256.

4.2.Kudüs Çevresindeki Bazı Eyyûbî Kitâbeleri

4.2.45. Şam / Kalesi Burç Tecdîd Kitâbesi (574/1179)

Şam kalesi burcunun Selahaddin zamanında tahkim edilip yenilendiğini belgeleyen ve Şam Millî Müzesi'nde sergilenmekte olan kare formundaki bu mermer kitabe, araları cetvelli dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 45a

Kitâbe Metni:

1	جدد هذا البرج في ايام
2	مولانا الملك الناصر صلا
3	ح الدنيا والدين ابو المظفر
4	يوسف بن ايوب سنه اربع وسبعين وخمس مائه

Okunuşu:

1	Cüddide hâze'l-burcu fî eyyâmi
2	Mevlânâ el-Meliki'n-Nâsır Salâ
3	hi'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer
4	Yûsufe'bni Eyyûb senete erbain ve seb'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Bu burç, Eyyûb oğlu Mevlânâ Melik Nâsır, dünyâ ve dînin Salâhı Ebü'l-Muzaffer Yusuf zamanında 574 senesinde yenilendi.

Değerlendirme:

Elif: Özellikle ed-dünyâ ve Eyyûb kelimelerinde görüldüğü üzere elifler muşaar tarzda yani ucu sola kıvrık olarak yazılmıştır.

Cîm, hâ: Ceddede fiilinde başta bulunan cîm harfî ratkâ tarzında, el-burc ve salâh kelimelerinde sonda ve müfret olarak gelen cîm ve hâ harfleri Subhu'l-A'şâ'daki tabiriyle ratkâ mürsele şeklinde yazılmıştır (Kalkaşendî, 1914: 68).

Râ: el-burc, en-nâsır, el-muzaffer ve erba' gibi bazı kelimelerde sonda ya da arada bulunan râ harflerinin yazımında daima müdğame tarzının tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Sîn: Yusur, sene, seb'îne ve hams gibi kelimelerde bulunan sîn harflerinden başta yazılanları dendanlı olarak hams kelimesindeki ise dendansız ve muallaka tarzında yazılmışlardır.

Lâmelif: Kitabede yalnız Mevlânâ ve Salâh kelimelerinde bulunan lâmeliflerden birincisi “ **y** ” şeklini andıran formuyla dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Salâh kelimesindeki ise makas formunda yazılmakla birlikte satır sonunda bulunması sebebiyle sağa eğik olarak uygulanmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, zı harflerinin küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Mühmel harfler: Salâh kelimesinin hâ harfî içinde *hâ mühmel işareti* kullanılmıştır.

Tirfil: Yalnız Yusuf kelimesinde sîn harfî üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Üç nokta: Sene kelimesinde sîn harfinin şın olmadığını belirtmek üzere altında üç nokta kullanılmıştır.

Nokta ve hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harflerin kitabede çoğunlukla noktalandığı, hareke olarak da ceddede, hâzâ, eyyâm, Mevlânâ, en-Nâsır, sene gibi bazı kelimelerde yalnız fetha kullanıldığı görülmektedir.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 68. Er-Reyhâvî, 1979: 276; eş-Şihâbî, 1997: 125;
L'Exposition L'Orient de Saladin – L'Arts des Ayyoubides (22 Octobre 2001 au 10
Mars 2002) Institut du Monde Arabe.

4.2.46. Şam / Ümeyye Câmii Tecdîd Kitâbesi (575/1179)

Şam Ümeyye Câmii'nin iki rüknünün (direğinin) mermer kaplamasının Selahaddin Eyyûbî zamanında 575 senesinde yenilendiğini belgeleyen şakulî dikdörtgen formda 60x87 cm. ebadındaki bu mermer kitabe 1919 yılından bu yana Şam'da Milli Müze'de (el-Methaf el-Vatanî) sergilenmekte olup, araları cetveli on satır halinde güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 46a

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ انْمَايَعْمَرُ مَسَاجِدَ
2	اللَّهُ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
3	وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَأَتَا الزَّكَاةَ وَ
4	لَمْ يَحْشِ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أَوْلِيكَ
5	أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ جَدِّدَ تَرْحِيمِ
6	هَذِهِ الرُّكْنَيْنِ فِي أَيَّامِ الْمَوْلَى الْمَلِكِ
7	الْناصِرِ ابُو الْمُطَفَّرِ يَوْسُفَ بْنَ أَيُّوبَ مَحْبِي
8	دَوْلَةَ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ اِدَامَ اللَّهُ اِيَا
9	مَهُ وَذَلِكَ فِي شَهْرٍ سَنَةِ خَمْسِ وَ
10	سَبْعِينَ وَخَمْسِ مَائِهِ لِلْهَجْرَةِ النَّبَوِيَّةِ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm İnnemâ ya'müru
2	mesâcida'llâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri

3	ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekâte ve
4	lem yahşe illa'llâhe feasé ülâike
5	en yekûnû mine'l-mühtedîn ³¹ Cüddide terhîmü
6	hâzihi'r-rukneyni fî eyyâmi'l-Mevlâ el-Melik
7	en-Nâsır Ebü'l-Muzaffer Yûsufe' bni Eyyûb Muhyî
8	devleti Emîri'l-mü'minîn <i>edâme'llâhu eyyâ</i>
9	<i>mehû</i> ve zâlike fî şühûri seneti hamsin ve
10	seb'îne ve hamsimietin li'l-hicreti'n-Nebeviyye

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **Allah'ın mescidlerini ancak, Allah'a ve âhîret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekât veren ve yalnız Allah'tan korkanlar imar ederler. İşte onların doğru yol üzere olmaları kesin umulur.** Emîru'l-mü'minîn'in (Abbâsî) devletinin İHYÂ EDİCİSİ, *Allah (hâkimiyet) günlerini dâim eylesin* MEVLÂ MELİK NÂSİR EBÜ'L-MUZAFFER YUSUF B. EYYÛB'un (hâkimiyet) günlerinde, hicrî-i Nebevî 575 senesi aylarında bu iki rüknün mermer kaplaması yenilenmiştir.

Değerlendirme:

Yazı genel itibariyle güzel olup itinalı bir elden çıktığı anlaşılmaktadır.

Besmele: Nûn harfi müdğame tarzında olmakla birlikte er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harflerinin mecmûa tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'da bahsedilen Besmele'nin üç yazım suretinden ikincisine dahil edilebilir.

Lafzatullah: Metinde beş yerde geçmekte olup sondaki güzel he'ler daima mahtûfe tarzında açık şekilde olarak aynı formdadırlar ve hepsinde fetha harekesi bulunmaktadır.

Elif: Kitabede daima muşaar denilen tarzda yani ucu sola kıvrık olarak

³¹ Tevbe, 9/18.

yazılmış elifler yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelenmişlerdir.

Diş-vâv ikilisi: Yekûnû fiilinde nûn-vâv, Ebû kelimesinde bâ-vâv, Yûsuf ve Eyyûb kelimelerinde yâ-vâv olarak karşımıza çıkan diş-vâv ikililerin yazımında dişin sâid olarak değil keşideli sîn başı gibi daima muşaar tarzının tercih edildiği görülmektedir.

Râ: Besmele’de er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerinde râ harfleri mecmûa tarzında yazılmış, fakat kitabede bulunan diğer: ya‘mûru, el-âhir, terhîm, er-rükneyn, en-Nâsır, el-Muzaffer, Emîr, şühûr, li’l-hicrati gibi râ’lı kelimelerde ise daima müdğame tarzı tercih edilip uygulanmıştır.

Sîn, şın: Besmele’de, mesâcid, feasâ, Yûsuf, şühûr, sene ve seb‘îne kelimelerinde başta ya da arada bulunan sîn ve şın harfleri dendanlı olarak, yahşe, hams ve hamsimie kelimelerinde sonda bulunan sîn ve şın harfleri ise ilk ikisinde dendanlı ve çanaklı, hamsimie’de dendansız ve müdğame nûn ya da râ gibi yazılmıştır.

Kef: ez-zekât ve er-rükneyn kelimelerinde başta gelen kef’ler sola eğik, seren yerinde fetha harekesi kullanılmış ve birincisi zülfesiz ikincisi zülfeli olarak; yekûnû fiilinde ortada bulunan kef hafif sola meyilli ve serensiz olarak; ülâike, el-melik ve zâlîke kelimelerinde sonda bulunan kef’ler ise dik, serensiz ve kef mühmeli olmaksızın, yalnız el-melik’teki kef’in ucuna rûmî motifi eklenerek yazılmışlardır.

Mîm: Mesâcid, men ve mü’minîn kelimelerinde görüldüğü üzere ibâre başlarındaki mîm’ler daima *mîm-müdğame nûn ikilisinde* yazıldığı gibi yazılmışlardır. Bu gibi yerlerde bu tip mîm kullanımı daha sonraki dönemlerde Celî Sülûs yazı estetiğinde beğenilmemiş ve kural dışı kalmıştır. Bunu daha iyi görebilmek için “men âmene” ifadesindeki iki mîm-nûn birleşmesini inceleyebiliriz.

Nûn: Müfret ya da sonda bulunan nûn harflerinin yazımında men, en, el-mühtedîn, er-rükneyn, el-mü’minîn kelimelerindeki gibi bazen mecmûa tarzı, bazen de er-Rahmân, âmene, min, bin, seb‘îne kelimelerinde görüldüğü üzere müdğame tarzı tecih edilmiştir.

Lâmelif: es-salât ve illâ lafızlarında görülen lâmelifler “ y ” şeklini andıran

formuyla Selçuklu Sülüsünde de mevcut olan dönem üslûbunu yansıtmaktadır.

Zülfe: Elif, lâm, zı, dâl, zel, kef (yalnız er-rükneyn kelimesinde) harflerinin başta ya da müfret hallerinde daima zülfelendiği bu zülfelerin yuvarlak ve küt olduğu görülmektedir.

Yâ-yı ma'kûse: Altıncı ve dokuzuncu satırlardaki fî harfi cerleri ile yedinci satırdaki muhyî kelimesindeki yâ-yı ma'kûslar yaklaşık 25-30 dereCelik açılarla yukarıya doğru yükselmektedir.

Güzel he: Hâzihî kelimesinde baştaki he kedi gözü tarzında sondaki müfret he ise muarrât tarzındadır. Lafzatullah da dahil kelime sonlarında gelen bitişik he ve kapalı te'ler daima mahtûfe şeklinde açık olarak yazılmışlardır. El-mühtedîn, şühûr, li'l-hicrati gibi kelimelerde arada bulunan güzel he'ler ise müdğame tarzındadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler çoğunlukla noktalanmış olup noktalar genellikle dairevî forma sahiptirler. Hareke olarak zamme, kitabede hiç kullanılmamış olup fetha ve kesra hareketleri mekanın müsaade ettiği ölçüde yer yer görülmektedir. Hicret, Muhyî ve seb'în kelimeleri üstünde damla formunda cezm işaretleri bulunmaktadır. Aynı işaret şühûr kelimesinde râ harfi üzerinde bulunmaktadır.

Üç nokta: Hamsin, seb'în ve hamsimie kelimelerindeki sîn harfleri altına üç nokta konulmuştur.

Mühmel harfler: Feasé kelimesindeki ayn harfi altına küçük *ayn mühmel işareti* konulmuştur.

Tirfil: Besmele'deki, mesâcid, Yûsuf, sene ve seb'în kelimelerindeki sîn harfleri üzerine tirfil işaretleri konulmuştur.

Tırnak: Ya'müru ve şühûr ibarelerindeki râ harfleri üzerinde bunları noktalı benzerinden yani ze harfinden tefrik için hilâl şeklinde tırnak işareti kullanılmıştır.

Tezyinât: Yazı zemini müzeyyen olmayıp sade olan kitabede yer yer çeşitli motifler görülmektedir. el-Melik kelimesinde kef'in ucuna rûmî motifi eklenmiştir. Kitabenin son kelimesi olan en-Nebeviyye ibaresinin bittiği yerde çerçevenin alt köşesinden çıkıp gelişen bir rûmî motifi bulunmaktadır. Âmene billâh ile şühûr

ibarelerindeki he harfleri üzerinde eğik bir 3 rakamını andıran birer rûmî motifi bulunmaktadır. Yahşe kelimesindeki hı harfinin altına tirfile de benzeyen küçük bir motif konulmuştur. Aynı işâret ceddede fiilin dâl harfleri altında da bulunmaktadır. İkinci satırdaki Lafzatullâh ile şühûr kelimesindeki he harfleri üzerindeki boşluk şeddeyi andıran birer bulut motifi ile değerlendirilmiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Ali, 1983: 6/177; el-Uş, 1969.

http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;ISL;sy;Mus01;29;ar; Erişim Tarihi: 05.07.2013.

4.2.47. Şam / Hâtûniye Türbesi İnşâ Kitâbesi (577/1181-82)

Bu kitabe, Kasiyun dağı eteklerinde Câmiu'l-Cedîd olarak da bilinen ve 581'de vefat ettiğinde kendisinin de defnedildiği Hatuniye Türbesi'nin, Âmine bint Üner İsmetü'd-dîn Hâtun (ö. 581/1186) (Görgün, 2001: 140) tarafından 577 senesinde inşa edildiğini belgelemektedir. Türbenin inşa tarihini 578/1182 olarak veren, 577 tarihinin yanlış olduğunu söyleyen eş-Şihâbî'nin (eş-Şihâbî, 1995: 152, 154) kitabedeki tarih kaydını görmediği anlaşılmaktadır. Araları cetvelli altı satır ile üstte çerçeve üzerinde normal yazıdan daha küçük ebaddaki Besmele'den oluşan yedi satırlık bu inşa kitabesi, ufkî dikdörtgen formda olup Eyyûbî Celî Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 47ab

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم	1
امرت بانشا هذه التربه المباركه الفقيره الى رحمه	2
الله الراجيه لرضوانه الخاتون الاجله السيده	3
الكبيره المالكه العادله عصمه الدنيا والدین شرف	4
الخواتين تاج نسا العالمين ابنه الشهيد السعيد	5
الغازى المجاهد معين الدين سيف اسلام	6
قدس الله روحه فى شهور سنه سبع سبعين وخمسمايه	7

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Emerat biinşâi hâzihi't-türbeti'l-mübâreke el-fakîratü ilâ rahmeti
3	Allâhi er-râciyeti lirıdvânihî el-Hâtûn el-ecelle es-seyyide
4	El-kebîre el-mâlike el-âdile İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn Şerefü'

5	l-havâtîn tâcü nisâi'l-âlemîn ibnetü'ş-şehîdi's-saîd
6	El-gâzî el-mücâhid Muîni'd-dîn Seyfi İslâm
7	<i>Kaddesa'llâhu rûhahû</i> fî şühûri seneti seb'ın ve seb'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. *Allah rûhunu takdîs eylesin* şehid said gazi mücahid Muînüddîn Seyf-i İslâm (Üner)'in kızı: Allah'ın rahmetine muhtaç ve O'nun rızasını dileyen, Hatunlar'ın şerefi, dünya kadınlarının tâcı, yüce, büyük ve mâlike Seyyide İsmet Hatun 577 senesi aylarında bu mübarek türbenin inşasını emretti.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerindeki mecmûa râ'lardan dolayı Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'yle birlikte üç yerde geçen Lafza-i Celâl'ler güzel he'leri mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmışlardır.

Sîn ve şın: es-seyyide, seyf ve sene kelimelerindeki sîn harfleri dendantsız olarak, nisâ, İslâm, seb'ın, eş-şehîd, şühûr gibi diğerlerinde dendanlı olarak yazılmıştır.

Kef: el-mübâreke, el-mâlike kelimelerinde, birincide başta ikincide ortada bulunan sola eğik kef'lerin satıra paralel dalgalı serenleri bulunmaktadır.

Güzel he: et-türbe, el-mübâreke, rahmet, rıdvânihi, el-ecelle, el-mâlike, el-âdile, İsmet, rûhahû kelimeleri sonunda bulunan muttasıl güzel he'ler mahtûfe şeklinde açık olarak yazılmışlardır. Buna mukabil sadece er-râciye kelimesi sonundaki muttasıl he muhakkaka şeklinde kapalı olarak yazılmış olup form olarak hâzihi, el-fakîra, es-seyyide, el-kebîra kelimelerindeki müfret he'lere benzemektedir.

Zülfe: Elif, lâm, dâl gibi zülfe kabul eden harfler küt ve yuvarlak züfelerle züfelenmişlerdir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kelimeler genellikle noktalanmış olup kapalı te'lerin noktasız bırakılmıştır. Birkaç fetha ve kesra'dan başka kitabede hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: es-seyyide, Nisâ, es-sâid, Seyf, İslâm, kaddese, seb'in, seb'îne kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bunların şın olmadığını belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tırnak: el-mübâreke, el-fakîra, rahmet, er-râciye, Rıdvân, rûhahû kelimelerindeki râ harfleri üzerinde bunların noktalı, yani ze harfi olmadıklarını belirtmek üzere hilâl şeklinde tırnak işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Eş-Şihâbî, 1995: 152-154; Görgün, 2001: 140.

<http://www.esyria.sy/edamascus/index.php?p=stories&category=ruins&filename=201206202150011>, Erişim Tarihi: 06.07.2013.

4.2.48. Şam / Ferruḡşahiyye Türbesi İnşâ Kitâbesi (579/1184)

Salahaddin Eyyûbî'nin yeğeni Ba'lbek sahibi İzzeddin Ferruḡşâh (ö. 579) için validesi tarafından inşa ettirilmiş olup medresesinden eser kalmamış ve bugün mescid olarak kullanılan Ferruḡşâhiyye Türbesi'nin mermer inşâ kitabesi, türbenin doğu duvarında pencere alınlığında bulunmaktadır. Ufkî dikdörtgen formdaki kitabe, araları cetveli dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 48abc

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بانشا هذه التربه المباركه
2	الفقيه الى رحمه الله تعالى يرسم ولدها الملك المنصور
3	معز الدين والدنيا فرحشاه بن شاه ساه بن ايوب الملكى
4	الناصرى توفى مستهل جمادى الاخر سنة تسع وسبعين وخمسمائه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm emera biinşâi hâzihi't-türbeti'l-mübâreke
2	el-fakîratü ilâ rahmeti'llâhi teâlâ biresmi veledihâ el-Meliki'l-Mansûr
3	Muizzi'd-dîn ve'd-dünyâ Ferruḡşâh bin Şâhin şâh bin Eyyûb el-Melikî
4	en-Nâsırî tüvüffiye müstehille Cumâde'l-âhir senete tis'in ve seb'îne ve hamsimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bu mübârek türbenin inşasını Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç (Hatun), oğlu Melik Mansûr Muizzü'd-dünyâ ve'd-dîn Ferruḡşâh bin Şâsâh bin Eyyûb el-Melikî en-Nâsırî adına emretti. (Melik Mansûr) 1 Cemâziye'l-Âhir 579 senesinde vefat etti.

Değerlendirme:

Besmele: Nûn harfi müdğame tarzında olmakla birlikte er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri mecmûa tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele yazılış suretlerinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'deki ile birlikte kitabede iki yerde bulunan Lafza-i celâllerin güzel he'leri açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele'de, biinşâi, biresmi, Şâhinşâh kelimelerinde dendanlı sîn ve şın harfleri tercih edilmiş, Ferruhşâh, müstehil, sene, tis'ın, seb'îne ve hamsimie kelimelerindeki sîn ve şın'lar ise dendansız ve keşideli yazılmıştır.

Kef: el-Melikî kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef hafif sola eğik olup satıra paralel kavisli bir sereni vardır.

Nûn: er-Rahmân ve seb'îne kelimelerinde müdğame tarzında nûn'lar tercih edilmiştir.

Güzel he, kapalı te: Hâzihî, veledihâ kelimelerindeki gibi mürekkebât başında bulunan güzel he'ler tek gözlü olarak yazılmıştır. Kelime sonlarında bulunan muttasıl güzel he ve kapalı te'ler Lafzatu'llâh'da, et-türbe, sene, hamsimie gibi kelimelerde görüldüğü gibi mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Lâmelif: Kitabede yalnız Cemâziye'l-âhir kelimesinde lâmelif bulunmaktadır. O da zülfeli olup “y” şeklini andıran formuyla dönem anlayışını yansıtmaktadır

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm, lâmelif gibi zülfeli harfler küt ve yuvarlak şekilde zülfelenmişlerdir.

Tirfil: Besmele'deki, müstehil ve tis'ın kelimelerindeki sîn harfleri ile biresmi ibaresindeki râ harfi üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede tüm noktalı harflerin noktalanmamış olduğu görülmektedir. Birkaç fetha dışında kitabede başka herhangi bir hareke kullanılmamıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmadığı gibi ibarelerin arasında rûmî vs. gibi herhangi bir tezyînî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. eş-Şihâbî, 1995: 407-411; eş-Şihâbî, 1997: 169, 354; Allen, 1999;

http://awqaf-damas.com/?page=show_det&category_id=137&id=850, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://dome.mit.edu/handle/1721.3/46510?show=full>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.49. Şam / Tûranşah Kabir Kitâbesi (582/1186)

İskenderiye’de Safer 576/Haziran-Temmuz 1180’de vefat eden Fahreddin Turanşah’ın na‘şının 578/1182-83’de Şam’a getirilip Şaban 582/Ekim-Kasım 1186 tarihinde buraya (Hüsamiyye Türbesi’ne) nakledildiğini anlatan, sivri kemerli pencere alınlığı formundaki bu mermer kitabe, araları cetveli yedi satır halinde Eyyûbî Celf Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir. Turanşah’ın kabri, türbedeki üç kabirden güneyde mihrap önünde olmaktadır.

Resim No: 49ab

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	كل من عليها فان ويبقى وجه ربك
3	ذو الجلال والاکرام توفي السعيد الشهيد
4	الملك المعظم فخر الدين توران شاه بن الاجل نجم الدين
5	ايوب قدس الله روحه ونور ضريحه بالاسكندريه في
6	صفر سنة ست وسبعين وخمس مائه ونقل الى دمشق
7	في سنة ثمان ثم نقل الى هاهنا في شعبان سنة اثنين وثمانين

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü Rabbike
3	Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm ³² Tüvüffiye es-saîd eş-şehîd
4	el-Melik el-Muazzam Fahu’ d-dîn Tûrân Şâh bin el-Ecell Necmi’ d-dîn
5	Eyyûb <i>kaddesa ’llâhü rûhahû ve nevvera darîhahû</i> bi'l-İskenderiye fî

³² Rahmân, 55/26-27.

6	Safer senete sittin ve seb'îne ve hamsi mietin ve nukîle ilâ Dimeşk
7	fî seneti semânin sümme nukîle ilâ hâhünâ fî Şa'bân senete isneyni ve semânîn

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Yeryüzündeki her şey fânîdir. Bâkî kalacak olan yalnızca celâl ve ikrâm sahibi Rabbindir.”** *Allah, rûhunu takdîs ve kabrini tenvîr eylesin* Ecell Necmeddîn Eyyûb'un oğlu saîd şehîd Melik Muazzam Fahreddîn Turanşah İskenderiye'de 576 senesi Safer'inde vefat etti. (Naşı, 57)8 senesinde Dimeşk'e nakledildi. Sonra (5)82 senesi Şaban'ında buraya nakledildi.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ismindeki râ mecmûa, er-Rahîm'deki ise müdgame tarzında yazılmış olmakla Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden herhangi birisine dahil edilememektedir.

Lafzatullâh: Besmele'de ve kaddesa'llâh ibaresinde olmak üzere kitabede iki yerde rastlanan Lafza-i celâl, iki yerde de güzel he'leri, birinci lâm elif'den, ikinci lâm birinci lâm'dan, güzel he de ikinci lâm harfinden daha kısa ve açık olarak yani mahtûfe tarzında yazılmıştır. Lafza-i celâl'in üstünde abartılı şekilde büyük bir şedde ve fetha, altta ise kesra işaretleri kullanılmıştır.

Elif: Müfred elif harflerinin uçları sola kıvrık olarak yani muşar tarzda yazılmıştır.

Râ: er-Rahmân ismindeki hariç, kitabede geçen bütün râ harflerinin yazımında müdgame tarzı tercih edilmiştir.

Sîn, şin: Şâh, kaddese, bi'l-İskenderiye, sittin, seb'îne, Dimeşk, Şa'bân, ve sene kelimelerindeki sîn harfleri dendansız, kitabedeki diğer sîn harfleri dandanlı yazılmıştır.

Kef: bi'l-İskenderiye kelimesinde arada bulunan kef harfi sola eğik olup dalgalı bir sereni bulunmaktadır. Küllü ve el-ikrâm kelimelerinde mürekkebât başında bulunan kef'ler sola eğik, birincide serenli ikincide serensiz olarak yazılmış olup el-ikrâm'daki kef, sivri bir zülfe ile zülfelenmiştir.

Lâmelif: el-celâl kelimesindeki muttasıl lâmelif'in elifi sola eğik olmakla birlikte lâm'ı dik olarak yazılmıştır. El-ikrâm, el-ecell, bi'l-İskenderiye kelimelerindeki müfret lâmelifler “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla, harflerin ideal formları bakımından ortaçağ beğenisini yansıtmaktadırlar.

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede zülfelenmekle birlikte bu zülfelerin son derece belirsiz olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler genellikle noktalanmış olup daha çok daire formundadırlar. Hareke olarak bazı kelimelerin fetha ve kesralarının yazıldığı fakat zamme harekesinin kitabede kullanılmadığı görülmektedir.

Tirfil: Besmele'deki, es-sâid, kaddese, bi'l-İskenderiye, sittin, seb'îne, hams ve sene kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Allen, 1999.

<http://www.culture-reflection.net/forum/showthread.php?p=7447>, Erişim Tarihi: 13.6.2013.

<http://naim-almadani.com/cc/showthread.php?t=3604>, Erişim Tarihi: 13.6.2013.

4.2.50. Şam / Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkuh Kabir Kitâbesi (582/1186)

9 Zilhicce 581/3 Mart 1186'da Hıms'ta vefat ettikten sonra 582 tarihlerinde eşi tarafından na'şî Hüsamiyye Türbesi'ne nakledilen Hıms ve Rahbe'nin sahibi Nâsiruddîn Muhammed b. Eseddîdîn Şirkuh'un kabir kitabesi de sivri kemerli pencere alınlığı formu ve yazı karakteri bakımından Turanşah'ın kabir kitabesine benzemekte olup araları cetvelli altı satır halinde güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülûsü'yle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça metne sahiptir.

Resim No: 50ab

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
2	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
3	خُذْهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
4	يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
5	نَه يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ
6	بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-Hayyü'l-Kayyûm, lâ te'
3	huzühü sinetün ve lâ nevm, lehü mâ fi's-semâvâti ve
4	mâ fi'l-ard, men ze'llezî yeşfeu indehü illâ biiz
5	nih, ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm, ve lâ yühîtüne
6	bişey'in min ilmihî illâ bimâ şâ', vesia kürsiyyühü es-semâvâti ve'l-ard, ve ³³

³³ Bakara, 2/255.

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah, Hayy ve Kayyûm’dur. O ne uyuklar ne uyur. Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur. İzni olmadıkça katında kimse şefaât edemez. O onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir. O dilemedikçe kimse O’nun ilminden bir şey kavrayamaz. Egemenliği gökleri ve yeri kuşatmıştır.”

Değerlendirme:

İtinâlı ve güzel bir Eyyûbî Celîsi sergileyen kitabe muhtemelen Turanşah’ın kabir kitabesini yazıp hakkeden aynı hattat ve hakkâk tarafından yazılıp hakkedilmiştir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri mecmûa tarzında yazılmış olmakla Subhu’l-A‘şâ’daki Besmele suretlerinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Besmele’de ve Âyete’l-Kürsî’nin başında iki yerde bulunan lafza-i celâl, iki yerde de güzel he’leri, birinci lâm elif’den, ikinci lâm birinci lâm’dan, güzel he de ikinci lâm harfinden daha kısa ve açık olarak yani mahtûfe tarzında yazılmıştır.

Elif: Müfred elif harflerinin uçları sola kıvrık olarak yani muşar tarzda yazılmıştır.

Râ: er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerindeki râ’lar mecmûa, el-ard ve kürsiyyühû kelimelerindeki râ harfleri ise müdgame tarzında yazılmıştır.

Sîn, şın: Sinetün ve kürsiyyühû kelimelerindeki sîn harfleri dendansız, kitabedeki diğer sîn harfleri ise dendanlı yazılmıştır.

Kef: kürsiyyühû kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef sola eğik olarak ve sereni kendisinden ayrı düz bir çizgi şeklinde yazılmıştır.

Lâmelif: Nâfiye lâmı denen lâmelif’lerle illâ ve el-ard kelimelerindeki müfret lâmelifler “ y ” şeklini andıran formlarıyla, ortaçağ hattatlarının beğenisini yansıtmaktadırlar.

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm gibi zülfe kabul eden harfler kitabede küt ve yuvarlak olarak fakat belli belirsiz şekilde zülfelenmişlerdir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler genellikle noktalanmış olup daha çok daire formundadırlar. Hareke olarak bazı kelimeler için fetha ve kesra işaretleri kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'deki, sinetün, es-semâvât, kürsiyyühû kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen değildir. İbare aralarında herhangi bir tezyînî motif bulunmamaktadır. Yalnız, Besmele satırından cetvelle ayrılmış sivri kemerin en üst kısmındaki yazısız satır, dalları iki tarafa uzanan bir rûmî motifi ile değerlendirilmiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Allen, 1999.

<http://www.culture-reflection.net/forum/showthread.php?p=7447>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.51. Kahire / Bir İnşâ Kitâbesi (583/1187)

Kahire'de İslâm Sanatı Müzesi'nde (Methaf el-Fenn el-İslâmî) sergilenen, bilinmeyen bir esere ait, sağ kısmından kırılmış parçası kayıp şakulî dikdörtgen formda 58x75 cm. ebadındaki bu mermer kitabe, araları cetvelsiz yedi satır halinde Kûfî etkisinde bir Eyyubî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmekte olup Kudüs'ün fethedildiği sene olan 583 tarihini vermektedir.

Resim No: 51a

Kitâbe Metni:

... امر بعمله السيد الاجل	1
... للصلبان صلاح الدنيا والدين	2
... المظفر يوسف بن السيد الاجل الا	3
... الله قدرته واعلا ... كلمته ويسر في	4
... ها وانسايتها الامير الاسفهل	5
... مملوك امير المومنين ابو سعيد	6
... ثلاث وثمانين وخمس مائه	7

Okunuşu:

1	... emera biamelihî es-Seyyidü'l-Ecell
2	... li's-sulbân Salâhi'd-dünyâ ve'd-dîn
3	... el-Muzaffer Yûsuf bin es-Seyyid el-Ecell el-E
4	... Allâhü kudratehû ve a'lâ ... kelimetehû ve yessera fî
5	... hâ ve ... el-Emîr el-İsfehselâ
6	... memlûkü Emîri'l-mü'minîn Ebû Saîd

7	... selâsin ve semânîne ve hamsimietin
---	--

Türkçe Anlamı:

... Bunun yapımını, Seyyid-i Ecel ... 'nin oğlu, haçları (kıran) Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn ... Ebü'l-Muzaffer Yusuf *Allah onun gücünü ve yüceltsin* (... zamanında) Seyyid-i Ecel emretti. ... Emir İsfehselâr ... Emîrû'l-mü'minîn'in kölesi Ebû Saîd ... 583 (... senesinde) ...

Değerlendirme:

Yazı, Kûfî etkisinde bir Eyyubî Celî Sülüsü mahiyetindedir.

Lafzatullâh: Bir yerde görebildiğimiz Lafza-i celâl, mahtûfe tarzında açık şekildeki he ile yazılmış olup harf boyları birbirine yakındır.

Elif: Elif'ler diğer şakulî harfler gibi aşağı indikçe incelme emaresi göstermektedir. Ayrıca alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Kef: Kelimete hû ibaresi başındaki kef sola eğik vaziyette ve serensiz olarak yazılmıştır. Memlûk kelimesi sonundaki müfret kef ise dik ve bugünkü gibi serensiz yazılmıştır.

Lâmelif: Birinci satır sonundaki el-Ecell kelimesi ile beşinci satırdaki el-Emîr ve el-İsfehselâ kelimelerinin lâm-ı tariflerinde bulunan lâmelifler makas şeklinde yazılmış, ikinci satırda Salâh, üçüncü satırda el-Ecell, dördüncüde a'lâ, beşinci satırda el-İsfehselâ ve son satırda selâs kelimelerindeki lâmeliflerse “ **y** ” şeklinde lâm harfi sağa eğik olarak yazılmıştır.

Güzel he: Kudrete hû kelimesi sonundaki he kapalı olarak, biamelihî ibaresindeki ise mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: fî harf-i ceri satır çizgisine 10 dereCelîk bir açıyla uzayan yâ-yı ma'kûse ile yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, dal gibi zülfe kabul eden harflerin hiçbirinde kitabede zülfe kullanılmamıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabe metninde hiçbir nokta, hareke ve sair herhangi bir işaret kullanılmamış bulunmaktadır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibarelere bitişik ya da ayrı herhangi bir tezyînî motif kitabede bulunmamaktadır.

Yayınlar:

<http://mansdoc.com/community/threads/6142/>, Erişim Tarihi: 03.08.2013.

<http://www.egyptmemory.com/webapp/wcs/stores/servlet/ProductDisplay?catalogId=10051&storeId=10001&productId=14612&langId=126>, Erişim Tarihi: 03.08.2013.

4.2.52. Şam / Hüsameddin Muhammed b. Ömer Kabir Kitâbesi (587/1191)

Dayısı Salahaddîn'in nazarında büyük bir alim olan Hüsameddin Muhammed b. Ömer b. Laçin'in 20 Ramazan 587/11 Ekim 1191'de vefat ettiğini belgeleyen – detaylı fotoğrafına ulaşamadığımız– bu mermer kabir kitabesi de türbedeki diğer kabir kitabeleri gibi aynı formda olup Eyyübî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olmalıdır. Adına nisbetle Hüsamiyye Türbesi olarak anılan türbedeki üç kabirden kuzeyde olanı Hüsameddin Muhammed'in kabridir.

Resim No: 49b, 50b

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	هذا قبر المولى الأمير الأسفهلار
3	الأجل الغازي الشهيد السعيد حسام الدين أبي عبد الله محمد بن
4	عمر بن لاجين قدس الله روحه و نور
5	ضريحه توفي ليلة السبت العشرين من شهر رمضان من سنة سبع و ثمانين وخمس مائة
6	الحمد لله وحده و صلواته على سيدنا
7	محمد و آله و صحبه الطيبين الطاهرين و سلم تسليما

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Hâzâ kabru'l-Mevlâ el-Emîr el-İsfehselâr
3	el-Ecell el-Gâzî eş-şehîd es-saîd Husâmi'd-dîn Ebî Abdi'llâh Muhammed bin
4	Ömer bin Lâçin <i>kaddesa'llâhu rûhahû ve nevvera</i>
5	<i>darîhahû</i> tûvüffiye leylete's-sebt el-ısrîne min şehri Ramazân min seneti seb'in ve semânîn ve hamsi mietin

6	<i>el-Hamdü lillâhi vahdehû ve salevâtühû alâ Seyyidinâ</i>
7	<i>Muhammedin ve âlihî ve sahibihî et-tayyibîn et-tâhirîn ve selleme teslîmen</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu, Laçın oğlu Ömer oğlu Mevlâ Emîr İsfehselâr-ı ecel gazî şehîd saîd Hüsameddin Ebû Abdillâh Muhammed'in kabridir. *Allah, rûhunu takdîs, kabrini tenvîr eylesin. 587 senesi Ramazan ayının 20'sinde Cumartesi gecesini vefat etti. Bir olan Allâh'a hamdolsun. O'nun salevât u selâmı Efendimiz Muhammed'in, tertemiz pâk hanedanının ve ashabının üzerine olsun.*

Değerlendirme:

Görseline ulaşamadığımız Hüsameddin Muhammed b. Ömer'in kabir kitabesinin de aynı türbedeki Turanşah'a ve Nâsiruddîn Muhammed'e ait kabir kitâbeleri gibi sivri kemerli bir pencere alınlığı formunda olduğunu tahmin ediyoruz. Benzerleri gibi, araları cetvelli yedi satırdan ibaret olup aynı karakterdeki Eyyûbî Celîsiyle Arapça olarak kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olmalıdır.

Yayınlar:

Allen, 1999.

<http://www.culture-reflection.net/forum/showthread.php?p=7447>, Erişim

Tarihi: 15.07.2013.

4.2.53. Banyas 3 / Burç İnşâ Kitâbesi (601/1204-5)

İlk defa 19. yy. sonlarında Brunnow tarafından keşfedilen ve daha sonra 1989'da Ö. Tzaferis'in tekrar keşfettiği, Banyas'ta 601 senesinde bir burcun inşasını belgeleyen ufki dikdörtgen formda 95x67 cm. ebadındaki kitabe (Sharon, 1999: 53), araları cetveli beş satır ile bunları çevreleyen çerçeve dışında dört köşedeki dört kısım halinde Eyyübî Celî Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 53a

Kitâbe Metni:

1	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
2	امر بعماره هذا البرج المبارك المولا (!)
3	الامير الاجل الكبير حافظ الثغور ابو؟ لد؟
4	سعيد فخر الدين اياز جهاركس اسد
5	الاسلام في سنه احد وستمايه (!) في ولاية عز
	الدين ايبك alt sol kenar
	الحمد لله وحده üst sol kenar
	عمل ابو üst sağ kenar
	الفتح بن نصر الله الدمشقي alt sağ kenar

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Emera biimârati hâze'l-burci'l-mübârek el-Mevla (!)
3	el-Emîr el-Ecell el-Kebîr Hâfîzu's-süğûr Ebû? ld?
4	Saîd Fahru'd-dîn İyâz Çârkes Esed

5	el-İslâm fî seneti ehadin ve sittimietin (!) fî vilâyeti Izz
alt sol kenar	ed-dîn Aybek
üst sol kenar	<i>el-Hamdü lillâh vahdehû</i>
üst sağ kenar	Amile Ebû
alt sağ kenar	el-feth bin Nasri'llâh ed-Dimeşkî

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. emretti. Bu mübarek burcun imâretini (tamirini) Mevlâ Yüce Büyük Emîr sınırların koruyucusu Ebü?...? Saîd Fahreddin İslâm arslanı İyâz Çerkes 601 senesinde İzzeddin Aybek'in valiliği esnasında emretti. *Bir olan Allah'a hamdolsun. Şamlı Ebü'l-fetih bin Nasrullah yaptı.*

Değerlendirme:

İlk dört satırdaki yazı ölçüsü beşinci satırda küçülmüş, çerçeve dışında kalan dört kısımdaki yazılar da beşinci satırdaki gibi normal yazı ölçüsünden daha küçük tutulmuştur.

Besmele: İlk satırın kendisine tahsis edildiği Besmele'nin er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerindeki râ'lar mecmûa tarzında yazılmaları bakımından, Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden ikinci surete dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'deki Lafza-i celâl'de birinci ve ikinci lâm ile sondaki he harfi, baştaki elif harfi ile aynı hizadadır. Güzel he aslında açık şekilde mahtûfe tarzında olmakla birlikte ucu bitişik gibi durmasıyla, muhakkaka tarzına benzemektedir. İkinci lâm üzerinde şedde, he harfi altında kesra kullanılmıştır. Çerçeve dışında kalan üst sol kenarla alt sağ kenardaki kısımlarda bulunan Lafza-i celâl'ler daha küçük ölçülerde olup sondaki güzel he'ler açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmıştır.

Elif: Müfred elif harflerinin alt uçları sola kıvrık yani muşaar tarzda yazılmıştır. Hâfız kelimesindeki muttasıl elif, müfret elif ucu gibi sola kıvrık olarak yazılmıştır.

Sîn: Besmele'deki sîn harfi dendanlı, Saîd, Esed, el-İslâm kelimelerindeki sîn

harfleri dendansız yazılmıştır.

Kef: el-kebîr kelimesinde arada bulunan kef sola eğik olup fetha harekesi gibi düz bir serene sahiptir. Çârkes kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef ise sola eğik fakat serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: el-Emîr, el-ecell, el-İslâm, vilâyet kelimelerindeki müfret lâmelifler “y” şeklini andıran formlarda olup Selçuklu üslubu gibi, Celî Sülûs yazıda ortaçağ anlayışını yansıtmaktadırlar.

Zülfe: Elif, bâ, lâm gibi zülfe kabul eden harflere baktığımızda bunların zülfesiz denecek kadar belli belirsiz zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kelimeler genellikle noktalanmış, yer yer fetha, kesra ve şedde işaretleri kullanılmıştır. Besmele’de sîn harfi üzerinde görülen şedde ve fetha işaretleri lüzumsuz olup herhalde boşluk doldurmak kaygısıyla kullanılmıştır.

Tirfil: Sin, râ gibi üzerinde tirfil kullanılan harflere bakıldığında herhangi bir tirfil işareti görülmemektedir.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi, ibare aralarında kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 53-55, 373 (Fig. 10).

4.2.54. Busra / Fâtıma Câmii Tevsî' Kitâbesi (605/1208)

Suriye'nin Busra şehrinde 10. yüzyıl sonunda yapılmış olan Fâtıma Camii'nin 605/1208'de Eyyûbîler tarafından genişletildiği, minaresindeki kitabeden anlaşıldığı ifade edilmiştir (Uluçam, 2009: 563). Fakat, minare kaidesinde bulunan dört beş parçadan müteşekkil ufkî dikdörtgen formlu kalker kitabe, araları cetvelli iki satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmekteyse de, 605 tarih kaydını taşıyıp taşımadığı net değildir.

Resim No: 54abcde

Kitâbe Metni:

... .. الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم له ما في (السموات وم) في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايدهم وما خلفهم ولا يحيطون بشي من علمه الا بما شا وسع كرسيه	1
... .. السماوات والارض ولا يوده حفظهما وهو العلي العظيم شهد الله انه لا اله الا هو والملايكة واولو العلم قايمًا بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم ان الدين عند الله الاسلام صدق الله العظيم	2

Okunuşu:

1	... .. Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-Hayyü'l-Kayyûm, lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm, lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, men ze'lezi yeşfeu indehû illâ biiznih, ya'lemü mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm, ve lâ yühîtûne bişey'in min ilmihî illâ bimâ şâ', vesia kürsiyyühû
2	... .. es-semâvâti ve'l-ard, ve lâ yeûdühû hıfzuhümâ, ve hüve'l-Aliyyü'l-Azîm ³⁴ Şehida'llâhü ennehû lâ ilâhe illâ hüve ve'l-melâiketü ve ülü'l-İlmi kâimen bi'l-kıst, lâ ilâ illâ hüve'l-Azîzü'l-Hakîm, inne'd-dîne ında'llâhi'l-İslâm ³⁵ Sadeka'llâhü'l-Azîm

³⁴ Bakara, 2/255.

³⁵ Âl-i İmrân, 3/18-19.

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah, Hayy ve Kayyûm’dur. O ne uyuklar ne uyur. Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur. İzni olmadıkça katında kimse şefaât edemez. O onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir. O dilemedikçe kimse O’nun ilminden bir şey kavrayamaz. Egemenliği gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruyup gözetmek O’na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.” “Allah, adâleti ayakta tutatacak kendisinden başka ilâh olmadığını açıkladı. Melekler ve ilim sahipleri de Azîz ve Hakîm olan Allah’tan başka ilâh olmadığını tasdik ettiler. Allah katında din, İslâm’dır.” Allah doğru buyurdu.

Değerlendirme:

Yazı özellikle lâmelif’lerin formunda da görüleceği gibi genel itibariyle Anadolu Selçuklu Celî Sülûs yazılarını andırmaktadır.

Lafzatullâh: Âyete’l-kürsî başındaki ve sadeka’llâh cümlesindeki Lafza-i celâl’ler mahtûfe tarzında açık şekildeki he ile yazılmış olup lâm’lar ve he birbirine üstten paraleldir ve boyları elif’in yarısı kadardır.

Elif: Elif harfleri müfret vaziyetlerinde dönemin çoğu kitabesinde görülen şekilde muşaar tarzda olmayıp mutlak tarzdadır, yani alt kısımları düzdür.

Sîn, şın: Sinetün, yeşfeu, bişey’in, şehide, el-islâm kelimelerindeki sîn harfleri dendanlı olarak yazılmıştır.

Kâf: Sadeka fiilindeki müfret kâf’ın çanağı fe gibi düz yazılmıştır.

Kef: el-Hakîm ve el-melâyike kelimesinde ortada bulunan kef’ler sola eğik olup satıra paralel düz bir serene sahiptir. Kürsiyyühû kelimesi başındaki kef sola eğik yazılmış olup biraz meyilli sereni vardır.

Lâmelif: Lâ, illâ, el-arz ve el-islâm ibarelerinde müfret halde bulunan lâmelif’ler zamanın zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” formunu andırır şekilde yazılmıştır. El-melâyike ve el-islâm kelimelerindeki muttasıl lâmelif’lerin lâm’ları dik olarak yazılmıştır.

Yâ: el-Hayy ismiyle ellezî ism-i mevsûlündeki müfret yâ harflerinin çanağı eğimli olmakla birlikte bâ ve fâ harflerinin kâribleri (tekneleri) gibi düzümsü yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): fî harf-i cerleri, ellezî ism-i mevsulü ve bişey'in ibaresi satıra paralel keşidelenmiş yâ-yı ma'kûselerle yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, dâl, lâmelif, tı ve zı elifi gibi zülfe kabul eden harflerin bazen sivri çıkıntı halinde ama genellikle küt zülfelerle zülfelenmiş oldukları görülmektedir. Lâ te'huzühû ibaresindeki muttasıl elif de aynı şekilde zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kelimelerin yuvarlak noktalarla noktalandığı kitabede herhangi bir hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: Kitabede tirfil işareti görülmemektedir.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir ve ibare aralarında harflere bitişik ya da bağımsız rûmî gibi herhangi bir tezyînî motif bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Uluçam, 2009: 563.

4.2.55. Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi (606/1209-10)

Halep Kalesi'nde Bâbü'l-Esedeyn diye bilinen Arslanlı Kapı alınılığında sivri kemer altında bulunan ufki dikdörtgen formdaki Arapça kitabe, araları cetvelsiz altı satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 55ab

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم امر	1
بعمله مولانا السلطان الملك الظاهر العالم	2
العادل المجاهد المرابط المويد المظفر المنصور غياث الدنيا والدين	3
ملك الاسلام والمسلمين سيد الملوك والسلطين قانع الكفرة ³⁶ والمشركين	4
قاهر الخوارج والمتمردين ابو المظفر الغازي ابن الملك الناصر صلاح الدين	5
يوسف بن ايوب ناصر امير المومنين اعز الله انصاره بتولى بدر الدين ايدمر الملكي الظاهري	6
وذلك في سنه ست وستمايه	7

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera
2	biamelihî Mevlânâ es-Sultân el-Melik ez-Zâhir el-Âlim
3	el-Âdil el-mücâhid el-murâbit el-müeyyed el-muzaffer el-mansûr Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn
4	Melikü'l-İslâm ve'l-müslimîn Seyyidü'l-mülûki ve's-selâtîn kâmiu'l-keferati ve'l-müşrikîn
5	Kâhiru'l-havârici ve'l-mütemerridîn Ebü'l-muzaffer el-Gâzî ibnü'l-Melik en-Nâsır Salahi'd-dîn

³⁶ Kitabenin çiziminde bu kelime الكفرة şeklinde kapalı te yerine elifle yazılmıştır.

6	Yûsuf bin Eyyûb Nâsıru Emîri'l-mü'minîn <i>eazza'llâhu ensârahû</i> bitevellî Bedri'd-dîn Aydemir el-Melikî ez-Zâhirî
7	ve zâlike fî seneti sittin ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bedreddin Aydemir Melikî Zâhirî'nin mütevelliliğinde bunun yapımını 606 senesinde Eyyûb oğlu Melik Nâsır Salâhaddîn Yusuf oğlu âlim âdil mücahid murâbıt müeyyed muzaffer Mansûr, Müslümanların ve İslâm meliki, melik ve sultanların efendisi, kâfir ve müşrikleri ezen, hâricî ve azgınları kahreden, Mü'minlerin Emîri'nin yardımcısı, Ebül-Muzaffer Mevlânâ Sultan Melik Zâhir Gâzî emretti. *Allah onun yardımcılarını azîz eylesin.*

Değerlendirme:

Kitabenin fotoğrafını elde edemediğimiz için çiziminden hareketle yazıyı değerlendirmeye çalışacağız.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerindeki râ harfleri müdğame tarzında yazılmaları bakımından, Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden üçüncü surette yazılmıştır.

Lafzatullâh: Besmele'de ve eazza'llâh dua cümlesinde geçen Lafza-i celâller elif ve lâm'ları uzun ve sondaki he harflerinin boyu ise bunların üçte biri kadar ölçüde kısa ve açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmıştır.

Elif: Elifler kitabede müstakil durumlarında uçları sola kıvrık olarak muşaar tarzda yazılmıştır.

Sîn: Besmele'deki, es-sultân, es-selâtîn, el-müşrikîn kelimelerindeki sîn'ler dendanlı olarak yazılmış; el-İslâm, el-müslimîn, seyyid, Yûsuf, sene, sittin, sittimietin kelimeleri ise dendansız sînlerle yazılmıştır.

Kef: el-Mülûk kelimesi sonunda bulunan müfret kef harfi sola eğik yazılmıştır ve satıra paralel ve biraz da dalgalı bir serene sahiptir. el-Müşrikîn kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef hafif sola eğiktir ve satıra paralel bir sereni vardır. Zâlike, Melik ve el-Melik kelimeleri sonunda bulunan muttasıl kef'ler dik yazılmış

olup satıra paralel serenlere sahiptir. El-kefera ve el-Melikî kelimelerinde ortada bulunan kef'ler de dik yazılmıştır ve satıra paralel serenleri vardır.

Lâmelif: Mevlânâ ve el-İslâm kelimelerindeki müfret lâmelif'lerin zülfeli lâm'ları çizimde dik olarak yazılmıştır. el-İslâm, salâh kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerden birincisinin lâm'ı sola eğik, diğerindeki dik olarak yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, lâmelif gibi zülfe kabul eden harfler kitabe çiziminde küt zülfelerle zülfelenmiş vaziyette görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler büyük ölçüde noktalanmış olup kelimelerin duruma göre fetha, zamme, kesra harekeleri ile cezm ve bazen şedde işaretleri aldıkları görülmektedir.

Tirfil: Kitabenin çiziminde Besmele'deki, es-Sultân, el-İslâm, el-müslimîn, Seyyid, es-selâtîn, Yusuf, sene, sittimie kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri görüldüğü gibi el-müşrikîn kelimesindeki *şîn* harfi üzerinde de tirfil işareti bulunmaktadır. Besmele'deki, el-muzaffer kelimesindeki *râ* harfleri üzerinde olduğu gibi el-gâzî, eazze kelimelerindeki *ze* harfleri üzerinde de tirfil kullanılmıştır. el-mansûr, en-nâsır, Salâh, ensârahû, en-nâsırî kelimelerindeki *sâd* harfleri üzerinde tirfil işaretleri bulunmaktadır. el-murâbit, es-selâtîn kelimelerinde *tî* harfleri üzerinde olduğu gibi el-muzaffer kelimesinde *zî* harfi üzerinde de tirfil kullanılmıştır. Ayrıca el-âdil, el-mütemerridîn, Aydemir kelimelerinde *dâl* harfleri üzerinde, el-mücâhid, el-havâric kelimelerinde *cîm* harfleri üzerinde, el-kâmi' kelimesinde *ayn* harfi üzerinde, Gıyâs kelimesinde *se* harfi üzerinde, el-mücâhid, kâhir kelimelerinde *he* harfleri üzerinde ve sittimiye kelimesinde *yâ* harfi üzerinde tirfil işaretleri kullanılmış bulunmaktadır. Sîn, râ, dâl, ayn, tî harfleri için kullanılan tirfiller bu harflerin mühmel olduklarına yani noktasız bulduklarına işaret etmek üzere kullanılmakla birlikte, şîn, ze, zî, peltek se, he ve yâ harfleri üzerinde görülen tirfillerin tezyînî amaçla ve boşluk doldurmak üzere kullanıldığı söylenebilir.

Tezyinât: Kitabenin çiziminde yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibare aralarında kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar: Kalkaşendî, 1914: 136-140. Şa's, 1996: 128, 293 (Şekil 53).

4.2.56. Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi (608/1211-12)

Halep Kalesi'nin Bâbü'l-Esedeyn diye bilinen Arslanlı Kapısı'nın madeni iki kanadında yer alan 608/1211-12 tarihli Arapça kitabe, dikine dikdörtgen beş'er alan içerisine Eyyûbî Celî Sülüsüyle yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 56abcd

Kitâbe Metni:

امر / بعمله / مولانا / الملك / الظاهر	Sağ kanat
غازى / (بن) يوسف / في سنة / ثمان / وستمايه	Sol kanat

Okunuşu:

Sağ kanat	Emera / biamelihî / Mevlânâ / el-Melik / ez-Zâhir
Sol kanat	Gâzî / (bin) Yûsuf / fi seneti / semânin / ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Bunun yapımını 608 senesinde Yusuf oğlu Mevlânâ Melik Zâhir Gâzî emretti.

Değerlendirme:

Elif: Elif harfleri muşaar tarzda olmayıp mutlak tarzda yazılmıştır.

Râ, ze: Emera fiilindeki râ müdgame, gâzî kelimesindeki ze mecmûa tarzında yazılmıştır.

Sîn: Yûsuf, sene ve sittimie kelimelerindeki sîn harfleri dandansız olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif “ **y** ” şeklini andıran formda Selçuklu üslubunda olup ortaçağ anlayışını yansıtmaktadır.

Güzel he: biamelihî, sene, sittimie kelimelerinde mürekkebât sonlarında bulunan he harfleri açık yani muhaddeb tarzda yazılmıştır. Ez-zâhir kelimesinde mürekkebât başında bulunan he ise kedi gözü şeklinde yazılmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden harflerden elif, lâm harflerinin kitabede zülfelenip zülfelenmediği net olarak anlaşılamamaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kelimeler noktalanmış olup noktalar dairevi formdadır. Hareke olarak yalnız biamelihî kelimesinde fetha harekesi görülmektedir.

Tirfil: Emera kelimesinde noktasız yani mühmel olduğunu belirtmek üzere *râ* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında da harflere bitişik ya da bağımsız herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Şa‘s, 1996: 129, 293-294 (Şekil 53, 54).

4.2.57. Urfa / Halîlü'r-Rahmân Câmii Kitâbesi (608/1211-12)

Urfa'da 608/1211-12 yılında Selâhaddin Eyyûbî'nin yeğeni el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ tarafından inşa ettirilen Halîlürrahmân Camii'nin kitabesinin, güneydoğu köşesine bitişik kare gövdeli kesme taş minarenin batı ve kuzey cephelerinde bulunduğu kaydedilmektedir (Kürkçüoğlu, 1993: 19; Uluçam, 1997b: 333; Ö. Kaya, 2007: 262). Üst kısmı dilimli kemer formuna sahip şakulî dikdörtgen bir çerçeve içerisinde araları cetvelli altı satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir kitabedir.

Resim No: 57a

Kitâbe Metni:

1	الملكى الاشرقى
2	هذا ما امر بعمله؟ ... ..
3	فى ايام مولانا السلطان
4	الملك الاشرقى مظفر الدنيا
5	والدين خلد الله ملكه
6	فى سنه ثمان وستمايه

Okunuşu:

1	el-Melikî el-Eşrefî
2	Hâzâ mâ ümira biamelihî? ... ..
3	fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân
4	el-Melik el-Eşref Muzafferi'd-dünyâ
5	ve'd-dîn <i>halleda'llâhu mülkehû</i>
6	fî seneti semânin ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

el-Melikî el-Eşrefî. *Allah onun mülkünü daim eylesin* Mevlânâ Sultân Melik Eşref Muzefferü'd-dünyâ ve'd-dîn zamanında 608 senesinde bu (caminin) yapımı emredilmiştir.

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Kitabede yalnız halleda'llâh ibaresinde bir defa olarak geçen Lafza-i celâlde elif ve lâm zülfeli, güzel he açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmış olup şedde işareti kullanılmıştır.

Elif: Elifler kitabede müstakil durumlarında uçları sola kıvrık olarak muşaar tarzda yazılmıştır.

Râ: el-Eşrefî, emera, el-eşref, muzaffer kelimelerindeki râ harfleri hep müdgame tarzında yazılmıştır.

Sîn, şın: el-eşrefî, es-sultân, el-eşref, sene, sittimie kelimeleri dendanlı sîn harfleri ile yazılmıştır. Kitabede dendantsız ve keşideli yazılmış sîn örneği bulunmamaktadır.

Kef: el-Melikî kelimesinde ortadaki muttasıl kef sola eğik ve serenlidir. El-melik kelimesinde sonda bulunan muttasıl kef elif ve lâm harflerine paralel şekilde dik ve serensizdir. Mülkehû ibaresinde ortada bulunan kef ise sola eğik ve serensiz yazılmıştır.

Mîm: Mevlânâ, Muzaffer kelimelerinde başta bulunan mîm harfleri form olarak bugün Sülüs yazı estetiğinde mim-vâv ya da mim-zı birleşiminde tercih edilen mîmden farklıdır. Eyyâm kelimesindeki müfret mîm râ'lar gibi müdgame tarzında yazılmıştır.

Güzel he, kapalı te: mülkehû, sene, sittimie kelimeleri sonunda bulunan güzel he ve kapalı te'ler noktasız ve mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır. Hâzihî ism-i işareti başındaki he'nin yazımında ise kedi gözü şekli tercih edilmiştir.

Lâmelif: el-Eşrefî, Mevlânâ ve el-Eşref kelimelerinde mevcut lâmelifler “ **y** ” şeklinde, lâm'ları sağa eğik olarak yazılmış olup lâm da elif de küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Yâ-yı ma'kûse: Birinci satırda sivri kemer içerisinde tek başına el-Eşrefî kelimesinin fî kısmı ile, üçüncü ve altıncı satırdaki fî harf-i cerleri yâ-yı ma'kûse ile, satır çizgisine paralel olarak değil, belli bir açıyla yükselen vaziyette yazılmışlardır.

Zülfe: Elif, lâm, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede zülfelendiği ve zülfelerin küt ve yuvarlak bir forma sahip olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitâbede kelimelerin çoğunlukla noktalandığı, fetha ve kesra harekelerinin ve *şedde* işaretinin kullanıldığı, es-Sultân ve Muzaffer kelimelerinde zamme yerine iki fetha ya da tenvin kullanıldığı, şeref ve sene kelimelerinde olduğu gibi kesrası bulunmayan bazı kelimelerin kesralandığı görülmektedir.

Tirfil: Besmele'de, emera, biamelihî, es-sultân, el-âlim, el-âdil, el-mansûr, en-nâsır, Yûsuf, sene ve sittimie kelimelerinde geçen *sîn*, *râ*, *ayn*, *sâd* harfleri üzerinde, bunların noktasız olduklarını belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyinât: Yazıda birinci satırın başında ve sonunda, ayrıca son satırın başındaki fî harf-i cerinin yâ-yı ma'kûsunu dikine keser vaziyette birer rûmî motifi bulunmaktadır.

Yayınlar:

Kürkçüoğlu, 1993: 19; Uluçam, 1997b: 333-34; Ö. Kaya, 2007: 262 (R. 12).

4.2.58. Halep / Meşhed-i Şeyh Muhsin Tamir Kitâbeleri (609/1212-13)

Halep'te Cevşen Dağı eteklerinde bulunan Meşhed-i Şeyh Muhsin'in el-Melikü'z-Zâhir zamanında (1186-1216) 609/1212-13 senesinde tamir edilip yenilendiğini belgeleyen Arapça kitabelerden Meşhed'in kapısı üzerinde olanı ufki dikdörtgen formda olup araları cetvelsiz üç satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 58a

Kitâbe Metni:

Meşhed'in kapısı üzerindeki kitabe

1	بسم الله الرحمن الرحيم جدد عمارته في دولة مولانا الملك
2	الظاهر غياث الدنيا والدين غازي ابن الملك الناصر يوسف ابن ايوب
3	الفقيه الى رحمة الله طارق بن ابي غانم بن الطر...يرجى من الله الغفران في سنة تسع وستمايه؟

Meşhed'in kible duvarındaki kitabe

1	بسم الله أمر بعمارة هذا الموضع المبارك مولانا السلطان الملك الظاهر غياث الدنيا والدين أبو المظفر الغازي ابن يوسف خلد الله ملكه سنة سنة تسع وستمايه
---	---

Okunuşu:

Meşhed'in kapısı üzerindeki kitabe

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Ceddede imâratehû fî devleti Mevlânâ el-Melik
2	ez-Zâhir Gıyâsi'd-dünyâ ve'd-dîn Gâzî ibni'l-Melik en-Nâsır Yûsuf ibni Eyyûb
3	el-fakîru ilâ rahmeti'llâhi Târik (i)bnü Ebî Gânim (i)bni't-Tar... <i>yürcâ mina'llâhi el-gufrân</i> fî seneti tis'in ve sittimietin?

Meşhed'in kible duvarındaki kitabe

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimârati hâze'l-mevzii'l-mübârek Mevlânâ es-Sultân el-Melik ez-Zâhir Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer el-Gâzî ibnü
---	--

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bunun imaretini Eyyûb oğlu Melik Nâsır Yûsuf oğlu Mevlânâ Melik Zâhir Gıyâsüddünyâ ve'd-dîn Gâzî zamanında Allah'ın rahmetine muhtaç Tarık b. Ebî Gânim b. et-Ta.. .. 609 senesinde yeniledi. *Allah'tan bağışlanma dilenir.*

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. *Allah, mülkünü dâim eylesin* Yusuf oğlu Mevlânâ Sultan Melik Zâhir Gıyâsüddünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer Gâzî 609 senesinde bu mübarek yerin tamirini emretti.

Değerlendirme:

Meşhed'in kapısı üzerindeki kitabe ufkî dikdörtgen bir çerçeve içinde araları cetvelsiz üç satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Besmele: Nun müdğame tarzında olmakla birlikte Rahmân ve Rahîm isimlerindeki râ'lar mecmûa tarzında yazılmaları bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele yazılış suretlerinden ikincine dahildir.

Lafzatullâh: Besmele ile birlikte kitabede üç yerde yazılı olan Lafza-i Celâl lâm'lar elif'in yarısı boyunda ve sondaki güzel he mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Elif: Kitabede müfret elif'ler muşaar tarzda yazılmış olduğu gibi sonraki harflerle iliştilmiş vaziyettedir.

Bitişmeyen harflerden olan *râ, ze* ve *dâl* harflerinin “ceddede imâratehû”, “Gâzî” ve “ez-Zâhir Gıyâs” ibarelerinde kendilerinden sonraki harfler olan *ayn, ye* ve *gayn* ile bitiştilerinde yazıldığı görülmektedir ki bu durum Tevkî yazının hususiyetleri arasındadır.

Kef: el-Melik kelimeleri sonundaki muttasıl kef'ler elif ve lâm'lara paralel ve dik olarak yazılmış olup seren ve kef mühmeli kullanılmamıştır.

Güzel he: Lafzatullah'daki, devlet, sene kelimelerindeki sonda bulunan muttasıl he ya da te'ler mahtûfe tarzında açık olarak yazılmış olup merdûfe tarzında kapalı he örneği kitabede görülmemektedir.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif devrin anlayışına uygun şekilde muhakkaka müfrede tarzında kolları iki yana açılmış vaziyette ve zülfeli olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: Son satırdaki fi harf-i ceri mecmûa tarzında yâ ile yazılmış, birinci satırdakinin yazımında ise belli bir açıyla yukarıya doğru yükselen yâ-yı ma'kûse tercih edilmiştir.

Zülfe: Elif, lâm, dâl, tı ve zı elifleri ve lâmelif gibi zülfe kabul eden harfler yuvarlak ve küt zülfelerle yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler çoğunlukla noktalanmış durumdadır. Metinde yer müsait oldukça fetha, kesra, cezm ve şedde işaretleri kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'de, Yusuf ve sene kelimelerinde *sîn*, ceddede, devlet, ed-dünyâ kelimelerinde *dâl*, en-nâsır kelimesinde *sâd* harfleri üzerinde bunların noktasız olduğunu belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Yalnız ceddede kelimesinde cîm ile dâl harfleri arasından çıkan bir dal ucunda rûmî motifi kullanılmıştır. Aynı şekilde ve vaziyette bir rûmî motifi de ikinci satırdaki ed-dîn kelimesinde yâ ve nûn harfleri üzerinde bulunmaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. <http://shamela.ws/browse.php/book-11788/page-694>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

4.2.59. Halep / Kalesi Câmi-i Kebîr İnşâ Kitâbesi (610/1213)

Halep Kalesi'ndeki Câmi-i Kebîr'in girişi üstünde bulunan ufkî dikdörtgen mermer kitabe, araları cetvelsiz üç satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 59a

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمله مولانا السلطان الملك الظاهر	1
العالم العادل المجاهد المويذ المظفر المنصور غياث الدنيا والدين ابو المظفر	2
الغازي بن الملك الناصر صلاح الدين يوسف بن ايوب خلد الله ملكه في سنه عشر وستمايه	3

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biamelihî Mevlânâ es-Sultân el-Melik ez-Zâhir
2	el-Âlim el-âdil el-Mücâhid el-müeyyed el-muzaffer el-mansûr Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-Muzaffer
3	el-Gâzî ibnü'l-Melik en-Nâsir Salâhi'd-dîn Yûsuf bin Eyyûb <i>halleda'llâhu mülkehû</i> fî seneti aşrin ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bunun yapımını 610 senesinde Eyyûb oğlu Melik Nâsir Salahaddîn Yusuf oğlu Mevlânâ Sultân Melik Zâhir âlim âdil mücâhid müeyyed muzaffer Mansûr Gıyâse'd-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-muzaffer Gâzî emretti. *Allah, mülkünü dâim eylesin.*

Değerlendirme:

Yazı, güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülüsü mahiyetindedir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerindeki râ'lar mecmûa tarzında yazılmaları bakımından, Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden ikinci surete dahildir.

Lafzatullâh: Besmele’de ve halleda’llâh cümlesinde olmak üzere kitabede iki yerde geçen Lafza-i celâl’de elif uzun, lâm’lar kısa ve sondaki he nisbeten kısa ve mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Elif: Müfret elif harfleri alt ucu sola kıvrık olarak yani muşaar tarzda yazılmıştır.

Dâl: el-âdil kelimesindeki elif harfi dâl harfinin zülfe kısmından bitiştirilerek yazılmıştır.

Râ, ze: Besmele’deki râ harfleri mecmûa tarzında, kitabedeki diğer bütün râ ve ze harfleri ise müdgame tarzında yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele’deki, es-sultân, Yûsuf, ısrîne kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendanlı olarak, sene ve sittimie kelimelerindeki sîn’ler ise dendansız yazılmıştır.

Tı, zı: es-Sultân ve el-muzaffer kelimelerindeki tı ve zı harflerinin elifleri normal elif’lerden ve lâm’lardan farklı olarak sağa eğik şekilde yazılmıştır.

Gayn: Gıyâs kelimesi başındaki gayn harfi, evvelki el-mansûr kelimesi sonunda bulunan müdgame râ harfinin uzatılan kıvrımıyla yukarıda buluşarak, fem-i esed (aslan ağzı) tarzında yazılmıştır.

Kef: Mülkehû kelimesinde ortada bulunan kef harfi sola eğik olup satıra paralel dalgalı bir serenle yazılmıştır. El-melik kelimelerinde sonda bulunan kef’ler ise elif ve lâm gibi dik olup serensiz yazılmıştır.

Nûn: er-Rahmân, bin, ibn kelimeleri sonundaki muttasıl nûn’lar müdgame tarzında; es-sultân kelimesi sonundaki müfret nûn’la, ed-dîn kelimeleri sonundaki muttasıl nûn’larsa mecmûa tarzında yazılmışlardır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesinde müfret haldeki lâmelif “ **y** ” şeklindedir. Salâh kelimesindeki lâmelif’in lâm’ı hafif sağa eğik olarak yazılmış olup elifin züfelendiği görülmektedir.

Zülfe: Kitabedeki elif, lâm, nûn, tı ve zı elifi, başta gelen bâ ve yâ harflerinin yuvarlak ve küt zülfelerle züfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğerk okutma işaretleri: Kitâbede noktalanmayan harf yok gibidir. Hareke olarak fetha, kesra ve zemme işaretleri mümkün olduğunca uygun yerlerde kullanılmıştır. Lafza-i celâl'lerde *şedde* işaretinin kullanıldığı görülmektedir.

Tirfil: Besmele'deki, es-sultân, Yûsuf, sene ve sittimie kelimelerindeki *sîn*; emera kelimesindeki *râ*; el-mansûr, en-nâsır kelimelerindeki *sâd*; el-âlim ve el-âdil kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde bunların noktasız yani mühmel olduklarını belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen değildir. El-mansûr kelimesinde vâv ve râ harflerinin üzerinde kalan alanda olduğu gibi, ibareler arasındaki müsait boşluklar yer yer çeşitli şekillerdeki rûmîlerle tezyîn edilmiştir.

608 tarihli bu kitabede görüldüğü gibi Halep kale kitabelerinde yazının, Zengî sanatının devamı olarak, diğerk Eyyûbî kitabelerine göre çok daha zarif ve itinalı olması Halep'te işinin ehli, usta hattatlar silsilesinin varlığını göstermektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Şa's, 1996: 131-132, 298 (Şekil 58).

4.2.60. Busra / Kalesi Burç Tamir Kitâbesi (610/1213)

Suriye’de Busra Kalesi üzerinde bulunan, araları cetvelli beş satır ile bunların sağ ve solundaki ek kısımlardan ibaret ufki dikdörtgen formdaki kalker kitabe, Eyyûbî Celî Sülûsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir. Kitabeye göre burcun tamiri (imâreti) 609 Cemâziye’l-Âhir’i/1212 Ekim-Kasım’ında başlayıp 610 senesi Safer sonu (29) / 20 Temmuz 1213 tarihinde nihayete ermiştir.

Resim No: 60a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمارة هذا البرج المبارك مولانا	
2	الملك العادل سيف الدنيا والدين قانع الكفرة والمشركين	
3	مالك الحرمين الشريفين والبيت المقدس والشام ومصر واليمن وخلاط	
4	وخوى وسلماس ابوبكر بن ايوب خليل امير المؤمنين بتولى الامير ركن الدين منكو..	
5	الملكي العادلي الفلكي؟ وكان بدو عمارته في جمادى الاخر سنة تسع ونهايه عمارته	
	في سلخ صفر من شهور	sağ kısım
	سنة عشره وستمايه	sol kısım

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimârati hâze’l-burci’l-mübârek Mevlânâ
2	el-Melik el-Âdil Seyfû’d-dünyâ ve’d-dîn kâmiu’l-keferati ve’l-müşrikîn
3	Mâlikü’l-Haremeyni’ş-Şerîfeyn ve’l-Beyti’l-Makdis ve’ş-Şâm ve Mısr ve’l-Yemen ve Hılât
4	ve Haviyy? ve Selmâs Ebû Bekr bin Eyyûb halîlü Emîri’l-mü’minîn bitevellî el-Emîr Rükni’d-dîn Menkü...?
5	el-Melikî el-Âdilî el-Felekî? ve kâne bed’ü imâratihî fi Cumâde’l-âhir senete tis’in ve nihâyetü imâretihî

sağ kısım	fî selhi Safer min şühûri
sol kısım	seneti aşratin ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübârek burcun tamirini Emîr Rükneddîn Menkü...? el-Melikî el-Âdilî el-Felekî?'nin valiliği esnasında, kâfir ve müşrikleri ezen, Haremeyn-i Şerîfeyn'in, Beytü'l-Makdis'in, Şam, Mısır, Yemen, Hılât (Ahlat), Haviyy? ve Selmas'ın mâliki, Mü'minlerin Emîrinin dostu, Eyyûb oğlu Mevlânâ Seyfeddîn Melik Âdil Ebûbekir emretti. Tamirat 609 senesi Cemâziye'l-Âhir'inde (1212 Ekim-Kasım'ında) başlamış ve 610 senesi Safer'i sonunda: yani 29'unda (20 Temmuz 1213) nihayete ermiştir.

Değerlendirme:

Besmele: Er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri mecmûa tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'sâ'daki Besmele sûretlerinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Kitabede yalnız Besmele'de görülen Lafza-i celâl'de harf boyları elif'ten, açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmış güzel he'ye doğru, kademe kademe kısalmaktadır.

Râ: Besmele'deki mecmûa tarzında olanlar dışında metindeki bütün râ harfleri dâima müdğame tarzında yazılmıştır.

Sîn: Besmele'deki sîn harfi dendanlı ve keşîdeli olarak; beşinci satırdaki sene ile sol kısımdaki sittimietin kelimeleri başında bulunan sîn harfleri de dendantsız ve keşîdeli olarak yazılmıştır. Kitabede görülen diğer sîn ve şin harfleri ise dendanlı ve keşîdesiz olarak yazılmıştır.

Kef: el-mübârek kelimesi sonundaki müfret kef sola eğik şekilde yazılmış olup satıra paralel düz bir sereni vardır. Kâne, el-müşrikîn, Rükûn kelimelerinde mürekkebât başında bulunan kefler de sola eğik şekilde yazılmış olup kâne'deki müstesnâ, satıra paralel düz serenleri vardır. El-kefera, Menkü...?, Bekr kelimelerinde ortada bulunan kefler de aynı şekilde sola eğik ve serenlidir. El-Melik, mâlik kelimelerinde sonda bulunan muttasıl kefler lâm gibi dik yazılmış ve serensiz bırakılmıştır. El-Melikî ve

el-Felekî? kelimelerinde ortada bulunan muttasıl kef'ler hafif sola eğik olarak ve birincisi serenli, ikincisi serensiz yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, el-Emîr, el-âhir kelimelerindeki müfret lâmelif'lerden birincisinin kolları diğerlerine göre daha açık vaziyette olduğundan sağ ve sola eğik olarak “ **y** ” şeklinde yazılmıştır. Halâmâ? kelimesindeki muttasıl lâmelif'inse lâm'ı dik olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: Beşinci satırdaki fî harf-i ceriyle el-Âdilî ve el-Felekî? kelimelerindeki yâ harfleri ma'kûse tarzında olup satıra hemen hemen paralel şekilde keşîdelenmiştir.

Zülfe: Kitabede özellikle elif ve lâm harflerinin belli belirsiz küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiş olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Senet, aşrat ve sittimiet gibi bazı kelimeler sonundaki kapalı te'ler hariç kitabede noktalı kelimelerin tamamına yakını noktalanmıştır. Bazı kelimelerin fetha ve kesra harekeleri gösterilmiş olup Lafzatullâh'da, eş-Şâm ve Haviyy gibi kelimeler üzerinde şedde işareti kullanılmıştır.

Üç nokta: Selmâs kelimesi sonundaki sîn harfi altında bunun şin olmadığını göstermek için ikisi üstte diğeri bunların altında olmak üzere üç nokta kullanılmıştır.

Tirfil: Selmâs kelimesi sonundaki ile sittimietin kelimesindeki sîn harfleri üzerinde, ayrıca el-burc kelimesindeki râ harfi üzerinde, bunların mühmel yani noktasız olduklarını belirtmek ve noktalı olan benzerlerinden ayırmak amacıyla tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi metin arasında herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır. Yalnız, metin çerçevesi dışında, içi yazılı sağdaki üçgen kısmın alt ve üstünde oyulmuş altı köşeli birer yıldız, soldaki üçgen kısmın alt ve üstünde ise birer dâire formu bulunmaktadır.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140.

Fotoğraf: <http://www.alrassxp.com/forum/t50559.html>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.61. Kahire / Tâc-ı Amûd Kitâbesi (616/1219-20)

Melik Kâmil'in 616 tarihli yapım emrini okuduğumuz kare formdaki bu mermer sütun başlığı kitabesi, Kahire Methafü'l-Fenni'l-İslâmî'de sergilenmekte olup, araları cetvelsiz beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir. Yapım tarihi 610 olarak okunmuşsa da (egymuseums.7olm.org; www.eternalegypt.org) bu tarihte Melik Kâmil'in babası hayatta olup büyük sultandı. Kitabede el-mü'minîn kelimesinde "minîn" kısmı altındaki ibare "sene", sonraki kelime ise "sitte" olarak okunmalıdır.

Resim No: 61a

Kitâbe Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	1
أَمْرٌ بِعَمَلِهِ السُّلْطَانِ الْمَلِكِ	2
الْكَامِلِ نَاصِرِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ	3
مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَيُّوبَ ظَهِيرِ أَمِيرِ	4
الْمُؤْمِنِينَ سَنَةِ سِتَّةٍ عَشَرَ وَسِتْمِائِيَةٍ	5

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Emera biamelihî es-Sultân el-Melik
3	el-Kâmil Nâsiru'd-dünyâ ve'd-dîn
4	Muhammedü'bnü Ebîbekir bni Eyyûb Zahîru Emîr
5	el-mü'minîn senete sittete aşera ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bunun yapımını Emîru'l-mü'minîn'in destekçisi, Eyyûb oğlu Ebûbekir oğlu SULTÂN MELİK KÂMİL NÂSIRU'D-DÜNYÂ VE'D-DÎN MUHAMMED 616 senesinde emretti.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ ve nûn harfleri müdgame tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden üçüncüsüne dahildir.

Lafzatullâh: Kitabede yalnız Besmele'de görülen Lafza-i celâlin he'si mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfnde baştaki mîm harfi müdgame tarzındaki gibi yukarıya dönük vaziyette yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele'de ve Sultân kelimesindeki sîn harfleri dendanlı, sene, aşera ve sittimie kelimelerindeki şın ve sînler ise dendansız ve muallaka tarzında keşideli olarak yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimesinde sonda bulunan kef harfi elif ve lâm'lara paralel ve dik olarak yazılmakla birlikte harfin boşluğuna *kef mühmeli* büyükçe bir boru kef şeklinde eklenmiştir. El-Kâmil ve Bekir kelimelerinde ortada bulunan kef'ler ise sola eğik ve serenli olarak yazılmıştır.

Güzel he, kapalı te: Lafza-i celâl'in güzel he'si ile sene, sittimie kelimeleri sonunda bulunan noktasız kapalı te'ler mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Ebî kelimesindeki yâ harfi ma'kûse şekliyle yazılmış olup elif harfini çaprazlama keserek belli bir açıyla satır başına kadar uzanmakta ve ucu çerçeveye dokunmaktadır.

Zülfe: Elif, lâm, bâ, tı harfleri sivri zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Sene ve sittimie kelimeleri sonundaki kapalı te'ler gibi bazı istisnâlar dışında kitabede noktalı harfler noktalanmış olup hareke olarak birkaç fetha dikkat çekmektedir.

Tirfil: Sene kelimesinin dendansız ve muallak *sîn* harfi üzerinde bunun şın olmadığını belirtmek üzere tirfil kullanılmıştır. Fakat bu kelimenin hemen devamındaki aşera kelimesinde noktalı, dendansız ve muallak *şın* harfi üzerinde gördüğümüz tirfil işareti ise temyîz amacıyla değil tezyîn ve boşluk doldurmak için kullanılmıştır.

Tezyînât: Sittimieh kelimesinde dendansız sîn harfinden çıkarak üzerindeki boşluğu dolduran bitkisel bir motif görülmektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. <http://egymuseums.7olm.org/t3-topic>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.62. Şam / Şeyh Ali Fürnesî Zâviye ve Türbe Kitâbesi (621/1224)

Salihiyye mahallesinin Medâris caddesinde bulunan ve Fürnesiyye Zâviyesi olarak da bilinen Şeyh Ali Fürnesî türbesinin ufkî dikdörtgen formdaki mermer kitabesi, araları cetvelli beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Bunun yukarısında sağlı sollu birer rûmî motifiyle son bulan koyu gri mermer üzerindeki kitabe ise araları cetvelsiz üç satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile oyma tarzında hakkedilmiştir.

Resim No: 62a

Kitâbe Metni:

العزة لله	1
لا اله الا الله	2
محمد رسول الله	3

بسم الله الرحمن الرحيم ان الدين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل	1
عليهم الملائكة ان لا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة التي كنتم	2
تواعدون نحن اولياكم فى الحيوة الدنيا وفى الآخرة ولكم فيها ما	3
تدعون نزلا من غفور رحيم هذه تربه الفقير الى رحمة الله تعالى الشيخ علي الفرنشى قدس	4
الله روحه توفي في العشر الاخير من جمادى الاخر سنة احد وعشرين وستمايه	5

Okunuşu:

1	El-Izzetü lillâh
2	Lâ ilâhe illa'llâh
3	Muhammedün Rasûlü'llâh

1	Bismillahirrahmânirrahîm İnne'ilezîne kâlû Rabbûna'llâhü sümme'stekâmû tetenezzelü
2	aleyhimü'l-melâiketü en lâ tehâfû ve lâ tahzenû ve ebşirû bi'l-cenneti'lletî küntüm
3	tûadûne nahnü evliyâüküm fi'l-hayâti'd-dünyâ ve fi'l-âhirati ve leküm fihâ mâ teştehî enfüsüküm ve leküm fihâ mâ
4	teddeûn nüzülen min Gâfûrin Rahîm ³⁷ Hâzihî türbetü'l-fakîr ilâ rahmeti'llâhi Teâla eş-Şeyh Ali el-Fürnesî <i>kaddese</i>
5	<i>Allâhu rûhahû</i> tûvüffiye fi'l-aşri'l-âhîr min Cumâde'l-âhîr senete ehadin ve işrîne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

İzzet Allah'ındır. Allah'dan başka tanrı yoktur. Muhammed, Allah'ın elçisidir.

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. **“Rabbimiz Allah'tır deyip de, bu davayı ölünceye kadar savunanlara melekler şöyle müjde verir: Korkmayın, üzülmeyin, size va'd edilen cennetle sevinin. Dünyada da ahrette de sizin dostunuz biziz. Orada canınızın çektiğini ve her istediğinizi elde edersiniz. İşte bu, çok bağışlayıcı ve çok merhametli olan Allah'ın lütfudur.”** Bu, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç Şeyh Ali Fürnesî'nin türbesidir. *Allah onun rûhunu takdîs eylesin.* 621 senesi Cemâziyelâhîr'inin son onunda (20-29) vefat etti.

Değerlendirme:

Araları cetvelli beş satırdan oluşan ufkî dikdörtgen bir levha halindeki kitabede yazı Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup dar satırlar içinde kaldığından genel itibariyle bodur ve ufak gözükmetedir. Hatta, el-aşr, el-fakîr, hâzihî kelimelerinde görüldüğü üzere ayn, fe, kaf, vâv ve güzel he gibi gözlü harfler kitabede çoğunlukla gözsüz bırakılmıştır.

Türbe kitabesinin yukarısındaki, ortada sağlı sollu birer rûmî motifiyle son bulan koyu gri taş üzerinde ise yine Eyyûbî Celî Sülüsü ile oyma tekniğiyle, araları

³⁷ Fussilet, 41/30-32.

cetvelsiz üç satır halinde el-İzzetü lillâh cümlesi ve Kelime-i Tevhîd hakkedilmiştir. Yazı alanı gayet müsait olduğu için ibareler türbe kitabesine göre çok daha iri ve rahat istiflenmiştir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri müdğame tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden üçüncüsüne dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'den başka Rabbüna'llâh ve rahmeti'llâh ibarelerinde olmak üzere kitabede üç yerde görülen Lafza-i celâl'lerden ilk ikisinde harf boyları birbirine yakın olup sondaki güzel he mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır. Rahmeti'llâh izâfetindeki Lafza-i celâl'de harf boyları elif'ten he'ye doğru kısaltılmakta olup he mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi başındaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle ve dal harfinin sâidi ise hafif sola eğik olmalı iken tamamen dik olarak yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele'deki, istekâmû, ebşirû, teştehî, enfüsüküm, eş-şeyh, el-aşr, sene ve ısrîne kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendanlı olarak, kaddese ve sittimietin kelimelerindeki sîn harfleri ise dendansız ve keşîdeli olarak yazılmıştır.

Kef: Küntüm fiilindeki mürekkebât başında bulunan kef harfi boru kef şeklindedir. el-Melâike, leküm, enfüsüküm kelimelerinde ortada bulunan kef harfleri sola eğik ve serenli olarak yazılmıştır.

Lâmelif: En lâ tehâfû, fi'l-âhirati, el-ahîr ve el-âhir kelimelerindeki müfret lâmelifler dönemin zevkine uygun şekilde muhakkaka müfrede tarzında kolları sağa ve sola açılmış biçimde yazılmıştır. Ve lâ tahzenû cümlesindeki müfret lâmelif makas şeklindedir. el-Melâike kelimesindeki muttasıl lâm elif ise lâm dik ve elifi sola eğik şekilde yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: Alî ve tüvüffiye kelimeleri satıra paralel yâ-yı ma'kûseler'le yazılmış olup bunlar noktalanmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden harflerden elif, bâ, te (Teâlâ kelimesinde), lâm ve lâmelif'ler kitabede küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Gafûr ve Rahîm gibi noktalanmamış

kelimeler bulunduğu için metnin bütünüyle noktalandığı söylenemez. Birkaç fetha ve kesra dışında kiltabede hareke de kullanılmamıştır.

Mühmel harf: Tarih kısmında ehad kelimesindeki hâ harfi altında, bunun noktasız olduğunu işaret etmek üzere, *hâ mühmeli* kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'deki, istekâmû ve sene kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyinât: Yazı zemini müzeyyen değildir. Son satırda ehad ve işrîn kelimeleri altında kalan kısımda çerçeveye bitişik olarak uzunca saplı bir rûmî motifi bulunmaktadır. Ayrıca kitabenin sağ ve solundaki kısımlar zencerek şeklindeki motiflerle tezyîn edilmiştir.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. eş-Şihâbî, 1995: 501-503; eş-Şihâbî, 1997: 319; <http://dome.mit.edu/handle/1721.3/46259>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.63. Banyas 4 / Suğr İnşâ Kitâbesi (623/1226)

Modern Banyas Câmii'nin kuzeybatı köşesinde bir inşa taşı olarak kullanılmış sağ tarafından kırık ve kayıp bu mermer kitabe ufkî dikdörtgen formda 106x62 (71x42) cm. ebadında (Sharon, 1999: 57) olup araları cetvelli üç satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 63a

Kitâbe Metni:

(بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمارة هذا الثغر المبارك مولانا السلطان المجاهد المناغر المرابط العالم)	1
(العادل عماد الدنيا والدين الملك العزيز عثمان اعز الله انصاره بن مولانا السلطان الملك العادل ابي بكر بن ايوب رحمه الله في ولايه العبد)	2
(الفقير الى الله حمدية؟ بن خضر بن جنبه الملكى العزيرى وعمارة العبد الفقير الى الله ابي الفتح بن نصر؟ في شهر)ور سنة ثلث وعشرين وست مايه	3

Okunuşu:

1	(Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimâratî hâze's-suğri'l-mübârek Mevlânâ es-Sultân el-mücâhi)d el-musâğîr el-murâbit el-âlim
2	(el-âdil Imâdü'd-dünyâ ve'd-dîn el-Melik el-Azîz Osmân eazza 'llâhu ensârahû bin Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Âdi)l Ebîbekir bin Eyyûb rahimehü 'llâhü fî vilâyeti'l-abd
3	(el-fakîr ila'llâhi Hamediyye? bin Hızır bin Cenebe el-Melikî el-Azîzî ve imâratî'l-abdi'l-fakîr ila'llâhi Ebi'l-feth bin Nasr? fî şüh)ûri seneti selâsin ve ısrîne ve sittî mietin

Türkçe Anlamı:

(Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübârek suğr'un imaretini, Allah'a muhtaç) kul (Cenebe oğlu Hızır oğlu Hamediyye? El-Melikî el-Azîzî) mütevelliliğinde (ve Allah'a muhtaç kul Nasr? oğlu Ebü'l-fetih imaretinde) 623 senesi

(aylarında), *Allah rahmet eylesin* Eyyûb oğlu (Mevlânâ Sultan Melik Âdil) Ebûbekir (oğlu mücahid müsâğir murâbıt âlim (âdil İmâdü'd-dünyâ ve'd-dîn Mevlânâ Sultân Melik Azîz Osman emretti). *Allah onun yardımcılarını azîz eylesin*.

Değerlendirme:

Birinci satırda yazı daha iri ve düzenli iken ikinci ve üçüncü satırdaki ibarelerde cılızlaşma ve özensizlik görülmektedir.

Lafzatullâh: İkinci satırda rahimehu'llâh dua cümlesinde geçen Lafza-i celâl, rahime ile fi harf-i ceri üzerinde, fetha ve zamme ile harekelenmiş olarak ve elif'ten mahtûfe tarzındaki he'ye doğru harf boyları küçülmüş şekilde yazılmıştır.

Elif: Sittimie kelimesindeki muttasıl elif, müfretmiş gibi alt ucu belirtilerek yazılmıştır.

Kef: Bekr kelimesinde ortada bulunan kef harfi sola eğik ve serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Vilâyet kelimesindeki lâmelif makas şeklinde yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): İkinci satırda Ebî kelimesi ile fi vilâyeti ibaresindeki fi harf-i cerinde yâ-yı ma'kûse kullanılmış ve alttan noktalanmıştır.

Zülfe: Elif, lâm gibi zülfe kabul eden harflerin küt olarak zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: el-müsâğir, el-murâbıt, el-âlim kelimelerinin son harfleri üzerine halka şeklinde cezm işaretleri konulmuştur.

Tirfil: Sittimietin kelimesindeki *sîn* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibare aralarında herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır. Yalnız kitabe taşında yazı metni dışında sol kısımda oyma tekniğiyle bir çark-ı felek motifi işlenmiştir.

Yayınlar:

Sharon, 1999: 57-59, 373 (Fig. 11).

4.2.64. Şam / Bâb-ı Sağır Tecdîd Kitâbesi (623/1226)

Şam şehri kapılarından Bâb-ı Sağır girişinin iç kısmında başka bir kitabe (Kûfî) yukarısında bulunan ve kapının, sûr ve hendeğin 623 tarihinde yenilendiğini belgeleyen mermer kitabe, araları cetvelli beş satır ile bunları üç yönden saran bir satır ve bunu sağ ve üstten saran bir satır ve en üstte ortada tarih satırı olmak üzere toplam sekiz satırdan ibaret olup Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 64ab

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم كتب الله لآغلبن انا ورسلى ان الله قوي عزيز امر بتجديد
2	هذا الباب والسور والخندق المبارك مولانا السلطان الملك المعظم الغازي الجاهد في سبيل الله شرف
3	الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين
4	محيي العدل في العالمين عيسى بن المولى
5	السلطان الملك العادل سيف الدين ابي
6	بكر بن ايوب خلد الله ملكه تقريبا الى الله
7	تعالى بتولى العبد الفقير الى رحمه ربه محمد بن ... المعظمى
8	في سنة ثلاث وعشرين وستمايه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Keteba'llâhü leağlibenne ene ve rusülî inna'llâhe Kaviyyün Azîz ³⁸ Emera bitecdîdi
2	hâze'l-bâbi ve's-sûri ve'l-handekî'l-mübârek Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Muazzam el-Gâzî el-Mücâhid fî sebîli'llâhi Şerefü'

³⁸ Mücâdele, 58/21.

3	d-dünyâ ve 'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn
4	Muhyi'l-adli fi'l-âlemîn Îsâ bin el-Mevlâ
5	es-Sultân el-Melik el-Âdil Seyfi'd-dîn Ebî
6	Bekr bin Eyyûb <i>halleda'llâhü mülkehû</i> tekarruben ila'llâhi
7	Teâlâ bitevellî'l-abdi'l-fakîr ilâ rahmeti Rabbihî Muhammed bin ... el-Muazzamî
8	fi seneti selâsin ve ısrîne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Râhîm Allâh'ın adıyla. “Allah: ‘Ben ve Rasullerim mutlaka üstün geleceğiz’ diye hükmetmiştir. Çünkü Allah, çok güçlüdür, Azîz’dir.” Eyyûb oğlu Mevlâ Sultân Melik Âdil Seyfeddin Ebubekir oğlu Gazi, Allah yolunda mücahid, din ve dünyanın şerefi, Müslümanların ve İslâm sultanı, alemlerde adaleti dirilten Mevlânâ Sultân Melik Muazzam Îsâ, Allah Teâlâ’ya yaklaşmak niyetiyle 623 senesinde, Rabbisinin rahmetine muhtaç kul Muhammed bin ... el-Muazzamî’nin mütevelliliğinde bu mübarek kapının, sûrun ve hendeğin yenilenmesini emretti. *Allah onun mülkünü daim eylesin.*

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri *müdğame* tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A‘şâ’daki Besmele suretlerinden *üçüncüsüne* dahildir.

Lafzatullâh: Besmele’de keteba’llâh, inna’llâh, halleda’llâh, ila’llâh, sebîli’llâh ibarelerinde olmak üzere kitabede altı defa geçen Lafza-i celâl hep aynı şekilde harf boyları eliften he’ye küçülmekle birlikte birbirine yakın ölçüde ve sondaki güzel he mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

Sîn: Besmele’de, rusülî, es-sultân, sebîl gibi bazı sîn’li kelimelerde dendanlı sîn’ler kullanılmış; seyf, sene ve sittimie kelimelerinde ise dendantsız ve keşîdeli sîn harfleri tercih edilmiştir.

Kef: Ketebe fiilinde mürekkebât başında bulunan kef sola eğik ve serenli olarak yazılmıştır. el-mübârek kelimesi sonunda bulunan müfret kef harfi sola eğik ve kısa yazılmış olup satıra paralel düz bir serene sahiptir. el-Melik kelimeleri sonunda

bulunan muttasıl kef'lerle Bekr kelimesi ortasında bulunan muttasıl kef sola eğik ve serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Leâğlibenne, Mevlânâ, el-İslâm kelimelerindeki müfret lâmelifler “y” şeklinde lâm'ları sağa eğik olarak yazılmış olup lâm da elif de küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir. el-İslâm, selâs kelimelerindeki muttasıl lâmeliflerse lâm'ları dik elifleri zülfeli olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: Îsâ kelimesindeki yâ ma'kûse olarak yazılmış olup satır çizgisine 20-25 derecelik bir açıyla yükselmektedir. Muhyî kelimesindeki yâ-yı ma'kûse ise satır çizgisine paralel şekilde uzamaktadır.

Zülfe: Besmele'de, el-İslâm, es-sultân gibi kelimelerde görüldüğü üzere elif, bâ, te, tı elifi, lâm, nûn, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede noktalı harfler çoğunlukla noktalanmış olup hareke ve okutma işaretlerinden yalnız bazı kelimelerde fetha ve kesra kullanılmıştır.

Mühmel harf: Muhammed ism-i şerifinde hâ harfi altında hâ mühmeli kullanılmıştır.

Üç nokta: Sultân kelimesindeki sîn harfi altından üç nokta ile noktalanmıştır.

Tirfil: Besmele'deki ve es-sultân, sultân, el-İslâm, el-müslimîn kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bazıları rûmî formunda tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen değildir. Kitabenin sağ üst köşesine denk gelen leâğlibenne ibaresinde lâmelifle gayn harfi arasında oluşan boşluk çerçeveden çıkarak aşağıya doğru kıvrıkdal şeklinde uzayan bir rûmî motifiyle doldurulmuştur.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. eş-Şihâbî, 1996: 159-179; eş-Şihâbî, 1997: 279.

<http://www.dimashkiat.com/hmarks/gates3.htm>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.tartoos.com/HomePage/Rtable/castels-in-syria/damas/damas.htm>, Erişim
Tarihi: 26.06.2013.

4.2.65. Silvan / Ulucamii Tamir ve Mihrap Kitâbeleri (624/1227)

Kubbe eteğindeki Neshî kitabeye göre Artuklu Emîri Necmeddin Alpı b. Timurtaş tarafından 547-552/1152-1157 yılları arasında inşa ettirilmiş olan Silvan Ulucamii'nin güney duvarının doğu tarafında yer alan mihrabı, Eyyûbîler devrinde 624/1227'de yapılmış bir tamire işaret etmektedir. Mihrap nişinin içi bitkisel ve geometrik süslemeler yanında âyet kitabeleriyle dolgulanmış olup rûmîli kıvrık dallı bitkisel örgü üzerinde 624/1227 tarihli Celî Sülüs Eyyûbî kitabesi kemerin sağ tarafından başlayıp çepeçevre dolaşır (Bakırer, 1976: 151; Denknalbant, 2012: 114-115). Mihrap hücrelerinde kavsaranın hemen altında ince yatay bir band içinde Celî Sülüs yazı ile Âl-i İmrân Sûresi'nin 26. âyeti yazılıdır. Mihrabı çerçeveleyen bordürlerden iç bükey kavisli bordürde girift bitkisel zemin üzerinde Bakara Sûresi'nin 255-258. âyetlerinin yazılmış olduğu Celî Sülüs yazı kuşağı görülmektedir. Mihrabın 42. cm. genişlikteki düz silmeli bordüründe ise girift bitkisel örgü üzerinde Celî Kûfî yazı kuşağı ile Tevbe Sûresi'nin 18-19. âyetleri "el-yevm" kelimesine kadar devam eder (Bakırer, 1976: 150-151; Beysanoğlu, 1996: 328).

Resim No: 65a

Kitâbe Metni:

Mihrap kemerinde

هذا ما امر بعمله مولانا السلطان الملك المظفر شهاب الدين ابى المظفر غازى فى سنة اربع وعشرين وستمايه	1
--	---

Mihrap hücrelerinde kavsaranın altında

قل اللهم مالك الملك توتى الملك من تشا وتنزع الملك ممن تشا وتعز من تشا وتذل من تشا بيدك الخير انك على كل شي قدير	1
---	---

Mihrabı çerçeveleyen iç bükey kavisli bordürde yazı kuşağı

بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم له ما فى السماوات وما فى الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشي من علمه الا بما شا وسع كرسيه السماوات والارض ولا يوده حفظهما وهو العلي العظيم / لا اكراه فى الدين قد تبين الرشد من الغي فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد	1
--	---

<p>استمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها والله سميع عليم / الله ولي الذين امنوا يخرجهم من الظلمات الى النور والذين كفروا اولياؤهم الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات اوليك اصحاب النار هم فيها خالدون / الم تر الى الذى حاج ابراهيم فى ربه ان اتيه الله الملك اذ قال ابراهيم ربي الذى يحيى ويميت قال انا احى واميت قال ابراهيم فان الله ياتى بالشمس من المشرق فات بها من المغرب فيهدى الذى كفر والله لا يهدى القوم الظالمين</p>
--

Mihrabı çerçeveleyen düz silmeli bordürde Celî Kûfî yazı kuşağı

<p>انما يعمر مساجد الله من امن بالله واليوم الاخر واقام الصلوة واتى الوكوة ولم يخش الا الله فعسى اوليك ان يكونوا من المهتدين / اجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن امن بالله</p>	1
--	---

Okunuşu:

Mihrap kemerinde

1	Hâzâ mâ emera biamelihî Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Muzaffer Şihâbü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebi'l-Muzaffer Gâzî fî seneti erbain ve işrîne ve sittimietin
---	--

Mihrap hücresinde kavsaranın altında

1	Kuli'llâhümme Mâlike'l-mülki tü'ti'l-mülke men teşâü ve tenziu'l-mülke mimmen teşâü ve tüzzü men teşâü ve tüzellü men teşâü biyedike'l-hayru inneke alâ külli şey'in kadîr³⁹
---	--

Mihrabı çerçeveleyen iç bükey kavisli bordürde yazı kuşağı

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-Hayyü'l-Kayyûm, lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm, lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard, men ze'lezî yeşfeu indehû illâ biiznih, ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm, ve lâ yühîtüne bişey'in min ilmihî illâ bimâ şâ', vesia kürsiyyühü's-semâvâti ve'l-ard, ve lâ yeûdühû hıfzuhümâ, ve hüve'l-Aliyü'l-Azîm / Lâ ikrâhe fi'd-dîni kad tebeyyene'r-ruşdü mine'l-ğayy, femen yekfur bi't-tâğûti ve yü'min bi'llâhi fekadi'stemseke bi'l-urveti'l-vüskâ le'nfisâme lehâ vallâhü semîun alîm / Allâhü veliyyü'llezîne âmenü yuhricühüm mine'z-zulümâti ile'n-nûr, ve'llezîne keferû evliyâühümü't-
---	---

³⁹ Âl-i İmrân, 3/26.

	tâğûtü yuhricûnehüm mine'n-nûri ile'z-zulümât, ülâike ashâbü'n-nâri hüm fihâ hâlidûn / Elem tera ile'lezi hâcce İbrâhîme fî Rabbihî en étêhü'llâhü'l-mülk, iz kâle İbrâhîmü Rabbiye'lezi yuhyî ve yümîtü kâle ene uhyî ve ümî, kâle İbrâhîmü feinna'llâhe ye'tî bi's-şemsi mine'l-meşrîkı fe'tî bihâ mine'l-mağribi febühite'lezi kefer, vallâhü lâ yehdi'l-kavme'z-zâlimîn ⁴⁰
--	---

Mihrabı çerçeveleyen düz silmeli bordürde Celî Kûfî yazı kuşağı

1	İnnemâ ya'müru mesâcida'llâhi men âmene billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekâte ve lem yahşe illa'llâhe feasé ülâike en yekûnû mine'l-mühtedîn / E cealtüm sikâyete'l-hâcci ve imârate'l-Mescidi'l-Harâmi kemen âmene bi'llâhi ⁴¹
---	---

Türkçe Anlamı:

Buranın yapılmasını Mevlânâ Sultan Melik Muzaffer dinin ve dünyanın yıldızı Ebü'l-Muzaffer Gazi 624 senesinde emretti.

“De ki: Allâhım! Mülkün sahibi Sensin, onu dilediğine verir, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil edersin. Tercih Sana aittir. Sen, her şeye kadirsin.”

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Kendisinden başka ilâh olmayan Allah, Hayy ve Kayyûm'dur. O ne uyuklar ne uyur. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. İzni olmadıkça katında kimse şefaât edemez. O onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir. O dilemedikçe kimse O'nun ilminden bir şey kavrayamaz. Egemenliği gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür. / Dinde zorlama yoktur. Hakla bâtil kesin olarak ayrılmıştır. Kim tağutu küfredip Allah'a inanırsa kopmayacak sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah, her şeyi işitir ve bilir. / Mü'minlerin velisi Allah'tır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velisi de tağuttur, onları aydınlıktan karanlıklara sürükler. İşte onlar, içinde temelli kalmak üzere cehennemliktirler. / Allah, kendisine mülk verdi diye Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi! İbrahim; ‘Rabbim, diriltir ve öldürür’ dediğinde o: ‘Ben**

⁴⁰ Bakara, 2/255-258.

⁴¹ Tevbe, 9/18-19.

de diriltir ve öldürürüm’ dedi. İbrahim: ‘Allah, güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene’ deyince kâfir adam şaşırıp kaldı. Allah, zalimleri doğru yola iletmez.”

“Allah’ın mescidlerini ancak, Allah’a ve âhiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başka kimseden korkmayanlar onarabilir. İşte doğru yolda olanlar onlardır. / Hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram’ı onarmayı, Allah’a iman etme ile bir mi tutuyorsunuz!”

Değerlendirme:

Mihrap kemerinde rûmîli kıvrık dallı bitkisel örgü üzerinde 624/1227 tarihinin de yazılı olduğu Celî Sülûs Eyyûbî kitabesi kemerin sağ tarafından başlayıp çepeçevre dolaşır. Mihrabı çerçeveleyen iç bükey kavisli bordürdeki yazı kuşağına göre eni daha fazla olduğu için mihrap kemerindeki yazı daha cesîm harflerle yazılmıştır.

Elif: Kitabede müfret elif’lerin alt kısımları muşaar tarzındaki kadar sola kıvrık olmayıp muharref tarzda yazılmışlardır.

Sîn, şın: es-Sultân kelimesindeki sîn harfinin dendanları belli belirsiz olup keşideli gibi gözükmemektedir. Şihâb kelimesindeki şın dendanlı yazılmıştır.

Kef: el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef diğer şakulî harfler paralel şekilde dik olarak yazılmış olup sereni ve mühmeli bulunmamaktadır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif, kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” şeklindeki formuyla dönemin anlayışını yansıtmaktadır. İç bükey kavisli bordürdeki yazı kuşağında müfret lâmelif’ler de aynı şekilde yazılmıştır.

Güzel he: Hâzâ kelimesinde başta bulunan he harfi kedi gözü tarzında, sene kelimesi sonundaki he ise mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma’kûse: Ebî’l-muzaffer ibaresindeki yâ harfi ma’kûse tarzında yazılmış olup 45 derecelik bir açıyla yukarıya doğru keşidelenerek elif harfini kesmek suretiyle istife zenginlik getirmiştir. Fî harf-i ceri de aynı şekilde yâ-yı ma’kûse ile yazılıp keşidelenmiştir.

Zülfe: Elif, lâm, zı elifi gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede, yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelenmiş oldukları görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede noktalı harfler nadiren noktalanmış olup hareke kullanılmamıştır.

Tezyinât: Hem mihrap kemerindeki ve mihrap hücreinde kavsaranın altındaki, hem de mihrabı çerçeveleyen bordürlerden iç bükey kavisli bordürdeki Celf Sülüs yazıların zemini, rûmîli kıvrık dallı girift bitkisel bir örgü ile müzeyyendir.

Yayınlar:

Beysanoğlu, 1996: 326-328. Denkhalbant, 2012: 114-115. Bakırer, 1976: 150-151.

<http://www.guneydogumirasi.org/images/diyarbakir/silvanSelahattinEyubiCamii/8.jpg>, Erişim Tarihi: 17.07.2013.

4.2.66. Şam / Bâb-ı Tuma İnşâ Kitâbesi (625/1228)

Kareye yakın ufki dikdörtgen formdaki mermer kitabe, araları cetvelli altı satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 66a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمل هذا الباب والصور
2	مولانا السلطان الملك الناصر صلاح الدنيا وا
3	لدين سلطان الاسلام والمسلمين محي العدل في
4	العالمين سيد الملوك والساطين داوود بن المولى
5	الملك المعظم شرف الدين عيسى بن الملك العادل سيف
6	الدين ابي بكر بن ايوب بتولى العبد الفقير الى رحمة الله محمد بن قرشى في سنة خمس وعشرين وستمائه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biamelî hâze'l-bâb ve's-sûri
2	Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-Nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'
3	d-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn muhyî'l-adli fî
4	el-âlemîn seyyidü'l-mülûki ve's-selâtîn Dâvûd bin el-Mevlâ
5	El-Melik el-Muazzam Şerefî'd-dîn Îsâ bin el-Melik el-Âdil Seyf
6	ed-dîn Ebûbekir bin Eyyûb bitevellî el-abdi'l-fakîr ilâ rahmeti'llâhi Muhammed bin Kureşî fî seneti hamsin ve işrîne ve sittimetin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bu kapının ve sûrun yapımını Allah'ın rahmetine muhtaç kul Muhammed b. Kureşî'nin valiliğinde 625 senesinde Eyyûb oğlu Melik Âdil Seyfeddin Ebûbekir oğlu Mevlâ Melik Muazzam Şerefeddîn İsa oğlu,

Müslümanların ve İslâm'ın sultanı, alemlerde adâleti ihya eden, meliklerin ve sultanların efendisi Mevlânâ Sultân Melik Nâsır Salâhaddîn Dâvûd emretti.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ismindeki râ *müdğame* şeklinde olup, er-Rahîm'deki râ ise müdğame den çok *mahsûfe* şekline benzemektedir. Her ikisi de müdğame şeklinde kabul edilirse Besmele suretlerinden *üçüncü* sûrete dahil edilebilir.

Lafzatullâh: Besmele'de ve rahmeti'llâh ibaresinde olmak üzere kitabede iki yerde geçen Lafza-i celâl'ler mahtûfe tarzında açık şekildeki he'lerle yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimeleri sonunda bulunan muttasıl ke'lerle el-mülûk kelimesi sonundaki müfret ke', elif ve lâm gibi dik yazılmış olup bugün olduğu gibi serensiz bırakılmıştır. Ebîbekr kelimesinde ortada bulunan ke' ise çok az sola eğik olup satıra paralel uzun bir serene sahiptir.

Lâmelif: Mevlânâ, el-İslâm kelimelerindeki müfret lâmelif'ler kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” formunda yazılmıştır. Es-selâtîn kelimesindeki muttasıl lâmelif'in lâm'ı ise dik olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Muhyî ve İsâ kelimeleri yâ-yı ma'kûse ile yazılmış olup harf yaklaşık on dereCelik bir açıyla keşidelenmiştir.

Zülfe: Zülfe kabul eden harflerden elif, bâ ve lâm harflerinin kitabede küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendikleri görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: İbarelerin genellikle noktalandığı kitabede bazı kelimeler için fetha ve kesra harekeleri kullanılmıştır.

Tirfil: el-İslâm, es-selâtîn kelimelerinde *sîn* harfleri; el-muazzam, el-âdil kelimelerinde *ayn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Besmele'de ve es-sultân, sultân, el-müslimîn kelimelerinde *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretine de benzeyen birer motif bulunmaktadır.

Yayımlar:

Eş-Şihâbî, 1996: 93-112; eş-Şihâbî, 1997: 36;

<http://www.tartoos.com/HomePage/Rtable/castels-in-syria/damas/damas.htm>, Erişim Tarihi: 26.06.2013.

<http://dome.mit.edu/handle/1721.3/46601> Erişim Tarihi: 26.06.2013.

4.2.67. Banyas Subeybe Kalesi – 5 / Bâşûra İnşâ Kitâbesi (625/1227-28)

Banyas Subeybe Kalesi'nin kare şeklindeki bir burcunun batı cephesinde in situ halinde bulunan ufki dikdörtgen formda 120x35 cm. ebadındaki mermer kitabe (Sharon, 1999: 64) araları cetveli dört satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 67a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بانشا هذه الب
2	شوره المباركه مولانا السلطان الملك العزيز عماد
3	الدين سيف الاسلام تاج الملوك شمس السلاطين ابو الفتح عثمان ابن الملك
4	العاذل ناصر امير المؤمنين تقربا الي الله سبحانه في سنه خمس وعشرين وستمايه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm emera biinşâi hâzihi'l-bâ
2	şûrati'l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Azîz İmâd
3	ed-dîn Seyfû'l-İslâm Tâcû'l-mülûk Şemsü's-selâtîn Ebû'l-feth Osmân ibnü'l-Melik
4	el-Âdil Nâsıru Emîri'l-mü'minîn tekarruben ila'llâhi Sübhâneh fî seneti hamsin ve ısrîne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. emretti. Bu mübarek bâşûranın inşasını Allah Sübhânehû'ya tekarrub kasdıyla, Melik Âdil oğlu Emîrû'l-mü'minîn'in yardımcısı Mevlânâ Sultân Melik Azîz İmâdeddîn Seyfû'l-İslâm kralların tâcı, sultanların güneşi, Ebû'l-fetih Osman 625 senesinde emretti.

Değerlendirme:

Besmele: Er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri *mecmûa* tarzında

yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele sûretlerinden *ikincisine* dahildir.

Lafzatullâh: Besmeledeki Lafza-i celâl'de elif ve lâm'lar aynı boyda olup güzel kapalı şekliyle yazılmış, son satırdaki Lafza-i celâl'de ise elif ve birinci lâm aynı boyda, ikinci lâm daha kısa olarak ve güzel he mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele'deki, es-Sultân, el-İslâm, hams ve ısrîn kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendanlı olarak; biinşâi, el-bâşûra, es-selâtîn, Sübhânehû, sene, sittimieh gibi kelimelerdeki sîn harfleri ise dendansız olarak yazılmıştır.

Kef: el-mübâreke kelimesinde başta bulunan muttasıl kef sola eğik ve dalgalı serenli, ikinci ve üçüncü satırdaki el-melik kelimelerinde sonda bulunan muttasıl kefler sola eğik ve serensiz, el-mülûk kelimesinde sondaki müfret kef ise sola eğik ve serensiz olarak yazılmışlardır.

Lâmelif: Mevlânâ ve el-İslâm kelimelerindeki müfret lâmelif'ler “ **y** ” şeklindeki formlarıyla dönemin özelliğini yansıtmaktadırlar. El-İslâm ve es-selâtîn kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerin lâm'ları dik olarak yazılmıştır.

Yâ: İlâ, fî gibi bazı kelimelerde sonda gelen yâ harfleri mecmûa olarak yazılmış olup *ma'kûse (râcia)* şeklinde herhangi bir örnek kitabede bulunmamaktadır.

Zülfe: Yalnız el-mülûk kelimesindeki lâm harfinde seçilebilen zülfe yuvarlak ve küt olarak uygulanmıştır. Kitabedeki diğer zülfeli harflerin çoğunlukla zülfelenmediği, zülfelenmişse de seçilemeyecek kadar belirsiz olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Genellikle noktalı harfler noktalanmış olup bazı kelimelerde yer yer fetha ve kesra, yalnız Ebû kelimesinde ötre harekelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Tirfil: Besmele'deki, es-sultân, es-selâtîn, sene, hams, sittimieh kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca er-Rahîm ismindeki mîm harfi üzerinde de tirfil işareti bulunmaktadır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi el-mülûk kelimesinde lâm ile kef arasında vâv harfi üzerindeki boşlukta kef'e zülfe kısmından bitişik gibi duran belli belirsiz bir rûmî motifi dışında kitabede herhangi bir tezyînî motif

bulunmamaktadır.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 64-65, 374 (Fig. 12).

4.2.68. Banyas Subeybe Kalesi – 6 / Suğr İnşâ Kitâbesi (627/1229-30)

Aslında dikdörtgen bir mermer blokken sağ ve solundan kırık ve eksik olan mevcut kitabe parçası ufki dikdörtgen formda 87x67 cm. ebadında olup Banyas Subeybe Kalesi'nin güney duvarının yaklaşık 20 m. güneyinde bulunmuştur. (Sharon, 1999: 66) Araları cetvelsiz dört satırdan ibaret Arapça kitabe Eyyûbî Celî Sülûsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 68a

Kitâbe Metni:

1	(بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمارة هذا الثغر ا) لمحروس العبد المذنب الخاطى الفقير الى رحمة ربه
2	(الملك العزيز عثمان بن مولانا السلطان) الملك العادل العالم العالم (مل المجاهد المر)
3	(بط الغازى الشهيد ابى بكر بن ايوب تغمده) الله برحمته وكان ابتدا هذا الثغر الم(حروس فى شهر ...)
4	(سنة سبع وعشرين وستمايه وتولى عمارته العبد الفقير ابى بكر بن نصر الله بن ابى سراقه (الهمدانى العزيرى)

Okunuşu:

1	(Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimâratî hâze's-suğri'l-mahrûs el-abdü'l-müznibü'l-hâtî el-fak(îr ilâ rahmeti Rabbihî)
2	(el-Melikü'l-Azîz Osmân bin Mevlânâ es-Sultân) el-Melik el-Âdil el-Âlim el-Âlim el-â(mil el-mücâhid el-murâ)
3	(bit el-gâzî eş-şehîd Ebîbekir bin Eyyûb teğammedehu)llâh birahmetihî ve kâne ibtidâü hâze's-suğri'l-mah(rûs fî şehri ...)
4	(senete seb'in ve ısrîne ve sittimietin ve tevellâ imâratehû el-ab)dü'l-fakîr Ebîbekir bin Nasri'llâh bin Ebî Sürâka (el-Hemedânî el-Azîzî)

Türkçe Anlamı:

(Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla.) *Allah rahmetiyle (onu himaye eylesin Eyyûb oğlu, Rabbisinin rahmetine) muhtaç günahkâr hatalı kul alim (âmil mücahid murabıt gâzî şehîd Mevlânâ Sultân) Melik Âdil Ebûbekir oğlu Melik Azîz Osmân) (bu) mahrûs/korunası (suğrun imâretini emretti). Bu mahrûs suğrun (inşasına 627 senesi ...*

ayında) başlanmış (olup imaretini) Ebû Surâka oğlu Nasrullah oğlu muhtaç kul Ebûbekir (Hemedânî Azîzî üstlenmiştir).

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Kitabe parçasının üçüncü ve dördüncü satırlarında birer Lafza-i celâl bulunmaktadır. Her ikisinde elif, lâm, ikinci lâm ve he harfleri sırayla birbirinden küçük boyda yazılmış olup üçüncü satırdakinin güzel he'si mahtûfe tarzında açık, dördüncüdekinin he harfi ise muhakkaka tarzında kapalı şekildedir.

Râ: Kitabe parçasında mevcut râ harfli el-mahrûs, birahmetihî, es-suğr, Bekr, Nasr, Surâka kelimelerindeki bütün râ'lar müdğame tarzında yazılmıştır.

Sîn: el-mahrûs kelimesindeki müfret sîn harfi dendanlı yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimesi sonundaki muttasıl kef dik ve serensiz yazılmıştır. Kâne fiili başında bulunan kef harfi ile Bekr kelimesi ortasında bulunan muttasıl kef, sola eğik ve serensiz yazılmıştır.

Nûn: Kâne fiilindeki nûn mecmûa, oğlu anlamına gelen bin ibarelerindeki nûn'larsa müdğame tarzında yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Ebûbekir ve Ebî Surâka kelimelerinde yâ harfleri ma'kûse tarzında yazılmış olup bunlar satıra on-onbeş dereCelîk bir açıyla keşidelenmiştir.

Zülfe: Elif, lâm, tı elifi, dâl gibi zülfe kabul eden harflere bakıldığında bunların kitabede zülfelememiş olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: es-suğr kelimesindeki peltek se harfinin üç noktası yan yana sıralanmış vaziyettedir. Hareke olarak kitabe parçasında bazı kelimeler üzerinde fetha işareti bulunmakta olup başkaca herhangi bir hareke görülmemekte, yalnız el-mahrûs kelimesinde hâ harfi üzerinde daire şeklinde bir cezm işareti bulunmaktadır.

Tirfil: Mühmel yani noktasız olduğunu belirtmek ve noktalı olan ze şeklinde okunmasını önlemek amacıyla Sürâka kelimesinde *râ* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır. Peşpeşe iki defa yazılan el-âlim ile el-âmil kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde de noktalı olan benzerinden (gayn) ayırmak amacıyla tirfil işaretleri

kullanılmıştır. El-Âdil kelimesindeki *dâl* harfi üzerinde de yine aynı amaçla konulmuş tırfil işareti bulunmaktadır.

Tezyînât: Mevcut kitabe parçasında yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında kalan boşluklarda kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Sharon, 1999: 66-67, 374 (Fig. 13).

4.2.69. Banyas Subeybe Kalesi – 7 / Burç İnşâ Kitâbesi (627/1229-30)

Banyas Subeybe Kalesi güney duvarındaki kuleye ait olduğu ifade edilen kırık ve eksik mermer kitabe parçası kare formunda 90x80 cm. ebadında olup (Sharon, 1999: 67) araları cetvelsiz beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 69a

Kitâbe Metni:

1	(بسم الله) الرحمن الرحيم (امر بعمارة هذا الثغر)
2	(المحروس العبد المذنب الخا)طي الفقير الى (رحمة ربه الملك العزيز عثمان بن مولانا السلطان)
3	الملك العادل العالم (العامل المجاهد المرأ)
4	(بط الغازى الشهيد ابى بكر بن) ايوب تغمده الله (برحمته وكان ابتدا هذا الثغر المحروس/البرج السعيد؟ فى شهر؟ ... سنه)
5	سبع وعشرين وس(تمايه ...)

Okunuşu:

1	(Bismillâhi)rrahmânirrahîm (Emera biimâratî hâze's-suğr)
2	(el-mahrûs el-abdü'l-müznib el-hâ)tî el-fakîr ilâ (rahmeti Rabbihî el-Melik el-Azîz Osmân bin Mevlânâ es-Sultân)
3	el-Melik el-Âdil el-Âlim el-(âmil el-mücâhid el-murâ)
4	(bit el-gâzî eş-şehîd Ebî Bekr bin) Eyyûb teğammedehü'llâhü (birahmetihî ve kâne ibtidâü hâze's-suğri'l-mahrûs/el-burci's-saîd? fî şehri? ... senete)
5	seb'in ve işrîne ve si(ttimietin ...)

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. *Allah (rahmetiyle) onu himaye eylesin* Eyyûb (oğlu) âlim (âmil mücahid murabıt gâzî şehîd Mevlânâ Sultân) Melik Âdil (Ebûbekir oğlu, Rabbisinin rahmetine) muhtaç (günahkâr hatalı kul Melik Azîz Osmân bu

mahrûs/korunası suğrun imâretini emretti. Bu mahrûs saîd suğrun/burcun inşasına) 627 (senesi ... ayında başlanmıştır ...).

Değerlendirme:

Yazı karakteri bakımından önceki kitabeye (Kat. Nu. 68) benzemektedir. Harfler genel itibariyle gayet net ve ideal formda olup bu ve önceki kitabenin işinin ehli aynı hattat elinden çıktığı söylenebilir.

Besmele: Mevcut kitabe parçasında Besmele'den yalnız er-Rahmân ve er-Rahîm isimleri kalmış olup bu Esmâ-i Hüsnâ'da râ harfleri *mecmûa* tarzında yazılması bakımından Subhu'l-a A'şâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *ikinci* surettedir.

Lafzatullâh: Teğammedehü'llâh dua cümlesindeki Lafza-i celâl'in he harfinin olduğu kısımdan kitabe kırıktır. Elif ve lâm'lar birbirine paralel şekilde dik ve uzun yazılmıştır.

Elif: Kitabede müfret elif harfleri alt uçları sola kıvrık şekilde yani muşaar tarzda yazılmıştır.

Dâl: el-Âdil kelimesi, dâl harfî ayn harfî üzerinde kalan boşluğa yazılarak istiflenmiştir.

Sîn, şın: Işrîne kelimesindeki şın harfî dendansız ve keşideli olarak yazılmıştır.

Kef: el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef dik ve serensiz yazılmış olup el-âdil kelimesindeki müfret lâm gibi çanağı boyuna göre küçük tutulmuştur.

Zülfe: Elif, lâm, tı elifi, dâl gibi zülfe kabul eden harflere bakıldığında bunların kitabede zülfelenmemiş olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup kelimeler nadiren ve kısmen harekelenmiştir. Hareke olarak mevcut parçada birer fetha ve kesra görülmektedir.

Tirfil: el-fakîr kelimesindeki râ, el-âlim kelimesindeki ayn harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Mevcut kitabe yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında

kalan boşluklarda kullanılmış herhangi bir tezyîni motif görûlmemektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 67-69, 375 (Fig. 14).

4.2.70. Banyas Subeybe Kalesi – 8 / Suğr İnşâ Kitâbesi (627/1230)

Banyas Subeybe Kalesi'nin kuzeybatı kulesinin giriş kemeri üzerinde in situ halde bulunan ve Rebû'l-evvel 627/Ocak-Şubat 1230 tarih kaydını taşıyan mermer inşa kitabesi ufki dikdörtgen formda 120x90 cm. ebadında olup yazı, araları cetveli beş satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 70a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بعماره هذا الثغر المحروس العبد المذنب الخاطي
2	الفقير الى رحمه ربه عثمان بن مولانا السلطان الاعظم الملك العادل العالم
3	العامل المجاهد المرابط الغازي الشهيد ابي بكر بن ايوب تغمده الله برحمته وكان
4	ابتدا هذا البرج السعيد في شهر ربيع الاول سنة سبع وعشرين وستماية وتولى عمارته
5	العبد الفقير ابي بكر بن نصر الله بن ابي سراقه الهمداني العزيزي

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimâratî hâze's-suğri'l-mahrûs el-abdü'l-müznibü'l-hâtî
2	el-fakîr ilâ rahmeti Rabbihî Osmân bin Mevlânâ es-Sultân el-A'zam el-Melik el-Âdil el-Âlim
3	el-âmil el-mücâhid el-murâbit el-gâzî eş-şehîd Ebî Bekr bin Eyyûb <i>teğammedehü 'llâhü birahmetihî ve kâne</i>
4	İbtidâü hâze'l-burci's-saîd fî şehri Rebû'l-evvel senete seb'in ve işrîne ve sittimietin ve tevellâ imâretihû
5	el-abdü'l-fakîr Ebî Bekr bin Nasri'llâh bin Ebî Sürâka el-Hemedânî el-Azîzî

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. *Allah rahmetiyle onu himaye eylesin* Eyyûb oğlu, alim âmil mücahid murabit gâzî şehîd Mevlânâ Ulu Sultân Melik Âdil Ebûbekir

oğlu Rabbisinin rahmetine muhtaç günahkâr hatalı kul Osmân bu mahrûs/korunası suğr'un imâretini emretti. Bu saîd suğr'un inşasına 627 senesi Rebîul-evvel ayında başlanmış olup imaretini Ebû Surâka oğlu Nasrullah oğlu muhtaç kul Ebûbekir Hemedânî Azîzî üstlenmiştir.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri *müdğame* tarzında yazılması bakımından Subhu'l-A'şâ'daki Besmele suretlerinden *üçüncüsüne* dahildir.

Lafzatullâh: Besmele ile birlikte kitabede üç yerde geçen Lafza-i Celâl'ler harf boyları baştan sona doğru küçülmekte olup he harfi açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmış, fakat lâmlar ile aynı zemine oturmamıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır. Kâne fiilindeki muttasıl elif harfi de müfret elif gibi aynı şekilde alt ucu sola kıvrık şekilde yazılmıştır.

Sîn, şın: es-saîd kelimesindeki sîn harfi dendansız, kitabedeki diğer sîn harfleri dendanlı yazılmıştır.

Kef: Kâne fiili başındaki kef sola eğik ve zülfeli, fakat serensiz yazılmıştır. Bekr kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef sola eğik olup fetha harekesi meylinde bir serene sahiptir. El-melik kelimesi sonundaki muttasıl kef dik ve serensiz yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): el-hâtî kelimesinde, Ebûbekir isminde, fi harf-i cerinde ve tevellâ fiilinde satıra paralel yâ-yı ma'kûseler kullanılmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden elif, bâ, dâl, tı-zı elifi, kef (kâne), lâm, nûn (kâne), lâmelif (Mevlânâ) harflerinin kitabede dönemi karakterize eden küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiş olduğu görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Rahmet kelimesindeki gibi birkaç istisna dışında noktalı harfler kitabede noktalanmış olup çeşitli kelimelerin fetha ve kesra harekeleri konmuş bulunmaktadır.

Tirfil: Besmele'deki, es-Sultân, es-saîd kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca es-suğr kelimesindeki *gayn* harfi üzerine noktalı

olmasına rağmen muhtemelen tezyînî amaçla tirfil işareti konmuştur. Yine el-âlim, el-abd, el-azîzî kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde bunun noktasız olduklarını belirtmek üzere tirfil işaretleri bulunmaktadır.

Tezyînât: Kitabede yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında kalan boşluklarda kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 69-71, 375 (Fig. 15).

4.2.71. Banyas Subeybe Kalesi – 9 / Burç İnşâ Kitâbesi (627/1230)

Banyas Subeybe Kalesinin batı duvarındaki orta kuleye ait olduğu ve burada in situ halde bulunduğu belirtilen bu mermer inşâ kitabesi ufkî dikdörtgen formda 140x76 cm. ebadında (Sharon, 1999: 71) olup 1-10 Rebû'l-Evvel 627/17-26 Şubat 1230 tarih kaydını taşımaktadır. Üst kısmından kırık olup araları cetvelsiz beş satırı kalmış bu kitabe parçası, Eyyubî Celî Sülüsü'yle oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 71a

Kitâbe Metni:

1	(بسم الله الرحمن الرحيم امر بعماره هذا
2	الثغر المحروس العبد المذنب الخاطي الفقير الى رحمه
3	ربه عثمان بن مولانا السلطان الاعظم الملك العادل)
4	العابد العامل المجاهد المرابط العا
5	زى الشهيد ابى بكر بن ايوب تغمده الله برحمته
6	ورحمنا اذا صرنا الى ما صار اليه وكان ابتدا هذا
7	البرج السعيد فى العشر الاول ⁴² من ربيع الاخر سنة سبع وعشرين وستمايه
8	وتولا؟ عمارته؟ العبد الفقير ابى بكر بن نصر الله بن ابى سراقه الهمدانى العزيزى

Okunuşu:

1	(Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biimâratî hâzâ
2	es-suğri'l-mahrûs el-abdü'l-müzribü'l-hâtî el-fakîr ilâ rahmeti
3	Rabbihî Osmân bin Mevlânâ es-Sultân el-A'zam el-Melik el-Âdil)
4	el-âbidü'l-âmilü'l-mücâhidü'l-murâbitü'l-gâ

⁴² CIAP'da العبد الاجل بيده şeklinde okunmuştur.

5	zî eş-şehîd Ebî Bekr bin Eyyûb <i>teğammedehü'llâhü birahmetihî</i>
6	<i>ve rahimenâ izâ sırnâ ilâ mâ sâra ileyhi</i> Ve kâne ibtidâü hâzâ
7	el-burci's-saîd fi'l-aşri'l-evvel min Rabî'l-âhir senete seb'in ve işrîne ve sittimietin
8	Ve tevellâ? İmaratehû? El-abdü'l-fakîr Ebî Bekr bin Nasri'llâh bin Ebî Sürâka el-Hemedânî el-Azîzî

Türkçe Anlamı:

(Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla.) *Allah rahmetiyle onu himaye eylesin ve biz de onun gittiği yere gittiğimizde bize de merhamet eylesin* Eyyûb oğlu, alim âmil mücahid murabıt gâzî şehîd (Mevlânâ Ulu Sultân Melik Âdil) Ebûbekir (oğlu Rabbisinin rahmetine muhtaç günahkâr hatalı kul Osmân bu mahrûs/korunası suğr'un imâretini emretti.) Bu saîd burcun inşasına 627 senesi Rebîul-âhir ayının ilk onunda (1-10) başlanmış olup imaretini Ebû Surâka oğlu Nasrullah oğlu muhtaç kul Ebûbekir Hemedânî Azîzî üstlenmiştir.

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Teğammedehü'llâh dua cümlesi ile Nasru'llâh isminde geçen Lafza-i celâl'lerde harf boyları baştan sona doğru küçülmekte olup he harfî açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmış, fakat lâmlar ile aynı zemine oturmamıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Sîn, şın: Sittimiye kelimesi başındaki sîn harfî dendansız ve keşîdeli yazılmıştır. Eş-şehîd, es-saîd, işrîne gibi diğer kelimelerdeki sîn ve şın harfleri dendanlı yazılmıştır.

Kef: Kâne fiili başındaki kef sola eğik ve serensiz yazılmıştır. Üstteki Bekr kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef sola eğik olup satıra paralel bir serene sahiptir. Son satırdaki Bekr kelimesindeki muttasıl kef ise sola eğik olmakla birlikte serensiz yazılmıştır.

Lâmelif: el-ecell ve el-âhir kelimelerindeki müfret lâmelifler makas şeklinde

yazılmıştır. Tevellâ olarak okunan kelimedeki lâmelif' se dönemin zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Ebîbekir ve Ebî Sürâka isimlerinde ve el-Hemedânî kelimesinde satıra beş-on dereCelîk bir açıyla keşidelenmiş yâ-yı ma'kûseler kullanılmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden harfler zülfesiz yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup birkaç fetha ve kesra dışında kitabede hareke ve başka okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: Kitabede kullanılmış herhangi bir tirfile rastlanmamaktadır.

Tezyînât: Mevcut kitabe parçasında yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında kalan boşluklarda kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Sharon, 1999: 71-73, 376 (Fig. 16, 16a).

4.2.72. Banyas Subeybe Kalesi – 10 / Suğr İnşâ Kitâbesi (627/1229-30)

Banyas Subeybe Kalesi'nin güneybatı kulesine yakın bir yerde bulunmuş iki tarafından kırık mermer inşa kitabesi ufki dikdörtgen formda 120x60 cm. ebadında olup (Sharon, 1999: 73), araları cetvelsiz beş satırı kalmış bu kitabeğe Arapça metin Eyyubî Celf Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 72a

Kitâbe Metni:

1	(بسم) الله الرحمن الرحيم (مر بعمارة هذا)
2	(ا)لثغر المحروس العبد المذنب الخا(طى الفقير)
3	(الى) رحمه ربه الملك العزيز عثمان بن مولا(نا السلطان)
4	الاعظم الملك العادل العا(لم العامل المجاهد)
5	(الغازى الشهيد ابى بكر بن ايوب تغمده الله برحمته)
6	(وكان ابتدا هذا الثغر المحروس فى؟ شهر؟ ...)
7	(سنه سبع وعشرين وستمايه وتولى عمارة العبد)
8	(الفقير ابو بكر بن نصر الله بن ابى سراقه الحمدانى العيزرى)

Okunuşu:

1	(Bismi)llâhirrahmânirrahîm E(mera biimârati hâzâ)
2	(e)s-suğri'l-mahrûs el-abdü'l-müznib el-hâ(tî el-fakîr)
3	(ilâ) rahmeti Rabbihî el-Melikü'l-Azîz Osmân bin Mevlâ(nâ es-Sultân)
4	el-A'zam el-Melik el-Âdil el-Â(lim el-âmil el-mücâhid)
5	(el-gâzî eş-şehîd Ebî Bekir bin Eyyûb teğammedehu'llâhu birahmetihî)
6	(ve kâne ibtidâü hâze's-suğri'l-mahrûs fi? şehri? ...)
7	(senete seb'in ve ısrîne ve sittimietin ve tevellâ imâratehû el-abd)

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın (adıyla. *Allah rahmetiyle onu himaye eylesin* Eyyûb oğlu, alim âmil mücahid gâzî şehîd) Mevlânâ Ulu (Sultân) Melik Âdil (Ebûbekir) oğlu Rabbisinin rahmetine (muhtaç) günahkâr hatalı kul Osmân (bu) mahrûs/korunası suğrun (imâretini emretti. Bu saîd burcun inşasına 627 senesi ... ayında başlanmış olup imaretini Ebû Surâka oğlu Nasrullah oğlu muhtaç kul Ebûbekir Hemedânî Azîzî üstlenmiştir).

Değerlendirme:

Besmele: Mevcut kitabe parçasında Besmele'nin bism kısmı hariç Allâh, er-Rahmân ve er-Rahîm isimleri kalmıştır. er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ harfleri *mecmûa* tarzında yazılması bakımından bu Besmele, Subhu'l-a A'shâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *ikinci* surettedir.

Lafzatullâh: Mevcut kitabe parçasında yalnız Besmele'deki Lafza-i celâl kalmıştır. Benzerleri gibi bu kitabede de Lafza-i celâlin harf boyları baştan sona doğru küçülmekte olup he harfî açık şekilde mahtûfe tarzında yazılmış, fakat lâmlar ile aynı zemine oturmamıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Râ, ze: Besmele'deki mecmûa râ'lar hariç kitabe parçasında bulunan diğer bütün râ harflerinin yazımında müdgame tarzı tercih edilmiştir.

Sîn: el-mahrûs kelimesinin dendanlı sîn'i dışında bu parçada başka bir sîn harfî görülmemektedir.

Kef: El-melik kelimeleri sonundaki muttasıl kefler dik ve serensiz yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ ve el-a'zam kelimelerindeki müfret lâmelifler dönemin zevkine uygun şekilde kolları iki yana açılmış vaziyette yazılmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden harfler kitabede zülfesiz bırakılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabe parçasındaki kelimeler

çoğunlukla noktalanmış olup el-abd, Osmân, Mevlânâ, el-a‘zam gibi bazı kelimeler üzerindeki birkaç fetha dışında başkaca hareke ve okutma işareti görülmemektedir.

Tirfil: el-Mahrûs kelimesindeki *sîn*, Osmân ve el-âlim kelimelerindeki *ayn*, el-âdil kelimesindeki *dâl* ve er-Rahîm kelimesindeki *mîm* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Mevcut kitabe parçasında yazı zemini müzeyyen olmadığı gibi ibareler arasında kalan boşluklarda kullanılmış herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 73-74, 377 (Fig. 17).

4.2.73. Halep / Firdevs Medresesi Yazı Kuşakları (633/1235-36)

El-Melikü'z-Zâhir'in eşi olup 1236-1243 tarih aralığında bölgeyi idare eden Melike Dayfe Hatun'un 633/1235-36'da Halep'te Bâbü'l-Hadâik civarında yaptırdığı Zâhiriyye Câmii ve Medresesi olarak da bilinen Firdevs Medresesi, doğuya bakan giriş cephesi üzerinde inşa ve âyet kitabesi, avluda, eyvanın sağ tarafında başlayıp eyvan içinde devam eden duâ kitabeleri şeklinde Eyyûbî Celî Sülûs hattıyla yazılıp hakkedilmiş zengin yazı kuşaklarına sahiptir.

Resim No: 73abcdef

Kitâbe Metni:

Doğuya bakan giriş cephesi üzerinde âyet ve inşa kitabesi

<p>بسم الله الرحمن الرحيم يا عباد لا خوف عليكم اليوم ولا انتم تحزنون الذين امنوا باياتنا وكانوا مسلمين ادخلوا / الجنة انتم وازواجكم تحبرون يطاف عليهم بصحاف من ذهب واكواب وفيها ما تشتهي النفس وتلد الاعين وانتم فيها خالدون بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما انشأته⁴³ ال... ذات الستر الرفيع والجناب المنيع الملكة الرحيمة عصمة الدنيا والدين ضيفة خاتون ابنة السلطان الملك العادل سيف الدين ابي بكر بن ايوب رحمهم الله⁴⁴ في ايام مولانا السلطان الملك الناصر العالم العادل المجاهد المرابط المويد المظفر المنصور صلاح الدنيا والدين يوسف بن الملك العزيز محمد بن الملك الظاهر الغازي⁴⁵ بن يوسف بن ايوب ناصر امير المومنين عز نصره بولاية المملوك⁴⁶ عبد المحسن العزيزي الناصري رحمه الله في سنة ثلث وتلثين وستمايه</p>	1
--	---

Avluda, eyvanın sağ tarafında başlayıp eyvan içinde devam eden kuşak yazısı

<p>بسم الله الرحمن الرحيم لله در أقوام إذا جن عليهم الليل سمعت لهم أنين و أحيان، وإذا أصبحوا رأيت عليهم تغير ألوان، إذا ما الليل أقبل كابدوه ويسفر عنهم وهم ركوع، أطار الشوق نومهم فقاموا و أهل الأمن في الدنيا هجوع، أجسادهم تصير على التعب، وأقدامهم ليلها تقيم على التهجد، لا يرد لهم صوت ولا دعاء، تراهم في ليلهم سجداً ركعاً ... اسفة عليهم النوم قرم الى عيونهم والراحة مرتاحة الى جنوهم الليل ... وقد ناداهم المنادي و أطربهم الشادي بيا رجال الليل جدوا رب صوت لا يرد</p>	1
---	---

⁴³ Bu kısım bazı yayınlarda (امرت بانشأته) şeklinde kaydedilmiştir (Ali, 1983: 6/106).

⁴⁴ Bu kısım bazı yayınlarda (تغمدهم الله برحمته وذلك) şeklinde kaydedilmiştir (Ali, 1983: 6/106).

⁴⁵ Bu kısım bazı yayınlarda (غازي) şeklinde harf-i tarifsiz kaydedilmiştir (Ali, 1983: 6/106).

⁴⁶ Bu kısım bazı yayınlarda (بتولي العبد الفقير) şeklinde kaydedilmiştir (Ali, 1983: 6/106).

Okunuşu:

Doğuya bakan giriş cephesi üzerinde âyet ve inşa kitabesi

1	<p>Bismillâhirrahmânirrahîm Yâ ‘ibâdi lâ havfün aleykümü’l-yevme ve lâ entüm tahzenûn, ellezîne âmenû biâyâtinâ ve kénû müslimîn, üdhulü’l-cennete entüm ve ezvâcüküm tuhberûn, yütâfü aleyhim bishâfin min zehebin ve ekvâb, ve fihâ mâ teştehîhi’l-enfücü ve telezzü’l-a’yünü ve entüm fihâ hâlidûn⁴⁷ Bismillâhirrahmânirrahîm Hâzâ mâ enşeethü el-.. zâtü’s-sitri’r-raffî ve’l-hicâbi’l-menî el-Meliketü’r-rahîmetü İsmetü’d-dünyâ ve’d-dîn Dayfe Hâtun ibnetü’s-Sultân el-Meliki’l-Âdil Seyfî’d-dîn Ebîbekr bin Eyyûb <i>rahimehümallâh</i> fî eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Meliki’n-Nâsir el-âlim el-âdil el-mücâhid el-murâbit el-müeyyed el-muzaffer el-mansûr Salâhi’d-dünyâ ve’d-dîn Yûsuf b. el-Meliki’l-Azîz Muhammed bin el-Meliki’z-Zâhir el-ğâzî bin Yûsuf bin Eyyûb Nâsiru Emîri’l-mü’minîn <i>azze nasruhû</i> bivilâyeti’l-memlûk Abdi’l-muhsin el-Azîzî en-Nâsirî <i>rahimehü’llâh</i> fî seneti selâsin ve selâsîne ve sittimietin</p>
---	--

Avluda, eyvanın sağ tarafında başlayıp eyvan içinde devam eden kuşak yazısı

1	<p>Bismillâhirrahmânirrahîm Lillâhi derru akvâmin izâ cenne aleyhimü’lleylü semi’t lehüm enîn ve elhân, ve izâ asbahû raeyte aleyhim teğayyüra elvân, izâ me’lleylü akbele kâbedühü ve yüsfiru anhüm ve hüm rükû’, etâra’s-şevku nevmehüm fekâmû ve ehlü’l-emni fî’d-dünyâ hücü’, ecsâdhüm tasbiru ale’t-teabbüd ve akdâmühüm leylehâ tükîmü ale’t-teheccüd, lâ yüraddü lehüm savtün ve lâ düâ’, terâhüm fî leylîhi sücceden rukkean, ...âsifet aleyhim en-nevmü karmün ilâ uyûnihim ve’r-râhatü mürtâhatün ilâ cünûbihim el-leylü ... ve kad nâdâhümü’l-münâdî ve atrabühümü’s-şâdî</p> <p>biyâ ricâle’lleyli ciddû rubbe savtin lâ yüraddü</p> <p>mâ yekûmü’lleyli illâ men lehû hazmün ve ciddü</p>
---	--

⁴⁷ Zuhruf 43/68-71.

Türkçe Anlamı:

Doğuya bakan giriş cephesi üzerinde âyet ve inşa kitabesi

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Ey âyetlerime iman edip teslim olan kullarım! Bugün ne korkar ne de üzülürsünüz. Siz ve eşleriniz sevinç içinde cennete girin. Orada onlara altın tepsiler ve kadehlerle canlarının çektiği ve hoşlandıkları her şey sunulur. ‘Orada temelli kalacaksınız.’”**

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bunu, Eyyûb oğlu Yûsuf oğlu Melik Zâhir Gâzi oğlu Melik Azîz Muhammed oğlu âlim, âdil, mücahid, murabıt, müeyyed, muzaffer, Mansûr, mü'minlerin emîrinin yardımcısı, Mevlânâ Sultan Melik Nâsır Salahaddünya ve'd-dîn Yusuf zamanında, *Allah merhamet eylesin* memluk Abdülmuhsin el-Azîzî en-Nâsırî'nin valiliğinde, 633 senesinde, *Allah kendilerine rahmet eylesin* Eyyûb oğlu Sultan Seyfeddin Ebûbekir Melik Âdil'in kızı yüce örtü ve hicab sahibi, merhametli Melike, İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn Dayfe Hâtun inşa ettirmiştir.

Avluda, eyvanın sağ tarafında başlayıp eyvan içinde devam eden kuşak yazısı

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Aferin o topluluklara ki geceleyin onların inilti ve nağmelerini duyarsın, sabaha erdiklerindeyse onların benizlerindeki rengin değiştiğini görürsün. Gece oldu mu ona katlanırlar ve onlar rükû halindeyken örtüsünü kaldırıp tan ağarır. Kendilerini dünyada emniyette hissedenler uyurken, şevk onların uykusunu kaçırdığından gece kıyam ederler. Vücutları ibadete sabrederek ayakları dünya gecesinde teheccüde kalkar. Onların ses ve duaları reddedilmez. Sen onları gecelerinde secde ve rükû halinde görürsün. ... uyku onların gözlerini kemirir, rahatsa onların yan(taraf)larında rahata erer. Gece ... Dellal onlara şöyle seslenir ve şarkıcı onları şarkısıyla sevindirir:

“Ey gece adamları! Ciddî olunuz. Nice ses vardır ki reddedilip geri çevrilmez. Geceleyin ancak, ciddiyeti olan, kararlı ve sağduyulu adamlar kıyam edip kalkar.”

Değerlendirme:

Firdevs Medresesi'nin yazı kuşakları halinde dış cephedeki inşa ve âyet ile avludaki duâ kitabeleri, Eyyûbî Celî Sülüsü ile yazılıp taşa hakkedilmiş olup

Eyyûbîler'in kuşak yazı anlayışlarını gösteren önemli örneklerin başında gelir. Bu kitabelerde yazı aynı karakterde ve zemini sade olduğundan dolayı topluca bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

Besmele: Avludaki yazı kuşağının başında bulunan oklu Besmele, müdgame tarzındaki nûn'u saymazsak er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerinin *mecmûa* tarzındaki râ'larla yazılmaları bakımından Besmele'nin üç farklı sûretinden ikincisine dahildir. Bism kısmının üzerindeki boşluk rûmî motiflerinden oluşan zengin bir süslemeyle değerlendirilmiştir.

Lafzatullâh: Yazı kuşaklarında altı defa geçen Lafza-i celâl'lerin güzel he'leri mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olup lâm'ların elif'ten kısa tutulduğu form benimsenmiştir.

Elif: Kitabelerdeki müfret elif'ler, ucu sola tamamen ya da kısmen kıvrık şekilde yani muşaar ya da muharref tarzda olmayıp mutlak elif tarzında düz şekilde yazılmıştır.

Sîn, şın: Müslimîn kelimesinde sîn harfi dandansız ve keşideli yazılmıştır. Ecsâdühüm ibaresi ise dandanlı sîn harfiyle yazılmıştır.

Kef: Giriş cephesi üzerinde âyet kitabesinde aleyküm kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef sola eğik şekilde yazılmış olup serenlidir. Kênû fiili başındaki kef de kâf-ı meşkûle şeklinde yazılmıştır.

Mîm: aleyhim, en-nevmü, karmün, uyûnihim, cünûbihim gibi kelimelerde görüldüğü üzere, müfret mîm'lerle kelime sonlarında bulunan mîm'ler daima müdgame râ gibi yazılmıştır.

Lâmelif: Müfret lâmelif'ler çoğunlukla dönemin anlayışını yansıtır şekilde kolları iki yana açılmış vaziyette “ y ” formunda yazılmıştır. el-emn kelimesindeki gibi bazen makas şeklindeki tarzıyla da karşılaşılmaktadır.

Vâv: Daima mecmûa tarzında yazılan vâv'lardan uyûnihim kelimesindeki nûn harfi ile bitişik yazılması Tevkî yazının tesiriyledir.

Güzel he: Er-râhatü, mürtâhatün gibi kelime sonlarında bulunan güzel he ya da kapalı te'ler mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse: fi'd-dünyâ ibaresinde fi harf-i ceri yâ-yı ma'kûse ile yazılmış olup önceki el-emn kelimesinin dikey harflerini yatay şekilde keserek istifeye hareketlilik getirmiştir.

Zülfe: Müfret ya da başta bulunan elif, lâm gibi harfler kitabede yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup noktalar dairevî formda yazılmıştır. Kitabede mümkün olduğu kadar fetha, zamme ve kesra ile ibarelerin harekelendiği, yer yer cezme ve şedde işaretlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Mühmel harfler: er-Râhatü mürtâhatün ibaresindeki hâ harfleri altında *hâ mühmelleri* kullanılmıştır. Besmele'deki Lafzatullah ile lillâh kelimesinde he harfleri üzerinde *he mühmeli* kullanılmıştır.

Tirfil: Aleykümü'l-yevme ibaresinde *yâ* harfleri üzerinde, semi'te, müslimîn, ..âsifet kelimelerinde *sîn* harfleri üzerinde, er-Rahmân kelimesinde *nûn* harfi üzerinde tirfil işaretlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Tezyînât: Kitabelerin zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Yalnız ibare aralarındaki boşluklar harflere bitişik ya da müstakil rûmî, tepelik gibi bir takım bitkisel ve geometrik motiflerle değerlendirilmiştir.

Yayımlar:

Ali, 1983: 6/106. Korn, 2009b: 398. Derviş, 2010.

http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2691, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.erudit.org/revue/pr/2005/v33/n2/012295ar.html>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.esyria.sy/ealeppo/index.php?p=stories&category=places&filename=201003051655011>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

4.2.74. Halep / Firdevs Medresesi Mihrap Kitâbesi (633/1235-36)

Halep Firdevs Medresesi'nin mihrap nişi yukarısında mermerden yarım daireyi dolaşan bir friz içerisindeki kuşak yazısı, güzel ve itinalı bir Eyyübî Celf Sülüsü ile hakkedilmiş Arapça metni taşımaktadır. Bunun hemen altında mihrap nişinin yukarısında iki küçük dilim içerisinde ise usta kitabesi bulunmaktadır.

Resim No: 74abcd

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم واذكر عبدنا داوود ذي الاید انه اواب انا سخرنا الجبال معه بالعشى والاشراق والطير محشورة كل له اواب وشددنا ملكه واتيناه الحكمة وفصل الخطاب وهل اتاك نبؤ الخصم اذ تسوروا المحراب اذ دخلوا / على داوود ففرع منهم قالوا لاتخف خصمان بغى بعضنا على بعض فاحكم بيننا بالحق ولا تشطط واهدنا الى سوا الصراط صدق الله العظيم	1
--	---

Usta kitabesi

عمل حسان بن عفان ⁴⁸ / عنان؟	1
--	---

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Ve'zkür abdenâ Dâvûde ze'l-eydi innehû evvâb, innâ saharne'l-cibâle meahû bi'l-aşiyi ve'l-işrâk, ve't-tayra mahşûrah, küllün lehû evvâb, ve şedednâ mülkehû ve âteynâhü'l-hikmete ve fasle'l-hitâb, ve hel etâke nebeü'l-hasm, iz teseveru'l-mihrâb, iz dehalû / alâ Dâvûde fefezia minhüm kâlû lâ tehaf hasmâni beğâ ba'dunâ alâ ba'dım fa'hküm beynenâ bi'l-hakkı ve lâ tüştıt ve'hdinâ ilâ sevâi's-sırât. ⁴⁹ Sadeka'llâhü'l-Azîm
---	--

Usta kitabesi

1	Amile Hassân b. Affân
---	-----------------------

Türkçe Anlamı:

⁴⁸ Muhammed Kürd Ali (عنان) olarak kaydettiği bu ismi (Ali, 1983: 6/106) başka bir yer de (عنان) şeklinde de kaydetmiştir (Ali, 1983: 4/116).

⁴⁹ Sâd 38/17-22.

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. “ve güçlü kulumuz Davud’u an. O daima Allah’a yönelirdi. Onunla birlikte sabah akşam Bizi tesbih eden dağlara da boyun eğdirmiştik. Toplu olarak uçan kuşlara da... Hepsi O’na itaat ederdi. Onun egemenliğini güçlendirmiş, ona hikmet ve davaları çözme kabiliyeti vermiştik. Odasına dalan iki hasmın olayını duydun mu! Yanına girdiklerinde Davud onlardan korktu. ‘Korkma’ dediler. ‘Biz birbirinin hakkına tecavüz etmiş iki hasımız. Aramızda hak ile hüküm ver; haktan ayrılma. Bizi doğru yola çıkar.’” Ulu Allah doğru söyledi.

Usta kitâbesi: Bunu, Hassân b. Affân yaptı.

Değerlendirme:

Kitabe güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülüsü ile mermer üzerine oyma tekniğinde hakkedilmiştir.

Besmele: Müdğame tarzındaki nûn’u saymazsak er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerinin *mecmûa* tarzındaki râ’larla yazılmaları bakımından Besmele’nin üç farklı sûretinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Kitabede Besmele ile birlikte iki yerde geçen Lafza-i celâl’lerin güzel he’leri mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olup lâm’ların normalden kısa tutulduğu form benimsenmiştir.

Elif: Kitabelerdeki müfret elif’ler, ucu sola tamamen ya da kısmen kıvrık şekilde yani muşaar ya da muharref tarzda olmayıp mutlak elif tarzında düz şekilde yazılmıştır.

Sîn, şın: Kitabedeki bütün sîn ve şın harfleri dendanlı ve keşidesiz yazılmıştır.

Kaf: Sadeka kelimesindeki kaf harfi keşideli yazılarak Lafzatullâh keşide içine alınmıştır.

Kef: Fa’hküm fiilinde ortada bulunan muttasıl kef sola eğik şekilde yazılmış olup satıra paralel ve dalgalı bir sereni vardır. Mülkehû ve el-hikmet kelimeleri ortasında bulunan kef’ler de sola eğik şekilde yazılmakla birlikte serenleri satıra paralel ve düzdür. Ve’zkür fiilindeki kef de kâf-ı meşkûle şeklinde yazılmış olup

sereni satıra paralel ve düzdür. Küllün kelimesinde baştaki kef de kâf-ı meşkûle olmakla birlikte sereni yukarıya doğru uzanmaktadır.

Lâmelif: Kitabede muttasıl örneği bulunmayan lâmelif'lerin müfret olanları el-eydî, el-işrâk, lâ tehaf ve lâ tüştit ibarelerinde görüldüğü üzere daima makas formunda yazılmıştır.

Mîm: Bism, el-hasm, minhüm, fa'hküm gibi ibarelerde kelime sonlarında bulunan mîm'ler müdgame râ gibi yazılmış, er-Rahîm, el-Azîm kelimelerindekilerse müsbele tarzında dikey yazılmıştır.

Güzel he: Lafzatullâh, innehû, meahû, lehû, mülkehû el-hikmet gibi kelime sonlarında bulunan muttasıl güzel he ya da kapalı te'ler daima mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır. Mürekkebât başındaki he'lerse ve hel, ve'hdinâ ibarelerinde görüldüğü üzere mukavvera tarzında yazılmıştır.

Zülfe: Müfret ya da başta bulunan elif, be, lâm, dâl gibi harflerin kitabede yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler daima noktalanmış olup noktalar dairevî formda yazılmıştır. Kitabe metni tamamen değilse de büyük çoğunluğu itibariyle fetha, zamme ve kesralarla harekelenmiş, yer yer cezm ve şedde işaretleri kullanılmıştır.

Mühmel harfler: el-Mihrâb kelimesindeki hâ harfi altına hâ mühmeli konulmuştur. Lafza-i celâl'lerin sonundaki güzel he'lerin üstünde de he mühmelleri bulunmaktadır.

Tirfil: Besmele'deki, sahharnâ, yüsebbihne, tesevverû, sevâi kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde, sahharnâ, ve'l-işrâk, mahşûra, tesevverû ve es-sırât kelimelerindeki râ, fefeziya kelimesindeki ze, er-Rahmân'da hâ, ba'dın kelimesindeki dât, es-sırât kelimesindeki ti, el-hikmet kelimesindeki hâ, Dâvûd kelimesindeki dâl ve vâv, el-hasm kelimesindeki mîm, bi'l-aşiyi kelimesindeki yâ harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır. Bu arada mahşûra'da şin, küllün'de lâm, minhüm'de nûn, lâ tehaf'da hi, ba'dunâ'da ayn harfleri altında da tirfil işaretleri kullanılmıştır ki bunlar tezyin amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.

Üç nokta: Tesevverû ve sevâi kelimelerindeki sîn harfleri alttan üç nokta ile noktalanmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Yalnız ibare aralarındaki boşluklar rûmî, tepelik gibi bir takım bitkisel ve geometrik motiflerle değerlendirilmiştir.

Yayınlar:

Ali, 1983: 6/106. Korn, 2009b: 398. Dervîş, 2010.

http://archnet.org/library/sites/one-site.jsp?site_id=2691, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.erudit.org/revue/pr/2005/v33/n2/012295ar.html>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.esyria.sy/ealeppo/index.php?p=stories&category=places&filename=201003051655011>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

4.2.75. Diyarbakır / Kalesi Burç Kitâbesi - 1 (634/1236-37)

Diyarbakır surlarının Melik Kâmil zamanında başlanan oğlu Melik Salih Eyyub döneminde bitirilen onarım ve yapım işini belgeleyen iki Eyyûbî kitâbesinden biri olup Hindibaba Kapısı'ndan doğuya Dağ Kapısı'na doğru üçüncü burç üzerinde bulunmaktadır (Beysanoğlu, 1996: 359-60). Üç satırlık mermer kitâbe Eyyûbî Celf Sülüsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No:

Kitâbe Metni:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	1
(عز مولانا السلطان الملك الصالح) نجم الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين ابو (الفتح ايوب بن السلطان الملك الكامل ابو (المعالى محمد بن ابى بكر ابن ايوب ظهير (? امير المومنين	2
(البنا ابو الفرج) ترسيم شجاع الدين جعفر ابن محمود (الحلبى وذلك) فى سنة (اربعة وتلتين) وستمايه	3

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	(Azze li-Mevlânâ es-Sultân el-Melik es-Sâlih) Necmi'd-dünyâ ve'd-dîn Sultâni'l-İslâm ve'l-müslimîn Ebû ( ) el-feth Eyyûb bin es-Sultân el-Melik el-Kâmil Ebû ( ) el-meâlî Muhammed bin Ebî Bekir ibni Eyyûb Zahîri (?) Emîri'l-mü'minîn
3	(el-bennâ Ebü'l-Ferec) tersîmü Şücâi'd-dîn Ca'fer ibni Mahmûd (el-Halebî ve zâlîke) fî seneti (erbaatin ve selâsîne) ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Emîru'l-mü'minîn sırt gücü, Eyyub oğlu Ebûbekir'in oğlu, yükseklikler sahibi Sultan Melik Kâmil oğlu, Müslümanların ve İslâm'ın padişahı, din ve dünyanın yıldızı Ebü'l-feth Eyyûb Sultan Melik Sâlih efendimiz aziz olsun. Mimarı Ebü'l-Ferec'dir. Halepli Mahmûd oğlu Şücâeddin Cafer'in tersimidir. Bu iş 634 senesinde oldu (Beysanoğlu 1996: 360).

Değerlendirme:

Üç satır halindeki kitabe Eyyûbî Cefî Sülüsü ile hakkedilmiş olup aynı metne sahip 4. burç kitabesiyle yazı bakımından da aynı olduğu düşünülmektedir.

Yayınlar:

Berchem ve Strzygowski, 1910: 106-107. Beysanoğlu, 1996: 359-361.

4.2.76. Diyarbakır / Kalesi Burç Kitâbesi - 2 (634/1236-37)

Diyarbakır surlarının Melik Kâmil zamanında başlanan oğlu Melik Salih Eyyub döneminde bitirilen onarım ve yapım işini belgeleyen iki Eyyûbî kitâbesinden öbürü olup Hindibaba Kapısı'ndan doğuya Dağ Kapısı'na doğru dördüncü burç üzerinde bulunmaktadır (Beysanoğlu, 1996: 359-60). Üç satırlık mermer kitabe Eyyûbî Celî Sülûsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 76a

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم	1
عز لمولانا السلطان الملك الصالح نجم الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين ابو ( ) الفتح ايوب بن السلطان الملك الكامل ابو ( ) المعالى محمد بن ابى بكر ابن ايوب ظهير (؟) امير المؤمنين	2
( ) ترسيم شجاع الدين المقدم جعفر ابن محمود الحلبي فى سنة اربعة وثلثين وستمايه	3

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Azze li-Mevlânâ es-Sultân el-Melik es-Sâlih Necmi'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânî'l-İslâm ve'l-müslimîn Ebû ( ) el-feth Eyyûb bin es-Sultân el-Melik el-Kâmil Ebû ( ) el-meâlî Muhammed bin Ebî Bekir ibni Eyyûb Zahîri (?) Emîri'l-mü'minîn
3	(Kûfî parçalar) tersîmü Şücâi'd-dîn el-Mukaddem? Ca'fer ibni Mahmûd el-Halebî fî seneti erbaatin ve selâsîne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Emîru'l-mü'minîn sırt gücü, Eyyub oğlu Ebûbekir'in oğlu, yükseklikler sahibi Sultan Melik Kâmil oğlu, Müslümanların ve İslâm'ın padişahı, din ve dünyanın yıldızı Ebû'l-feth Eyyûb Sultan Melik Sâlih efendimiz aziz olsun. Bu şekil bina Halepli Mahmûd oğlu evvelki Şücâeddin Cafer'in eseridir. Bu iş 634 senesinde oldu (Beysanoğlu 1996: 360).

Değerlendirme:

Besmele: Müdğame tarzındaki nûn sayılmazsa er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerinin *mecmûa* tarzındaki râ'larla yazılmaları bakımından Besmele'nin üç farklı sûretinden ikincisine dahildir.

Lafzatullâh: Besmele'deki Lafza-i celâl'in güzel he'si mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olup lâm'lar normalden kısa tutulmuştur.

Elif: Kitabelerdeki müfret elif'ler, ucu sola kıvrık olarak muşaar tarzda yazılmış olup Ebû kelimesinde elif, be ile bitleştirilmiştir.

Sîn: Sultân, el-İslâm kelimelerindeki sîn harfleri dendansız ve keşideli yazılmıştır.

Kef: el-Melik kelimesi sonundaki muttasıl kef sola eğik olarak yazılmış olup küçük bir sereni vardır.

Lâmelif: el-İslâm kelimesindeki müfret lâmelif dönemin anlayışını yansıtır şekilde kolları iki yana açılmış vaziyette “ y ” formunda yazılmış ve zülfelenmiştir. Aynı kelimedeki muttasıl lâmelif se lâm'ı dik olarak uygulanmıştır.

Zülfe: Müfret ya da başta bulunan elif, be, lâm, dâl gibi harflerin kitabede yuvarlak ve küt zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup noktaların dairevî formda yazıldığı görülmektedir. Kitabe metni tamamen harekelenmemiş olup bazı kelimelerde fetha, zamme ve kesralara rastlanmaktadır.

Tirfil: es-Sultân, Sultân ve tersîm kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde palmet şeklinde tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir.

Yayınlar:

Berchem ve Strzygowski, 1910: 105-106. Beysanoğlu, 1996: 359-361.

4.2.77. Nablus - Balata / Aydoğdu Kabir Kitâbesi (636/1238)

Nablus'un varoşunda bir Filistin köyü olan Tell Balata 1942 Nisan'ında kazı alanının yaklaşık 80 m. güneyinde bir çiftçi tarafından toprağını sürerken bulunan şakulî dikdörtgen formda 39x75 cm. ebadındaki bu mermer kabir kitabesi (Sharon, 1999: 10) Emîr İzzeddin Aybek'in kölesi olan Aydoğdu'nun 13 Muharrem 636 (27 Ağustos 1238) tarihinde vefat ettiğini belgelemekte olup araları cetvelsiz sekiz satır halinde Eyyübî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 77a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	رحم الله من ترجم
3	علي الغريب الشهيد(د)
4	ايدعدى مملوك
5	الامير عز الدين ايبك
6	المرزوقى الملكى
7	الجوادى توفى
8	ثالث عشر المحرم سنة ست وثلاثين (ثين) وستمايه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Rahıma'llâhü men terahhame
3	ale'l-garîbi'ş-şehî(d)
4	Aydoğdu memlûki

5	el-Emîr İzzî'd-dîn Aybek
6	el-Merzûkî el-Melikî
7	el-Cevâdî tûvüffiye
8	sâlise aşera el-Muharrem senete sittin ve selâ(sîne) ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Allah, gurbette şehîd olan Emir İzzeddin Aybek el-Merzûkî el-Melikî el-Cevâdî'nin kölesi Aydoğdu'ya rahmet okuyana merhamet eylesin. 13 Muharrem 636 (27 Ağustos 1238) tarihinde vefat etti.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri ile nûn harfi *müdğame* tarzında yazıldığı için Subhu'l-a A'sâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *üçüncü* surettedir.

Lafzatullâh: Besmele'de ve rahîma'llâh ibaresinde olmak üzere kitabede iki yerde görülen Lafza-i celâl, birinci lâm eliften, ikinci lâm birinciden kısa olarak ve sonda çok daha kısa mahtûfe tarzında açık şekildeki güzel he ile yazılmıştır.

Kef: Aybek kelimesi sonunda bulunan kef harfi dik ve serensiz olmakla birlikte üst satırdaki memlûk kelimesinin vâv harfi aynı zamanda kef için serenlik yapmış gibidir. El-Melikî kelimesinde ortada bulunan kef ise sola eğik ve serensiz yazılmıştır.

Nûn: er-Rahmân ve men kelimelerinde mürekkebât sonunda bulunan nûn harfleri *müdğame* şeklinde yazılmıştır.

Lâmelif: el-Emîr kelimesindeki müfret lâmelif o çağların anlayışına uygun olarak kolları iki tarafa açılmış vaziyette “ **y** ” şeklinde yazılmıştır. Selâsîne sayısındaki muttasıl lâmelif ise lâm'ı dik ve elifi sola eğik olarak yazılmıştır.

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm gibi zülfe kabul eden harfler küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Noktalı harfler genellikle noktalanmış olup hareke olarak birkaç kelime için fetha ve kesra işaretleri kullanılmıştır.

Tirfil: Kitabede sadece Lafzatullâh'ın *he* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen değildir. Yalnız ikinci satır sonunda çerçeveden çıkarak yukarıya doğru uzanan, üçüncü satır başında yine çerçeveye bitişik ve aşağıya doğru kıvrılmış, Aybek kelimesi sonundaki ke harfinin ucuna bitişik olarak, ayrıca el-Cevâdî kelimesinde vâv harfi üzerinde, çeşitli vaziyet ve şekillerde rûmî motifleri görülmektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 10-11, 365 (Fig. 2).

4.2.78. Banyas Subeybe 11 / Su Deposu Tecdîd Kitâbesi (637/1239-40)

Banyas Subeybe Kalesi'nin güneybatı kulesi yanındaki geniş bir su deposunun doğu kısmında tekne olarak kullanılan bir yapının kemeri üstünde duvara tespit edilmiş şekilde in situ halde bulunan mermer inşa kitabesi ufki dikdörtgen formda 150x67 cm. ebadında olup (Sharon, 1999: 74) araları cetvelli sekiz satır halinde Eyyûbî Celî Sülûsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 78a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم جدد هذا المكان المبارك في ايام مو
2	لانا السلطان العالم العادل المجاهد الموييد المنصور
3	الملك السعيد فخر الدين حسن بن مولانا السلطان الملك
4	العزیز عماد الدين عثمان بن الملك العادل ابى بكر بن ايوب بنظر
5	الامير الكبير عزيز الدوله ريحان العزیزى و ولايه الامير مبارز الدين
6	خطلخ العزیزى في شهور سنه سبع و ثلاثين وستمايه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Cüddide hâze'l-mekânü'l-mübârek fî eyyâmi Mev
2	lânâ es-Sultân el-âlim el-Âdil el-mücâhid el-müeyyed el-mansûr
3	el-Melik es-saîd Fahri'd-dîn Hasan bin Mevlânâ es-Sultân el-Melik
4	el-Azîz İmâdi'd-dîn Osmân bin el-Melik el-Âdil Ebî Bekr bin Eyyûb binazari
5	el-Emîr el-kebîr Azîzi'd-devle Reyhân el-Azîzî ve vilâyeti'l-Emîr Mübârizi'd-dîn
6	Kutluk el-Azîzî fî şühûri seneti seb'in ve selâsîne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla. Bu mübarek mekân Eyyûb oğlu Melik Âdil Ebûbekir oğlu Sultan Melik Azîz Osman oğlu âlim âdil mücahid müeyyed mansûr Mevlânâ Sultân Melik Saîd Fahreddîn Hasan zamanında büyük Emîr Azîzüddeve Reyhân el-Azîzî'nin nazaretinde, Emîr Mübârizüddîn Kutluk el-Azîzî valiliğinde 637 senesi aylarında yenilendi.

Değerlendirme:

Kitabede kalem hareketi, cereyanı ve gayesi belli olmadığından yazı kaba ve küt bir görünüm arz etmektedir.

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri ile nûn harfi, *müdğame* tarzında yazıldığı için Subhu'l-a A'şâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *üçüncü* surettedir.

Lafzatullâh: Kitabede yalnız Besmele'de bulunan Lafza-i celâl, seçilebildiği kadarıyla açık yani mahtûfe tarzında açık şekildeki he ile yazılmıştır.

Elif: Müfret elifler kitabede alt uçları sola kıvrık vaziyette muşaar tarzında yazılmıştır.

Sîn: Besmele, es-saîd kelimesi dendanlı, es-sultân kelimesi dendansız sîn'lerle yazılmıştır.

Kef: el-mekân kelimesinde ortada ve el-melik kelimesi sonunda bulunan muttasıl kef'ler sola eğik olup kısa bir serenle yazılmıştır. el-Mübârek kelimesindeki müfret kef de aynı şekilde sola eğik olup fakat serensiz bırakılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, vilâyet kelimelerindeki müfret lâmelifler zamanın zevkine uygun olarak “ **y** ” şeklinde yazılmıştır. El-emîr kelimesindeki müfret lâmelif'inse lâm'ı diğerlerinden farklı olarak dik tutulmuştur.

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede zülfesiz olarak yazıldıkları görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kelimelerin tamamen noktalandığı söylenemez. Kitabede hareke ve diğer okutma işaretleri de kullanılmamıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen değildir. İbare aralarında da herhangi bir tezyînî motif seçilememektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Sharon, 1999: 74-75, 378 (Fig. 18, 18a).

4.2.79. Kahire / Salihîye Medreseleri İnşâ Kitâbesi (641/1243)

Necmeddîn Eyyûb türbesi medhalinde üstü sivri kemerli şakulî dikdörtgen bir levha halindeki mermer inşâ kitabesi, araları cetvelsiz yedi satır halinde son dönem Eyyûbî Celf Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 79a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	امر بانشا هذه المدارس
3	المباركه مولانا السلطان
4	الاعظم الملك الصالح نجم
5	الدنيا والدين ابو الفتح ايوب خليل
6	امير المؤمنين اعر الله نصره
7	في سنه احد واربعين وستمايه

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm
2	Emera biinşâi hâzihi'l-medârisi'
3	l-mübâreketi Mevlânâ es-Sultân
4	el-A'zam el-Melikü's-Sâlih Necmü'
5	d-dünyâ ve'd-dîn Ebü'l-fethi Eyyûb halîlü
6	Emîri'l-mü'minîn <i>eazza'llâhu nasrahû</i>
7	fî seneti ehadin ve erba'îne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bu medreselerin inşâsını Mevlânâ Sultân-ı A'zam Melik Sâlih dünya ve dinin yıldızı, Emîrû'l-mü'minîn'in dostu Ebü'l-fetih Eyyûb 641 senesinde emretti. *Allah onun yardım(cı)larını azîz eylesin.*

Değerlendirme:

Besmele: Bu kitabede Besmele, Subhu'l-A'şâ'da gösterilen üç Besmele sûretinden, er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ'ların *mahsûfe* şeklinde yazıldığı *birinci* sûrette yazılmıştır.

Lafzatullâh: Besmele'de ve eazza'llâh cümlesinde iki yerde geçen Lafza-i celâl güzel he'leri mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmış olup birinci lâm harfi elif'in üçte ikisi boyunda, ikinci lâm birinciden ve güzel he ikinci lâm'dan daha kısa boydadır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler alt ucu sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır. Biinşâ, es-Sultân, es-Sâlih, ed-dünyâ kelimelerinde muttasıl elifler müfret elif gibi alt ucları çıkıntı halinde gösterilmiştir.

Sîn, şın: Besmele'deki ve el-medâris, sene kelimelerindeki sîn harfleri dendanlı; biinşâi, es-sultân, sittimiye kelimelerindeki sîn'lerse dendansız ve keşideli olarak yazılmıştır.

Kef: el-mübâreke kelimesindeki mürekkebat başında bulunan kef harfi 45 derece kadar sola eğik yazılmış olup sereni çok kısa küçük bir tepelik şeklinde yapılmıştır. El-melik kelimesi sonundaki muttasıl kef ise dik olmakla birlikte el-mübâreke'deki gibi kısa ve küçük, biraz da aşağı sarkmış bir serene sahiptir.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif'in lâm'ı el-a'zam kelimesindeki müfret lâmelif'in lâm'ından daha fazla sağa eğik olarak ve her ikisi de küt ve yuvarlak zülfelerle yazılmıştır.

Zülfe: Elif, bâ (erba'în), lâm, nûn (Necm, nasrahû), he (hâzihî), lâmelif (Mevlânâ), zı (el-a'zam), yâ (ed-dîn, sittimiye) gibi zülfe kabul eden harflerin küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir. Zülfeli yazılmadığı halde kitabede sene kelimesindeki sîn harfi de aynı şekilde zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğerk okutma işaretleri: Kitabede noktalı kelimelerin nadiren noktalandığı ve Mevlânâ ibaresindeki fetha dışında hiçbir hareke ve sair okutma işaretinin kullanılmadığı görülmektedir.

Tirfil: Besmele'de Lafzatullâh üzerinde, el-a'zam kelimesinde *ayn* harfi üzerinde ve emîr kelimesinde *râ* harfi üzerinde tirfil işaretleri bulunmakta olup bunlardan birincisinin tezyîn diğerklerinin öncelikle temyiz amaçlı kullanıldığını söyleyebiliriz.

Tezyînât: Besmele'de bism kısmı ile emera, biinşâ, es-Sâlih, el-mü'minîn ve sene kelimeleri üzerindeki boşluklar çeşitli şekillerde rûmî motifleri ile değerlendirilmiştir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Fikri, 1969.

<http://www.qantara->

[med.org/qantara4/public/show_document.php?do_id=1075&lang=ar](http://www.qantara-), Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.80. Kahire / Salihîye Medreseleri Kuşak Yazısı (641/1243)

Medrese medhali cephesindeki pencerelerin yukarısında kuşak yazısı halindeki kitabe Eyyûbî Celî Sülüsüyle sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 80a

Kitâbe Metni:

... الله تعالى / .. / وطلبنا لجزيل ثوابه مولانا السلطان الاعظم الملك الصالح نجم الدين سلطان الاسلام والمسلمين ابو الفتح ايوب ابن السلطان / ..	1
--	---

Okunuşu:

1	... Allâh Teâlâ / .. / ve taleben lîcezîli sevâbihî Mevlânâ es-Sultânü'l-A'zam el-Melikü's-Sâlih Necmü'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimîn Ebü'l-fethi Eyyûb ibnü's-Sultân / ...
---	--

Türkçe Anlamı:

Sultân ... oğlu Mevlânâ Sultân-ı A'zam Melik Sâlih Necmeddîn Müslümânların İslâm Sultânı Ebü'l-fetih Eyyûb, Allah Teâlâ'nın ... ve bol bol sevâbını talep ederek ...

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Allâh Teâlâ ibaresindeki Lafza-i celâl'in elif'i birinci lâm harfinin iki katı uzunlukta olup sondaki güzel he mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Elif: Müfret elifler kitabede alt uçları sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır.

Sîn: Sultân, el-İslâm, el-müslimîn, es-sultân kelimelerindeki sîn harfleri dendansız ve keşideli şekilde yazılmıştır.

Ti, zi: es-sultân ve el-a'zam kelimelerindeki tı harflerinin elifleri, Mevlânâ ve el-İslâm kelimelerindeki lâmelif'lerin lâm'ları gibi sağa eğik vaziyette yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimesi sonunda bulunan muttasıl kef, kelimedeki lâm harflerine paralel ve boyca onlardan daha küçük olarak ve sereni fetha harekesi gibi yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif zülfeli ve kolları iki yana açılmış vaziyette yani dönemin zevkine uygun şekilde yazılmıştır. El-A‘zam ve el-İslâm kelimelerindeki müfret lâmelif’ler ise makas şeklinde yazılmış olup bunlar evvelki elif harfini çaprazlama kesmektedir. El-İslâm kelimesindeki muttasıl lâmelif de dönemin zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette ve fakat zülfesiz olarak yazılmıştır.

Yâ-yı ma‘kûse: Teâlâ kelimesindeki yâ harfi ma‘kûse tarzında yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede, yerine göre küt ve bazen köşeli şekilde zülfelendiği görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Bu kuşak yazısında kelimeler noktalanmamış olup bir iki fetha dışında hareke ve okutma işaretleri de kullanılmamıştır.

Tirfil: es-sultân kelimesindeki dendansız keşideli ve fetha harekeli *sîn* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır. Ayrıca el-feth kelimesinde *fe* harfi altına da tezyînî amaçla tirfil işareti konulmuştur.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Yalnız ibareler arasında kalan bazı boşluklarda çeşitli şekillerde rûmî ve çiçek motifleri bulunmaktadır.

Yayınlar:

Fikri, 1969.

http://www.qantara-med.org/qantara4/public/show_superzoom.php?im_id=3265

4.2.81. Halep / Hallâviyye Medresesi Mihrap Tecdîd Kitâbesi (643/1245-46)

Halep'te Hallâviyye Medresesi'nin ahşap mihrabı 595/1198-99 tarihli (Beksaç, 1995: 33) olmayıp, Salahaddin Yusuf II döneminde 643 senesinde yenilendiğini belgeleyen kuşak yazısı halindeki kitabesi, güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülüsüyle kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olup kitabenin zemini yeşil, yazıları sarı ile boyalıdır.

Ömer b. Ahmed b. Hibeti'llâh b. Muhammed b. Ebî Cerâde şeklinde şeceresi yazılı olan İbnü'l-Adîm, kitabenin hattatıdır.

Resim No: 81ab

Kitâbe Metni:

<p>بسم الله الرحمن الرحيم جدد هذا المخراب في ايام مولانا السلطان الملك العادل المجاهد المرابط المويذ المنصور الملك الناصر صلاح الدنيا والدين سلطان / الاسلام والمسلمين منصف المظلومين من الظالمين رافع العدل في العالمين قاهر الكفرة والملحددين ابي المظفر يوسف بن محمد بن ناصر / امير المومنين خلد الله ملكه واعز انتصاره واعلى رايته وانار برهانه بولاية الفقير الى رحمة الله عمر بن احمد ابن هبة الله ابن محمد ابن ابي جراده غفر الله له ولوالديه ولجميع المسلمين في سنة ثلاث واربعين وستمايه</p>	1
--	---

Okunuşu:

<p>Bismillâhirrahmânirrahîm Cüddide hâze'l-mihrâb fî eyyâmî Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Âdil el-Mücâhid el-Murâbit el-müeyyed el-Mansûr el-Melik en-Nâsir Salâhi'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânî'(/)l-İslâm ve'l-müslimîn munsifî'l-mazlûmîn mine'z-zâlimîn râfi'î'l-adli fî'l-âlemîn kâhiri'l-keferati ve'l-mülhıdîn Ebî'l-Muzaffer Yûsuf bin Muhammed bin Nâsiri (/) Emîri'l-mü'minîn <i>halleda'llâhu mülkehû ve eazze ensârahû ve a'lâ râyetehû ve enâra bürhânehû</i> bivilâyeti'l-fakîr ilâ rahmeti'llâhi Ömer ibni Ahmed ibni Hibeti'llâh ibni Muhammed ibni Ebî Cerâde <i>ğafera'llâhu lehû ve livâlidayhi ve licemî'ı'l-müslimîn</i> fî seneti selâsin ve erba'îne ve sittimietin</p>	1
---	---

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Bu mihrap, *Allah onun mülkünü dâim, yardımcılarını azîz, sancağını âlî, burhanını nûrlu eylesin*, Emîrü'l-mü'minînin

yardımcısının oğlu Muhammed oğlu, Müslümanların ve İslâm'ın Sultanı, mazlûmların hakkını zalimlerden alan, âlemlerde adâleti yücelten, kâfir ve mülhidleri kahreden, Ebü'l-Muzaffer Mevlânâ Sultân Melik Âdil mücahid murâbit müeyyed Mansûr Melik Nâsır Salaha'd-dünyâ ve'd-dînYûsuf zamanında, *Allah onu, ana-babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın* Allah'ın rahmetine muhtaç Ebu Cerâde oğlu Muhammed oğlu Hibetullâh oğlu Ahmed oğlu Ömer'in mütevelliliğinde 643 senesinde yenilendi.

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri ile nûn harfi, *müdğame* tarzında yazıldığı için Subhu'l-a A'şâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *üçüncü* surettedir.

Lafzatullâh: Besmele ile birlikte kitabede beş yerde görülen Lafza-i celâl, elif'ten he'ye harf boylarının küçüldüğü şekliyle ve güzel he mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi kelimenin kabul görmüş ideal şekliyle yazılmış olup mîm harfi aşağıya bakan şekliyle değil müdğame şeklinde olduğu gibi yukarıya bakar şekildedir. Dâl harfinin sâidi kısa tutulmuş olup mim harfinden bir nokta kadar aşağıda kalmıştır. Ortadaki mîm ise gözsüz şekilde yazılmıştır.

Elif: Kitabedeki müfret elifler uçları sola kıvrık vaziyette muşaar tarzda yazılmıştır.

Dâl: Halep Kalesi'ndeki Câmî-i Kebîr kitabesinde de olduğu gibi bu kitabede de el-Âdil kelimesindeki elif harfi dâl harfinin zülfe kısmından bitiştirilerek yazılmıştır.

Sîn: Besmele'nin yazımında dendanlı sîn harfleri tercih edilmiş, Sultân, el-İslâm, el-müslimîn kelimeleri ise dendansız ve keşideli sîn harfleriyle yazılmıştır.

Kef: el-melik kelimeleri sonundaki muttasıl kef elif ve lâm gibi dik yazılmıştır. El-kefera kelimesinde ortada bulunan kef harfi sola eğik ve serenli yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, el-islâm, vilâyet kelimelerindeki müfret lâmelif'ler zamanın zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” formunu andırır şekilde

yazılmıştır. Salâh, el-İslâm kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerin lâm'ları dik, elif'leri sola eğik ve zülfeli olarak yazılmıştır.

Zülfe: Elif, bâ, dâl, lâm, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede dönemin zevkine uygun olarak küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelendiği görülmektedir.

Yâ-yı ma'kûse: fî harf-i cerinde yâ harfî ma'kûse tarzında yazılmış olup satıra paralel şekilde uzanmaktadır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler noktalanmış olup hareke nadiren kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmamakla birlikte, yazı içerisinde ibare aralarında çeşitli vaziyet ve şekillerde rûmî ve bitkisel motifler görülmektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Talas, 1957: 63-64; el-Esedî, 1984: 179-181; ed-Dehân, 1951: 41; Bloom, 2009: 138, 139 (pl. 7.16).

<http://www.esyria.sy/ealeppo/index.php?p=stories&category=ruins&filename=201008040035031>, Erişim Tarihi: 13.6.2013.

http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=monument;ISL;sy;Mon01;5;ar, Erişim Tarihi: 13.6.2013.

4.2.82. Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (646-654/1248-56)

Nureddîn Zengî'nin 543/1154 yılında inşa ettirdiği Kaymarî Bîmâristanı'nın II. Salâhaddîn Yûsuf Eyyûbî zamanında Seyfeddîn el-Kaymerî tarafından 646-654/1248-1256 tarihleri arasında "binâ" edildiğini belgeleyen ve medhalin sağ cephesinden başlayıp kapı üzerinde devam ederek sol cephesinde son bulan, araları cetveli üç satırlık yazı kuşağı halindeki kitabe Eyyûbî Celî Sülûsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Resim No: 82abcdef

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم امر بنا هذا المارستان المبارك العبد الفقير الراجى رحمة ربه الكريم الامير الاجل الكبير الغازى المجاهد المويد المظفر المنصور سيف الدين ملك الامرا نصره الغزاه والمجاهدين عضد الملوك والسلاطين نصير امير المومنين ابو الحسن الامام عز الدين يوسف ابن المظفر ضيا الدين ابى الفوارس القيمرى
2	طلب ثواب الله تعالى وابتغا مرضاته يوم يعزى الله المتصدقين ولا يضيع الله اجر المحسنين فى ايام مولانا السلطان الملك الناصر صلاح الدين يوسف ابن مولانا السلطان الملك العزيز محمد خلد الله ملكه وسلطانه من نعمة مولانا السلطان الملك الصالح نجم الدين ايوب ابن الملك الكامل محمد قدس الله روحهما وجعل النظر ..
3	جميع الاماكن الموقوفة على هذا المكان المبارك الى الامير الكبير ناصر الدين ملك الامرا والمقدمين مشد دار الملوك والسلاطين ظهير امير المومنين لينظر فيه ناظرا وحاكما بموجب الشرع العزيز ومقتضاه على ما هو مذكور فى كتاب الوقف الله منشيه واثاب الناظر فيه وبعد ذلك جعل له النظر على المدرسة واثاب فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم. اه .

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera bibinâi hâze'l-mâristânî'l-mübârek el-abdü'l- fakîru'r-râcî rahmete Rabbihi'l-Kerîm el-Emîr el-Ecell el-Kebîr el-Gâzî el- mücâhid el-müeyyed el-muzaffer el-mansûr Seyfü'd-dîn Melikü'l-ümerâ Nusretü'l-guzâtî ve'l-mücâhidîn adudü'l-mülûki ve's-selâtîn nasîru Emîri'l- mü'minîn Ebü'l-Hasan el-Îmâm İzzü'd-dîn Yûsuf ibnü'l-muzaffer Ziyâi'd-dîn Ebi'l-fevâris el-Kaymerî
---	--

2	<p>Talebe sevâbi'llâhi teâlâ ve'btiğâe mardâtihi yevme yeczi'llâhü'l-mütesaddikîn⁵⁰ ve lâ yüdû'llâhu ecra'l-muhsinîn⁵¹ fi eyyâmi Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-Nâsır Salâhi'd-dîn Yûsuf ibni Mevlânâ es-Sultân el-Melik el-Azîz Muhammed <i>halleda'llâhu mülkehû ve sultânehû</i> min ni'meti Mevlânâ es-Sultân el-Melik es-Sâlih Necmi'd-dîn Eyyûb ibni'l-Melik el-Kâmil Muhammed <i>kaddesa'llâhu rûhahümâ</i> ve ceale'n-nazara?..</p>
3	<p>Cemîa'l-emâkini'l-mevkûfeti alâ hâze'l-mekâni'l-mübârek ile'l-Emîr el-Kebîr Nasîri'd-dîn Meliki'l-ümerâ ve'l-mukaddemîn? müşiddi dâri'l-mülûki ve's-selâtîn Zahîri Emîri'l-mü'minîn liyenzura fîhi nâzıran ve hâkimen bimûcebi's-şer'ı'l-azîz ve muktezâhü alâ mâ hüve mezkûrun fî kitâbi'l-vakfi Allahu münşühü ve esâbe'n-nâzıra fîhi ve ba'de zâlike ceale lehü'n-nazara ale'l-medreseti ve enâbe Femen beddelehû ba'de mâ semiahû feinnemâ ismühû ale'llezîne yübeddilühû inna'llâhe Semîun Alîm⁵²</p>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. “**Allah'ın bağışta bulunanları mükâfatlandıracağı**” ve “**muhsinlerin ecrini zâyi etmeyeceği**” (Kıyâmet) gün(ü) Allah Teâlâ'nın sevabını talep ederek ve rızâsını umarak, Mevlânâ Sultân Melik Azîz Muhammed'in oğlu Mevlânâ Sultân Melik Nâsır Salahaddîn Yûsuf –*Allah onun mülkünü ve saltanatını dâim eylesin*– zamanında, Melik Kâmil Muhammed oğlu Mevlânâ Sultân Melik Sâlih Necmeddîn Eyyûb'un –*Allah ikisinin de rûhunu takdîs eylesin*– sayesinde bu mübârek hastanenin yapımını Muzaffer Ziyaeddîn Ebü'l-Fevâris'in oğlu, Kerîm Rabbi'nin rahmetini uman fakîr kul: büyük ve yüce Emîr Gâzî mücahid müeeyyed muzaffer Mansûr, dinin kılıcı, emirlerin meliki, gâzî ve mücâhidlerin yardımcısı, melik ve sultanların destekçisi, mü'minlerin emîrinin yardımcısı Ebü'l-Hasan İmâm İzzeddîn Yûsuf el-Kaymerî emretti. Bu mübarek mekâna vakfedilen bütün yerlerin nâzırlığı, vakıf kitabında zikredildiği şekilde Şeriatın gereğince buraya nâzır ve hâkim olarak bakması için, melik ve sultan

⁵⁰ Yûsuf, 12/88.

⁵¹ Yûsuf, 12/ 90.

⁵² Bakara, 2/181.

binalarının yapıcısı, Emîrümüminîn'in yardımcısı, Emîrlerin Meliki büyük Emîr Nâsıruddin'e tevdi edilmiştir. Allah bunu inşa edeni (bağışlasın) ve nâzırına mükafatlandırısın. **“Kim vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, günahı, değiştirenlerin üzerinedir. Doğrusu Allah her şeyi işitir ve bilir.”**

Değerlendirme:

Lafzatullâh: Kitabede mevcut sekiz Lafza-i celâl'den yalnız halleda'llâh cümlesindeki görebiliyoruz. Bu cümlede Lafza-i celâl'in he harfi mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmış olup harf boyları elif'ten he'ye doğru küçülmektedir. Baştaki elif ve lâm zülfelenmiştir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi kelimenin kabul görmüş ideal şekliyle yazılmış olup mîm harfi aşağıya bakan şekliyle değil müdğame şeklinde olduğu gibi yukarıya bakar şekildedir. Dâl harfinin sâidi kısa ve dik tutulmuş olup mim harfinden bir nokta kadar aşağıda kalmıştır. Ortadaki mîm ise gözsüz ve yuvarlak olarak yazılmıştır.

Elif: Kitabedeki müfret eliflerin kuyrukları bazen sola kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmıştır. El-mücâhid, es-sultân kelimelerindeki muttasıl elif'ler de müfret elifmiş gibi alt uçları çıkıntı halinde belirtilerek yazılmıştır.

Hâ: Salâh kelimesinde hâ harfinin kuyruğu satır cetvelini keserek alt satırda devam ettirilmiştir.

Sîn, şın: Seyf, Yusuf kelimelerindeki sîn harfleri dendansız ve keşideli olarak yazılmış; es-sultân, es-selâtn, eş-şer', müşidd kelimelerinde ise dendanlı sîn ve şın'lar tercih edilmiştir.

Kef: Birinci satırdaki el-Kebîr kelimesi ortasındaki muttasıl kef hafif sola eğik olup, satıra paralel ve biraz da dalgalı bir sereni vardır. Seren elif ve lâm harflerinin üzerinden el-ecell kelimesinin elif'ine kadar uzanmaktadır. İkinci satırdaki el-Melik kelimeleri sonunda bulunan muttasıl kef'ler hafif sola eğik olup, satıra paralel ve biraz da dalgalı sereni elif ve lâm harfleri üzerinden es-sultân kelimelerinin elif'ine kadar uzatılmıştır. Birinci ve üçüncü satırdaki el-mülûk kelimeleri sonunda bulunan müfret kef'ler boru kef şeklinde ve vâv harfi üzerinde istiflenmiştir.

Lâmelif: el-Emîr ve Mevlânâ kelimelerindeki müfret lâmelif'ler lâm'ları sağa eğik vaziyette dönemin zevkine uygun olarak iki yana kollarını açmış şekilde yazılmıştır. El-ecell ve el-ümerâ kelimelerindeki müfret lâmelif'lerse lâm'ları öncekilere göre biraz daha dik olarak uygulanmıştır. es-Selâtîn kelimesindeki muttasıl lâmelif'in lâm'ına gelince bu da normal elif ve lâm'lar gibi tamamen dik şekilde yazılmıştır.

Zülfe: Zülfe kabul eden harflerden elif, zı elifi, lâm, he, lâmelif harfleri küt ve köşeli olarak zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitâbede kelimeler çoğunlukla harekelenmiş, fetha, zamme, kesra harekeleri kullanılmıştır. es-sultân, eş-şer' kelimeslerinde şedde işaretleri kullanılmıştır.

Mühmel harfler: Salâh kelimesindeki hâ harfi altında *hâ mühmeli* görülmektedir.

Tirfil: Dâr kelimesindeki *râ* harfi üzerinde; Adud, el-Azîz, ni'met, alâ kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde bunların noktasız olduklarına delâlet etmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca noktalı olmasına rağmen herhalde tezyînî amaçla el-ğuzât kelimesindeki *gayn* harfi üzerinde de tirfil işaretleri görülmektedir.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen değil sadedir. Yalnız kelimeler arasında kalan bazı boşluklar çeşitli şekil ve vaziyetlerde rûmî motifleriyle değerlendirilmiştir. Çoğunlukla bu motifler harflerden bağımsız olarak işlenmekle birlikte bazen harflere bitişik olarak da uygulanmıştır. Nitekim birinci satırdaki el-mülûk kelimesindeki vâv harfinin kuyruğu rûmî motifiyle son bulmaktadır.

Yayınlar:

Allen, 1999.

http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=monument;ISL;sy;Mon01;9;ar, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.83. Kahire / Sultan Necmeddin Sâlih Türbe Kitâbesi (647/1249)

Kahire’de Sultan Necmeddin Sâlih Türbesi’nin girişi üzerinde bulunan ufki dikdörtgen formdaki mermer kitabe, araları cetveli dört satır halinde son dönem Eyyûbî Celf Sülüsü ile sathî kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 83a

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين هذه التربة المباركة بما ضريح مولانا السلطان الملك الصالح	1
السيد العالم العادل المجاهد المرابط المठाغر نجم الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين سيد ملوك المجاهدين ... الاكرمين ابي الفتح	2
ايوب بن السلطان الملك الكامل ناصر الدين ابي المعالي محمد بن ابي بكر بن ايوب توفي الي رحمة الله تعالي وهو بمنزلة المنصوره .. الفرنج المخذولين؟ مصاحفا للصباح؟	3
... ثواب الله ... عليلا بقوله تعالي وجاهدوا في الله حق جهاده ... الله الجنه العاليه واورده .. وذلك في ليله النصف من شعبان سنه سبع واربعين وستمايه	4

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Vellezîne câhedû finâ lenehdiyennehüm sübülenâ ve inna’llâhe lemea’l-muhsinîn ⁵³ Hâzihi’t-türbetü bihâ darîhu Mevlânâ es-Sultân el-Melik es-Sâlih
2	Es-Seyyid el-âlim el-âdil el-mücâhid el-murâbit el-müsâğir Necmi’d-dünyâ ve’d-dîn Sultâni’l-İslâm ve’l-müslimîn seyyidi mülûki’l-mücâhidîn ... el-ekramîn Ebi’l-fethi
3	Eyyûb bin es-Sultân el-Melik el-Kâmil Nâsiri’d-dîn Ebi’l-meâlî Muhammed bin Ebîbekir bin Eyyûb tüvüffiye ilâ rahmeti’llâhi teâlâ ve hüve bimenzilî el-mansûreti

⁵³ Ankebût, 29/69.

4	... bikavlihî teâlâ ve câhidû fi'llâhi hakka cihâdih ⁵⁴ ... Allâhu'l-cennete'l-âliyete ve evradehû ... ve zâlike fî leyleti'n-nısfı min Şa'bân senete seb'ın ve erba'îne ve seb'imietin
---	--

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz. Çünkü Allah, muhsinlerle beraberdir.”** Bu türbede, Eyyûb oğlu Ebûbekir oğlu Nâsiruddîn Ebü'l-meâlî Sultan Melik Kâmil Muhammed oğlu dünya ve dinin yıldızı, Emîrû'l-mü'minîn'in dostu Ebü'l-fetih Mevlânâ Sultân-ı A'zam Melik Sâlih Eyyûb'un kabri vardır. O Mansûre'deki evinde iken Allâh Teâlâ'nın rahmetine (göçtü) vefat etti. **“Allah yolunda gereği gibi cihad edin.”** âyeti ile... Bu 647 senesi Şaban ayının 15'i gecesinde vâki oldu.

Değerlendirme:

Besmele: Bu kitabede Besmele, Subhu'l-A'şâ'da gösterilen üç Besmele sûretinden, er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ'ların *mahsûfe* şeklinde yazıldığı *birinci* sûrette yazılmıştır.

Lafzatullâh: Besmele'deki ile birlikte kitabede beş yerde görülen Lafza-i celâl daima, sondaki he harfi mahtûfe tarzında açık şekliyle yazılmıştır. Üçüncü ve dördüncü satırlardaki lafza-i celâl'lerde teşrîfata uyulmamış, üstlerine teâlâ ve hakk kelimeleri istiflenmiştir.

İsm-i Nebî: Muhammed ism-i şerîfi kelimenin kabul görmüş ideal şekliyle yazılmış olup mîm harfi aşağıya bakan şekliyle değil müdgame şeklinde olduğu gibi yukarıya bakar şekildedir. Dâl harfi mim harfine göre daha büyük ve ortadaki mîm ise gözsüz şekilde yazılmıştır.

Elif: es-Sultân, Sultân kelimelerinde, sübülenâ, el-mübâreke, el-mücâhidîn, el-âliye gibi kelimelerde muttasıl eliflerin müfret elif gibi alt uçları çıkıntı halinde yazıldığı görülmektedir.

⁵⁴ Hacc, 22/78.

Sîn, şın: Sultân, es-sultân, Şa‘bân, sene, seb‘ ve sittimie kelimelerindeki sîn ve şın’lar dendansız ve keşideli olarak yazılmıştır. Besmele’de ve sübülenâ, el-muhsinîn, es-seyyid, el-islâm kelimelerinde ise dendanlı sîn harfleri tercih edilmiştir.

Kef: Zâlike kelimesi sonundaki muttasıl kef dik ve serensiz olarak ve lâm harfinin oturduğu kürsüden iki üç nokta aşağıya oturtularak yazılmıştır. Ebîbekr kelimesindeki ortada muttasıl kef sola eğik olup serensizdir. El-Kâmil kelimesinde ortadaki muttasıl kef de sola eğik olarak yazılmış, seren kısmına küçük boru kef mühmeli yerleştirilmiştir.

Lâmelif: el-İslâm ve alîlen? kelimelerindeki muttasıl lâmelif’lerin lâm’ları tamamen dik bir vaziyette yazılmıştır. Aynı kelimedeki müfret lâmelif’teyse benzerlerinden daha dik bir lâm görülmektedir. Nitekim el-ekramîn kelimesindeki müfret lâmelif’in lâm’ı hafif sağa eğikken Mevlânâ kelimesindeki müfret lâmelif’in lâm’ı dönemin zevkine uygun şekilde daha fazla sağa eğik vaziyettedir.

Yâ-yı ma‘kûse (râcia): Ebî kelimelerinde, tüvüffiye fiilinde ve son satırdaki fi harf-i cerinde yâ harfleri ma‘kûse tarzında yazılmış olup, kimisi satıra paralel ve çoğu satıra 10 ya da 20 dereCelik açılarla ve bazıları, mâkabillerindeki elif, lâm, kef, lâmelif gibi şakulî harfleri keserek geriye doğru keşidelenmiştir.

Zülfe: Elif, lâm, tı elifi, lâmelif gibi zülfe kabul eden harflerin kitabede küt ve biraz da köşeli olarak züfelendikleri görülmektedir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler genellikle noktalanmış olup hareke nadiren kullanılmıştır.

Mühmel harfler: Besmele’deki er-Rahmân, üçüncü satırdaki li’s-sabâh? ve el-feth kelimelerinde hâ harflerinin altına bunların noktasız olduklarına delâlet etmek üzere *hâ mühmelleri* konulmuştur.

Tirfil: Besmele’de, es-seyyid, el-islâm, es-sultân kelimelerindeki *sîn* harfleri üzerinde, el-âlim, el-âdil, el-âliye kelimelerindeki *ayn* harfleri üzerinde tirfil işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca Eyyûb kelimesindeki *bâ* harfi üzerinde de görülen tirfil işareti tezyin amaçlıdır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Fakat ibare aralarında kalan boşlukların çeşitli form ve vaziyetlerde rûmî, tepelik ve geometrik motiflerle doldurulduğu görülmektedir.

Yayınlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Fikri, 1969; Zennûn, 2008: 9 (fotoğraf).

<http://civilizationlovers.wordpress.com>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.84. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi (647/1249)

Suriye’de Busra Kalesi’nin burçlarından biri üzerinde bulunan bu mermer kitâbe 647 tarihini taşımakta olup kuşak yazı halindedir ve Eyyübî Celî Sülüsü ile oyma tekniğiyle taşa hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 84ab

Kitâbe Metni:

... محمد بن ابي بكر بن ايوب سلطان الاسلام والمسلمين قامع الكفره والمشركين محيي العدل في العالمين منصف المظلومين من الظالمين ... سلطان العرب والعجم صاحب الحرمين الشريفين ملك البرين والبحرين ملك الهند والسند واليمن ملك صنعا وزبيد وعدن سيد ملوك العرب والعجم سلطان المشارق والمغرب ...	1
... في ولايه الامير الاجل شجاع الدين ... في سنه سبع واربعين وستمايه	2

Okunuşu:

1	... Muhammed bin Ebî Bekir bin Eyyûb Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn kâmiu'l-keferati ve'l-müşrikîn muhyi'l-adli fi'l-âlemîn munsıfû'l-mazlûmîne mine'z-zâlimîn ... Sultânü'l-Arabi ve'l-Acem Sahibü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn Melikü'l-berreyni ve'l-bahreyn Melikü'l-Hindi ve's-Sindi ve'l-Yemen Melikü San'â ve Zebîd ve Aden Seyyidü mülûki'l-Arabi ve'l-Acem Sultânü'l-meşâriki ve'l-meğârib ...
2	... fi vilâyeti'l-Emîri'l-ecell Şücâü'd-dîn ... fi seneti seb'in ve erba'îne ve sittimietin

Türkçe Anlamı:

... Yüce Emîr Şücâuddîn ...'in valiliği esnasında 647 senesinde (bu burcun imaretini) Eyyub oğlu Ebubekir oğlu Muhammed oğlu Müslümanların İslâm sultanı, kâfir ve müşrikleri ezen, alemlerde adaleti ihya eden, mazlumların hakkını zâlimlerden alan, Arap ve Acem Sultanı, Haremeyn-i Şerîfeyn'in sahibi, iki deniz ve iki karanın meliki, Hint, Sint ve Yemen'in meliki, San'â, Zebîd ve Aden'in meliki, Arap ve Acem meliklerinin efendisi, doğuların ve batıların sultanı (emretti).

Değerlendirme:

Sîn, şın: Sultân, seyyid kelimelerindeki sîn harfleri dandansız olarak keşidelenmiştir. el-müslimîn, el-müşrikîn, es-Sind, Şücâ‘, sittimie kelimelerindeki sîn ve şın'larsa dandanlı yazılmıştır.

Kef: el-müşrikîn kelimesinde mürekkebât başındaki, melik kelimesinde sonda ki kefler sola eğik olarak ve serenleri aşağıya sarkık şekilde yazılmıştır. Ebîbekir kelimesinde ortada bulunan muttasıl kef de sola eğik olmakla birlikte sereni satıra paralel vaziyettedir. Mülûk kelimesindeki müfret kef boru kef şeklinde yazılmıştır.

Lâmelif: el-Islâm, vilâyet, el-Emîr, el-ecell kelimelerindeki müfret lâmelifler zamanın zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” formunu andırır şekilde yazılmıştır. El-islâm kelimesindeki muttasıl lâmelif'in lâm'ı dik olarak yazılmıştır.

Mîm: Melik kelimelerindeki mîm harfleri müfret mîm ya da mîm-müdğame râ ikilisi şeklinde lâm harfine bitleştirilmiştir.

Yâ-yı ma‘kûse (râcia): fi'l-âlemîn ve fi vilâyet ibarelerindeki fi harf-i cerleri yâ-yı ma‘kûse ile yazılmış olup bu harf satır çizgisine 20 dereCelik bir açıyla geriye doğru keşidelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler yuvarlak noktalarla noktalanmış olup birkaç istisnâ dışında hareke kullanılmamıştır.

Tirfil: el-müslimîn, seyyid, sultân kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bunların noktasız olduğunu belirtmek üzere tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbareler arasında da herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayınlar:

<http://www.mouhassan.com/bosra/ar-pages/castle-ar.htm>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.85. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi (649/1251)

Suriye’de Busra Kalesi’nin burçlarından biri üzerinde bulunan bu mermer kitâbe 649 tarihini taşımakta olup kuşak yazı halindedir. Eyyûbî Celî Sülûsü ile oyma tekniğiyle taşa hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 85abc

Kitâbe Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم امر بانثا هذا البرج مولانا السلطان الملك الناصر العالم العادل المويد المظفر المنصور صلاح الدنيا والدين سلطان الاسلام والمسلمين قاتل الخوارج والمتمردين منصف المظلومين من الظالمين ... خليل امير المومنين ابن الشهيد الملك العزيز محمد بن الشهيد الملك الظاهر غازي بن الشهيد الملك الناصر صلاح الدين يوسف ابن ايوب منقذ البيت المقدس من ايد المشركين تغمدهم الله برحمته في شهور سنة تسع واربعين وستمايه	1
في ولايه العبد الفقير الى رحمه الله افتخار الدين ياقوت الملكى الناصري دام عزه	2

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm Emera biinşâi hâze'l-burc Mevlânâ es-Sultân el-Melik en-Nâsır el-Âlim el-Âdil el-müeyyed el-muzaffer el-mansûr Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn kâtilü'l-havârici ve'l-mütemerridîn munsifü'l-mazlûmine mine'z-zâlimîn ... halîlü Emîri'l-mü'minîn ibnü's-Şehîd el-Melik el-Azîz Muhammed bin eş-şehîd el-Melik ez-Zâhir Gâzî bin eş-şehîd el-Melik en-Nâsır Salâhi'd-dîn Yûsuf ibni Eyyûb Munkızı'l-Beyti'l-Makdis min eydi'l-müşrikîn <i>teğammedehümü'llâhü birahmetihî</i> fî şühûri seneti tis'in ve erba'îne ve sittimietin
2	fî vilâyeti'l-abdi'l-fakîr ilâ rahmeti'llâhi İftihâri'd-dîn Yâkût el-Melikî en-Nâsırî <i>dâme izzühû</i>

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. Allah'ın rahmetine muhtaç kul *izzeti dâim olası* İftihâruddîn Yâkut el-Melikî en-Nâsırî valiliği esnasında 649 senesi aylarında bu burcun inşâsını Eyyub oğlu Beytül-Makdis'i müşriklerin ellerinden kurtaran şehid Melik Nâsır Salâhaddîn Yusuf oğlu şehid Melik Zâhir Gazi oğlu şehid Melik Azîz

Muhammed oğlu âlim âdil müeyyed muzaffer mansûr, Müslümanların İslâm sultanı, haricî ve azgınlara kâtili, mazlumların hakkını zâlimlerden alan, Müminlerin Emîri'nin dostu, Mevlânâ Sultân Melik Nâsır Salâhaddîn emretti. *Allah onları rahmetiyle himaye eylesin.*

Değerlendirme:

Yazıda harf ölçü ve nisbetleri yer yer uyumsuzdur. Mesela ikinci satırın son ibareleri olan en-Nâsırî dâme ızzühû kısmında elif, lâm ve dâl harflerinin birbirlerine uyumlu ölçülerine göre sâd, râ, ayn ve mîm harfleri yarı yarıya küçülmüş şekilde yazılmıştır.

Besmele: er-Rahmân ismindeki râ *mahsûfe* şeklinde olup, er-Rahîm'deki râ ise mahsûfeden çok *müdğame* şekline benzemektedir. Her ikisi de mahsûfe şeklinde kabul edilirse Besmele suretlerinden *birinci* sûrete dahil edilebilir.

Lafzatullâh: Besmele'de, teğammedehümü'llâh ve ilâ rahmeti'llâh cümle ve ibarelerinde geçen Lafza-i celâl'lerde elif, lâm ve he harfleri birbirine paralel, eşit aralıklı, dik ve uzun yazılmış olup harfler elif'ten he'ye doğru 45 dereCelik bir açıyla kısalmaktadır. Besmele'deki hariç diğer Lafza-i celâl'lerde şedde işareti kullanılmıştır.

Elif, lâm gibi şâkulî harfler satırı dolduracak şekilde oldukça uzun yazılmıştır.

Sîn, şın: Besmele'deki, es-sultân, sultân, el-Makdis, sene, tis'ın, eş-şehîd, el-müşrikîn, şühûr kelimelerindeki sîn ve şın harfleri dendanlı yazılmış, el-İslâm, sittimie kelimelerindekiler ise dendansız ve keşideli yazılmıştır.

Kef: Kitabe metnindeki ilk el-Melik kelimesi sonundaki kef harfi sola eğik ve serenli olarak, el-Melik el-Azîz ve el-Melik ez-Zâhir ibarelerindeki kef'lerse elif ve lâm gibi dik ve serensiz yazılmıştır. El-müşrikîn kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef sola eğik olup düz bir serenle yazılmıştır. El-Melikî kelimesinde ortada bulunan kef sola eğik ve serensiz olarak yazılmıştır.

Lâmelif: Mevlânâ, vilâyet kelimelerindeki müfret lâmelif'ler zamanın zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “ **y** ” formunu andırır şekilde yazılmıştır. el-İslâm, Salâh kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerin lâm'ları sağa

fazlasıyla eğik, elif'leri ise dik denecek kadar hafif sola eğik şekilde yazılmıştır. Benzer lâmeliflere bu kitabeyle aynı tarihte, 649 senesinde hakkedilmiş olan Konya Karatay Medresesi taçkapısındaki kitabelerde de rastlanır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): Gâzî, en-Nâsırî kelimelerindeki yâ harfleri ma'kûse tarzında satıra paralel olarak yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Rahmet, sene, tis'in, sittimietin gibi bazı kelimelerdeki açık ve kapalı te'ler dışında kitabede kelimeler noktalanmış vaziyettedir. Eyyede, el-müşrikîne gibi kelimeler üzerinde görülen kelimeye ait fetha hareketleri dışında fî harf-i ceri üzerindeki gibi bazen boşluk doldurma amacıyla kullanılmış fethalar da bulunmaktadır. Genel olarak kitabede az sayıda hareke kullanılmıştır.

Tirfil: Besmele'deki, el-islâm, el-müslimîn, sene, tis'in ve sittîne kelimelerindeki *sîn* harfleri ile el-müşrikîn kelimesindeki *şin* harfi üzerinde, er-Rahmân ve birahmetihî kelimelerindeki *hâ* harfleri üzerinde, min harf-i cerindeki *mîm* harfi üzerinde tirfil işareti kullanılmıştır. Şin ve mîm harfleri üzerindikiler hariç aslında bu tirfiller ilgili harflerin noktasız olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

Tezyînât: Yazı zemini müzeyyen olmayıp sadedir. İbare aralarında harflere bitişik ya da bağımsız herhangi bir tezyînî motif kullanılmamıştır.

Yayımlar:

<http://www.mouhassan.com/bosra/ar-pages/castle-ar.htm>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.86. Busra / Kalesi Burç Kitâbesi (647 ya da 649/1251)

Suriye’de Busra Kalesi’nin burçları üzerinde bulunan kuşak yazı halindeki kitabelerden biri olup muhtemelen 647 ya da 649 tarihlidir. Eyyübî Celî Sülüsü ile oyma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 86ab

Kitâbe Metni:

... ادام الله ايامه وشيد؟ في الخافقين اعلامه وظاعف؟ اقتداره بمحمد واله وحسبنا الله ونعم الوكيل	1
--	---

Okunuşu:

1	... edâma'llâhu eyyâmehû ve şeyyede? fi'l-hâfikayni a'lâmehû ve zâafe? iktidârahû bi-Muhammedin ve âlihî ve Hasbüna'llâhü ve ni'me'l-Vekîl
---	--

Türkçe Anlamı:

... Hz. Muhammed ve hanedanı hürmetine, Allah onun saltanat günlerini dâim eylesin, gece gündüz onun sancaklarını ... ve iktidârını perçinlesin. Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir.

Değerlendirme:

Dâd harfiyle yazılması gereken zâafe fiili kitabede zı ile yazılmıştır.

Lafzatullâh: Kitabenin bu parçasında iki defa geçen Lafza-i celâl'in ikisi de mahtûfe tarzında açık şekilde güzel he ile yazılmıştır. Elif'ten he'ye harf boyları küçülmektedir.

İsm-i Nebî: Be harf-i ceriyle yazılmış olan Muhammed ism-i şerîfinde baştaki ve ortadaki mîm gözlü şekilde yuvarlak ve dâl harfinin sâidi hafif sola eğik olarak yazılmıştır.

Sîn: Hasbünâ kelimesindeki sîn dendanlı yazılmış ve üzerine tirfil işareti konmuştur.

Kef: el-Vekîl kelimesinde mürekkebât başında bulunan kef harfi sola eğik ve kısa olarak, sereni ise satıra paralel değil yukarıya bakar şekilde kısa olarak yazılmıştır.

Lâmelif: A‘lânehû kelimesindeki muttasıl lâmelif’in lâm’ı dik olarak yazılmıştır.

Mîm: Eyyânehû, a‘lânehû, bi-Muhammedin, ni‘me kelimelerinde gördüğümüz mîm harfleri gözlü yazılmıştır.

Güzel he: Lafzatullâh’da, eyyânehû, a‘lânehû, âlihî kelimelerinde mürekkebât sonunda bulunan muttasıl he’ler mahtûfe tarzında açık şekilde yazılmıştır.

Yâ-yı ma‘kûse (râcia): fi‘l-kâfikayn kelimesindeki fi harf-i cer yâ-yı ma‘kûse ile yazılmış olup bu harf satır çizgisine paralel şekilde keşidelenmiştir.

Zülfe: Elif, lâm, nûn gibi zülfe kabul eden harfler küt ve bazen yuvarlak, bazen köşeli şekilde zülfelerle zülfelenmiştir.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Kitabede kelimeler yuvarlak noktalarla noktalanmış olup birkaç istisnâ dışında hareke kullanılmamıştır.

Tirfil: Hasbünâ kelimesindeki *sîn* harfi üzerinde noktasız olduğunu belirtmek üzere tirfil işareti kullanılmıştır.

Tezyînât: Kitabe zemini müzeyyen olmayıp sadedir. Ibareler arasında da herhangi bir tezyînî motif görülmemektedir.

Yayımlar:

<http://www.mouhassan.com/bosra/ar-pages/castle-ar.htm>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

<http://www.cuboimages.it/preview.asp?filename=ACA1408.jpg&s=&cs=&csnot=&sortType=0&ls=&s1=&s2=&s3=&op1=&op2=&photographerCode=ACA&country=&rights=&archiveID=&p=28>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.87. Şam / Tevbe Câmii Tamir ve Vakfiye Kitâbesi (649/1251)

632/1234 tarihinde inşa edilmiş olan Şam Tevbe Camii'nin 649/1251 senesinde tamir ve tecdîd edildiğini belgeleyen ufkî dikdörgen formdaki mermer kitâbe, Eyyûbî Celî Sülûsü ile kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 87a

Kitâbe Metni:

1	بسم الله الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من امن بالله واليوم الآخر واقام الصلاة واتا الزكاة ولم يخش الا الله
2	انشا هذا الجامع المبارك المولا السلطان الملك الاشرف ابو الفتح موسى بن السلطان الملك العادل ابي بكر بن ايوب تغمده الله برحمته وذلك
3	في سنة اثنتين وثلاثين وستمايه وتمم عمارته وجددها خطيبه الناظر في امره العبد الفقير الى الله تعالى يحيى بن عبد العزيز بن عبد السلام
4	اثابه الله الجنة والوقف عليه جميع الخوانيت الملاصقة لجداره الشرقي وهذا اربع عشرة حنوتا وعضادة مجاورة لمنارته من الشام
5	وحانوتان وعضادة تحت الحجرة المنشأة لسكن الخطيب وخمس حوانيت وعمارة سادسة شمالي المسجد المخاذي لهذا الباب
6	وطباقهن ثلاث حجرات نشا الخطيب وخزانة في مجازهن وفندق غربي دار البطيخ تحت القلعة وكتب سنة تسع واربعين وستمايه والحمد لله وحده

Okunuşu:

1	Bismillâhirrahmânirrahîm İnnemâ ya'müru mesâcida'llâhi men âmene billâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekâte ve lem yahşe illa'llâhe ⁵⁵
2	Enşee hâze'l-câmia'l-mübârek el-Mevlâ es-Sultân el-Melik el-Eşref Ebü'l-feth Mûsâ b. es- Sultân el-Melik el-Âdil Ebîbekr b. Eyyûb teğammedehümu'llâhu birahmetih ve zâlike
3	fî sene isneteyni ve selâsîne ve sittimieh ve temmeme imâratehû ve cededehâ

⁵⁵ Tevbe, 9/18.

	hatîbühü'n-nâzır fî emrihî el-abdü'l-fakîr ila'llâhi Teâlâ Yahyâ b. Abdilazîz b. Abdisselâm
4	<i>esâbehu'llâhu'l-cennete</i> ve'l-vakfu aleyhi cemû'l-havânîti'l-mülâsıkati lıcidârahi'ş-şarkıyyı ve hâz(ihî) erbaa aşrate hânûten ve udâdetün mucâviratün liminâratihî mine'ş-Şâm
5	ve hânûtâni ve udâdetün tahte'l-hucrati'l-münşâti lisekeni'l-hatîb ve hamsü havânît ve imâratün sâdisetün şemâliye'l-mescidi'l-mühâzî lihâze'l-bâb
6	ve tıbâkuhünne selâsü hucürâtin nşâ? el-hatîb ve hızânetün fî mecâzihinne ve fundukun garbiyyün dâru'l-bittîk tahte'l-kal'a ve kütibe senete tis'in ve erba'îne ve sittimieh ve'l-hamdü lillâhi vahdeh

Türkçe Anlamı:

Rahmân Rahîm Allâh'ın adıyla. **“Allah'ın mescidlerini ancak, Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar onarabilir.”** Bu mübarek camiye 632 senesinde Eyyûb oğlu Sultan Melik Âdil Ebûbekir oğlu Mevlâ Sultan Melik Eşref Ebû'l-feth Musa inşa ettirdi. *Allah onları rahmetiyle korusun.* Abdüsselâm oğlu Abdülazîz oğlu, Allah Teâlâ'ya muhtaç kul, caminin hatîbi nâzır Yahya, caminin tamirini tamamlayıp yeniledi. *Allah onu cennetle ödüllendirsin.* Buraya (camiye) vakfedilenler: (câminin) batı duvarına bitişik bütün dükkânlar ki bunlar 14 dükkândır, Şam tarafındaki minâresine mucâvir 1 udâde⁵⁶, hatîbin iskânı için inşâ edilen hücre altında 1 udâde, bu kapının hizasında bulunan mescidin kuzeyindeki 5 dükkân ve 6. (?) imâret ve bunların katları 3 hücre, hatîbin ...?, bunların arasında 1 hızâne (hazine dairesi), kale altındaki karpuz/kavun evi, garbî (batıya bakan veya batılılar için) 1 funduk (otel). (Bu kitabe) 649 senesinde yazıldı. *Tek olan Allah'a hamdolsun.*

⁵⁶ Udâde: Kapı sövesi, temel direği, dayanacak yer, sıva (http://www.almaany.com/home.php?language=turkish&lang_name=T%C3%BCrk%C3%A7e&word=%D8%B9%D8%B6%D8%A7%D8%AF%D8%A9).

Değerlendirme:

Besmele: er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerindeki râ harfleri ile nûn harfi *müdğame* tarzında yazıldığı için Subhu'l-a A'sâ'da zikredilen Besmele'nin üç ayrı yazılış suretinden *üçüncü* surettedir.

Lafzatullâh: Besmele'deki ile birlikte kitabede sekiz yerde görülen Lafza-i celâl, birinci lâm eliften, ikinci lâm birinciden kısa olarak ve sondaki güzel he de "mahtûfe" tarzında açık şekliyle yazılmış olup kiminde fetha, kiminde şedde, bazılarında da bitkisel motif kullanılmıştır.

Kef: el-mübârek kelimesinde sonda müfret olarak bulunan kef dik olup satıra paralel dalgalı bir sereni vardır. El-Melik, zâlîke kelimelerinde sonda muttasıl olarak bulunan kef'ler de lâm harfi gibi dik olup serensizdirler. Li-seken kelimesinde ortadaki muttasıl kef dik olup satıra paralel dalgalı bir serene sahiptir. Kütibe kelimesinde baştaki kef ise sola eğik ve aynı şekilde serenlidir.

Lâmelif: el-âhir ve el-eşref kelimelerinde müfret halde bulunan lâmelifler "y" şeklindeki formlarıyla dönemin özelliğini yansıtmakta olup baştaki muşaar eliflerin ucu yukarıya doğru uzatılıp li'l-âhir ve li'l-eşref okutacak şekilde lâmeliflerle bitişik yazılmıştır. Elif ve lâmelif'in böyle bitişik halde benzer örneklerine Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısında (586/1190-91) el-ûlâ, el-arz gibi kelimelerde de rastlanır. Es-salât, selâsîne, es-selâm, el-mülâsîka ve selâs kelimelerindeki lâmeliflerin lâm'ları dik bir vaziyet almışlardır. Kitabede yalnız İlla'llâh ibaresindeki lâmelif makas şeklinde yazılmıştır.

Yâ-yı ma'kûse (râcia): eş-şarkî kelimesi ile son satırdaki fi harf-i ceri yâ-yı ma'kûsla yazılmıştır.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: es-salât, ez-zekât, sene ve sittimie gibi kelimeler sonunda bulunan müfret ya da muttasıl kapalı te'lerle bazı birkaç harf dışında noktalı harfler kitabede noktalanmış vaziyettedir. Birkaç fetha dışında kitabede hareke ve okutma işareti kullanılmamıştır.

Tirfil: es-Sultân, Mûsâ, hams, sene, tis'in kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bunların noktasız olduğunu belirtmek amacıyla tirfil işaretleri kullanılmıştır.

Besmele'de, mesâcid, sene, sittimie, sâdise, el-mescid kelimelerindeki sîn harfleri üzerindeki boşluklarda gördüğümüz, içinde (x) işareti bulunan daire formundaki çeşitli motifler de tirfil vazifesi görüyor denilebilir.

Üç nokta: Beşinci satırda hams kelimesindeki *sîn* harfi, bu harfin şın olmadığını belirtmek amacıyla altından üç nokta ile noktalanmıştır.

Tezyînât: Besmele'de, mesâcid, sene, sittimie, el-münşâti, sâdise, el-mescid ve el-bâb kelimeleri üzerindeki boşluklar, kimisi, içinde (x) işareti bulunan daire formundaki çeşitli motiflerle tezyin edilmiştir. Bazı lafza-i celâller ile metindeki bazı kelimeler arasında kıvrık dal şeklinde çeşitli rûmî motifleri görülmektedir.

Yayımlar:

Kalkaşendî, 1914: 136-140. Eş-Şihâbî, 1997: 373; Ö. Kaya, 2007: 263-264;
<http://naim-almadani.com/cc/showthread.php?t=3251>, Erişim Tarihi: 15.07.2013.

4.2.88. Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçası (12-13. yy.)

Aga Khan Museum’da sergilenen ve bir sandukanın küçük tarafına yani ayak ya da baş kısmına ait olduğu düşünülen bu ahşap kitabe parçası Suriye orijinli olup ufki dikdörtgen formda 122x11.2 cm ebadına sahiptir ve zemini müzeyyen güzel bir Eyyûbî Celî Sülüsü ile yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiş Arapça bir metni ihtiva etmektedir.

Resim No: 88ab

Kitâbe Metni:

الارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه	1
--------------------------------------	---

Okunuşu:

1	El-ard men ze’llezî yeşfe‘u ‘indehû illâ biiznihî ⁵⁷
---	---

Türkçe Anlamı:

“(Yalnız O’nundur göktekiler ve) yer(dekiler). İzni olmadıkça katında kimse şefaath edemez.”

Değerlendirme:

Kitabede güzel ve itinalı bir Eyyûbî Celî Sülüsü görülmektedir.

Elif: Elif’ler alt kısımları sol tarafa kıvrık şekilde muşaar tarzda yazılmış olup küt zülfelerle zülfelenmiştir. *Râ:* el-ard kelimesinde râ harfi müdğame tarzındadır. *Sîn:* Yeşfeu fiilindeki şin harfi dendanlı olarak yazılmıştır. *Nûn:* Men ism-i mevsûlü müdğame tarzında nûn’la yazılmıştır. *Güzel he:* Biiznihî ibaresi sonundaki muttasıl he mahtûfe tarzında açık olarak yazılmıştır. *Lâmelif:* el-ard ve illâ ibarelerinde müfret halde bulunan lâmelif’ler dönemin zevkine uygun olarak kolları iki yana açılmış vaziyette “y” formunu andırır şekilde yazılmıştır.

Zülfe: Elif, lâm harfleri belli belirsiz şekilde küt ve yuvarlak zülfelerle zülfelenmiştir.

⁵⁷ Bakara, 2/255.

Nokta, hareke ve diğer okutma işaretleri: Bu parçadan anlaşıldığı kadarıyla kitabede kelimeler herhangi bir şekilde noktalanmamıştır. Hareke ve diğer okutma işaretleri de kullanılmamıştır.

Tezyînat: Kitabe, zemin tezyînatı görölen nadir örneklere aittir. Rûmî, palmet ve kıvrık dalların kullanıldığı zemin çizgilerine göre kalem ağzı büyük ölçüyle yazılmış yazı yüksek kabartma tekniğiyle oyulmuştur.

Yayınlar:

<http://www.akdn.org/museum/detail.asp?artifactid=1231#>, Erişim Tarihi: 27.06.2013.

5. DEĞERLENDİRME

Katalog halinde tek tek incelediğimiz Kudüs'teki ve Kudüs çevresinde bulunan bazı merkezlerdeki 88 Eyyûbî kitabesi aşağıdaki başlıklar altında birbirleriyle mukayeseli olarak toptan değerlendirilmiştir.

5.1. Müfredât, Mürekkebât

5.1.1. Elif

İncelediğimiz kitabelerin çoğunda elif, lâm ve tı elifi gibi şakulî harflerin aşağıya doğru indikçe incelendiği görülmektedir ki bu Selçuklu devri yazı geleneğinin devamını gösterir.

Subhu'l-A'şâ'da elif harfinin müfret ya da müstakil olarak üç şekli gösterilmiş, alt ucu düz olana “mutlak”, hafif sola kıvrık olana “muharref”, bir kanca gibi sola fazlaca kıvrılmış olan tarzına “muşaar” adı verilmiştir (Kalkaşendi, 1914: 63).

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden bazılarında (Kat. Nu. 54, 56, 73, 74) elif harfleri müfret hallerinde dönemin çoğu kitabesinde görülen aksine “mutlak” tarzda, yani alt kısımları düz olarak yazılmıştır.

Müfret elif'lerin alt uçları hafif sola kıvrık olan “muharref” örneklerine yalnız bir kitabede (Kat. Nu. 65) rastlanmıştır.

İncelediğimiz kitabelerin tamamına yakınında ise, müfret elif'lerin alt uçlarının kancayı andırır şekilde sola kıvrık olarak, yani “muşaar” tarzda yazıldığı görülmüştür. Yalnız Eyyubî devriyle sınırlı olmayan bu durum o çağ yazılarının genel karakteri olup, hat sanatı araştırmalarında Selçuklu devri Celî yazı karakteristikleri arasında sayılır.

Bazı muşaar tarzındaki müfret eliflerde bu kıvrım daha da mübalağalıdır (Kat. Nu. 19). Bir kitabede (Kat. Nu. 58) kıvrımın daha da uzatılarak, sonraki harflere iliştilmiş örnekleri mevcuttur. Elif, kendinden sonraki harfle bitişmeyen harflerden olmasına rağmen, incelediğimiz kitabelerin bazılarında ye, be, lâmelif gibi harflerle bitiştilmiş örnekler sergilemektedir.

Nitekim Eyyûb kelimesindeki muşaar elif'in sola kıvrılan ucu bazı kitabelerde (Kat. Nu. 13, 50) bir sonraki harf olan ye ile, Ebû kelimesinde de (Kat. Nu. 76) be harfi ile bitişmiş vaziyettedir.

Üç kitabede ise el-ûlâ, el-arz (Kat. Nu. 3), el-ecell ve el-Esedî (Kat. Nu. 7), el-âhir ve el-eşref (Kat. Nu. 87) kelimeleri âdetâ “li'l-ûlâ, li'l-arz, li'l-ecell, li'l-Esedî, li'l-âhir ve li'l-eşref” okunacak şekilde, elif kıvrımı tamamen yukarıya doğru uzatılarak ve lâmelif'in lâm'ı ile üstten bitleştirilerek yazılmıştır.

Elif, lâm gibi bitişmeyen harflerin bu şekilde sonraki harfle bitleştirilerek yazılması bir Zengî eseri olan Halep Kalesi Mescid-i Sağîr kitabesinde (575/1179) de görülür ki burada Ebû kelimesindeki elif be ile, ayrıca İsmâil bin ibaresinde lâm be harfi ile bitştirilerek yazılmıştır.

Bitişmeyen harflerin bu şekilde sonraki harflere iliştirilip bitştirilerek yazılması Tevkî' ve Rikâ' yazılarında görülen bir özellik olduğu için, incelediğimiz kitabelerdeki bu durum, Tevkî' ve Rikâ' yazılarının Sülûs yazı üzerindeki tesiriyle açıklanabilir.

Subhu'l-A'şâ'da “tâli” adı verilen mürekkep elif (Kalkaşendi, 1914: 64), yani elif'in kendinden önceki harfle bitişik örneklerinde şu ana kadar ne kadîm kaynaklarda ne de çağdaş yayınlarda bilgi ve açıklamasına rastlamadığımız dikkat çekici bir uygulamayı burada özellikle kaydetmek gerekir.

İncelediğimiz kitabelerden bazılarında Gâzî (Kat. Nu. 7), vekafehâ, Mevlânâ, ed-dünyâ, en-Nâsır, el-fukahâ (Kat. Nu. 10), Sultân (Kat. Nu. 11), en-Nâsır ve ed-dünyâ (Kat. Nu. 12), benâ, Nuâme, Teâlâ, el-mesâkîn, mâ (Kat. Nu. 17), mâ, miskâl, zekerahâ, et-târîh, izhârahâ, imâratehâ, desârihâ (Kat. Nu. 21), Tebâreke, şâe, cennât, tahtihâ, biinşâi, el-mübâreke, mâ, yelîhâ, el-imâra, Mevlânâ, es-sultân, ed-dünyâ, el-âdil, ensârahüm, Hüsâm, bi'l-beyt (Kat. Nu. 25), el-mübârek, sittimieh (Kat. Nu. 27), el-mübârek, Seyyâr, ed-dünyâ, el-âdil ve lehümâ (Kat. Nu. 34), sittimie (Kat. Nu. 63), kâne (Kat. Nu. 70), biinşâ, es-Sultân, es-Sâlih, ed-dünyâ (Kat. Nu. 79), el-mücâhid, es-sultân (Kat. Nu. 82), es-Sultân, Sultân, sübülenâ, el-mübâreke, el-mücâhidîn, el-âliye (Kat. Nu. 83) ibârelerinde **kelimenin ortasında ve sonda gelen mürekkep elif'ler müfret elif'miş gibi alt uçları çıkıntı halinde izhar edilerek** ve Hâfız (Kat.

Nu. 53) kelimesinde olduğu gibi bazen sola da kıvrık olarak yazılmıştır. İncelediğimiz 84 kitabe içerisinde 15 gibi azınsanmayacak sayıda Eyyûbî kitabesinde 60 kadar kelimedede görülen bu ilginç uygulamanın, Eyyûbîler'den önce ve sonraki dönemlerde de örneklerine rastlanmaktadır. Nitekim 12. yüzyılda, Gazneli Sultan III. Mesud sarayı mihrap kitabesi (505/1112) (Resim-24), Konya Alâaddin Camii ahşap minber kitabesi (550/1155), Semerkant Kalesi Pavyonu kuşak yazı parçaları (12. yy. sonu) (Resim-31), 14. yüzyılda, Memluk eseri olan Kudüs Rükneddin Baybars Türbe kitabesi (707/1307), Germiyanogulları eseri olan Kula Sungur Bey (Ribatı) Kervansarayını inşa kitabesi (758/1356-57), Candarogulları eseri olan Kastamonu İbn-i Neccar Camii ahşap kapı kitabesi (758/1356-57) (Resim-43) (Gedik, 2005: 37) ve Kastamonu Mahmut Bey Camii ahşap kapı kitabesi (768/1366-67) (Resim-44) (Gedik, 2005: 50) ile bir Osmanlı eseri olan Çanakkale Ayvacık ilçesi Tuzla Köyü Hüdavendigâr Camii inşa kitabesi (767/1366) (Resim-45) (Tüfekçioğlu, 2001: 36) *müfret elif gibi alt ucunun çıkıntı halinde izhar edilerek yazıldığı mürekkep elif örnekleri* bulunduran kitabeler arasındadır.

5.1.2. Kef

Râvendî'nin "Ruhlar, cevher ve kırmızı yakut dolu cevher ocakları kadar kıymetli olan şu nükteyi benden dinle! Bir elif yaz, sonunu bâ ile birleştir, o zaman ruhlarla azık olmaya lâyük bir kef olur." anlamında bir şiirde elif'e be harfinin ilavesiyle teşekkül ettiğini söylediği (Râvendî 1960: 407-408) kef harfinin ister tek başına müfret hali olsun, isterse kelimenin başında, ortasında veya sonunda mürekkep hali olsun, *serenli yazılıp yazılmamasına sebep* herhalde, form bakımından benzeştiği lâm harfinden temyiz ve tefriki olmalıdır.

Nitekim Subhu'l-A'şâ'da kef harfi hakkında verilen malumat şu şekildedir:

Kef, noktasız harflerdendir. Ancak, kâf-ı meşkûle ise, *şekle* (yani seren) onun alâmeti olur. Kâf-ı muarrât ise lâm ile karışmaması için üzerine küçük kâf-ı mebsûta (yani küçük boru kef, kef mühmeli) konur. Müfret ve mürekkep olabilmekle birlikte müfredi az kullanılır. Mürekkep olarak başta ve ortada bulunabilir, kesinlikle sonda bulunamaz. "Kâf-ı meşkûle" kesinlikle müfredi olmayan, yalnız mürekkep olarak başta ve ortada bulunan kef şeklidir. Elif ve lâm ile bittiğinde beyazı, görülebilir

yarım badem şeklindedir. Kendisinden sonraki harf, kef'in baş hizasını aslâ geçemez. Çünkü kâf-ı mebsûta ve meşkûle'den sonra medde (uzatma, keşide) gelmesi hat sanatında caiz değildir. "Kâf-ı muarrât" ise ancak kelimenin son ucunda bulunur ve lâm-ı mutlaka'ya benzer. Asla bir başka harfle birleşmez. Çünkü yazıdaki yeri satır sonlarıdır (Kalkaşendî, 1914: 84-85, 159).

Kâf-ı meşkûle'nin "köstekli, kösteği olan, kelepçeli, halkalı" gibi anlamlara gelen meşkûle ile vasıflanmasının sebebi bugün bizim *seren* dediğimiz, üzerindeki *cerre* (çekme) yani keşidedir.

İncelediğimiz kitabelerde **el-melik** kelimesi çokça geçer. Bu kelimenin sonunda bulunan muttasıl kef harfi bazen kâf-ı muarrât olarak elif ve lâm gibi *dik*, *serensiz* ve *mühmelsiz* (Kat. Nu. 1, 6, 10, 13, 14, 18, 23, 25, 41, 46, 57, 58, 59, 60, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 81, 85, 87) ve bazen de boru kef şeklinde mühmeli konmuş olarak (Kat. Nu. 29, 61), bazen *dik*, *serenli*, *mühmelsiz* (Kat. Nu. 79, 80) ve zülfeli (Kat. Nu. 33), bazen *sola eğik ve serenli* (Kat. Nu. 27, 30, 34, 36, 42, 76, 78, 82, 84, 85), bazen *sola eğik ve serensiz* (Kat. Nu. 64, 67), bazen lâm harfi çanağına oturtulmuş ters cim harfine benzer bir formda, yuvarlak, serenli ve zülfesiz (Kat. Nu. 24) olarak, bazen kurallara aykırı olarak kâf-ı mebsûta yani *boru kef şeklinde* (Kat. Nu. 28) yazılmıştır.

Rabbüke, na'leyk ve inneke (Kat. Nu. 3), Hardik (Kat. Nu. 12), Cerdik (Kat. Nu. 13), zâlîke (Kat. Nu. 35, 46, 87), Rabbike, rusülike (Kat. Nu. 43), ülâike (Kat. Nu. 6), mâlik (Kat. Nu. 60) ibarelerinde **sonda** bulunan muttasıl kef'ler *dik ve serensiz*, *zâlîke* (Kat. Nu. 56) kelimesinde *dik ve serenli*, ileyke (Kat. Nu. 4), *zâlîke* (Kat. Nu. 34) kelimelerinde *sola eğik ve serenli*, el-mübâreke ve el-kâfirîn (Kat. Nu. 13), *zâlîke* (Kat. Nu. 36) ibarelerinde *sola eğik ve serensiz*, Rabbike (Kat. Nu. 8), Şerîk (Kat. Nu. 18), *zâlîke* (Kat. Nu. 25) kelimelerinde kaideye aykırı olarak *boru kef tarzında* yazılmıştır.

Kelime **ortasında** bulunan muttasıl kef harfi el-kitâb (Kat. Nu. 4), el-kebîr (Kat. Nu. 6, 53), Akkâ (Kat. Nu. 7), Bekir (Kat. Nu. 27, 28, 34, 36, 38, 60, 61, 66, 70, 71, 84), mülkehümâ (Kat. Nu. 28, 36), el-Hâkkâri (Kat. Nu. 32), el-mâlîke (Kat. Nu. 47), el-Melikî (Kat. Nu. 48, 57, 60), bi'l-İskenderiye (Kat. Nu. 49), el-Hakîm ve el-melâyike (Kat. Nu. 54, 62), mülkehû (Kat. Nu. 59, 74), el-müşrikîn, Rükñ, el-kefera

(Kat. Nu. 60), el-Kâmil (Kat. Nu. 61), leküm, enfüsüküm (Kat. Nu. 62), aleyküm, kénû (Kat. Nu. 73), fa'hküm (Kat. Nu. 74), el-hikmet (Kat. Nu. 74), el-mekân (Kat. Nu. 78), el-kefera (Kat. Nu. 81) kelimelerinde *sola eğik ve serenli*, el-Hakkârî (Kat. Nu. 9), mekteben, yekûnü, el-mekteb, meşkûr, et-temkîn (Kat. Nu. 17), el-mekân (Kat. Nu. 19), el-kebîr (Kat. Nu. 32), yekûnü (Kat. Nu. 46), el-Felekî? (Kat. Nu. 60), Bekir (Kat. Nu. 63, 64, 68, 71, 83), el-Melikî (Kat. Nu. 77) kelimelerinde *sola eğik ve serensiz*, el-Münker (Kat. Nu. 4), el-kefera ve el-Melikî (Kat. Nu. 12), Li-seken (Kat. Nu. 87) kelimelerinde *dik ve serenli*, şükr (Kat. Nu. 1), biküm (Kat. Nu. 10) ibarelerinde *boru kef* tarzında yazılmıştır.

Mürekkebat **başında** bulunan kef harfi ez-zekât (Kat. Nu. 19, 35), el-mübâreke (Kat. Nu. 32), el-ikrâm (Kat. Nu. 5), kelimetehû (Kat. Nu. 7), Çârkes (Kat. Nu. 9), kâne (Kat. Nu. 60, 68, 70, 71), el-mesâkîn, kütibe (Kat. Nu. 17) kelimelerinde *sola eğik ve serensiz*, kesserahüm (Kat. Nu. 32), el-Bereket (Kat. Nu. 42), ez-zekât ve er-rükneyn (Kat. Nu. 46), el-mübâreke (Kat. Nu. 47, 67, 79), küllü (Kat. Nu. 49, 74), kürsiyyühû (Kat. Nu. 50, 54), el-müşrikîn (Kat. Nu. 56, 84), ketebe (Kat. Nu. 64), ve'zkür (Kat. Nu. 74), el-Vekîl (Kat. Nu. 42), kütibe (Kat. Nu. 87) kelimelerinde *sola eğik ve serenli*, el-ikrâm (Kat. Nu. 42) kelimesinde *dik ve serensiz*, tezkiraten (Kat. Nu. 3), Ekber (Kat. Nu. 4), küllü (Kat. Nu. 8), el-ikrâm (Kat. Nu. 22), küntüm (Kat. Nu. 62) kelimelerinde *boru kef* tarzında yazılmıştır.

El-mübâreke (Kat. Nu. 10, 14), kelimetehû (Kat. Nu. 14), zekerahâ, kütübihim (Kat. Nu. 21) kelimelerinde mürekkebat başında, Bekir (Kat. Nu. 14), el-Hakkârî (Kat. Nu. 16), el-kebîr (Kat. Nu. 21) kelimelerinde ortada bulunan kef'ler hafif *sola eğik vaziyette ve serensiz* olarak yazılmakla birlikte, bunların Nesih hattındaki kef gibi *zülfeleşmiş* olmaları ilginçtir.

Kelime sonunda bulunan **müfret kef** kaideye göre kâf-ı muarrât şeklinde yazılmalıdır. İncelediğimiz kitabelerde bazen bu kaideye uymayan ve kâf-ı mebsûta yani boru kef'le yazılmış örnekler de bulunmaktadır. Nitekim el-mübârek (Kat. Nu. 27, 34, 87) kelimesinde *dik ve serenli* olarak yazılmakla birlikte ilk ikisinde ortaya çıkan form sîn harfine benzemektedir. Pâk, nâ pâk, gamnâk ve hâk (Kat. Nu. 43), memlûk (Kat. Nu. 51), el-mülûk (Kat. Nu. 66) kelimelerinde *dik ve serensiz*, el-mülûk (Kat. Nu. 56), el-mübârek (Kat. Nu. 60, 64) kelimesinde *sola eğik ve serenli*, el-mülûk

(Kat. Nu. 67), el-mübârek (Kat. Nu. 78) *sola eğik ve serensiz*, el-mübârek (Kat. Nu. 29, 33, 41, 82), mülûk (Kat. Nu. 84) kelimesinde kaideye aykırı olarak *boru kef*'le yazılmıştır.

Kef **serenin**, incelediğimiz kitabelerin bazılarında (Kat. Nu. 27) çok kısa, bazılarında form bakımından dendansız ve keşideli sin harfini andıracak şekilde (Kat. Nu. 29, 30, 43) dalgalı, kavisli ve satıra paralel (Kat. Nu. 34, 42, 47, 48, 59, 74), bazılarında (Kat. Nu. 41, 46, 74, 86) fetha harekesi gibi yukarıya doğru yükselen şekilde düz, bazılarında (Kat. Nu. 10, 74, 84) satıra paralel ve düz, bazılarında (Kat. Nu. 84) aşağıya sarkık şekilde örnekleri bulunmaktadır.

Ayrıca el-mübâreke kelimesinde mürekkebat başında bulunan kef harfi (Kat. Nu. 69) 45 derece kadar sola eğik yazılmış olup sereni çok kısa olarak ve küçük bir tepelik şeklinde uygulanmıştır.

Kef'in **mühmeli**yle birlikte kullanıldığı örnekler (Kat. Nu. 29, 61, 83, 87) sayılıdır. Bunlardan el-Kâmil kelimesindeki (Kat. Nu. 83) sola eğik ve serensiz kef'in boru kef şeklindeki mühmeli, seren kısmına yerleştirilmiştir.

5.1.3. Lâmelif

Arap elifbasında 28. harf olan lâmelif munfasıl harflerden olup alt tarafı müselles bir he şeklinde makasa benzer. Subhu'l-A'şâ'da lâmelif'in bu formu için "muhakkaka" tabiri kullanılmışsa da doğrusu herhalde "merşûka" tabiridir (Kalkaşendî, 1914: 117). Muhakkaka tabiri, harflerin ideal formları bakımından ortaçağ beğenisini yansıtan, Selçuklu üslubu olarak bildiğimiz, kolları iki yana açılmış "y" şeklini andıran formdaki lâmelif için doğru olmalıdır.

Bunlardan başka lâmelif'in mevkûfe, mürsele, muhaffefe ve müsbele-i muşaaara (zülfesi sola çekilmiş) gibi başka formları da vardır (Yılmaz, 2001: 137; Yılmaz, 2003: 75; Yılmaz, 2004: 201-202).

İncelediğimiz kitabelerde geçen el-Aksâ (Kat. Nu. 1), lâ (Kat. Nu. 3, 16, 17, 50, 54, 62), illâ (Kat. Nu. 3, 16, 23, 33, 46, 50, 54, 88), Mevlânâ (Kat. Nu. 12, 13, 14, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 45, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85), el-Efdal (Kat. Nu. 13), el-İslâm (Kat. Nu. 14, 25, 36, 53, 54, 64, 66,

67, 76, 81), el-enâm (Kat. Nu. 14), el-arz (Kat. Nu. 16, 50, 54, 65, 88), el-âyet (Kat. Nu. 17), evlâdihî (Kat. Nu. 17, 32), evlâd (Kat. Nu. 18), el-âhir (Kat. Nu. 19), el-imâm (Kat. Nu. 19, 32), el-evvel (Kat. Nu. 19), el-ikrâm (Kat. Nu. 22, 26, 42, 49), el-ecell (Kat. Nu. 23, 30, 49, 51, 53, 84), el-enhâr (Kat. Nu. 25), el-emîr (Kat. Nu. 25, 30, 32, 53, 60, 77, 82, 84), vilâyet (Kat. Nu. 30, 53, 78, 81, 84, 85), el-erşed (Kat. Nu. 32), ve'l-ebsâr (Kat. Nu. 35), liervika (Kat. Nu. 36), el-ümerâ (Kat. Nu. 42), el-âhir (Kat. Nu. 48, 60, 62), bi'l-İskenderiye (Kat. Nu. 49), el-Eşrefî (Kat. Nu. 57), el-Eşref (Kat. Nu. 57), fi'l-âhirati (Kat. Nu. 62), el-ahîr (Kat. Nu. 62), leağlibenne (Kat. Nu. 64), tevellâ (Kat. Nu. 71), el-a'zam (Kat. Nu. 72, 79) kelimelerindeki **müfret lâmelifler** muhakkaka müfrede tarzında kolları iki yana açılmış “ **y** ” şeklini andıran formlarıyla dönemin anlayışını yansıtmaktadırlar.

Salâh (Kat. Nu. 1, 12, 13, 17, 51, 59), selâs (Kat. Nu. 1), es-Salât (Kat. Nu. 19, 46), el-ecell (Kat. Nu. 14), el-İslâm (Kat. Nu. 14, 80), a'lâ (Kat. Nu. 14, 51), a'lâmehû (Kat. Nu. 14), es-salâh (Kat. Nu. 17), el-celâl (Kat. Nu. 22, 26), es-selâm (Kat. Nu. 26), el-İsfehselâ (Kat. Nu. 51) kelimelerindeki **mürekkap lâmelifler** de aynen “ **y** ” şeklini andıran formda yazılmışlardır.

6 numaralı örnekte Salâh, el-islâm, a'lâmehû, el-emîr, el-isfahselâr kelimelerinde, 74 numaralı örnekte el-eydî, el-işrâk, lâ tehaf ve lâ tüştit ibarelerinde bulunan bütün lâmeliflerin yazımında **makası andıran merşûka tarzı** tercih edilmiştir. el-İslâm (Kat. Nu. 10, 80, 84), el-ecell (Kat. Nu. 11, 51, 71), lâ (Kat. Nu. 15, 18, 33, 62), el-elvâh (Kat. Nu. 17), velâ (Kat. Nu. 17), illâ (Kat. Nu. 18, 19, 87), el-emîr (Kat. Nu. 21, 51), Cemâziye'l-evvel, Mevlânâ (Kat. Nu. 44), el-İsfahselâ (Kat. Nu. 51), vilâyet (Kat. Nu. 19), el-âhir (Kat. Nu. 71), el-emn (Kat. Nu. 73), el-eydî (Kat. Nu. 74), el-işrâk (Kat. Nu. 74), lâ tehaf (Kat. Nu. 74), lâ tüştit (Kat. Nu. 74), el-a'zam (Kat. Nu. 80) kelimelerindeki müfret lâmelifler **makas formunda** yazılmıştır. 41 numaralı örnekteki el-âhir ve el-emîr kelimelerindekilerse kapalı bir makas görünümündedir. Salâh (Kat. Nu. 45) kelimesindeki mürekkep lâmelif de makas formundaki örneklerdendir.

15 numaralı örnekte illâ kelimesindeki lâmelif, kolları sağa ve sola iyice açılmış olmayıp gayet dik birer vaziyet almışlardır. el-İslâm (Kat. Nu. 25, 54, 55, 64, 67, 76, 81, 83), el-celâl (Kat. Nu. 49), el-melâyike (Kat. Nu. 54, 62), Mevlânâ (Kat.

Nu. 55), salâh (Kat. Nu. 55, 81), Halâmâ? (Kat. Nu. 60), selâs (Kat. Nu. 64, 87), es-selâtîn (Kat. Nu. 66, 67, 82), selâsîne (Kat. Nu. 77, 87), el-emîr (Kat. Nu. 78), a'lâmehû (Kat. Nu. 86), es-salât (Kat. Nu. 87), es-selâm (Kat. Nu. 87), el-mülâsıka (Kat. Nu. 87) kelimelerinde *lâmeliflerin lâmları dik* vaziyettedir.

41 numaralı örnekte el-İslâm, Salâh kelimelerindeki muttasıl lâmelif'lerin lâm'ları sağa fazlasıyla eğik, elif'leri ise dik denecek kadar hafif sola eğik şekilde yazılmıştır. Benzer lâmeliflere bu kitabeyle aynı tarihte, 649 senesinde hakkedilmiş olan Konya Karatay Medresesi taçkapısındaki kitabelerde de rastlanır.

Lâmelif'le ilgili olarak enterasan uygulamalardan biri de bitişik lâmeliflerde lâm harfinin de zülfelenmesidir. Bu uygulama ile ilgili açıklama ve örnekler Zülfe başlığı altında ele alınmıştır.

5.1.4. Yâ-yı Ma'kûs

Bu tip yâ harfleri yazıya hareketlilik getirmektedir.

Satıra paralel yâ-yı ma'kûslar: el-aksâ (Kat. Nu. 1), fî (Kat. Nu. 1, 9, 27, 36, 38, 44, 54, 60, 63, 70, 73, 81, 86), alâ (Kat. Nu. 3, 36), teâlâ (Kat. Nu. 8, 27), Îsâ (Kat. Nu. 22, 27, 33, 34, 36), el-Âdilî (Kat. Nu. 23, 60), el-Musulî (Kat. Nu. 27, 34), eş-Şâfiî (Kat. Nu. 32), radiye (Kat. Nu. 34), sallâ (Kat. Nu. 34, 43), ellezî (Kat. Nu. 10), bişey'in (Kat. Nu. 10), el-Felekî? (Kat. Nu. 60), Alî (Kat. Nu. 62), tüvüffiye (Kat. Nu. 62), Muhyî (Kat. Nu. 64), el-hâtî (Kat. Nu. 70), Ebî (Kat. Nu. 70, 83), tevellâ (Kat. Nu. 70), Gâzî (Kat. Nu. 85), en-Nâsirî (Kat. Nu. 85) gibi kelimelerde görülmektedir.

Satıra çeşitli açılarla meyilli yâ-yı ma'kûslar: fî (Kat. Nu. 6, 9, 10, 13, 14, 21, 30, 33, 34, 46, 51, 57, 58, 65, 83, 84, 87), tüvüffiye (Kat. Nu. 7, 16, 43, 83), Muhyî (Kat. Nu. 11, 46, 66), ilâ (Kat. Nu. 13, 19, 21, 33), bitevellî (Kat. Nu. 13), mütevellî (Kat. Nu. 13), el-aksâ (Kat. Nu. 17), Ebî (Kat. Nu. 18, 21, 25, 33, 61, 63, 65, 68, 71, 83), el-Muazzamî (Kat. Nu. 25), alâ (Kat. Nu. 26, 32), tevellâ (Kat. Nu. 33), el-Eşrefî (Kat. Nu. 57), Îsâ (Kat. Nu. 64, 66), el-Hemedânî (Kat. Nu. 71), teâlâ (Kat. Nu. 80), eş-şarkî (Kat. Nu. 87) gibi kelimelerde görülmektedir.

5.1.5. Zülfe

Yakınlık, bir şeyden aşan ufak saçak anlamına gelen zülfe ya da zülûf, hat sanatında elif ve lâm gibi harflerin üst sağ tarafındaki saçığın adı olup (Alparslan, 1999: 114) harfin başında zülfü (saçı) andıran bir veya iki nokta boyunda üçgenimsi ve küçük çengelli kısımdır (Yazır, 1981: II/212).

Zülfe kabul eden harflerin incelediğimiz Eyyûbî kitabelerinde hiç zülfelenmemiş örnekleri (Kat. Nu. 51, 71, 72, 78) bulunduğu gibi, bütün harflerin zülfelendiği örnekler de (Kat. Nu. 21) mevcuttur. Nitekim bu kitabede tef'âlû, ya'lemhû, tevellâ ibarelerinde ilk harfler; ehl kelimesinde güzel he; zekerahâ ibaresinde zel ve kef harfleri; ayrıca bütün elif ve lâmelif'ler de zülfelenmiştir. Bazı kitabelerdeki (Kat. Nu. 44, 49, 50, 53, 60, 67) zülfeler zülfesiz denecek kadar belli belirsiz ve küt şekildedir.

İncelediğimiz kitabelerin çoğunda dönemin zülfe anlayışını gösterir şekilde “yuvarlak ve küt” zülfelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. 6 numaralı örnekte müfret ya da başta bulunan elif, bâ, dâl, lâm, nûn, lâmelif gibi harfler nokta gibi hafif “köşeli ve küt” zülfelerle zülfelenmiş bulunmaktadır. 82 numaralı örnekte elif, zı elifi, lâm, he, lâmelif harfleri küt ve köşeli şekilde zülfelidir. 15 numaralı örnekte elif ve lâm harflerinde görülen zülfeler sivri değilse de küt de sayılmazlar. 61 numaralı örnekteyse elif, lâm, bâ, tı harfleri “sivri” zülfelerle zülfelenmiştir. Salâh (Kat. Nu. 12) kelimesindeki lâmelif'in lâm'ının bariz şekilde sivri olan zülfesi de dikkat çekicidir.

Bazı kitabelerde (Kat. Nu. 1, 7, 9, 10, 16, 18) ait oldukları şakulî harfleri ortalayacak şekilde aşağıya doğru uzatılarak mübalağalı şekilde uygulanmış zülfe tipine rastlanmaktadır. Bu tip zülfeler, o dönemlerdeki bazı madenî eşya üzerinde de görülür.

Zülfe kullanımı ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken hususlardan biri de kaideye aykırı olarak, mürekkep elif, lâm ve lâmelif lâm'ının müfret'miş gibi, ayrıca mürekkebat sonunda bulunan kef'in müfret, başta ve ortadaki hali gibi zülfelenmiş olmasıdır. İncelediğimiz kitabelerin bir kısmında imâretehû (Kat. Nu. 33), lâ te'huzühû (Kat. Nu. 54) gibi ibarelerde bu tip zülfelenmiş elif'ler bulunmaktadır. Yine

el-İsfehselâr (Kat. Nu. 7, 11), Salâh (Kat. Nu. 11, 12), İslâm (Kat. Nu. 11) kelimelerindeki bitişik lâmelif lâm'ları, el-melik (Kat. Nu. 29) kelimesinde sonda bulunan kef ile alâ (Kat. Nu. 29) harf-i cerinde ortada bulunan lâm harfî de zülfelenmiştir. Bu uygulamanın Eyyubî yazısına mahsus olmayıp onlardan önce ve sonra da mevcut olduğunu gösteren örnekleri çoktur. Bu tipteki dört harfî (elif, kef, lâm, lâmelif) aynı anda görebileceğimiz en güzel örnek herhalde, Kudüs'te Ribât-ı Mansûrî (Sultan Kalavun Ribatı) kitabesi (681/1282-83) olmalıdır (Resim-42).

A'lâ ve a'lâmehû (Kat. Nu. 14) ibarelerindeki bitişik lâmeliflerde lâm'ın zülfelenmiş olması bir yana, bu harfin elif'lerinin Nesih hattındaki gibi zülfelenmiş olması dikkate değer niteliktedir.

Ayrıca bir kitabede de (Kat. Nu. 79) sene kelimesindeki sîn harfî zülfeli yazılmıştır.

5.1.6. Besmele

Subhu'l-A'sâ'da kaydedildiğine göre sakîl olsun haffif olsun Sülüs kalemlerdeki Besmele'nin üç ayrı yazılış sureti vardır ve bunu belirleyen, er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ harflerinin "mahsûfe", "mecnûa" ya da "müdgame" oluşları ile er-Rahmân'daki nûn harfinin "mecnûa" ya da "müdgame" oluşudur (Kalkaşendî, 1914: 136-140).

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden 13'ünde Besmele bulunmamaktadır. Başında Besmele olduğu halde bazı kitabeler kırık ve eksik olduğu için, ayrıca bir kısmının da tamamını gösterir fotoğraflarına ulaşılamaması nedeniyle bunlardaki Besmele'nin ne tarzda yazılmış olduğu bilinmemektedir.

1. Sûret: Mahsûfe râ'lı

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden yalnız ikisinde: Kahire Salihîye Medreseleri inşâ kitâbesi (641/1243) ile Kahire Sultan Necmeddin Sâlih türbe kitâbesinde (647/1249) Besmele'nin mahsûfe tarzında râ harfleriyle yazıldığı görülmektedir.

2. *Sûret: Mecmûa râ'lı ve nûn'lu*

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden 20'sinde Besmele'nin mecmûa tarzında râ harfleriyle yazıldığı görülmektedir. Bunlardan 12'si Kudüs'tedir.

3. *Sûret: Müdğame râ'lı ve nûn'lu*

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden 23'ünde Besmele'nin müdğame tarzında râ harfleriyle yazıldığı görülmektedir. Bunlardan 13'ü Kudüs'tedir.

5.1.7. Lafza-i Celâl

Bugün mevcut şeklini muhtemelen mensup hat devrinde İbn Mukle kardeşlerle alan ve İbnü'l-Bevvâb elinde nisbetleri daha da hassaslaşan Lafzatullah'da elif daima normal uzunlukta yazılırken lâmlar kısaltılmış ve bu şekil hemen hemen bütün hat nevilerinde aranan bir özellik olmuştur (Çetin, 1989b: 509).

Birkaç istisna (7, 24, 40, 45, 56 katalog numaralı örnekler) dışında incelediğimiz Eyyubî kitabelerinde Lafzatullah bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunlukla yukarıda bahsedilen şekilde olduğu, yani elif daima normal uzunlukta yazılırken lâmlar kısa olarak yazıldığı görülmektedir. Halep Kalesi Bâbü'l-Esedeyn (Kat. Nu. 55), Banyas Subeybe Kalesi - 7 Burç inşâ kitabelerinde (Kat. Nu. 69) ise lâmlar elif boyunda ve he çok daha kısa olarak yazılmış şekildedir.

Ayrıca Lafzatullah sonunda bulunan he harflerinde çoğunlukla, açık şekli olan "mahtûfe" tarzı benimsenmiştir. Kapalı şekilde "muhakkaka" tarzında he'lerle yazılmış Lafzatullah örneklerine ise şu birkaç kitabede rastlanmaktadır: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısı, Hafr-ı Hendek, Bayram Gâzî kabir, Harem-i Şerîf kuzey giriş revakı tecdîd, Davud Kalesi burç inşâ, Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi inşâ, Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) inşâ kitâbeleri, Banyas Subeybe Kalesi - 6 / Suğr inşâ.

Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesinde ise muhakkaka tarzıyla yazılmış gibi durmakta, Salâhiyye Medresesi inşâ, Burç inşâ veya tamir (583-589), Emîr Zeyneddîn el-Hakkârî kabir, Banyas 3 / Burç inşâ kitâbelerindeki bazı Lafza-i celâl'ler muhakkaka tarzındaki kapalı şekle doğru bir eğilim sergilemektedir.

5.1.8. İsm-i Nebî

İncelediğimiz kitabelerin bazılarında doğrudan Hz. Peygamber'in adı olarak salevât cümlelerinde geçen Muhammed ism-i şerîfi, bazı kitabelerde de Melik ya da başka bir şahsın adı olarak geçmektedir. Kelimenin yazımında özellikle dikkat çeken husus, baştaki ve ortadaki mîm harfinin şeklidir. İsm-i Nebî'nin bugün kabul görmüş ideal şeklinde baştaki mîm gözlü ve müdğame tarzında yukarıya bakar şekilde, ortadaki mim ise gözsüz olarak yazılmaktadır.

Buna göre 10, 11, 14, 19, 23, 30, 34, 62 numaralı örneklerde ism-i Nebî'nin başındaki mîm harfi aşağıya dönük şekliyle ve dal harfinin sâidi hafif sola eğik olmalı iken bazen tamamen dik olarak yazıldığı görülmektedir.

15, 18, 21, 26, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 61 numaralı örneklerde ise mim harfi aşağıya bakan şekliyle değil müdğame tarzında yukarıya dönük şekilde yazılmış olup bazen ortadaki mîm'in yuvarlak olduğu halde gözsüz, dâl harfininse kısa ve dik olduğu, bazen mîm-dâl arasında bir nokta kadar mesafe bırakıldığı görülmektedir. 43 numaralı örnekteyse özellikle mîm harfini esas alarak baktığımızda önceki Eyyûbî örneklerini aşma eğilimi sezilmekte ve erken Memluk kitabelerindeki örneklere yakın bir form şekillenmektedir.

Bir harf-i cerle bitişik olarak yazılmış tek örnek olan 86 numaralı örnekte Muhammed ism-i şerîfi be harf-i ceriyle yazılmış olup baştaki ve ortadaki mîm gözlü şekilde yuvarlak ve dâl harfinin sâidi hafif sola eğik vaziyettedir.

5.2. Kuşak Yazı

Kudüs'ü hat sanatı bakımından ayrıcalıklı kılan en önemli hususun, İslam mimarisinde mevcut ilk kuşak yazının Kubbetü's-Sahre'de bulunuşu olduğunu daha evvel söylemiştik. Bir mimari elemanı çevreleyen, kuşatan yazılar anlamına gelen ve kavuşma, uzunluk, şekil birliği, anlam bütünlüğü ve kesintisizlik (süreklilik) gibi kriterlerle diğer yazılardan ayrılan kuşak yazı, İslam mimarisinde hemen her dönemde kullanılmış olup 19. asra kadar sürekli bir arayış içerisinde olmuştur (Günüç, 2006: 193; Özkafa, 2008: 48).

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden 3, 37, 73, 74, 80, 81, 84, 85, 86 numaralı örnekler kuşak yazı niteliğindedir. Bunlar Kubbetü's-Sahre Kubbe Kasnağı Kuşak Yazısı (586/1190-91), Mescid-i Aksa Girişi Kubbe Kitâbesi (614/1217-18), Halep / Firdevs Medresesi Yazı Kuşakları (633/1235-36), Halep Firdevs Medresesi Mihrap Kitâbesi (633/1235-36), Kahire Salihîye Medreseleri Kuşak Yazısı (641/1243), Halep Hallâviyye Medresesi Mihrap Tecdid Kitâbesi (643/1245-46), Busra Kalesi Burç Kitâbesi (647/1249), Busra Kalesi Burç Kitâbesi (649/1251), Busra Kalesi Burç Kitâbesi (647 ya da 649/1251)dir.

5.3. Yazı İçerisinde Kullanılan İşâretler

5.3.1. Tirfil

Daha çok sîn, râ, ayn, dâl gibi harfler üzerinde görülen tirfiller aslında bu harflerin mühmel olduklarına yani noktasız bulduklarına işaret etmek üzere kullanılırlar. Bununla birlikte, noktalı harfler üzerinde de zaman zaman gördüğümüz tirfillerin, asıl amacı dışında tezyîni maksatla ve boşluk doldurmak üzere kullanıldığı da olmuştur.

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden Kudüs dışındakilerde Kudüs'tekilere nazaran daha fazla tirfil işaretinin kullanıldığı ve en çok da sîn harfleri üzerine konulduğu görülmektedir. Sîn harfini sırayla ayn, râ, sâd, dâl, hâ, tı, kef ve he harfleri izlemektedir.

Noktalı olduğu halde be, se, cîm, ze, şın, zı, gayn, fe, nûn ve ye harflerinde de tirfil kullanıldığını gösteren birer örnek bulunmaktadır ki bunların tezyînat amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Üzerinde tirfil işareti kullanılan harf ve kelimelerle bunların bulunduğu kitabeler şu şekildedir:

Sîn: Besmele (Kat. Nu. 1, 3, 6, 19, 25, 29, 33, 44, 46, 48, 49, 50, 55, 57, 58, 62, 64, 67, 70, 74, 83, 85), el-mukaddes (Kat. Nu. 1), el-mescid (Kat. Nu. 1, 19), müesses (Kat. Nu. 1), yes'elü (Kat. Nu. 1), Yusuf (Kat. Nu. 1, 45, 46, 55, 57, 58, 59), sene (Kat. Nu. 1, 19, 21, 27, 30, 34, 43, 46, 49, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 67, 85, 87), sittin (Kat. Nu. 49), sittîne (Kat. Nu. 85), sittimie (Kat. Nu. 29, 30, 34, 36, 55, 57, 59,

60, 63, 67), hams (Kat. Nu. 1, 17, 19, 49, 67, 87), hamsimie (Kat. Nu. 19), seb‘ın (Kat. Nu. 21, 27, 47), seb‘îne (Kat. Nu. 46, 47, 49), tis‘ın (Kat. Nu. 48, 85, 87), tis‘îne (Kat. Nu. 17, 19, 21), el-İslâm (Kat. Nu. 21, 36, 55, 64, 66, 83, 85), el-müslimîn (Kat. Nu. 25, 36, 55, 64, 73, 84, 85), es-sultân (Kat. Nu. 25, 28, 30, 34, 44, 55, 57, 64, 67, 70, 76, 80, 83, 87), sultân (Kat. Nu. 6, 25, 64, 76, 84), es-selâtîn (Kat. Nu. 55, 66, 67), es-saïd (Kat. Nu. 47, 49, 70), kaddese (Kat. Nu. 47, 49), seyyid (Kat. Nu. 55, 84), İslâm (Kat. Nu. 47), sinetün (Kat. Nu. 50), es-semâvât (Kat. Nu. 16, 50), kürsiyyühû (Kat. Nu. 50), es-seyyid (Kat. Nu. 83), es-seyyide (Kat. Nu. 47), nisâ (Kat. Nu. 47), mesâcid (Kat. Nu. 46), seyf (Kat. Nu. 21, 25, 47), Selmâs (Kat. Nu. 60), istekâmû (Kat. Nu. 62), el-mahrûs (Kat. Nu. 72), Hasbünâ (Kat. Nu. 86), Mûsâ (Kat. Nu. 87), bi'l-İskenderiye (Kat. Nu. 49), müstehill (Kat. Nu. 43, 48), liğasli (Kat. Nu. 17), kasâriye (Kat. Nu. 19), el-kasâriye (Kat. Nu. 19), sellem (Kat. Nu. 21), el-isfehselâr (Kat. Nu. 21), binefsihî (Kat. Nu. 21), Saïdü’s-suadâ (Kat. Nu. 21), el-Kuds (Kat. Nu. 21), el-Makdis (Kat. Nu. 25), İsâ (Kat. Nu. 25, 27, 28, 34, 36), Hüsâm (Kat. Nu. 25), Sa‘d (Kat. Nu. 25), es-selâm (Kat. Nu. 26), Seyyâr (Kat. Nu. 27, 34), Seyyidinâ (Kat. Nu. 30, 36, 43), esrafû (Kat. Nu. 43), enfüsihim (Kat. Nu. 43), âsûze (Kat. Nu. 43), semi‘te (Kat. Nu. 73), ..âsifet (Kat. Nu. 73), sahharnâ (Kat. Nu. 74), yüsebbihne (Kat. Nu. 74), tesevverû (Kat. Nu. 74), sevâi (Kat. Nu. 74), tersîm (Kat. Nu. 76).

Ayn: el-kâmi‘ (Kat. Nu. 55), el-âlim (Kat. Nu. 57, 59, 68, 69, 70, 72, 83), el-âdil (Kat. Nu. 27, 28, 34, 36, 57, 59, 66, 83), biamelihî (Kat. Nu. 57), el-âmil (Kat. Nu. 68), el-abd (Kat. Nu. 70), el-azîzî (Kat. Nu. 70), Osmân (Kat. Nu. 72), el-a‘zam (Kat. Nu. 79), Adud (Kat. Nu. 82), el-Azîz (Kat. Nu. 82), ni‘met (Kat. Nu. 82), alâ (Kat. Nu. 82), el-âliye (Kat. Nu. 83), el-muazzam (Kat. Nu. 30, 66), biameli (Kat. Nu. 27), umile (Kat. Nu. 33), İzzeddîn (Kat. Nu. 33), el-azâim (Kat. Nu. 36), el-burc (Kat. Nu. 60), ba‘dunâ (Kat. Nu. 74).

Râ: biresmi (Kat. Nu. 48), emera (Kat. Nu. 56, 57, 59), el-fakîr (Kat. Nu. 69), Dâr (Kat. Nu. 82), Besmele’deki (Kat. Nu. 55), el-muzaffer (Kat. Nu. 55), el-burc (Kat. Nu. 58), Sürâka (Kat. Nu. 68), emîr (Kat. Nu. 79), Urve (Kat. Nu. 27), Seyyâr (Kat. Nu. 27), hayr (Kat. Nu. 33), nasr (Kat. Nu. 33), sahharnâ (Kat. Nu. 74), ve’l-işrâk (Kat. Nu. 74), mahşûra (Kat. Nu. 74), tesevverû (Kat. Nu. 74) ve es-sırât (Kat. Nu. 74).

Sâd: el-mansûr (Kat. Nu. 55, 57), en-nâsır (Kat. Nu. 55, 57), Salâh (Kat. Nu. 55), ensârahû (Kat. Nu. 55), en-nâsırî (Kat. Nu. 55), el-mansûr (Kat. Nu. 59), en-nâsır (Kat. Nu. 1, 58, 59).

Dâl: el-âdil (Kat. Nu. 55, 72), el-mütemerridîn (Kat. Nu. 55), Aydemir (Kat. Nu. 55), ceddede (Kat. Nu. 58), devlet (Kat. Nu. 58), ed-dünyâ (Kat. Nu. 58), el-Âdil (Kat. Nu. 68), Dâvûd (Kat. Nu. 74).

Hâ: er-Rahmân (Kat. Nu. 74, 85), el-hikmet (Kat. Nu. 74), birahmetihî (Kat. Nu. 85), Hasbünâ (Kat. Nu. 86).

Tı: el-murâbit (Kat. Nu. 55), es-selâfîn (Kat. Nu. 55), es-sırât (Kat. Nu. 74).

Kef: el-mübârek (Kat. Nu. 27).

He: aleyhi (Kat. Nu. 26), el-mücâhid (Kat. Nu. 55), kâhir (Kat. Nu. 55), Lafzatullâh (Kat. Nu. 77, 79).

Ayrıca 87 numaralı kitabede Besmele ile mesâcid, sene, sittimie, sâdise ve el-mescid kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde görülen, (x) işareti formundaki çeşitli motifler de tirfil vazifesi görüyor denilebilir.

10 numaralı kitabede el-medrese, sultân, el-islâm, el-müslimîn, Yusuf, İdris, sene, hams kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde bulunan, bir yandan med işaretine bir yandan fethaya benzeyen işaretler kullanılmıştır. Sadece sîn harfi üzerinde bulunmaları bunların tirfil ve üç nokta gibi sîn için kullanılmış bir temyiz işareti olabileceğini hatıra getirmektedir.

28 numaralı örnekte es-Sultân kelimesindeki sîn harfi ile el-âdil kelimesindeki ayn harfi üzerinde palmet formunda tirfil işaretleri, 42 numaralı örnekteyse Hüsâm ve el-müslimîn kelimelerindeki sîn harfleri üzerinde tirfil yerine onu da çağrıştıran baklava ya da dörtgen motifleri kullanılmıştır.

Be: Eyyûb (Kat. Nu. 83). **Se:** Gıyâs (Kat. Nu. 55). **Cîm:** el-mücâhid (Kat. Nu. 55), el-havâric (Kat. Nu. 55). **Hi:** lâ tehaf (Kat. Nu. 74). **Ze:** el-gâzî (Kat. Nu. 55), eazze (Kat. Nu. 55). **Şin:** el-müşrikîn (Kat. Nu. 85), aşera (Kat. Nu. 61), mahşûra (Kat. Nu. 74). **Dât:** ba'dın (Kat. Nu. 74). **Zı:** el-muzaffer (Kat. Nu. 55). **Gayn:** es-suğr (Kat. Nu. 70), el-ğuzât (Kat. Nu. 82). **Fe:** el-feth (fe harfi altında) (Kat. Nu. 80). **Lâm:**

küllün (Kat. Nu. 74). **Mîm:** er-Rahîm (Kat. Nu. 19, 24, 33, 67, 72), el-hasım (Kat. Nu. 74), min (Kat. Nu. 85). **Nûn:** er-Rahmân (Kat. Nu. 33, 73), el-mü'minîn (Kat. Nu. 33), minhüm (Kat. Nu. 74). **Vâv:** ve yebkâ (Kat. Nu. 26), Dâvûd (Kat. Nu. 74). **Ye:** sittimiye (Kat. Nu. 55), eş-Şenbekî (Kat. Nu. 26), aleyhi (Kat. Nu. 26), el-ulâ (Kat. Nu. 3), aleyküm (Kat. Nu. 73), el-yevm (Kat. Nu. 73), bi'l-aşiyi (Kat. Nu. 74).

5.3.2. Tırnak

Nesih yazıda sîn ve râ harfleri üzerinde görülen hilâl işareti gibi Celî yazıda da tırnak adıyla anılan temyiz ve tezyin amaçlı bir işarettir. İncelediğimiz kitabelerde de yalnız râ harfleri üzerinde hilâl şeklinde örnekleri tespit edilmiştir.

Râ: emera (Kat. Nu. 6), biimâratihî (Kat. Nu. 6), ya'mûru (Kat. Nu. 46), şühûr (Kat. Nu. 46), el-mübâreke (Kat. Nu. 47), el-fakîra (Kat. Nu. 47), rahmet (Kat. Nu. 47), er-râciye (Kat. Nu. 47), Rıdvân (Kat. Nu. 47), rûhahû (Kat. Nu. 47).

5.3.3. Üç Nokta

Sîn harfini şın harfinden tefrik etmek maksadıyla bu harfin altında üç nokta kullanılır. Ta'lik yazıda üç nokta kullanımı hala devam etmektedir.

İncelediğimiz kitabelerde üç noktanın kullanıldığı kelime ve örnekler şunlardır: sene (Kat. Nu. 45), hamsin (Kat. Nu. 46, 87), seb'in (Kat. Nu. 46) hamsimie (Kat. Nu. 46), Selmâs (Kat. Nu. 60), Sultân (Kat. Nu. 64), tesevverû (Kat. Nu. 74), sevâi (Kat. Nu. 74), hams (Kat. Nu. 87).

5.3.4. Mühmel Harf İşaretleri

İncelediğimiz Eyyübî kitabelerinden yalnızca birkaçında mühmel harflerden hâ, sîn, sâd, ayn ve kef mühmellerinin kullanıldığı görülmektedir. Mescid-i Aksâ mihrap kitabesi bu beş harfin mühmel örneklerine sahip olması bakımından önemlidir. Mühmel kullanılan kelime ve kitabeler aşağıdaki gibidir:

Hâ mühmeli: salâh (Kat. Nu. 45, 82), ehad (Kat. Nu. 62), er-Rahmân (Kat. Nu. 31), li's-sabâh (Kat. Nu. 31), el-feth (Kat. Nu. 31), fetehahû (Kat. Nu. 1), er-Rahîm (Kat. Nu. 33), Muhammed (Kat. Nu. 64), er-Râhatü (Kat. Nu. 73), mürtâhatün (Kat. Nu. 73), el-mihrâb (Kat. Nu. 74).

Sîn mühmeli: Yusuf (Kat. Nu. 1), hamse (Kat. Nu. 1).

Sâd mühmeli: Salâh (Kat. Nu. 1).

Ayn mühmeli: feasé (Kat. Nu. 46), ınde (Kat. Nu. 1), îzâahû (Kat. Nu. 1).

Kef mühmeli: el-melik (Kat. Nu. 1, 29, 61), Rabbike (Kat. Nu. 43), rusülike (Kat. Nu. 43), pâk (Kat. Nu. 43), nâ-pâk (Kat. Nu. 43), gamnâk (Kat. Nu. 43), hâk (Kat. Nu. 43), el-Kâmil (Kat. Nu. 83).

He mühmeli: Allâh (Kat. Nu. 73, 74), lillâh (Kat. Nu. 73).

5.4. Yazıda Zemin Tezyinatı ve Kullanılan Motifler

Hattatların beceriksizliklerine çare olsun diye kullandıkları varsayılarak yazıdaki gelişmemişliği gizleme çabası şeklinde yorumlanan (Baltacıoğlu, 1958: 50) *Celî yazıdaki zemin tezyinatı ve motifler*, böyle olmaktan ziyade yazıldıkları devrin estetik anlayışını yansıtırlar (Özkafa, 2008: 145).

Aslında hareke ve hatta nokta kullanımının pek nadir olduğu Kûfî yazı etkisine bağlamanın daha doğru olacağı bu tezyinat geleneği, Neshî yazıda da epey bir müddet varlığını sürdürmüştür. Nitekim İsfahan Cuma Câmii'nin Olcaytu mihrabı (710/1310) üzerindeki zemini müzeyyen harekesiz Celî yazılarla, Sinop Alaaddin Camii'nin İsfendiyar Bey mihrabı (833/1429-30) üzerindeki müzeyyen bir zemin üzerine noktasız ve harekesiz yazılmış Celîler gayet güzel ve kusursuzdur ki işinin ehli usta hattatların eseri oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zeminlerinden tezyinat kaldırılmış olsa nokta ve harekelerin olmayışından dolayı gelişmemiş ve çirkin bir yazıyla karşılaşmayız.

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinin tamamına yakını sade bir zemin sergilerken, yalnızca üçünde (Kat. Nu. 18, 65, 88) zemin tezyinatı görülmektedir. Bunlardan 18 numaralı örnek Kudüs'teki Eyyûbî kitâbeleri içinde yazı zemini müzeyyen tek örnektir. Kubbetü's-Sahre ahşap trabzanının Melik Azîz zamanında yapıldığını belgeleyen kitabenin zemini, helezonik bitkisel bir motif silsilesi ile tamamen müzeyyendir. 88 numaralı örnek ise Suriye orijinli bir ahşap sandukaya ait kitabe parçası olup rûmî, palmet ve kıvrık dallı helezonik zemin üzerinde Âyete'l-Kürsî'den bir bölüm yüksek kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Yazı zemini müzeyyen olmamakla birlikte bazı kitabelerde (Kat. Nu. 1, 36, 46, 58, 59, 62, 64, 67, 73, 74, 77, 80, 82) ibareler arasında kalan bazı boşluklar harflere ve bazen çerçeveye bitişik ya da ayrı olarak uygulanmış çeşitli şekil ve vaziyette rûmî, tepelik ve kıvrıklal motifleriyle ve nadiren geometrik şekillerle (Kat. Nu. 83) doldurulup tezyin edilmiştir.

50 numaralı örnekte Besmele satırından cetvelle ayrılmış sivri kemerin en üst kısmındaki yazısız satır, dalları iki tarafa uzanan bir rûmî motifi ile değerlendirilmiştir. 30 numaralı örnekte es-sultân kelimelerine ait tirfillerin üzerinde ayrıca damla formunda birer motif bulunmaktadır. 24 numaralı örnekte el-melik kelimesinin mîm harfi üzerindeki boşlukta üst ve alt kısmı delikli, kaleme benzer bir motif görülmektedir. 46 numaralı örnekte de Lafzatullâh ile şühûr kelimesindeki he harfleri üzerinde şeddeyi andıran birer bulut motifi kullanılmıştır. 60 numaralı kitabenin metin çerçevesi dışında, içi yazılı sağdaki üçgen kısmın alt ve üstünde oyulmuş altı köşeli birer yıldız, soldaki üçgen kısmın alt ve üstünde ise birer dâire formu bulunmaktadır. 62 numaralı kitabenin sağ ve solundaki kısımlar zencerek şeklindeki motiflerle tezyîn edilmiştir. Başka bir örnekte (Kat. Nu. 63) kitabe taşının yazı metni dışında sol kısmında oyma tekniğiyle bir çark-ı felek motifi işlenmiştir.

Bu değerlendirmeden sonra denilebilir ki, ilk defa tezyinattan uzak ve yalnız başına yazıların Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde kullanılmış olduğu hükmü Anadolu coğrafyası için doğrudur. Suriye, Filistin bölgesinde ise aynı hüküm Selçuklular ve Beylikler’le muasır olan Zengî, Eyyûbî ve Memluk devri yazıları için sözkonusudur. Zannedildiğinin aksine zemini müzeyyen yazılar Eyyûbîler’de bile nadir görülür.

5.5. Yazılarda Kullanılan Dil

Kudüs’teki ve Kudüs dışındaki incelediğimiz Eyyûbî kitâbelerinin dili tamamen Arapça’dır. Yalnız bir kitabenin, ilk 6 satırı Arapça olan Berekethan Türbe Kitâbesi (644/1246)’nin 7. satırında yazılı olan aşağıdaki ifadeler Farsça’dır:

*Pâk ez adem âmedîm ve nâ pâk şodîm, asûze der âmedîm ve ğamnâk şodîm
bûdîm zi hâk tîre ve zi âteş âb bâz der hâk şodîm.*

5.6. Yazılarda Muhtevâ

5.6.1. Besmele

(بسم الله الرحمن الرحيم)

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinin büyük çoğunluğu Besmele ile başlamakta olup 13 kadar kitabenin (Kat. Nu. 4, 5, 7, 15, 24, 30, 39, 40, 42, 45, 56, 57, 68) başında Besmele yazılmamıştır. Kayıp ya da kırık ve eksik olması nedeniyle bazı kitabelerde (Kat. Nu. 2, 11, 12, 20, 23, 32, 37, 41) Besmele'nin mevcudiyeti meçhuldür.

5.6.2. Âyet-i Kerîme

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinde Kur'ân-ı Kerîm'in 19 farklı Sûresi'nden iktibas edilmiş çeşitli âyetler yazılı olup bu âyetler, buldukları kitabelerle birlikte aşağıda listelenmiştir.

1) *Bakara, 2/181: (Kat. Nu. 17, 82)*

Vakfiyelerde sıkça kullanılan Bakara Sûresi'nin 181. âyeti 17 numaralı örnekte (فمن بدله بعد ما سمعه الاية) şeklinde kısmen, 82 numaralı örnekteyse (فمن بدله بعد ما سمعه) şeklinde tam olarak iktibas edilip hakkedilmiştir.

2) *Bakara, 2/197: (Kat. Nu. 21).*

(وما تفعلوا من خير يعلمه الله) kısmı iktibas edilmiştir.

3) *Bakara, 2/255 (Âyete'l-Kürsî): (Kat. Nu. 16, 50, 54, 65, 88).*

4) *Bakara, 2/255-258: (Kat. Nu. 65).*

(الله لا اله الا هو الحي القيوم ... .. كفر والله لا يهدى القوم الظالمين)

5) *Âl-i İmrân, 3/18-19: (Kat. Nu. 54).*

(شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولو العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم ان الدين عند الله الاسلام)

6) *Âl-i İmrân, 3/26: (Kat. Nu. 65).*

(قل اللهم مالك الملك توتى الملك من تشا وتنزع الملك ممن تشا وتعز من تشا وتذل من تشا بيدك الخير انك على كل شي قدير)

7) *Âl-i İmrân, 3/53*: (Kat. Nu. 43).

(رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ)

8) *Âl-i İmrân, 3/194*: (Kat. Nu. 43).

(رَبَّنَا وَاتَّنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رِسْلِكَ وَلَا نَخْزَنَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ الْمِيعَادَ)

9) *Tevbe, 9/18*: (Kat. Nu. 19, 41, 46, 65, 87).

Çoğunlukla câmi ve mescid kitabelerinde karşılaştığımız *Tevbe Sûresi*'nin 18. âyeti 19 ve 87 numaralı örnekte (إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنِ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَا الزَّكَاةَ وَلَمْ يَجْشِ الْا) (فَعَسَىٰ أَوْلَىٰكَ أَنْ يَكُونُوا مِنْ) şeklinde kısmen, 46 ve 65 numaralı örneklerde devamı olan (الْمُهْتَدِينَ) kısmıyla birlikte tam olarak hakkedilmiş bulunmaktadır.

10) *Tevbe, 9/18-19*: (Kat. Nu. 65).

65 numaralı örnekte *Tevbe Sûresi*'nin 18. âyetine ilaveten 19. âyetinin baş tarafı (اجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله) da yazılıdır.

11) *Tevbe, 9/108*: (Kat. Nu. 1).

Mescid-i Aksâ tamir ve mihrap tevdîd kitâbesindeki (وعمارة المسجد الاقصى الذى هو على) (لمسجد اسس على التقوى من اول يوم احق ان تقوم) ifadesi *Tevbe Sûresi*'nin 108. âyetinden (فىه) mülhemdir.

12) *Tevbe, 9/109*: (Kat. Nu. 29, 33).

Tevbe Sûresi'nin 109. âyeti 33 numaralı örnekte (وافمن اسس بنيانه على تقوى من الله ورضوانه) (بنيانه) şeklinde kısmen iktibas edilmiş, 29 numaralı kırık ve eksik kitabede âyetin (على تقوى من الله ورضو) kısmı kalmıştır.

13) *Yûsuf, 12/88, 90*: (Kat. Nu. 82).

Yûsuf Sûresi'nin 88 ve 90. âyetleri 82 numaralı örnekte (يوم يجزى الله المتصدقين) ve (ولا يضيع الله اجر المحسنين) şeklinde iktibas edilerek yazılmıştır.

14) *Nahl*, 16/53: (Kat. Nu. 10).

Nahl Sûresi'nin 53. âyetinin (وما بكم من نعمة فمن الله) kısmı.

15) *Kehf*, 18/47: (Kat. Nu. 5).

(ويوم نسير الجبال وترى الارض بارزة وحشرناهم فلم نغادر منهم احدا)

16) *Tâhâ*, 20/1-15: (Kat. Nu. 3).

(طه ما انزلنا عليك القرآن لتشقى الا تذكرة لمن يخشى ..... ان الساعة آتية اكاد اخفيها لتجزى كل نفس بما تسعى)

17) *Hacc*, 22/78: (Kat. Nu. 83).

Hacc Sûresi'nin 78. âyetinin (وجاهدوا في الله حق جهاده) ilk cümlesi.

18) *Nûr*, 24/36-37: (Kat. Nu. 35).

(في بيوت اذن الله ان ترفع ويذكر فيها اسمه يسبح له فيها بالغدو والاصال رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله واقام

الصلوة وابتاء الزكوة يخافون يوما تتقلب فيه القلوب والابصار)

19) *Furkân*, 25/10: (Kat. Nu. 25).

(تبارك الذى ان شا جعل لك خيرا من ذلك جنات تجري من تحتها الانهار ويجعل لك قصورا)

20) *Ankebût*, 29/45: (Kat. Nu. 4).

(اتل ما اوحى اليك من الكتاب و اقم الصلوة ان الصلوة تنهى عن الفحشا والمنكر ولذكر الله اكبر ؟؟؟ ؟؟؟ ؟؟؟)

21) *Ankebût*, 29/69: (Kat. Nu. 83).

(والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين)

22) *Sâd* 38/17-22: (Kat. Nu. 74).

Sâd Sûresi'nin 17. âyetinin ilk cümlesi hariç 17-22. âyetleri 74 numaralı örnekte (واذكر عبدنا داوود ذى الاید انه اواب ..... فاحكم بيننا بالحق ولا تشطط واهدنا الى سوا الصراط) hakkedilmiştir.

23) *Zümer*, 39/53: (Kat. Nu. 43).

(يا عبادة الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب Baştaki emri olmaksızın

şeklinde. جميعا انه هو الغفور الرحيم)

24) *Fussilet, 41/30-32*: (Kat. Nu. 62).

(ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة ان لا تخافوا ولا تحزنوا ..... نزلا من غفور رحيم)

25) *Zuhruf 43/68-71*: (Kat. Nu. 73).

(يا عباد لا خوف عليكم اليوم ولا انتم تحزنون ..... وفيها ما تشتهي الانفس وتلذ الاعين وانتم فيها خالدون)

26) *Rahmân, 55/26-27*: (Kat. Nu. 8, 22, 26, 42, 43, 49).

(كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال والاكرام)

27) *Mücâdele, 58/21*: (Kat. Nu. 64).

(كتب الله لاغلبن انا ورسلى ان الله قوي عزيز)

28) *Saff, 61/13*: (Kat. Nu. 23).

(نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين)

29) *Zilzâl, 99/7*: (Kat. Nu. 21).

(ومن يعمل مثقال ذرة خيرا يره)

5.6.3. Hadis-i Şerîf

Kudüs'te olsun Kudüs dışındaki merkezlerde olsun, incelediğimiz Eyyûbî kitâbelerinin hiçbirinde herhangi bir hadîs-i şerîf kaydına rastlanmamıştır.

5.6.4. Kelime-i Tevhîd, Ta'zîz ve Tasdîk

(لا اله الا الله محمد رسول الله) (Kat. Nu. 15, 23, 33, 62).

(لا اله الا الله وحده لا شريك له محمد رسول الله) (Kat. Nu. 18).

(العزة لله) (Kat. Nu. 62).

(صدق الله العظيم) (Kat. Nu. 3, 54).

5.6.5. Hasbūna'llâhü ve Ni'me'l-Vekîl

(وحسبنا الله ونعم الوكيل) (Kat. Nu. 86).

5.6.6. Hamd

(الحمد لله وحده) (Kat. Nu. 52, 53).

(والحمد لله وحده) (Kat. Nu. 30, 87).

(والحمد لله) (Kat. Nu. 14, 28).

(والحمد لله رب العالمين) (Kat. Nu. 33, 41).

5.6.7. Salevât

(وصلواته على سيدنا محمد وآله وصحبه الطيبين الطاهرين وسلم تسليما) (Kat. Nu. 52).

(وصلواته على سيدنا محمد وسلم تسليما) (Kat. Nu. 14).

(وصلواته على محمد النبي وآله) (Kat. Nu. 6).

(محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم) (Kat. Nu. 18).

(النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم) (Kat. Nu. 21).

(صلى الله على محمد نبيه وآله وسلم) (Kat. Nu. 21).

(محمد عليه السلام وصلى الله على محمد وآله وسلم) (Kat. Nu. 26).

(وصلى الله على محمد وآله) (Kat. Nu. 34, 36).

(وصلى الله (على سيدنا محمد وآله وسلم تسليما؟)) (Kat. Nu. 35).

(وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم) (Kat. Nu. 43).

5.6.8. Duâlar

İncelediğimiz Eyyübî kitabelerinde çoğu sultanlar için olmak üzere, aşağıda sıraladığımız çeşitli şekillerdeki duâların yapıldığı tespit edilmiştir:

- (Kat. Nu. 11) (ادم الله ايام ..)
- (Kat. Nu. 46) (ادم الله ايامه)
- (Kat. Nu. 23) (ادم الله ايامهما)
- (Kat. Nu. 6) (ادم الله ايامه ونصر اعلامه)
- (Kat. Nu. 14) (ادم الله قدرته واعلا ابداء كلمته ونصر في الخافقين اعلامه والويته بمحمد واله وذريته)
- (Kat. Nu. 86) (... ادم الله ايامه وشيد؟ في الخافقين اعلامه وطاعف؟ اقتداره بمحمد واله)
- (Kat. Nu. 18, 47) (قدس الله روحه)
- (Kat. Nu. 82) (قدس الله روحهما)
- (Kat. Nu. 13, 49, 52, 62) (قدس الله روحه ونور ضريحه)
- (Kat. Nu. 43) (نور الله ضريحه)
- (Kat. Nu. 51) (... الله قدرته واعلا ... كلمته ويسر في ...)
- (Kat. Nu. 37) (اعز ...)
- (Kat. Nu. 6) (اعزه الله)
- (Kat. Nu. 55, 63) (اعز الله انصاره)
- (Kat. Nu. 79) (اعز الله نصره)
- (Kat. Nu. 25) (اعز الله انصارهما)
- (Kat. Nu. 10) (اعز الله انصاره وجمع له بين خير الدنيا والاخرة)
- (Kat. Nu. 57, 59, 64) (خلد الله ملكه)
- (Kat. Nu. 28, 30, 36) (خلد الله ملكهما)
- (Kat. Nu. 38) (خلد الله دولتهما)

- (Kat. Nu. 82) (خلد الله ملكه وسلطانه)
- (Kat. Nu. 81) (خلد الله ملكه واعز انصاره واعلى رايته وانار برهانه)
- (Kat. Nu. 85) (دام عزه)
- (Kat. Nu. 9, 26, 27, 63) (رحمه الله)
- (Kat. Nu. 18) (رحمهم الله)
- (Kat. Nu. 34) (رحمه الله ورضى عنه)
- (Kat. Nu. 32) (رحمه الله وتقبل منه)
- (Kat. Nu. 8, 22) (رحمه الله تعالى ورحم من ترحم عليه)
- (Kat. Nu. 26) (وارحم من ترحم عليه ولجميع امة محمد عليه السلام)
- (Kat. Nu. 9) (رحمه الله ورحم من ترحم عليه امين يا رب العالمين امنين)
- (Kat. Nu. 68, 69, 70, 72, 87) (تغمده الله برحمته)
- (Kat. Nu. 71) (تغمده الله برحمته ورحمنا اذا صرنا الى ما صار اليه)
- (Kat. Nu. 85) (تغمدهم الله برحمته)
- (Kat. Nu. 32) (كثروهم الله تعالى وجعل سعيهم مشكورا وذنبهم معفو ورحمه الله ولمن ترحم عليه)
- (Kat. Nu. 77) (رحم الله من ترحم علي الغريب الشهيد)
- (Kat. Nu. 17) (رحم الله من ترحم على الفقير)
- (Kat. Nu. 81) (غفر الله له ولوالديه ولجميع المسلمين)
- (Kat. Nu. 42) (غفر الله له ولوالديه ولجميع المسلمين امين)
- (Kat. Nu. 43) (غفر الله له ولوالديه ولمن دعا له بالمغفرة امين رب العالمين)
- (Kat. Nu. 34) (غفر الله لهما)

(Kat. Nu. 10, 32, 38, 41) (رضى الله عنه)

(Kat. Nu. 35) (رضى الله عنه وارضاه)

(Kat. Nu. 35) (تقبل الله منه وغفر له)

(Kat. Nu. 38) (تقبل الله منه واثابه)

(Kat. Nu. 87) (اثابه الله الجنة)

(Kat. Nu. 1) (وَهُوَ يسأل الله ائِزَاعَهُ شُكْرَ هذه النعمه واجتزال حظله من المغفره وَالرَّحْمَةِ)

(Kat. Nu. 17) (جعل الله سعيه مشكور وذنبيه مغفور ونور مضجع صلاح الدين رحمه الله وحفظ اولاده فى العز والتمكين)

(Kat. Nu. 18) (ويرجوا به عفو الله)

(Kat. Nu. 17) (عمره الله تعالى)

5.6.9. Yapım Emri ve Yapı Türü ile İlgili Bilgiler

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinde inşâ ve tamirle alakalı olarak çeşitli şekillerde şu ibareler geçmektedir:

(Kat. Nu. 1) (امر بتجديد .. وعمارة)

(Kat. Nu. 64) (امر بتجديد)

(Kat. Nu. 2) (امر بتجديد تذهيب)

(Kat. Nu. 6, 13, 19, 53, 58, 60, 63, 68, 69, 70, 71, 72) (امر بعمارة)

(Kat. Nu. 14, 35, 51, 55, 56, 59, 61, 65, 66) (امر بعمل)

(Kat. Nu. 48, 67, 79, 85) (امر بانشا)

(Kat. Nu. 47) (امرت بانشا)

(Kat. Nu. 82) (امر بينا)

(Kat. Nu. 29) (هذا .. بامر)

(Kat. Nu. 33) (عمل .. بامر)

(Kat. Nu. 18) (عمل)

(Kat. Nu. 44) (هاذا ما امر بعمارة)

(Kat. Nu. 57) (هذا ما امر بعمله؟)

(Kat. Nu. 27, 34) (هذا ما تطوع بعمل)

(Kat. Nu. 73) (هذا ما انشاته)

(Kat. Nu. 17) (بنا .. وجعلها مكتبا)

(Kat. Nu. 32, 37, 87) (انشا)

(Kat. Nu. 36) (انشعت)

(Kat. Nu. 25) (اقر بانشا)

(Kat. Nu. 24, 28, 30, 39, 40, 45, 46, 81) (حدد)

(Kat. Nu. 46) (حدد ترخيم)

(Kat. Nu. 58) (حدد عمارته)

(Kat. Nu. 10) (وقفها)

(Kat. Nu. 38) (وقت)

(Kat. Nu. 75, 76) (ترسيم)

Yapı türü ile ilgili olarak geçen tabirler de şunlardır:

Kabir için:

(Kat. Nu. 7, 8, 9, 16, 22, 42, 52) (هذا قبر ..) (Kat. Nu. 83) (بما ضريح)

Türbe ve meşhed için:

(هذا الموضوع) (Kat. Nu. 47, 48, 83), (هذه التربة المباركة) (Kat. Nu. 26, 43, 62), (هذه تربة ..) (Kat. Nu. 58). (المبارك)

Cami ve mesjid için:

(هذ المسجد المبارك) (Kat. Nu. 13), (هذا المسجد الشريف) (Kat. Nu. 1), (المسجد الاقصى) (Kat. Nu. 19), (هذا الجامع المبارك) (Kat. Nu. 87).

Mihrap için:

(هذا المحراب) (Kat. Nu. 81), (هذا المحراب المقدس) (Kat. Nu. 1).

Kubbe için:

(هذه قبة) (Kat. Nu. 21), (هذه القبّة المباركة) (Kat. Nu. 25), (هذه القبّة الشريفة) (Kat. Nu. 2), (هذا المكان) (Kat. Nu. 44).

Revak:

(هذه الوالى لاروقة) (Kat. Nu. 36), (هذا الرواق) (Kat. Nu. 30).

Rükün (direk) için:

(هذه الركنين) (Kat. Nu. 46).

Medrese için:

(هذه المدارس المباركة) (Kat. Nu. 35), (لهذه المدرسة) (Kat. Nu. 10, 32, 38), (هذه المدرسة المباركة) (Kat. Nu. 79).

Mektep için:

(هذه البقعة المباركة مكتبا) (Kat. Nu. 17).

Kale, burç, suğr, sur, hendek için:

(هذا الثغر) (Kat. Nu. 29, 33, 45, 53, 60), (هذا البرج المبارك) (Kat. Nu. 11, 85), (هذا البرج)
(هذا الباب والسور والخندق المبارك) (Kat. Nu. 64), (هذا الباب) (Kat. Nu. 63), 68, 69, 70, 71, 72), (الخروس
) (Kat. Nu. 66).

Bâşûra (kale ve burç kapısı) için:

(هذه الباشوره المباركه) (Kat. Nu. 67).

Kapı için:

(هذا الباب) (Kat. Nu. 24, 39, 64, 66).

Hendek için:

(والخندق المبارك) (Kat. Nu. 6, 64).

Dereceler için:

(والدرجة المباركه) (Kat. Nu. 13).

Kantara için:

(هذه القناطر) (Kat. Nu. 28).

Sikâye için:

(هذه السقاية المباركه السعيدة) (Kat. Nu. 14).

Sarnıç için:

(هذا الصهريج المبارك) (Kat. Nu. 27, 34).

Masna' (havuz ve sarnıç gibi su cemine mahsus yer) için:

(والمصنع المبارك) (Kat. Nu. 34).

Mâristan (hastane) için:

(هذا المارستان المبارك) (Kat. Nu. 82).

5.6.10. Devrin Sultanı, Yapının Bânîsi/Mütevellîsi, Devlet Adamları, Yapı Sanatçıları ve Diğerlerinin Lakap ve Ünvanları

Hükümdarlık ilanı anlamına gelen alametler arasında değerlendirildiği gibi, ilan sonrasındaki herhangi bir başarıya dayanarak verildiği de görülen unvan ve lakaplar daha çok ahlâkî ağırlıklı bir içeriğe sahip olup İslâm tarihinde dört halife dönemiyle birlikte kullanılmaya başlamıştır (Çaycı, 2008: 65). İncelediğimiz Eyyûbi kitabelerinde devrin sultanı, devlet adamları, yapının bânîsi, mütevellîsi, usta ve sanatkarlarının çeşitli lakap ve ünvanlarla anıldığı görülmektedir. Aşağıda verdiğimiz detaylı döküm ve tahlil sayesinde, Eyyubî tarihi ve Kudüs'teki imar faaliyetlerine ilişkin bazı mühim sonuçlara ulaşılmıştır.

5.6.10.1. Mezhep İmamlarının İsim ve Lakapları

- *Muhammed b. İdrîs*: Kat. Nu. 10, 38.

El-İmâm: Kat. Nu. 10, 32, 38.

Ebû Abdillâh: Kat. Nu. 10, 38.

Eş-Şâfiî: Kat. Nu. 10, 32, 38.

- *El-İmâm el-A'zam*: Kat. Nu. 35.

E(bî Hanîfe): Kat. Nu. 35.

5.6.10.2. Eyyûbî Sultan, Melik ve Hatunlarıyla Eyyûbî Hanedanına Mensup İsimler ve Lakapları

- *Şâdî (Şâzî)*: Kat. Nu. 10, 29, 33, 36.

- *Necmeddin, Eyyûb*:

Eyyûb: Kat. Nu. 1, 2, 6, 11, 13, 14, 18, 23, 25, 27, 28, 30, 34, 35, 38, 39, 41, 45, 46, 48, 49, 55, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 66, (68), 69, 70, 71, (72), 73, 75, 76, 78, 83, 84, 85, 87.

Eyyûb b. Şâdî: Kat. Nu. 10, 29, 33, 36.

el-Ecell: Kat. Nu. 49.

Necme'd-dîn: Kat. Nu. 49.

es-Seyyidi'l-ecell el-e.: Kat. Nu. 51.

- *Salahaddin, Yûsuf*:

Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 1, 2, 6, 11, 13, 18, 45, 46, 58, 59, 73.

Yûsuf b. Eyyûb b. Şâdî: Kat. Nu. 10.

Yûsuf b. es-Seyyidi'l-ecell el-e...: Kat. Nu. 51.

Es-Seyyidü'l-ecell: Kat. Nu. 51.

Abdullâh ve Veliyyüh: Kat. Nu. 1.

Ebü'l-Muzaffer: Kat. Nu. 1, 6, 10. 45, 46, 51.

Mevlânâ: Kat. Nu. 2, 6, 10. 13. 45.

El-Mevlâ: Kat. Nu. 46.

Es-Sultân: Kat. Nu. 2.

El-Melikü'n-Nâsır: Kat. Nu. 1, 2, 6, 10, 12. 13, 18. 45, 46, 58, 59.

El-Âlim: Kat. Nu. 2.

El-Âdil: Kat. Nu. 2.

El-Âmil: Kat. Nu. 2.

Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 1, 6, 10, 11, 12. 13. 45, 51.

Salâha'd-dîn: Kat. Nu. 2. 17. 59.

Sultânu'l-İslâm ve'l-Müslimîn: Kat. Nu. 6, 10, 11.

Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn ve hâze'l-Beyti'l-Mukaddes: Kat. Nu. 6.

Muhyî Devleti Emîri'l-Mü'minîn: Kat. Nu. 6, 10, 11. 46.

- ***El-Melikü'l-Efdal, Ali:***

Ali b. Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 13.

Mevlânâ: Kat. Nu. 13.

El-Melikü'l-Efdal: Kat. Nu. 13.

Nûru'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 13.

Hâdimü Beyti'llêhi'l-Mukaddes ve Hâfizuhû mine'l-meradeti'l-kâfirîn: Kat. Nu. 13.

Ebü'l-Hasan: Kat. Nu. 13.

- ***el-Melikü'l-Âdil, Muhammed:***

Muhammed b. Eyyûb: Kat. Nu. 14.

Muhammed b. Eyyûb b. Şâdî: Kat. Nu. 29, 33.

Ebübekir b. Eyyûb: Kat. Nu. 28, 30, 34, 35, 36, 38, 39. 60, 63, (69), 70, 71, (72), 78, 87.

Mevlânâ: Kat. Nu. 14, 25. 60, (63), 68, (69), (71), 72).

Es-Sultân: Kat. Nu. 28, 30. (63), 68, (69), 87.

Es-Sultânu'l-A'zam: Kat. Nu. 70, (71), (72).

Es-Seyyidü'l-Ecell: Kat. Nu. 14.

El-Melikü'l-Âdil: Kat. Nu. 14, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 36, 38. 60, (63). 67, 68, 69, 70, (71), 72, 78, 87.

El-Muzaffer: Kat. Nu. 14.

El-Hümâm: Kat. Nu. 14.

Nâsiru'l-İslâm: Kat. Nu. 14.

Gıyâsü'l-enâm: Kat. Nu. 14.

Seyfü'd-dünyâ ve'd-dîn: 14, 36. 60.

Seyfe'd-dîn: Kat. Nu. 24, 25, 33.

Sultânü cüyûşi'l-Müslimîn: Kat. Nu. 14.

Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimîn: Kat. Nu. 25, 36.

Ebû Bekir: Kat. Nu. 14, 25, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 38. 60. (68), (69), 70, 71, (72).

Halîlü Emîri'l-Mü'minîn: Kat. Nu. 14, 36. 60.

Kâmiu'l-keferati ve'l-müşrikîn: Kat. Nu. 60.

Mâlikü'l-Haremeyni's-Şerîfeyni ve'l-Beyti'l-Makdisi ve's-Şâm ve Mısır ve'l-Yemen ve Hılât ve Haviyy? ve Selmas: Kat. Nu. 60.

El-Âlim: Kat. Nu. 68, 69, 70, 72).

El-Âbid: Kat. Nu. 71.

El-Âmil: Kat. Nu. 68, (69), 70, 71, (72).

El-Mücâhid: Kat. Nu. (68), (69), 70, 71, (72).

El-Murâbit: Kat. Nu. 68, (69), 70, 71.

El-Gâzî: Kat. Nu. (68), (69), 70, 71, (72).

Eş-Şehîd: Kat. Nu. (68), (69), 70, 71, (72).

- ????? : Kat. Nu. 12.

Mevlânâ: Kat. Nu. 12.

El-Melikü'l-Müeyyed: Kat. Nu. 12.

El-Muzaffer: Kat. Nu.12.

El-Mansûr: Kat. Nu. 12.

- *el-Melikü'l-Azîz, Osman:*

Osman b. Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 18.

el-Melikü'l-Azîz: Kat. Nu. 18.

Ebü'l-Feth: Kat. Nu. 18.

- *el-Melikü'l-Muazzam, İsa:*

İsâ: Kat. Nu. 23, 24, 25, 27, 28, 33, 34, 36, 40, 41. 64.

İsa b. el-Mevlâ es-Sultân el-Meliki'l-Âdil Seyfiddîn Ebibekir b. Eyyûb: Kat. Nu. 64. 66.

... el-ecell: Kat. Nu. 23.

el-Melikü'l-Muazzam: Kat. Nu. 23, 24, (25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, (39), 40, 41. 64. 66.

Şerefü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 25, 33, 34, 35, 36, 41. 64.

Şerefü'd-dîn: Kat. Nu. 23, 24, 40. 66.

Ebü'l-Mansûr: Kat. Nu. 25, 37.

Ebü'l-Muzaffer: Kat. Nu. 23, 33.

El-Muzaffer: Kat. Nu. 37.

Ebi'l-feth: Kat. Nu. 28, 30.

Ebü'l-azâim: Kat. Nu. 34, 35, 36.

Seyyidinâ: Kat. Nu. 24, 30, 36.

Mevlânâ: Kat. Nu. 25, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 40. 64.

Es-Sultân: Kat. Nu. 24, 25, 28, 30, 34, 35, 36, 38, 40. 64.

El-Âlim: Kat. Nu. 28, 30.

El-Vâkîf: Kat. Nu. 35.

El-Gâzî: Kat. Nu. 64.

El-Mücâhid fî sebîlillâh: Kat. Nu. 64.

Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn: Kat. Nu. 64.

Muhyi'l-adli fi'l-âlemîn: Kat. Nu. 64.

El-Mevlâ: Kat. Nu. 66.

- *el-Melikü'l-Kâmil, Muhammed:*

Muhammed b. Ebîbekir b. Eyyûb: Kat. Nu. 61. 75, 76, 83.

Muhammed: Kat. Nu. 82.

Es-Sultân: Kat. Nu. 61. 75, 76, 80, 83.

el-Melikü'l-Kâmil: Kat. Nu. 44. 61. 75, 76, 80, 82, 83.

Ebü'l-meâlî: Kat. Nu. 75, 76, 83.

Nâsîru'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 61.

Nâsîru'd-dîn: Kat. Nu. 83.

Zahîru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 61.

Kudüs'te birçok imar faaliyetinde bulunan Melik Muazzam İsa'nın 1227'de vefatından 15 ay sonra, Kudüs'ü 1229'da yapılan anlaşmayla 10 yıllığına Haçlılar'a bırakan Melik Kâmil'e, anlaşılan burada imar faaliyetinde bulunup kitabe bırakmak nasip olmamıştır. Fakat oğlu Melik Salih 20 Ekim 1244'te Kudüs'ü tekrar zaptetmiş ve vefat ettiği yıl olan 647'de (1249) vefatından önce Kubbetü Mûsâ'nın imaretini emretmiştir. Dolayısıyla Melik Kâmil adı, oğlunun bu kitabesi (44) vesilesiyle bir Kudüs kitabesinde geçmiş bulunmaktadır.

- *El-Melikü's-Sâlih, Eyyûb:*

Eyyûb b. es-Sultâni'l-Meliki'l-Kâmil: Kat. Nu. 75, 76, 80, 82, 83.

Eyyûb: Kat. Nu. 79.

İbnü'l-Melikü'l-Kâmil: Kat. Nu. 44, 75.

Mevlânâ: Kat. Nu. 44. (75), 76, 79, 82, 83.

es-Sultân: Kat. Nu. 44. (75), 76, 82, 83.

Es-Sultânu'l-A'zam: Kat. Nu. 79, 80.

el-Melikü's-Sâlih: Kat. Nu. 44. (75), 76, 79, 80, 82, 83.

Necmü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 44, 75, 76, 79, 83.

Necmü'd-dîn: Kat. Nu. 80, 82.

Sultânu'l-İslâm ve'l-müslimîn: Kat. Nu. 75, 76, 80, 83.

Seyyidü mülûki'l-mücâhidîn: Kat. Nu. 83.

... el-ekramîn: Kat. Nu. 83.

Ebü'l-feth: Kat. Nu. 75, 76, 79, 80, 83.

Zahîru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 75, 76.

Halîlü Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 79.

Es-seyyid: Kat. Nu. 83.

El-âlim: Kat. Nu. 83.

El-âdil: Kat. Nu. 83.

El-Mücâhid: Kat. Nu. 83.

El-Murâbit: Kat. Nu. 83.

El-musâğır: Kat. Nu. 83.

- ***İsmetü'd-dîn Hâtun (ö. 581/1181-82):***

- El-fakîratü ilâ rahmetillâh: Kat. Nu. 47.   Er-râciyetü lirıdvânih: Kat. Nu. 47.
El-Hâtunü'l-ecelle: Kat. Nu. 47.   Es-Seyyidetü'l-kebîra: Kat. Nu. 47.
El-Mâliketü'l-âdile: Kat. Nu. 47.   İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 47.
Şerefü'l-havâtîn: Kat. Nu. 47.   Tâcü nisâi'l-âlemîn: Kat. Nu. 47.
Bintü'ş-şehîd's-saîdi'l-gâzî'l-mücâhid Muîni'd-dîn Seyf İslâm: Kat. Nu. 47.

- ***Ferruḡşâh (ö. 1 Cemâziyelâhir 579/1184):***

- Ferruḡşâh b. Şâhinşâh b. Eyyûb: Kat. Nu. 48.   El-Melikü'l-Mansûr: Kat. Nu. 48.
Muizzü'd-dîn ve'd-dünyâ: Kat. Nu. 48.   El-Melikî en-Nâsirî: Kat. Nu. 48.

- ***Tûranşah (ö. Safer 576/Haz.-Tem. 1180):***

- Tûranşah b. el-ecell Necmi'd-dîn Eyyûb: Kat. Nu. 49.
Es-saîd, eş-şehîd: Kat. Nu. 49.
El-Melikü'l-Muazzam: Kat. Nu. 49.
Fahru'd-dîn: Kat. Nu. 49.

- ***Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkuh (ö. 9 Zilhicce 581/3 Mart 1186):***

- Nâsiruddîn: Kat. Nu. 50.

- ***Hüsâmeddin Muhammed b. Ömer (ö. 20 Ram. 587/11 Ekim 1191):***

- Muhammed b. Ömer b. Laçın: Kat. Nu. 52   El-Mevlâ: Kat. Nu.52
El-Emîr: Kat. Nu. 52   El-İsfehşalâr el-ecell: Kat. Nu.52
El-Gâzî: Kat. Nu.52   Eş-Şehîd: Kat. Nu.52
Es-Saîd: Kat. Nu.52   Hüsâme'd-dîn: Kat. Nu.52
Ebû Abdillâh: Kat. Nu.52

- ***el-Melikü'z-Zâhir, Gâzî:***

- İbnü'l-Meliki'n-Nâsir Salahiddîn Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 55, 59.
Gâzî (b.) Yûsuf: Kat. Nu. 56.

Gâzî b. el-Meliki'n-Nâsır Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 58.

Mevlânâ: Kat. Nu. 55, 56, 58, 59.

Es-Sultân: Kat. Nu. 59.

El-Melikü'z-Zâhir: Kat. Nu. 55, 56, 58, 59. 73.

El-âlim: Kat. Nu. 55, 59.

El-âdil: Kat. Nu. 55, 59.

El-Mücâhid: Kat. Nu. 55, 59.

El-murâbit: Kat. Nu. 55.

El-müeyyed: Kat. Nu. 55, 59.

El-muzaffer: Kat. Nu. 55, 59.

El-mansûr: Kat. Nu. 55, 59.

Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 55, 58, 59.

Ebü'l-muzaffer: Kat. Nu. 58, 59.

Melikü'l-İslâm ve'l-müslimîn: Kat. Nu. 55.

Seyyidü'l-mülûk ve's-selâtîn: Kat. Nu. 55.

Kâmiu'l-keferati ve'l-müşrikîn: Kat. Nu. 55.

Kâhiru'l-havârici ve'l-mütemerridîn: Kat. Nu. 55.

Ebü'l-muzaffer: Kat. Nu. 55.

El-Gâzî, Gâzî: Kat. Nu. 55, 56, 58, 59. 73.

Nâsıru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 55.

- ***el-Melikü'l-Eşref, Musa:***

Musa b. es-Sultân el-Meliki'l-Âdil: Kat. Nu. 87.

Mevlânâ: Kat. Nu. 57.

El-Mevlâ: Kat. Nu. 87.

Es-Sultân: Kat. Nu. 57, 87.

el-Melikü'l-Eşref: Kat. Nu. 57, 87.

Ebü'l-feth: Kat. Nu. 87.

Muzafferü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 57.

- ***el-Melikü'l-Azîz, Osman (ö. 630/1232-33) (Subeybe sahibi):***

Osman b. el-Meliki'l-Âdil: Kat. Nu. (63), 67, (68), (69), 70, (71), 72. 78.

Mevlânâ: Kat. Nu. (63), 67. 78.

Es-Sultân: Kat. Nu. (63), 67. 78.

El-mücâhid: Kat. Nu. (63).

El-müsâğır: Kat. Nu. 63.

El-murâbit: Kat. Nu. 63.

El-âlim: Kat. Nu. 63.

El-Âdil: Kat. Nu. (63).

İmâdü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. (63).

İmâdü'd-dîn: Kat. Nu. 67. 78.

El-Melikü'l-Azîz: Kat. Nu. (63), 67, (68), (69), 72. 78.

Seyfü'l-İslâm: Kat. Nu. 67.

Tâcü'l-mülûk: Kat. Nu. 67.

Şemsü's-selâtin: Kat. Nu. 67.

Ebü'l-feth: Kat. Nu. 67.

Nâsıru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 67.

El-abdü'l-müznibü'l-hâtî el-fakîr ilâ rahmeti Rabbih: Kat. Nu. 68, (69), 70, (71), 72).

“Melik Muazzam İsa'nın kardeşi olup Subeybe kalesini yaptıran O'dur. Subeybe, Banyas, Tibnîn ve Hunîn, Melik Aziz'in elindeydi. Akıllı, az konuşan biriydi ve kardeşi Muazzam'a tabiydi. Vefat edince 630'da (1232-33) Kasyun'daki Muazzamiyye Türbesi'ne defnedildi” (Safedî, 2000: 19/333).

- ***el-Melikü's-Saîd, Osman:***

Hasan b. el-Meliki'l-Azîz Osman b. el-Meliki'l-Âdil Ebîbekir b. Eyyûb: Kat. Nu. 78

el-Melikü's-Saîd: Kat. Nu. 78.

Fahru'd-dîn: Kat. Nu. 78.

Mevlânâ: Kat. Nu. 78.

Es-Sultân: Kat. Nu. 78.

El-Âlim: Kat. Nu. 78.

El-Âdil: Kat. Nu. 78.

El-Mücâhid: Kat. Nu. 78.

El-Müeyyed: Kat. Nu. 78.

El-Mansûr: Kat. Nu. 78.

- ***el-Melikü'l-Muzaffer Gâzî:***

Mevlânâ: Kat. Nu. 65.

Es-Sultân: Kat. Nu. 65.

El-Melikü'l-Muzaffer: Kat. Nu. 65.

Şihâbü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 65.

Ebü'l-muzaffer: Kat. Nu. 65.

Gâzî: Kat. Nu. 65.

- ***el-Melikü'n-Nâsır:***

Dâvûd b. el-Mevlâ el-Meliki'l-Muazzam: Kat. Nu. 66.

Mevlânâ: Kat. Nu. 66.

Es-Sultân: Kat. Nu. 66.

El-Melikü'n-Nâsır: Kat. Nu. 66.

Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 66.

Sultânu'l-İslâm ve'l-müslimîn: Kat. Nu. 66.

Muhyi'l-adli fi'l-âlemîn: Kat. Nu. 66.

Seyyidü'l-mülûki ve's-selâtîn: Kat. Nu. 66.

- **Dayfe Hâtûn:**

El-Meliketü'r-Rahîme: Kat. Nu. 73.

İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 73.

Dayfe Hâtûn: Kat. Nu. 73.

Uhtü's-Sultâni'l-Meliki'l-Âdil: Kat. Nu. 73.

- **el-Melikü'l-Azîz, Muhammed:**

Muhammed b. el-Meliki'z-Zâhir el-Gâzî b. Yûsuf b. Eyyûb: Kat. Nu. 73.

Muhammed: Kat. Nu. 82.

Mevlânâ: Kat. Nu. 82.

Es-Sultân: Kat. Nu. 82.

el-Meliki'l-Azîz: Kat. Nu. 82.

- **el-Melikü'n-Nâsır, Yûsuf:**

Yûsuf b. el-Meliki'l-Azîz Muhammed b. el-Meliki'z-Zâhir el-Gâzî b. Yûsuf b. Eyyûb:
Kat. Nu. 73, 82.

Yûsuf b. Muhammed b.: Kat. Nu. 81.

Mevlânâ: Kat. Nu. 73, 81, 82.

Es-Sultân: Kat. Nu. 73, 81, 82.

El-Melikü'n-Nâsır: Kat. Nu. 73, 81, 82.

El-Melikü'l-Âdil: Kat. Nu. 81.

El-Âlim: Kat. Nu. 73.

El-Âdil: Kat. Nu. 73.

El-Mücâhid: Kat. Nu. 81.

El-Murâbit: Kat. Nu. 81.

El-Müeyyed: Kat. Nu. 81.

El-Mansûr: Kat. Nu. 81.

Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn: Kat. Nu. 73, 81.

Salâhu'd-dîn: Kat. Nu. 82.

Sultânu'l-İslâm ve'l-müslimîn: Kat. Nu. 81.

Munsifü'l-mazlûmîne mine'z-zâlimîn: Kat. Nu. 81.

Râfiu'l-adli fi'l-âlemîn: Kat. Nu. 81.

Kâhiru'l-keferati ve'l-mülhidîn: Kat. Nu. 81.

Ebü'l-muzaffer: Kat. Nu. 81.

... Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 73.

Nâsıru Emiri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 81.

5.6.10.3. Devlet Adamları

- **Ali b. Ahmed:**

El-Emîru'l-İsfehselâr el-Kebîr: Kat. Nu. 6.

Seyfe'd-dîn: Kat. Nu. 6.

- **Sa'de'd-dîn Gâzî b. Taydemür:**

El-Emîru'l-ecell: Kat. Nu. 7.

El-İsfehselâr: Kat. Nu. 7.

- **Taydemür:**

El-Emîru'l-ecell: Kat. Nu. 7.

El-İsfehselâr: Kat. Nu. 7.

İzze'd-dîn: Kat. Nu. 7.

Emîr-ahur: Kat. Nu. 7.

El-Esedî: Kat. Nu. 7.

- **Bayram Gâzî b. Ferfer (ö. 587 Şevvâl):** Kat. Nu. 8.

- **Şürve bin Dâvud bin İbrâhîm (ö. 587 Zilkade):** Kat. Nu. 9.

el-Hakkârî: Kat. Nu. 9.

- **Osman b. Muhammed:** Kat. Nu. 11.

Sâbıku'd-dîn: Kat. Nu.11.

El-Mecdî: Kat. Nu.11.

- **Hardîk b. A.:** Kat. Nu.12.

El-fakîr ila'llâh: Kat. Nu. 12.

- **Cerdîk:** Kat. Nu. 13.

İzze'd-dîn: Kat. Nu. 13.

El-fakîr ila'llâh: Kat. Nu. 13.

Mütevelli'l-harb bi'l-Beyti'l-Makdis: Kat. Nu. 13.

- **??? b. Ali b. Abdullah (ö. 592):** Kat. Nu. 16.

El-Emîr Zeynü'd-dîn: Kat. Nu. 16.

El-Hakkârî: Kat. Nu. 16.

- **Muhammed b. Muhârib: :** Kat. Nu. 19.

El-abdü'l-fakîr er-râcî rahmete Rabbih: Kat. Nu. 19.

- **??? b. Osman:** Kat. Nu. 20.

??? ed-dünyâ) ve' d-dîn: Kat. Nu. 20.

- **Osman b. Ali b. Abdullah:**

El-fakîr ilâ rahmeti Rabbih: Kat. Nu. 21.

El-Emîru'l-ecell: Kat. Nu. 21.

El-İsfehselâr el-kebîr: Kat. Nu. 21.

el-Evhadü'l-Eazz: Kat. Nu. 21.

el-Ehassu'l-Emenn: Kat. Nu. 21.

el-Mücâhidü'l-Gâzî el-Murâbit: Kat. Nu. 21.

İzzü'd-dîn: Kat. Nu. 21.

Cemâlü'l-İslâm: Kat. Nu. 21.

Saîdü's-suadâ: Kat. Nu. 21.

Seyfü Emîri'l-Mü'minîn: Kat. Nu. 21.

Ebî Amr: Kat. Nu. 21.

Ez-Zencîlî: Kat. Nu. 21.

Mütevellî'l-Kudsi'ş-Şerîf: Kat. Nu. 21.

- **Hüsâme'd-dîn b. İsa:** Kat. Nu. 22.

El-Emîr: Kat. Nu. 22.

Hüsâme'd-dîn: Kat. Nu. 22.

El-Cerrâhî: Kat. Nu. 22.

- **Kaymaz:** Kat. Nu. 23.

Ebû Mansûr: Kat. Nu. 23.

Tevellâ imârateh: Kat. Nu. 23.

- **Kaymaz b. Abdullah:** Kat. Nu. 25.

Kaymaz: Kat. Nu. 25, 41.

El-Emîr: Kat. Nu. 25.

Hüsâme'd-dîn: Kat. Nu. 25.

Ebî Sa'd: Kat. Nu. 25.

El-Muazzamî: Kat. Nu. 25, 41.

El-Vâlî bi'l-Beyti'l-Makdisi'ş-Şerîf

- **Hasan b. Ebûbekir b. Mâf (ö. 4 Cemâziye'l-evvel 605):** Kat. Nu. 26.

Eş-şâbbü'l-garîb: Kat. Nu. 26.

eş-Şenbekî: Kat. Nu. 26.

- **Muhammed b. Urve b. Seyyâr:** Kat. Nu. 27, 34.

El-Mevsilî: Kat. Nu. 27, 34.

el-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti'llâhi teâlâ: Kat. Nu. 27, 34.

- **Ömer b. Yağmur:** Kat. Nu. 30, 33.

El-Emîru'l-ecell: Kat. Nu. 30.

İzze'd-dîn: Kat. Nu. 30, 33.

El-Muazzamî: Kat. Nu. 33.

Vilâyet (valilik?): Kat. Nu. 30.

Tevellâ imareteh: Kat. Nu. 33.

- **Muhammed b. Ebi'l-Kâsım:** Kat. Nu. 32.

El-Mevlâ: Kat. Nu. 32.

El-Emîru'l-Kebîr: Kat. Nu. 32.

El-Gâzî el-mücâhid: Kat. Nu. 32.

Eş-şehîd: Kat. Nu. 32.

Bedre'd-dîn: Kat. Nu. 32.

El-Hakkârî: Kat. Nu. 32.

- **??? b. Râfi' b. ???:** Kat. Nu. 38.

- **Kutluk b. Abdullah:**

El-Emîr: Kat. Nu. 41.

Şücâu'd-dîn: Kat. Nu. 41.

- **Berekethan (ö. 1 Muharrem 644 Cuma):** Kat. Nu. 42, 43.

El-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti'lléhi ve gufrânih: Kat. Nu. 43.

Hüsâme'd-dîn: Kat. Nu. 42.

Melikü'l-ümerâ: Kat. Nu. 42.

- **el-Emîr Ebû Saîd:** Kat. Nu. 51.

el-Emîr: Kat. Nu. 51.

el-İsfehsalâr: Kat. Nu. 51.

Memlûkü Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 51.

- **Fahreddin Ayaz:** Kat. Nu. 53.

el-Mevlâ: Kat. Nu. 53.

el-Emîr el-ecell el-kebîr: Kat. Nu. 53.

Hâfîzu's-süğûr: Kat. Nu. 53.

Ebû ?: Kat. Nu. 53.

Saîd: Kat. Nu. 53.

Fahru'd-dîn: Kat. Nu. 53.

Ayaz: Kat. Nu. 53.

Çerkes: Kat. Nu. 53.

Esedü'l-İslâm: Kat. Nu. 53.

- **İzzeddin Aybek:** Kat. Nu. 53.

Vilâyet: Kat. Nu. 53.

- **Bedreddin Aydemir:** Kat. Nu. 55.

el-Melikî ez-Zâhirî: Kat. Nu. 55.

Bitevellî: Kat. Nu. 55.

- **Târik b. Ebî Gânim b. et-Tar..:** Kat. Nu. 58.

El-fakîr ilâ rahmeti'llâh: Kat. Nu. 58.

Ceddede: Kat. Nu. 58.

- **Emîr Rükneddin:** Kat. Nu. 60.

El-Emîr: Kat. Nu. 60.

Rükne'd-dîn: Kat. Nu. 60.

Menkû...?: Kat. Nu. 60.

El-Melikî el-Âdilî el-Felekî?: Kat. Nu. 60.

- **Şeyh Ali el-Feryâbî (ö. 20-29 C.âhir 621/9-18 Tem. 1224):** Kat. Nu. 62.

El-fakîr ilâ rahmeti'llâh: Kat. Nu. 62.

Şeyh: Kat. Nu. 62.

El-Feryâbî ya da el-Fernâtî: Kat. Nu. 62.

- **Hamediyeye? b. Hızır b. Cenebe:** Kat. Nu. (63).

Hamediyeye? b. Hızır b. Cenebe: Kat. Nu. 63.

El-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti'llâh: Kat. Nu. 63.

El-Melikî el-Azîzî: Kat. Nu. 63.

- **Muhammed b. ...:** Kat. Nu. 64.

El-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti Rabbih: Kat. Nu. 64.

El-Muazzamî: Kat. Nu. 64.

Bitevellî: Kat. Nu. 64.

- **Muhammed b. Kureşî:** Kat. Nu. 66.

El-abdü'l-fakîr ilâ rahmeti'llâh: Kat. Nu. 66.

Bitevellî: Kat. Nu. 66.

- **Ebübekir b. Nasrullah b. Ebî Surâka:** Kat. Nu. 68, 70, 71, (72)

el-Hemedânî: Kat. Nu. (68), 70, 71, (82).

El-Azîzî: Kat. Nu. (68), 70, 71, (82).

Tevellâ imârateh: Kat. Nu. (68), 70, 71, (82).

El-abdü'l-fakîr: Kat. Nu. (72).

- **Abdülmuhsin:** Kat. Nu. 73.

El-Memlûk: Kat. Nu. 73.

Abdülmuhsin: Kat. Nu. 73.

El-Azîzî: Kat. Nu. 73.

En-Nâsırî: Kat. Nu. 73.

Bivilâyet: Kat. Nu. 73.

- **Ca 'fer b. Mahmûd:** Kat. Nu. 75, 76.

Şücâu'd-dîn: Kat. Nu. 75, 76.

El-Mukaddem?: Kat. Nu. 76.

El-Hâlebî: Kat. Nu. 75, 76.

Tersîm: Kat. Nu. 75, 76.

- **Aydoğdu (ö. 13 Muharrem 636/27 Ağustos 1238):** Kat. Nu. 77.

El-garîb: Kat. Nu. 77.

Eş-şehîd: Kat. Nu. 77.

Memlûkü('l-Emîr İzziddîn Aybek el-Merzûkî el-Melikî el-Cevâdî): Kat. Nu. 77.

- **Aybek:** Kat. Nu. 77.

El-Emîr: Kat. Nu. 77.

İzze'd-dîn: Kat. Nu. 77.

El-Merzûkî: Kat. Nu. 77.

El-Melikî: Kat. Nu. 77.

El-Cevâdî: Kat. Nu. 77.

- **Reyhân:** Kat. Nu. 78.

el-Emîru'l-Kebîr: Kat. Nu. 78.

Azîzü'd-devle: Kat. Nu. 78.

El-Azîzî: Kat. Nu. 78.

Binazari: Kat. Nu. 78.

- **Kutluk:** Kat. Nu. 78.

El-Emîr: Kat. Nu. 78.

Mübârizü'd-dîn: Kat. Nu. 78.

El-Azîzî: Kat. Nu. 78.

Vilâyet: Kat. Nu. 78.

- **Ömer b. Ahmed (İbnü'l-Adîm):** Kat. Nu. 81.

Ömer b. Ahmed b. Hibetullâh b. Muhammed b. Ebî Cerâde: Kat. Nu. 81.

El-fakîr ilâ rahmeti'llâh: Kat. Nu. 81.

Bivilâyet: Kat. Nu. 81.

- **Yûsuf ibnü'l-Muzaffer Ziyâi'd-dîn Ebi'l-fevâris el-Kaymerî:** Kat. Nu. 82.

el-abdü'l-fakîru'r-râcî rahmete Rabbihi'l-Kerîm: Kat. Nu. 82.

el-Emîr el-Ecell el-Kebîr: Kat. Nu. 82. el-Gâzî: Kat. Nu. 82.
el-mücâhid: Kat. Nu. 82. el-müeyyed: Kat. Nu. 82.
el-muzaffer: Kat. Nu. 82. el-mansûr: Kat. Nu. 82.
Seyfû'd-dîn: Kat. Nu. 82. Melikü'l-ümerâ: Kat. Nu. 82.
Nusretü'l-guzâti ve'l-mücâhidîn: Kat. Nu. 82.
Adudü'l-mülûki ve's-selâtîn: Kat. Nu. 82.
Nasîru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 82. Ebü'l-Hasan: Kat. Nu. 82.
el-Îmâm: Kat. Nu. 82. İzzü'd-dîn: Kat. Nu. 82.
el-Kaymerî: Kat. Nu. 82.

- ????:

El-Emîru'l-Kebîr: Kat. Nu. 82. Nâsîru'd-dîn: Kat. Nu. 82.
Melikü'l-ümerâ ve'l-mukaddemîn: Kat. Nu. 82.
Müşiddü dâri'l-mülûki ve's-selâtîn: Kat. Nu. 82.
Zahîru Emîri'l-mü'minîn: Kat. Nu. 82.

- **Yahya b. Abdülazîz b. Abdüsselâm:** Kat. Nu. 87.

Yahyâ b. Abdülazîz b. Abdüsselâm: Kat. Nu. 87.
El-abdü'l-fakîr ila'llâhi teâlâ: Kat. Nu. 87.
En-Nâzır: Kat. Nu. 87.

5.6.10.4. Usta ve Sanatkârların İsim ve Lakapları

- **Ebü'l-Hayr b. Ebî Ali b. Rahmet:** Kat. Nu.18.

Nicârat (Neccarlık): Kat. Nu.18.

- **Ebübekir veledü'l-Hâcc Mûsâ:** Kat. Nu.18.

Nakaşehû (Nakkaşlık): Kat. Nu.18.

- **Osmân b. el-Hâcc Mûsâ:** Kat. Nu.18.

Nakaşehû (Nakkaşlık): Kat. Nu.18.

- **Hassân b. Affân:** Kat. Nu.18.

Amile: (Firdevs Câmii ve Medresesi mihrabı) Kat. Nu.18.

- **Kutluk:** Kat. Nu.23.

el-Âdilî: Kat. Nu.23.

bişeddi: Kat. Nu.23.

- **Kutluk:** Kat. Nu. 33.

el-Mua(zzamî) veya el-mi‘(mâr): Kat. Nu. 33.

bişeddi: Kat. Nu. 33.

- **Ebü'l-feth b. Nasrullah:** Kat. Nu. 53.

ed-Dimeşkî: Kat. Nu. 53.

Amile: Kat. Nu. 53.

- **Ebü'l-Ferec:** Kat. Nu. 75.

el-Bennâ: Kat. Nu.75.

5.6.11. Şehir Adları

el-Haremeyni 'ş-Şerîfeyn: Kat. Nu. 60.

El-Beytü'l-Makdis: Kat. Nu. 1, 13. 60.

El-Beytü'l-Makdisi 'ş-Şerîf: Kat. Nu. 25.

El-Kudsü 'ş-Şerîf: Kat. Nu. 21.

İskenderiye: Kat. Nu. 49.

Dimeşk: Kat. Nu. 49.

Akka: Kat. Nu. 7.

Er-Remle: Kat. Nu. 9.

eş-Şâm: Kat. Nu. 60.

Mısr: Kat. Nu. 60.

el-Yemen: Kat. Nu. 60.

Hılât: Kat. Nu. 60.

Haviyy?: Kat. Nu. 60.

Selmas: Kat. Nu. 60.

5.7. Sanatkârlar

Hepsi de burç inşa kitabeleri olmak üzere 23 ve 33 numaralı örneklerde *bişeddi* ifadesiyle anılan Kutluk el-Âdilî ile Kutluk el-Mua(zzamî) ya da el-mi‘(mâr), 53 numaralı örnekte *amile* fiiliyle adı verilen Ebü'l-feth b. Nasrullah ed-Dimeşkî, 75 numaralı örnekte *el-bennâ* vasfıyla adı verilen Ebü'l-Ferec birer *yapı ustasıdır*.

74 numaralı örnekte *amile* fiiliyle adı verilen Hassân b. Affân mermer mihrabın *inşâ ustasıdır*.

18 numaralı örnekte *bi-nicâret* ile anılan Ebü'l-Hayr b. Ebî Ali b. Rahmet *neccârdır*. *Nakaşehû* fiiliyle adları verilen Hacı Musa'nın oğulları Ebûbekir ve kardeşi Osman ise ahşap trabzanın oyma ve kabartma işinde görev almış *nakkaşlardır*.

5.8. Hattatlar

5.8.1. İbnü'l-Adîm

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden hiçbirinde “ketebehû” gibi doğrudan bir hattat imzası bulunmamaktadır. Yalnız 81 numaralı örnek olan Halep Hallâviyye Medresesi mihrap kitâbesinde *bivilâyet* ifadesiyle adı geçen Ömer b. Ahmed b. Hibetullâh b. Muhammed b. Ebî Cerâde, aynı zamanda hattat olan tarihçi İbnü'l-Adîm (588-660/1192-1262)'dir. Dolayısıyla İbnü'l-Adîm, bugün bile son derece güzel ve itinalı olan bu kuşak yazının hattatıdır (ed-Dehân, 1951: 41-42).

5.9. Malzeme

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden 26, 38, 54 ve 60 numaralı örneklerin malzemesi kalkerdir.

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinin çoğunda (71 tanesi) mermer malzeme kullanılmış olup yazı kabartma ya da oyma şeklinde mermer üzerine hakkedilmiştir.

İncelediğimiz Eyyûbî kitabelerinden yalnız dört tanesi ahşap malzemeye kabartma tekniğiyle Eyyûbî Celf Sülüsüyle hakkedilmiştir. 18, 24, 81 ve 88 numaralı bu örnekler Kubbetü's-Sahre ahşap trabzanı, Bâbü'n-Nazîr ahşap kapısı, Hallaviyye Medresesi ahşap mihrabı ve Suriye orijinli bir ahşap sandukaya ait kitabelerdir. Bunlardan sadece 18 numaralı zemini müzeyyen örnekte neccar ve nakkaş isimlerini veren usta kitabesi mevcuttur. Mihrap üzerinde kuşak halindeki güzel ve itinalı yazı (Kat. Nu. 81) tarihçi hattat İbnü'l-Adîm'in eseridir. Müzeyyen olmayan yazı zemini yeşil, yazılar sarı ile boyanmıştır. Suriye orijinli bir ahşap sandukaya ait kitabe parçası (Kat. Nu. 88) zemini müzeyyen ikinci örnektir.

Mozaik, eski zamanlardan beri binaların duvarlarında ve zeminlerinde görülen bir doğu tezyin usulü olup, bir santimetre kadar ebatta ve tavla zarı gibi küçük küpler şeklinde hazırlanmış renkli taş ya da renkli mine cam parçalarının duvar ya da başka bir zemin üzerine horasanlı harç gibi bir malzemeyle, yan yana tespit edilmesi

suretiyle yapılır. Bizans duvar mozaiklerinin çoğu renkli ve mineli cam parçalarından yapılmıştır. (Arseven 1998: 3/1465).

İslâm mimarisinde mozaikle yazı yazma geleneği Emevîler'e kadar uzanır. Kubbetü's-Sahre'de (72/691), Mescid-i Nebevî'de (87-91/706-710) ve Kurtuba Ulucamii mihrabında (962-966) uygulanan mozaik malzemeli Celî kûfi kuşak yazılarından epey sonra, Şam Ümeyye Camii Nûreddin Zengi devri tamir kitabesi (1169-1174 arası) mozaik malzemeyle Celî Sülüs hatla yazılmış sayılı örneklerden biridir.

İncelediğimiz Eyyûbî kitabeleri arasında yalnız Kudüs'teki üç örnek 1, 3 ve 4 numaralı örnekler cam mozaikle Celî Sülüsle yazılmıştır. Mescid-i Aksâ mihrap kitâbesiyle Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısında, koyu yeşil zemin üzerinde siyah mozaikle tahrirli yazının rengi sarıdır. Yazının mozaikle bulunduğu üçüncü Eyyûbî eseri olan Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesinde, okunamayan 4. satır dışındaki diğer satırlarda zemin yeşil mozaikle, yazı ise sarı mozaikle işlenmiş, 4. satırın zemini sarı, yazısı siyah renkle ifade edilmiş, mim, vav, kapalı te gibi bazı harflerin gözleri kırmızı mozaikle doldurulmuştur. Yazı Kûfi etkisinde bir Celî Sülüs niteliğindedir.

Halep Kalesi Bâbü'l-Esedeyn (608/1211-12) madeni kapısının iki kanadı üzerinde, dikine dikdörtgen formda 5'er çerçeve içerisine Eyyûbî Celî Sülüsüyle yazı işlenmiştir.

5.10. Teknik

İncelediğimiz toplam 84 Eyyûbî kitâbesinden 64 adedinde kabartma, 16'sında oyma, 3'ünde de kakma tekniği uygulanmıştır.

Bir yüzeyin bazı kısımlarını oymak suretiyle oluşturulup yüzey üzerinde kalan çıkıntılı, tümsek ve kabarık kısımlara kabartma denir. Bu kabarık kısımların az ya da çok kabarık olmasına göre kabartmalar yarım, *sathî (alçak)* ya da *yassı kabartma* ile *yüksek kabartma* şeklinde iki türdür. Yüksek kabartma, bir tarafı zemine yapışmış gibi duran mücessem şekildedir (Arseven 1983: 2/885, 887).

Kabartma tekniğiyle hakkedilmiş olan 64 Eyyûbî kitâbesinden 28 adedi Kudûs'te, 36 adedi de Kudûs dışındaki merkezlerde bulunmaktadır.

Taş, ağaç, fildişi, boynuz, alçı ve sair maddeyi oyarak kabartma ve çökertme suretiyle yapılan tezyînâta oyma dendiği gibi, bu tabir daha çok bir maddenin yüzeyinden bir kısmını çıkararak orasını çukurlaştırmak anlamında kullanılır (Arseven 1998: 3/1547).

Oyma tekniğiyle hakkedilmiş olan 16 Eyyûbî kitâbesinden 8'i Kudûs'te, 8'i Kudûs dışındaki merkezlerde bulunmaktadır (Kat. Nu. 19, 25, 27, 28, 30, 34, 35, 36; 54, 60, 62, 70, 71, 84, 85, 86). Kudûs dışındakilerden tamamına yakını yani 6'sı kale kitabesi iken, Kudûs örneklerinin hiçbirisi kale kitabesi değildir.

Cam mozaik malzeme ile kakma tekniğiyle hakkedilmiş olan 3 Eyyûbî kitabesi vardır (Kat. Nu. 1, 3, 4). Üçü de Kudûs'te bulunan bu kitabeler Salahaddin devrine aittir.

5.11. Eyyûbî Yazısının Celî Yazı Tarihindeki Yeri

Eyyûbî devleti Zengîler'in devamı, Zengîler Selçuklular'ın Arap ülkelerindeki uzantısı ve Memlukler de Eyyûbîler'in takipçisi olunca, yani bu üç hânedan halk, toprak, siyasi yapı ve kültür bakımından birbirinin devamı (Şeşen, 2012: 17) bulununca genel olarak diyebiliriz ki Eyyûbî yazısı Zengî, Memluk yazısı da Eyyubî yazısının devamı niteliğinde ve tekamül etmiş hali olarak değerlendirilebilir. Suriye, Filistin ve Mısır'da durum bu şekilde gelişirken Anadolu'da da Selçuklular'ın buradaki uzantısı Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin de muasır komşuları gibi aynı yazıyı kullanmakla birlikte onu kendi estetik anlayışlarına göre güzelleştirdiklerini söylemeliyiz. Bir mimari eser, sahip olduğu hususiyetlere bakılarak Selçuklu, Eyyûbî, Memluk ya da Osmanlı eseri sayılıyorsa, yazı ve kitabeler de taşıdıkları bir takım karakterler sebebiyle Selçuklu, Eyyûbî, Memluk ve Osmanlı diye adlandırılırlar. Ayrıca bunların birbirleriyle alışverişleri olduğu gibi, birbirlerine tesirleri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Elverir ki bu alışveriş ve tesirin derecesi, benzerlik ve farklılıklar doğru tesbit ve ifade edilmelidir.

Nitekim Anadolu Selçuklu Celî yazılarında Selçuklu neshi ve Eyyubî neshi olarak iki ana üslup tespit eden Max van Berchem'e göre, gayr-i muntazam harflerin,

daha sıkışık istif ve çoğunlukla birbirini kesen kavislerin görüldüğü ince uzun yazı Selçuklu Neshi iken, Suriye'deki çağdaşlarını hatırlatan *muntaẓam karakterli, iri ve derin yazılmış yuvarlak yazı* örnekleri *Eyyûbî Neshi'ni* temsil etmektedir (Lloyd ve Rice, 1989: 54; Duran, 2001: 13).

Mısır'da yuvarlak yazı, kitap yazısı olarak Fatımîlerin son zamanlarında, gelişmesinin en yüksek derecesine vardığı gibi, daha sonra Eyyûbîler devrinde taş âbidelerde de munhasıran bu yazı kullanıldı. Salahaddîn'in kitabelerinde (Mescid-i Aksâ mihrabındaki 583/1187-88, minberindeki 564/1168-69 tarihli kitabeler) görülen ve kendine mahsus bir tarzda yuvarlak ve mütenasip şekilleri olan bu yazıyı, böyle ayrı bir karakter arzetmesi sebebiyle, ayrı bir Eyyûbî hattı olarak kabul etmek yerinde olur (Moritz, 1978: 504).

Max van Bechem'e göre sun'î ve kullanışsız Kûfî yazıya karşı aksülamel hicrî 6. asırla beraber başlamıştır (Aktaran: Moritz, 1978: 507). Bu aksülamelin İran'da 5. asırda Fâtımîler'e karşı zuhur eden Sünnîlik aksülameli ile bağlantılı olarak doğu da mı başladığı, yoksa batıdan doğuya doğru mu yayıldığı meselesi Berchem tarafından tartışılmıştır (Moritz, 1978: 507).

Nesih yazı zamana ve ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu yazının Eyyûbîler ve Mısır Memlûkleri tarafından kullanılan şekline Eyyûbî Neshi adı verilmektedir. Nesihle arasındaki farkı ayırt etmek güçtür. Harfler Nesihle benzemekle birlikte eğik hatlar daha fazladır (Edhem, 1329: 632; Gün, 1999: 10).

Fatımîler'den sonra gelen Eyyubîler'de dekoratif özelliği sebebiyle nadiren kullanılan Kûfî yazının yerini Neshî, yani yuvarlak(laşmış) yazı almıştır (Yetkin, 1959: 160, 267; Gün, 1999: 4). Doğudan gelen bu yazının benimsenmesi, Sünnîliğin Şifliğe tepkisi ile aynı zamana rastlamaktadır (Yetkin, 1959: 267).

Dr. İzzeddin Ferah, daha çok Mısır'daki Eyyûbî dönemine ait mimarinin özelliklerinden bahsederken Nesih yazının (el-Kitâbe'n-Neshiyye) bu asırda zuhur edip Kûfî yazıyla (el-Kitâbe'l-Kûfiyye) birlikte yan yana kullanıldığını kaydetmektedir (Sallâbî, 2008: 359; Sallâbî, 2010: 401).

Eyyubîlerin iç mekan tezyinatında kitâbe şeritlerini teşkil eden uzun dikdörtgen ahşap panolar vardır ki bunlar, frizler halinde, özellikle türbelerin yüksek kısımlarında bir kuşak meydana getirmektedir (Beksaç, 1995: 32-33).

Bilhassa ahşap üzerine oymacılık Eyyubîler’de Fatımî döneminin sonlarında görülen harika üslupları korurken Nesih hattı da birçok durumda Kûfî hattın yerini almıştır. Nitekim İmam Şâfiî’nin sandukasında İbn Meâlî (ö. 574/1178) diye meşhur marangozun imzasını da içeren harika Neshî ve Kûfî kitâbeler mevcuttur (Hasan, 1981: 462-467’den naklen: Rızk, 2000: 83).

Robert Hillenbrand genel bir bakışla Eyyûbî sanatını anlattığı yazısında “Arabesk ve Epigrafi” alt başlığında Eyyûbî yazısıyla ilgili tespitlerini şöylece özetlemiştir (Hillenbrand, 2009: 33):

Sadece Eyyûbîler’e mahsus olmamakla birlikte “Eyyûbî sanat zevkinin alâmet-i fârikalarından biri de “yuvarlak karakterli yazı tarzı”dır. Bu da birkaç biçimde karşımıza çıkar:

1. (tasarım bakımından) girift (olmakla birlikte, bir ustalık belirtisi olan biçimi);
2. (aralarında mesafe olacak şekilde ve güzelce) aralıklı dizilmiş, çoğu kez bütün ilave süslerden sıyrılmış sade ve kolayca okunabilir (biçimi);
3. Ritimle dopdolu ve kelimeler arasındaki uygun boşlukların bir dereceye kadar yuvarlandığı, birbirinden ayrı harfleri çok cılız tutulmuş ve keskince oyulmuş adeta yüzen akıcı bir elyazısı.

“Kitabe panoları bazen alışılmadık biçimde, mesela Kubbetü’l-Mirac’ın giriş kitabesinde 2.7 metreye varacak şekilde uzundur ya da Aksâ mihrabının müdevver yazısı gibi çok ensiz/dar bir alana sahiptir. Bazı Nurî (Zengî) kitabelerinin biraz özentili detaylarından erken 13. yüzyıl gelişmiş Eyyubî tarzına doğru kasdî bir sadeleştirme fark edilebilir. Nurî (Zengî) epigrafisi harflerin birbiriyle kesişmesini, *vâv*, *râ*, *dal*, *zel* ya da *yâ* harflerinin uçlarının birdenbire geri dönüşünü, anasatırdan orta satıra/satır ortasına düzensiz geçişleri ve son olarak oldukça geniş harfleri tercihen serbestçe kullanır. Eyyûbî kitabelerinin çeşitliliği bile bu basit hülasadan çok daha boldur. Kudüs’te bile en az dört temel tip görülebiliyorsa, Kahire, Şam ve

Halep'te -şışman, kalın/bodur ve tıknaz harfli, son derece plastik, gerçekten heykelsi olanla, harfleri titizlikle oyulmuş zayıf ince bir yazı arasında değişen- kesinlikle daha fazla alt kategori tespit edilebilir. Eyyûbî kitabelerinin tipik olarak kendi içinde pek çok görünümü vardır. Gösteriştten uzaktırlar ve dolayısıyla çok az ilave süsleri vardır. Okunaklılık en önemli kriterdir ve temsili o üstlenir. Bu nedenle Kudüs'teki birçok Eyyûbî kitabesi, Şam'daki tipik Eyyûbî yapıları gibi recessed tabula ansata (Antik Roma sanatında kulplu bir çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik) panelden yoksundur. Satır ayırıcı olarak kullanılan cetvellerden yoksundur. Çerçeveleme ve sunumlarına gerçekten çok az itina edilmiştir" (Hillenbrand, 2009: 33).

6. SONUÇ

Özellikle Kudüs mimarisindeki Eyyûbî yazılarının Celî yazı tarihindeki yeri ve önemini ortaya koymayı amaçlayan “Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri” adlı bu araştırmada, yazının şekil ve estetik bakımdan değeri kadar metin olarak değeri de dikkate alınarak imkan nisbetinde yazıya ilişkin bütün özellikler incelemeye alınmıştır. Araştırmamız neticesinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Selçuklu, Zengî, Eyyûbî, Memluk gibi devirlere ait ortaçağ İslâm kitabelerinin yazı karakterinin tanımlanmasında geçen yüzyıl başından bu yana süregelen “Neshî, hayır Sülüs!” şeklinde özetleyebileceğimiz terminolojik ikilem (veya biraz da, gizli tartışma), sürekli kafamızı kurcaladığı için çalışmamızda öncelikle bu mesele üzerine gidilmiş, Max van Berchem gibi batılı sanat tarihçileri tarafından kullanılan ve özellikle Eyyûbî yazısıyla özdeşleştirilen “Neshî” tabirinin aslında, köşeli karaktere sahip “Kûfî yazıların karşısı” olarak “yuvarlak yazı” manasında genel bir tanımlama olduğu, ve bu tanımlamanın Halil Edhem’in de dediği gibi “epigrafi ilmine mahsus” bulunduğu anlaşılmıştır. Yoksa Neshî ya da Eyyûbî neshi, Selçuklu Neshi tabirleri ile Aklâm-ı Sitte’den olan Nesih yazısı kastedilmemektedir. Kaynaklarda birçok yazı çeşidi sayılmasına rağmen tarihin bir dönemindeki bütün yazıları daha çok köşeli karakterinden dolayı özellikle hicrî 5. asırdan sonra “Kûfî” genel başlığı altında toplayan yaklaşım ne ise, kanaatimizce, yuvarlak karakteriyle öne çıkan bütün yazıları başka bir adla değil de “Neshî” adı altında inceleyen oryantalist yaklaşım odur. Yani burada yalnız Arap yazısına mahsus olmayan “köşeli-yuvarlak” gibi iki ana karakter altında bir genelleme, genel bir bakış yakalama sözkonusudur. Yoksa Kûfî denen bir yazı aslında Mekkî, Medenî, Hicâzî, Şâmî de olabilir. Neshî denen bir yazı da aynı anlamda pekâlâ Sülüs, Nesih, Tevkî’ olabilir.

Neshî tabirini yanlış ve sakıncalı bulup kullanmak istemeyen Yusuf Zennûn, Fevzi Günüş gibi simalar yanında, bunda bir sakınca görmeyip yazılarında rahatlıkla kullanan M. Nihad Çetin, Uğur Derman, Ali Alparıslan, Muhittin Serin gibi hat tarihçileri de vardır. Durum böyle olunca yuvarlak karakterli ortaçağ kitabelerinin “epigrafi disiplini bakımından” Neshî ya da Eyyubî neshi, Memluk neshi gibi adlarla anılmasında Aklâm-ı Sitte’den olan Nesih yazı ile karıştırılmamak kaydıyla bizce de

herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. İster Nesih ya da Neshî diyelim ister Sülüs ya da Celî Sülüs diye ifade edelim “kitabelerin yazı karakterini” ifade etmek üzere zaten kullanılmakta olan bu tabirlerle kimin neyi kastettiği anlaşıldıktan sonra kanaatimizce her iki tabir de doğru kabul edilebilir.

Bu ön kabulden sonra itiraf etmeliyiz ki, yuvarlak karakterdeki ortaçağ kitabe yazılarını, İslâm Hat Sanatı bakımından “Celî Sülüs” adıyla toptan değerlendirmeye alan “kaligrafik yaklaşım”ın da çalışmamız esnasında bazı tezatları tespit edilmiştir.

Nitekim Tevkî‘ ve Rikâ‘, Muhakkak ve Reyhânî, Sülüs ve Nesih yazılarından oluşan Aklâm-ı Sitte (Şeş Kalem) yani altı yazı çeşidinin “olgunlaşma süreci ve tekâmül sıralaması” kaynaklarımızda yine bu sıralama ile verilmiş ve “Celî Aklâm-ı Sitte” başlığı da açılmış olduğu halde, Tevkî‘ ve Rikâ‘ yazılarının Celîsinin düşünülmemeyeceği, çünkü kullanıldıkları yerler itibariyle bu yazıların, kabul edilmiş ölçülerin dışına çıkmadıkları söylenmiştir. Hususiyetlerini ve klâsik ölçülerini Muhakkak ve Sülüs’ten daha önce kazandığı kaydedilen mezkur bu iki yazının kitabe halinde mimaride Celî olarak kullanılmamış olduğu anlamına gelen bu yaklaşım, bize makul gelmemiştir. Dolayısıyla, *Nesih ve Rik’a yazılarının ve hatta Tevkî‘ ve Rikâ‘dan doğduğu kaydedilen Ta‘lîk ve Dîvânî’nin bile celîsinden pekâlâ sözedilip örnekleri mevcutsa, Tevkî‘ ve Rikâ‘ celîlerinden en az bunlar kadar söz edilmesi gerektiğini düşündüğümüzden* ve Selçuk Mülâyim’in dediği gibi “ispatlanamayan bilgi, bilimsel bilgi olmadığı”ndan dolayı, bu iki yazıyı diğerlerinden ayıran hususiyetlere yoğunlaşarak ulaşabildiğimiz ortaçağ Neshî kitabelerinde bunun sağlanması yapılmıştır. Neticede Anadolu Selçuklu devrine ait Alanya Kalesi Ehmedek Burcu inşa kitabesinde (624/1227) bariz şekilde Tevkî‘ yazı hususiyetleri tespit edilmiştir. Başka örneklerle de desteklenen bu tespit neticesinde, Tevkî‘ ve Rikâ‘ın Celî şekilleri düşünülemez hükmü geçersiz kalmıştır.

Uğur Derman’ın tabiriyle, maksadımız kimsenin hatasını çıkarmak değil, hakk’a ve hatt’a hizmettir. Kaldı ki, mevzubahis hükmün sahibi merhum Ali Alparslan da, üzerinde az çalışılmış ve bazı müşküller arzeden İslâm yazısının, değişik türleri, bunların gelişmeleri ve büyük ustaları hakkında kesin bilgi ve neticelere ulaşmak için derin tetkiklerin lüzumuna dikkat çekmiştir.

Bu tespitten sonra, Tevkî‘ adıyla anılan yazının, aslında Sülüs kaidelerine tabi olduğu, fakat belli hususiyetleriyle Sülüs’ten ayrıldığı özellikle ifade edilmelidir. Bu noktada, yuvarlak karakterdeki kitabe yazılarını Sülüs başlığı altında “kadîm, muhakkak, hadîs” (yani eski, Muhakkak yazı etkisinde, yeni ve şimdiki) şeklinde üç devrede ele alan Yusuf Zennûn’un “Hattu’s-Sülûsi’l-Kadîm” dediği devreyi genel itibariyle “Tevkî‘ yazı etkisindeki Sülüs” anlamında “Hattu’s-Sülûsi’l-Tevkî‘î” olarak kabul edebiliriz.

Osmanlı üslubu perspektifinden bakan Ali Alparlan ile farklı bir çerçeveden bakan Yusuf Zennûn’un değerlendirmelerini harmanlayıp genel manada diyebiliriz ki, Celî Sülüs yazı bu müstakil adla (1800’den zamanımıza kadar olan) olgunluk devrini yaşamadan evvel Muhakkak yazı etkisinde gelişme (1453-1800) göstermiştir. Osmanlı üslubu için sözkonusu olan bu etki 14. yüzyıla kadar çekilebilir. Muhakkak etkisinden evvel Celî Sülüs’ün, hazırlık devresini yaşadığı (1071-1453) kadîm çağında etkilendiği yazılardan biri, kesinlikle Tevkî‘ olmalıdır ki çoktan tekâmül etmiş bulunuyordu.

Dolayısıyla Celî Sülüs yazı bugünkü kemâline, cemâline ancak kendisine göre daha yumuşak ve yuvarlak hatlara sahip Tevkî‘ yazı ile, daha sert ve dik karakterdeki Muhakkak yazıdan aldığı hususiyetleri çağlar boyu bünyesinde eritip hazmederek ulaşmıştır. Aklâm-ı Sitte’de olgunluğa eriş ve kendini buluş sıralamasında öncelik Tevkî‘in hakkı, ikincilik Muhakkak yazınındır. Sülüs’ün tekâmülü ise bunlardan çok sonra gerçekleşebilmiştir.

İslam mimarisinde yuvarlak (Neshî) yazının 11. yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanılmaya başladığını gösteren bu yüzyıla ait Gazneli, Karahanlı ve Selçuklu örneklerinden sonra, 12. yüzyılla birlikte Selçuklu geleneğine bağlı atabeylikler devrinde bu yazının mimaride yaygınlaştığı görülmektedir. Birçok İslam şehrinde mimari tezyinata çoktan dahil olan Neshî yazı, Kudüs mimarisiyle ancak yüzyıla yakın bir Haçlı işgalinden sonra, 583/1187 tarihinde buluşabilmiştir. 1098’deki işgalden önce şehirde mevcut olduğunu farzedebileceğimiz herhangi bir örnek şu ana kadar kesin olarak tesbit edilemediği için Neshî yazı, İslâm’ın Kudüs’e tekrar girişinin âbidevî belgelerinden birini oluşturur.

Halep Ulucamii minaresindeki 483-487/1090-1094 tarihli yazı kuşağı gibi Selçuklu Neshî yazı örnekleri, 11. yüzyılın son çeyreğinde Selçuklu idaresinde bulunan Kudüs'te de pekâlâ aranabilir. Nitekim Mescid-i Aksâ giriş revakında ayaklar arkasına tesbit edilmiş, Kur'an'dan âyetlerin yazılı olduğu iki ayrı çini levhada Neshî yazı kullanılmıştır. Selçuklu karakteri gösteren bu örnekler tarihsiz oldukları için işgal öncesinden kalıp kalmadıkları meçhuldür. Mescid-i Aksâ'da Zekeriya mihrabı altında 2005'te keşfedilen 1087 tarihli Selçuklu kitabesinde ise yazı, dönemin çoğu Selçuklu örneğinde olduğu gibi Celî Kûfîdir. Anlaşılan yeni yeni gelişmekte olan Neshî yazı, hâlâ Kûfînin tercih edildiği âbidelerinde kullanılma imkânı bulamadan Kudüs, Haçlı işgaline maruz kalmıştır.

Nihayet 583/1187 yılında Salâhaddin Eyyûbî eliyle fethedilince, bunun bir manifestosu olarak Mescid-i Aksâ mihrap kemer tablasına yerleştirilen mevcut mozaik kitabe, Neshî yazı ile yazılmıştır. Bir asırlık fasılanın ardından yazı karakterindeki bu değişiklik yani Kûfî yerine "Neshî'nin tercihi", Kudüs'te İslâmî yeni bir dönemin başlangıcını işaret eder. Ancak bunun Sünnîliğin Şiîliğe tepkisi ile de ilişkilendirilmek istenmesi tartışma götürür. Köken olarak İslâm öncesi Nabatîler'e kadar uzanan ve gelişip değişerek geldikleri bu uzun tarihî yolculuklarında Cezm-Meşk, Kûfî-Neshî gibi çeşitli adlarla karşımıza çıkan Arap yazısındaki köşeli ve yuvarlak iki ana karakterin farklı iki dinî mezhebi temsil ettiğini söylemek aşırı bir yorum olur. Fatımîler için resmî (bir manada hieratik) bir yazı olarak düşünülen Kûfî'nin karşısına Sünnî İslâm anlayışının Neshî yazıyla çıktığı fikrinin kabul edilebilir bir yanı yoktur. Zira hiçbir yazı türü veya karakteri kimsenin tekelinde değildir.

Denilebilir ki, ilk fethinden Haçlı işgaline kadar Kudüs mimarisinde yalnız Kûfî yazı kullanılmış, fakat, Eyyûbî fethiyle birlikte günümüze kadar süregelen Neshî yazı kullanımını başlamıştır.

İlk defa tezyinattan uzak ve yalnız başına yazıların Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde kullanılmış olduğu hükmü Anadolu coğrafyası için doğrudur. Suriye, Filistin bölgesinde ise aynı hüküm Selçuklular ve Beylikler'le muasır olan Zengî, Eyyûbî ve Memluk devri yazıları için sözkonusudur. Nitekim incelediğimiz Eyyûbî kitabelerinde birkaç istisna dışında yazılar tezyinattan uzak ve sadedir.

Zannedildiği gibi zemini müzeyyen yazılar, sade ve tezyinatsız yazılardan daha fazla olmayıp, aksine bir durum sözkonusudur.

Herhangi bir hanedanın hükümranlığı altındaki topraklarda icrâ edilen herhangi bir sanatı ve bilhassa konumuz olan yazı sanatı örneklerini o hânedana nisbet ederek, sözgelimi Eyyubî Celî Yazısı gibi bir ifadeyle tanımlamakla birlikte, o hanedanın iktidarından önce, sonra veya onunla çağdaş başka bir hanedanın sanat mirasının birbirinden bütünüyle farklı olduğu söylenemez. Dolayısıyla araştırma ve yayınlarda Selçuklu üslubu ve tesiri olarak ifade edilen *lâmelif harfinin eğik yazılışı, kef'in sereninin meyilli ve dalgalı oluşu ya da serensiz bırakılması, küt ve yuvarlak zülfe formu, elif harfinin alt kısmının sola kıvrıklığı* gibi hususlardan özellikle lâmelif ve elif le ilgili olanı kanaatimizce Tevkî' ve Rikâ' yazılarına dayandırılabilir.

Salahaddin dönemi Kudüs kitabe tarzı Kahire'den çok Şam tesiri altındadır. Halep kale kitabelerinde yazının, Zengî sanatının devamı olarak, diğer Eyyûbî kitabelerine göre çok daha zarif ve itinalı olması Halep'te işinin ehli, usta hattatlar silsilesinin varlığını göstermektedir. Nitekim Halepliler çeşitli şekil ve türdeki yazılarda hüsn-i zevk sahibi olarak bilinirler. Halep'in yetiştirdiği hattat sayısı daima diğer Şam şehirlerinden daha fazla olmuştur (Ali, 1983: 4/117). Halep Hallâviyye Medresesi ahşap mihrabı üzerinde bulunan, bugün bile son derece güzel ve itinalı kuşak yazı, "bivilâyeti" izafetiyle hattat tarihçi İbnü'l-Adîm'e aittir. Ortaçağ kitabelerinde "ketebehû" şeklinde bir hattat imzası açıkça bulunmasa da, Hallâviyye örneğinde olduğu gibi "bivilâyet, bitevellî, tevellâ" türünden ifadelerin aynı zamanda hattat ketebesine olabileceği ihtimali, bazı yazıların hattatını tespitinde bize yardımcı olabilir.

İncelediğimiz kitabelerde tespit edip yukarıda paylaştığımız kaligrafik değerler yanında ayrıca yaptığımız epigrafik tahliller yoluyla ulaştığımız bazı mühim neticeler de şunlardır:

Şam'da Ümeyye Câmii tamir kitâbesi (575/1179) ile Kudüs'te Hafr-ı Hendek kitâbesi (587/1191) gibi fetih öncesi ve sonrası birçok Eyyûbî kitabesinde "Muhyî devleti Emîri'l-mü'minîn" şeklinde atıfta bulunulan Abbâsî halifesine, Kudüs'ün fethini müjdeleyen Mescid-i Aksâ mihrap kitâbesi gibi böylesine mühim bir metinde

hem yer verilmemiş, hem de halifenin kendi lakabı olan en-Nâsır lakabının Salahaddin için kullanılmış olması, Salahaddin'in bütün yardım taleplerine rağmen hilafet merkezinden fetih için gereken yeterli desteğin sağlanmamış olmasına gösterilen bir tepki olarak açıklanabilir. Nitekim Selahaddin'i överken şair Cîlânî'nin kasidesinde söylediği (واستقبح الرجس ممنوًا بمشبهه فاستفتح القدس محشواً بمرته) “Kötülüğü kötü gördü ihsanda bulundu, Kudüs'ü kendi adamlarıyla fethetti.” beyti ile (Sallâbî, 2008: 557; Sallâbî, 2010: 623), meşhur seyyah İbn Cübeyr'in kasidesindeki

وقمت بنصر إله الورى فسمّاك بالملك الناصر

تبيت الملوك على فرشهم وترفل فى الزرد السابري

وتؤثر جاهد عيش الجهاد على طيب عيشهم الناصر

“Âlemlerin Rabbi'nin dînine yardım ettin sen, Bu sebeple O seni 'Melik Nâsır' olarak adlandırdı. Sultanlar yataklarında geceliyorlar, Sen ise ince ve sık dokunmuş zırhlar içinde uyukluyorsun. Cihadı hayat tarzı olarak seçtin, Onların güzel yaşam biçimine karşı.” (Sallâbî, 2008: 562; Sallâbî, 2010: 628) sözleri sanki Halife Nâsır li-dînilah'a tariz niteliğindedir.

Çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz hususlardan biri de şudur: 23, 25, 28, 30, 34, 36 katalog numaralı örnekler olan Burç İnşâ veya Tamir (599/1202-3), Kubbetü'n-Nahviyye İnşâ (604/1207-08), Güney Doğu Kanâtır Tecdîd (608/1211-12), Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd (610/1213-14), Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) İnşâ (613/1216-17) ve Mescid-i Aksa Revak İnşâ (614/1217-18) kitabelerinde görüldüğü üzere, Melik Âdil hayatta olduğu müddetçe oğlu Melik Muazzam devri kitabelerinde duâ cümleleri “Allah o ikisinin (saltanat) günlerini, o ikisinin mülkünü, o ikisinin devletini daim ve payidar eylesin, o ikisinin yardımcılarını aziz eylesin, o ikisini bağışlasın” anlamında (ادام الله ايامهما), (خلد الله ملكهما), (اعز الله انتصارهما), (خلد الله دولتهما) şeklinde tesniye zamirleriyle kurulmuş, Şam Bâb-ı Sağır Kitâbesi (623/1226)'nde (Kat. Nu. 64) olduğu gibi Melik Âdil'in vefatından sonraki Melik Muazzam kitabelerinde tesniye zamiri yerine artık (خلد الله ملكه) şeklinde müfret zamir kullanılmıştır. Bu bilgilerden hareketle “Allah o ikisinin

devletini payidar eylesin” anlamında (حلد الله دولتهما) duasını ihtiva eden ve tarih kısmı eksik bulunan Şâfî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) vakıf kitâbesi parçalarının (600-615/1203-1218) (Kat. Nu. 38) Berchem'in teklif ettiği tarihlerden 624 olamayacağı sonucuna varılmıştır. Çünkü tesniye zamiriyle edilen duadan Melik Âdil'in hayatta olduğu anlaşılmaktadır ve Melik Âdil 7 Cemâziyelâhir 615 (31 Ağustos 1218) tarihinde vefat etmiştir.

Kahire Tâc-ı Amûd kitâbesinin (Kat. Nu. 61) tarihinin de 610 şeklinde yanlış okunduğu tespit edilmiştir. Çünkü, kitabede bu tacın yapımını emreden şekilde adı geçen Melik Kâmil'in, es-Sultân ve Zahîru Emîri'l-mü'minîn lakaplarıyla anılmış olması, babası Melik Âdil'in hayatta olmadığına işaret etmektedir. Halbuki 610/1213 tarihinde Melik Âdil hayattadır. Dolayısıyla tarih kısmına dikkatlice baktığımızda, yanlış okumanın gözden kaçan bir ibareden kaynaklandığı görülmüş, kitabede 616 (1219-20) tarihinin yazılı olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, Selçuklular'ın Arap ülkelerindeki uzantısı olan Zengîler'le Memlukler devri arasındaki halkayı oluşturan Eyyûbîler, siyasi yapı ve kültür bakımından öncekilerin takipçisi olduğu gibi, Eyyûbî celî yazı karakteri de genel itibariyle Selçuklu ve Zengî celî yazı karakterinden farklı değildir. 11. yüzyılın ilk yarısından itibaren mimaride “Kûfî”nin yerini almaya başlayan “Neshî” yazının Kudüs'e girişini temsil eden incelediğimiz Eyyubî devri kitâbeleri çoğunluk itibariyle “Hattu's-Sülûsi't-Tevkî'î” yani “Tevkî' etkisinde Celî Sülûs” hatla ve genellikle gösterişten, tezyinattan uzak olarak yazılmış olup, bunlarda, yazının temel işlevi olan okunaklılık esas alınmıştır.

7. TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Bâşûra: Bâşûra, Selahaddin'in inşâ ettirdiği yeni model kale ve burç kapısıdır ki bunlar kalelerin muhafazasını güçlendiriyordu. Kapılar kırılıp içeri girildiğinde doğrudan kaleye girilemiyor, bilakis iki taraflı burçların arasında kalan bir boşluğa giriliyordu. Dolayısıyla buraya giren düşman askerleri iki taraftaki burçlardan atılan oklara maruz kalıyor, kaçacak bir yer bulamıyordu (Sallâbî, 2010: 401).

Besmele: Kendisiyle başlanmayan her işin bereketsiz ve neticesiz kalacağına ilişkin hadîs-i şeriflerin ve fiilî sünnetin tesiriyle Müslümanlarca hem sözlü hem de yazılı olarak en çok tekrarlanan, teberrüken, usulen ve tezyînî bakımdan en fazla yazılan âyetlerin başında gelir. Bilhassa mimari eserlerde tezyinî bir unsur olarak kullanılan Celî yazılarda ve kitabelerde de Besmele ön planda yer almış, onu özenerek güzel yazan kişinin affedileceğine dair rivayetlerin de etkisiyle daha fazla itinaya mazhar olmuştur (Derman ve Uzun, 1992: 532, 534, 536). Sin harfinden mim harfine kadar üçte ikisi düz, üçte biri çukurca olarak keşideli yazılan Besmele “oklu Besmele” olarak bilinir (Yılmaz, 2004: 265). Subhu'l-A'sâ'da kaydedildiğine göre sakîl olsun hafif olsun Sülüs kalemlerdeki Besmele'nin üç ayrı yazılış şekli vardır ve bunu belirleyen, er-Rahmân ve er-Rahîm'deki râ harflerinin “mecnûa”, “mahsûfe” ya da “müdğame” oluşları ile er-Rahmân'daki nûn harfinin “mecnûa” ya da “müdğame” oluşudur. (Kalkaşendî, 1914: 136-140):

1. Mahsûfe râ'lı Besmele:

The image shows the Mahsûfe râ'lı Besmele in Arabic calligraphy. The text is written in a cursive style with a long horizontal line extending from the end of the word. The letters are connected and the overall appearance is fluid and elegant.

2. Mecnûa râ'lı ve nûn'lu Besmele:

The image shows the Mecnûa râ'lı ve nûn'lu Besmele in Arabic calligraphy. The text is written in a cursive style with a long horizontal line extending from the end of the word. The letters are connected and the overall appearance is fluid and elegant.

3. Müdğame râ'lı ve nûn'lu Besmele:

The image shows the Müdğame râ'lı ve nûn'lu Besmele in Arabic calligraphy. The text is written in a cursive style with a long horizontal line extending from the end of the word. The letters are connected and the overall appearance is fluid and elegant.

Cetvel: Kitabeyi çerçeveleyen ve satır aralarında görülen düz çizgiler.

Dendan: Farsça'da *diş* anlamına gelen bu kelime hat sanatında sin, be, te, se, sâd, dâd ve ye gibi harflerin çıkıntılı kısımları için kullanılır.

Kâf: Noktasız harflerdendir. Ancak kâf-ı meşkûle ise *şekle* (yani seren) onun alâmeti olur. Kâf-ı muarrât ise lâm ile karışmaması için üzerine küçük kâf-ı mebsûta (yani küçük boru kef, kef mühmeli) konur.

Kâf-ı Mebsûta: Bugün *boru kef* dediğimiz kef şeklidir. Müfret ve mürekkebe olabilmekle birlikte müfredi az kullanılır. Mürekkebe olarak başta ve ortada bulunabilir, kesinlikle sonda bulunamaz.

Kâf-ı Meşkûle: Kesinlikle müfredi olmayan, yalnız mürekkebe olarak başta ve ortada bulunan kef şeklidir. Elif ve lâm ile bittiğinde beyazı, görülebilir yarım badem şeklindedir. Kendisinden sonraki harf, kef'in baş hizasını aslâ geçemez. Çünkü kâf-ı mebsûta ve meşkûle'den sonra medde (uzatma, keşide) gelmesi hat sanatında caiz değildir. "Köstekli, kösteği olan, kelepçeli, halkalı" gibi anlamlara gelen meşkûle ile vasıflanmasının sebebi bugün bizim *seren* dediğimiz, üzerindeki *cerre* (çekme) yani keşidedir.

Kâf-ı Muarrât: Ancak kelimenin son ucunda bulunan bu kef, lâm-ı mutlaka'ya benzemektedir. Asla bir başka harfle birleşmez. Çünkü yazıdaki yeri satır sonlarıdır.

Kanâtır: Arapça kantara kelimesinin çoğuludur. Kemerler, kemerli taş köprüler anlamına gelmektedir. Aynı anlamda bâike'nin çoğulu olarak bevâik ile mîzân'ın çoğulu olarak mevâzîn kelimeleri de kullanılmakta olup İngilizce karşılığı *colonnade*'dir.

Medde: Cîm vb. harfleri yazmaya başlarken baş kısmındaki sağa doğru çekilen ilk parçaya eskiden medde denilmiştir (Yılmaz, 2004: 212).

Recessed Tabula Ansata: Antik Roma sanatında kulplu bir çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik.

Seren: Kural olarak sadece kâf-ı meşkûle'de bulunan, fakat kâf-ı muarrât'larda da karşılaştığımız kef harfine mahsûs üst kısmındaki çizgidir. Subhu'l-A'şâ'da seren, *şekle* ve *cerre* olarak geçer.

Şakulî harfler: Elif, lâm, kef, tı, zı, lâm-elif gibi dikine uzanan harflerdir.

Zülfe: Elif ve lâm gibi harflerin üst sağ tarafındaki saçağın adıdır (Alparılan, 1999: 114).

8. KAYNAKLAR

8.1. Yazılı Kaynaklar

ÂLÎ, Mustafa Efendi Gelibolulu

1926 *Menâkıb-ı Hünerverân*. İstanbul.

AFÎFÎ, Fevzi Sâlim

1980 *el-Kitâbetü 'l-Hattıyyetü 'l-Arabiyye*. Kuveyt.

ALÎ, Muhammed Kürd

1983 *Hıttatu 'ş-Şâm 1-6*. Dımeşk.

ALLEN, Terry

1999 *Ayyubid Architecture*. California.

<http://www.sonic.net/~tallen/palmtree/ayyarch/>, Erişim Tarihi: 03.08.2013.

ALPARSLAN, Ali

1976-77 Mimarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, IV-V*, 1-10. İstanbul.

1985 İslâm Yazı Çeşitleri 3: Celî Sülüs. *Sanat Dünyamız*, 33, 27-33. İstanbul.

1989 İslâm Yazı Sanatı. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Ansiklopedi. İlmî müşavir ve redaktör: Hakkı Dursun Yıldız) C. 14, 441-522. İstanbul.

1993 Celî. *DİA*, 7, 265-267. İstanbul.

2002a Türk Dünyasında Hat Sanatı. *Türkler*, 12, 266-273.

2002b Kitâbe. *DİA*, 26, 76-81, Ankara: TDV.

2004 *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul.

ARSEVEN, Celal Esat

1983 *Sanat Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- 1998 *Sanat Ansiklopedisi*, 3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- eI-ASELÎ, Kâmil Cemîl
- 2002 Kudüs: Osmanlı Dönemi ve Sonrası. *DİA*, 26, 334-338, Ankara.
- ASLANAPA, Oktay
- 1973 *Türk Sanatı II. Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*. İstanbul.
- 1999 *Türk Sanatı*, İstanbul.
- AULD, Sylvia - Robert Hillenbrand
- 2009 *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*. Altajir World of Islam Trust, UK.
- AVCI, Casim
- 2002 Kudüs: Fethedilişinden Haçlı İstilâsına Kadar. *DİA*, 26, 327-329, Ankara.
- AYVAZOĞLU, Beşir
- 1995 *Aşk Estetiği*. İstanbul.
- BAKIRER, Ömür
- 1976 *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*. Ankara.
- BALTACIOĞLU, I. Hakkı
- 1958 *Türklerde Yazı Sanatı (Türk Sanat Yazılarının Grafolojisi ve Estetiği Üzerine Sosyo-Psikolojik Deneme)*. Ankara.
- BAYAT, Ali Haydar
- 2000 İbnü's-Süveydî. *DİA*, 21, 213-214. İstanbul.
- BEHCET, Müna Muhammed Bedr Muhammed
- 2002 *Eseru'l-Hadâratı's-Selcûkiyye fî Düveli Şarkı'l-Âlemi'l-İslâmî ale'l-Hadârateyn el-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye bi-Mısr*. Kahire.

BEKÂR, M. Serdar

2004 el-Melikü'l-Kâmil Muhammed. *DİA*, 29, 68-70. Ankara.

BEKSAÇ, A. Engin

1995 Eyyûbîler: Sanat. *DİA*, 12, 31-33. İstanbul.

2001 Karaviyyîn Camii. *DİA*, 24, 478-480. İstanbul.

BERCHEM, Max van

1922-23 *Corpus Inscriptionum Arabicarum: I: Jerusalem Ville*, Cairo.

1925 *Corpus Inscriptionum Arabicarum: II: Jerusalem Haram*, Cairo

BERCHEM, Max van-Josef STRZYGOWSKI

1910 *Amida*. Paris.

BEYSANOĞLU, Şevket

1996 *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi 1-2*. Ankara.

BLAIR, Sheila S.

2009 The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem. *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context (1187-1250)*. London: AltajirTrust. 118-128.

BLAIR, Sheila – Jonathan BLOOM

2007 Tarih (Abbasiler). (Editör: Markus Hattstein, Peter Delius). *İslâm Sanatı ve Mimarisi*. İtalya: Literatür, 90-93.

BLOOM, Jonathan M.

2009 Woodwork in Syria, Paletsine and Egypt During the 12th and 13th Centuries. *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context (1187-1250)*. London: AltajirTrust. 129-146.

BOMBACI, Alessio

1963 Gazne'deki Kazılara Giriş. *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, 537-560. İstanbul.

BOZKURT, Nebi

2002 Kubbetü's-Sahre. *DİA*, 26, 304-308, Ankara.

2004 Mescid-i Aksâ. *DİA*, 29, 268-271, Ankara.

2005 Minber. *DİA*, 30, 101-103. İstanbul.

BOZKURT, Nebi ve Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI

2004 Mescid-i Nebevî. *DİA*, 29, 281-290, Ankara.

BURCKHARDT, Titus

1997 *Akılın Aynası*. Çev. Volkan Ersoy. İstanbul.

2005 *İslâm Sanatı Dil ve Anlam*. Terc. Turan Koç. İstanbul.

BURGOYNE, Michael-Abu al-Hajj

1979 Twenty-four Medieval Arabic Inscriptions from Jerusalem, *Levant*, 11, 119.

el-BÜNDÂRÎ, Kıvâmüddîn el-Feth b. Ali

2004 *Senâ'l-Berki's-Şâmî Muhtasarı el-Berki's-Şâmî fî Sîreti's-Sultân Salâhiddîn li-Kâtibihi'l-Imâd el-İsfehânî*. (Tahkîk: Ramazan Şeşen). İstanbul.

CAN, Yılmaz – Recep GÜN

2006 *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları ve Estetiği*. İstanbul.

el-CEBBÛRÎ, Yahya Vehîb

1994 *el-Hat ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâratî'l-Arabiyye*. Beyrut.

CUMA, İbrahim

1968 *Kıssatü'l-Kitâbeti'l-Arabiyye*. Kahire.

ÇAM, Nusret

2008 *İslâmda Sanat Sanatta İslâm*. 2008.

ÇAYCI, Ahmet

2008 *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

ÇETİN, Nihad M.

1986 Yâkut Musta'simî. *İA, XIII*, 352-357. İstanbul.

1989a Aklam-ı Sitte. *DİA, 2*, 276-280. İstanbul.

1989b Allah: Hat. *DİA, 2*, 500-501. İstanbul.

1991 Arap: Yazı. *DİA, 3*, 276-282. İstanbul.

1992 İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi (Yâkût devrinin sonuna kadar). *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı*, 14-32. İstanbul.

1995 İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi (Yâkût devrinin sonuna kadar). *İslâm Tetkikleri Dergisi, IX (Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı)*, 1-50. İstanbul.

ÇORUHLU, Yaşar

2009 Semerkant (Mimari). *DİA, 36*, 484-486, İstanbul.

ed-DEBS, el-Matrân Yusuf

1994 *Târîhu Sûriye ed-Dünyevî ve 'd-Dînî, C. 6*. Beyrut.

ed-DEHÂN, Sâmi

1951 *Hayâtü İbni'l-Adîm ve Âsâruhû*. Dimeşk.

DEMİRKENT, Işın

1996 Haçlılar. *DİA, 14*, 525-546. İstanbul.

2002 Kudüs: Haçlılar Dönemi. *DİA, 26*, 329-332. Ankara.

DENKNALBANT, Ayşe

2012 Silvan Ulucamii. *DİA, 42*, 114-115. İstanbul.

DERMAN, M. Uğur

1997a Hat. *DİA, 16*, 427-437. İstanbul.

- 1997b Hattat. *DİA*, 16, 493-499. İstanbul.
- 2002a Kelime-i Tevhid: Hat. *DİA*, 25, 215-216, Ankara.
- 2002b Türk Hat Sanatında “Celî” Kavramı. *Türkler*, 12, s. 256-265. Ankara.
- 2007 Nesih. *DİA*, 33, 1-3. İstanbul.

DERMAN, M. Uğur - Mustafa UZUN

- 1992 Besmele: Hat. *DİA*, 5, 532-537, İstanbul.

DURAN, Remzi

- 2001 *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri*. Ankara.

EDHEM, Halil

- 1329 Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zaptolunmalıdır. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 10, 626-639. İstanbul.

el-ENSÂRÎ, Fehmi

- 1991 *Minberu Nûriddîn Zengî fi'l-Mescidi'l-Aksâ'l-Mübârek*. Kudüs.

ERGİNSOY, Ülker

- 1978 *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi*. İstanbul.

el-ESEDÎ, Hayreddin

- 1984 *Ahyâü Haleb ve Esvâkuhâ*. Dimeşk.

ESİN, Emel

- 1979 Böri Tigin Tamgaç Bugra Kara Hakan İbrahim'in (H. 444-60/1052-68) Samarkand'da Yaptırdığı Âbideler. *Sanat Tarihi Yıllığı VIII*, 37-55. İstanbul.

el-FÂRÛKÎ, İsmâil Râci- Luis Lâmia el-Fârûkî

- 1999 *İslâm Kültür Atlası*. İstanbul.

FAYDA, Mustafa

- 1992 Busra. *DİA*, 6, 470-472. İstanbul.

FİKİRİ, Ahmed

1969 *Mesâcidü'l-Kâhire ve Medârisühâ – el-Asru'l-Eyyûbî*. Kahire.

GEDİK, Ahmet

2004 Karatay Medresesi Taçkapısı'ndaki Celî Yazıların Hat San'atı Bakımından Değerlendirilmesi. *İstem*, 3, 165-189. Konya.

2005 *Candaroğulları Beyliği Mimarisinde Celî Yazı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

GÖRGÜN, Hilal

2001 İsmet Hâtun, *DİA*, 23, 140. İstanbul 2001.

GRABAR, Oleg

2004 *İslâm Sanatının Oluşumu*, (çev. Nuran Yavuz), İstanbul.

GROHMANN, Adolf

1971 *Arabische Paläographie II: Das Schriftwesen. Die Lapidarschrift*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch - Historische Klasse: Denkschriften 94/2. Hermann Böhlau Nachf.: Wein, Plate XII.

1986 en-Nesh ve's-Sülüs. (Tercüme: Gânim Mahmûd, Takdîm: Yusuf Zennûn). *El-Mevrid Mecelle Tûrâsiyye Fasliyye*, C. 15, S. 4, 113-122. Bağdat.

GÜNER, Ahmet

2004 Melik. *DİA*, 29, 51-53. Ankara.

GÜNÜÇ, Fevzi

1991 *XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dinî Mîmârisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*. Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

- 1996 Anadolu Selçuklu Mimarisinde Celî Sülüs Hattı. 5. *Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, 185-198. Konya.
- t.y. Anadolu Selçuklu Dönemi Celî Sülüs Yazısının Beylik Dönemine Etkileri. *XII. Uluslar arası Türk Sanatı Kongresi (5-6 Ekim 2003-Amman)*. (Kongreye sunulan yayınlanmamış tebliğ).
- 2006 Anadolu-Asya İlişkisi İçerisinde Kuşak Yazı Geleneği. *Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri: Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*. 193-205. Ankara.

el-HAMEVÎ, Yakut

- 1993 *Mu'cemü'l-Üdebâ 1-7*. Beyrut.

HAMİDULLAH, Muhammed

- 1988 Allah'ın Elçisi (S.A.V) ve Sahabe Devrinde Yazı Sanatı. *İslâmî Araştırmalar, C. 2, S. 7*, 95-102. İstanbul.

HANCIOĞLU, Tahsin

- 1998 *Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Yazı Sanatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

HANEŞ, İdhâm Muhammed

- 2008 *Tabakâtü'l-Hattâtîn*. İrbid-Jordan.

HAWARI, Mahmud

- 2007 *Ayyubid Jerusalem (1187-1250): An Architectural and Archaeological Study*. Oxford : Archaeopress.
- 2009 Ayyubid Monuments in Jerusalem. (Edited by Robert Hillenbrand and Sylvia Auld). *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, s. 216-275. London.

HEIDEMANN, Stefan

- t.y. The Transformation of Middle Eastern Cities in the 12th Century: Financing Urban Renewal. *Aga Khan Program For Islamic Architecture* At Mit.
<http://web.mit.edu/akpia/www/articleheidemann.pdf>, Erişim Tarihi: 17.04.2013.

HILLENBRAND, Robert

- 2009 The Art of the Ayyubids: An Overview. (Edited by Robert Hillenbrand and Sylvia Auld). *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, s. 22-44. London.

HUSSEINI, S.A.S.

- 1949 Note on an Ayyubid Inscription in the Interior of the Dome of the Aqsa Mosque in *R. W. Hamilton, The Structural History of the Aqsa Mosque*, 47-48. London.

el-HÜSEYNÎ, İyad Hüseyin Abdullah

- 2003 *et-Tekvînü 'l-Fennî li 'l-Hattî 'l-Arabî*. Beyrut.

İBN HALLİKÂN, Ahmed b. Muhammed (608-681/1211-1282)

- 1968 *Vefeyâtü 'l-A 'yân ve Enbâü Ebnâi 'z-Zemân*.

İBN RÜSTE

- 1891 *el-A 'lâk en-Nefîse*. Leyden.

İBNÜ'L-BASÎS ve İBNÜ'L-VAHÎD

- 1986 Şerhu'l-Manzûmeti'l-Müstetâbe fi İlmi'l-Kitâbe. (Tahkik: Hilal Naci). *El-Mevrid Mecelle Tûrâsiyye Fasliyye, C. 15, S. 4, 259-270*. Bağdat.

İBNÜ'L-CEVZÎ

- 1980 *Fezâilü 'l-Kuds*. Beyrut.

İBNÜ'N-NECCÂR, Hâfız

- t.y. *ed-Dürretü 's-Semîne fi Ahbâri 'l-Medîne. ?*.

İBNÜ'N-NEDÎM, Muhammed b. İshak

1929 *el-Fihrist*. Kahire.

1971 *Kitâbü'l-Fihrist*. (Nşr. Rızâ-Teceddüd). Tahran.

İMÂDEDDÎN el-Kâtib el-İsfehânî, Ebû Abdillâh Muhammed

2004 *el-Fethu'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî – Hurûbu Salâhiddîn ve Fethu Beyti'l-Makdis*. Kahire: Dâru'l-Menâr.

İPŞİRLİ, Mehmet

2001 Kalkaşendî. *DİA*, 24, 263-265. İstanbul.

JAMES, David

2009 Qur'ans and Calligraphers of the Ayyubids and Zangids. *in Ayyubid Jerusalem The Holy City in Context 1187-1250*. (Ed. Robert Hillenbrand and Sylvia Auld) 348-357. London.

KAFESOĞLU, İbrahim

1997 Selçuklular. *İA*, 10, 353-416. Eskişehir.

KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali

1914 *Subhu'l-A'sâ fi Sınâati'l-İnşâ*, C. III. Kahire.

KARAASLAN, Nasuhi Ünal

2000 İbnü'n-Nedim. *DİA*, 21, 171-173. İstanbul.

KAREV, Yury

2011 Semerkand Kalesindeki Karahanlı Duvar Resimleri: İlk Rapor ve İlk İntibâlar. (Çev. Ahmet GEDİK, Ali Fuat BAYSAL). *İstem*, S. 18, 113-160. Konya.

KAYA, Mahmut

1992 Bûsîrî, Muhammed b. Saîd. *DİA*, 6, 468-470. İstanbul.

KAYA, Önder

2007 *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler*, İstanbul.

KILIÇ, Mustafa

2010 Şirkûh el-Mansûr. *DİA*, 39, 203-204. İstanbul.

KOÇ, Turan

2009 Sanat. *DİA*, 36, 90-93. İstanbul.

KÖK, Bahattin

2007 Nûreddin Zengî Mahmud. *DİA*, 33, 259-262. İstanbul.

KORN, Lorenz

2009a Ayyubid Mosaics in Jerusalem. (Edited by Robert Hillenbrand and Sylvia Auld). *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, s. 377-387. London.

2009b Ayyubid Jerusalem in Perspective: The Context of Ayyubid Architecture in Bilad al-Sham. (Edited by Robert Hillenbrand and Sylvia Auld). *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, s. 388-407. London.

KRATCHKOVSKAYA, Ö. A.

1939 Ornamental Neshî Inscriptions. *A Survey of Persian Art, C. IV*, 1770-1784, Tehran.

el-KÜRDÎ, M.

1939 *Târîhu 'l-Hattı 'l-Arabî ve Âdâbühû*, Kahire.

KÜRKÇÜOĞLU, Cihat

1993 *Şanlı Urfa Camileri*, Şurkav Yayınları, Ankara.

LLOYD, Seton-D. Storm RICE

1989 *Alanya*. (Çev. Nermin Sinemoğlu). 2. Baskı, TTK Basımevi. Ankara.

MANSOUR, Nassar

2011 *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*. New York.

MANSUR, Abd al-Razzaq

1995 *Dirasat al-Nuqush al-'Arabiya fi al-Muthaf al-Islami Bil Quds [Study of Arabic Inscriptions in the Islamic Museum in Jerusalem]*, Amman.

MORITZ, B.

1978 Arabistan (Yazı) Arap Yazısı. *İA*, 1, 498-512. İstanbul.

MÖHRİNG, Hannes

2008 *Salaheddin Eyyûbî 1138-1193*, İstanbul.

MÜLAYİM, Selçuk

1983 *Sanat Tarihi Metodu*. İstanbul.

2010 *İslâm Sanatı*. İstanbul.

MÜSTAKİMZÂDE, Sadeddin Efendi

1928 *Tuhfe-i Hattâtîn*. (ed. M. Kemal) İstanbul.

NAJM, Yusuf

1983 *Kunuz al-Quds*. Milano: Sagdos.

ÖZAYDIN, Abdülkerim

2007 Râvendî, Muhammed b. Ali. *DİA*, 34, 471-472. İstanbul.

ÖZKAFA, Fatih

2008 *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali

1957-60 *Râhatü's-Sudûr ve âyetü's-sürûr, I-II*. (çev. Ahmet Ateş). Ankara.

er-RESÛLÎ, el-Melikü'l-Eşref

1989 *el-Muhteri' fi Fünûn mine's-Sun'*. (Tahkik: Muhammed İsa Sâlihiyye) Kuveyt.

er-REYHÂVÎ, Abdülkâdir

1979 *Kal'atü Dimeşk. Dimeşk.*

RIZK, Âsım Muhammed

2000 *Mu'cemü Mustalahâti'l-İmâreti ve'l-Fünûni'l-İslâmiyye, Mektebet Madbuli.*

ROGERS, J. Michael

2001 Kahire: Mimari. *DİA, 24*, 182-191. İstanbul.

es-SAFEDÎ, Salahaddin Halil b. Aybek

2000 *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât 1-29.* Beyrut.

SALAMEH, Khader

2007 Saljuq Inscription in the Masjid al-Aqsa, Jerusalem. *Levant, vol. 41, number 1*, pp. 107-117 (11).

SALLÂBÎ, Ali Muhammed

2008 *Salâhu'd-dîn el-Eyyûbî ve Cühûdühû fi'l-Kadâi ale'd-Devleti'l-Fâtmiyyeti ve Tahrîri Beyti'l-Makdis.* Beyrut: Daru'l-Marife.

2010 *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi.* (Çev. Şerafettin Şenaslan). İstanbul: Ravza Yayınları.

es-SAYDÂVÎ, Abdülkâdir

1986 Vaddâhatü'l-Usûl fi'l-Hat. (Tahkik: Hilal Naci). *El-Mevrid Mecelle Tûrâsiyye Fasliyye, C. 15, S. 4*, 159-172. Bağdat.

SCHİCK, Robert – Khader SALAMEH

2004 The Arabic Stone Inscriptions in the Islamic Museum, al-Haram ash-Sharif, Jerusalem. *Governing the Holy City (The Interactions of Social Groups in Jerusalem between Fatimid and Ottoman Period)*, 13-32, (ed. Johannes Pahlitzch and Lorenz Koren), Wiesbaden.

Es-SEMHÛRÎ, Nûreddin Ali

1329 *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ (s)*. Mısır.

SERİN, Muhittin

1982 *Hat Sanatımız*. İstanbul.

1999a *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul.

1999b İbnü'l-Bevvâb. *DİA*, 20, 534-535. İstanbul.

2006 Mushaf: Hat. *DİA*, 31, 248-254, İstanbul.

2010 Sülüs. *DİA*, 38, 128-130, İstanbul.

2012 Tevkî'. *DİA*, 41, 36-37, İstanbul.

SEVİM, Ali

1999 İbnü'l-Adîm. *DİA*, 20, 478-479. İstanbul.

SEVİM, Ali ve Erdoğan MERÇİL

1995 *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara.

SHARON, Moshe

1999 *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae: CIAP, Volume Two, - B-C-*, Brill, Leiden-New York-Köln.

es-SİNCÂRÎ, Şeyh Muhammed b. el-Hasan

1986 Bidâatü'l-Mücevvid fi'l-Hat. (Tahkik: Hilal Naci). *El-Mevrid Mecelle Tûrâsiyye Fasliyye*, C. 15, S. 4, 159-172. Bağdat.

SÜMER, Faruk

2002 Keykubad I. *DİA*, 25, 358-359. Ankara.

ŞAHİNOĞLU, Metin

1977 *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*. İstanbul.

ŞA‘S, Şevki

- 1996 *Kal‘atü Haleb: Târîhuhâ ve Meâlimühâ el-Eseriyye*. Halep: Dâru’l-Kalemi’l-Arabî.
- 2001 *el-Kudsü’l-Arabiyye’l-İslâmiyye el-Mâzî, el-Hâzır, el-Müstakbel*. Hukûmetü’ş-Şârîka: İsdârâtü Dâireti’s-Sekâfeti ve’l-İ‘lâm.

ŞENTÜRK, Recep

- 2004 el-Melikü’l-Eşref er-Resûlî. *DİA*, 29, 67-68. Ankara.

ŞEŞEN, Ramazan

- 1987 *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*. İstanbul.
- 1995 Eyyûbîler. *DİA*, 12, 20-31. İstanbul.
- 2001 Kâdî el-Fâzıl. *DİA*, 24, 114-115. İstanbul.
- 2004a el-Melikü’l-Âdil. *DİA*, 29, 59-60. Ankara.
- 2004b el-Melikü’l-Efdal. *DİA*, 29, 62-63. Ankara.
- 2009 Selâhaddîn-i Eyyûbî. *DİA*, 36, 337-340. İstanbul.
- 2012 *Eyyûbîler (1169-1260)*, İstanbul: İsam Yayınları.

eş-ŞİHÂBÎ, Kuteybe

- 1995 *Müşeyyedâtü Dimeşk Zevâtü’l-Edriha ve Anâsıruhe’l-Cemâliyye*. Dimeşk.
- 1996 *Ebvâbü Dimeşk ve Ahdâsühâ’t-Târîhiyye*. Dimeşk.
- 1997 *en-Nukûşü’l-Kitâbiyye fî Evâbidi Dimeşk*. Dimeşk: Menşûrâtü Vezâratî’s-Sekâfe.

TAKKÛŞ, Muhammed Süheyl

- 1999a *Târîhu’z-Zengiyyîn fî’l-Mevsıl ve Bilâdi’ş-Şâm*. Beyrut.
- 1999b *Târîhu’l-Eyyûbiyyîn fî Mısr ve Bilâdi’ş-Şâm ve İklîmi’l-Cezîre*. Beyrut.

TALAS, Muhammed Esad

1957 *El-Âsâru 'l-İslâmiyye ve 't-Târîhiyye fî Haleb*. Dîmeşk.

TANERİ, Aydın

1993 Celâleddin Hârizmşah. *DİA*, 7, 248-250. İstanbul.

et-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân

1951 *Risâle fî Ilmi 'l-Kitâbe*. (Tahkîk: İbrahim el-Geylânî). Dîmeşk.

TOMAR, Cengiz

2004 el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf. *DİA*, 29, 78-79. Ankara.

2008 Resûlîler. *DİA*, 35, 1-2. İstanbul.

2010a Şam. *DİA*, 38, 311-315. İstanbul.

2010b Şecerüddür. *DİA*, 38, 404-405, İstanbul.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit

2001 *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazı*. Ankara: T.C. Kültür Bak.

2002 Türk Mimarîsinde Yazı. *Türkler*, 6, 106-119. Ankara: Yeni Türkiye.

ULUÇAM, Abdüsselâm

1997a Halep Ulucamii. *DİA*, 15, 248-249. İstanbul.

1997b Halîlürrahman Külliyesi. *DİA*, 15, 333-34. İstanbul.

2009 Suriye (Mimari). *DİA*, 37, 559-565. İstanbul.

2010 Şam (Mimari). *DİA*, 38, 320-325. İstanbul

el-UŞ, Muhammed Ebü'l-Ferec

1969 *Delîlü 'l-Methafî 'l-Vatanî bi-Dîmeşk*. Dîmeşk.

UZUNÇARŞILIOĞLU, İsmail Hakkı

1927 *Tokat, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilâyet, Kazâ ve Nâhiye Merkezlerindeki Kitâbeler*. İstanbul.

WALKER, J.

1977 Kubbet üs-Sahre. *İA*, 6, 944-948. İstanbul.

YARDIM, Ali

2002 *Alanya Kitâbeleri*. İstanbul.

YÂZÎCÎ, Tâlib

1991 Arap: Sanat. *DİA*, 3, 309-316. İstanbul.

1997 Halep. *DİA*, 15, 239-244. İstanbul.

YAZIR, Mahmud Bedreddin

1981 *Kalem Güzeli*. Ankara.

YETKİN, Suut Kemal

1984 *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul.

1959 *İslâm Mimarisi*, Ankara.

YILDIRIM, Suat

1992 Besmele. *DİA*, 5, 529-532. İstanbul.

YILMAZ, Abdülkadir

2001 Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 123-139. Erzurum.

2003 Muhammed es-Sincârî (es-Sehâvî) ve Bidâ 'atü'l-Mücevvid fi'l-Hat ve Usûlih İsimli Eseri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 53-90. Erzurum.

2004 *Türk Kitap Sanatları Tabir ve Istılahları*. İstanbul.

ez-ZEFTÂVÎ, Muhammed b. Ahmed

1986 Minhâcü'l-İsâbe fi Ma'rifeti'l-Hutût ve Âlâti'l-Kitâbe. (Tahkik: Hilal Naci). *El-Mevrid Mecelle Tûrâsiyye Fasliyye*, C. 15, S. 4, 185-248. Bağdat.

ZENNÛN, Yusuf

- 1984 Filistîn Mevtnü Vilâdeti Fenni'l-Hattî'l-Arabî. *Dirâsât fî Târihi ve Âsâri Filistîn. Vakâiu'n-Nedveti'l-Âlemiyyeti'l-Ûlâ li'l-Âsâri'l-Filistîniyye (19-24.9.1981)*. (Müşrif: Şevki Şa's.)
- 2008 Hattu's-Sülûsi'l-Kadîm ve'l-Amâiru'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye. *Hurûf Arabiyye*, 20, 4-10. Dubai.

ZENNÛN, Yusuf – Muhittin SERİN

- 2002 Kûfî. *DÎA*, 26, 342-345. Ankara.

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdullah

- 1385 *Î'lâmü's-Sâcid bi-Ahkâmi'l-Mesâcid*. (Tahkik: Ebü'l-Vefâ Mustafa el-Merâğî). Kahire

8.2. Elektronik Kaynaklar

- http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=object;ISL;sy;Mus01;29;ar, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- *Camiu'l-Cedîd.. Türbetü Hâtûn Tusbihu Medreseten*. <http://www.esyria.sy/edamascus/index.php?p=stories&category=ruins&filename=201206202150011>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- *Mescidü Ferruḡşâh (el-Medresetü'l-Ferruḡşâhiyye)*. http://awqaf-damas.com/?page=show_det&category_id=137&id=850, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- *Damascus (Syria): Madrasa Farrukhshahiya: Ground Plan and Elevation with Handwritten Annotations [drawing]*. http://collections.si.edu/search/results.htm?q=record_ID:siris_arc_284448, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- *Damascus (Syria): Madrasa Farrukhshahiya: Ground Plan and Elevation with Handwritten Annotations [drawing]*. <http://siris-archives.si.edu/ipac20/ipac.jsp?uri=full=3100001~!284514!0#focus>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

- <http://www.alrassxp.com/forum/t50559.html>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- el-ERMEŞÎ, İmâd. (2010). *el-Medresetü 'ş-Şâmiyyetü 'l-Kübrâ*.
<http://www.culture-reflection.net/forum/showthread.php?p=7447>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- el-ERMEŞÎ, İmâd. (2012). *el-Medresetü 'ş-Şâmiyyetü 'l-Berrâniyye*. <http://naim-almadani.com/cc/showthread.php?t=3604>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- Admin (2008). *Suver min Methafî 'l-Fenni 'l-İslâmî*.
<http://egymuseums.7olm.org/t3-topic>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- http://www.eternalegypt.org/EternalEgyptWebsiteWeb/HomeServlet?ee_website_action_key=action.display.element&story_id=&module_id=&language_id=3&element_id=40558
- http://www.eternalegypt.org/EternalEgyptWebsiteWeb/HomeServlet?ee_website_action_key=action.display.element&story_id=&module_id=&language_id=3&element_id=41012
- MUHAMMED, Nuran. (2011). *Kubbetü 's-Sâlih Necmiddin Eyyûb*.
<http://civilizationlovers.wordpress.com/2011/10/27/%D9%82%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D9%84%D8%AD-%D9%86%D8%AC%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%8A%D9%88%D8%A8/>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- <http://dome.mit.edu/handle/1721.3/46259>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- eş-ŞEM'Â, Sâmi. (2008). *el-Bâbü 's-Sağîr*.
<http://www.dimashkiat.com/hmarks/gates3.htm>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- http://www.qantara-med.org/qantara4/public/show_document.php?do_id=1075&lang=ar, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- YUSUF, Nidâl. (2010). *Mihrâbü 'l-Hallâviyye Kenzün min Künûzi 'l-Fenni 'l-İslâmî*.

<http://www.esyria.sy/ealeppo/index.php?p=stories&category=ruins&filename=201008040035031>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

- http://www.discoverislamicart.org/database_item.php?id=monument;ISL;sy;Mon01;9;ar
- <http://civilizationlovers.wordpress.com>
- el-ERMEŐİ, İmâd. (2012). *Câmiu't-Tevbe*. <http://naim-almadani.com/cc/showthread.php?t=3251>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- <http://www.akdn.org/museum/detail.asp?artifactid=1231#>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- http://www.studiosaid.com/te_catalogs/DOR_interior/source/9212-289-4-3.html, Erişim Tarihi: 25.06.2013.
- <http://www.esyria.sy/ealeppo/index.php?p=stories&category=ruins&filename=201005221340011>, Erişim Tarihi: 25.06.2013.

9. ÇİZİM LİSTESİ

Çizim-1: Burç inşâ veya tamir kitâbesi.

Çizim-2: Kubbetü's-Sahre ahşap trabzan inşâ ve usta kitâbesi.

Çizim-3: Bâbü'n-Nazîr ahşap kapısı tecdid kitâbesinden bir kesit.

10. RESİM LİSTESİ

10.1. Genel Resimler Listesi

Resim-1: Anahatlarıyla Eyyûbîler'in yayıldıkları coğrafya (upload.wikimedia.org'dan).

Resim-2: Zebed kitabesi (Serin'den).

Resim-3: Harran kitabesi (Serin'den).

Resim-4: Ümmü'l-Cimâl kitabesi (Serin'den).

Resim-5: Nemara kitabesi (Serin'den).

Resim-6: Sincar ya da Nusaybin orijinli Zengî eseri olup 595-616/1199-1219 tarih aralığında Tevkî' hatla yazıldığı kaydedilen Kur'an nüshasının 2a ve 2b sayfaları (James'den).

Resim-7: Yakut Mutsa'sımî'nin 681/1282 tarihli bir Mushaf cüzünün Tevkî' hattıyla ketebe sahifesi (Yazır'dan).

Resim-8: Abdullah Sayrafi imzalı 714/1314 tarihli bir Rikâ' örneği (Haneş'ten).

Resim-9: İmam Bûsîrî'nin Kitâbü'l-Kevâkibi'd-Dürriyye'sinin Muhammed et-Tebrîzî tarafından 767/1366 tarihinde istinsah edilmiş nüshasında Tevkî' hatlı ketebe (<http://art.thewalters.org/detail/81126/colophon-in-gold-tawqi-script/>den).

Resim-10: Şeyh Hamdullah'ın Tevkî' ve Rikâ' kıtası (Haneş'ten).

Resim-11: Şeyh Hamdullah'ın Tevkî', Rikâ' kıtası (Yazır'dan).

Resim-12: Şeyh Hamdullah'ın Aklâm-ı Sitte murakkâ ketebesi, Rikâ' ile (Haneş'ten).

Resim-13: Ahmed Karahisarî'nin Tevkî', Rikâ' meşki (Yazır'dan).

Resim-14: Tevkî', Rikâ' ile yazılmış bir kıta (Alparslan'dan).

Resim-15: Alanya Kalesi Ehmedek burcu kitabesi ve çizimi (Yardım'dan).

Resim-16: Alanya Kalesi'nde diğer bazı Alaaddin Keykubad kitabeleri (Yardım'dan).

- Resim-17: Alanya Kalesi'nde diğer bazı Alaaddin Keykubad kitabeleri (Yardım'dan).
- Resim-18: Kubbetü's-Sahre Emevî devri Celî Kûfî kuşak yazısından kesit (Sharon'dan).
- Resim-19: Gazneli Sultan Mahmûd kabir kitabesi çizimi (www.afghan-network.net'den).
- Resim-20: Semerkant I. İbrahim (1052-1068) Medresesi kitabe parçaları (Esin'den).
- Resim-21: Halep Ulucamii Minaresi Yazı Kuşağı (Herzfeld'den).
- Resim-22: Gazne'de bir mihrabiye kitabesi (www.davidmus.dk'dan).
- Resim-23: Belh Devlet-âbâd Minaresi Selçuklu yazı kuşağı (Aslanapa'dan).
- Resim-24: Gazneli Sultan III. Mesud Sarayı mihrap kitabesi (Bombaci'dan).
- Resim-25: Gazne kazılarında ortaya çıkarılmış bir kitabe parçası (Bombaci'dan).
- Resim-26: Gazne kazılarında ortaya çıkarılmış aynı frize ait başka bir kitabe parçası (www.davidmus.dk'dan).
- Resim-27: Fas Karaviyyîn Câmii Tamir ve Usta Kitabesi (Zennûn'dan).
- Resim-28: Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi taçkapı yazıları (Hattstein ve Delius'tan).
- Resim-29: Özkent Muhammed b. Nasr Türbesi taçkapı yazılarından detay (Aslanapa'dan).
- Resim-30: Divriği Sitti Melik Kümbedi Tarih Kitâbesi (592/1195-96) (Şahinoğlu'ndan)
- Resim-31: Semerkant Kalesi Pavyonu Kuşak Yazı Parçaları (Karev'den).
- Resim-32: Samarra Harba Köprüsü (629/1232) kuşak yazısından detaylar (Archnet ve Blair'den).
- Resim-33: Bağdat Mustansırıyye Medresesi İnşâ Kitâbesi (Archnet'ten).
- Resim-34: Mekke-i Mükerrerme Metâf-ı Şerîf Tamir Kitâbesi (alharaman.gov.sa'dan).
- Resim-35: Dımeşk Bîmâristan-ı Nûreddîn inşâ kitâbesi (Archnet'ten).
- Resim-36: Halep Kalesi Mescid-i Sağır kitabesi (www.esyria.sy/ealeppo'dan) .
- Resim-37: Şam Ümeyye Camii Nûreddin devri tamir kitabesi (Heidemann'dan).
- Resim-38: Halep Kalesi Mescid-i Sağır kitabesi (575/1179) (Şa's'dan).
- Resim-39: Mescid-i Aksâ Nureddin Zengî minberi kitabeleri (Ensârî'den).

- Resim-40: Konya Karatay Medresesi taçkapısında âyet kitâbesi.
Resim-41: Konya Alaaddin Camii kuzey cephesindeki inşâ kitabesi.
Resim-42: Ribât-ı Mansûrî (Sultan Kalavun Ribatı) kitabesi.
Resim-43: Kastamonu İbn-i Neccar Câmii kapısının sol kanadındaki kitâbe.
Resim-44: Kastamonu Mahmut Bey Câmii kapısının sol kanadındaki kitâbe (Z. Yaman'dan).
Resim-45: Çanakkale Ayvacık ilçesi Tuzla Köyü Hüdavendigâr Camii inşa kitabesi (A. Tüfekçioğlu'ndan).

10.2. Katalog Resimleri Listesi

- Resim-1a: Mescid-i Aksâ mihrabı ve kitâbesi.
Resim-1b: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi.
Resim-1c: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.
Resim-1d: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.
Resim-1e: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.
Resim-1f: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.
Resim-2a: Kubbetü's-Sahre Kubbe Tezyinatı Tecdîd Kitâbesi (Berchem'den).
Resim-2b: Kubbetü's-Sahre Kubbe Tezyinatı Tecdîd Kitâbesi (studiosaid.com'dan).
Resim-3a: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısı (Irwin'den).
Resim-3b: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısı başlangıç ve bitiş noktası (Grabar'dan).
Resim-3c: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısından kesit (studiosaid.com'dan).
Resim-3d: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısından detaylar.
Resim-4a: Kubbetü's-Sahre mihrabı ve kitâbesi.
Resim-4b: Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesi.
Resim-4c: Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesi.
Resim-6a: Hafr-ı hendek kitâbesi.
Resim-6b: Hafr-ı hendek kitâbesi (Berchem'den).
Resim-7a: Sa'deddin Gâzî kabir kitâbesi (Schick-Salameh'den).
Resim-7b: Sa'deddin Gâzî kabir kitâbesinde bazı detaylar (Schick-Salameh'den).
Resim-8a: Bayram Gâzî kabir kitâbesi (Schick-Salameh'den).

Resim-9a: Şürve bin Davud el-Hakkârî kabir kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).

Resim-10a: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (flickr.com'dan).

Resim-10b: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (flickr.com'dan).

Resim-10c: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-11a: Burç inşâ veya tamir kitâbesi.

Resim-12a: Selahaddin dönemine ait bir inşâ veya tamir kitâbesi.

Resim-13a: Melik Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-13b: Melik Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii inşâ kitâbesi.

Resim-14a: Melik Âdil sikâye (mathara) inşâ kitâbesi.

Resim-15a: Câmiu'l-Meğâribe dış mihrap ve Kelime-i Tevhîd kitabesi.

Resim-15b: Câmiu'l-Meğâribe kelime-i tevhîd kitabesi.

Resim-16a: Emîr Zeyneddîn el-Hakkârî kabir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-17a: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-17b: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Hawari'den).

Resim-17c: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Hawari'den).

Resim-18a: Kubbetü's-Sahre ahşap trabzan inşâ ve usta ve kitâbesi.

Resim-18b: Kubbetü's-Sahre ahşap trabzan inşâ ve usta kitâbesi.

Resim-18c: Kubbetü's-Sahre ahşap trabzan Kelime-i Tevhîd kitâbesi.

Resim-19a: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağîr).

Resim-19b: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağîr) imaret kitâbesi.

Resim-19c: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağîr) imaret kitâbesinde tezyînî motif.

Resim-20a: Melik Mansûr Muhammed? Tamir Kitâbesi (Berchem'den).

Resim-21a: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-21b: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-21c: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi.

Resim-21d: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesinde bitkisel motifler.

Resim-22a: Hüsâmeddîn el-Cerrâhî kabir kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-23a: Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-24a: Bâbü'n-Nazîr ahşap kapısı tecdid kitâbesinden bir kesit (Berchem'den).

Resim-25a: Kubbetü'n-Nahviyye inşâ kitâbesi.

Resim-26a: Hasan Şenbekî türbe kitâbesi stampajı (Berchem'den).

- Resim-27a: Sıhrîc yapı kitâbesi stampajı (Berchem'den).
- Resim-27b: Sıhrîc yapı kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-28a: Güney doğu kanâtır ve tecdîd kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-28b: Güney doğu kanâtır ve tecdîd kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-29a: Burç inşâ kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-30a: Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd Kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-30b: Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd Kitâbesi.
- Resim-31a: Mescid mesafe kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-32a: Bedriye Medresesi inşâ kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-32b: Bedriye Medresesi inşâ kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-33a: Burç inşâ kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-33b: Burç inşâ kitâbesi.
- Resim-33c: Burç inşâ kitâbesinden detay.
- Resim-33d: Burç inşâ kitâbesinden detay.
- Resim-34a: Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) kitâbesi.
- Resim-34b: Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-34c: Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) kitâbesi.
- Resim-35a: Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi inşâ ve vakıf kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-36a: Mescid-i Aksa revak inşâ kitâbesi.
- Resim-36b: Mescid-i Aksa revak inşâ kitâbesi (AJTHC'den).
- Resim-36c: Mescid-i Aksa revak inşâ kitâbesi.
- Resim-37a: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.
- Resim-37b: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.
- Resim-37c: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi
- Resim-37d: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.
- Resim-38a: Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) inşâ kitâbesi A (Berchem'den).
- Resim-38b: Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) inşâ kitâbesi B (Berchem'den).
- Resim-41a: Kubbetü's-Sahre'da mahiyeti bilinmeyen bir kitâbe (Berchem'den).
- Resim-42a: Hüsâmeddîn Berekethan kabir kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-43a: Berekethan Türbe kitâbesi (Berchem'den).

- Resim-43b: Berekethan Türbe kitâbesi.
- Resim-44a: Kubbetü Mûsâ kitâbesi (Berchem'den).
- Resim-44b: Kubbetü Mûsâ kitâbesi.
- Resim-45a: Şam Burç Tecdîd Kitâbesi (L'Exposition L'Orient de Saladin'den).
- Resim-46a: Şam Ümeyye Câmii tecdîd kitâbesi (discoverİslamicart.org'dan).
- Resim-47a: Şam Hâtûniye Türbesi inşâ kitâbesi (www.esyria.sy'den).
- Resim-47b: Şam Hâtûniye Türbesi inşâ kitâbesi (www.esyria.sy'den).
- Resim-48a: Ferruḡşâhiyye Türbesi (awqaf-damas.com'dan).
- Resim-48b: Ferruḡşâhiyye Türbesi kitabesi (dome.mit.edu'dan).
- Resim-48c: Ferruḡşâhiyye Türbesi kitabesi (awqaf-damas.com'dan).
- Resim-49a: Tûranşah Kabir kitâbesi (www.culture-reflection.net'den).
- Resim-49b: Tûranşah kabrinin konumu (naim-almadani.com'dan).
- Resim-50a: Nâsiruddîn Muhammed b. Esediddîn Şirkuh'un kabir kitâbesi (naim-almadani.com'dan).
- Resim-50b: Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkuh'un kabrinin konumu (culture-reflection.net'den)
- Resim-51a: Kahire'de bir inşâ kitâbesi (egymuseums.7olm.org'dan).
- Resim-53a: Baniyas 3 / Burç imaret kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-54a: Busra / Fâtıma Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-54b: Busra / Fâtıma Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-54c: Busra / Fâtıma Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-54d: Busra / Fâtıma Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-54e: Busra / Fâtıma Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-55a: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi (Şa's'tan).
- Resim-55b: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi (Şa's'tan).
- Resim-56a: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi, sağ kanadı (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-56b: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi, sağ kanadı (Zekeriya Şimşir'den).
- Resim-56c: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi çizimi (Şa's'tan).
- Resim-56d: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi çizimi (Şa's'tan).

- Resim-57a: Urfa Halîlü'r-Rahmân Câmii kitâbesi (Ö. Kaya'dan).
- Resim-58a: Halep Meşhed-i Şeyh Muhsin portalindeki tamir kitâbesi (shamela.ws'den).
- Resim-59a: Halep / Kalesi Câmî-i Kebîr kitâbesi (Şa's'tan).
- Resim-59b: Halep Kalesi Câmî-i Kebîr kitabesinde Tevkîf hususiyetinde bitişmiş elif, râ ve ze harfleri.
- Resim-60a: Busra Kalesi burç tamir kitabesi (alrassxp.com'dan).
- Resim-61a: Tâc-ı amûd kitabesi (egymuseums.7olm.org 'dan).
- Resim-61b: Tâc-ı amûd kitabesi (egymuseums.7olm.org 'dan).
- Resim-62a: Şeyh Ali el-Fürnesî Türbe kitâbesi (dome.mit.edu'dan).
- Resim-63a: Banyas 4 / Kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-63b: Banias 4 / Kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-64a: Şam Bâb-ı Sağır ve kitâbesi (dome.mit.edu'dan).
- Resim-64b: Şam Bâb-ı Sağır kitâbesi (dome.mit.edu'dan).
- Resim-65a: Silvan Ulucamii Tamir ve Mihrap Kitâbeleri (www.guneydogumirasi.org'dan).
- Resim-66a: Dimeşk / Bâb-ı Tuma Kitâbesi (dome.mit.edu'dan).
- Resim-67a: Banyas Subeybe – 5 / Bâşûra inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-68a: Banyas Subeybe – 6 / inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-69a: Banyas Subeybe 7/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-70a: Banyas Subeybe 8/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-71a: Banyas Subeybe 9/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-72a: Banyas Subeybe 10 / inşâ kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-73a: Halep Firdevs Medresesi giriş cephesi ve yazı kuşağı (Archnet'ten).
- Resim-73b: Halep Firdevs Medresesi giriş cephesi ve yazı kuşağı (Archnet'ten).
- Resim-73c: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağı başlangıcı (Panoramio'dan).
- Resim-73d: Halep Firdevs Medresesi avlusunda eyvandaki yazı kuşağından detay (Panoramio'dan).
- Resim-73e: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağından detay (Archnet'ten).

- Resim-73f: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağından detay (Panoramio'dan).
- Resim-74a: Halep Firdevs Medresesi mihrabı (Archnet'ten).
- Resim-74b: Halep Firdevs Medresesi mihrap kitabesi (Archnet'ten).
- Resim-74c: Halep Firdevs Medresesi mihrap kitabesinden detay (Archnet'ten).
- Resim-74d: Halep Firdevs Medresesi mihrap usta kitabesi (Archnet'ten).
- Resim-76a: Diyarbakır / Kalesi Kitâbesi (634/1237) (Amida'dan).
- Resim-77a: Nablus-Balata / Aydoğdu kabir kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-78a: Subayba 11 / tecdîd kitâbesi (Sharon'dan).
- Resim-79a: Kahire Salihîye Medreseleri inşâ kitâbesi (qantara-med.org'dan).
- Resim-80a: Kahire Salihîye Medreseleri kuşak yazısı (qantara-med.org'dan).
- Resim-80b: Kahire Salihîye Medreseleri kuşak yazısı (qantara-med.org'dan).
- Resim-81a: Halep Halaviyye Medresesi mihrap tecdîd kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-81b: Halep Halaviyye Medresesi mihrap tecdîd kitâbesinden detaylar (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82a: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Taçkapsı ve Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82b: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82c: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82d: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82e: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-82f: Şam Sâlihîye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi (discoverislamicart.org'dan).
- Resim-83a: Kahire Sultan Necmeddin Sâlih türbe kitâbesi (Zennûn'dan).
- Resim-84a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).
- Resim-84b: Busra / Kalesi burç kitâbesi ikinci satır (Z. Şimşir'den).
- Resim-85a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).
- Resim-85b: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).
- Resim-85c: Busra / Kalesi burç kitâbesinden detay (Z. Şimşir'den).
- Resim-86a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (cuboimages.it'den).
- Resim-86b: Busra / Kalesi burç kitâbesi (cuboimages.it'den).

Resim-87a: Şam / Tevbe Câmii Tamir ve Vakfiye Kitâbesi (naim-almadani.com'dan).

Resim-88a: Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçası (www.akdn.org'dan).

Resim-88b: Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçasından detaylar (www.akdn.org'dan).

12. BESMELE FORMLARI

KUDÜS EYYÛBÎ KİTÂBELERİNDE BESMELE (1-44)

(Kat.Nu. 1) Mescid-i Aksâ Tamir ve Mihrap Tecdîd Kitâbesi

(Kat. Nu. 3) Kubbetü's-Sahra Kubbe Kasnağı Kuşak Yazısı

(Kat. Nu. 6) Hafr-ı Hendek Kitâbesi

(Kat. Nu. 8) Bayram Gâzi Kabir Kitâbesi

(Kat. Nu. 9) Şürve bin Davud el-Hakkârî Kabir Kitâbesi

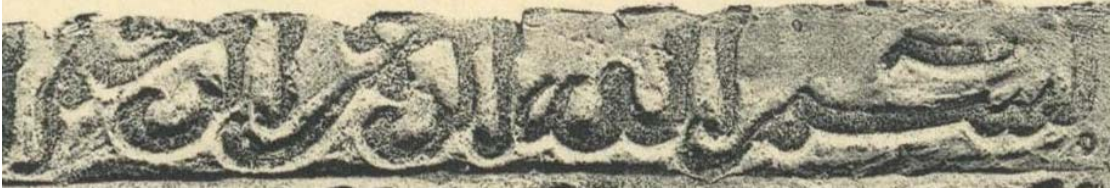

(Kat. Nu. 10) Salâhiyye Medresesi İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 13) el-Melikü'l-Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 14) Melik Âdil Sikâye (Mathara) İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 17) Salahaddin Mektebi İnşâ Kitâbesi

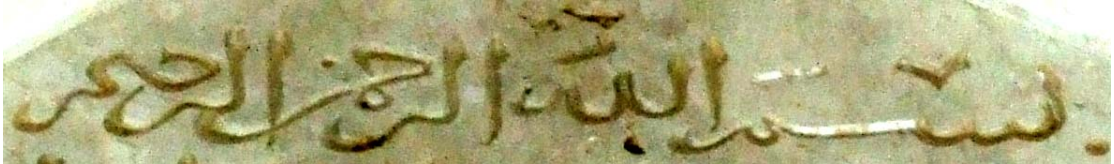
(Kat. Nu. 18) Kubbetü's-Sahra Ahşap Trabzan Kelime-i Tevhîd Kitâbesi

(Kat. Nu. 19) Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağır) İmâret Kitâbesi

(Kat. Nu. 21) Kubbetü'n-Nebî (el-Mi'râc) İnşâ veya Tamir Kitâbesi

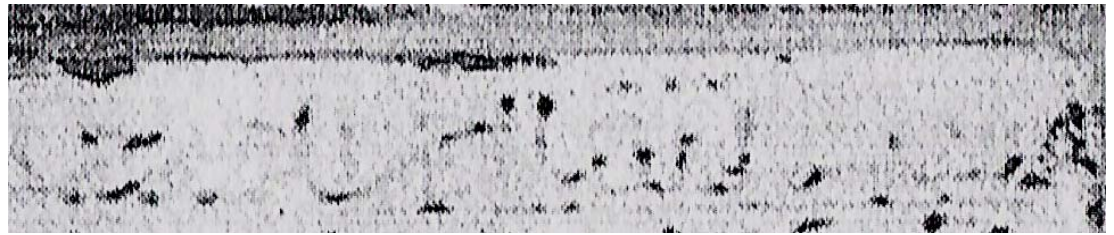
(Kat. Nu. 25) Kubbetü'n-Nahviyye İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 26) Hasan Şenbekî Kabir Kitâbesi

(Kat. Nu. 27) Sıhrîc İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 28) Güney Doğu Kanâtır Tecdîd Kitâbesi

(Kat. Nu. 29) Burç İnşâ Kitâbesi

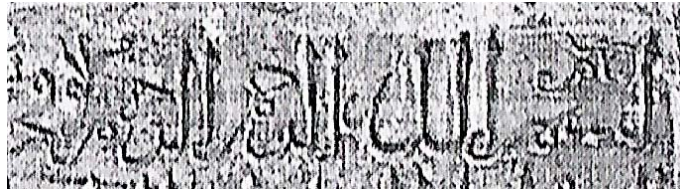

(Kat. Nu. 33) Davud Kalesi Burç İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 34) Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 35) Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi İnşâ ve Vakıf Kitâbesi

(Kat. Nu. 38) Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) Vakıf Kitâbesi Parçaları

(Kat. Nu. 43) Berekethan Türbe Kitâbesi

(Kat. Nu. 44) Kubbetü Mûsâ İnşâ veya Tamir Kitâbesi

KUDÜS DIŞINDAKİ BAZI EYYÜBİ KİTÂBELERİNDE BESMELE (45-88)

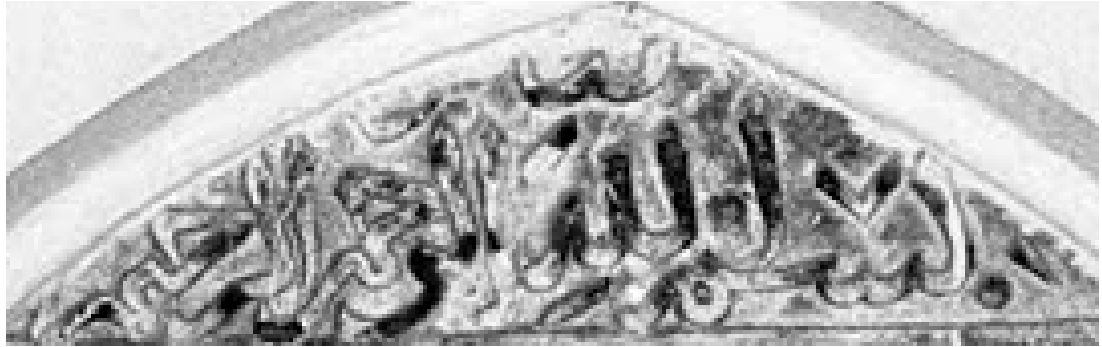
(Kat. Nu. 46) Şam / Ümeyye Câmii Tecdîd Kitâbesi

(Kat. Nu. 47) Şam / Hâtûniye TÛrbesi İnşa Kitâbesi

(Kat. Nu. 48) Şam / Ferruşahiyye TÛrbesi İnşa Kitâbesi

(Kat. Nu. 49) Şam / TÛranşah Kabir Kitâbesi

(Kat. Nu. 50) Şam / Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkuh Kabir Kitâbesi

(Kat. Nu. 53) Banyas / 3 Burç İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 55) Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi

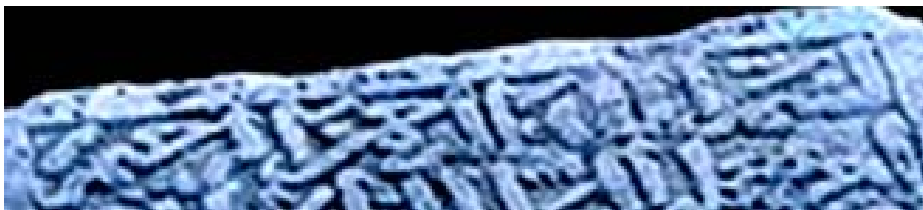
(Kat. Nu. 58) Halep / Meşhed-i Şeyh Muhsin Tamir Kitâbeleri

(Kat. Nu. 59) Halep / Kalesi Câmî-i Kebîr İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 60) Busra / Kalesi Burç Tamir Kitâbesi

(Kat. Nu. 61) Kahire / Tâc-ı Amûd Kitâbesi

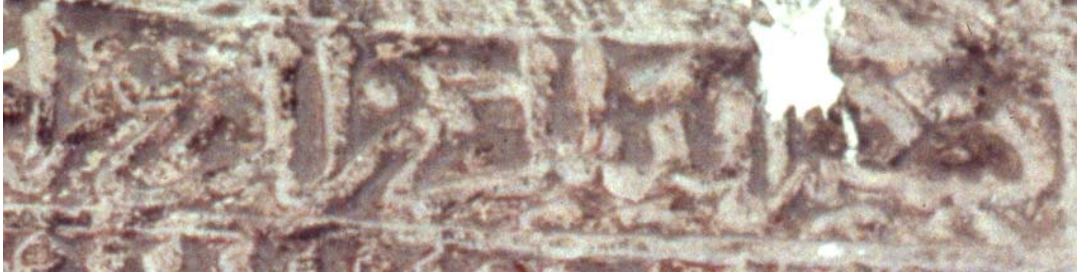

(Kat. Nu. 62) Şam / Şeyh Ali Fırnesî Zâviye ve Türbe Kitâbesi

(Kat. Nu. 64) Şam / Bâb-ı Sağır Tecdid Kitâbesi

(Kat. Nu. 66) Şam / Bâb-ı Tuma İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 67) Banyas / Subeybe Kalesi – 5 / Bâşûra İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 70) Banyas / Subeybe Kalesi – 8 / Suğr İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 72) Banyas / Subeybe Kalesi – 10 / Suğr İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 73) Halep / Firdevs Medresesi Yazı Kuşakları

(Kat. Nu. 74) Halep / Firdevs Medresesi Mihrap Kitâbesi

(Kat. Nu. 77) Nablus - Balata / Aydoğdu Kabir Kitâbesi

(Kat. Nu. 78) Banyas Subeybe – 11 / Su Deposu Tecdîd Kitâbesi

(Kat. Nu. 79) Kahire / Salihiye Medreseleri İnşâ Kitâbesi

(Kat. Nu. 81) Halep / Hallâviyye Medresesi Mihrap Tecdid Kitâbesi

(Kat. Nu. 83) Kahire / Sultan Necmeddin Sâlih Türbe Kitâbesi

(Kat. Nu. 85) Busra / Kalesi Burç Kitâbesi

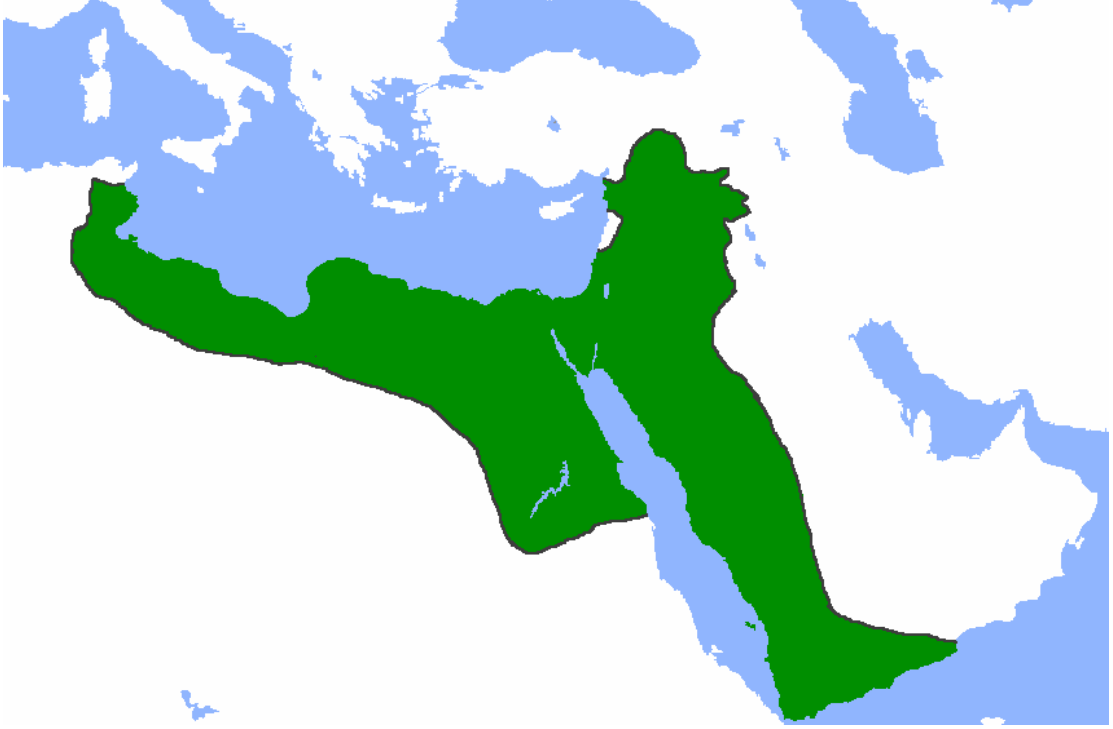
(Kat. Nu. 87) Şam / Tevbe Câmii Tamir Kitâbesi

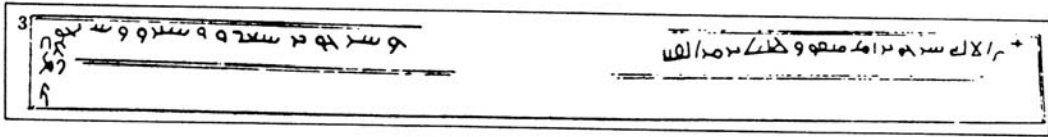
13. RESİMLER

13.1. Genel Resimler

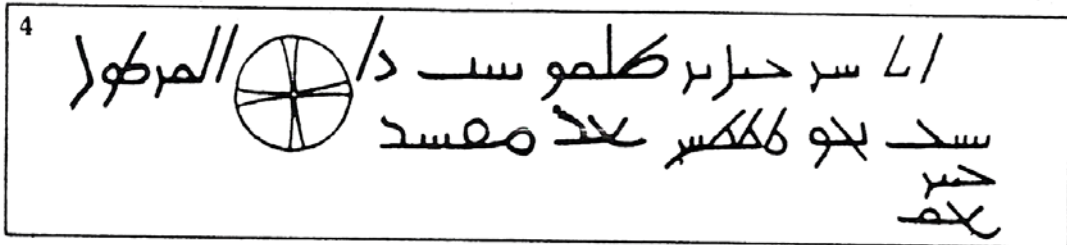
Resim-1: Anahatlarıyla Eyyûbîler'in yayıldıkları coğrafya
(upload.wikimedia.org'dan).

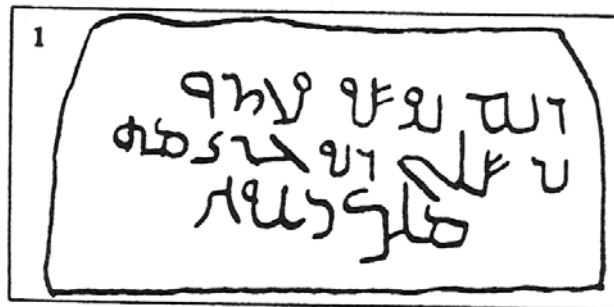

* ר/אלק סר'ה בראם מצעו וזלל בראם/אלק
 * ר/אלק סר'ה בראם מצעו וזלל בראם/אלק
 * ר/אלק סר'ה בראם מצעו וזלל בראם/אלק
 * ר/אלק סר'ה בראם מצעו וזלל בראם/אלק

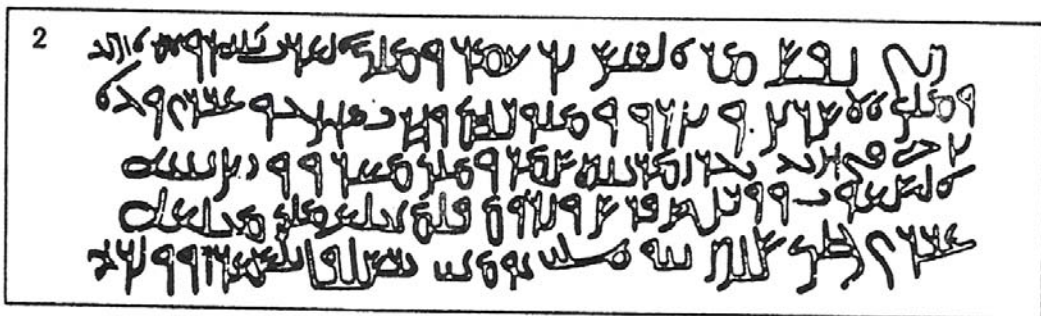
Resim-2: Zebed kitabesi (Serin'den).

Resim-3: Harran kitabesi (Serin'den).

Resim-4: Ümmü'l-Cimâl kitabesi (Serin'den).

Resim-5: Nemara kitabesi (Serin'den).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَسْبُكَ يَا كَلْبُكَ يَا دَابَّةَ الْعَرَبِ
 الْحَكِيمِ وَالْحَقُّنَا اللَّهُ هُوَ الَّذِي
 وَالْأَرْضُ وَاللَّيْلِ وَالنَّجْمِ وَالْجَبَلِ
 وَالْجِبَالِ وَالْأَرْضِ وَالْجَبَلِ وَالْجَبَلِ
 وَالْجِبَالِ وَالْأَرْضِ وَالْجَبَلِ
 وَالْجِبَالِ وَالْأَرْضِ وَالْجَبَلِ
 وَالْجِبَالِ وَالْأَرْضِ وَالْجَبَلِ

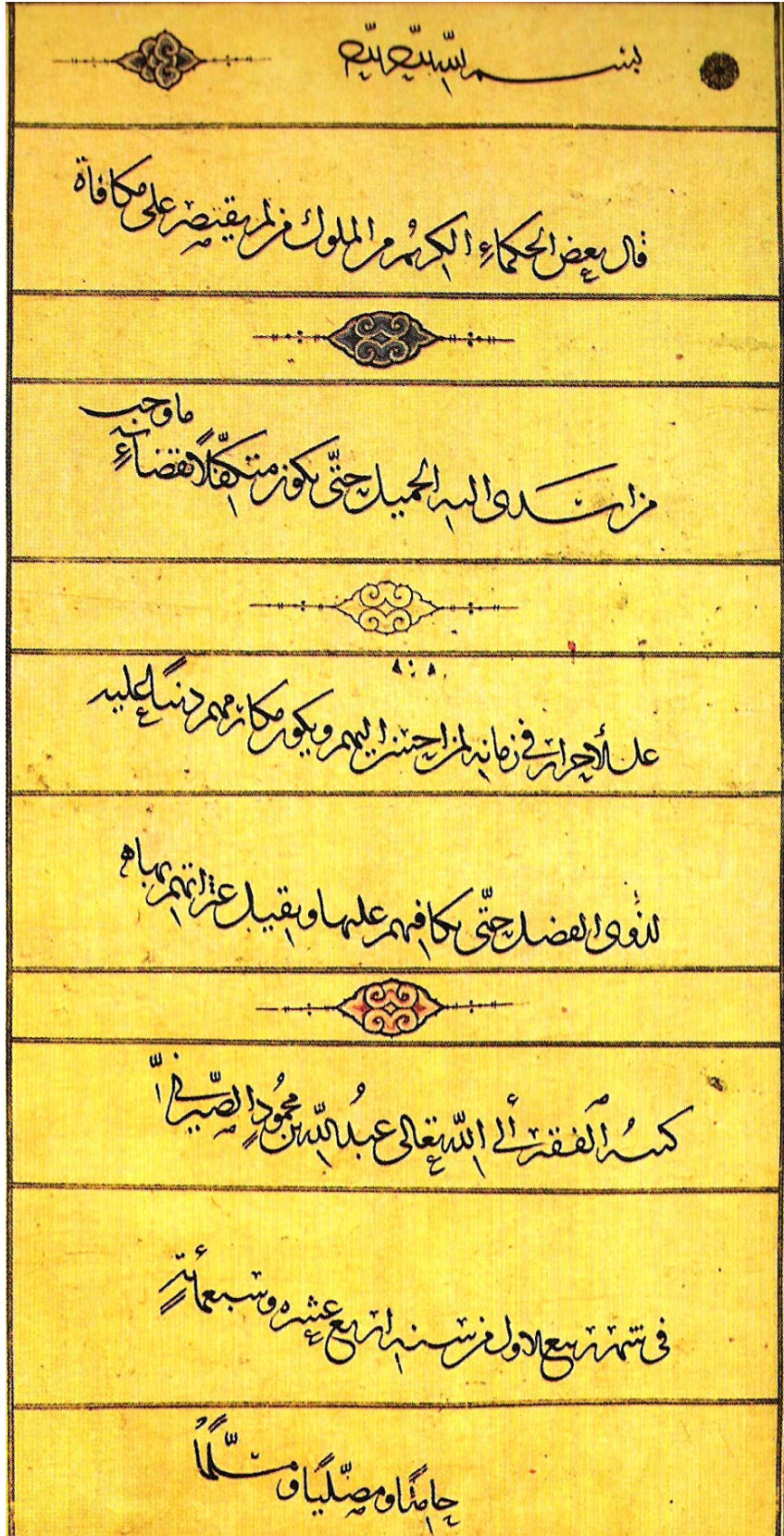
Resim-6: Sincar ya da Nusaybin orijinli Zengî eseri olup 595-616/1199-1219 tarih aralığında Tevkî' hatla yazıldığı kaydedilen Kur'an nüshasının 2a ve 2b sayfaları (James'den).

Resim-7: Yakut Mutsa'simî'nin 681/1282 tarihli bir Mushaf cüzünün Tevkî' hattıyla ketebe sahifesi (Yazır'dan).

Resim-8: Abdullah Sayrafi imzalı 714/1314 tarihli bir Rikâ' örneği (Haneş'ten).

Resim-9: İmam Bûsîrî'nin Kitâbü'l-Kevâkibi'd-Dürriyye'sinin Muhammed et-Tebrîzî tarafından 767/1366 tarihinde istinsah edilmiş nüshasında Tevkî' hatlı ketebe ([http://art.thewalters.org/detail/81126/colophon-in-gold-tawqi-script/'](http://art.thewalters.org/detail/81126/colophon-in-gold-tawqi-script/)den).

Resim-11: Şeyh Hamdullah'ın Tevkî', Rikâ' kıtası (Yazır'dan).

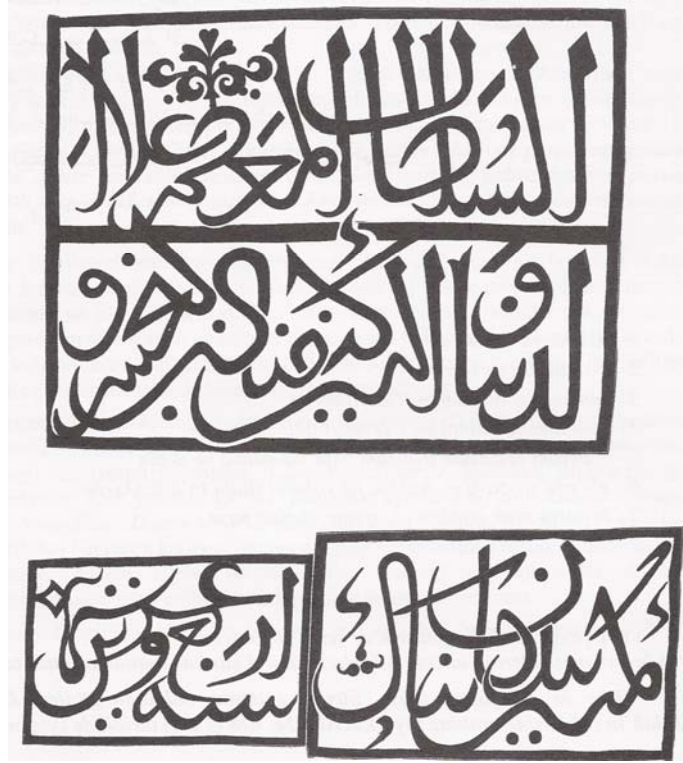

Resim-12: Şeyh Hamdullah'ın Aklâm-ı Sitte murakkâi ketebesi, Rikâ' ile (Haneş'ten).

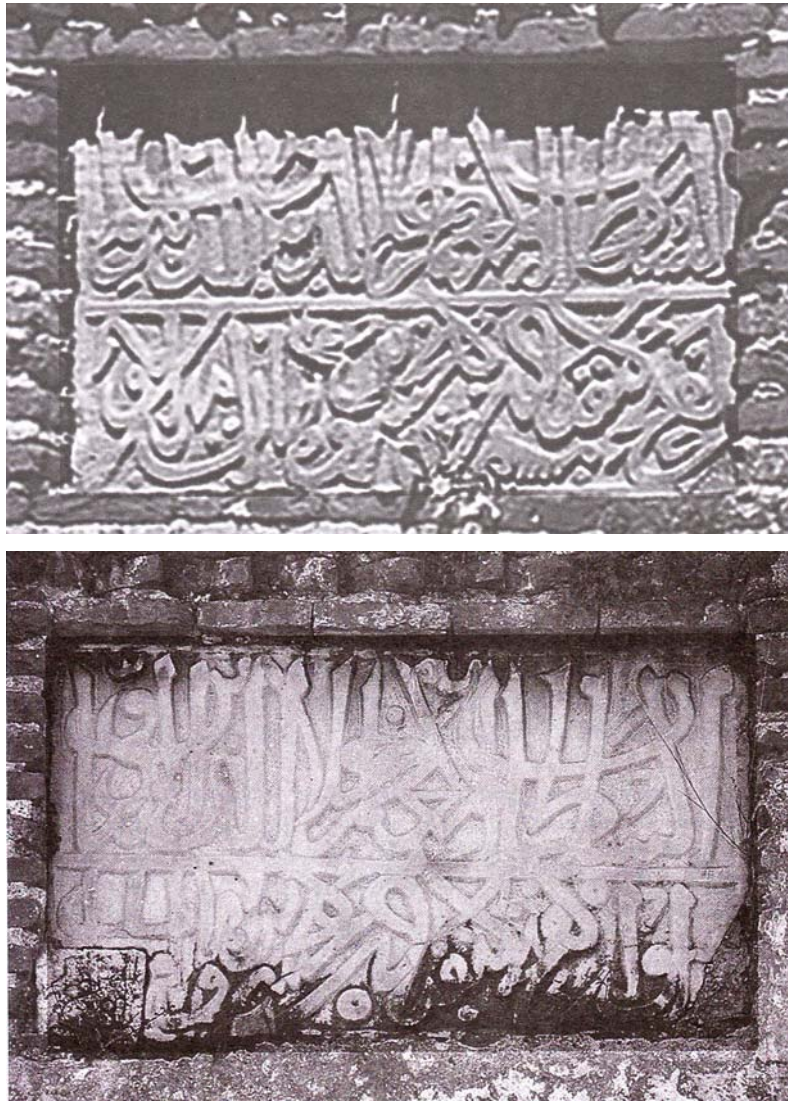

Resim-15: Alanya Kalesi Ehmedek burcu kitabesi ve çizimi (Yardım'dan).

Resim-16: Alanya Kalesi'nde diğer bazı Alaaddin Keykubad kitabeleri
(Yardımdan).

Resim-17: Alanya Kalesi'nde diğer bazı Alaaddin Keykubad kitabeleri
(Yardımdan).

Resim-18: Kubbetü's-Sahre Emevî devri celî kûfi kuşak yazısından kesit
(Sharon'dan).

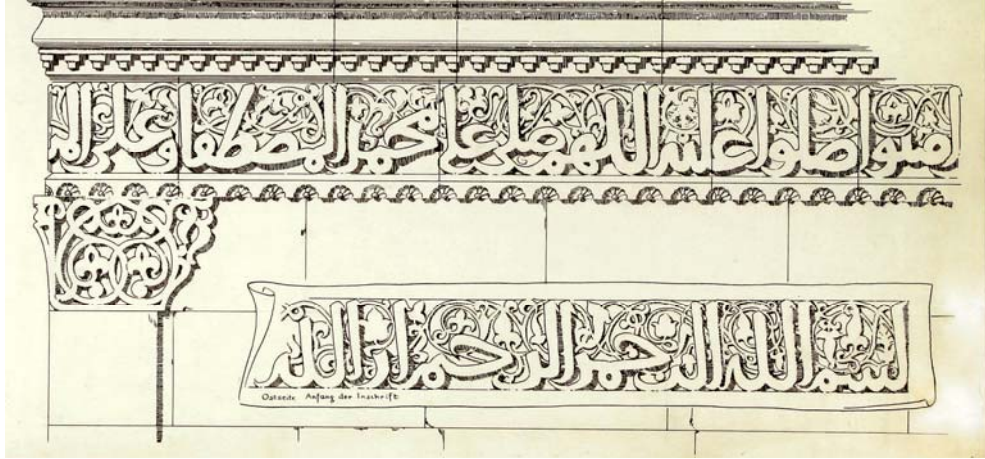

Resim-19: Gazneli Sultan Mahmûd kabir kitabesi (www.afghan-network.net'den).

Resim-20: Semerkant I. İbrahim (1052-1068) Medresesi kitabe parçaları (Esin'den).

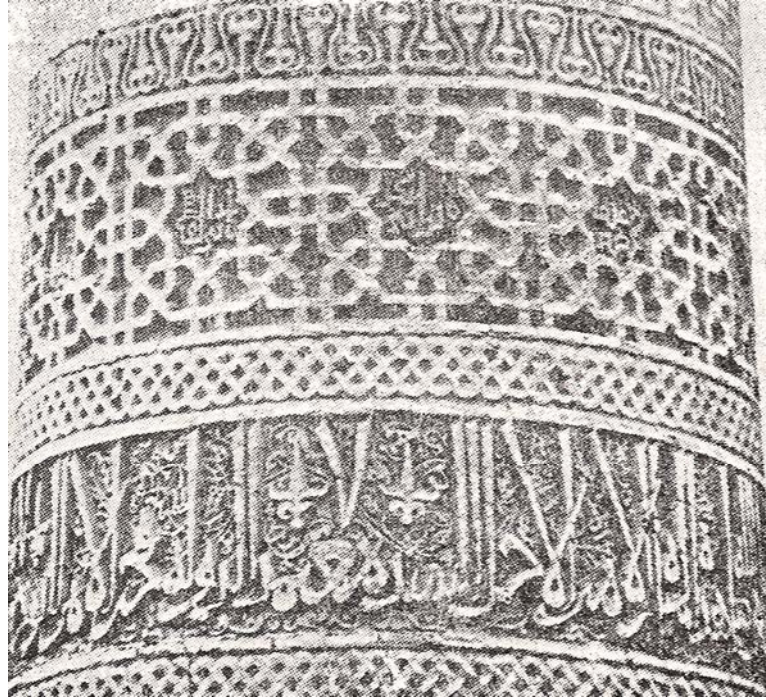

Resim-21: Halep Ulucamii Minaresi Yazı Kuşağı (Herzfeld'den).

Resim-22: Gazne'de bir mihrabiye kitabesi (www.davidmus.dk'dan).

Resim-23: Belh Devlet-âbâd Minaresi Selçuklu yazı kuşağı (Aslanapa'dan).

Resim-24: Gazneli Sultan III. Mesud Sarayı mihrap kitabesi (Bombaci'dan).

Resim-25: Gazne kazılarında ortaya çıkarılmış bir kitabe parçası (Bombaci'dan).

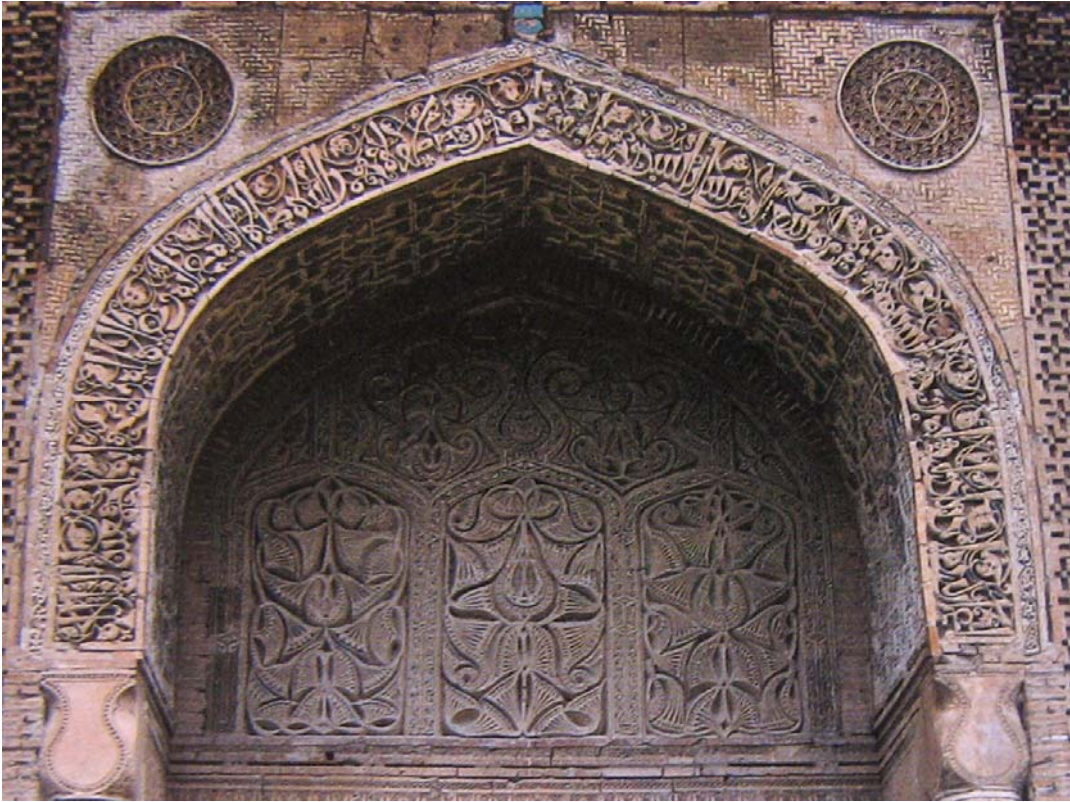

Resim-26: Gazne kazılarında ortaya çıkarılmış aynı frize ait başka bir kitabe parçası (www.davidmus.dk'dan).

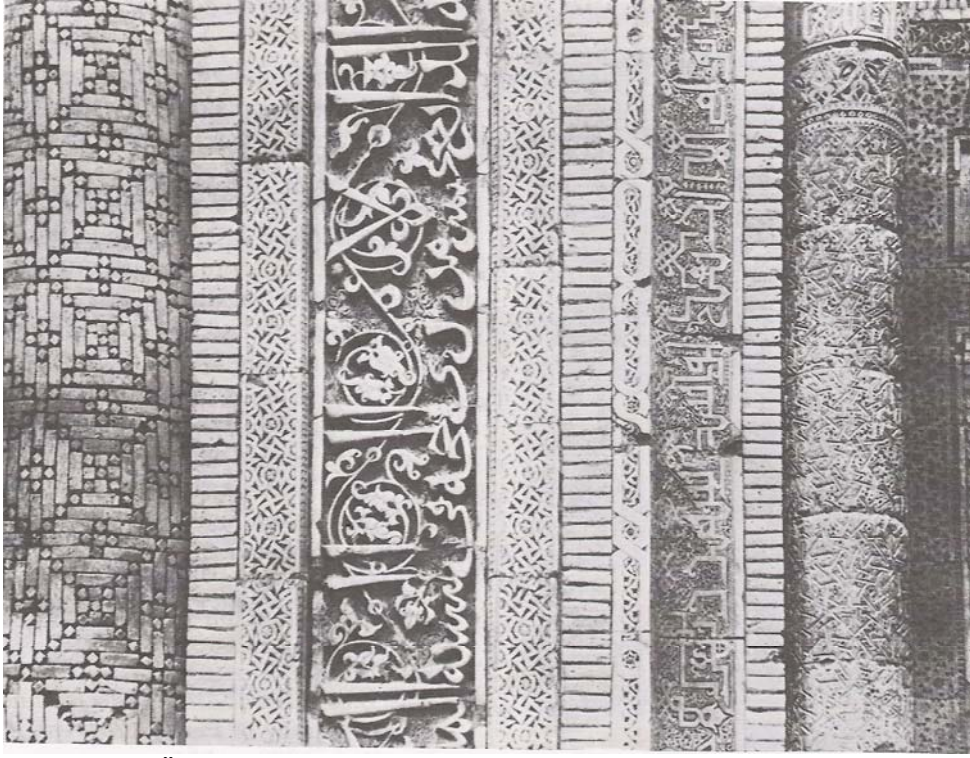

Resim-27: Fas Karaviyyîn Câmii Tamir ve Usta Kitabesi (Zennûn'dan).

Resim-28: Özkent Celâleddin Hüseyin Türbesi taçkapı yazıları (Hattstein ve Delius'tan).

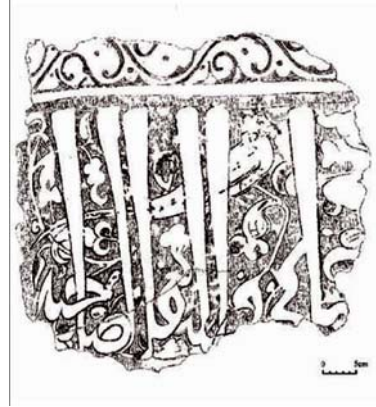

Resim-29: Özkent Muhammed b. Nasr Türbesi taçkapı yazılarından detay (Aslanapa'dan).

Resim-30: Divriği Sitti Melik Kümbedi Tarih Kitâbesi (Şahinoğlu'ndan)

Resim-31: Semerkant Kalesi Pavyonu Kuşak Yazı Parçaları (Karev'den).

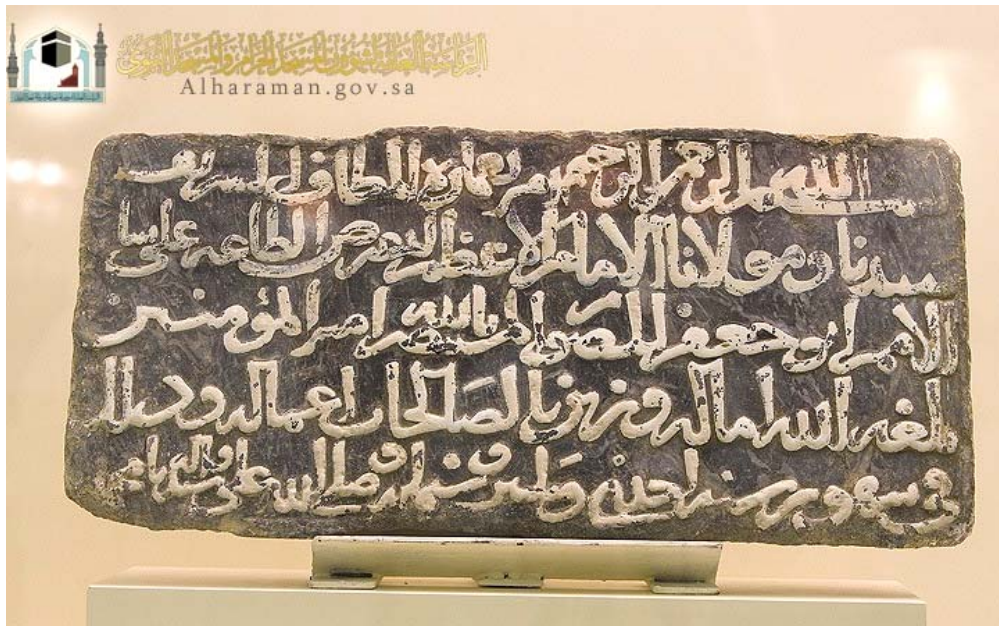

Resim-32: Samarra Harba Köprüsü (629/1232) kuşak yazısından detaylar (Archnet ve Blair'den).

Resim-33: Bağdat Mustansiriyye Medresesi İnşâ Kitâbesi (630/1233) (Archnet'ten).

Resim-34: Mekke-i Mükەرreme Metâf-ı Şerîf Tamir Kitâbesi (alharaman.gov.sa'dan).

Resim-35: Dimeşk Bîmâristan-ı Nûreddîn inşâ kitâbesi (549/1154) (Archnet'ten).

Resim-36: Halep Kalesi Mescid-i Sağır kitabesi (www.esyria.sy/ealeppo'dan).

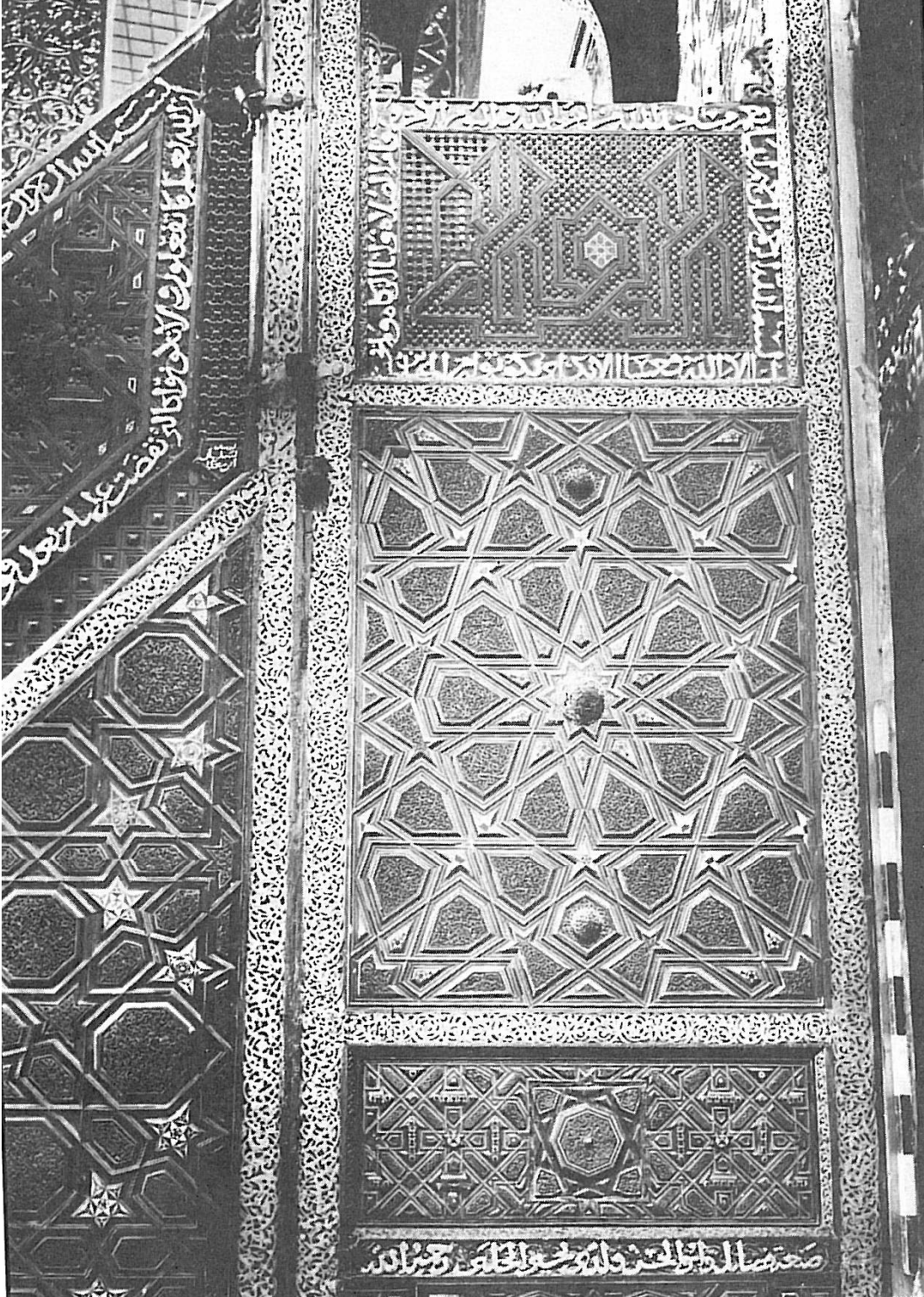

Resim-37: Şam Ümeyye Camii Nûreddin devri tamir kitabesi. (Heidemann'dan).

Resim-38: Halep Kalesi Mescid-i Sağır kitabesi (575/1179) (Şa's'dan).

Resim-39: Mescid-i Aksâ Nureddin Zengî minberi kitabeleri (Ensârî'den).

Resim-40: Konya Karatay Medresesi taçkapısında âyet kitâbesi.

Resim-41: Konya Alaaddin Camii kuzey cephesindeki inşâ kitabesi.

Resim-42: Ribât-ı Mansûrî (Sultan Kalavun Ribatı) kitabesi.

Resim-43: Kastamonu İbn-i Neccar Câmii kapısının sol kanadındaki kitâbe.

Resim-44: Kastamonu Mahmut Bey Câmii kapısının sol kanadındaki kitâbe (Z. Yaman'dan).

Resim-45: Çanakkale Ayvacık ilçesi Tuzla Köyü Hüdavendigâr Camii inşa kitabesi (A. Tüfekçioğlu'ndan).

13.2. Katalog Resimleri

Resim-1a: Mescid-i Aksâ mihrabı ve kitâbesi.

Resim-1b: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi.

Resim-1c: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.

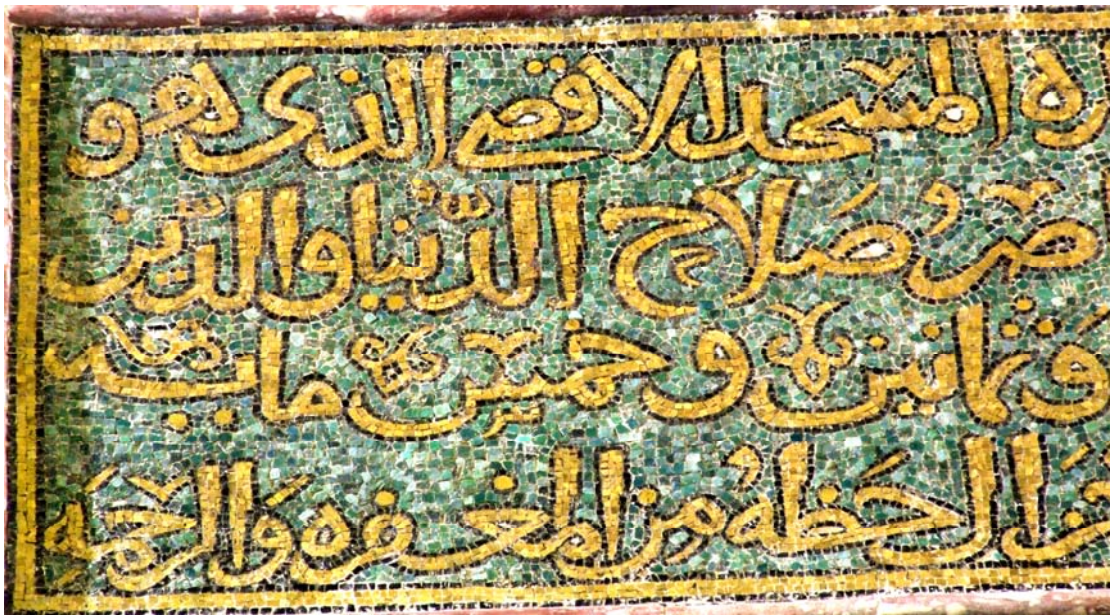

Resim-1d: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.

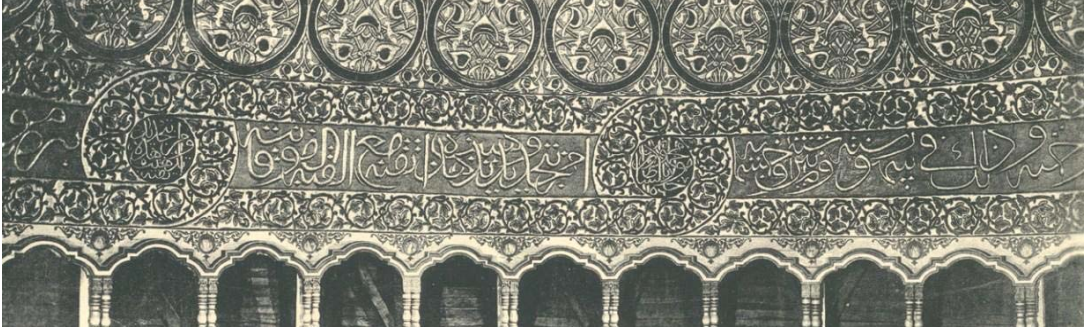

Resim-1e: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.

Resim-1f: Mescid-i Aksâ mihrap tecdîd ve tamir kitâbesi, detay.

Resim-2a: Kubbetü's-Sahra Kubbe Tezyinatı Tecdîd Kitâbesi (Berchem'den).

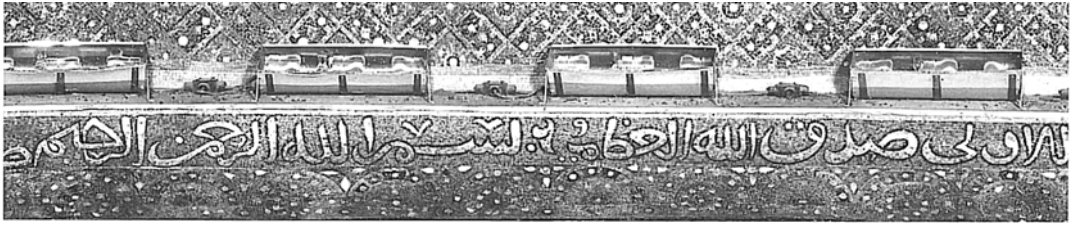

Resim-2b: Kubbetü's-Sahra Kubbe Tezyinatı Tecdîd Kitâbesi (studiosaid.com'dan).

Resim-3a: Kubbetü's-Sahra kubbe kasnağı kuşak yazısı (Irwin'den).

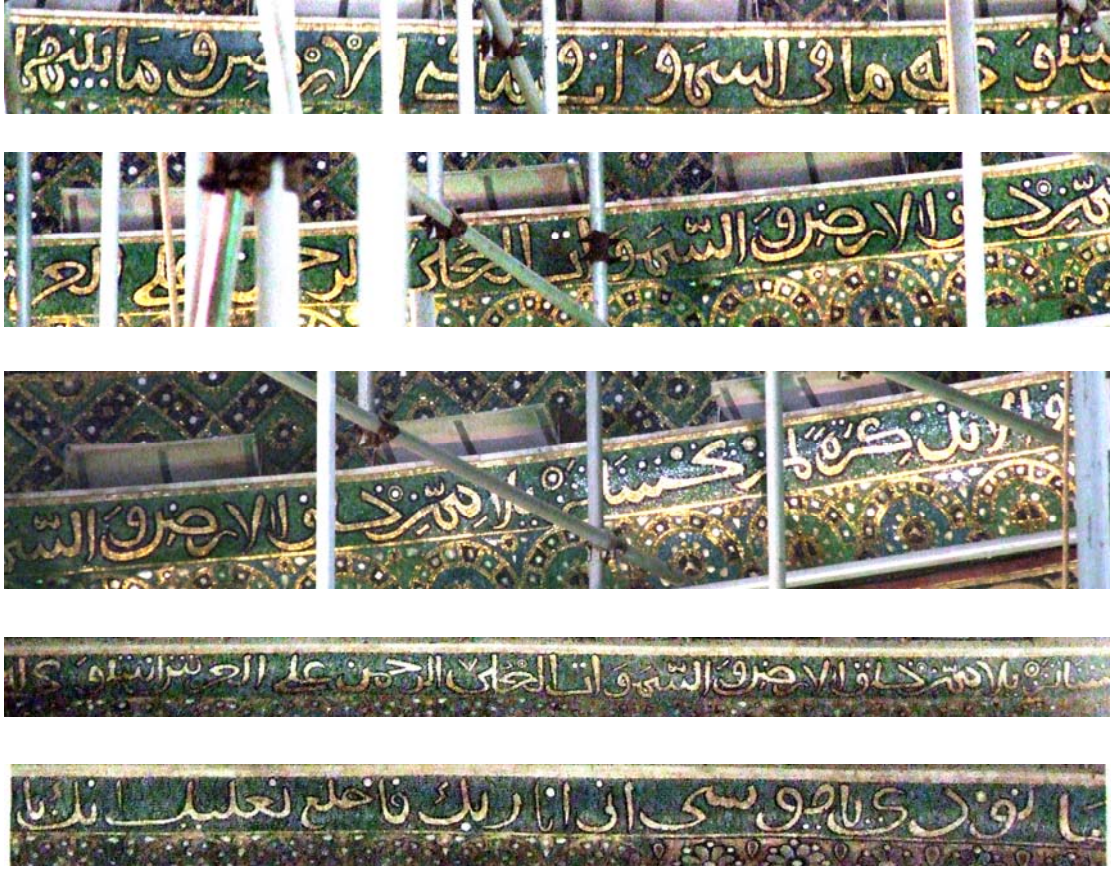

Resim-3b: Kubbetü's-Sahra kubbe kasnağı kuşak yazısı başlangıç ve bitişnoktası (Grabar'dan).

Resim-3c: Kubbetü's-Sahre kubbe kasnağı kuşak yazısından kesit (studiosaid.com'dan).

Resim-3d: Kubbetü's-Sahre kubbe kasağı kuşak yazısından detaylar.

Resim-4a: Kubbetü's-Sahre mihrabı ve kitâbesi.

Resim-4b: Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesi.

Resim-4c: Kubbetü's-Sahre mihrap kitâbesi.

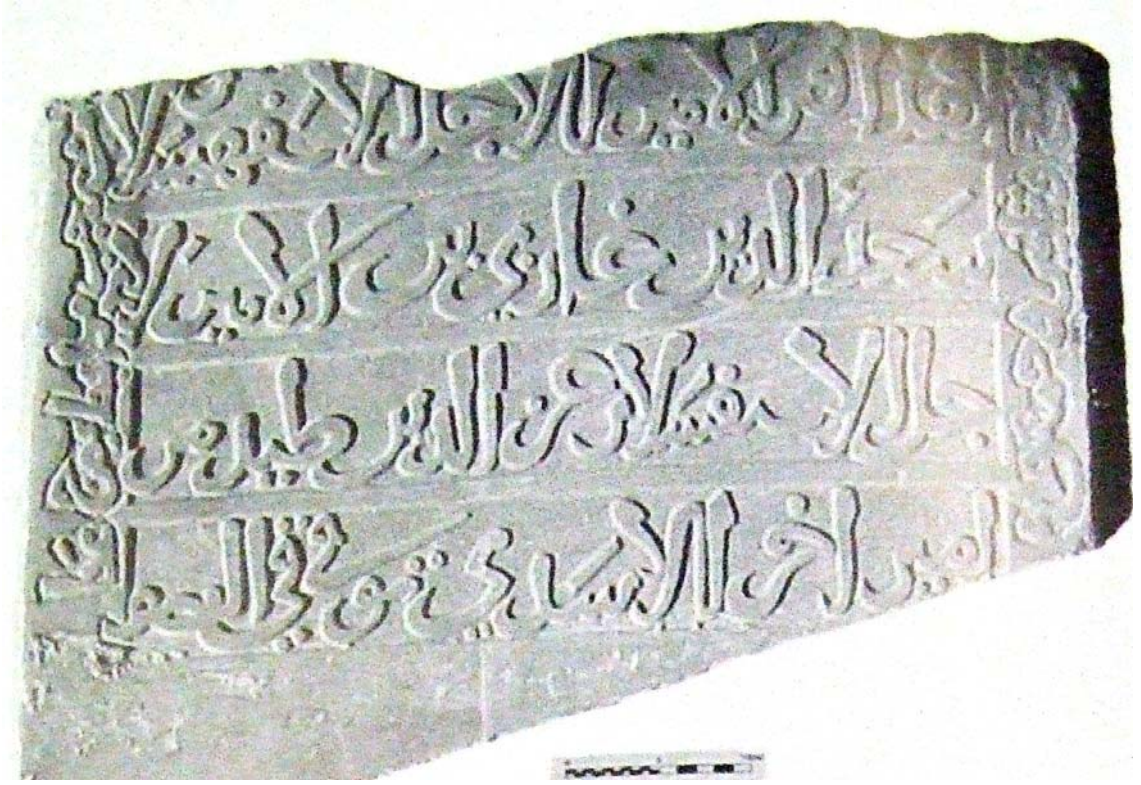

Resim-6a: Hafr-1 hendek kitâbesi.

Resim-6b: Hafr-1 hendek kitâbesi (Berchem'den).

Resim-7a: Sa‘deddin Gâzî kabir kitâbesi (Schick-Salameh’den).

Resim-7b: Sa‘deddin Gâzî kabir kitâbesinde bazı detaylar (Schick-Salameh’den).

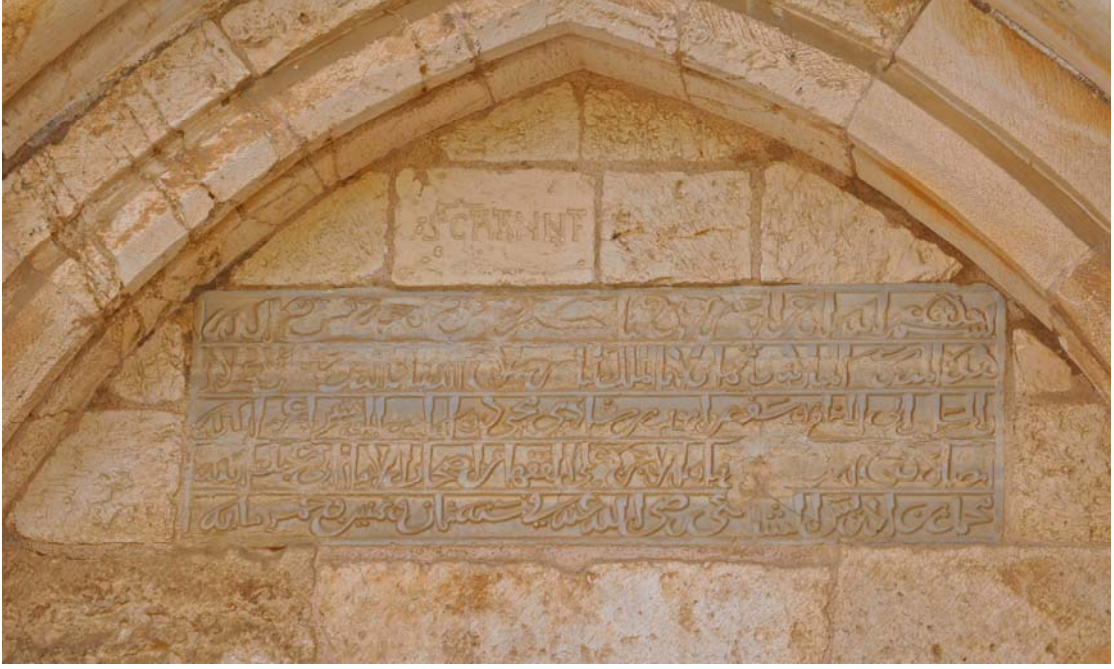
Resim-8a: Bayram Gâzi kabir kitâbesi (Schick-Salameh'den).

Resim-9a: Şürve bin Davud el-Hakkârî kabir kitâbesi
(www.discoverislamicart.org'dan).

Resim-10a: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (flickr.com'dan).

Resim-10b: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (flickr.com'dan).

Resim-10c: Salâhiyye Medresesi inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-11a: Burç inşâ veya tamir kitâbesi.

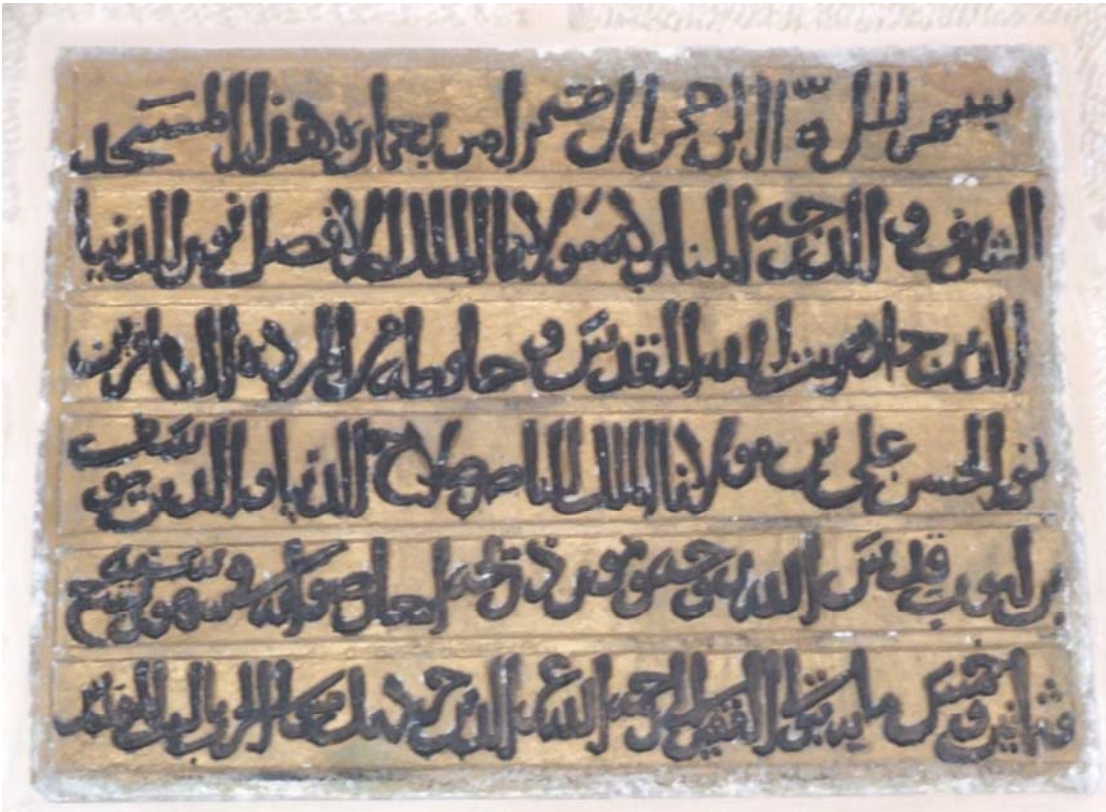

Resim-12a: Selahaddin dönemine ait bir inşâ veya tamir kitâbesi.

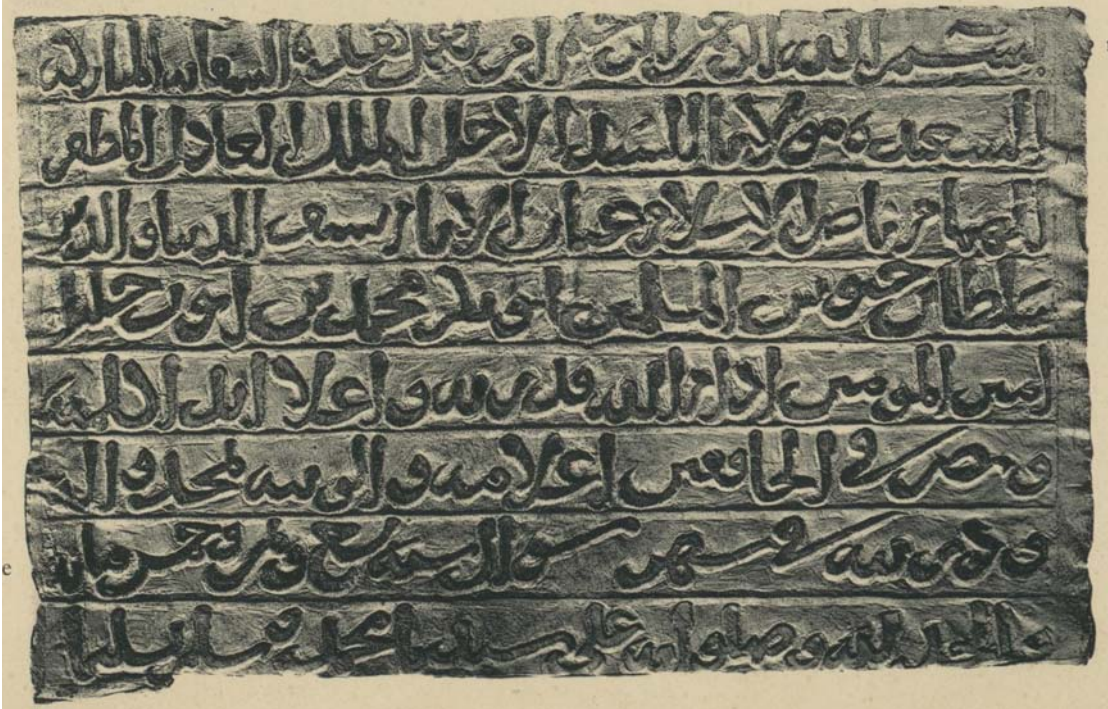

Resim-13a: Melik Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-13b: Melik Efdal Ali (Hz. Ömer) Câmii inşâ kitâbesi.

Resim-14a: Melik Âdil sikâye (mathara) inşâ kitâbesi.

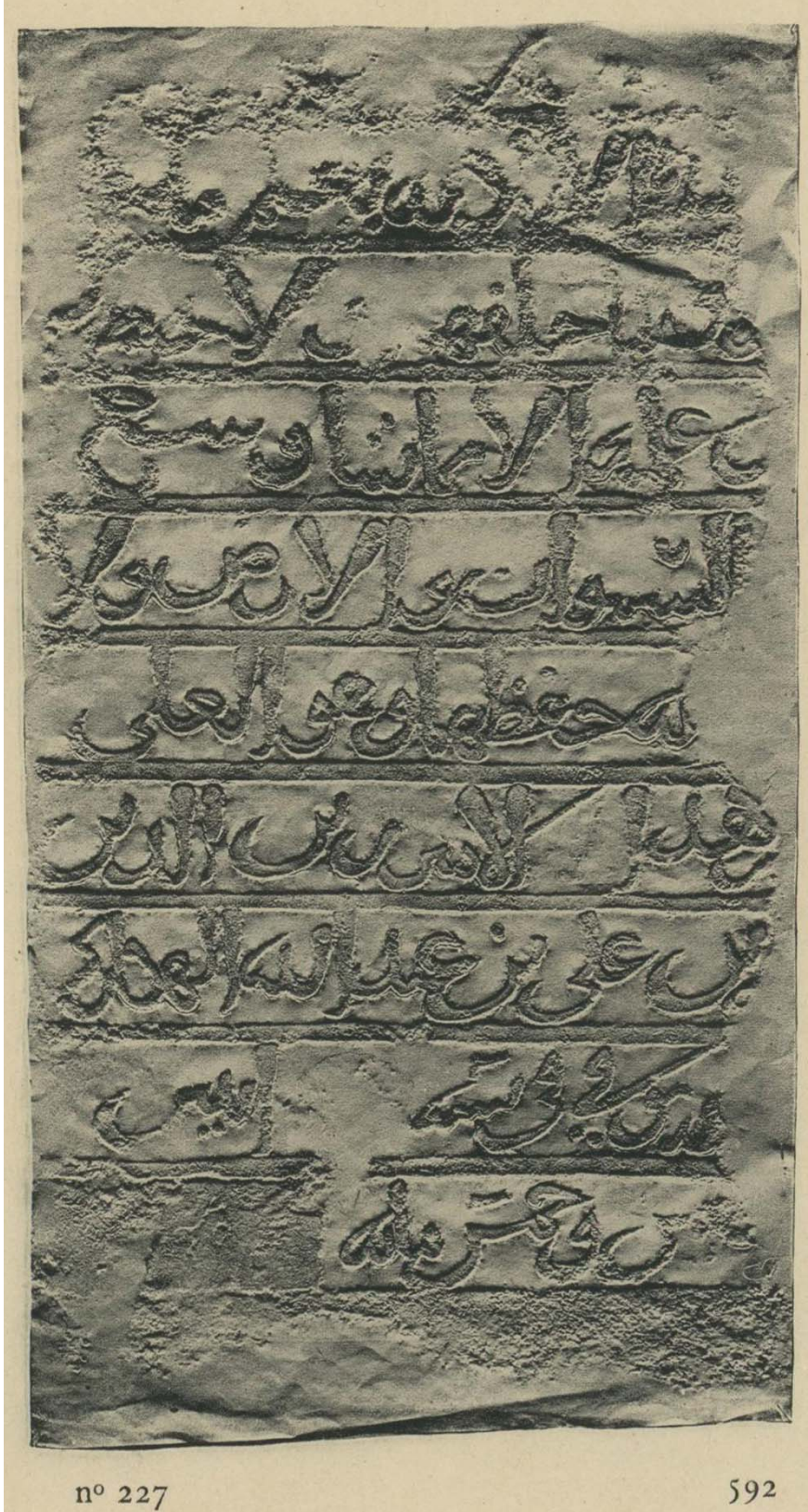

Resim-15a: Câmiu'l-Meğâribe dış mihrap ve Kelime-i Tevhîd kitabesi.

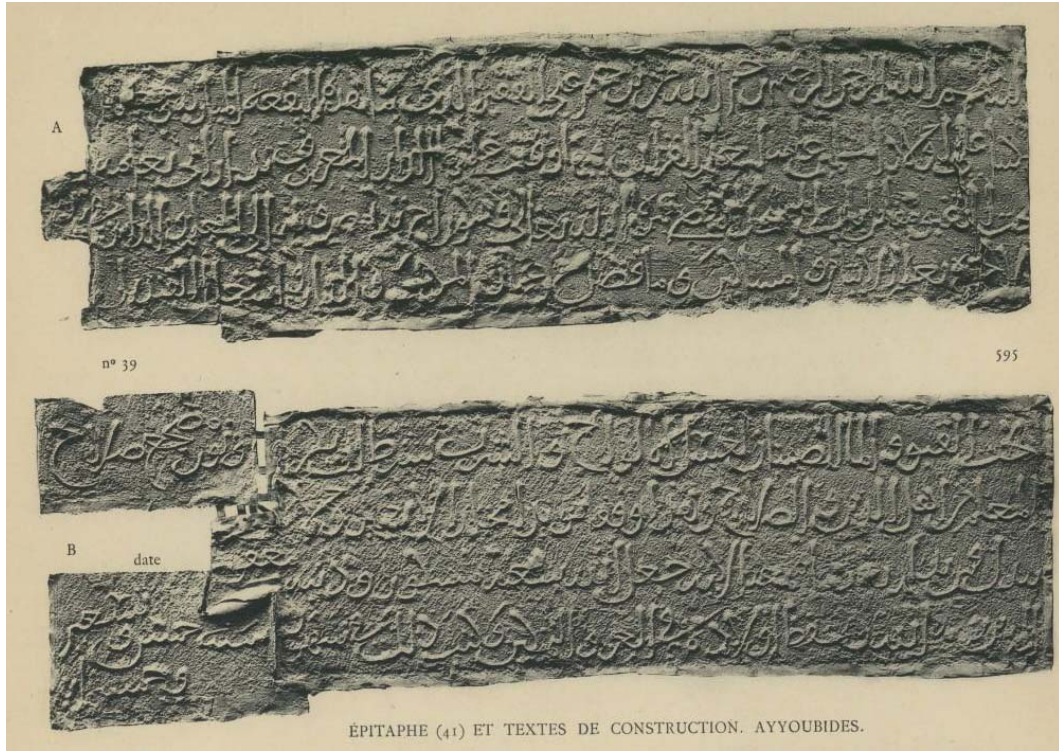
Resim-15b: Câmiu'l-Meğâribe kelime-i tevhîd kitabesi.

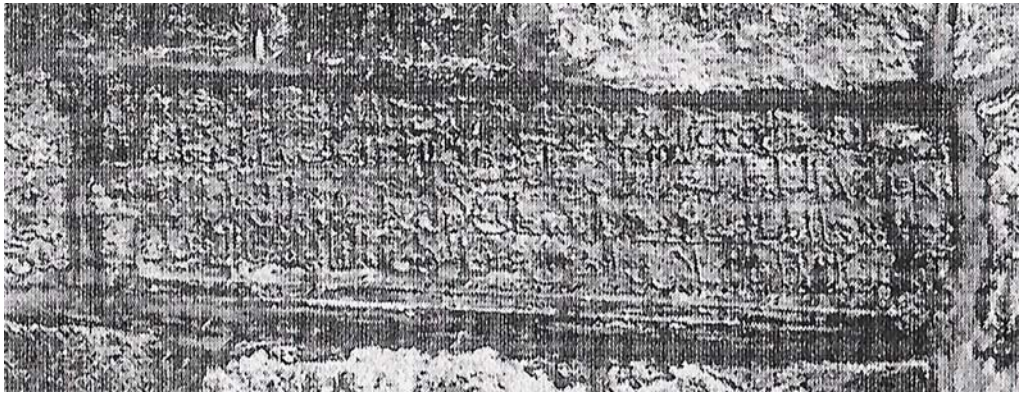

Resim-16a: Emîr Zeyneddîn el-Hakkârî kabir kitâbesi (Berchem'den).

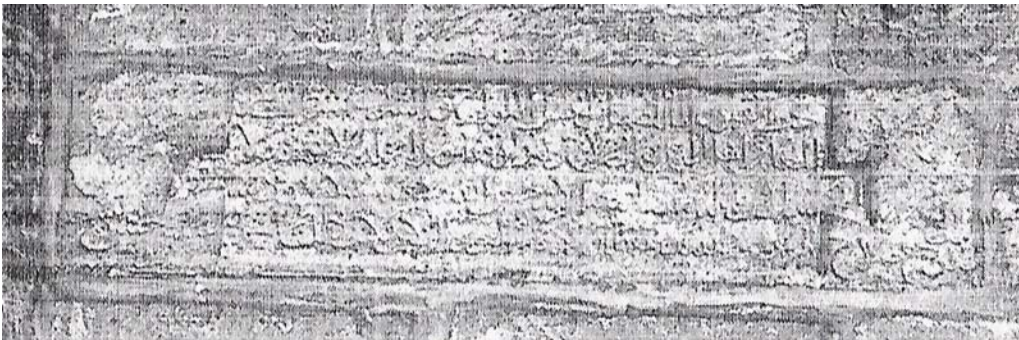

Resim-17a: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Berchem'den).

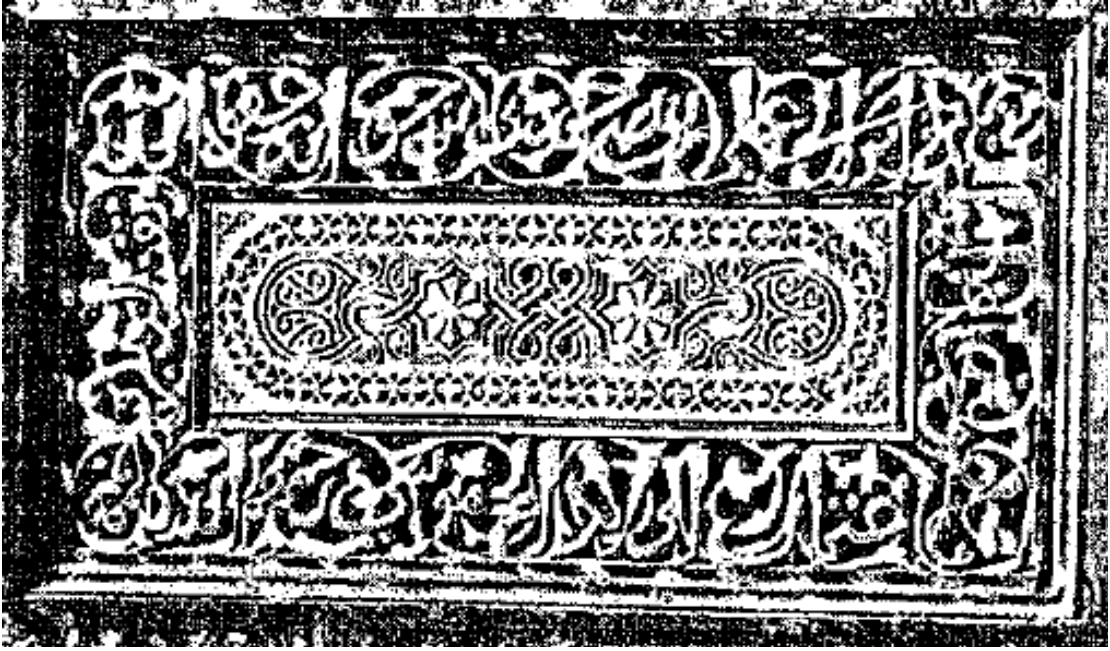

Resim-17b: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Hawari'den).

Resim-17c: Salahaddin Mektebi inşâ kitâbesi (Hawari'den).

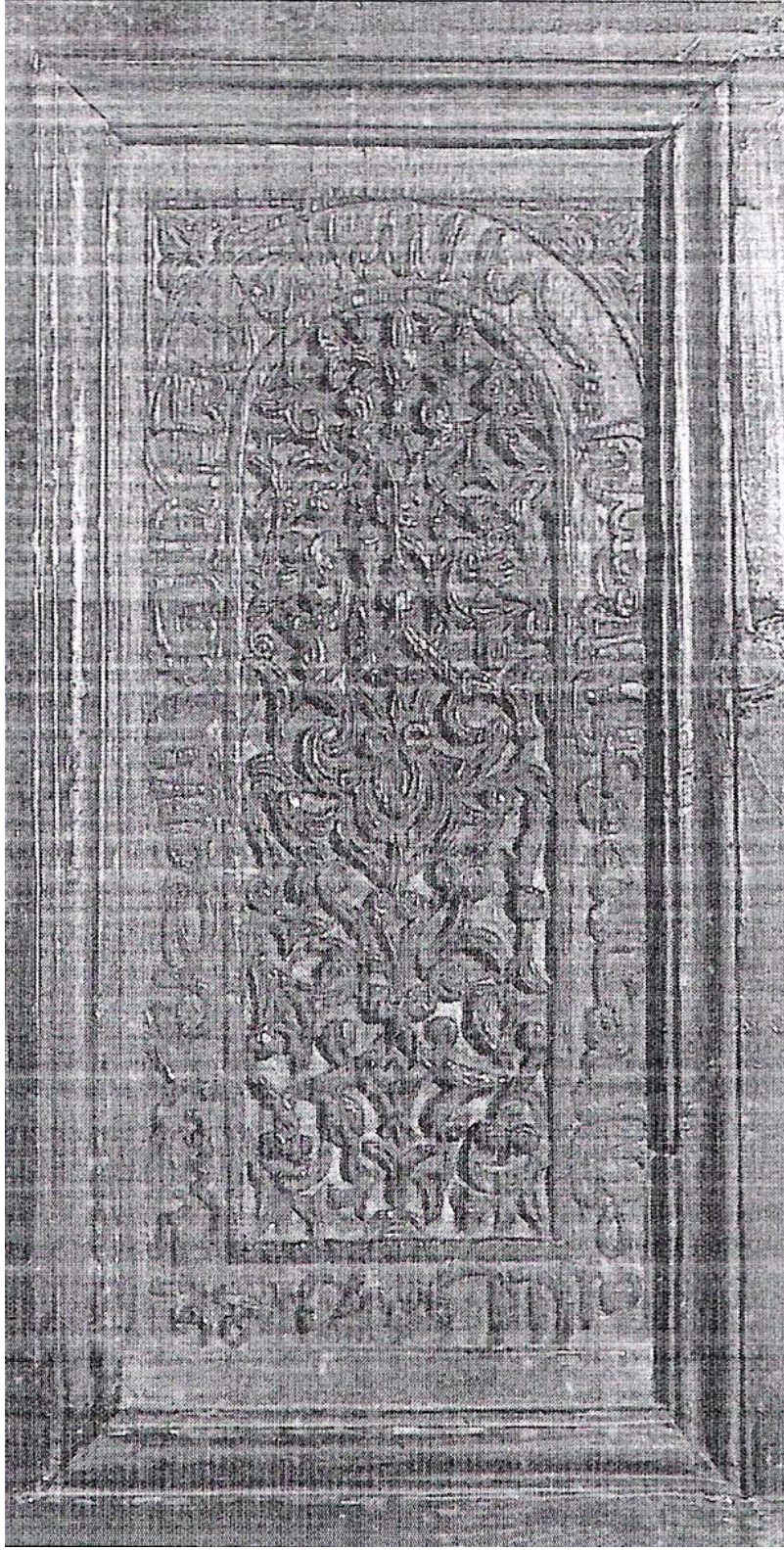

Resim-18a: Kubbetü's-Sahra ahşap trabzan inşâ ve usta ve kitâbesi.

Resim-18b: Kubbetü's-Sahra ahşap trabzan inşâ ve usta kitâbesi.

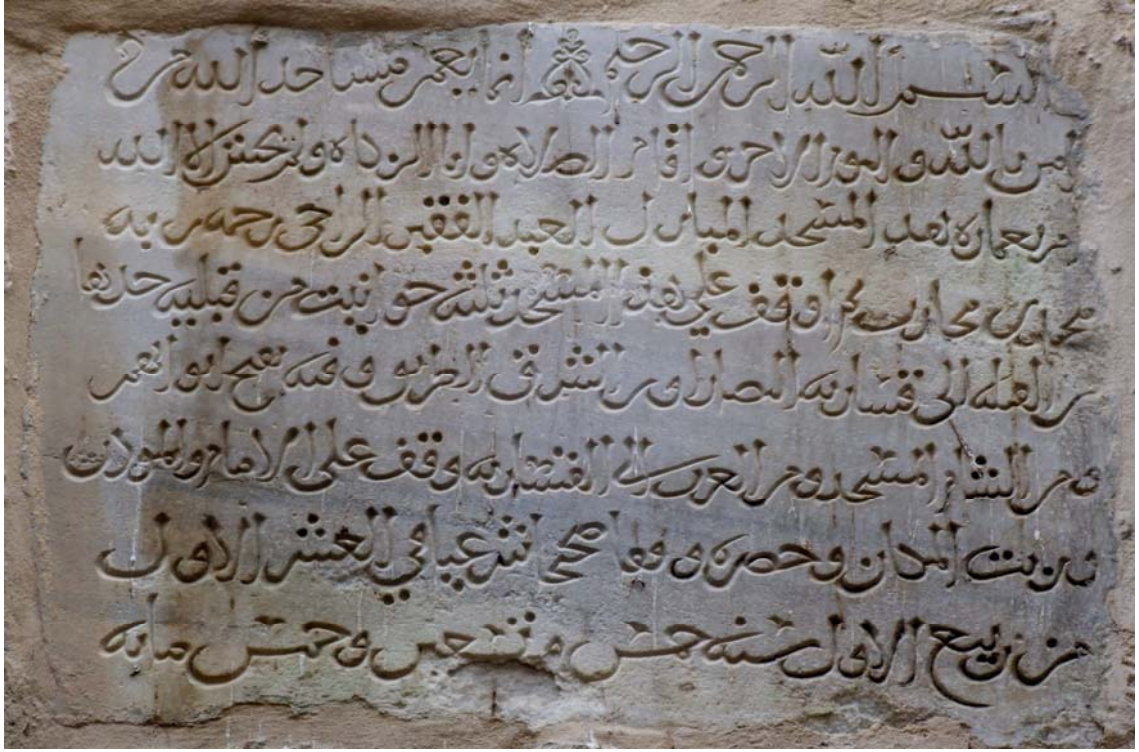

Resim-18c: Kubbetü's-Sahra ahşap trabzan Kelime-i Tevhîd kitâbesi.

Resim-19a: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağır).

Resim-19b: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağîr) imaret kitâbesi.

Resim-19c: Muhârib Mescidi (Câmi-i Sağîr) imaret kitâbesinde tezyînî motif.

Resim-20a: Melik Mansûr Muhammed?
tamir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-21a: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-21b: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi (Berchem'den).

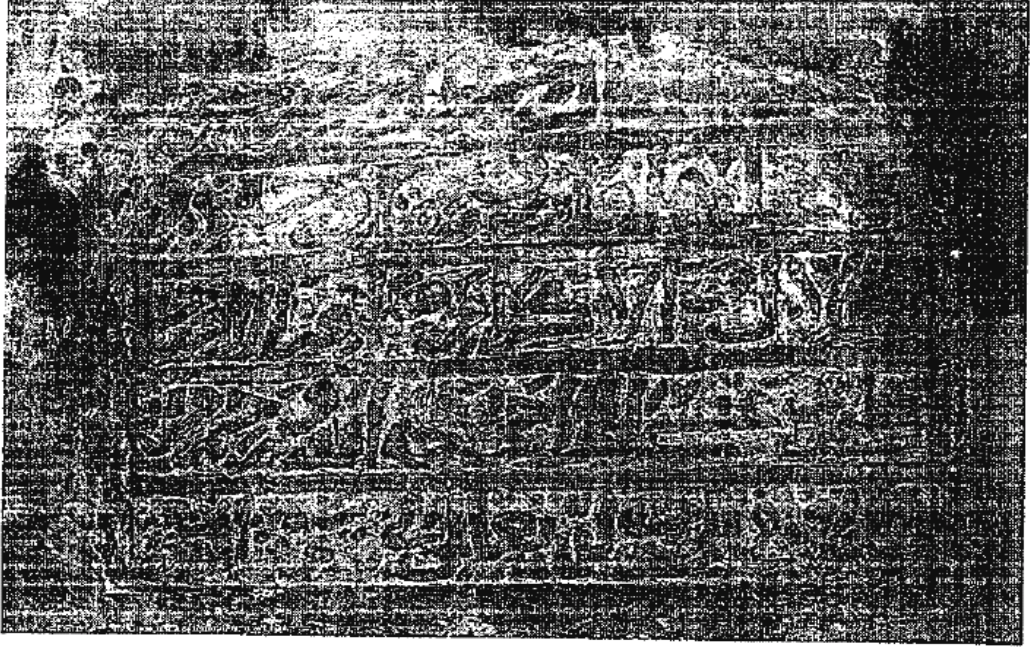

Resim-21c: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesi.

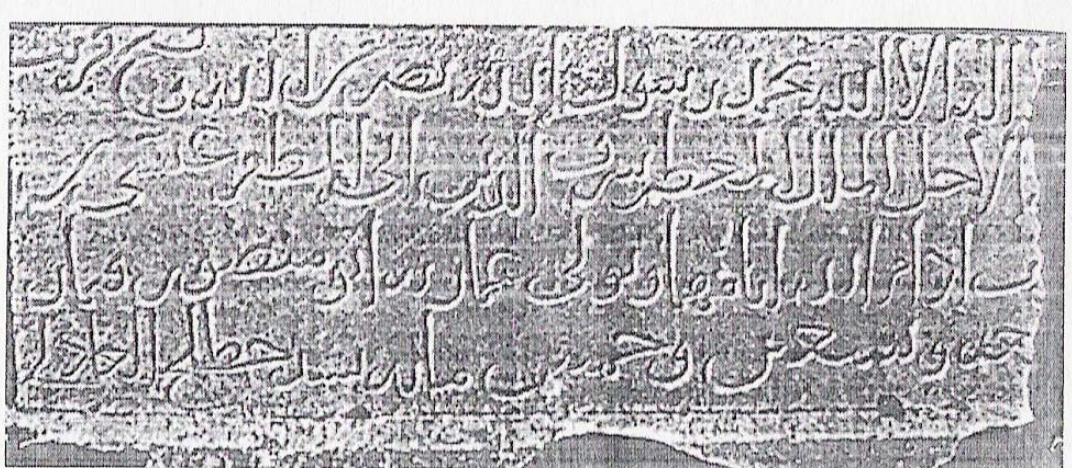

Resim-21d: Kubbetü'n-Nebî ('l-Mi'râc) inşâ veya tamir kitâbesinde bitkisel motifler.

Resim-22a: Hüsâmeddîn el-Cerrâhî kabir kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-23a: Burç İnşâ veya Tamir Kitâbesi (AJTHC'den).

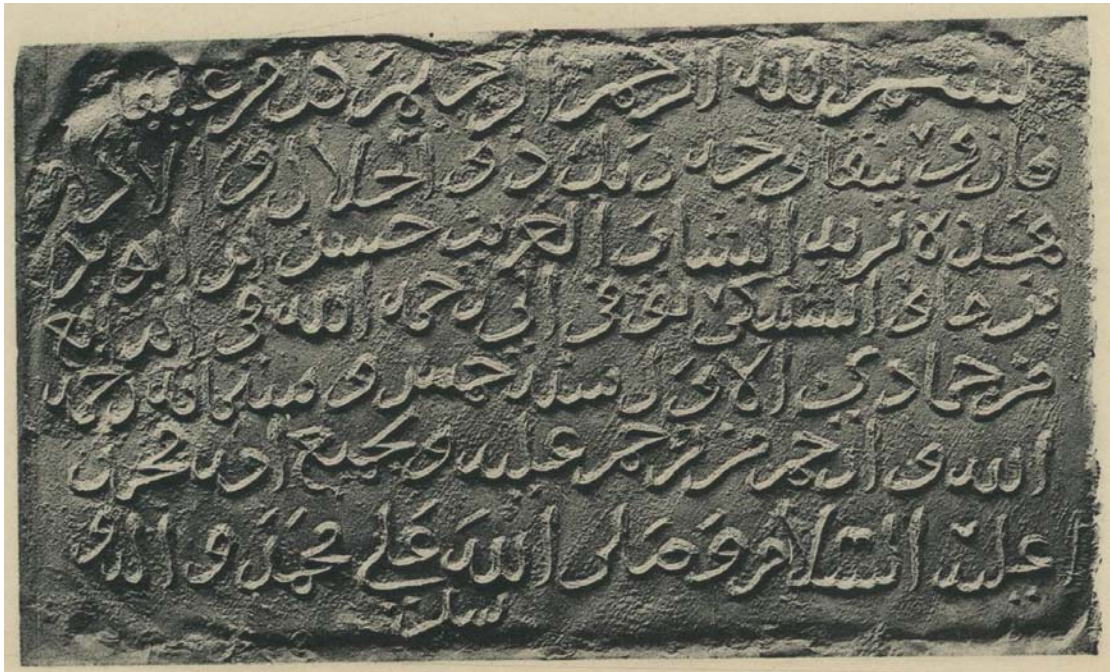

Resim-24a: Bâbü'n-Nazîr ahşap kapısı teccid kitâbesinden bir kesit (Berchem'den).

Resim-25a: Kubbetü'n-Nahviyye inşâ kitâbesi.

Resim-26a: Hasan Şenbekî türbe kitâbesi stampajı (Berchem'den).

Resim-27a: Sıhrîc yapı kitâbesi stampajı (Berchem'den).

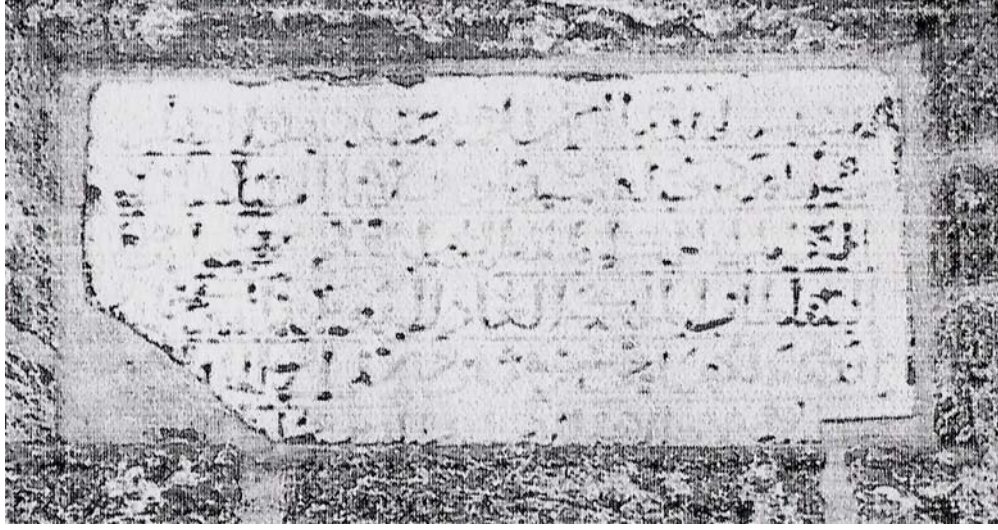

Resim-27b: Sıhrîc yapı kitâbesi (AJTHCden).

Resim-28a: Güney doğu kanâtır ve tecdîd kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-28b: Güney doğu kanâtır ve tecdîd kitâbesi (AJTHC'den).

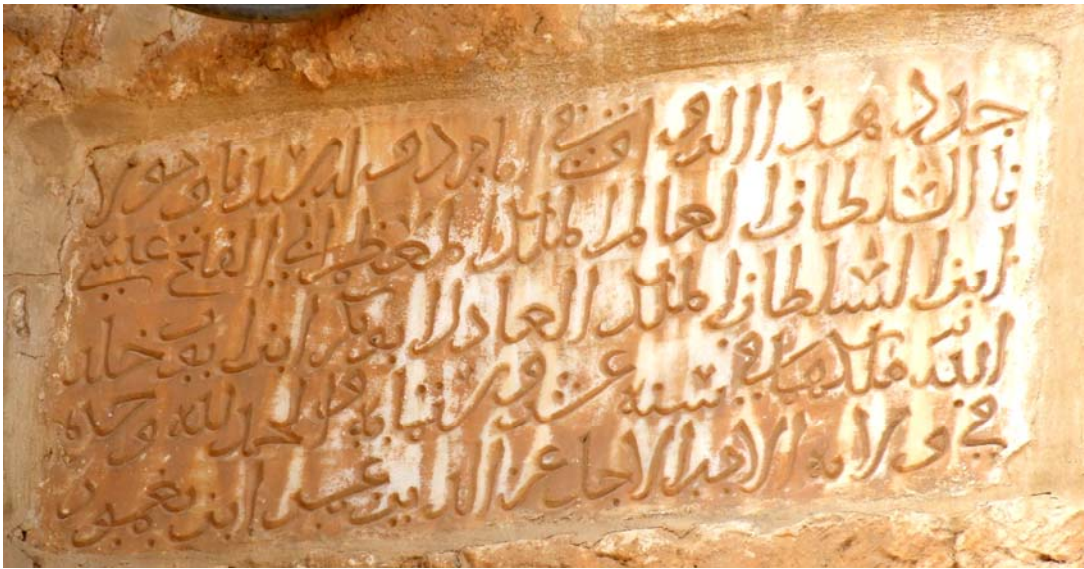

Resim-29a: Burç inşâ kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-30a: Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd Kitâbesi (Berchem'den).

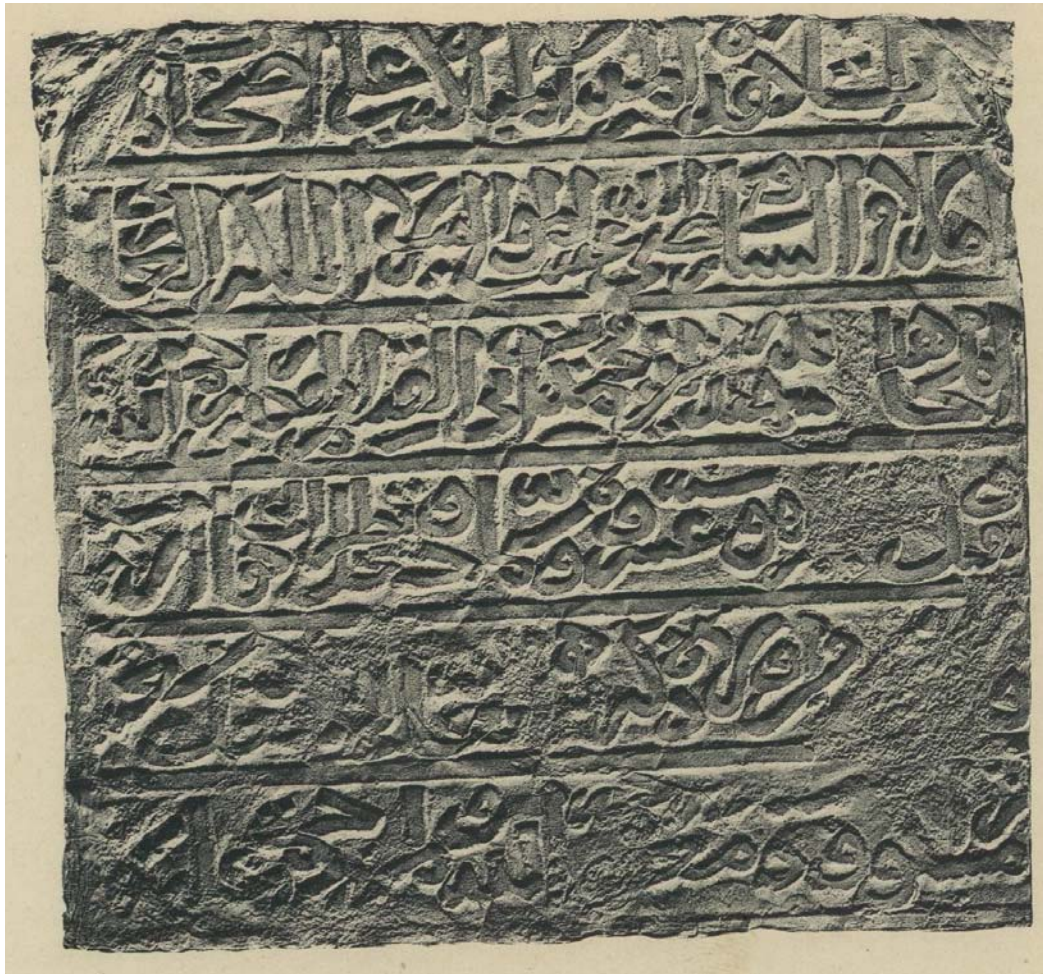

Resim-30b: Harem-i Şerîf Kuzey Giriş Revakı Tecdîd Kitâbesi.

Resim-31a: Mescid mesafe kitâbesi (Berchem'den).

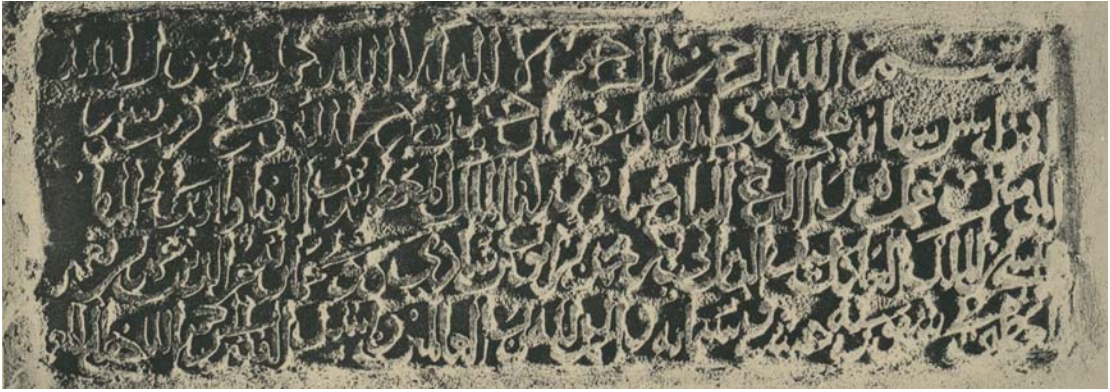

Resim-32a: Bedriye Medresesi inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-32b: Bedriye Medresesi inşâ kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-33a: Burç inşâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-33b: Burç inşâ kitâbesi.

Resim-33c: Burç inşâ kitâbesinden detay.

Resim-33d: Burç inşâ kitâbesinden detay.

Resim-34a: Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) kitâbesi.

Resim-34b: Sıhrîc ve Masna' (Sebîl-i Şa'lân) kitâbesi (Berchem'den).

Resim-34c: Sihric ve Masna' (Sebîl-i Şa'ân) kitâbesi.

Resim-35a: Muazzamiyye (Hanefiyye) Medresesi inşâ ve vakıf kitâbesi
(AJTHC'den).

Resim-36a: Mescid-i Aksa revak inşa kitâbesi.

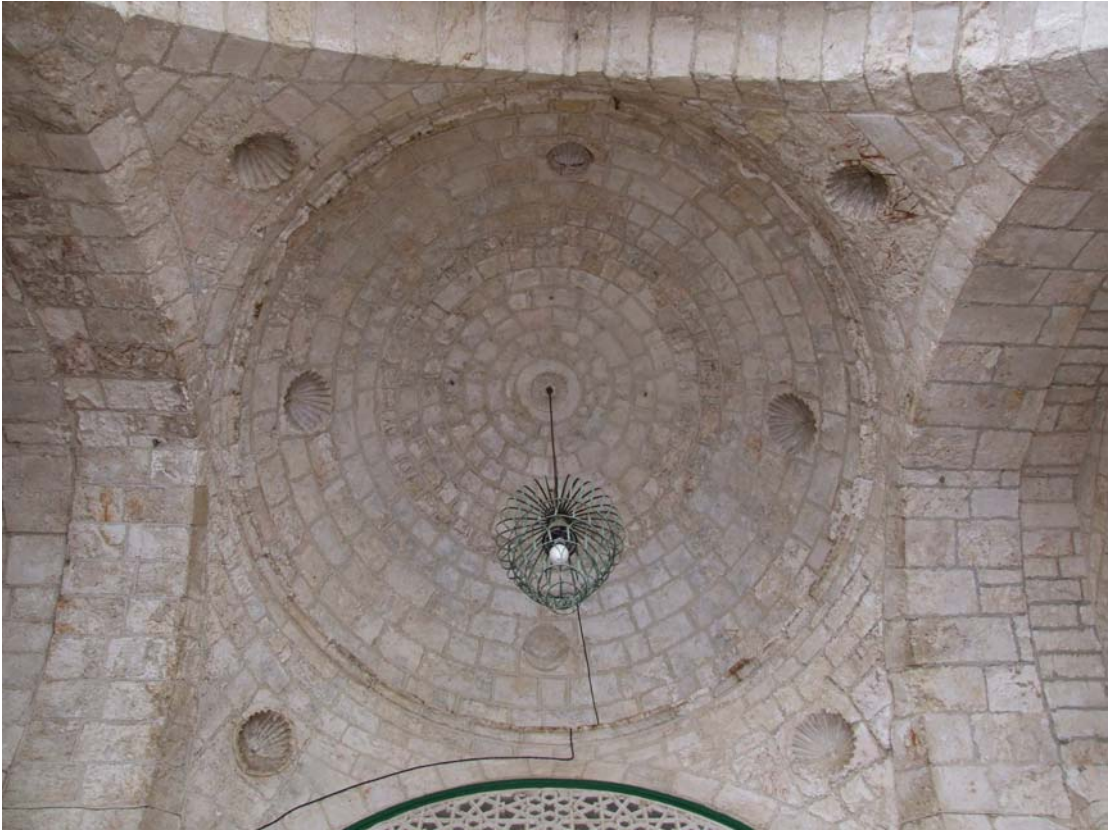

Resim-36b: Mescid-i Aksa revak inşa kitâbesi (AJTHC'den).

Resim-36c: Mescid-i Aksa revak inşa kitâbesi.

Resim-37a: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.

Resim-37b: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.

Resim-37c: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi

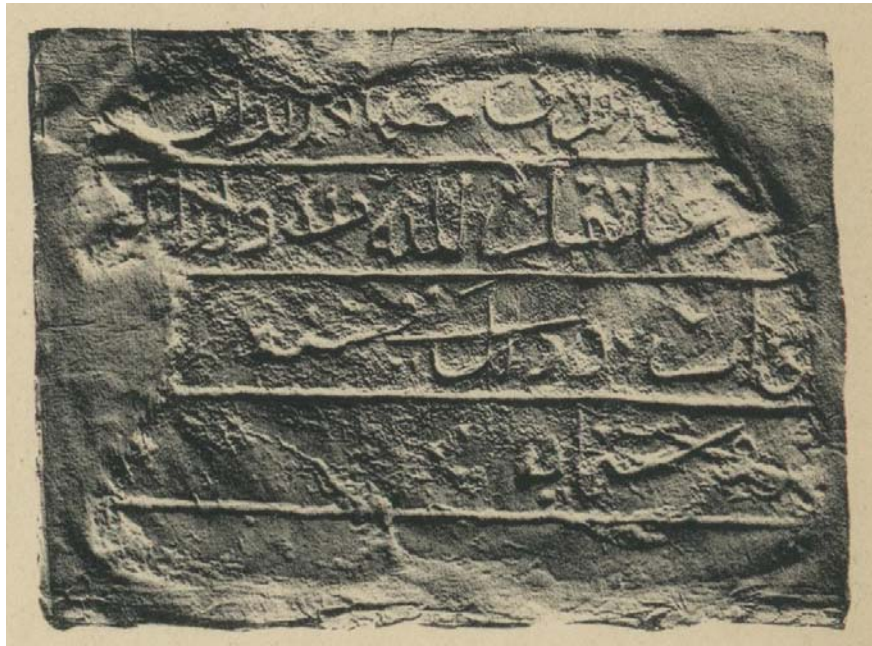

Resim-37d: Mescid-i Aksa girişi kubbe kitâbesi.

Resim-38a: Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) inşâ kitâbesi A (Berchem'den).

Resim-38b: Şâfiî Medresesi (Zâviyetü'l-Dergah) inşâ kitâbesi B (Berchem'den).

Resim-41a: Kubbetü's-Sahra'da mahiyeti bilinmeyen bir kitâbe (Berchem'den).

Resim-42a: Hüsâmeddîn Berekethan kabir kitâbesi (Berchem'den).

Resim-43a: Berekethan Türbe kitâbesi (Berchem'den).

Resim-43b: Berekethan Türbe kitâbesi.

Resim-44a: Kubbetü Mûsâ kitâbesi (Berchem'den).

Resim-44b: Kubbetü Mûsâ kitâbesi.

Resim-45a: Şam Burç Tecdîd Kitâbesi (L'Exposition L'Orient de Saladin'den).

Resim-46a: Şam Ümeyye Câmii tevdîd kitâbesi (discoverİslâmicart.org'dan).

Resim-47a: Şam Hâtûniye Türbesi inşâ kitâbesi (www.esyria.sy'den).

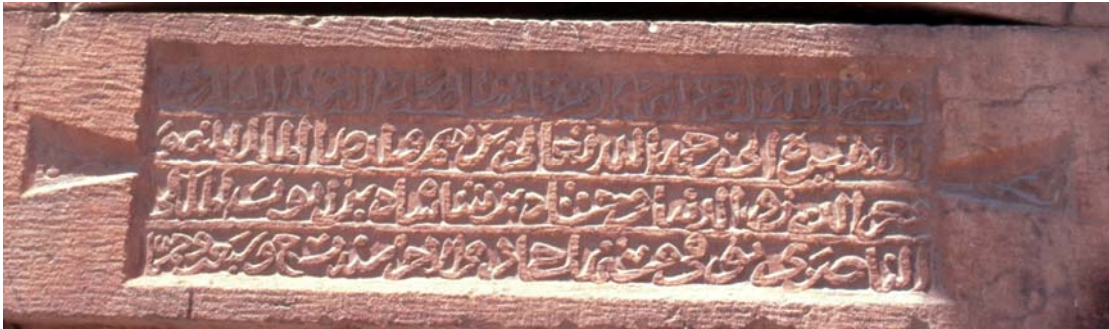

Resim-47b: Şam Hâtûniye Türbesi inşâ kitâbesi (www.esyria.sy'den).

Resim-48a: Ferruṣṣâhiyye Türbesi (awqaf-damas.com'dan).

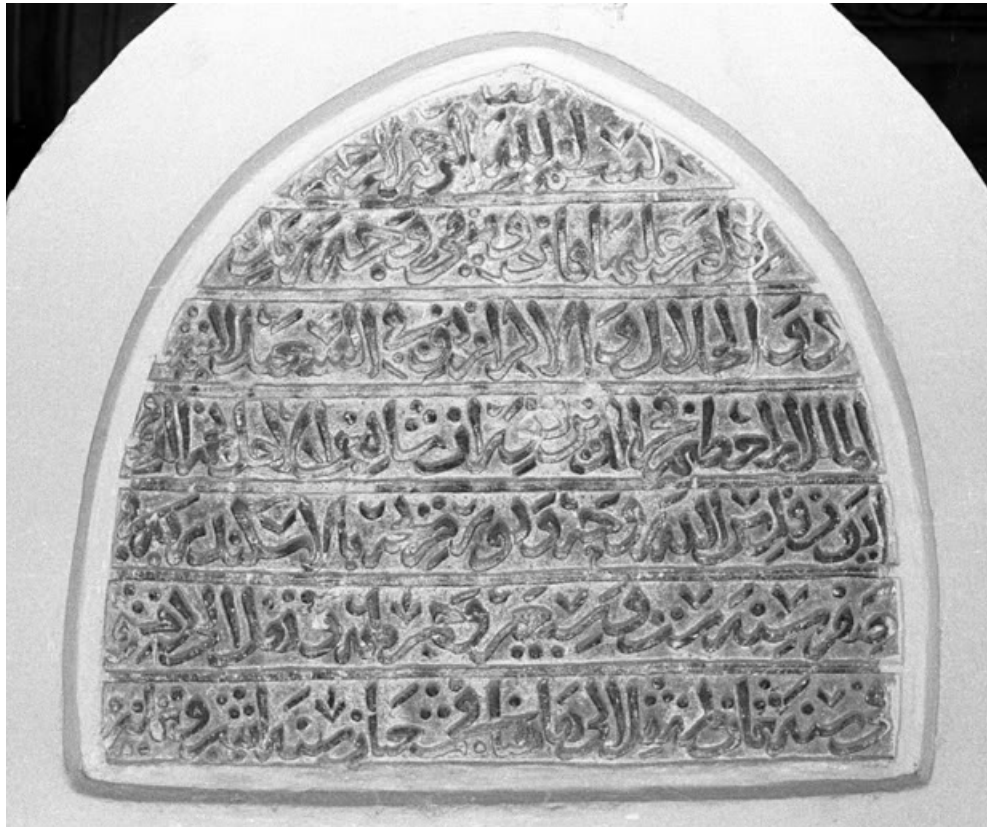

Resim-48b: Ferruṣṣâhiyye Türbesi kitabesi (dome.mit.edu'dan).

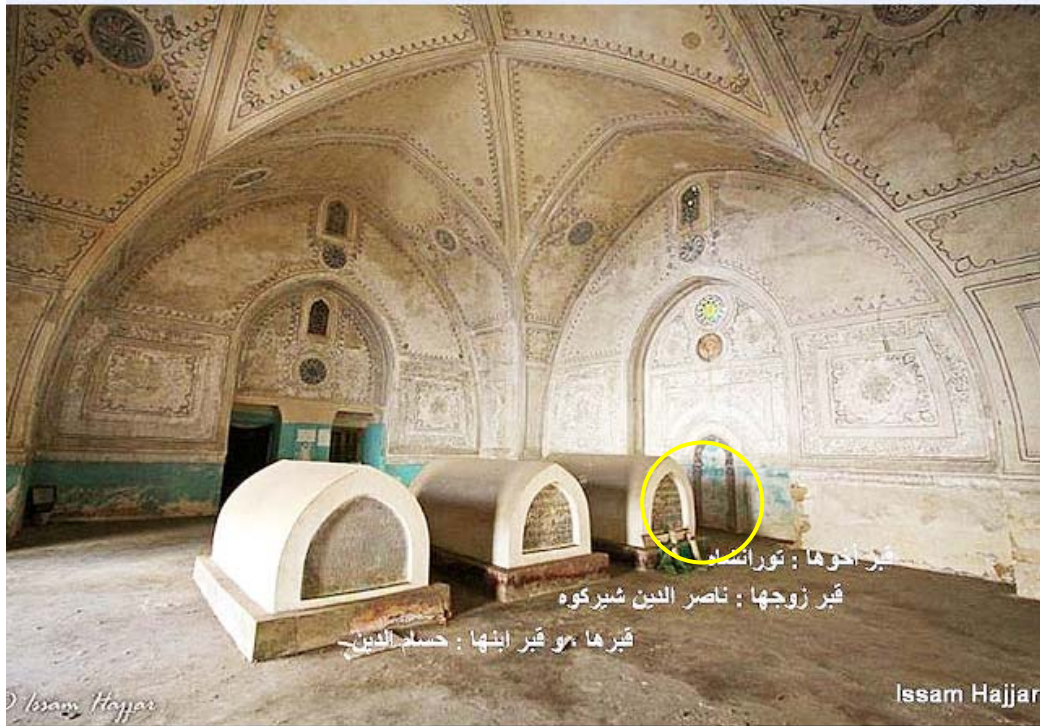

Resim-48c: Ferruṣṣâhiyye Türbesi kitabesi (awqaf-damas.com'dan).

Resim-49a: Tûranşah Kabir kitâbesi (www.culture-reflection.net'den).

Resim-49b: Tûranşah kabrinin konumu (naim-almadani.com'dan).

Resim-50a: Nâsiruddîn Muhammed b. Eseddîdîn Şirkuh'un kabir kitâbesi (naim-
almaidani.com'dan).

Resim-50b: Nâsiruddîn Muhammed b. Şirkuh'un kabrinin konumu (culture-
reflection.net'den)

Resim-51a: Kahire'de bir inşâ kitâbesi (egymuseums.70lm.org'dan).

Fig. 10. Baniyas 3 601/ 1204-5

Resim-53a: Baniyas 3 / Burç imaret kitâbesi (Sharon'dan).

Resim-54a: Busra / Fâtima Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).

Resim-54b: Busra / Fâtîma Câmîi Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).

Resim-54c: Busra / Fâtîma Câmîi Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).

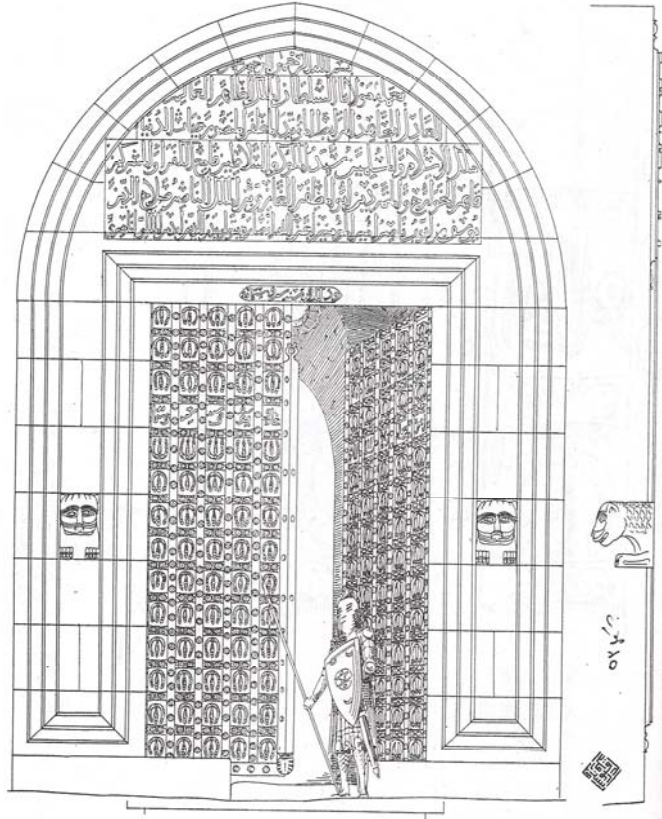

Resim-54d: Busra / Fâtima Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).

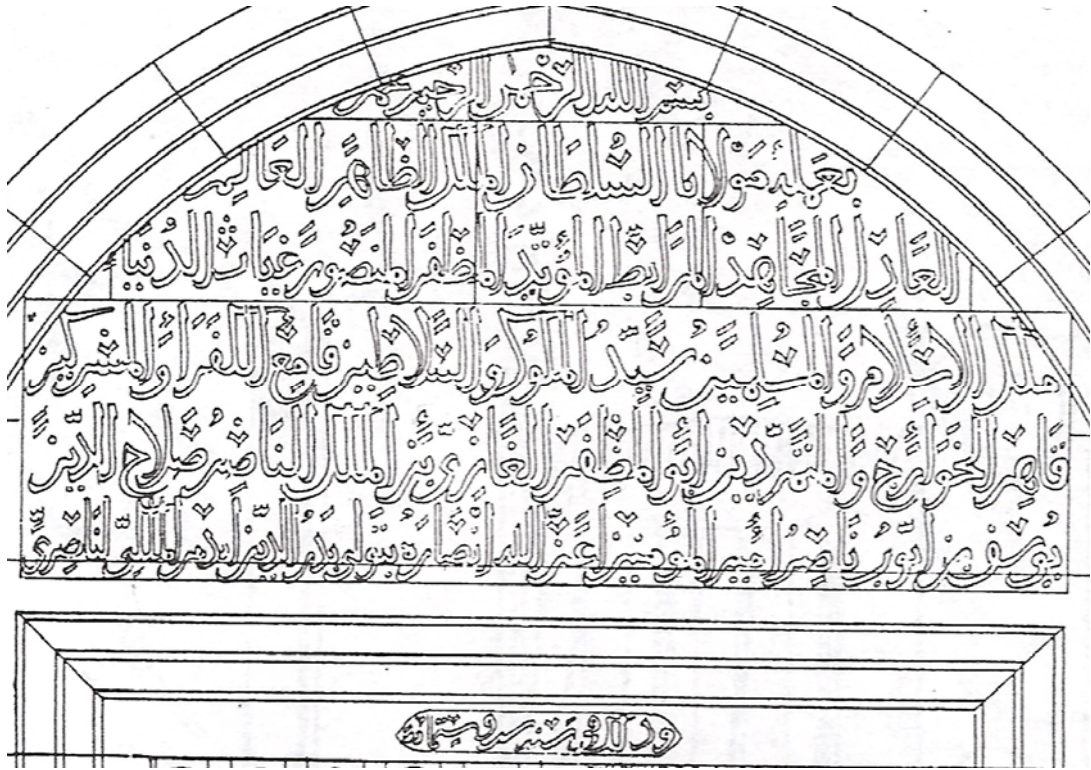

Resim-54e: Busra / Fâtima Câmii Minare Kitâbesi (Zekeriya Şimşir'den).

Resim-55a: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi (Şa's'tan).

Resim-55b: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kitâbesi (Şa's'tan).

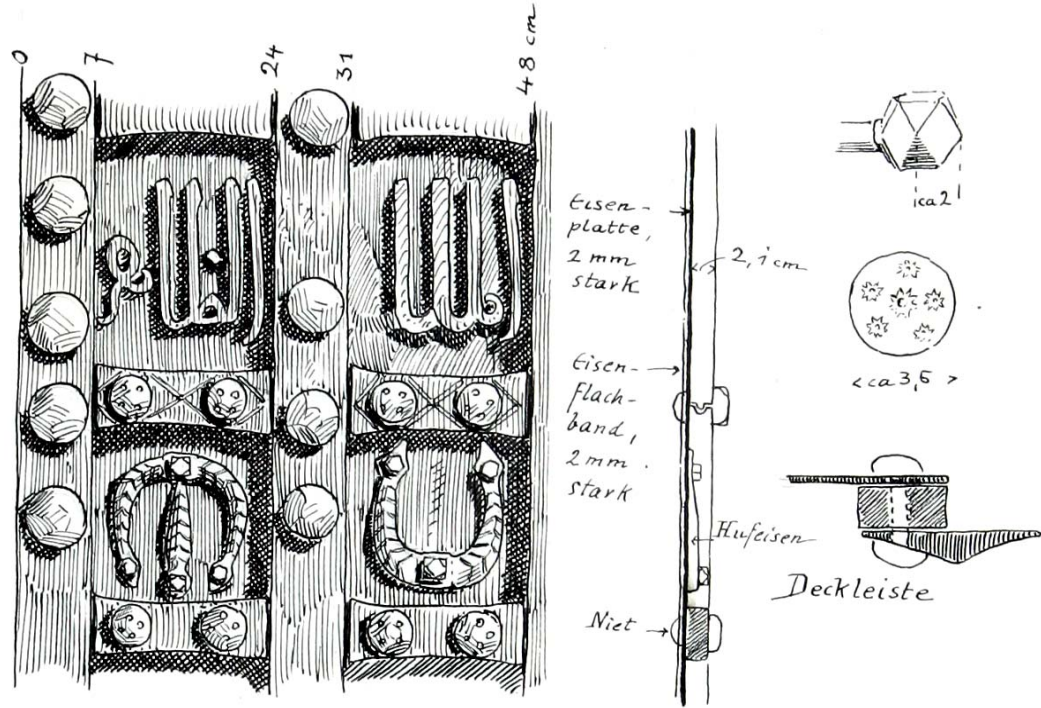

Resim-56a:Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi, sağ kanadı
(Zekeriya Şimşir'den).

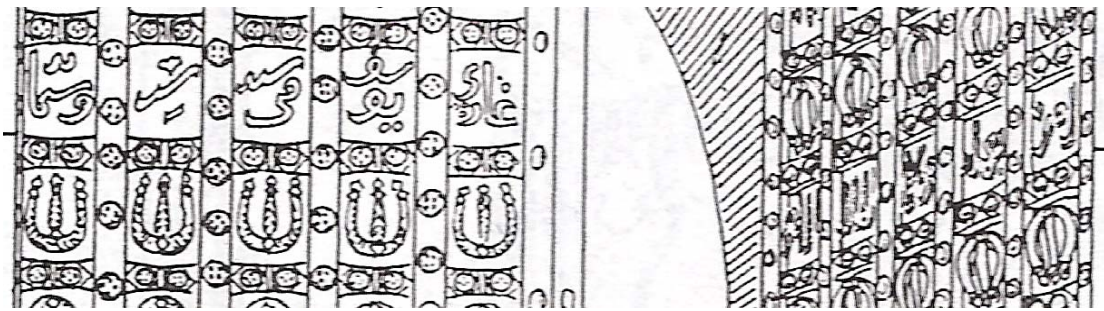

Resim-56b: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi , sol kanadı
(Zekeriya Şimşir'den).

Resim-56a: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Madeni Kapı Kitâbesi çizimi (Şa's'tan).

Resim-56b: Halep / Kalesi Bâbü'l-Esedeyn Kapı Kitâbesi çizimi (Şa's'tan).

Resim-57a: Urfa Halîlü'r-Rahmân Câmii kitâbesi (Ö. Kaya'dan).

Resim-58a: Halep Meşhed-i Şeyh Muhsin portalindeki tamir kitâbesi (shamela.ws'den).

Resim-59a: Halep / Kalesi Câmî-i Kebîr kitâbesi (Şa's'tan).

Resim-59b: Halep Kalesi Câmî-i Kebîr kitabesinde Tevkîf hususiyetinde bitişmiş elif, râ ve ze harfleri.

Resim-60a: Busra Kalesi burç tamir kitabesi (alrassxp.com'dan).

Resim-61a: Tâc-1 amûd kitabesi (egymuseums.7olm.org ‘dan).

Resim-61b: Tâc-1 amûd kitabesi (egymuseums.7olm.org ‘dan).

Resim-62a: Şeyh Ali el-Fürnesî Türbe kitâbesi (dome.mit.edu'dan).

Fig. 11a. Banyas 4 (*in situ*) 623/1226

Resim-63a: Banyas 4 / Kitâbesi (Sharon'dan).

Fig. 11. Banias 4 623/1226
Resim-63b: Banias 4 / Kitâbesi (Sharon'dan).

Resim-64a: Şam Bâb-1 Sağır ve kitâbesi (dome.mit.edu'dan).

Resim-64b: Şam / Bâb-1 Sağır kitâbesi (dome.mit.edu'dan).

Resim-65a: Silvan / Ulucamii Tamir ve Mihrap Kitâbeleri
(www.guneydogumirasi.org'dan).

Resim-66a: Dımeşk / Bâb-ı Tuma Kitâbesi (dome.mit.edu'dan).

Fig. 12. Şubaybah 5 625/1228

Resim-67a: Banyas Subeybe – 5 / Bâşûra inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

Fig. 13. Subaybah 6 627/1230

Resim-68a: Banyas Subeybe – 6 / inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

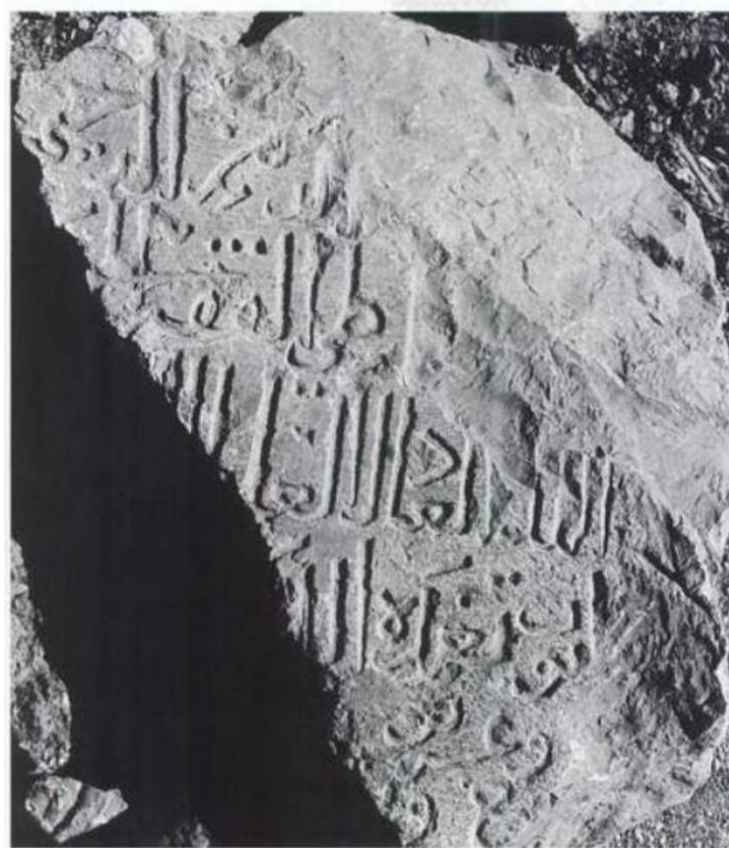

Fig. 14. Subaybah 7 627/1229-30

Resim-69a: Banyas Subeybe 7/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

Fig. 15. Subaybah 8 627/1230

Resim-70a: Banyas Subeybe 8/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

Resim-71a: Banyas Subeybe 9/ inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

Fig. 17. Subaybah 10 627/1229-30

Resim-72a: Banyas Subeybe 10 / inşâ kitâbesi (Sharon'dan).

Resim-73a: Halep Firdevs Medresesi giriş cephesi ve yazı kuşağı (Archnet'ten).

Resim-73b: Halep Firdevs Medresesi giriş cephesi ve yazı kuşağı (Archnet'ten).

Resim-73c: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağı başlangıcı (Panoramio'dan).

Resim-73d: Halep Firdevs Medresesi avlusunda eyvandaki yazı kuşağından detay (Panoramio'dan).

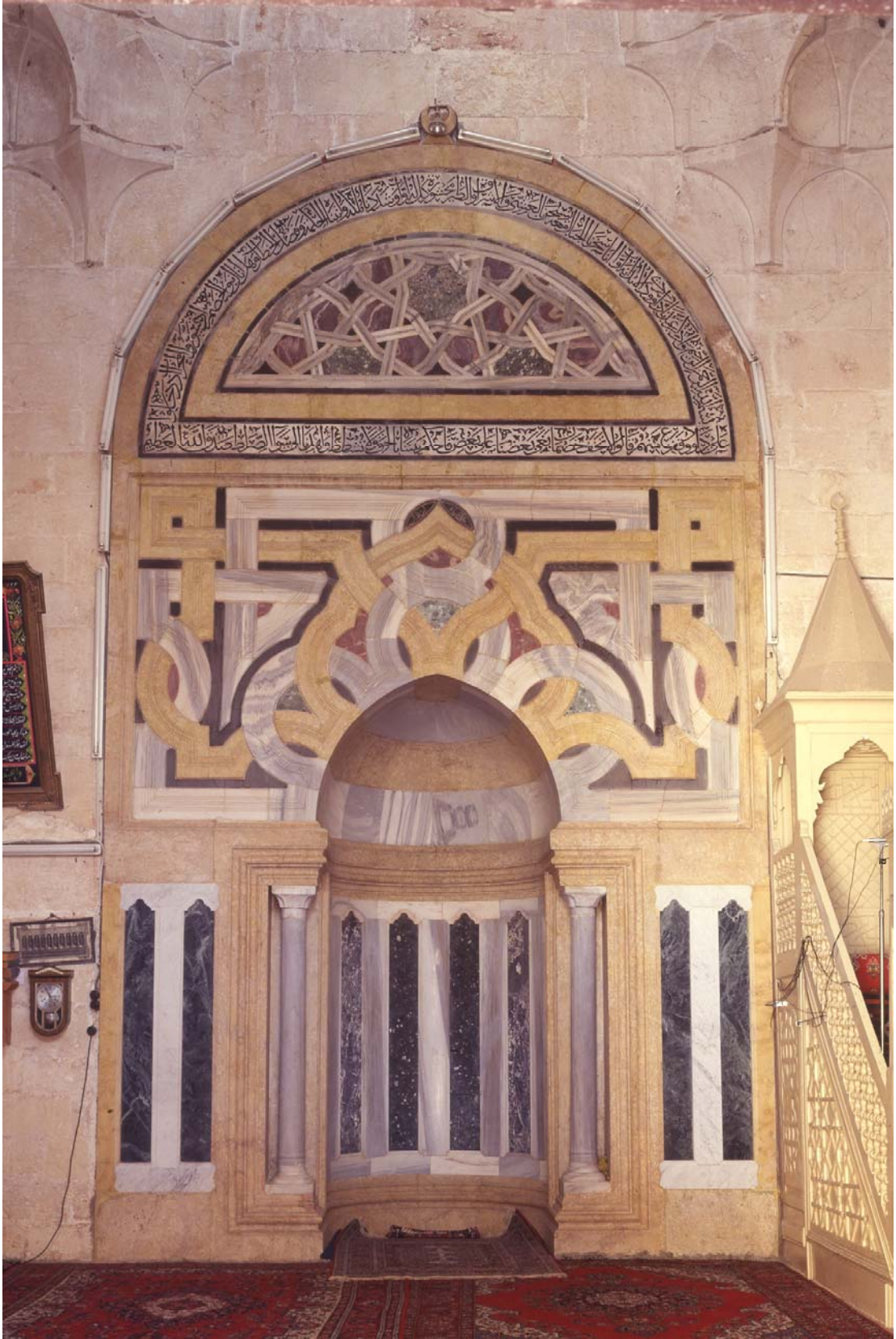

Resim-73e: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağından detay (Archnet'ten).

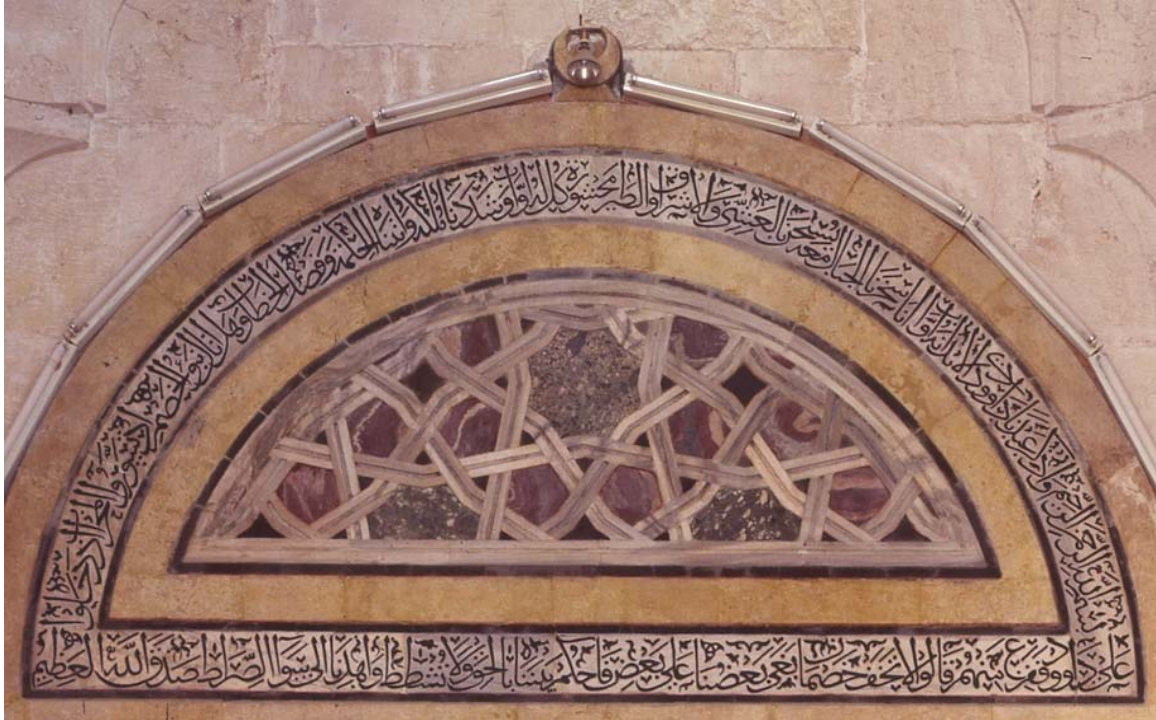

Resim-73f: Halep Firdevs Medresesi avlusundaki yazı kuşağından detay (Panoramio'dan).

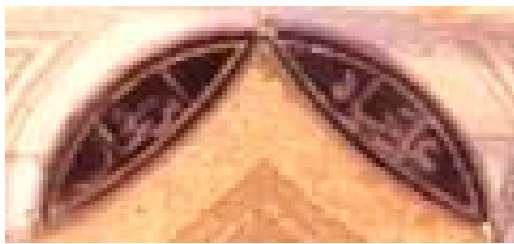
Resim-74a: Halep Firdevs Medresesi mihrabı (Archnet'ten).

Resim-74b: Halep Firdevs Medresesi mihrap kitabesi (Archnet'ten).

Resim-74c: Halep Firdevs Medresesi mihrap kitabesinden detay (Archnet'ten).

Resim-74d: Halep Firdevs Medresesi mihrap usta kitabesi (Archnet'ten).

Resim-76a: Diyarbakır / Kalesi Kitâbesi (634/1237) (Amida'dan).

Fig. 2. Balatah 636/1238

Resim-77a: Nablus-Balata / Aydoğdu kabir kitâbesi (Sharon'dan).

Fig. 18. Subaybah 11 637/1239-40

Resim-78a: Subeybe 11 / su deposu tecdid kitâbesi (Sharon'dan).

Resim-79a: Kahire Salihiye Medreseleri inşâ kitâbesi (qantara-med.org'dan).

Resim-80a: Kahire Salihiye Medreseleri kuşak yazısı (qantara-med.org'dan).

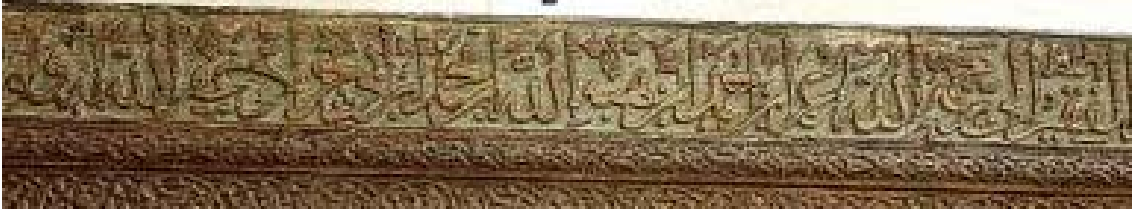
Resim-80b: Kahire Salihiye Medreseleri kuşak yazısı (qantara-med.org'dan).

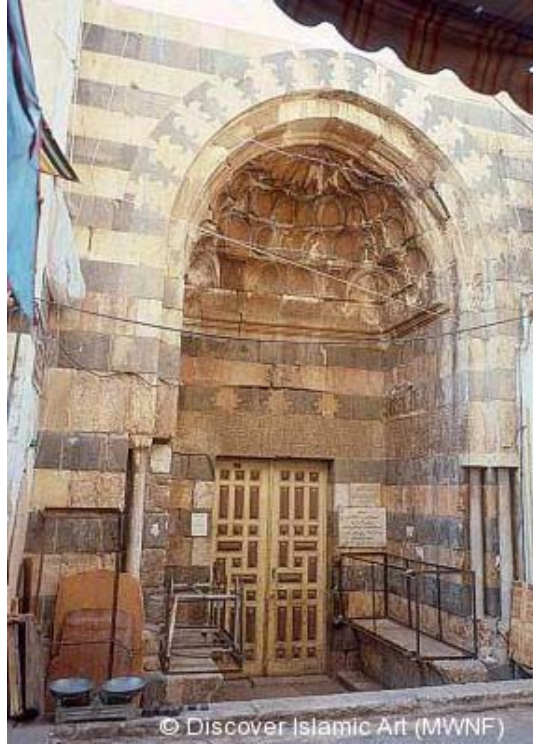

Resim-81a: Halep / Halaviyye Medresesi mihrap tecdîd kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-81b: Halep / Halaviyye Medresesi mihrap tecdîd kitâbesinden detaylar (discoverislamicart.org'dan).

Resim-82a: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Taçkapısı ve Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-82b: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-82c: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-82d: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-82e: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-82f: Şam / Sâlihiye-Kaymarî Bîmâristanı Kitâbesi
(discoverislamicart.org'dan).

Resim-83a: Kahire Sultan Necmeddin Sâlih türbe kitâbesi (Zennûn'dan).

Resim-84a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).

Resim-84b: Busra / Kalesi burç kitâbesi ikinci satır (Z. Şimşir'den).

Resim-85a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).

Resim-85b: Busra / Kalesi burç kitâbesi (Z. Şimşir'den).

Resim-85c: Busra / Kalesi burç kitâbesinden detay (Z. Şimşir'den).

Resim-86a: Busra / Kalesi burç kitâbesi (cuboimages.it'den).

Resim-86b: Busra / Kalesi burç kitâbesi (cuboimages.it'den).

Resim-87a: Şam / Tevbe Câmii Tamir ve Vakfiye Kitâbesi (naim-almadani.com'dan).

Resim-88a: Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçası (www.akdn.org'dan).

Resim-88b: Suriye / Bilinmeyen Ahşap Sanduka Kitâbe Parçasından detaylar (www.akdn.org'dan).

